

Dr. Vojtěch J. Nováček

ZPRÁVY ZEMSKÉHO ARCHIVU

KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

SVAZEK IV.

POŘÁDÁ ŘEDITEL

DR. VOJTĚCH J. NOVÁČEK.

V PRAZE 1915.

NÁKLADEM ZEMSKÉHO FONDU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

ZEMSKÝ ARCHIV
KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO
1862—1912

J. BOROVIČKA:

KRÁLOVSKÝ ČESKÝ ZEMSKÝ ARCHIV
(1862–1912).

I. Základy archivu.

(Návrh Palackého na zřízení úřadu zemského archiváře ze dne 15. července 1862. — Dobré zdání Braunerovo o českém archivu zemském v zasedání zemského výboru ze dne 29. července t. r. — Ant. Gindely jmenován zemským archivářem. — Gindelyův výklad o úkolech zemského archivu: rozmnožení sbírek, dopisující členové archivní, organizace vědecké práce historické. — Počátek výzkumu archivního v r. 1863. — Jednání o archivu zemském na sněmu r. 1863—1866. — Návrhy Höflerovy. — Instrukce z r. 1869. — Historická komise zemská pro království České z r. 1887.)

Slavil-li zemský archiv království Českého r. 1912 výročí svého založení a dával-li sobě i vědecké veřejnosti počet z vykonané práce, nemohl činit nárok na to, co již předem zjednává úctu a přízeň: důstojné a vysoké stáří, které všemu propůjčuje titul slávy, není mu ještě dopřáno. Padesát let je krátká doba před tváří věků, které tvoří historii: vždyť ti, kdož stáli takřka při samých počátcích archivu, ještě do nedávna dleli mezi námi. Je-li tedy zemskému archivu dosud odepřena vážnost stáří, začínají za to jeho dějiny velikým jménem, které je povýšeno nad všelikou chválu.

Založení zemského archivu v nynější podobě je dílo Františka Palackého.

V osobnosti Palackého se soustředilo a vyvrcholilo v Čechách vědecké historické snažení doby. Vědomí obsáhlé práce, již sám vykonal, nezabavovalo ho však také starosti a péče i o budoucnost českého dějepisectví. Když bezmála po čtyřiceti letech, která věnoval téměř výhradně badání o českých dějinách, obrátil se jako historio-
graf království na zemský výbor s návrhem v příčině pokračování v Dějinách národu českého, činil tak s vědomím, že ani na okamžik nestal se nevěrným vysokému úkolu svého života a že zasvětil mu všechny své duševní i tělesné síly. Ale zatím — vykládal Palacký ve svém podání — již přikvačilo neúprosné stáří, které se hlásilo o své právo: to ho sklíčovalo, neboť viděl, že dílo své skončí, avšak nedokoná. A tu když se ohlížel po pokračovatelích, shledával, že ze dvou mužů, které by k tomu mohl označit za schopné, má Antonín Gindely, tehdy profesor na vyšší reálce v Praze, před starším Tomkem přednost již pro svůj věk, neboť může celou mužnou mladost a další život,

kteřý ležel před ním, věnovat výhradně této úloze, a proto že jest nutno, aby byl k tomu jako úkolu celého života povolán dřív, než snad se rozhodne jinak. Nejvhodnějším pak se zdálo Palackému, jenž nehodlal se zřící úřadu a povinností zemského historiografa, aby Gindelymu za tou příčinou byl svěřen úřad zemského archiváře, který jest v těsném vnitřním poměru k úřadu historiografskému, a jehož zřízení se ukazuje stále nutnějším. Místo obšírného výkladu o nezbytnosti a úpravě všeobecného českého archivu zemského — neboť odborných návrhův o tom dostane se zemskému výboru hojně, rozhodne-li se jednat o tom — nabídl se Palacký pro snazší a rychlejší uskutečnění té myšlenky přinést i osobní obět, zřící se totiž ve prospěch nového úřadu výpomoci na přípravné práce badatelské (v obnosu 600 zl. k. m.). Mravní zodpovědnost za zdar českého dějepisectví, jak se vyjádřil, nutila Palackého k naléhavé prosbě, aby jeho návrh byl vzat v brzkou úvahu, a k důraznému připomenutí, že české dějiny, protože jako zvláštní obor studia nejsou ex professo vědecky pěstovány na nijakém učilišti, částečně dosud jsou velmi špatně opatřeny a právě proto že zemské zastupitelstvo je povinno zasáhnout pomocnou rukou, nechť-li Čechy v tomto bodě svých vnitřních dějin, které věru nejsou bez významu, uvalit na sebe výtku barbarské zanedbalosti a nevědomosti (*návrh Palackého* zemskému výboru ze dne 15. července 1862).

Tomuto návrhu Palackého, který pak vedl k založení zemského archivu, předcházelo patrně jednání a určité úmluvy nejen s Gindelym, nýbrž i s ostatními činiteli, v jichž rukou leželo rozhodnutí o celé věci. Navštěďuje tomu rychlost, s jakou o podnětu Palackého se rozhodlo, neboť když po čtrnácti dnech návrh na zřízení prozatímního místa zemského archiváře vzat byl v zemském výboru na pořad jednání, stalo se v téže schůzi (ze dne 29. července 1862) ihned bez dalšího řízení zásadní usnesení, kterým se otázka zemského archivu v podstatě rozřešila.

Není pochyby, že duch tehdejší přechodné doby, která pro svoje pochybnosti a zmatky usilovně hledala »všestranného světla v minulosti«, byl nanejvýše přízniv historickým snahám a studiím, jež byly podporovány více než kdykoliv jindy. Avšak s prospěchem byla taky jiná okolnost, sice vnější, ale velmi důležitá, protože se týkala prostředků potřebných k zřízení místa archivářského: právě v té době odešel do výslužby stavovský registrátor a archivář Petr V. Erben a bylo nutno znovu obsadit toto uprázdněné místo. Jak tento bývalý stavovský úřad nabyt nového obsahu, je také již projevem nové doby.

Podkladem jednání ve schůzi zemského výboru ze dne 29. července 1862 kromě podání Palackého byl přípis Gindelyův nejvyššímu zemskému maršálkovi (ze dne 24. července) o podmínkách převzetí úřadu, bude-li mu nabídnut, a obšírné dobrozdání o úkolech budou-

cího archiváře, které Gindely předložil přísedícímu zemského výboru Dr. Fr. Braunerovi.

Referát Braunerův — v podstatě je to dobrozdání Gindelyovo, ale nechybíme, budeme-li v něm spatřovat i dílo Palackého po myšlenkové stránce — vychází ze skutečnosti starého stavovského archivu (t. j. registratury), jehož posledním přednostou byl právě Erben, ale jehož nedokonalý stav neodpovídal potřebám a úkolům nové doby; věci učeného a opravdu vědecky založeného archiváře bylo by nyní, dovozoval výklad Braunerův, za podpory zemského výboru postavit tento archiv na nový základ, nově jej organizovat.

Na důležitost archivu poukázal Brauner jen krátce a všeobecně. Archivy — dovozoval — staly se v našem století ve všech vzdělaných státech (Anglii, Francii a Prusku) předmětem zvláštní péče. Sleduje se při tom dvojí cíl: jednak mají archivy sloužit veřejným zájmům jako nevyčerpatelné zřídlo důkazův o zmizelých a mizících právních poměrech, nárocích a různých veřejných zřízeních, jednak mají dodávat historii, má-li být skutečně vědou, potřebné prameny. Aby archiv dostal obojímu tomuto úkolu, musí mít v čele schopnou vedoucí osobnost, a proto také v zemích, které pochopily důležitost archivů, činí se na archiváře přísné požadavky; jsou to většinou i v menších ústavech mužové vědy a proto také jejich práce nese krásné ovoce a velký užitek pro život, stát i pro vědu. Platí-li to i o malých archivech cizích, jako jsou archivy anglických hrabství, francouzských departementů nebo pruských provincií, nutno tím spíše věnovat péči českému archivu, který přece není jen pouhým provinciálním archivem, nýbrž pro starší a částečně i novější dějiny takřka státním archivem, neboť obsahuje písemnosti pro vnitřní i vnější poměry země; nynější jeho stav však neodpovídá ani nejskromnějším nárokům.

Nové zřízení českého archivu zemského, jež musí se stát skutkem, nutno tedy vést dvojím směrem: předně co možná nejvíce jej doplnit a za druhé v nejrozsáhlejší způsobu učinit přístupným a užitelným.

V prvním směru je dle Braunera nezbytno shromáždit v zemském archivu vše, co do něho právem patří a co jen nepéčí nebo nepřizní času dostalo se jinam. To především platí o přivtělení archivu svatováclavského. Pak dlužno mít na zřeteli, že při zemských deskách a pražském zemském soudu je množství foliantů velké historické ceny (jako lenní knihy, sněmovní jednání, folianty královských reskriptů, starší soudní akta a pod.), které však pro úřední potřebu představují jen zbytečnou přítěž; vůbec za tou příčinou by se stanovil určitý rok, až po který by zemský archiv činil nárok na vydání archiválií.

Dále by se mohlo jednat s cí. vládou o přenechání oné části písemností z místodržitelského archivu, které nemají přímý vztah k ny-

nějším poměrům, ale jsou historicky cenné; neboť při nynějším uložení v kryptách a sklepeních u sv. Mikuláše je oprávněná obava, že propadnou úplně zkáze; vláda by ovšem mohla jich volně užívat, a při vědecké správě zemského archivu bylo by to daleko snazší než nyní.

Mimo toto rozmnožení archivu převzetím aktů, které jsou nyní v opatrování zeměpanských úřadů, bylo by taky možno počítat i s jiným rozšířením: jakmile bude stvořen ústřední orgán pro archivní poklady Čech, velmi snadno se může získat pro zemský archiv veliké množství všelikých dokumentů, které se dnes tu a tam chovají roztroušeně a obyčejně velmi nedbale, dá-li se ovšem potřebná záruka na jich zachování. Tak asi české muzeum rádo postoupí svoje bohaté a velké archivní sbírky nově utvořenému zemskému archivu, na nějž taky nyní budou i jednotlivci pamatovat svými dary nebo nabídkou prodeje, jako dříve se obraceli na muzeum. Podobně lze očekávat, že jednotlivé rodiny nebo města v zemském archivu uloží zbytky svých písemných památek. Tím způsobem může se archiv stát všeobecnou ústřednou pro všechny písemnosti, které souvisí nějakým způsobem s minulostí naší země, a právě získání jich, zachování a uspořádání tvořilo by předmět soustavné a vytrvalé činnosti.

Pokud se týče přítomnosti, převzal by archiv všechna akta, která se vztahují na život ústavní, tedy spisy o jednání sněmovním, protokoly o zasedáních zemského výboru a listiny ústavní poslední doby.

Takovéto organizování zemského archivu, které by záleželo v ustavičném jeho rozmnožování naznačeným směrem, je však nemožné bez předcházejícího jmenování archiváře a ovšem bez stálé podpory zemského výboru.

Druhým pak úkolem archivářovým by bylo učinit přístupnými ta akta, která se archivu dostanou, a zpracovat je.

To znamená v prvé řadě srovnat a rozdělit vše účelně dle určitých všeobecných hledisek. Tím nabude archiv praktického významu a užitku hlavně pro řešení všelikých otázek veřejného práva, nemluvě ani o důležitosti jeho pro záležitosti rodopisné a šlechtické.

Avšak v zemském archivu má se také především soustředit pěstování historické vědy v Čechách, a proto musí být svěřen do rukou mužům, kteří jsou k tomu povoláni; neboť doplňování a rovnání archivu, třeba že je k tomu potřebí i odborných vědomostí, je přece jen mechanická činnost a nemůže a nesmí vyčerpat pracovní sílu vědeckého archiváře. Dospěje-li archiv k tomuto vyššímu cíli, to záleží ovšem úplně na osobnosti archivářově, a proto třeba zvolit muže, jehož vědecká minulost je zárukou, že za jeho vedení zemský archiv může se stát obecným majetkem vědeckým a střediskem pro pěstování domácích dějin. Skvělé bohatství historického materiálu k českým dějinám, dochovaného přes všechny pohromy, čeká na své uve-

řejnění; zde možno navázat na soustavný počátek, jež učinil Palacký Archivem českým. Zda by nebylo důstojným podnikem vydání všech sněmův od nejstarších dob až po naše časy, k nimž by se připojilo uveřejnění pramenů k dějinám posledních tří století? Při probudilém smyslu doby pro veřejné záležitosti vůbec a pro dějiny zvláště bylo by archiváři snadno vyvolat v život a postavit se v čelo spolku, který by opatřil prostředky na vydávání pramenů; tak je tomu v Němcích a taky Morava těší se již po 12 let z činnosti takového spolku.

Rovněž při volbě archivářově mělo by se pamatovat na to, aby svého času mohl pokračovat v díle Palackého o českých dějinách, čímž by se jednou výlohou dosáhl dvojí cíl.

Konečně by český archivář mohl prokázat užitečné služby i dobrovolnými přednáškami na universitě o čtení a výkladu starých dokumentů, neboť vhodný ústav podobný u nás ještě úplně chází.

Toho všeho by se docílilo prostou volbou vědecké osobnosti za správce archivu, který by jej v krátkém čase přivedl na onu výši, jež by odpovídala bohatství historických písemností a velké minulosti Čech, a zároveň by takový archiv přinesl tolik užitku pro soukromý, státní a vědecký život, kolik ho jen archiv vůbec může a má vydat.

Na základě těchto úvah navrhl referent Dr. Brauner, aby zemským archivářem byl jmenován prof. Gindely, který ve svém ještě mladém věku požívá chvalně zasloužené pověsti znamenitého pracovníka vědeckého a svými dosavadními výkony projevil vzácnou schopnost k tomuto úřadu. Dle vlastního vyjádření je Gindely ochoten převzít toto místo s podmínkou, že bude moci zatím, dokud plat archivářský nedostoupí jisté výše, zároveň zůstat i učitelem na střední škole z důvodů hmotných; dle jeho mínění bude mu velmi dobře možno zastávat oba úřady, neboť podobně je tomu v jiných zemích, na př. v Prusku a Bavorsku, kde ředitelství archivu zhusta bývá svěřeno profesorům dějin a nad to ještě (jak se vyslovil Gindely v listu nejvyššímu maršálkovi) spojení obou úřadů může být jen obtížou s prospěchem: zaměstnáním archivním osvojí si profesor nezbytnou důkladnost a opět profesura uchrání archiváře před příliš malicherným pojmáním úkolu.

Co tu Dr. Brauner přednesl, je více než pouhé odůvodnění návrhu na zřízení zemského archivu: v těchto Gindelyových slovech, jimiž vykládal úkoly budoucího zemského archivu, je také kus programu historické práce, jak ji pojal velký duch Palackého. Palackému šlo především o to, aby bylo zajištěno pokračování v jeho Dějinách. Dokud byl však na živu a nevzdal se úřadu zemského historiografa, nebylo možno pomýšlet na nástupce a bylo nutno hledat jinou cestu. Nebyla to ovšem jen osobní otázka, ponechá-li si Palacký místo, udělené mu kdysi stavy, či zda se ho vzdá. Možná, že již tehdy tušil

to, co potom nastalo, že totiž nadejde doba, kdy nebude možno zemskému zastupitelstvu ustanovit dějepisce Českého království: nejen že roztržka mezi oběma kmeny, obývajcími tuto zemi, tomu jednou zabráni, nýbrž že přijde také čas, kdy vůbec se nebude cítit potřeba, aby někdo vykládal národu minulost a plnil tím sociální funkci, jako to činil zemský historiograf; to bylo možno jen v stavovském státě, kde vývoj bral se prostším a jednotnějším proudem, a v době, která si víc žádala duchového vedení. Příčiny, které vedly k návrhu na zřízení úřadu zemského archiváře, byly také jiné. Nová doba, jejíž zpracování odkázal Palacký svým nástupcům a pokračovatelům, proti době starší vyniká až přílišným bohatstvím materiálu, a je proto nutno konat obsáhlejší přípravy, snad větší, než zmohou síly jednoho člověka. Proto měl se zřídit ústav, který by mohl o tomto úkolu pracovat s většími prostředky; v něm bude také záruka, že práce jednotlivcem třeba nedokončená nevyplyne nadarmo, že bude dál vedena, že plány a záměry jednou začaté budou uskutečňovány příští generací, krátce že tu vznikne tradice práce, již snad se na konec podaří vybudovat české dějiny nové doby.

Spojení archivu a vědeckého ústavu dějzpytného bylo v duchu doby: možno ukázat tu na moravský zemský archiv a j. Jsou tu podobnosti, ale také rozdíly, které se objevily hlavně v dalším vývoji obou ústavů. Přední rozdíl je v osobách, které stály v čele archivů, neboť na nich tehdy záviselo vše, směr, vedení i možnost rozvoje. Palacký i Gindely byli především dějepisci, kteří dovedli ocenit důležitost archivního badání pro vědecké práce, ale jinak zcela v názorech doby, která neviděla účel v archivu samotném, považovali za přední cíl archivářské činnosti, aby sbírky archivní staly se živými a plodnými, aby byly užítkovány ve vyšším smyslu k poznání dějin země uveřejňováním a zpracováním materiálu, chovaného v archivu. Z této záměny — dle stanoviska nynější archivní nauky — pořadu povinností archivářských, kde vnitřní činnost archivní se klade na druhé a podřadné místo, vznikly zemskému archivu úkoly historiografské v nejširším smyslu slova a hlavně vydavatelské.

Zemský výbor přistoupil po odůvodnění Braunerově na návrh Palackého: usnesl se pojmout do organizačního návrhu o zemském úřednictvu také *místo zemského archiváře* a udělit je prof. Gindelymu s platem 1000 zl. od 1. října 1862 s právem, aby si mohl zatím ponechat učitelství na střední škole; nabídka Palackého na částečné krytí archivářského služného z platu zemského historiografa byla s uznalým díkem odmítnuta.¹⁾

¹⁾ Přítomni byli této schůzi kromě nejv. maršálka Alberta hr. Nostitz-Rhienecka Frant. hr. Thun-Hohenstein, Dr. Fr. Schmeykal, Dr. Ant. Görner, Dr. Fr. Brauner, Josef ryt. z Peche, Dr. Ad. M. Pinkas.

Šlo-li o to, postavit v čelo zemského archivu muže prokázaných vědeckých schopností, nemohla volba dopadnout lépe. Dvaatřicetiletý Ant. Gindely, profesor české reálky v Praze, byl již autorem obsáhlých dvoudílných dějin českých bratří a prvního svazku díla o vládě Rudolfa II. Spisy ty rázem ho postavily mezi přední historiky v Čechách. Na svých badatelských cestách, které vykonal do té doby, poznal všechny velké archivy střední Evropy a Španělska. Jeho životním cílem byla vědecká práce historická a nejvhodnějším prostředkem k tomu se mu zdála dráha universitní. Také Palacký, který poznal jeho neobyčejné schopnosti, chtěl ho udržet v Praze a získat ho pro pokračování ve svém díle; proto právě se měl stát zemským archivářem. Gindely měl tedy za sebou již literární činnost, která budila úctu, a další jeho plány dějepisické opíraly se o pevný podklad neobyčejně rozsáhlých studií archivních. Při nich osvojil si jistě daleko větší znalost archivů než kterýkoli jiný badatel v Čechách, nehledíme-li k jeho velkému vzoru pro starší dějiny české, Palackému. Ovšem tato znalost byla jen jednostranná, získaná při vědeckých pracích, týkala se tedy asi po větce jen obsahové stránky, nikoli však samého vnitřního zařízení archivního. Nyní když byl ustanoven archivářem království Českého, byl postaven před nový úkol. Především musil se ohlédnout po archiváliích, neboť nový zemský archivář neměl archiv; bylo to tak, jako když Palacký stal se archivářem Šternberským.

Zatím Gindely byl jmenován mimořádným profesorem raskouských dějin na pražské universitě, ale protože nový úřad ukládal mu toliko povinnost číst pět hodin týdně, mohl — jak se sám vyjádřil — celou svou sílu a vytrvalost věnovat organizování zemského archivu. Spolu s oznámením o svém povolání na universitu podal Gindely zemskému výboru dne 4. prosince 1862 taky zprávu o svém zkoumání, jak organizovat archiv, a příslušné návrhy.

Ve smyslu výkladu, kterým odůvodňována nutnost zřízení archivu, základ přirozeně měly tvořit spisy, které té doby byly v majetku zemského zastupitelstva království Českého a které tedy mohly být archiváři ihned vydány v opatrování pro svou toliko historickou cenu, nemajíce praktický význam pro běžné úřadování: tak možno — dovozovalo *Gindelyovo podání* — vyloučit z registratury zemského výboru:

1. t. zv. starší registraturu (do r. 1786),
2. protokoly o sněmovním jednání a zasedání zemského výboru (do r. 1848),
3. volební akta k českému sněmu z r. 1848,
4. originály ústavních listin poslední doby.

Kromě těchto organických částí patří do zemského archivu t. zv. šlechtický archiv Vunšvický (genealogická sbírka listin, výpisků,

tiskův a pod., která po smrti zakladatele jejího Bohumíra Daniela z Vunšvic připadla koupí českým stavům r. 1748), a taky dokud svatováclavský (korunní) archiv se nedostane v držení zemského zastupitelstva, sluší se svěřit kontrolní klíče a inventář k němu spíše archiváři nežli registrátorovi.

Stane-li se tak, — vykládal Gindely dále — učiní se tím jen malý krok k vytvoření archivu důstojného Českého království, a proto považuje za svou povinnost upozornit zemský výbor na jinou možnost, jak rozšířit zemský archiv reklamováním všech archiválií, které sice po právu českému zastupitelstvu zemskému náleží, ale nyní u rozličných c. k. úřadů roztroušeně jsou uloženy. Příkladem zde může být moravský archiv, který před 14 lety měl sotva větší rozsah nežli český archiv — utvořil-li se jen z vyloučených částí zemské registratury — a dnes představuje jeden z největších archivů zemských; tohoto skvělého výsledku dosáhla vytrvalá a obratná píle jeho představených hlavně tím, že od císařských úřadů byly jednak reklamovány, jednak vyžádány všechny spisy, které pro běžné úřadování neměly významu, za to však důležitost pro poznání dějin země; příkladu státních úřadů pak následovali jednotlivci i obce; konečně co nebylo darováno, bylo příležitostně koupeno. V Čechách může se postupovat podobně, pro začátek by se však toliko doporučovalo, aby zemský sněm vyslovil svoje přání za vrácení jen oné části archiválií, na které má nesporné právo, jako je svatováclavský archiv a část zemských desk. Archivy českého místodržitelství nebo vrchního zemského soudu jsou nesporně státním majetkem, ale archiv svatováclavský a část zemských desk (t. zv. malý stavovský archiv) plnoprávně patříly stavům českým, a bude-li nyní zemské zastupitelstvo jako právní nástupce stavů činit nárok na vydání těchto archiválií, bude to mít důvod jen vědecký, totiž snahu soustředit historické písemné památky země a pečlivě je uchovat potomstvu; a pro vládu samu otázka držení archivů těch dávno již přestala být politickou. Rovněž asi s úspěchem možno žádat za přenechání písemností zrušených klášterů, které patrně jen pro nedostatek vhodnějšího místa byly uloženy v c. k. universitní knihovně: vláda asi na ně neklade velkou váhu, a není pochyby o tom, může-li někdo činit nárok na držení těchto archiválií, že je to spíše zemský archiv nežli universitní knihovna.

Další rozvoj zemského archivu možno právem očekávat od toho, že české muzeum v delší nebo kratší době předá pro vlastní ulehčení archivu svoje archivní poklady, po 30 let shromažďované.

Všechny tyto archiválie, o nichž byla řeč, jsou více méně dostatečně opatrovány a s jistým klidem možno čekat, až v zemském archivu naleznou pro všechnu budoucnost vhodná zařazení a uspořádání. Jinak však je tomu s historickými dokumenty, které jsou roz-

troušeny po celé zemi a pro nedostatek péče jsou vydány ve velmi četných případech neodvratné zkáze. Jejich sebrání a zachránění je nejnaléhavějším příkazem vědeckého smyslu přítomnosti.

Nejlepší prostředek k dosažení tohoto cíle dlužno spatřovat v tom, soustředí-li zemský archiv činnost všech těch, kdož opravdu vážně se zajímají o domácí dějiny, a to zřízením čestného úřadu dopisujících členů zemského archivu, což by znamenalo tolik jako členství vědeckých společností: dopisující členové archivní — po výtce z učitelského a duchovního stavu po návrhu archivářově jmenování zemským výborem, v počtu 50—60 mužů — měli by za úkol pátrat ve svých kruzích po listinách a jiném historickém materiálu a získat jej pro archiv; tím by prokázali domácímu dějepisceví veliké služby bez všelikých výloh kromě udělení prostého diplomu.

Konečně nutno povolit nějaký obnos na zakupování nabízených archiválií (50—100 zl. ročně) a ustanovit archiváři k ruce prozatímně jednu pomocnou sílu, neboť jen náležitě uspořádání staré registratury, zhotovení indeksův a katalogů bude vyžadovat práce více než dvou až tří let, a bylo by žádoucí, aby tato práce byla již valně pokročilá, dříve než archiv bude musit převzít snad daleko větší poklady historické.

Těmito Gindelyovými návrhy přikročeno tedy k uskutečňování velkého programu, nastíněného při prvním jednání o založení archivu. Přirozeno, že návrhy ty se držely v mezích nejbližších možností a přihlížely v první řadě k tomu, čeho možno dosáhnout ihned, třeba že nespouštěly se zřetele i další vývoj. Taky je přirozeno, že Gindely zide následoval ve všem příkladu Moravy: kromě velikých úspěchů, jichž docílil moravský zemský archiv při získávání archiválií od státních úřadův a celou ostatní činností, působilo tu jistě i důvěrné přátelství i několikaleté vědecké styky nového českého archiváře se zkušeným ředitelem moravského archivu zemského Petrem rytířem Chlumeckým.

Zemský výbor schválil všechny návrhy Gindelyovy (v zasedání ze dne 9. prosince 1862): dal rozkaz příslušným úřadům, aby vydaly žádané předměty; vyzval archiváře k sepsání pamětního spisu za účelem získání svatováclavského archivu, části zemských desk a klášterních písemností z univ. knihovny; přistoupil v zásadě na ustanovení archivních dopisovatelů; zmocnil archiváře k přibrání výpomocné síly (s platem 500 zl.) a dal mu právo navrhopvat zemskému výboru ke koupi archivní předměty.

Tímto opatřením dostalo se konečně zemskému archiváři skutečných archiválií a tak položen základ k zemskému archivu, který v tomto svém nejstarším složení představuje opravdový, třebaže velmi neúplný archiv zemského zastupitelstva. Povinnost archivářova byla zatím stručně vymezena v tom smyslu, že má převzaté předměty »na svou zodpovědnost a ručení dobře opatrovat, inventovat a mít v evi-

denci»; až do vydání zevrubnější instrukce užívání archiválií mělo být vázáno výslovným svolením zemského výboru (kromě osob, které jsou ve služebním poměru k němu).

Dle zmocnění zemského výboru, aby se při volbě pomocné síly řídil ohledem na potřebné odborné vědomosti a mravní záruku žadatelovu, rozhodl se Gindely pro Jozefa Emlera, který právě tehdy absolvoval ve Vídni ústav pro rakouský dějzpyt a měl tedy odborné vzdělání archivářské.

K dalšímu rozmnožení archivních sbírek došlo v červnu 1863 (usnesení zemského výboru ze dne 22. června 1863 č. 8918) tím, že z knihovny zemského výboru byly vyloučeny rukopisy, několik listin — vše z XVIII. a první polovice XIX. století — a některé staré historické knihy a přivtěleny do zemského archivu. Spisy a listiny tyto netvoří sice organický celek, ale přece vhodně doplňují původní fond zemského archivu, neboť jsou to taky prameny k dějinám českých stavů, sněmovního jednání a pod., nebo jako Zeehova příručka (Alphabetisches Handbuch atd., 18 fol. svazků výtahů z desk zemských o šlechtických rodech v Čechách) řadí se ke genealogickým sbírkám o české šlechtě.

Vedle těchto prací, které směřovaly k zřízení, po případě rozšíření skutečného zemského archivu, počal Gindely současně taky již pracovat o druhé části svých úkolů, totiž připravovat látku k sepsání českých dějin novověkých; program, jak byl dotud v zásadě stanoven, byl tak obsáhlý, že ponechával archiváři úplně volnou ruku, s čím začít. Gindely rozhodl se s počátku *pro výzkum některých archivů pražských* a proto žádal zemský výbor, aby mu zprostředkoval za účelem opisování pro zemský archiv vypůjčování jednak rukopisů z archivu města Prahy, jednak nejstarších kvaternů desk zemských, lenních a sněmovních usnesení od úřadu desk zemských, protože jím »podniknuté pramenné práce nutně vyžadují používání t. zv. menšího stavovského archivu«. Možno poznamenat hned na tomto místě, že vláda od samého začátku projevovala zemskému archivu dosti malou přízeň — na rozdíl od toho, jak si vedla vzhledem k moravskému zemskému archivu; — v tomto případě pak dovolila užívat kvaternů stavovského archivu toliko v místnostech desk zemských; jiné úřady a archivy chovaly se blahovolněji.

Konečně taky ještě v prvním správním roce (v létě r. 1863) začalo se s výzkumem soukromých a městských archivů v Čechách po úspěšném příkladu Moravy za účelem »soustavného doplnění zemského archivu«, aby tak byly pořízeny »opisy všech důležitých listin, které by jinak časem jistě propadly zkáze«. Toho roku navštívil archivní adjunkt J. Emler na svojí dvouměsíční cestě 13 archivů v jižních a jihovýchodních Čechách, archivář Gindely pak použil svojí šestinedělní dovolené k badání archivnímu v Drážďanech a

Wolfenbüttelu, návštěvě zámeckých archivů v Děčíně a Roudnici a důkladnému prozkoumání archivu třeboňského.

Gindely byl velmi spokojen s úspěchem první badatelské cesty podniknuté zemským archivem a když po návratu začátkem listopadu podával zemskému výboru zprávu o svém a Emlerově archivním výzkumu, zároveň poukázal na pěkný výsledek archivních prací za první uplynulý rok svého úřadování vůbec: v celku bylo pro archiv opsáno přes 3000 »nejdůležitějších« listin pro dějiny Čech a 6 obsáhlých rukopisův a byla naděje, že v příštím roce bude dosaženo stejného počtu; bylo toho docíleno také proto, že značný náklad na opisování byl částečně hrazen podporou některých vlasteneckých přátel českého dějepisu (— myslí se tím šlechta, která přispěla Gindelymu na vydání českých pramenů novodobých — Monumenta historiae bohemica). »Můj cíl« — poznamenal Gindely ve svojí zprávě — »soustředit v zemském archivu poněmáhle opisy všech listin majících vztah na dějiny Čech, pokud se nemožou získat originály, nemůže být nazván nedosažitelným, bude-li se k němu pracovat s touto rychlostí.«

Tím byly dány všechny složky činnosti zemského archivu, které pak v příštích letech se uplatnily ve větší nebo menší míře a daly směr celému dalšímu vývoji. V prvních letech ovšem daleko více nežli později uplatňovala se osobnost archivářova a jeho vlastní vědecké zájmy a záliby, ačkoli tento osobní prvek nevymizel ani tehdy, když archiv byl již pevně organizován, ba naopak nástupce Gindelyův vtiskl opět celkový ráz veškeré činnosti archivní. Avšak v první době nedalo se téměř vůbec určit, je-li archiv zřízen jen pro archiváře či má-li také svůj vlastní smysl a úkol. Než nesmí se zapomínat, že Gindely tehdy organizoval a stál v čele podniku, který vládl velkými prostředky a měl soustředit veškerou vydavatelskou práci pro novověké dějiny české, *Monumenta historiae bohemica*. Toto postavení v organizaci vědecké práce historické, jaké po Palackém v Čechách nikdo nezaujímal, přišlo však také úplně k dobru zemskému archivu a přispělo k jeho rozvoji. Gindely jistě spatřoval hlavní úkol zemského archivu ve sbírání listinných pramenů pro české dějiny, především ovšem novější, což mělo se dít výzkumem domácích i cizích archivův a opisováním pramenů nalezených (listin i celých rukopisů) pro zemský archiv. Podle úmluv s Palackým se pokládal od samého počátku za jeho pokračovatele, za budoucího zemského historiografa, a na zemský archiv neřídil se jako na archiv v pravém slova smyslu, nýbrž spíše jako na ústav, který měl mu usnadňovat jeho vědecké práce, jež ovšem znamenaly pokračování v díle Palackého, tedy spíše jako na ústav historiografický. Další vývoj pozměnil poněkud tyto názory, hlavně přizpůsobil je skutečným potřebám a možnostem: ze zemského archivu stal se skutečný archiv, který má svoje pevné místo mezi ostatními archivy v Čechách, a také opravdový úřad, který slouží

veřejným zájmům a má určité povinnosti k celé zemi. Avšak původní idea Palackého, která vedla k založení zemského archivu, zůstala základem i všeho dalšího vývoje, a dějiny prvních padesáti let zemského archivu ukazují, jak byla idea ta uskutečněna.

Přesné stanovení úkolův a povinností zemského archivu náleželo zemskému sněmu, neboť všechna dotavadní opatření byla prozatímní, a bylo tedy potřeba ještě *usnesení sněmovního*; místo archivářské bylo definitivně schváleno r. 1863, ale o organizaci archivu samotného mělo se ještě jednat. Proto vypracoval zemský výbor pro sněm zprávu (»kterak zařídil archiv zemský a opatření učinil o rozšíření jeho« ze dne 22. února 1863 čís. sněm. 572), která sice ještě v zasedání r. 1863 byla poslancům předložena, ale nebyla již projednána.

Proto byla (ve smyslu sněmovního usnesení ze dne 18. dubna 1863 čís. sněm. 1172) vzata v poradu v zasedání r. 1864. Ve zprávě té, kterou předčítal zpravodaj Dr. Brauner ve schůzi ze dne 8. března r. 1864, shrnuje se všechno dosavadní jednání o archivu: poukazuje se na obtíže, s kterými se setkává český dějepisec »nemoha se při větší části badání svých o jakýsi střední (!) archiv opíratí«, a na opozdilost z toho vzniklou proti jiným zemím (i sousední Moravě a Štýrsku); vytýká se, jak »pan historiograf a říšský rada Dr. Fr. Palacký přimlouval se už po delší čas za ustanovení archiváře« a byl i ochoten k osobním obětím, až konečně, když nastal příhodný okamžik odchodem dřívějšího registrátora na odpočinek, usnesl se zemský výbor, »aby ustanoven byl archivář, který by v archivu českého zemského zastupitelstva pořádek a přehled udržoval, mimo to ale i povinen byl, archiv všemožně tak rozšiřovati, aby se z něho jedenkrát pravý ústřední archiv český vyvinul«, a k úřadu tomu povolal Ant. Gindelyho, »muže pracemi dějepisnými proslulého a se záležitostmi archivářskými dokonale obeznámeného«.

Pak se vykládá trojí úkol, který měl nový archivář rozřešit a co již v tom směru bylo vykonáno.

Aby dostal prvnímu úkolu, totiž spořádání archivu, požádal archivář zemský výbor za odevzdání všech listin historicky důležitých v držení zemského zastupitelstva; což se také stalo.

V příčině reklamování archiválií od c. k. úřadů zpráva obšírně odůvodňuje právo zemského zastupitelstva na t. zv. menší stavovský archiv u desk zemských a na archiv svatováclavský a žádá sněm, aby vznesl na vládu prosbu za vydání obou těchto archivů a zapůjčování některých kvaternů XV.—XVII. věku do archivu zemského již před vyřízením této věci.

Třetí úkol spočívá ve snaze, aby všechny důležité písemnosti české mimo zemský archiv chované byly získány pro archiv nebo aspoň pořízeny jejich věrné opisy, což musí se dít po dlouhá léta dle sou-

stavného plánu, aby se takto vybudoval ústřední zemský archiv. K tomu cíli jednak zemský výbor bude jmenovat archivní dopisovatele, jednak začalo se již s opisováním listin. Tyto opisy mají mít dvojí účel, aby předně archiv zemský rozšířily a našim dějepiscům namáhavé cesty ušetřily, a za druhé, aby až dospějí k jisté úplnosti, byly uveřejněny a tak známost našich dějin jménem všeobecným učinily.

K snazšímu provádění těchto úkolů povolil zemský výbor archiváři adjunkta a udělil místo bývalému chovanci dějezpětného ústavu ve Vídni J. Emlerovi.

Na konec připomněl zpravodaj s uznáním podporu několika velkomyslných příznivců dějin vlasteneckých, kterou docílil archivář již za první rok slibného úspěchu, a oznámil, že se započalo s prepisováním starých desk zemských, aby se připravilo jich vydání.

Avšak ani tentokrát zpráva zemského výboru nebyla vzata do plné porady a vyřízena, nýbrž po návrhu Palackého celá záležitost archivní byla přikázána výboru o devíti členech, po třech z každé kurie. Do této komise, která rozhodla o zřízení archivu, byli zvoleni: za velký statek hrabě Wolkenstein, rytíř Kallina z Jaethensteinu a rytíř Václav z Eisensteinu; za města Dr. Volkelt, Dr. Grohmann a rytíř z Wenischu a za venkov Dr. Palacký, prof. Tomek a Dr. Gabriel. Komise opatřila si potřebný historický materiál, aby mohla důkladně odůvodnit nároky zemského zastupitelstva na t. zv. menší stavovský a svatováclavský archiv, a vůbec podrobila celou otázku, třeba že zemský archiv byl již dvě léta v činnosti, zásadnímu zkoumání; zpráva její však ve sněmu projednána byla až teprve koncem r. 1865, v sezení ze dne 25. listopadu.

Obšírná zpráva archivní komise — zpravodajem ve sněmu byl Dr. Volkelt — vykládá předem, že otázku, zda má být dle návrhu zemského výboru archiv zřízen, jednomyslně zodpověděla kladně. Dále rozbírá komise dosavadní opatření a návrhy zemského výboru a tu rozlišuje, že jde vlastně o dvojí věc, totiž o zřízení skutečného zemského archivu jakožto archivu úředního, a o to, aby k tomuto archivu bylo připojeno další oddělení speciálně historické. Zřízení historického oddělení při zemském archivu odůvodňuje komise podobně jako zemský výbor poukazem na bohatství a rozptýlení listinných pramenů pro české dějiny (myslí se při tom patrně především na dějiny doby novější), nemožnost, aby jednotlivec tyto prameny sám ovládl, sám shledal, prozkoumal a zpracoval, a na povinnost země, aby přispěním celku sebrán byl materiál, z něhož by pak píle badatelská mohla sestrojiti pravý obraz minulosti, doložený dokumenty; toto odůvodnění je vedeno docela myšlenkou Palackého — člena komise — připravovat pokračování jeho Dějin; pokrok možno spatřovat právě v tom, že zde

nemluví se již o osobě, nýbrž na její místo vstupuje celý ústav. Ale zpráva komise zabývá se také obsírně druhou stránkou a poznamenává výslovně, že historické oddělení nevyčerpává podstatně účel zemského archivu, a v tom smyslu navrhla, aby sněm schválil toto ustanovení vystihující účel archivu: »Účelem archivu zemského je za jedno, aby co úřední archiv choval v sobě listiny zemi náležející a k veřejným právům země, k státoprávním poměrům, jakož i k majetku jejímu se vztahující, za druhé pak aby se do něj veškerý přístupný materiál listin k dějinám země se vztahujících sbíral, v kterémžto směru mají působiti v oborech od sebe oddělených osoby u zemského archivu ustanovené.« V dalším souhlasí komise s tím, co zemský výbor pro archiv učinil, rovněž v podstatě i s návrhy výboru na další rozšíření, zejména v příčině vyjednávání s vládou o vydání svatováclavského a menšího stavovského archivu. Vyslovuje se toliko proti zamýšlenému jmenování archivních dopisovatelů, co do podstaty již přijatému od zemského výboru, »zvláště v té příčině, že by se jim, jelikož by od výboru zemského jmenování byli, příkládati měla úřednická hodnost«. Tento důvod ovšem překvapuje, neboť právě naopak týž důvod bylo by možno uvádět ve prospěch dopisovatelů; snad rozhodovaly zde také zkušenosti zatím získané s dopisovateli při moravském zemském archivu, jenž tehdy po smrti Chlumeckého již překročil vrchol svého rozkvětu, a s ním i slibná instituce archivních dopisovatelů.

Nového tedy zpráva a návrhy komise v podstatě nepřinášejí nic, stanoví toliko přesně účel archivu a jasně rozlišují jeho dvojí stránku, totiž archiv úřední a historické oddělení, jež je k němu připojeno »do jisté míry jako krystalizační bod ústředního archivu historického«.

V rozsáhlé debatě, která se rozvinula o zprávě komise, šlo především toliko o přesnější znění návrhů. Pouze řeč prof. Konstantýna Höflera byla pozoruhodná tím, že žádala daleko víc nežli komise. Höfler mluvil nejen jako zkušený odborník, bývalý archivář, mluvil také jako upřímný přítel vědeckých snah naší země, kterému jde o zdar archivu, »nového střediska ve vědeckých věcech«, a tím i o zdar všeho historického badání v Čechách. Pronášeje především svoje zásadní názory upozorňoval na velkou důležitost toho, aby archiv, má-li skutečně přinést veřejnosti užitek, byl řádně repertoričován, a za tou příčinou ovšem měl dostatek úřednictva, a jmenovitě aby toto úřednictvo bylo náležitě odborně vzděláno. Proto si také přál a navrhoval, aby zemský archiv se stal střediskem pro vzdělávání archivních úředníkův, aby při něm byla zřízena zvláštní archivní škola po způsobu francouzské École des chartes. Základ k takové škole měl tvořit pravidelný přednáškový kurs, jež by každý druhý nebo třetí rok pořádal zemský archivář, aby tak kandidáti archivního povolání

mohli se učit čtení starých listin a zasvětit se do praktické služby archivní. Pro přítomnost pak žádal, aby se vyslovil požadavek, že ti, kdož by se ucházeli o místo v archivu, musí se vykázat odborným historickým vzděláním, vysvědčením o státní zkoušce z dějepisu pro střední školy a předem dokázat svou způsobilost. A konečně navrhoval, aby byla zřízena historická komise, která by spolu s archivářem pečovala o soustavný výzkum zahraničních archivů pro české dějiny a vůbec o soustavné sbírání a vydávání historických pramenů; tím by se pak archiv stal skutečně střediskem vědeckého výzkumu a vydávání pramenů domácích dějin.

Návrhy ty, jichž dalekosáhlý význam pro vědeckou práci historickou v Čechách, pro povznesení historického smyslu, pro poznání minulosti a tím i sesílení lásky k vlasti, odůvodňoval Höfler s celou vřelostí svého temperamentu, jsou vlastně jen krajním důsledkem základní myšlenky historického, vědeckého archivu, a mimo zřízení archivní školy jsou nyní aspoň částečně uskutečněny. Ale tehdy v začátcích archivu, kdy tu byl vlastně jen jediný odborně vzdělaný pracovník, bylo příliš odvážné klást před oči tak velké vzory, jako byla Paříž a Mnichov, a žádat jejich následování. Připojení archivní školy k zemskému archivu zdálo se asi nejodvážnějším, ale právě proto, že archivář zemský byl tehdy profesorem na universitě, mohlo se uskutečnit. Také druhá myšlenka, aby archivář stál v čele historické komise, ukazuje správné jádro, neboť jinde byla později provedena. Než nepřekvapuje, že většina sněmu, třebaže uznávala opravdovou cenu návrhů Höflerových, držela se toho, co bylo možno provést v dohledné době a nebyla ochotna usnášet se o velkolepém pracovním programu, jehož uskutečnění se musilo tehdy zdát téměř nemožným. Překvapuje ovšem, že proti návrhu Höflerovu, aby úředníci archivu měli odborné vzdělání, vyslovil se Palacký s poukazem na to, že on sám nemohl by se vykázat nijakým podobným vysvědčením. Zemskému archivu bylo jen ke škodě, že tato zásada Höflerova, nyní zcela samozřejmá, se uplatnila příliš pozdě.

Při tehdejší jednání sněmovním zvitězila snaha, aspoň částečně skoncovat jednání o zemském archivu, které se již vleklo po tři léta, a proto návrhy komise, pokud neodporovaly pozměňovacím návrhům Höflerovým, byly přijaty bez podstatných změn. Jednání o návrzích Höflerových spolu s některými jinými bylo odloženo a odkázáno nové zvláštní komisi.²⁾

Zpráva této komise přišla na pořad sněmovního jednání dne 16. února 1866. Höfler zatím odvolal v komisi svůj návrh na vybudování archivní školy při zemském archivu s ohledem na náklad, který

²⁾ Do komise byli zvoleni: za velkostatek: Kalina rytíř z Jäthensteinu, svob. p. Zeidler, hrabě Desfours; za města: Waidele z Willingenu, Dr. Höfler, Dr. Volkelt a za venkov: Dr. Palacký, prof. Tomek a Šembera.

by tím zemi vznikl, jakož i proto, že třeba budoucí archivář nebude mít způsobilost pro učitelské povolání; a také materiál uložený v archivu pro kursy na universitě, jež dle náhledu komise mohou aspoň částečně nahradit École des chartes, snadno se může učinit přístupným. V příčině druhého návrhu postavila se komise celkem na stanovisko Höflerovo, zůstávajíc ovšem v mezích dané skutečnosti: nepřistoupila na zřízení historické komise k vydávání pramenů, nýbrž doporučila jich vydávání »dle potřeby«, tedy ve smyslu původního programu. Po návrhu komise přijal pak sněm bez rokování toto zásadní konečné ustanovení o zemském archivu:

»Účelem archivu zemského jest:

a) co úřední archiv pojímá do sebe, chová a registrovatí všechny zemi náležitě původní listiny i akty, vztahující se ku poměrům státoprávním a k majetku království Českého;

b) co historický archiv sbírá a pořadáti jak v originálech, tak i v opisech vědecky správných s ohledem na příbuzné sbírky českého musea veškeren listinný materiál k historii české, učiniti jej skoumateli přístupným a dle potřeby časem svým vydávati tiskem na světlo.«

Tím vlastně je vývoj zemského archivu po jedné stránce ukončen: zemský výbor a sněm, pokud bylo v jejich moci, stanovily zásady a určily směr, kterým se měl vývoj archivu brát; na vedení ústavu pak bylo splnit v daných podmínkách svěřené úkoly.

Zbývalo ještě dát »instrukci pro archiv zemský« a tím jaksi formálně dovršit jeho organizaci. Dle usnesení sněmovního (ze dne 16. února 1866) vyžádal si zemský výbor od archiváře Gindelyho osnovu instrukce pro úřední práce v archivu zemském, kterou pak sdělil zemskému historiografu Palackému a řediteli archivu král. hlavního města Prahy K. J. Erbenovi, aby o ní vyslovili své dobré zdání a podali návrhy na změnu, v čem by uznali za potřebné. Opravené její znění bylo předloženo sněmu (zprávou ze dne 30. ledna 1867 č. 598), ale projednáno bylo až po dvou letech. Komise, zvolená za tím účelem,³⁾ učinila na instrukci jen nepatrné změny slovního rázu a sněm je přijal dne 27. října 1869 bez všelikého rokování.⁴⁾

Instrukce stojí na stanovisku sněmovních usnesení z roku 1865. Dle ní je zemský archivář především rádcem zemského výboru »o záležitostech dějepisných a souvislých s nimi záležitostech státního i soukromého práva«. Pak ve smyslu rozlišení zemského archivu na

³⁾ Komise zvolená ve schůzi ze dne 14. října 1869: rytíř Kalina z Jaethensteinu, hrabě Quido Thun (předseda); Dr. Bahans, Grohmann; Dr. Volkelt (zpravodaj), Kittl.

⁴⁾ Do té doby jako prozatímní instrukce platila ustanovení zemského výboru, vyslovená v notě ze dne 6. července 1864 č. 9407; týkala se však jen archivní dotace a jejího užití.

dvě oddělení, úřední a historické, stanoví se povinnosti archivářovy vzhledem k archivu samému. Jak zřetelněji odůvodňuje zpráva komise, je činnost archivářova ohledně úředního archivu v podstatě jen nepatrná, zachovávací, jelikož má na péči, aby původní listiny, týkající se státoprávních poměrův a majetku království Českého, jež se v archivu buď již nacházejí nebo po čase docházejí, byly spolehlivě uloženy a aby užívání jich bylo umožněno zakládáním přehledných a snadno přístupných seznamů. Daleko větší důraz se klade na povinnosti archivářovy vzhledem k oddělení historickému; ty jsou mnohem rozsáhlejší a zahrnují v sobě působnost, jež vyžaduje veškerých vědomostí důkladného dějezpytce. Zde nejde totiž pouze o zachování a pořádání historického materiálu, jenž je po ruce, nýbrž tu nastává nad to úkol, aby se doplňovaly značné mezery v látce dějepisné vyhledáváním a sbíráním listin, kteréž vlivem nepříznivých poměrů se ztratily a jsou nyní roztroušeny ve veřejných i soukromých archivech domácích i zahraničných nebo jsou v držení soukromníků, látka ve známost vešla aby se s historickou nestranností probírala, z toho pak to, co k dějinám země podstatně se vztahuje, se vybíralo a zjednávalo, dále aby listiny již dříve získané i nově přibývající snadno přehledným pořádkem se ukládaly a takto pro spisování dějin přístupnými učinily.

Jako povinnost archivářovu vzhledem k archivu stanoví tedy instrukce pořádání, zachování a rozmnožování archivu. Za tou příčinou je úkolem zemského archiváře: 1. aby veškerá sněmovní jednání a předlohy každého roku úplně sebral a uschoval; 2. aby přihlížel k tomu, co by se dalo z listoven zemskému výboru podřízených čas po čase vyloučit a do archivu přenést; 3. aby měl vždy na zřeteli získat buď darem buď koupí listiny k dějinám domácím se vztahující; 4. aby dal zhotovovat způsobem systematickým správné opisy takových listin, jichž nelze nabýti v originále; 5. aby pečoval o systematické prozkoumání domácích a cizích archivů.

Touto instrukcí se dostalo úředního schválení názoru, že největší péče má se věnovat historickému oddělení; nejobširněji se vykládá o zhotovování opisů a výzkumu archivním. Dle instrukce výslovně »zemský archivář má k tomu účeli každoročně podnikati na několik týdnů cesty do těch archivů, z kterých lze se nadíti obohacení historických sbírek zemského archivu. Práce od něho započaté aneb k dalšímu vykonání naznačené buďtež ukončeny od jednoho z příručích zemského archivu, není-li jinak na místě spolehlivých osob, kterým by se práce pro archiv zemský potřebná mohla svěřiti.«

Ve smyslu těchto zásad spatřoval Gindely hlavní úkol zemského archivu ve výzkumu archivů, především velkých archivů zahraničných, a rozmnožování sbírky opisů; to také nejvíce hovělo vlastní vědecké práci Gindelyově.

Gindely s počátku řídil všechny práce vedené zemským archivem úplně samostatně, později dělil se o svou moc s *historickou komisí zemskou pro království České*, která byla zřízena roku 1887, aby v příčině archivu zemského a v příčině historických publikací od země podporovaných byla radou svou zemskému výboru nápomocna. Vznikla po návrhu rozpočtové komise usnesením sněmu ze dne 8. ledna 1887, když šlo o to, aby výzkum archivů vatikánských byl podniknut na zemský náklad a stanovil se postup práce badatelské.

Členy historické komise dle jednacího řádu z r. 1897 jmenuje výbor zemský z kruhu osvědčených dějepiscův a úředníkův archivních; při volbě hledí se přede všemi k učencům, kteří působí na obou **universitách** v Praze. Mimo to je členem komise archivář zemský, jenž je také vždy tajemníkem a prostředkuje styk mezi komisí a osobami, jimž práce vědecké se svěřují.

Úkolem historické komise jest na předním místě, aby řídila vědeckou stránku badání, kteráž na náklad království Českého v archivech římských a italských a mimo to také v jiných archivech a bibliotékách pro dějiny země české se konají, jakož i aby spravovala publikace, které na základě získané látky se vydávají, s výjimkou *Archivu Českého*, svěřeného králem české společnosti nauk, a *Sněmů českých*, kteréž vydává archiv zemský. Komise obírá se dále, byvši k tomu vyzvána výborem zemským království Českého aneb aspoň s jeho porozuměním, veškerými záležitostmi, jež jsou ve spojení s historickými pracemi, cestami výzkumnými a publikacemi od země podporovanými nebo které se týkají zemských ústavův určených k tomu, aby sloužily dějezpitu a dějepisu království Českého. Jak dostala komise těmto úkolům vytčeným v jednacím řádě, vysvitne z dalšího vypravování. Možno připomenout již na tomto místě, že v posledních letech (od r. 1906) se komise k poradám neschází. Vedení archivu je tedy opět výhradně v rukou ředitelství.

II. Výzkum archivní.

(První výzkumná cesta Gindelyova po Německu a Emlerova po Čechách r. 1863. — Archivní výzkum a jeho provádění: vliv Gindelyových prací vědeckých, Sněmy české. — Úředníci: Emler, Dvorský, Pažout. — Sbirka opisů. — Přehled archivního výzkumu v letech 1863—1892. — Badání v Římě. — Význam Gindelyův pro archiv zemský. — Odpor proti vedení Gindelyovu: jednání na sněmu r. 1891 a 1892. — Dvorský archivářem. — Výzkum českých archivů, jeho provádění a význam. — Badání v ostatních archivech. — Nová správa, dr. V. J. Nováček. — Úřední agenda. — Nové nasízení na úkoly zemského archivu. — Soustavnost výzkumu: Sněmy české, Acta S. Congregationis de Propaganda Fide.)

Zemský archiv, jak ukázáno, měl také zvláštní historický úkol. Na tento úkol soustředil Gindely téměř veškerou svou pracovní energii, neboť to plně hovělo jeho duchu. Vlastní archivářské práce ustupovaly vždy víc a více do pozadí a shromažďování látky k novověkým dějinám českým výzkumem archivním a sbíráním historického materiálu v opisech tvořilo za něho hlavní a bezmála jedinou činnost zemského archivu.

I. Výzkum archivní, t. j. (dle úředního výrazu) rozmnožování historického oddělení zemského archivu opisy, byl zahájen, jak již připomenuto, hned v *prvním správním roce* (v létě 1863).

Tehdy Gindely ze zahraničních archivů navštívil státní archiv v Drážďanech a ve Wolfenbüttelu. Bohatství drážďanského archivu poznal na svých dřívějších vědeckých cestách; jak sám poznamenal, do té doby pracoval tam již pro svůj účel třikrát. Tentokrát, když zde byl v zájmu zemského archivu, rozhodl se počít badání rokem 1618 a to proto, že starší dobu až do r. 1526 důkladně prozkoumal Palacký, a jeho přesné opisy a výpisky všech jen poněkud důležitých listin měly se časem stát majetkem veřejnosti buď v zemském archivu nebo v muzeu; z období 1526—1648 — r. 1648 dlužno považovat za krajní mez, kdy přestávají diplomatické styky s Čechami a tím i význam zahraničních archivů pro české dějiny — pak vyvolena léta 1618—1620, protože nepřetržitá korrespondence, kterou vedli diplomatictí zástupci kurfiřta saského v Praze a ve Vídni jednak s kurfiřtem saským jednak s předsedou tajné rady, tvoří uzavřený

celek, neobyčejně důležitý pro české povstání. Ve Wolfenbüttelu nproti tomu zkoumal obsáhlou politickou korespondenci vévody Brunšvického, člena tajné rady za císaře Rudolfa II., z let 1608—1611. Po návratu z ciziny z domácích archivů navštívil ještě knížecí Švarcenberský archiv v Třeboni, jež důkladně prohlédl a zařídil opisování od r. 1526; byl překvapen ohromným bohatstvím tohoto archivu a soudil, že i sebe větší píli sotva se podaří ve dvou letech zjednat opisy všeho, co zasluhuje opsání.

Emler, který současně podnikal výzkum v celé řadě domácích archivů, nebyl tak nadšen objevy svého badání, když podával zprávu o výsledcích svoji práce; nicméně 400 opisů listin, 150 regestů, výpisů z rukopisův a informace o archivech, v nichž pro krátkost doby nemohl již pracovat (Kutná Hora, Čáslav, Kolín), představuje velký pracovní výkon za dva měsíce a značné obohacení vznikající sbírky listin k českým dějinám. Ovšem, někde nenalezl nic (jako v Soběslavi, Kamenici a Červené Řečici), jen některé městské archivy poskytl jakousi kořist, většinou městská privilegia, tak Tábor, Pelhřimov, Ledec (zde marně hledal archiv rodu Trčků z 15. a 16. stol.), Nymburk, podobně i premonstrátský klášter v Želivě; největší zisk přirozeně přinesly archivy v Třeboni a Jindřichově Hradci. Ale kdežto Gindely za hranicemi se věnoval jen novověkým dějinám, začátku 17. století, začínal Emler, pokud bylo možno, s nejstarší dobou: v Švarcenberském archivu opsal všechny kusy ze 13. a 14. století, excerpoval knihu popravni bechyňského kraje z let 1390—1425, v Černínském archivu pak probral nejstarší dobu až do husitského hnutí a věk jagajlovský. V tom ohledu tedy se nepostupovalo ještě dle určitého plánu, který později celkem byl přijat za pravidlo, že totiž badatelská práce zemského archivu má sloužit po výtce nové době českých dějin po r. 1526, jimiž budou ukončeny — jak stanoveno — Dějiny Palackého, aby tak poněmáhu se připravovalo jejich pokračování; částečně se to vysvětluje tím, že Palacký se svým dílem nebyl ještě hotov a prameny doby jagajlovské i starší byly shledávány právě pro něho.

Ale nejen v časovém omezení výzkumu, nýbrž ani věcně se n sledoval určitý záměr. Sotva by se našel věcný důvod, proč v zahraničním výzkumu se začalo s Drážďany a Wolfenbüttlem, doma s archivy v jižních a jihovýchodních Čechách, proč v následujících letech se pracovalo tam a nikoli jinde. Aspoň v zájmu samotného zemského archivu pro uskutečnění dalekosáhlého cíle, soustředit v historickém jeho oddělení poněmáhu opisy všech listin k českým dějinám, je možno si představit přesnější a soustavnější postup archivního výzkumu. A Gindely byl jistě muž, kterému nescházela rozhled po pramenech k novodobým českým dějinám a kterého methodická zvědavost a odva ha vedla do všech úhlů

světa: vždyt pro dějiny doby Rudolfovy shledával historický materiál téměř po celé západní Evropě a neváhal pustit se — bylo to před padesáti lety! — i do Španěl, když ho tam vedla stopa. Tato methodická práce heuristická, toto neúnavné shledávání českých pramenů roztroušených po celém světě nemá sobě rovna v českém dějepisectví té doby a vyniká i nad veškerou současnou historickou práci evropskou vůbec. Co pro dějiny starší doby u nás po této stránce usilovného pátrání pramenného vykonal Palacký, to a snad ještě ve větší míře vzhledem k vzrůstajícímu množství novověkých pramenův sliboval dle svých dotavadních spisův a přípravy k dalším pracím i Gindely, jenž na svých cestách badatelských přímo si kladl za vzor velký příklad Palackého.

To vše mohlo prospět a taky skutečně prospělo zemskému archivu, a na druhé straně důvěrnější styk Gindelyův s prameny domácích archivů a povinnost obírat se a řešit některé, na příklad praktické otázky českých dějin v užším smyslu, převedly poněkud jeho zájem a pozornost také k jiným odborům dějin, nežli byly diplomatické vztahy a vysoká politika, k nimž se klonil v posledních chystaných svých pracích. Kdežto však vliv zemského archivářství na spisovatelskou činnost Gindelyovu byl dosti nepatrný, naopak jeho vlastní práce určovaly směr činnosti archivní. Hned od samého, začátku, pokud badání vedené zemským nákladem především v cizině nebylo konáno pro Palackého jakožto historiografa Českého království, jako na př. ve Výmaru nebo Norimberce a j., sloužilo namnoze soukromému vědeckému zájmu archiváře samého, který tehdy nikoli bez oprávnění mohl si činit naději, že stane se jednou pokračovatelem Palackého; dotavadní jeho práce a další záměry byly vlastně do jisté míry pokračováním Dějin, jak bylo taky mezi oběma smluveno. Literární činnost Gindelyova, české povstání a počátky třicetileté války, řídily tedy namnoze směr archivního výzkumu v cizině a dávaly jakýsi plán badatelským pracím. To taky vysvětluje, proč se začalo Drážďany a Wolfenbüttlem a proč i v potomní době věnována pozornost těm archivům a těm dobám, na nichž osobně záleželo Gindelymu vzhledem k jeho vědeckým pracím. Jistá plánovitost byla v té části archivního výzkumu, který již v prvních letech byl veden se zřetelem na zamýšlený podnik *Sněmů českých*, avšak nedálo se tak nikdy soustavně ani důkladně jako pro dějiny třicetileté války.

Byl by však omyl soudit, že to bylo zemskému archivu na škodu. Každý výzkum cizích i velkých domácích archivů, který Gindely podnikl, znamenal platné rozšíření obzoru českých dějin a tím i obohacení samého archivu zemského; tehdy ponejprv byla pro české dějiny v pravém slova smyslu objevena celá řada archivů do té doby neznámých, a to archivů na nejvyšších důležitých. Tou měrou, jak vzrůstala sbírka opisů v zemském archivu, otvíraly se historickým badatelům

bohaté zdroje poznání českých dějin a nebylo pouze vinou zemského archivu, nebylo-li jich užito.

Historické oddělení vzrůstalo rychle, neboť výzkum archivní, sbírání listinných pramenů, bylo po dlouhou dobu téměř jediným předmětem práce celého zemského archivu. Listiny, uložené v domácích i cizích archivech, byly hromadně opisovány, opisů přibývalo po tisících, krátce výzkum archivní za Gindelyho prováděn vskutku ve velkém slohu.⁵⁾ Po dvanáctileté činnosti sběratelské již bylo opisů na 40—50.000 kusů, mezi nimi několik set tak obsáhlých, že některé z nich musily být svázané a vřazeny mezi rukopisy; ale jejich skutečná cena daleko předčila dle odhadu Gindelyova jejich veliký počet. »Hojností a rozmanitostí historické látky v době poměrně krátké dosaženou« — vykládal Gindely — »předčí archiv náš již nyní, když ani všechny prameny dějin českých ještě neshromáždil, nade všechny jiné archivy Čech se týkající, neboť není snad druhého archivu, který by dějiny vlasti naší způsobem tak všestranným objasňoval a požadavkům, jaké k archivu historickému se činí, způsobem tak rozmanitým a zevrubným hověl, jako nyní archiv zemský království Českého.« Gindely stál potom ještě skoro plných dvacet let v čele zemského archivu, dvacet let ještě řídil archivní výzkum, ale vytknutého cíle přece nedosáhl: »všecky prameny dějin českých« neshromáždil. Dnešní doba, která vypěstovala a osvojila si jiné pojmy o archivnictví a historických památkách vůbec, nežádá ani tolik od jediného archivu, jak si přál Gindely, aby všestranným způsobem objasňoval dějiny země; dnešní doba ví, že skutečný archiv poučuje vždy jen o jedné stránce veřejného života, jak se obrází v činnosti určitého správního zřízení, jež dalo vznik tomu kterému archivu, a že tedy archiv, který by obsahoval všechny prameny k dějinám některé země, může být jen útvar umělý, který nikdy nemůže plně nahradit archivy přirozeně vyrostlé z úřední činnosti některého úřadu nebo ústavu a obsahující původní doklady této činnosti. Tak především bude se také dívat na historické oddělení zemského archivu, nikoli jako na skutečný archiv, který by historickému badání o novějších českých dějinách měl a mohl nahradit úplně řadu archivů jiných, nýbrž jako na pomůcku usnadňující jejich důkladnější výzkum a na sbírku vybraných pramenů k českým dějinám.

Mohou vzniknout pochybnosti o tom, zda vůbec byla rozumná myšlenka hromadit v zemském archivu opisy z jiných archivů, zvláště když veliké množství listin bylo opsáno z archivů praž-

⁵⁾ Ve zprávě o badání v Mnichově, Drážďanech a Vídni v letech 1876 až 1878 (podané zemskému výboru dne 10. července 1878 č. 26.214) vypravuje Gindely, že se mu prostřednictvím prof. Döllingera dostalo v Mnichově k dispozici sálu akademie, kam byla ze státního archivu přenášena akta; zde pracoval s jedním úředníkem archivním (J. Pažoutem) a šesti, občas i osmi kopisty.

ských. K jejím ospravedlnění možno poukázat na obdobný případ moravského zemského archivu, jak se stanoví jeho povinnosti v instrukci z r. 1841, a doložit, že tehdejší doba měla takové názory o archivech. Ale všechny zásadní a theoretické úvahy pozbývají významu, přihlíží-li se k praktické ceně této sbírky. Nejen že užívání opisů je vůbec snazší a pohodlnější, nejen že velkou výhodou je sebrání cizího, mimopražského a zahraničního materiálu — při zakládání archivu se kladl důraz na to, aby se badatelům v domácích dějinách ušetřilo nákladné a namáhavé cestování — nýbrž v pozdějších letech se ukázala užitečnost i opisů z pražských archivů, neboť dva nejdůležitější z těchto archivů jsou na ten čas téměř úplně nepřístupny a pro badatele známy téměř výhradně jen z opisů zemského archivu. Avšak z původního určení zemského archivu, jak si je představoval Palacký, totiž připravovat pokračování jeho Dějin, možno vyvodit i vážnější oprávnění pro tuto sbírku: byl tu učiněn pokus pořídit jakýsi diplomatář pro novější české dějiny. S tohoto hlediska pak opět možno vyvodit zásady, jak posuzovat uskutečnění této myšlenky.

Lze připustit, že výzkum archivní mohl být započat kdekoli, právě proto, že práce dosud čekala téměř všude. Jinak však bylo s prováděním. Archivy zahraniční a velké domácí navštívil Gindely sám osobně, poučil se o jejich obsahu a označil, v jakém směru má se pokračovat v dalším badání a opisování; provedení tohoto úkolu pak připadlo jednak úředníkům archivním, jednak místním silám (bud místním archivářům nebo v nejlepším případě budoucím středoškolským profesorům). Velmi mnoho tedy záleželo na schopnostech a odborném vzdělání úředníkův archivních, jimž přirozeně vykázána velká samostatná působnost. Na tyto vlastnosti nekladl však Gindely příliš velkou váhu, a nejen archivář sám, jak se ukázalo ve všeobecné debatě o návrzích Höflerových.

S *Emlerem*, který po dvouleté službě vzdal se svého zatímního místa archivního adjunkta v zemském archivu a vstoupil do archivu města Prahy (v lednu 1865), odešel odborně dokonale vzdělaný úředník; jeho pozdější činnost ukázala, co všechno v něm zemský archiv ztratil. Po *Emlerovi* přišla dlouhá doba historických samouků. Není možno zprostit Gindelyho samého viny, že se tak stalo; vyplývalo to z jeho názorů o archivu vůbec, který považoval vždy jen za prostředek, nikoli za účel sám pro sebe, avšak důvod ten není dostatečnou omluvou.

Za nástupce *Emlerova* navrhl Gindely *Františka Dvorského*, který od r. 1863 byl jako opisovač ve službách zemského archivu. Návrh svůj odůvodňoval tím, že vzhledem k malému obnosu, povolenému na místo zatímního adjunkta (500 zl. ročně), není možno najít někoho, kdo by měl universitní vzdělání nebo dokonce vzdělání od-

borné jako Emler; a kdyby se někdo našel, pokládal by toto místo jen za přechodné a opustil by je, jakmile by našel trvalé postavení, na příklad při střední škole. Proto zdálo se Gindelymu pro archiv výhodnější, aby uprázdněné místo svěřeno bylo někomu, jehož theoretické vzdělání bylo by přiměřeno stanovenému služnému, aby nebylo obavy, že archiv brzo opustí, ale zároveň aby praktické vědomosti i osobní náklonnost činila uchazeče způsobilým k službě archivní. Těmto požadavkům vyhovoval Dvorský, jenž sice absolvoval jen pět tříd gymnazijních, ale v následujících letech nebyl vzdálen vědeckého života, byl činný literárně, jako kopista v zemském archivu získal si dostatečnou obratnost ve čtení starých listin a vůbec dle soudu Gindelyova měl větší praktické vědomosti než universitní posluchači, vzdělání pouze theoreticky. V tomto odůvodnění bylo mnoho pravdy, rozpočet na archiv byl malý, není však jisto, zda zemský výbor, který projevil tolik ochoty, nebyl by se dal pohnout k větším obětím; ale překvapuje u archiváře, při jehož jmenování tolik se zdůrazňovala vědecká stránka a vědecké vedení archivu, že tak málo žádal na svých úřednících: praktické vědomosti archivní, t. j. umění číst a opisovat staré listiny, a osobní náklonnost k dějepisu jsou přece jen příliš skromné požadavky na archivního úředníka.

Zemský výbor přijal návrh Gindelyův (ve schůzi ze dne 14. března 1865), jmenoval Dvorského zatím adjunktem zemského archivu a současně se usnesl navrhnout sněmu, aby byla zřízena při archivě dvě stálá místa adjunktská, a místo druhého adjunkta mělo se zatím obsadit ihned. Toto místo dostalo se po návrhu Gindelyově *Juliu Pažoutovi* (usnesením zemského výboru ve schůzi ze dne 17. května 1865), který také již byl zaměstnán v zemském archivu téměř po celý rok jako opisovač. Jeho vzdělání bylo daleko lepší nežli Dvorského: nejen že s výtečným prospěchem odbyl celé gymnazium, po čtyři léta poslouchal na pražské universitě práva a podrobil se s úspěchem historickopravní zkoušce; kromě obou zemských a klasických jazyků ovládal i maďarštinu. Přípravu pro službu archivní i u něho tvořily jediné opisovačské práce v zemském archivu. Dvorský i Pažout byli pak v příštím roce (16. ledna 1866), když byl sněm přijal příslušný návrh na zřízení dvou stálých míst adjunktských (v listopadu 1865), ustanoveni definitivně, Dvorský prvním a Pažout druhým adjunktem a zůstali po dlouhou dobu, téměř po dvacet let, vedle Gindelyho jedinými archivními úředníky.

Gindely vyložil, v čem měla záležet činnost těchto adjunktů (v návrhu na zřízení stálých míst adjunktských ze dne 6. března 1865): měli opisovat těžší listiny, opatřovat všechny listy pro archiv opsané registry a provádět výzkum archivů mimopražských. Daleko větší důvěru než k Dvorskému choval Gindely k Pažoutovi, který zpravidla vedl správu archivu, když byl archivář na studijní cestě nebo na do-

volené, doprovázel ho do archivů za hranicemi, i samostatně prováděl výzkum hlavních archivů cizozemských a podával jeho jménem důležitá dobrozdání zemskému výboru. Naproti tomu Dvorský, který již r. 1863 byl pracoval jako opisovač pro zemský archiv v Třeboni, nehledě k několika menším výzkumům v rozličných rakouských a panenských archivech v Čechách, zejména v Berouně a Rokycanech, podnikl vlastně jen jednu větší badatelskou cestu, do archivu hrabat Černínů v Jindřichově Hradci, který byl do té doby téměř úplně neznámý. V tamním archivu pracoval za pomoci několika pisarů od června 1866 až do konce října 1867 a přinesl odtud dle zprávy Gindelyovy »vše, což by jen poněkud pro historii českou, jak politickou tak právní a sociální, váhy míti mohlo; některé prepisy sahají do 15. věku, velmi mnohé do 16., největší díl však do 17. věku, a sice do doby 30leté války; počet všech prepisů a výtahů zajisté asi na 3600 pácti lzek.

Takovéhoto všeobecného rázu se značnou dávkou nadšeného nadšování byly všechny zprávy, které Gindely podával zemskému výboru o činnosti archivu. Snad opravdu nebylo by ani na místě vykládat podrobně a přesně, co bylo vykonáno, když v první řadě šlo při tom o získání přízně. Ale těmto zprávám také úplně odpovídala vykonaná práce. Opisovalo se vše, co bylo důležité pro českou historii: výběr a určení důležitých a méně důležitých věcí, protože nebylo zásadního jednotného hlediska, záležel úplně na soudu archivních úředníků. A tak se stalo, nejen že archivní výzkum nebyl veden dost soustavně a stejnoměrně, nýbrž i z archivů, v nichž bylo pracováno, opisovalo se dosti nahodile bez náležitého porozumění pro to, co je skutečně důležité pro obecné dějiny země. Nedostatečná odborná školenost těch, kdož prováděli výzkum, byla také příčinou, že opisy nebyly pořizovány dost přesně a spolehlivě, aspoň nikoli s tou pečlivostí, kterou by vyžadovala myšlenka diplomatáře; zde však částečnou omluvou je celkem nízký tehdejší stav vydavatelských zásad u nás a většinou i jinde.

Sbírka opisů od počátku byla uložena chronologicky, při tom však také dle archivů, z nichž listiny pocházejí, aby se tak pro postup dalšího badání dalo snadno přehlédnout, co z kterého archivu je již opsáno. Pro snazší užívání, když po několika letech opisy značně se rozmnožily, přikročilo se k podrobnějšímu spořádání celého historického oddělení archivního. Ke každému opisu měl být pořízen důkladný regest (obsah) a připojena příslušná hesla, vystihující obsah listiny jednak věcně, jednak podle jmen osobních a místních; registry pak měly být rozmnoženy dle počtu těchto hesel (jako na př. rodina panovnická; zákony a zřízení zemské; listiny veřejné důležitosti; sněmy; politické záležitosti zemské; krajské záležitosti; soudnictví; válka a vojenství; berně; obchod a clo; mince, míry a ceny; hor-

nictví; statky korunní; manství; šlechta; města (správa a privileje); řemesla; sedláci a poddanství; zemědělství; židé; náboženské záležitosti; školství; statistika; zahraniční záležitosti atd.) a dle nich také uspořádány, čímž vlastně by vznikla pro tuto sbírku podrobná reportoria.

Značná část opisů nebyla však zregestována a opatřena hesly ani za správy Gindelyovy ani za jeho nástupce. Opisů přibývalo příliš rychlou měrou, takže úředníci, zaměstnaní jinou prací, na příklad vydavatelskou, neměli dosti času na úpravu dodaných opisů. Úkol ten přešel na novou správu archivní,⁶⁾ jež stará se dle možnosti o jeho splnění. Užívání neupravené části sbírky není však tak nesnadné, neboť i tyto opisy jsou uloženy v krabíčích dle archivů v chronologickém pořádku, takže při jisté znalosti obsahu jednotlivých archivů, která se dá předpokládat u vědeckých badatelů, možno se obejít i bez této pomůcky.

Význam a celkový ráz sbírky prepisů, které byly získány pro zemský archiv za správy Gindelyovy, vysvitne již ze stručného přehledu *archivního výzkumu v letech 1863—1892.*⁷⁾

Badání a opisování v archivech českých započalo, jak již připomenuto, Prahou.

⁶⁾ *Zprávy* I, 5. Při přehlídce r. 1904 napočítáno 78.706 upravených a 30.319 neupravených prepisů, celkem tedy 109.025 kusů kromě opisů z archivů italských, především ovšem římských.

⁷⁾ Podobný výzkum archivů domácích i cizích pro diplomatář muzejní, tedy po výtce do doby před rokem 1526, zahájil r. 1875 a vede Spolek historický na náklad muzea. Podnět k tomu vyšel od Palackého, který ve schůzi výboru muzea král. Českého dne 14. března 1874 připomenul, že by se muzeum mělo více ujímat zájmů historických. K žádosti výboru muzejního předložil pak Emler od Spolku historického návrh, »jak by se systematické prozkoumání archivů českých provésti mělo«. Podle tohoto návrhu měl se vlastně výzkum provádět společně s archivem zemským, který se měl s muzeem dělit o náklad spojený s prozkoumáním archivů i o výsledky. Archivu zemskému se měly odevzdat všechny opisy pořízené při prozkoumání archivů, které spadají do doby po roce 1526, do muzea pak všechny starší; za tyto opisy měl zemský archiv zaplatit podle nejvyšší škály, dle níž mu možno opisy platit. To se zachovávalo jen v prvních letech, později se archiv zemský součinnosti vzdal a celý výtěžek výzkumu náležel muzeu, které samo naň neslo náklad, omezoval se však většinou na dobu předhabsburskou. Systematicky se měly prozkoumat všechny archivy české, jmenovitě městské, »poněvadž tu nebezpečí největší. Po několika letech však zásada ta byla opuštěna a badání se obrátilo ponejvíce k velkým archivům zahraničním. Podrobné »výzkumné roční zprávy« měly být doslovně otiskovány v *Památkách archaeologických*; stalo se to však jen v prvních dvou letech 1875—1876 (*P. A. X*, 493—514 a 778—806). V následujících letech bývaly podávány o výzkumu každoročně jen stručné přehledy v jednatelských zprávách pro valná shromáždění Společnosti muzejní a Spolku historického. Dle nich sestavil archivář V. Schulz přehledný obraz výzkumu archivů pro diplomatář muzejní v letech 1875—1906 (*ČČM.*, 1907, 448—462).

Archiv král. hl. města Prahy ve svém jednotném složení poskytl hojnost látky osvětlující události a poměry hlavního města a jeho styky s ostatními městy královskými; význam Prahy v zemi jako hlavního a po jistou dobu i sídelního města dodává jeho archiv větší cenu, nežli mají jiné archivy městské. Mimo to bohatá sbírka rukopisů přinesla vydatný výtěžek obecnějšího rázu, jak vidět na příklad z listin, uveřejněných ve *Sněmech českých*. Také prostřednictvím archivu města Prahy užíval zemský archiv spisů vypůjčených z jiných městských archivů českých.

Archivu c. k. místodržitelství království Českého přirozeně věnována rozsáhlá pozornost po všechna léta, co byl Gindely zemským archivářem; tehdy také, protože v místodržitelském archivě nebylo dosti vhodného místa, zapůjčovány archiváře s velkou ochotou do zemského archivu. Kromě archivů vídeňských opisy z toho největšího pražského archivu, který se skládá ve své organické části ze spisovny bývalé stavovské zemské správy a z kanceláře královské až do doby tereziánské, osvětlují české dějiny nejvšeestranněji a nejpodstatněji. Množství opsaných listin — jak praví Gindely ve Zprávě z r. 1892 — tvoří samo o sobě slušný archiv; páčí se nyní na 12.000 kusů.

Jednu, a to velmi důležitou stránku českých dějin, poměry náboženské a církevní, bylo možno objasnit badáním, které bylo zahájeno r. 1869 a prováděno po dvacet let, v *archivu arcibiskupské konsistoře*, který jednotností a úplností svého obsahu předčí ostatní pražské archivy. Sběrka opisů, pořízených z archivu arcibiskupského (na 20.000 kusů), velmi soustavným způsobem obohatila zemský archiv a je dnes bohatým zdrojem pro náboženské dějiny Čech 16.—18. století. Materiál podobného rázu, ovšem menšího rozsahu, získán také v *archivu vždy věrné metropolitní kapitoly u sv. Víta* na hradě Pražském, v *knihovně premonstrátského kláštera na Strahově* — bohaté na důležité rukopisy — a *kláštera kapucínského na Hradčanech*.

Také dlužno se zmínit o *knihovně Lobkovické v Praze*, bohaté na rukopisy, z níž bylo hojně pro archiv čerpáno; Gindely byl od r. 1861 knihovníkem knížete z Lobkovic. Rukopisné oddělení Pražské knihovny Lobkovické obsahuje četné sborníky aktův a dobrých zdání ze XVII. a XVIII. století, důležité zvláště pro vnitřní dějiny české.

Konečně dlužno uvést, že v prvních letech bylo usilovně pracováno v *král. deskách zemských*, aby mohlo být připraveno vydání starších pohořelých desk (do r. 1541), které bylo pak uskutečněno J. Emlerem.

Hned v prvním roce trvání archivu zemského navštíveny byly i některé velké soukromé archivy šlechtických rodů, které dle významu osobností, zasáhnuvších do osudů a správy země, mají důležitost pro obecné dějiny české. Tak bylo badáno v *knížecím Švarcen-*

berském archivu v Třeboni (kdysi archivu pánů z Rožmberka), v knížecím archivu Lobkovickém v Roudnici, kde jsou uloženy také písemnosti Pernštejnské, v hraběcím Černínském (bývalém Slavatovském) v Jindřichově Hradci a v hraběcím Buquoyanském archivu na Nových Hradech, odkud opsána politická a vojenská korespondence hraběte Karla Buquoye, vítěze na Bílé Hoře, z let 1619—1621; pro další léta třicetileté války byl prozkoumán bývalý *Piccolominský archiv*, který je nyní chován v zámeckém archivu knížete Schaumburg-Lippeho v Náchodě.

Z *městských archivů* nejvíce bylo pracováno v bohatém archivu chebském; četné opisy ty ze 14.—16. století — užil jich Palacký při vypsání doby jagajlovské — týkají se hlavně státoprávního postavení města Chebu a kraje chebského a lenních a berních poměrů vzhledem ke království Českému. Tamní archiv navštívil již Emler na druhé výzkumné cestě roku 1864 a v následujících dvou letech se usilovně pokračovalo ve výzkumu. A opět roku 1891 nově jmenovaný třetí adjunkt Dr. V. J. Nováček byl vypraven do Chebu, kde pracoval od října 1891 do března 1892; potom ještě prodlel vždy několik měsíců v Kadani a Kutné Hoře. Z jiných městských archivů, kterým tehdy ještě nebyla věnována namnoze velká péče a proto užívání jich bylo dosti obtížné, značnějšího obohacení látkou pro dějiny městského stavu došel zemský archiv opisy z měst Berouna, Mostu, Chomutova, Prahatic, Rakovníka a Rokycan. Městské písemnosti byly užívány a zkoumány po většině v Praze; byly vypůjčovány buď přímo zemským archivem nebo prostřednictvím archivu města Prahy. Celkem získány opisy z archivu města Kouřimě, Kolína, Poličky, Slaného, Domažlic, Horažďovic, Hrobů, Jaroměře, Kamenice n. Lip., Ledče, Litoměřic, Loun, Čáslavě, Nymburka. Příbramě, Počátek, Stříbra, Soběslavě, Kutné Hory, Žatce, Tábora a Týnce. Mimo to podniknuty byly cesty v příčině výzkumův archivních po městech a zámcích v Jičíně, Jičínovsi, Mladé Boleslavi, Kostí, Lysé, Mýtě, Zbiroze, Žebráce, Novém Strašecí, Poděbradech, Plzni, Svijanech a Turnově, avšak kromě archivů města Mladé Boleslavě a Plzně nebylo v těchto místech pracováno, jednak pro nepřístupnost a nespořádanost chovaného materiálu, jednak že pro naléhavější práce badání, jak se vyjadřuje Gindely, musilo být odloženo na pozdější dobu. O soustavném probádání městských archivů v Čechách ovšem nemůže být řeči; to přenecháno výzkumu vedenému Spolkem historickým, s nímž zemský archiv nějakou dobu postupoval společně.

Veliké bohatství *ústředních archivů vídeňských* pro dějiny Čech od doby Habsburské nezůstalo ovšem nepovšimnuto a pracovalo se v nich již v letech 1867 a 1868. Větších rozměrů nabylo badání ve Vídni, když Gindely r. 1873 byl povolán za učitele korunního prince Rudolfa; tohoto svého pobytu ve Vídni použil k důkladnému pro-

zkoumání státních archivů, v nichž se vycházelo zemskému archivu vsříc největší měrou. Od té doby pracovalo se na vídeňském materiálu téměř neustále, ať již ve Vídni pomocí tamních písařů nebo v Praze, když archiválie byly zapůjčeny do zemského archivu.

Přehled vídeňských archivů nejlépe naznačí, co asi se pro zemský archiv opisovalo. Tak na prvním místě — ač nebylo z něho nejvíce čerpáno — je to *c. a k. domácí, dvorský a státní archiv*. Založen Marií Terezií jako archiv císařského domu a tajné domácí, dvorské a státní kanceláře obsahuje archiválie císařského domu a římské říše německého národa (pokud jsou zachovány v aktech říšské dvorské rady a arcikancléřského úřadu). Státní archiv rakouský stal se z něho tím, že byly do něho uloženy nejdůležitější části archivů jednotlivých zemí; po dlouhou dobu byl zároveň také v Rakousku jediným archivem pořádně organizovaným a proto byl i sběrnou nejruznějších archiválií ze všech korunních zemí, na jichž účet se obohacoval. Tak tomu bylo taky s archiváliemi českého původu. Při zřízení archivu rozkázala Marie Terezie svému archiváři Rosenthalovi, aby v jednotlivých hlavních městech rakouských zemí vybral z tamních archivů listiny, které by se hodily svojí důležitostí pro státní archiv. Tím došlo mimo jiné také k roztržení korunního archivu českého, neboť nejdůležitější originály zemských privilegií a listin státoprávního obsahu byly odvezeny r. 1749 do Vídně. Podobným způsobem putovala později do státního archivu nejcennější část listinného materiálu zrušených klášterů v Čechách, který byl uložen v Pražské universitní knihovně. — Materiál pořízený pro zemský archiv obsahuje přepisy z prvního století vlády Habsburků v Čechách, převážnou většinu z prvního období války třicetileté (do r. 1635) a týká se diplomatického jednání císaře s válčícími stranami.

Na druhém místě budiž uveden jeden z největších a nejdůležitějších archivů rakouských, totiž *archiv c. a k. (společného) říšského ministerstva financí*, archiv bývalé dvorské komory, která trvala jako ústřední úřad finanční nejen pro rakouské dědičné země, nýbrž také pro Čechy a Uhry od r. 1527 s přechodnými změnami za doby tereziánské a jozefské až do r. 1848, kdy přešla ve finanční ministerstvo; kromě hlavních fondů zasluhují pozornosti »Gedenkbücher« pro země mocnářství rakousko-uherského z XV.—XVIII. století, »Herrschaftsakten« (o panstvích komorních a pod.) a sbírka urbářů od XIV. stol.; Gedenkbücher jsou proto tak důležité, že obsahují opisy mnohých aktův, které se jinde nezachovaly. Akta všeobecné dvorské komory, jak slul v XIX. století (1816—1848) po nové vnitřní organizaci nejvyšší finanční úřad, jenž předcházal nynějšímu ministerstvu financí, a celkem možno říci, všechn materiál pro finanční správu XIX. století není však v archivu dvorské

komory, nýbrž v archivu c. k. ministerstva financí (od r. 1892). Pro dějiny správy finanční, komorních statků a vůbec bernictví v českých zemích poskytuje registratura bývalé dvorské komory (oddělení Böhmen) materiál prvního řádu a význam její stoupá tím více, protože v době pobělohorské povolování královských požadavků finančních bylo hlavním předmětem jednání českých sněmů: podobně jako v registratuře královské kanceláře české, která je částečně zachována v Pražském archivu místodržitelském, jsou i ve finančním archivu zachovány jednak koncepty královských přípisův a přednesení k sněmům s přípravnými akty (dobrozdání jednotlivých úřadů o postulátech a pod.) jednak opisy nebo překlady odpovědí a usnesení stavovských, pořízené pro potřebu úřední. — Opisy zemského archivu počínají dobou Habsburskou a sahají až do začátku vlády Marie Terezie.

Z ústředních archivů společných celé říši konečně zbývá *c. a k. válečný archiv*, založený na popud prince Evžena Savojského (1711) při dvorské válečné radě; obsahuje akta válečné rady (od r. 1556) a všech ostatních válečných úřadův a sborů ve vzácné jednotnosti a úplnosti. Velmi bohatý materiál topografický chová také oddělení mapovní (XVI.—XIX. století).

Archiv c. k. ministerstva vnitra vznikl z aktů rakouské a české dvorské kanceláře, pozdější (od r. 1762) spojené česko-rakouské dvorské kanceláře, která obstarávala nejvyšší politickou správu a záležitosti kultu a vyučování s přechodními změnami až do r. 1849; obsahuje archiválie od XV. století (četné opisy jsou i staršího data); spisy české kanceláře jsou však úplně zachovány teprve od doby Ferdinanda II., kdy česká kancelář definitivně byla přenesena do Vídně. — Opisy zemského archivu jsou z období XIV.—XVIII. století (1792), hlavně ovšem z doby po roku 1526.

Konečně *archiv c. k. ministerstva kultu a vyučování* (organizovaný jako archiv vlastně teprve od r. 1895), který vznikl z příslušných aktů dvorské kanceláře, studijní a nadační komise, obsahuje aktový materiál v podstatě z XVIII. a XIX. století (avšak sahá také až do XV. stol. a listiny až do XII. století, v opisech).

Kdežto tedy opisy získané z c. a k. domácího, dvorského a státního archivu týkaly se především politických dějin království Českého, poměrů zahraničních a jednání sněmovních, poskytl archiv c. k. ministerstva vnitra bohatý výtěžek pro dějiny ústavy a správy zemské — velká pozornost věnována dějinám živnosti a cechovníctví —; podobný neobyčejně cenný materiál pro vnitřní dějiny české získán byl v archivu c. a k. společného ministerstva financí (sbírka opisů páčí se na 12.000 kusů). Konečně v archivu c. k. ministerstva osvěty byla opsána privilegia skoro všech klášterů v Čechách a na Moravě, značnější počet důležitých listin o založení biskupství, o poměrech náboženských

v Čechách v 18. stol., zvláště pak o vydání tolerančního patentu a j. Naproti tomuto celkem všeobecnému, třeba neúplnému vyčerpávání látky v uvedených archivech pracovalo se v c. a k. válečném archivu za Gindelyho téměř výhradně jen pro období třicetileté války (1623—1634).

Jiný velký archiv rakouský, *archiv c. k. místodržitelství v Inšpruku*, navštívil Gindely r. 1868; odtud pak byla vybrána úřední i soukromá korespondence arciknížete Ferdinanda, syna Ferdinanda I., jenž byl v letech 1548—1566 místodržícím v království Českém.

K panským archivům rodinným v Rakousku, jimiž byly obohaceny sbírky archivu zemského, patří *hraběcí archiv Trauttmansdorffský ve Vídni a hr. Harrachovský v Mostě nad Litavou* (nyní ve Vídni). Z Trauttmansdorffského archivu opisovány písemnosti z doby hraběte Maxmiliána Trauttmansdorffa, jenž hrál vynikající úlohu za Matyáše, Ferdinanda II. a Ferdinanda III. Harrachovský archiv poskytl opět důležitý materiál pro české dějiny protireformační, neboť obsahuje korespondenci kardinála Arnošta z Harrachu, který byl v letech 1623—1667 arcibiskupem pražským. Trauttmansdorffské spisy (1628—1648) jsou hlavně diplomatického rázu — konečná jednání o mír ve válce třicetileté —, naproti tomu přepisy z Harrachovského archivu osvětlují náboženské a církevní poměry doby pobělohorské.

Na výzkumné cestě r. 1868 navštívil Gindely mimo jiné také *Bleiburg* v Korutanech, kde hledal české spisy z doby třicetileté války; výsledek byl však velmi nepatrný, toliko několik zápisků k dějinám hraběte Thurna.

R. 1879 začal zemský archiv také badání svá v *Uhrách*, což opět znamenalo nový zdroj českých pramenů dějepisných, neboť ačkoliv od 15. stol. osudy Uher a Čech blízko se dotýkaly, české dějepisectví uherských archivů si nevěšovalo. Za tou příčinou ohledal zemský archivář vládní archivy v Pešti, městský archiv v Košici a dotud skoro neznámý rodinný archiv knížat Esterházy v Železnici (Eisenstadt, Kismárton); badání v těchto archivech se týkalo v první řadě doby třicetileté války. Po pěti letech (1884) se pokračovalo znovu v uherském výzkumu a ještě roku 1887 zajel Gindely do Debrecína, aby tu pátral po dopisech exulantských. K cestě do Šaryšského Potoka, na kterou se chystal v létě následujícího roku, jak se zdá, již nedošlo.

Sbírání historických pramenů roztroušených v cizině rovněž patřilo, jak bylo již vyloženo, do pracovního programu zemského archivu; mělo mít také praktický účel, usnadnit badatelům práci a náklad. Tak *ve velkovévodském archivu ve Výmarnu* byly opisovány

listiny z doby panování Jiřího z Poděbrad pro Palackého — kromě toho se pracovalo o aktech týkajících se volby r. 1526, chování českých stavů za Šmalkaldské války a počátků třicetileté války (Pažout pracoval ve Výmaru r. 1866 půl roku). Palackému dostalo se prostřednictvím zemského archivu také z *Normberka* (městský archiv) pramenů vztahujících se k válkám husitským, z nichž valná část byla zemským nákladem uveřejněna pod názvem *Beiträge zur Geschichte des Husitenkrieges*; normberský archiv městský poskytl rovněž mnoho látky pro dějiny obchodních styků mezi Čechami a německou říší. Podobného rázu byl materiál získaný v jiných dvou bavorských archívech, t. v *Amberku a Bamberku*. Jinak zahraniční badání mnohem více než badání v archívech rakouských trpělo tím, že se jednostranně přihlíželo k době třicetileté války a zapomínalo se často na vlastní cíl výzkumu, sebrání pramenné látky pro české dějiny. Byly opisovány pravé spousty listin z velikých archivů zahraničních, které se týkají obecných dějin třicetileté války, ale pro vlastní dějiny české jsou z velké části bez významu. Toliko na období třicetileté války vztahoval se výzkum *státního archivu v Berlíně* (1879), kde za dvouměsíčního pobytu archivářova byly získány prameny, osvětlující účastenství kurfiřta braniborského ve válečných událostech a diplomatických vyjednáváních z té doby; také pozdější cesta do Berlína (1883) se týkala téhož předmětu. Rovněž několika letům třicetileté války (1625—1629, poměr dánského krále k náčelníkům české emigrace) platil zájezd Gindelyův do *Kodaně* r. 1881. Podobně v *státním archivu v Bruselu*, kde se pracovalo v letech 1888 a 1889, opisovány listiny z let 1623—1634 (opisy zpráv španělských vyslanců ve Vídni posílaných na dvůr do Madridu, po případě do Bruselu vladařce belgické), jež osvětlují výhradně Valdštejnův poměr ke dvoru císařskému; španělské zprávy vyslanecké o téže věci vedly Gindelyho také do *Paříže* (1889), kde studoval již před více než čtvrtstoletím. Taktéž období třicetileté války z největší části se týkají opisy z *král. státního archivu v Drážďanech a z archivů mnichovských*; z Mnichova získána taky látka pro dobu tereziánskou (okupace bavorská). Na téže výzkumné cestě, kdy Gindely poprvé jako zemský archivář pracoval v Mnichově (r. 1868), marně pátral po pramenech k českým dějinám v *Koblenci a Darmstadtu*. Ani návštěva *hraběcího Arnimského archivu v Boitzenburku* (Meklenbursko-Zvěřín) v r. 1883 nepřinesla velkého užítka pro poznání historie Valdštejnské, kterou chtěl Gindely objasnit prameny z tohoto neznámého archivu.

Menšího významu byla návštěva archivu či vlastně majorátní knihovny *Schaffgotschské ve Warmbrunnu* (akta Budovcova, r. 1870), kdežto výzkumná cesta do *Vratislavě* (r. 1869) znamená objevení nových a bohatých zdrojů pro české dějiny v tamních ar-

chívech (král. provinciální a městský archiv, později i diecezní) z nichž však potom nebylo čerpáno téměř nic.

Uvede-li se ještě několik set listin, které byl pořídil anglický historik Samuel Rawson Gardiner v *anglických a holandských archívech* z doby odboje stavů českých a Frydrycha Falckého a věnoval archivu zemskému, dále pro dějiny Jednoty bratrské *folianty herrnhutské* (6 objemných rukopisů), s jejichž opisováním zemský archiv počal svá zahraniční badání, konečně *soukromá sbírka autografů* (Donebauerova), jsou tím vypočteny všechny důležité části historického oddělení zemského archivu mimo sbírku opisů z archivů italských, která zaujímá zvláštní místo jak svým rozsahem tak i významem.

Na Itálii došlo v třetím desetiletí trvání zemského archivu. Dvě léta po otevření archivu Vatikánského pro historické badání (1882) navštívil Gindely *Řím* (na své útraty), aby tu vyhledal některé prameny české; pracoval ve Vatikáně od polovice února do konce dubna shledávaje si výhradně materiál pro svoje dějiny třicetileté války a protireformace v Čechách. Vlastní výzkum archivu Vatikánského počal teprve po pěti letech (na podzim roku 1887), kdy byli do Říma vypraveni na zemský náklad dva badatelé s úkolem shromáždit v opisech z archivu kurie papežské všechny prameny českých dějin od začátku XIV. století. Větší díl práce české expedice v Římě spadá do období po odchodu Gindelyově, avšak za něho položen základ badání i v jiných archívech římských, především v archivu kongregace de Propaganda Fide (1891), které vzrostlo na samostatný vydavatelský podnik zemského archivu. České expedici v Římě v prvních letech (1887—1904) bylo uloženo pokračovat v badání tam, kde skončil Palacký, a tak postupně vyčerpát především prameny středověké, nicméně začali záhy někteří badatelé pracovat na výzkumu materiálu ze XVI. a XVII. století uloženého ve Vatikáně a tak dostali se k nunciaturám; upustilo se však od toho z ohledu na práci pruského historického ústavu v Římě, který, jak se soudilo, v brzkou vydá nunciatury z Němce a tak učiní podobné badání s české strany úplně zbytečným. V posledních letech (od r. 1904), kdy způsob celého archivního výzkumu se podstatně změnil, probírány nunciatury soustavně hlavně od roku 1604, aby se jich užilo pro další díly *Sněmů českých*. Skoro všickni badatelé čeští pracovali také v knihovně Vatikánské: sbírali tu jednak doplňky k materiálu čerpanému z register archivu Vatikánského, jednak shledávali vůbec rukopisy důležité pro české dějiny. To platí také o obsahu badání v ostatních archívech a knihovnách římských, jež bylo provedeno českou expedicí za celou dobu jejího trvání. Tak navštíven byl v Římě státní archiv a archiv zastavárny (listiny týkající se českého hospice v Římě 1472—1572) a knihovny Alessandrina, Angelica, Barberini

(nyní ve Vatikáně), Chigiana, Casanatense, Corsiniana, Vittorio Emanuele a Vallicelliana. Čeští badatelé neomezili se však toliko na Řím, nýbrž pracovali i v jiných archivech a knihovnách italských. Tak zejména r. 1890 v *Mantově* (archivio storico Gonzaga) opsány zprávy vyslanců vévody Mantovského, týkající se českých věcí ze století XIV.—XVI. Téhož roku navštívena taky *Florence*, kde státní archiv, knihovna národní a Laurenziana poskytly prameny jednak novověké (zprávy agentů velkovévody Toskánského), jednak středověké (období Jana XXIII.), a r. 1896 *Neapol*, kde v státním archivu pracováno na zjednání výpisů z relací vyslanců vévody Parmského (od r. 1580 do XVIII. stol.). Pro úplnost z mimořímských archivů dlužno jmenovat státní *archiv v Boloni*, kde hledána jednak papežská registra (Jan XXIII.), jednak taky prohlíženy notářské knihy (zápisy o studujících z Čech), a knihovnu Ronconiana v *Pratu* v Toskáně (záznamy pokladníka papežského Štěpána, biskupa Volterského, o výdajích na vydržování mistra Jana Husa v Kostnici).

O výzkumu italských archivů, který byl prováděn v letech 1887—1904, sluší ještě podotknout, že byl řízen zemskou komisí historickou pro království České a že na něj je sněmem povolena zvláštní dotace.⁸⁾ Také výzkum sám nekonali s počátku úředníci zemského archivu, nýbrž badatelé stojící mimo svazek archivní; teprve od roku 1899—1900 zpravidla některý z úředníků archivu již obeznámených se způsobem práce v archivu Vatikánském bývá posílán do Říma jako zemský stipendista. Toto badání, které bylo vedeno v Římě nepřetržitě až do r. 1904, směřovalo především k přípravě pro vydávání *Monumenta Bohemiae Vaticana* a *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*; znovu bylo zahájeno po sedmileté přestávce (1912), aby mohly být připraveny pro tisk zbývající svazky *Monument*. Cesty, které byly mezi tím podniknuty do Itálie, týkaly se nunciatur a zpráv vyslaneckých pro *Sněmy*.

Sbírka opisů italských není zatím vřazena mezi opisy ostatní, protože je jich potřebí jednak k dalšímu badání v Římě, jednak k vědeckým publikacím zemského archivu. Číselně vyjádřen obnáší výzkum římský za celou dobu — nejen za ředitelství Gindelyova — (až do r. 1905) 30.591 kusů. Z toho na archiv Vatikánský připadá 15.240, na knihovnu Vatikánskou 729, na archiv kongregace de Pro-

⁸⁾ Dotace, povolená sněmem na výzkum vatikánský, obnášela první rok 3000 zl., ale již r. 1888 zvýšena na 3600 zl. a r. 1889 na 4000 zl.; pro rok 1892 povoleno ještě zvláště na kopistu 600 zl. ve zlatě a dotace zaokrouhlena na 5000 zl. v bankovkách, konečně od r. 1901 povolovalo se na výzkum 12.300 K. Krom toho povolil sněm r. 1893 na zakoupení knih pro české oddělení v konsultační knihovně Vatikánské 500 zl. a na jich vazbu 400 zl., odtud pak na doplňování této příruční knihovny povoluje ročně 200 K.

paganda fide 13.238, na státní archiv v Římě 335, na menší knihovny římské 36, na státní archiv v Neapoli 1069, na státní archiv ve Florencii 197, na archiv Gonzagů v Mantově 37. Z opisů, pořízených v archivu Vatikánském z papežských register XIII.—XV. století, čerpáno je 10.154 kusů, které jsou již z valné části vydány v *Monumentech*; ostatních 5086 kusů je shledáno z nunciatur a jiných aktů a patří XVI.—XVII. století.

I pouhý seznam jmen archivů, v nichž se za Gindelyho pracovalo, vzbuzuje úctu svým počtem. V pozdějších letech bylo objeveno již velmi málo nových pramenů českých dějin za hranicemi. Velká Gindelyova znalost archivů získaná na badatelských cestách dřívějších — skoro všechny uvedené archivy poznal Gindely již před svým ustanovením za zemského archiváře — byla dobrým a spolehlivým vřdcem, avšak trochu jednostranným.

Pro heuristiku českých dějin novověkých vykonal Gindely výzkumnými pracemi zemského archivu tolik jako dosud nikdo před ním; jen Palacký, jak bylo již řečeno, pro starší dobu mohl mu být vzorem. Téměř všechny zdroje historické byly již tehdy odkryty a co bylo objeveno po Gindelym, je vlastně jen klasobraní, ovšem někdy velmi vydatné, právě protože Gindelyův výzkum nešel a nemohl ani jít do hloubky. Kdyby se byly psaly a uveřejňovaly podrobné a kritické zprávy o tom, v kterých archivech se pracovalo a co se opisovalo, byl by to ve velkých rysech znamenitý průvodce po pramenech českých dějin novověkých, jaký ani dnes po tolika letech není napsán. A jen Gindelyovým nedostatkem smyslu pro tyto malé, avšak tím nezbytnější úkoly a potřeby českého dějepytu dá se vysvětlit, že nezanechal po sobě podobné dílo; byl k tomu zajisté nad jiné povolán.

Avšak od Gindelyho, který se tak skvělým způsobem uvedl do českého světa vědeckého, žádala česká obec historická a, možno říci, i širší veřejnost něco více nežli sbírat a shromažďovat v zemském archivu materiál k českým dějinám. Bylo bdělé vědomí, že zemský archiv byl založen, aby připravoval pokračování českých dějin novodobých, nezapomínalo se, že Gindely byl k tomuto velkému, takřka národnímu úkolu předurčen samým Palackým, a v dobré paměti byly sliby Gindelyovy, že úkol ten splní.

Léta však mýjela, Gindely více a více se soustřeďoval na svoji životní práci o válce třicetileté a očekávané dílo nepřicházelo. Proto když Gindely nepokračoval v *Dějinách Palackého*, netrpělivá veřejnost česká dávala na jevo svoje zklamání; zklamání nad Gindelym, od něhož se tolik očekávalo, i nad zemským archivem. Neboť nešlo jen o Gindelyho, který svým hlavním dílem zajistil si pevné místo ve světové historiografii, nýbrž i o zemský archiv, který vlivem svého ředitele octl se téměř mimo domácí snažení dějepytů: sil,

které měl Gindely k ruce jako zemský archivář, užíval velmi jednostranně k velikému výzkumu především zahraničních archivů pro svoji vědeckou práci, pro všeobecné dějiny války třicetileté a soustavné prozkoumání pramenů k novějším českým dějinám zanedbával obrátit se k nim skoro jen výjimečně.

Veřejné mínění české společnosti však bylo roztrpčeno i z jiných důvodů. Po vydání čtvrtého dílu Dějin českého povstání r. 1880 byl Gindely neobyčejně prudce napaden v několika českých časopisech pro svoje stanovisko k českému povstání a protireformační činnosti Ferdinanda II. v Čechách: vytýkáno mu nečeské cítění, upírání smysl pro českou věc a přímo popírání jeho příslušnost k českému národu, ačkoli soud Gindelyův na původcích povstání zdaleka nebyl tak nepříznivý jako názor Tomkův o té věci. Útoky tyto a polemika z toho povstala nedokazovaly ovšem nic jiného, nežli že mezi Gindelym a mladším pokolením, které tehdy ovládlo veřejné mínění, nastal rozpor tak hluboký, že se nedal ničím překlenout: zde nebylo již místa pro odborný výklad, pro chápání různých hledisk, pro klidné oceňování vědeckého názoru. Vysoko vzdmutá vlna rozhořčeného boje národnostního odplavila všechny ty, kdož jako Gindely chtěli stát nad oběma tábory a zmírňovat vášnivý způsob zápasu; doba znala jen zapřisáhlé stranníky a opovředné nepřátele. Gindelyovo »češství, příliš tlumené daleko mocnějším vlastenectvím rakouským a ne dost zřetelně prorážející německým rouchem jeho hlavních spisův a jeho přednášek universitních tou dobou již pouze německých«, nestačilo generaci let osmdesátých a devadesátých, která vyrostla v docela změněných poměrech a usilovala s celým zářem nadšených bojovníkův o všestranné znárodnění českého života.

Bylo-li posuzování Gindelyovy životní práce vědecké se stanoviska čistě národního krajně nespravedlivé a z velké části způsobeno politickými a osobními poměry, měla kritika Gindelyova vedení zemského archivu velmi mnoho oprávnění. Jednostranný ráz badání, který vtiskl Gindely archivu svými pracemi, nedal se utajit a vzbudil *zjevný odpor v českých kruzích historických* krátce před smrtí prvního zemského archiváře.

Při jednání o zemském rozpočtu na r. 1891 (ve schůzi ze 24. ledna 1891) podal poslanec dr. B. Pacák v příčině zemského archivu rezoluci, která směřovala jednak proti Gindelyovu vedení, jednak snažila se přímo obrátit pozornost archivní správy na obor činnosti, který až dosud byl téměř úplně zanedbáván. Rezoluce Pacáková ukládala zemskému výboru k úvaze a podání zprávy v příštím zasedání, »1. aby zemským nákladem uveřejněna byla zpráva o činnosti zemského archivu za posledních 20 let se statistikou sebraného materiálu, aby zřejmo bylo,

zdali a která období a obory historické puštěny byly se zřetele; 2. aby zemským archivem vyslán byl dotazník k okresním zastupitelstvím a farním úřadům, kde a jaká archivalia se v rukou nejistých nacházejí; 3. aby zemský archiv byl povinen na základě došlých odpovědí soustavně a pořadem archivalia ta k opisu si vyžadovati.«

Protože návrhy ty byly dostatečně podporovány, sdělil je zemský výbor historické komisi a zemskému archiváři, aby podali v té příčině dobré zdání a návrhy. O druhém bodě rezoluce usnesla se historická komise (ve schůzi ze dne 30. dubna 1891) jednomyslně na tom, »že od provedení takového návrhu nelze prospěšného výsledku očekávat, a že nezbude nic jiného, než aby od města k městu, od místa k místu, kdež by nějaké archivalie mohly být, cesty za příčinou badání konány byly.« Archivář zemský se uvolil, že až třetí adjunkt jmenován bude, podá určitý plán k badatelským cestám, a historická komise přijala tento návrh. Mezitím však ustanoven byl třetí adjunkt (Dr. V. J. Nováček, 10. září 1891) a vyslán do Chebu, aby pokračoval v pracích před lety započatých; slíbeno proto, že po ukončení práce v tamním archivu ustanoven bude s vědomím historické komise plán cestovní, dle něhož konána budou další badání. O třetím pak bodě Pacákovy rezoluce vyslovila se historická komise, že vyřízením druhého stává se bezúčelným.

První část návrhu Pacáková zodpověděl Gindely sám a uznal za vhodné podat zprávu o činnosti nejenom za dobu posledních dvaceti let, nýbrž za celý čas trvání archivu zemského. V této zprávě nedalo se zastřít, že rozmnožování historického oddělení zemského archivu dalo se skutečně namnoze s ohledem na vědecké práce Gindelyovy, které se týkaly často více všeobecných dějin než dějin českých, že tedy zemský archiv zpronevěřil se vlastnímu poslání, připravování látky k pokračování Dějin Palackého. Připojená statistika sebraného materiálu — nechme stranou otázku, pokud je oprávněno a možno vystihnout číslu nejenom množství, nýbrž i cenu historického materiálu — udává počet veškerých opisů (při sčítání v září r. 1890) na 72.000 kusů z doby od r. 993 až do XIX. století; na dobu od r. 993 až do r. 1618 připadá 24.000 kusů, na dobu od r. 1618 až r. 1648 však 30.000 kusů a na zbývající období 18.000 kusů. K tomu třeba připočíst asi 2000 listin, jež byly uveřejněny v sedmi vydaných dílech starších Sněmů českých, dále asi 7000 opisů, které zemský archivář v domácích i cizích archivech sám zhotovil a věnoval zemskému archivu, konečně také opisy, jež v posledních pěti letech v archivu Vatikánském a v jiných archivech a v knihovnách římských a italských byly pořizeny, do konce XV. století asi 5.460 a pro dobu pozdější asi 5.200 kusů.

I když se uváží, že výzkum zemského archivu týkal se především doby od r. 1526 a že mezi opisy byly také některé dosti četné a z části

velmi objemné rukopisy, přece bylo zjevno, že všem obdobím novější české historie nebyla věnována stejná pozornost, a že válka třicetiletá těšila se obzvláštní přízni archivářově. Proto mohl poslanec Pacák, který následujícího roku (ve schůzi ze dne 9. dubna 1892) při jednání o zemském rozpočtu opět vystoupil na sněmu proti zemskému archivu, snadno poukázat k tomu, že výtky obsažené v jeho rezoluci jsou oprávněny a potvrzeny v úřední zprávě podané Gindelym. Právil, že rezoluční návrh v r. 1891 učinil »k podnětu řady českých historiků, kteří si stěžovali, že zemský archiv jim nedostačuje, a sice jednak z toho důvodu, že se excerpují archiválie po většíně ne z celé české historie, nýbrž jen z jednoho odboru jednostranně, a za druhé že tyto archiválie nejsou dosti přístupny, a konečně, že celá řada archiválií v Českém království se pomíjí.« Odpověď podaná na první bod rezoluce, dovozoval obratně, nasvědčuje jen tomu, že skutečně měli pravdu ti historikové, kteří tvrdili, že v zemském archivu není soustavné a dle období a dle odboru zřízené pátrání historické, nýbrž že je jednostranné, že archiv zemský není vlastně archivem zemským, není archivem historie české, nýbrž archivem historie středoevropské a války třicetileté, a že tudíž zemskému výboru, který je první povolán, aby v té věci vedl dozor, připadá úkol přihlídnout, aby se opravdu takovým soustavným pátráním vyhovělo odůvodněným přáním. V další části své řeči obrátil se poslanec Pacák proti historické komisi, která zamítla druhý bod jeho rezoluce, a vyložil, jaký byl vlastně smysl jeho návrhu. Jde o to, aby v době, kdy i státní úřady — jak doložil příklady — ničí archivy důležité pro české dějiny, se strany zemských samosprávných úřadů pracovalo se usilovně na zachování písemných památek. Navrhovaný oběžník mohl by působit v tom směru, mohl by budit porozumění pro archiválie a proto by nebyl tak zcela bez významu, jak soudila historická komise. Podobně dále se dříve a v tom směru možno poukázat k tomu, že již jednou vydal zemský výbor oběžník (ze dne 12. června 1868 č. 10.640), jímž byly vyzvány všechny samosprávné obecní i farní úřady v příčině památek a archiválií, nebo možno si všimnout činnosti sněmu a zemského výboru ve Štýrsku, kde právě byl vydán podrobný oběžník na obce a farní úřady, aby šetřily a oznamovaly zemskému archivu, kde které archiválie jsou, po případě je půjčovaly k opisům, kdyby je držitel nechtěl muzeu odevzdat. Po této stránce pak musí se doznat, že zemský archiv nedostál své povinnosti, neboť jeho úkolem je hledět dosíci archiválií tam, kde jsou i mimo archiv, kde jsou v rukou soukromých, a proto se má činit opatření, aby byly zakupovány z nejistých rukou, aby přicházely do muzea nebo zemského archivu; co po dobu 30 let svého trvání učinil zemský archiv v tomto ohledu, je úplně nedostatečné. Z té příčiny tedy opětovně poslanec Pacák druhý bod své rezoluce poněkud pozměněný,

totiž »aby zemským archivem vyslán byl dotazník obecním zastupitelstvům, farním úřadům a držitelům soukromých archivů, o nichž se dozví, kde a jaké archiválie se nacházejí, aby je zemskému archivu k opisu zapůjčili a případně, že by je držet nechtěli, archivu zemskému nebo muzeu zemskému odevzdali.«

Zástupci zemského výboru se nepodařilo obhájit zemský archiv a tak po řeči poslance Adámka, který se rovněž účastnil rozpravy a pronesl některé výtky proti správě zemského archivu, přijat byl návrh Pacákův s dodatkem Adámkovým o okresních výborech, na jejichž součinnost vedle obcí a far se mělo taky počítat.

Není pochyby, že kritika, které se dostalo zemskému archivu na českém sněmu, byla v podstatě správná a na místě, že byla zdravým odporem proti zanedbávání některých stránek českých dějin na újmu badání o třicetileté válce, jež souviselo s domácím dějepisem jen velmi volně. Urovnání sporu, který povstal mezi vedením zemského archivu a sněmem či vlastně českými kruhy historickými, a zjednáání nápravy v tom směru bylo zůstaveno nové správě archivní, neboť Gindely s dovolené, kterou si v polovici července vyžádal za příčinou svého porušeného zdraví, se již nevrátil k úřední činnosti; zemřel dne 24. října 1892. A tak Gindelym končí první období činnosti zemského archivu, které se vyznačovalo především snahou uvést české dějiny nové doby v souvislost s dějinami evropskými a obrátit proto pozornost českého badání historického k důležitým pramenům uloženým v cizích archivech; v tom spočívá význam Gindelyovy práce pro české dějepisce v zemském archivu.

II. Nový archivář *Fr. Dvorský* zahájil nový směr ve smyslu přání pronesených na sněmu rezolucí Pacákovou. Odchodem Gindelyovým pomínula doba výzkumů velkých zahraničních archivů, které se daly hlavně pro dějiny třicetileté války, — nehledíme-li k stálému badání v archivech římských — a téměř veškerá práce archivní kromě činnosti vydavatelské byla věnována badání v malých archivech domácích.

Hned v první své zprávě o zemském archivu za rok 1892, kterou Dvorský předložil zemskému výboru (dne 6. dubna 1893), vyslovil přesvědčení, že posavadní způsob badání v archivech domácích vysíláním jednoho úředníka archivního na delší dobu do jednotlivých míst — jak stalo se zvykem v posledních letech správy Gindelyovy (Cheb, Kadaň, Kutná Hora) — hlavnímu úkolu archivu zemského, totiž zevrubnému prozkoumání země v ohledu historickém, jaké již v jiných zemích provedeno jest, nevyhovuje, neboť prací jednoho úředníka po několik měsíců na jednom místě trvajícím získá se sice značný počet historického materiálu, ale jen na místě tom, kde právě se bádá, kdežto přecetné starší listiny, zápisy a paměti po městech

větších i menších, u pozemkových úřadů, na farách, u soukromých osob, na hradech, zámcích, panských sídlech šlechtických roztroušené na nedozírnou řadu let neznámy a tudy pro dějepis vlasti naší nepovšimnuty a jako ztraceny zůstávají. Nedostatku tomu odpomůže se — po náhledu Dvorského — jediné tím, když soustavně a usilovně vyhledány a sepsány budou archiválie a jiné paměti při všelikých výše označených úřadech se nacházející, kteréž buď vypůjčeny mohou býti do archivu zemského k rychlému spracování spolehlivými silami, aneb založí se tu aspoň podrobný seznam jich, z kterého badatel dozví se, kde co pro potřebu svou najde. « Při té příležitosti podal již také návrh o způsobu, jakým by se nadále historické probádání země české provádět mělo, aby v čase pokud možná krátkém o veškerých písemných památkách historických kdekoli v Čechách uložených zevrubná a přehledná vědomost získána byla; tím způsobem nejsnadněji a nejbezpečněji — dle mínění archivářova — možno ve skutek uvést úmysl vyslovený v Pacákově rezoluci a provést badatelský plán cestovní, o němž byla řeč ve zprávě výboru zemského o návrhu poslance Pacáka.

Výzkum českých archivů měl se díti takto:

»Úředníci archivu zemského buďtež střídavě vysílání do jednotlivých okresů, kteréž archivář zemský každému z nich přesně vykáže, naznačí směr cesty, dá na cesty vyslanému úředníku zevrubnou instrukci, ke komu a nač zřetel svůj obrátiti a jakým způsobem práci svou provéstí má, aby žádoucího výsledku se docílilo.

Badatel navštíví farní archiv, zaznamenaná zpráva o tom, od kterého roku matriky začínají, jsou-li v nich zapsána jména šlechtická a která, chová-li archiv knihu pamětní, kdy a od které doby sepsanou a jaké zvláštní obecných dějin země se týkající zprávy obsahuje. Mimo to vyzví, má-li duchovní správa ještě nějaké jiné archiválie, staré knihy atd.

Při prohlížení archivu obecního (v městech, městečkách, městyších, vesnicích) přesně zaznamenaný býti musí privileje, hamfesty, kopiáře, účty, pamětní knihy i jiné různé archiválie s připomenutím, v jakých nacházejí se místnostech, jsou-li před ohněm anebo jiným možným poškozením chráněny. Byly-li před časem nevědomostí, zlomyslností lidskou některé obecní archiválie rozkramařeny, buď vyšetřeno, kam, do jakých přišly rukou, a bylo-li by možné jich na obecní prospěch užiti.

V městech, kde nacházejí se zeměpanské úřady, c. k. okresní soudy a pozemkové úřady, musí býti zjištěno, které starší knihy gruntovní a jiné zápisné kde se chovají, z které doby a co zvláštního a pro dějiny důležitého obsahují. Při soudech krajských prozkoumány buďtež staré registratury, aby zachráněna býti mohla před zničením soudní akta o povstáních seelských atd.

Mimo to buď vyhledáno zdali a jaká bratrstva, pořádky a řemesla v městě jsou, mají-li nějaká privilegia a jaká.

Poněvadž i soukromní milovníci starožitných knih a písemností nezřídka mnohou vzácnou památku chovají, buďtež tedy přiměřeným způsobem vyšetřeno, kdo a jaké podobné památky přechovává. V některých o samotě stojících staveních, zvláště mlýnech, nalézají se staré kupní smlouvy a jiné zápisy; i na takové jednotlivé a přece někdy dosti platné příspěvky buďtež pamatováno.

V příčině badání v rodinných archivech šlechty, v klášteřích, pokud ještě nejsou pro archiv zemský vyčerpány, bude třeba zvláštního jednání dle daných okolností a zvláštního posláni.

Bude-li takovým způsobem po jistou dobu soustavně, důsledně badáno, — vyslovil Dvorský na konec naději — za několik málo let získá se zevrubný přehled veškerého historicky důležitého materiálu v Čechách, archiv zemský bude míti celý katastr v království chovaných archiválií, který bude bezpečným a přebohatým zdrojem vlastivědy české po stránce dějepisné a kulturní. «

Zemský výbor schválil (dekretem z 10. května 1893 č. 16.160) návrh Dvorského, který hned příštího roku jal se jej uskutečňovat. Od června do října roku 1893 podniknuto úředníky archivu zemského pět výzkumných cest do různých krajín českých »na jih, západ a sever, při čemž navštíveno za účelem badání na 70 měst a vesnic, i objeveno v četných farních, obecních, panských, klášterních archivech a c. k. listovních úřadech i u soukromníků velké množství starých listin a rukopisů, jež ve zvláštních podrobných, v archivu zemském uložených zprávách zevrubně vyznamenány jsou; tyto zprávy poučují badatele o tom, kde jaký pramen historický se skrývá. Tím vrátil se archiv, jak přiznává výroční zpráva za r. 1893, k počátkům svého trvání, kdy J. Emlerem v prvních dvou letech činěny podobné pokusy, aby byly prozkoumány městské a jiné archivy v Čechách; avšak po odchodu Emlerově od toho upuštěno, protože badání obráceno jiným směrem. Vyšlo se tím také vstříc dávno cítěné potřebě soustavného historického probádání, které se časem mělo rozšířit na celou Českou zemi; na Moravě staly se podobné pokusy daleko dříve.

Dvorský byl si vědom obratu, který nadešel; jak psal ve zprávě pro zemský výbor, »rokem 1893 nastalo v činnosti archivu zemského nové období«, a byl patrně spokojen s podniknutou prací. »První výsledky zvýšené činnosti, píše, s kterou archiv zemský nový úkol svůj, podrobné prozkoumání historických listinných památek, prováděti se jal, podstatnou naději nejen splnily, nýbrž očekávání namnoze i předčily, jsouce zárukou, že dílo mnohoslibně započaté po několika letech soustavně a vytrvalé práce korunováno bude zdarem úplným na čest a prospěch historie vlasti naší.«

Dílo mnohoslibně započaté však nebylo korunováno úplným zdarem. Ještě po osmi letech, když Dvorský podával přehled o činnosti archivu zemského v letech 1893—1900, psal sebevědomě o výsledku archivního výzkumu Čech: »Badání takové, které do dnes vykonáno v půl čtvrtá stu místech tohoto království, vyneslo přebohaté, dosud neznámé poklady historicky důležitých listin a rukopisů na světlo, z nichž mnohé byly buď ihned na místě pro archiv zemský opsány aneb potom od četných úřadů městských a od některých majitelů velkostatků z vysoké šlechty ochotně ústavu našemu zapůjčeny a zde pro sbírky listinné zpracovány. Stručné zprávy o čelnějších výsledcích takového badání v jednotlivých místech obsaženy jsou ve zprávách o činnosti archivu zemského, jež zemský výbor každého roku sl. sněmu předkládá, podrobné pak seznamy veškerých znamenitějších archiválií v těch kterých místech zaznamenány jsou ve zprávách úředníkův archivních o vykonaných cestách výzkumných a uloženy v archivu zemském jako zřídlo pro ústav sám i badatele a zároveň jako klíč k budoucí kontrole, kterou dbá se o zachování archiválií v každém tom místě.«

Avšak podnik Dvorského — tak možno nazvat archivní výzkum Čech, neboť od něho byl navržen i řízen — nebyl ukončen; trval jen ještě dvě tři léta (až do konce jeho správy) a to je krátká doba pro tak velký úkol, kterému ovšem při ostatní činnosti archivní mohl být vyměřen jen zlomek pracovního času. Avšak ani to, co bylo vykonáno za tu dobu, neuspokojuje úplně: hlavního účelu pak, úplného soupisu archiválií v království Českém, nebylo dosaženo ani pro ty části země, které byly skutečně navštíveny.⁹⁾

⁹⁾ Přehledně sestaven vyazuje desítiletý výzkum tento výsledek:

Roku 1893 podniknuty výzkumné cesty v okresích Stříbrském, Touškovském, Stodském, Budějovickém, Kaplickém, Benešovském, Českokamenickém, Rumburském, Hanšpaském, Šluknovském, Varnsdorfském, Podbořanském, Žlutickém a Loketském a navštívena zejména tato místa:

Benešov (Bensen), Benešov Německý, Borovany, Budějovice, Bukovina Malá, Buškovice, Cetvina, Doudleby, Dvořiště Dolní, Dvořiště Horní, Falknov, Georgswalde, Grund Dolní, Hanšpach, Hasel, Hradý Nové, Huntřívov, Chodov, Chotěšov, Chřipská, Jedlka, Jetřichovice, Jezná, Jiřetín (St. Georgenthal), Sv. Kámen u p. Marie Sněžné, Kamenice Česká, Kamenice Srbská, Kaplice, Kladruby, Komařice, Kozolupy, Kryry, Lauterbach, Ledenice, Lípa Krásná, Lobdov, Loket, Lubenec, Markvartice, Mikulášovice, Nepomyšl, Omlenička, Piňovany, Podbořany, Rymburk, Rychnov Český, Schauhübel, Schönfeld (u Chřipské), Schönfeld (u Falknova), Slavkov (Schlaggenwald), Stod, Stropnice, Stržibrod, Stržívov, Sviny Trhové, Svojsín, Šenov Kamenný, Šenov Velký, Šluknov, Touškov, Úlice, Valeč, Velešín, Voda Dobrá (Brünnl), Voda Hojná (Heilbrunn), Vroutek, Wölmsdorf, Zeidler, Zatec, Žlutice.

Roku 1894 vykonáno celkem deset cest hlavně po okresích Královickém, Chrudimském, Vysokomýtském, Varnsdorfském, Borském, Cvikovském, Jablonském, Mimoňském, Českolipském, Děčínském, Litoměřickém, Ústeckém, Ústěckém, Chebském, Kraslickém, Loketském, Krumlovském, Kaplickém, Bu-

Není ovšem pochyby, že zprávy o výsledcích výzkumu — třeba jen ty, které byly tištěny mezi předlohami sněmovními jako zprávy o činnosti zemského archivu a jsou jen kratičký výtah rukopisných zpráv — obsahují velmi mnoho nového a cenného materiálu o če-

dějovickém, Klatovském, Ledčeském, Kadaňském, Žlutickém a sepsány archiválie v těchto místech:

Arnsdorf, Bezdrůžice, Binsdorf, Bleistadt, Blížvedly, Bochov, Bor, Böhmischdorf, Bojanov, Budějovice, Cvikov, Čechtice, Černošín, Česká Lípa, Čistá, Děčín, Doupov, Doksany, Frymburk, Hamr, Hammer, Hlinsko, Horní Planá, Hořice, Cheb, Chrást, Chroustovice, Chřipská, Chvalšiny, Chýše, Jablonné, Kamenice Trhová, Klatovy, Kozlany, Kozojedy, Krabaře, Královice, Královice Dolní, Kraslice, Krumlov, Křemže, Křivšoudov, Ledec, Lestkov, Levin, Liběšice, Liblín, Litoměřice, Loket, Luže, Manětín, Mimoň, Nasavrky, Nečtiny, Nýrsko, Ouštk, Planá, Pasy, Police Horní, Proseč, Přídolí, Rabštyň, Radonice, Rychmburk, Rosice, Rožmberk, Rožmitál, Seč, Skuteč, Slatiňany, Slavkov (Schlaggenwald), Sloup (Bürgstein), Světlá, Svatka, Štětk, Ústí nad Labem, Uterý, Vartenberk, Verneřice, Vilémov, Vitavice, Všeruby, Vyšší Brod, Varnsdorf, Zahrádka, Zákupy, Zandov, Žernoseky, Žihle, Žumberk.

Roku 1895 výzkum archivní se prováděl v okresích Pacovském, Pelhřimovském, Čáslavském, Kolínském, Zbirožském, Hořovickém, Jilemnickém, Hostinském, Vrchlabském, Semilském, Rokytnickém, Lanškrounském, Kralickém a Ústeckém (nad Orlicí) v těchto místech:

Bnečice (Mlečice), Branná, Brod Železný, Cerhovice, Čáslav, Držkov, Habry, Hostinné, Chotusice, Jeníkov Golčův, Jilemnice, Králíky, Kyšperk, Lanškroun, Lhota (s. o. Zbiroh), Lhota Bradlecká, Lišné, Lohovice, Lomnice u Jičína, Mýto (s. o. Zbiroh), Pacov, Pelhřimov, Podolí Bílé (Podol Bílý), Rokytnice, Ronov, Roztoky, Řešihlavy, Semily, Semteš, Strašice, Stěpanice Horní, Terešov, Třehová Česká, Újezd Drahoňův, Ústí nad Orlicí, Vilémov, Vrchlábí, Vysoké nad Jizerou, Zámky Nové, Zbiroh, Zbislav, Zvíkovec, Zebrač, Žehušice, Žleby.

Roku 1896 se pracovalo v okresích Duchcovském, Frydlandském, Jablonckém, Kolínském, Libereckém, Mirovickém, Netolickém, Píseckém, Soběslavském, Strakonickém, Tepelském, Vltavotýnském a Vodňanském; v celku pořízen soupis archiválií v těchto místech:

Bavorov, Dirné, Dub, Duchcov, Dvory Nové, Frydland, Hroby, Jablonec n. N., Kolín, Koloděje, Liberec, Mezimostí, Mikulov, Mirovice, Mníšek, Netolice, Neustadt, Osek, Písek, Smržovka, Soběslav, Strakonice, Strunkovice, Tanvald, Teplá, Teplice, Týn nad Vltavou, Veselí, Vodňany.

Roku 1897 výzkum týkal se okresů Budějovického, Hlubockého, Lišovského, Horažďovického, Sušického, Teplického a některých měst v severních Čechách, v celku těchto míst:

Adamov (Hory Malé), Blatná, Blovice, Budějovice, Bystré, Dobřany, Hluboká, Horažďovice, Hořovice, Chocně, Kasejovice, Lišov, Litomyšl, Lnáře, Merklín, Nepomuk, Polička, Poříčí Červené, Poříčí Spálené, Přestice, Rabí, Rudolfov (Hory Velké), Sušice, Svojanov, Švihov, Žichovice.

Roku 1898 prozkoumána tato místa:

Bělá, Benešov, Bezdědice, Borová, Brod Německý, Břevnice, Dobříš, Heralec, Hostomice, Humpolec, Chotěboř, Jeníkov Větrný, Jílové, Knín Nový, Knín Starý, Kosová Hora, Krásná Hora, Krucemburk, Krupá, Sv. Kříž, Kvasetice, Květinov, Libice, Lípa, Lochovice, Maleč, Maršovice, Městec Vojnův, Milevsko, Mnichovice, Mníšek, Netvořice, Neveklov, Okrouhlice, Ondřejov, Ousobí, Pardubice, Pohled, Polná, Příbram, Přibyslav, Roz-

ských archivech, o kterých do té doby se vůbec nevědělo, ale způsobem, jakým výzkum se konal, dlouho by se nedospělo k přesnému sepsání archiválií, třebaže se pídilo po písemnostech i u soukromníkův i na samotách. Předním požadavkům podobného podniku, soustavnosti a úplnosti, stavěl se v cestu dvojnásobný cíl, který byl při tom sledován: měl být pořízen soupis archivů a při tom zároveň vyčerpán jejich obsah, získány opisy pro historickou sbírku v zemském archivu. To tkvělo ovšem v podstatě archivu a Dvorský chtěl oba úkoly provést najednou. Ukázalo se, že to nebyla šťastná myšlenka.

Přípravné práce k výzkumu dobře osvětlují způsob celé práce. Tak na příklad do plánu výzkumu byly správně pojaty také farní archivy. Pro snadnější toho provádění požádal zemský výbor biskupské ordinariáty v Čechách (č. 23.472 ze dne 31. května 1893) za doporučení úředníků archivu zemského farním úřadům. Biskupská konsistoř budějovická učinila více: nařídila veškerým farním úřadům své diecéze, aby podaly podrobné zprávy o stavu archivů farních. A tak dostal zemský archiv (r. 1894) z celé budějovické diecéze (vlastně z 31 vikariátů; vikariát krumlovský, vodňanský a mirovický neodpověděly) zprávy o farních archivech. Povzbuzen tímto úspěchem, požádal zemský archiv prostřednictvím zemského výboru knížecí arcibiskupský ordinariát v Praze a biskupské ordinariáty v Hradci Králové a Litoměřicích za podrobné zprávy o farních archivech, avšak tentokrát nešetkal se již s touž ochotou. Toliko z diecéze královéhradecké obdržel (r. 1897) takové zprávy ze 7 vikariátů (Králíky, Hořice, Kopicino, Ledec, Opočno, Polná, Ném. Brod). Arcibiskupská konsistoř v Praze odpověděla, že pro přetížení duchovenstva jinými pracemi a povinnostmi na ten čas nelze od něho žádat podrobných zpráv o stavu archivů farních, slíbila však nejochotněji podporu úředníkův archivních při výzkumné práci. Z diecéze litoměřické odpověď nedošla.

sochatec, Rychmburk, Říčany, Sedlčany, Senožaty, Studenec Horní, Šejdort, Stoky, Tloskov, Uhřetěves, Věž, Želiv.

Roku 1899 sepsány archiválie v těchto místech: Bělá pod Bezdězem, Dub Český, Hodkovice, Katusice, Kovář, Krnsko Horní, Lobeč, Merklín, Mšeno, Rovensko, Rožmitál, Skalsko.

Roku 1900 badání archivní se týkalo toliko několika málo míst:

Bechyně, Chlumec u Třeboně, Libčany, Ličov (v Rakousích), Litvínov Horní, Nechanice, Orlík, Pardubice, Plasy, Stráž.

Roku 1901: Bechyně, Častolovice, Chýnov, Jičín, Jistebnice, Plasy, Prčice, Ronšperk, Sedlec, Soběslav.

Roku 1902: Domoušice, Kněžves, Kolečovice, Kounov, Krušovice, Křivoklát, Mutějovice, Olešná, Ounětice, Plzeň, Rakovnick, Dolní Ročov, Slaný, Smečno, Nové Strašecí, Zbečno.

Roku 1903: okres Unhošťský, Kladenský a Smíchovský: Břevnov, Buštěhrad, Hostivice, Hostouň, Kladno, Kralupy, Mince, Noutonice, Středokluky, Svárov, Tuchoměřice, Tursko, Unhošť.

Zprávy farních úřadů, které byly zaslány zemskému archivu, jsou velmi rozličné ceny. Jako skoro jediný bezpečný výsledek může platit zjištění, kterým rokem začínají farní matriky. (To však zjišťovala již r. 1888 c. k. statistická ústřední komise ve Vídni a zpracovala v publikaci *Die Standesregister in Oesterreich* (1889). »Výsledek zinventarisování matrik v Čechách« z této publikace otiskl ordinariátní list pražské diecéze, 1890, č. 3—4, str. 11—13.) V některých případech dotazník vůbec nebyl pochopen a odpověděno prostě, že na faře není nic důležitého. Jindy však podány popisy kostela a náhrobků, vypsány dějiny farnosti a osady se seznamy farářů a pod. Vinu toho má z největší části oběžník, kterým se archiv obrátil na farní úřady: neobsahoval pouze otázky, na které byla jediná možná odpověď, nechával mnoho na rozhodnutí a znalosti farních úřadů, tázal se při pamětných knihách po zprávách důležitých pro dějiny země a při matrikách po šlechtických jmenech; a také skutečně od některých far byly zaslány celé seznamy šlechty, zanesené v matrikách nebo knihách snubních a pod. To vše přirozeně již nepatří do soupisu archiválií.

Tyto odpovědi farních úřadů byly nicméně cennou pomůckou a ulehčením při provádění výzkumu právě tak jako vyžádané zprávy okresních výborů o stavu archivů v okresích; ty byly však zcela stručné a udávaly pravidelně jen, že tam a tam je nějaký archiv.

Podobným způsobem jako při farách měl být dle plánu Dvorského veden celý výzkum. Nešlo jen o to, zjistit a seznámenat archiválie, krátce pořídit jich soupis, nýbrž archivy měly být, jak podotčeno, také hned vyčerpány pro český dějezpyt, měly být opatřovány výpisy a opisy všeho, co je důležité a zajímavé. Nepřesný pojem důležitosti a zajímavosti v historii ovšem nemůže být základem vědeckého podniku, tím méně, měl-li být řízen v duchu Dvorského: všechny nedostatky, kterými trpěly vědecké práce Dvorského, ukazují se i na pojetí archivního výzkumu, ale byly na štěstí mírnějším tím, že úředníci, jimž bylo svěřeno provedení úkolu, stáli výš než plán naznačený Dvorským. Nesmí se zapomínat, že Dvorský byl samouk, valná část jeho literární činnosti byla určena spíše širším kruhům obecnosti než kruhům odborným. Jaký tedy div, že v archivním výzkumu, jak jej pojal Dvorský, a hlavně při pracích s ním spojených (opisování listin a pod.) otvíraly se diletantismu dvě dokořán?

Tím vším, co bylo řečeno, nemá být nijak podceňována velká práce, vykonaná badatelskými cestami za správy Dvorského, třebaže po dvou desetiletích díváme se na věci poněkud jinak. Touto činností byly mnohé, někdy skutečně cenné prameny učiněny přístupnými vědeckému badání, do dějezpytu českého uveden nový druh pramenů — platí to předem o pozemkových knihách, jichž si výzkum

všimal daleko větší měrou, než bylo zvykem do té doby — avšak proti Gindelymu znamenalo vedení Dvorského snížení úrovně. Jestliže Gindely chyboval tím, že přezíral domácí archivy a domácí prameny českých dějin pro přílišné zření k zahraničním událostem, takže se dostal namnoze až mimo české dějiny, hřešil naproti tomu Dvorský pravým opakem: pro výzkum malých a nejmenších archivů v Čechách zanedbáván byl výzkum velkých archivů domácích i zahraničních, které chovají prameny prvního řádu pro obecné dějiny země, a opisován hromadně materiál, který z velké části měl jen význam místní. Tento obrat nebyl způsoben toliko změnou ve vedení archivu, příčiny byly hlubší a ležely v celkovém nazírání starší školy na české dějepiscetví. Za Dvorského hlavní zřetel byl obrácen k domácím archivům městským, prohledávány farní matriky, velmi bedlivě sepisovány městské privileje, cechovní památky a v listovních okresních soudů pozemkové knihy, naproti tomu materiálu aktovému a registraturám věnována menší pozornost; příčinou toho ovšem nebylo snad jen přesvědčení o menší důležitosti těchto archiválií, nýbrž i nedostatečný stav uložení a namnoze i naprostá jich nepřístupnost. Proto také (rukopisné) zprávy o výzkumu nepodávají zcela přesný popis nebo jasný obraz prozkoumaného archivu, nýbrž někdy jen jakýsi výběr toho, co bylo přístupno nebo co shledáno důležitým.

Nicméně kdyby tyto zprávy o výzkumu Čech byly tehdy vydávány tiskem úplně a nikoli jen u výtahu ve *Zprávách zemského výboru o činnosti archivu* mezi přílohami sněmovního jednání, kde pro veřejnost téměř zapadly, dobře by se řadily po bok archivním inventářům některých rakouských zemí, jež v té době vycházely v *Mitteilungen der dritten Archivsektion der k. k. Centralkommission*. K srovnání vybízejí v první řadě (také pro svůj rozsah) *Archivberichte aus Tirol* — Zpráv archivní sekce svazek I., III., V. a VIII. (1888—1912) — jež vydali společnou prací Emil von Ottenthal a Oswald Redlich. Tento výzkum obecních, církevních a soukromých archivů v německém Tyrolsku, prováděný od r. 1886 s podporou centrální komise, obsahuje soupis 800 archivů, a to především menších; velké archivy s vlastní správou, jichž obsah byl již odjinud znám, byly z popisu vyloučeny. Archivy popisovány jsou dle soudních okresův a v okresích pak dle abecedního pořádku; každému popisu archivu předeslán stručný záznam o obci, faře, zámku a pod. a jich archivu. Archiválie tříděny na listiny, urbáře, dějepisné rukopisy, kanonické knihy, účetní knihy, vesnické potazy a akta; listiny regestovány do r. 1450, avšak kde bylo důležité, šlo se i za tento rok. Srovnáme-li rukopisné zprávy výzkumu Českého království, konaného zemským archivem, s tímto velkým a šťastnějším, protože dokončeným, podnikem centrální komise,

nedopadne toto srovnání nepříznivě pro český výzkum. V Čechách, kde listinný materiál starší doby v menších archivech není tak hojný, bylo nutno více přihlížet k novějším pramenům a proto se popisoval v obecních archivech podrobněji než v tyrolských *Archivberichte* materiál knihový (právní knihy, městské knihy, radní a obecní protokoly, soudní knihy, pozemkové knihy, počty obecní a pod.) a také aktový materiál se dle možnosti více roztrídil na obory s udáním století. Listiny se regestovaly většinou do r. 1526 kromě městských privilegií, jež se sepisovala vesměs.

Dnes tvoří tento výzkum Čech v zemském archivu hlavní jádro velké sbírky popisův archivův a archivních inventářů z Čech i odjinud, kde jsou prameny k českým dějinám; je to zároveň jakýsi archivní katastr Čech — který se stále dle možnosti doplňuje — neúplný sice ještě, ale jistě jediný svého druhu.

Abyste dílo tak důležité, jako je výzkum a soupis archivů v Čechách, nezůstalo nedokončeno, a aby bylo dříve ke konci přivedeno, bude třeba více sil, především tedy také součinnosti místních badatelů dle přesně vypracovaného programu, který na základě tak bohaté zkušenosti, uložené v dosavadní práci, snadno se dá sestavit, neboť nelze myslit, že by podnik tak veliký mohl být nyní nejen řízen, nýbrž i proveden samotným zemským archivem při tolika jiných úkolech a tak malém počtu úřednictva. Přirozeno, že výzkum nemůže déle zůstat tištěn jen u výtahu, že musí být uveřejňován v celistvosti: vydání těch okresů, které jsou úplně hotovy, a doplnění toho, co ještě zbývá, patří proto k nejbližším úkolům zemského archivu. *Zprávy zemského archivu království Českého*, které od r. 1906 čas od času vycházejí, jsou vhodným orgánem k uveřejňování archivních popisů, s nimiž se může započít v dohledné době, neboť soupisům z doby Dvorského chybí namnoze jen ultima manus, aby mohly být dány do tisku. Otázku archivních inventářův ovšem dlužno řešit, jak bude ukázáno, v rámci organizované péče památek archivních.

S výzkumem Čech šlo také ruku v ruce rozmnožování sbírek prepisů k dějinám českým, buď že se opisovalo hned na místě v jednotlivých archivech, buď že se archiválie později vypůjčovaly do zemského archivu k opsání. Za Dvorského se získalo na tisíce opisů listin právě z malých archivů českých, téměř ze všech, které byly na výzkumných cestách navštíveny a ještě z mnoha jiných. Byly to většinou městské archivy. Tím odčiněny výtky, činěné proti vedení Gindelyovu, ovšem neznamenal to vždy pokrok a skutečné obohacení vědění historického.

Z velkých rodinných *archivů šlechtických* poskytl materiál zejména již dříve známý archiv Lobkovický v Roudnici, dále knížecí Švarcenberské archivy na Hluboké a na Vorlíku, *hraběte*

z *Valdštejna v Duchcově*, dědiců *hraběte Vratislava v Krnsku a knihovna knížete Kinského v Praze*.

Jako za minulé správy tak ovšem i nyní čerpáno hojně jednak pro archivní sbírky vůbec, jednak pro chystané publikace v čelných archívech pražských (král. hl. města Prahy, c. k. místodržitelství, muzejním a někdejším archívu apelačního soudu, v knihovně kláštera Strahovského) a vídeňských (státním, spol. ministerstva financí a archívu hraběte Harracha). Nově vstoupil zemský archiv ve spojení s *knihovnou biskupství litoměřického* (akta Budovcova), s *archívem koleje piaristické v Praze* (pozůstalost Dobnerova, listiny o vyjednávání stavů českých se stavy uherskými r. 1606 a 1608) a několika *soukromými sběrateli* (Donnebauer, Neumann, Paris a j.).

Dlužno se také ještě zmínit o podrobném soupisu listin, uložených při deskách zemských, který byl proveden v letech 1900 a 1901 při příležitosti, když se jednalo o vydání starších desk ve správu archívu zemského.

Na Moravě kromě *zemského archívu v Brně* se pracovalo jen v *několika menších archívech* (archív hraběte Magnise ve Strážnici, rytíře Gutmanna v Tovačově, archív v Losyni a Velké Byteši); veliký zisk znamenalo otevření *archívu hraběte z Žerotína v Bludově* pro zemský archiv, odkud opsána rozsáhlá korespondence Karla st. z Žerotína, později z části vydaná v XXVII. svazku *Archívu Českého Dopisy Karla st. z Žerotína 1591—1610*.

V té době učiněn také pokus rozšířit výzkum archivní i na *Uhry*, aby se tak soustavně doplnilo jednostranné badání Gindelyovo. Avšak zůstalo při pokuse, neboť práce v městském archívu kremnickém pomocí tamního archiváře započatá pro zemský archiv (1895) na radu historické komise musila být odložena na pozdější dobu, aby se výzkum příliš netříštil; podruhé (1901) prohlédnuty v Budapešti archívy (státní, akademie věd a umění a národního muzea) toliko v příčině materiálu pro *Sněmy* z let 1605—1620. Z ostatních rakouských archívů bylo pro české dějiny užito poněkud *archívu zemského v Štýrském Hradci*.

Naproti tomu *zahraniční výzkum* za Dvorského ve srovnání s obdobím Gindelyovým byl celkem nepatrný, nehledí-li se ovšem k badání ve Vatikáně a v Itálii vůbec. To řídilo se, jak již vloženo, usnesením zemské komise historické a bylo i samostatně dotováno. Daleké cesty do ciziny, tak obvyklé za Gindelyho, přestaly téměř úplně a pokud se pracovalo na cizozemském materiálu, byl většinou vypůjčen do Prahy anebo byl opisován na místě samém tamními silami. Tehdy získány opisy z archívů mnichovských, z *krajských archívů v Augšpurku a Vircpurku*, z *Gerštorfské knihovny v Budyšině* (rukopisy XV. stol. a sborníky), ze *státního*

hlavního archívu v Štuttgartě (několik kusův o jednání plnomocníků vévody Virtemberského při císaři a stavech českých v příčině udělení lén 1596). V *Perně, Berlíně* a *Striessenu* u Drážďan pátralo se po listech českých emigrantů a z *knížecího archívu Thurn-Taxisovského v Řezně* opisovány listiny převezené z panství v Čechách (klášter Chotěšov).

Za Dvorského stal se také začátek se *sepisováním bohemik v cizích archívech*: opatřen seznam archiválií, týkajících se českých dějin, z archívů ve Vratislavi (státní archiv), v Mnichově (král. tajný rodinný a tajný státní archiv), v Augšpurku a Vircpurku.

Dvorský neřídil výzkum archivní jednotně, neboť neměl potřebné k tomu schopnosti, náležitý rozhled a jasný cíl. Osobní svoje záliby pro zajímavou podrobnost historickou, uplatňoval mnohdy velmi značně na ujmu vážných úkolů zemského archívu tak, že rozpor mezi ním a mladšími úředníky, kteří měli správnější názory o archivních povinnostech, stal se časem neodvratný. Avšak i v kruzích historických se pocítoval nedostatek soustavnosti ve výzkumu, zejména zahraničním, a žádalo se za zřízení zvláštního místa ředitele českého archivního výzkumu zahraničního, jenž by byl nezávislý na zemském archívu a zodpovědný jen historické komisi zemské (Čas XIII, 1899, č. 22). Jestliže však historická komise, v níž tehdy zasedali přední historikové země, nedovedla řídit archiv, bylo patrné, že náprava je možná jen změnou celého vedení.

III. Po jedenácti letech byl Dvorský zproštěn úřadu archivářského a zatímní správa archívu svěřena (dekretem zemského výboru ze dne 29. října 1903 čís. 99.801) adjunktovi *Dr. Vojt. J. Nováčkovi*, který za čtvrt roku na to jmenován jeho ředitelem (dekretem zemského výboru ze dne 28. pros. 1903 č. 116.450).

Odchodem Dvorského, kterému předcházela spor mezi ředitelem a třemi jeho úředníky taky právě o správu archívu, nastala změna jako v mnohém jiném ohledu tak i v příčině archivního výzkumu. Činnost archívu zemského byla na počátku určena z největší části dekretem zemského výboru ze dne 29. prosince 1903 (č. 115.371), kterým nové správě bylo nařízeno, aby se postarala o odstranění závad shledaných při inventuře archívu, jež byla provedena (na základě dekretu z 26. října 1903 č. 97.902) při změně v ředitelství archivním: podle toho měl být především opatřen inventář všech věcí, listin a knih chovaných v zemském archívu a jednotlivá oddělení sbírek archivních měla být spořádána a katalogizována. Na soustavný výzkum země v rozsahu, jak si jej představoval Dvorský, nebylo místa v pracovním programu nové správy pro nejbližší budoucnost. Jakkoli soupis archiválií v království Českém a soustavný výzkum byl a je nanejvýše žádoucí, neboť pro-

vedením této myšlenky Dvorského by se přispělo k uskutečnění základních úkolů zemského archivu, přece bylo nutno na čas jej zastavit; jak bylo uvedeno, bude opět v příhodné době obnoven v soustavnější podobě; tím spíše, protože zemský rozpočet vykazuje zvláštní cestovní příspěvek na tento výzkum.

Nové vedení archivu za Dr. V. J. Nováčka obrátilo tedy plnou pozornost k vnitřní práci v archivu, totiž pořádání a katalogizování sbírek. Tato první povinnost archivářská byla zanedbávána pro jiné úkoly hned od samého počátku za Gindelyho i za Dvorského, když fondy archivní značnou měrou vzrůstaly. Avšak v nynějším období vnitřní archivářská činnost, která při zemském archivu ovšem není jedinou jeho povinností již dle samých stanov, nemůže být prováděna s tou rychlostí, aby byla brzo skoncována, neboť proti dřívějšímu běžná agenda archivní stoupla velikou měrou.

Za Gindelyho úřední činnost archivu — nehledíme-li k výzkumu a později k vydávání *Sněmů* — spočívala vlastně jen v podávání dobrých zdání, která vyžadoval zemský výbor, neboť archivář byl jeho rádcem »o záležitostech dějepisných a souvislých s nimi záležitostech státního i soukromého práva«. V prvních desetiletích ústavního života, kdy staré řády přecházely v nové útvary, bylo časem třeba důkladných a obšírných výkladů historických o rozličných otázkách (na př. korunování, právní poměry hradu Karlštejna, král. hvozd, inkolátní záležitosti a j.). Od badatelů soukromých nebyl archiv vyhledáván příliš často; z archivního materiálu jen genealogické sbírky byly známější a těšily se hojnější pozorností. Jak slabě byl archiv navštěvován, ukazuje nejlépe úřední zpráva za rok 1887, podle které pracovalo toho roku v archivu dvacet badatelů. Příčina toho za správy Gindelyovy byla prý také malá ochota, s jakou se návštěvníci setkávali. Veřejná kritika vytýkala aspoň Gindelymu nedostatek přístupnosti archivních sbírek a nedá se popřít, že v prvním období svého trvání nepřinesl zemský archiv tolik užítka historické vědě, jak se očekávalo. Jistě nebylo vše vinou neochoty, avšak úkol svůj archiv po této stránce nesplnil. Gindely v době, kdy se stal zemským archivářem, měl ctizádost založit v Čechách historickou školu; po třiceti letech se mu právem mohlo vytýkat v odborných kruzích, že odcizil archiv potřebám českého dějepytu. Náprava nenastala ihned po odchodu Gindelyově. Bohaté sbírky opisů za Dvorského také nebyly přístupny plnou měrou a archiv sám stál opět mimo současný ruch historické vědy české, která v té době již předstihla směr, zastupovaný zemským archivem. Když se r. 1898 u příležitosti stých narozenin Palackého vzpomínalo jeho programu historické práce a toho, co bylo z jeho odkazu provedeno, o zemském archivu, který byl jím stvořen a měl dále budovat jeho dílo, nestala se ani zmínka:

Toto opomenutí správně vyjadřovalo tehdejší poměr české historie k zemskému archivu.

Nynějšímu vedení teprve připadl úkol provést nápravu. Úloha ta je však velmi ztížena vzrůstem úředních prací, které za dřívějších dob buď vůbec nebyly anebo zabíraly daleko méně času než nyní. Prostinké poměry, které panovaly v úřadování za prvních desetiletí po založení archivu, přirozeně musily být nahrazeny určitějšími formami úředními.

Úřední agenda archivní je nyní dvojího druhu, jednak úřední v užším slova smyslu, jednak vědecká. Zemský archiv slouží totiž předně veřejné správě, jak to vyplývá z povahy sbírek archivních (archiv úřední: starší část registratury někdy stavovského, nyní zemského výboru, k níž později přistoupily staré pozemkové knihy a akta katastrová pro celé království); převzetím různých archiválií převzal zemský archiv také agendu těch úřadů, které dříve přechovávaly pozemkové knihy a katastry, pokud ovšem to není materiál úplně mrtvý pro nynější správní poměry. Zvláště od té doby, kdy byly archivu odevzdány pozemkové knihy, vzrostla agenda úřední neobyčejnou měrou, neboť archiv, chtěl-li dostat knihy staré, byl nucen převzít namnoze i četné knihy se zápisy značně novými, a tak správa archivní musí nyní podávat veřejným úřadům i jednotlivcům zprávy, výpisy a vysvědčení z knih pozemkových o nejrozmanitějších záležitostech právních, souvisejících s držbou pozemkovou. Mimo to úřady i strany, jež přišly ve styk s archivem pátráním v gruntovních knihách, byly upozorněny i na akta katastrová, která sice z největší části byla uložena v archivu již dříve, ale zřídka kdy byla používána; v posledních dvou desetiletích však i katastry jsou velmi hojně vyhledávány pro řešení praktických otázek právních. Za druhé je to agenda vědecké práce, která připadá zemskému archivu jednak tím, že z rozkazu sněmu království Českého vydává historické publikace, jednak že podporuje a usnadňuje všemožně vědecká badání historiků, buď že jim poskytuje prameny uložené ve svých sbírkách v ústavu samém nebo je půjčuje vzdáleným ústavům a důvěryhodným osobám mimo archiv a mimo to vypůjčuje archiválie z jiných archivů domácích i zahraničních pro badatele pracující v archivu zemském. Agenda vědecká vždy více zabírá síly archivního úřednictva a nové vedení archivní se snaží vycházet badatelům s největší ochotou vstříc v přesvědčení, že také tímto způsobem se zemský archiv přiblíží svému původnímu účelu, vytčenému při jeho zakládání, vytvořit totiž ústřední ústav, organizující vědeckou práci historickou nové doby pro české země soustavným výzkumem archivů domácích i zahraničních, úpravou získaného materiálu pro potřeby badatelův a jeho publikování.

Vědecká vážnost po odchodu Dvorského pronikla ve všech podnicích zemského archivu právě tak, jako se uplatnila zásada, že zemský archivář stejně jako ostatní úředníci jsou pro archiv, který od plnění vlastních úkolů nesmí být zdržován pracemi, jež mají ráz soukromého podniku archivářova, jak tomu bylo za Gindelyho a ještě větší měrou za Dvorského (veliké edice listin rodu Pernštejnského, korespondence Žerotínova).

Toto opravdovější pojmání úkolů vedlo novou správu nutně k jistému soustředění, po případě omezení činnosti. Tak výzkum archivní v rozsahu, jak byl prováděn za Dvorského, byl zatím úplně zastaven a pokud se konal, týkal se *Sněmů*. To byl jeden důsledek změny ve vydávání *Sněmů*. Kdežto dříve při archivním výzkumu na *Sněmy* nebral se nijaký nebo jen velmi malý zřetel, nyní právě především ustanovení vydavatelé *Sněmů* podnikali výzkum, pokud toho bylo potřeba k edici. Tím ovšem také změnil se způsob provádění: na místě domácích archivů, po většině malých, přišly na řadu opět archivy zahraniční a velké domácí; rozhodujícím měřítkem byla jejich důležitost pro české dějiny.

Opravdu soustavné badání v archivech domácích i cizích za účelem získání materiálu potřebného pro *Sněmy* bylo nutné již z toho důvodu, že u nás se nezachovaly spisy sněmovního jednání pohromadě v úplných svoborných sbírkách úřední povahy, jako je tomu jinde. Kromě kvaternů »sněmovních« (sněmovní usnesení) a kvaternů »relací« t. zv. malého stavovského archivu nutno akta sněmovní shledávat jednak v registratuře královské, jednak ve sbírkách povahy soukromé, ve sbornících soukromých opisů akt sněmovních v některých archivech městských i soukromých. Zbytky registratury královské české kanceláře — jak uvedeno — chová pražský archiv místodržitelství, registraturů bývalé dvorské komory velmi úplně archiv c. k. společného ministerstva financí ve Vídni; podobný materiál je uložen též v archivu ministerstva vnitra (archiv bývalých spojených kanceláří dvorských) a v c. a k. státním a dvorském archivu ve Vídni. Všem těmto archivům již za Gindelyho byla věnována pozornost značnou měrou, třeba nikoli vždy dostatečně, právě tak jako všem pražským a některým městským archivům v Čechách; z nich ovšem zejména důležité archivy města Prahy a Kutné Hory bylo nutno podrobit novému, důkladnějšímu výzkumu.

Z jiných *městských archivů* větší měrou využit pro materiál sněmovní archiv v Slaném a Lounech (berní zápisy) a Plzni (sborník akt sněmovních z let 1586—1609). Písemnosti předních účastníků sněmovního jednání a stavovských náčelníků shledávány opět, pokud jsou zachovány, v soukromých archivech šlechtických a za tou příčinou zjednány nové opisy v archivech, v nichž bylo praco-

váno také již dříve, tak v knížecím Švarcenberském archivu v Třeboni, v knížecím Lobkovickém archivu v Roudnici, v hraběcím Černínském archivu v Jindřichově Hradci; nově k tomu přistouplil *archiv hrabat Kinských v Chlumci n. C.* Konečně z ostatních archivů v zemích Českých, k nimž v té době přihlíženo, nutno jmenovat *kapitolní archiv v Staré Boleslavi*, zemský archiv v Brně a *knížecí arcibiskupský v Kroměříži*.

Naproti tomu látky, kterou mohly pro *Sněmy* poskytnout archivy zahraniční, nebylo v dřívější době užito měrou dostatečnou a nový archivní výzkum obrátil svoje zření v první řadě k hlavním archivům zemí sousedních, jež měly bezprostřední styky s královstvím Českým. Tak došlo především na *Slezsko, Lužice* a jejich archivy: *ve Vratislavi* státní archiv (registratura nejvyšších úřadů slezských z doby habsburské), archiv diecezni (registratura biskupů vratislavských, kteří bývali zemskými hejtmany) a městský (město Vratislav vysílalo vyslance k jenerálním sněmům českým) a *městský archiv ve Zhořelci*. Z ostatních archivů německých pro období, pro něž připravováno vydání *Sněmů* (1605—1620), znova prozkoumán státní archiv *v Drážďanech*, tajný státní archiv i všeobecný říšský archiv *v Mnichově*, pokud obsahují akta týkající se sporů o zemské hranice i německých lén české koruny a písemnosti osvětlující styky stavů českých s Bavorskem, Falcí a Saskem, rovněž i zprávy tamních agentů posílané od císařského dvora v Praze; dále *v Berlíně* státní archiv, královská knihovna a stavovský archiv (písemnosti kurfiřta braniborského a jeho poměr k českým stavům), tajný archiv královského domu *v Charlottenburku*, státní archiv *v Hannoveru*, státní archiv *v Štuttgartu* (akta unie), *vévodský archiv Anhaltský v Zerbstu* (korespondence Krystyána z Anhaltu s Petrem Vokem z Rožmberka a českými stavy).

Jiné neněmecké archivy zahraniční mají pro *Sněmy* důležitost hlavně jen potud, pokud obsahují relace vyslanecké. Největší podíl na tom má Itálie, která za tou příčinou od r. 1905 několikrát byla navštívena. Ze všech těchto relací nejdůležitější jsou *zprávy papežských nunciů*, chované většinou v archivu Vatikánském; pro zemský archiv byla v posledních letech úplně prozkoumána nunciatura z let 1599—1611 a opsáno odtud vše, co se týká českých dějin, avšak opsáno mnoho i z dřívější i z pozdější doby. Co do významu následují *zprávy vyslanců španělských* od dvora císařského, jichž opisy získány výzkumem státního archivu v Simancasu (1909). Z italských relací po nunciaturách největší cenu mají *depeše vyslanců republiky Benátské*, které jsou teď chovány v c. a k. státním a dvorském archivu ve Vídni, pak přijdou na řadu *zprávy vyslanců parmských a agentů toskánských*; bylo tedy pracováno opět v archivech, jež obsahují tato akta, jakož i v samotných Benátkách

v státním archivu a knihovně Marciana. Protože také z Paříže byly opatřeny přepisy zpráv francouzských vyslanců, zbývá celkem málo, aby výzkum zpráv vyslaneckých pro Sněmy byl úplný (Brusel, Londýn a některé archivy německé).

Také přípravné práce k jiné publikaci zemského archivu *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide* vyžádaly si výzkumu některých archivů, jež byly probádány se zřením k určitým otázkám protireformace katolické v Čechách. Byl to jmenovitě *archiv kapucínský na Hradčanech, archiv fary u sv. Mikuláše na Malé Straně*, ve Vídni archiv státní a archiv Harrachovský (písemnosti kardinála Harracha).

Výsledek výzkumu, t. j. opisy uložené ve sbírkách zemského archivu, jsou majetkem veřejnosti, slouží potřebám českého dějepisce a jsou nyní v nejrozsáhlejší míře přístupny kruhům historickým. Nebylo jich vždy užíváno stejně, avšak nehledě k řadě prací, jež se v poslední době opírají o materiál zemského archivu, stačí vzpomenout prací Rezkových, Winterových a Čelakovského, aby bylo patrné, že výzkum archivní byl skutečně k velkému užítku české vědy historické.

Aby práce padesáti let, která je uložena v archivním badání, konaném zemským archivem, byla dovršena, bude třeba vydat *soupis archiválií*, týkajících se českých dějin, na způsobu soupisu rukopisů, jež vydává Česká akademie. Tím bude zjednan přehled látky v jednotlivých archivech, především cizích.

III. Činnost vydavatelská.

(*Pokračování v dějinách Palackého. — Česká historiografie a zemský archiv: — Gindelyova »Monumenta historiae Bohemica«. — »Pozůstatky desk zemských«. — »Sněmy české od leta 1526 až po naši dobu«. — »Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia«. — »Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia«. — »Zprávy zemského archivu království Českého«.*)

Snaha zabezpečit pokračování v Dějinách národu českého dala Palackému — jak ukázáno — podnět k návrhu na založení zemského archivu a Gindely stav se archivářem hlásil se k tomuto úkolu: archiv měl konat přípravné práce potřebné k sepsání novodobých dějin českých a Gindely se vždy spíše považoval za historio-ografa nežli za archiváře.

Dle úmluv s Palackým chtěl přikročit k vlastnímu pokračování v Dějinách až po skončení začatých prací o Rudolfovi II. a válce třicetileté. Netušil ovšem tehdy, že celý jeho život nestačí na úkol, který si dal. Po letech pilné práce teprve poznal, že se mýlil ve svých rozpočtech, a rozhodl se dovésti dějiny třicetileté války pouze k roku 1634, aby se dříve mohl dostat k spisování českých dějin. Avšak ani tento plán nebylo mu dopřáno splnit, pokračovatelem Palackého se nestal.

Nicméně hlavní jeho spisy, jak sepsané před r. 1862 (Dějiny Bratří), tak z let pozdějších (Rudolf II., Dějiny třicetileté války) — i menší práce (Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526—1618, Über die Lage der bäuerlichen Bevölkerung in Böhmen von 1648—1848, Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jhte, O cechovním zřízení v Čechách od XVI. až do XVIII. století a j.) — obsahují značnou část novodobých dějin českých, pro něž tím vykonal velmi mnoho. Gindely sám se díval tímto způsobem na svoje životní dílo. Správně soudil, že od r. 1618—1634 dějiny Čech souvisí co nejtěsněji s dějinami Evropy a proto že musí být líčeny v souvislosti s dějinami všeobecnými; proto také doufal, že se mu nebude vyčítat, jakoby se těmito obsáhlými studii odcizoval vypsání dějin domácích, nýbrž

že se uzná, jak právě tím prokázal největší službu dějinám domácím. Výklad Gindelyův, který je zároveň omluvou, není zcela správný: cestou, kterou volil, nikdy by se nedošlo k sepsání českých dějin, jak tanuly na mysli Palackému a jaké byly očekávány.

K pokračování v Dějinách byl Gindely ovšem vázán jen sli-
bem daným Palackému a pak přáním, které bylo vysloveno v po-
radách při založení zemského archivu. Po smrti Palackého (1876)
nebyl ustanoven jeho nástupcem a místo zemského historografa
vůbec nebylo obsazeno. V té době národnostní boj v Čechách do-
spěl již tak daleko, že zemský výbor, který tehdy měl německou
většinu, neodvážil se pověřit někoho tímto úkolem; obě národnosti
stály tak příkře a zaujatě proti sobě, že nebylo možno, aby jedny
dějiny uspokojily oba kmeny. Než i potom uznával výbor do jisté
míry aspoň mlčky historiografskou povinnost Gindelyovu a schva-
loval tím i jeho činnost v archivu.¹⁰⁾ Česká veřejnost pak stále
v něm spatřovala pokračovatele v díle Palackého a byla zklamána,
když její očekávání se nesplnilo. To byla také jedna z příčin ostré
kritiky, jíž bylo podrobena Gindelyovo vedení zemského archivu na
konci jeho života.

Ani po smrti Gindelyově nedošlo k jmenování zemského histo-
riografa. Ant. Rezek, který se již v roce úmrtí Palackého jako mla-
dičský začátečník přihlásil za jeho pokračovatele prací o Ferdin-
andu I., nebyl od země povolán za dějepisce a nestal se ani zemským
archivářem. V tehdejší pohnuté době však se volalo velmi hlasitě
po novodobých českých dějinách v duchu Palackého, které by byly

¹⁰⁾ Z řady projevů, v nichž Gindely vykládal zemskému výboru o čin-
nosti archivu a vlastní práci, uvádím příkladem tyto: Žádost za zvýšení
platu ze dne 26. srpna 1874 odůvodňoval poukazem na připravované české
dějiny: »Seit nahezu 20 Jahren treffe ich die vorbereitenden Studien zur
Abfassung der Geschichte Böhmens seit dem Regierungsantritte des Hauses
Habsburg und bin nun in der Lage nach Beendigung der Geschichte des
böhm. Aufstandes, von der der zweite Band im nächsten Frühjahr erscheinen
soll, die Ausarbeitung dieses Werkes beginnen zu können.« Nebo ve výroční
zprávě ze dne 10. července 1878 praví: »Indem ich mich nicht blos zum
Ansameln der Archivschätze, sondern auch zur Verwerthung derselben
verpflichtet fühle, habe ich zunächst die Zeit des 30jährigen Krieges in der
Art in Angriff genommen, dass ich die Geschichte Böhmens bis zum Tode
Waldsteins vom allgemeinen Standpunkt behandle, während die frühere Pe-
riode von 1526 bis 1618 und die spätere von 1634, an deren Bearbeitung ich
mich nach Beendigung der angedeuteten Aufgabe begeben will, nur die
engbegrenzte Geschichte unserer inneren Entwicklung enthalten soll.« —
Tím nutno Gindelyho taky aspoň částečně zprostit výtky, že ze zemských
prostředků konal přípravy pro svoje soukromé badání. Kromě toho je
pravda, že vykonal větší část práce v archivech v Římě, Paříži, Bruselu,
Hágu, Simancasu a Kodani na svoje útraty; jenom jednou bylo mu hrazeno
a to pouze cestovné do Paříže, kde byl třikrát, a jednou do Bruselu, kde
meškal dvakrát.

jakýmsi národním svědomím. Žádalo se, aby historie národu sestou-
pila s nedostupných výšin přísné vědy a sloužila potřebám dne. Za-
nedbávání novějších dějin českých se tehdy pocitovalo i v kruzích
politických (K. Kramář, Athenaeum 1892, 197—9) jako velká škoda
pro boj státoprávní a federalistickou politiku a proto znovu se volalo
na sněmu i v odborném tisku po ustanovení pokračovatele Palac-
kého. Tento boj za heslem: pokračování v Dějinách Palackého, ve-
dený v letech devadesátých v odborném i politickém tisku i na sně-
mu — měl však také pozadí osobní i politické — způsobil konečně,
že zemské zastupitelstvo r. 1896 opět počalo jednat o historiografii.
Rozpočtová komise sněmu království Českého ve své zprávě o roz-
počtu zemském na rok 1897 uložila zemskému výboru, »aby vy-
slechnuv o tom historickou komisi zemskou v úvahu vzal, jaká
vhodná přípravná organizační opatření pro další postup v úkolu
dějepisického dobudování dějin království Českého byla by na místě
a aby o tom zprávu podal«; komise byla vedena úvahou, že dů-
kladné a obsáhlé sepsání novějších českých dějin, pro něž se již po
léta sbírají a vydávají prameny, jakož i revize práce Palackého se
musí jedenkrát svěřit povolaným rukám, »by veliké dějiny tohoto
království byly občanstvu podány v úplné a důstojné představě cel-
kového soustavného díla vědeckého« a to tak, aby se onen děje-
pisecký úkol mohl stát — po případě za součinnosti České Aka-
demie — třeba životním úkolem někoho z mladší generace histo-
rikův. Zemská komise historická ve svém dobrém zdání, o něž byla
dožádána, se vyslovila v tom smyslu, že nepovažuje za možné, aby
o této věci předložila zvláštní návrhy při nedostatku obšírných
publikací archivního materiálu, který působí dosud nejtěžší pře-
kážky jednotnému a soustavnému zpracování nových dějin českých.
Proto nemohl také zemský výbor učinit nijaké opatření v tomto
směru a pokládal i na dále účinné podporování archivních studií
a publikování jich výsledků za hlavní úkol země (tisk CXLV čís.
447, sněm. II. výr. zasedání sněmu království Českého z roku 1895).
Ve smyslu tohoto názoru povolil sněm v roce stého výročí narození
Palackého potřebné prostředky peněžité, jimiž bylo zabezpečeno
konečné provedení českého diplomatáře, o který usilovali čeští histo-
rikové od XVIII. století. Vydání jeho bylo svěřeno prof. dr. Gustavu
Friedrichovi; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*
(I, 1904—1907, str. 576 a II, 1912, str. 576) je tedy publikace vy-
dávaná nákladem země, avšak jinak s archivem zemským nemá nic
společného.

Dobrym zdáním historické komise byl také správně vystižen
tehdejší stav českého dějepisectví. Nejen, protože dle dnešního na-
zírání velká díla vědecká vznikají z vnitřního odhodlání badatelů,
kteří se k tomu cítí povoláni, a k celkové souborné práci dochází svo-

bodnou soutěží, nýbrž také protože opravdové »dokonání« díla Palackého — jak bylo krásně pověděno — bylo nemožné hned v té chvíli, když se ho Palacký vzdával, an nikdo nemohl plně vstoupit na jeho místo, pokračování v něm stalo se nemožným během času. Historická věda, jež do té doby vyrůstala z myšlenky národní, ztrácela duchovní vedení v národě. Ponenáhlu při pokračujícím rozrůžňování probuzeného života se stávala čistě odbornou vědou a také pozbývala oné soustředěnosti a jednotnosti, která vyznačovala období prvního zemského historiografa. Rozmanitější úsilí historické práce po Palackém bylo přirozenou reakcí na snahy předchozí generace, která tíhla k velkým dílům souborným, zároveň však kritické ohledávání všeho dosavadního vědění a podrobné a důsledné badání monografické připravuje novou periodu syntetickou, k níž české dějepiscectví ve svém celku dosud ještě nedospělo. Tomuto vývoji, který znamená především hledání nových cest, přirozeně byly podrobeny i dějepisecké snahy zemského archivu a proto musilo zůstat bez ozvěny i volání po souborných dějinách českých nové doby, jež měly vzniknout v zemském archivu nebo se měly stát životní povinností nově ustanoveného historiografa zemského. Avšak jako celé české dějepiscectví posledních let v podstatě stojí pod vlivem díla Palackého plnic jednotlivé body jeho programu, tak i práce zemského archivu ve svojí nejlepší části navazuje na jeho vědecký odkaz. Platí to v první řadě o činnosti vydavatelské.

Na vydávání pramenů k českým dějinám nové doby jako na důležitý, ne-li přední úkol činnosti zemského archivu se pomýšlelo, jak vyloženo, od samého počátku. Bylo to již v původním plánu, když se odůvodňovala nutnost zřízení zemského archivu, pak při sněmovním jednání r. 1865 se přimlouval profesor Höfler, aby nový archiv spolu s historickou komisí, která se měla zřídit za tím účelem, převzal na sebe soustavné vydávání pramenů k českým dějinám a konečně do úřední instrukce archivní z r. 1869 bylo pojata ustanovení, že archiv má listinný materiál k české historii nejen sbírat, nýbrž také »dle potřeby časem svým vydávat na světlo«. Mělo se tím připravovat pokračování Dějin Palackého.

Myšlenka vydávat novodobé prameny české vznikla ještě před založením archivu v době, kdy se Gindely s Palackým dohadoval o vědeckých úkolech českého dějepiscectví (1860—1862). Na uskutečnění svého záměru mohl Gindely pomýšlet určitěji, když se stal zemským archivářem. Jeho postavení dávalo mu jisté prostředky k nezbytným přípravným pracím a zároveň ho mravně zavazovalo uvést v život podobný podnik. Doufal, že získá spolupracovníky pro svoje velké dílo, že seskupí kolem sebe mladší historiky, jež vycvičí k tomuto úkolu, a tak založí v Čechách historickou školu. Když se pak Gindelymu také podařilo v kruzích předních českých

šlechticů zjednat hmotnou podporu (3600 zl.), bylo uskutečnění jeho plánu zajištěno.

Gindelyova *Monumenta historiae Bohemica* — nazvaná podle Pertzových Monument, jež byla vzata za vzor — měla sestávat ze šesti oddělení: první mělo obsahovat historiky a kronikáře starší doby, druhé vydání pozůstatků shořelých desk zemských do r. 1541, třetí česká sněmovní akta do r. 1648, čtvrté český diplomatář, páté korespondenci katolické a utrakvistické konsistoře a annály řádové (jezuitův a kapucínů), šesté spisy českých bratří; oddělení pro právní dějiny a hospodářské poměry původně nehodlal zvlášť zakládat, protože nechtěl podnikat více, než co bylo dosažitelné, avšak brzo i toto oddělení zahájeno prvním svazkem.

Ještě r. 1863 vyšel první sešit sbírky s názvem latinským i českým *Monumenta historiae Bohemica edita auxilio illustrium amicorum patriae historiae ab A. Gindely* — *Staré paměti dějin českých vydává pomocí vznešených příznivců domácího dějepisu A. Gindely*. Sešit obsahoval začátek Dekretů Jednoty bratrské, jež připravil pro tisk Gindely; pomáhal mu při tom adjunkt zemského archivu J. Emler. Jak vyložil v prospektu, musilo se začít se spisy, »které samy o sobě celek činí« a k jichž vydání není třeba tak dlouhé práce přípravné. Dekrety dotištěny r. 1865.

Z rozsáhlého programu *Monument* bylo v krátké době za vedení Gindelyova splněno dosti mnoho. Z historiků vydán Skála od K. Tieftrunka (I.—V. díl, 1865—1870) a Slavata od J. Jirečka (I.—II. díl, 1866—1868); Akta konsistoře utrakvistické a Akta konsistoře katolické za Ferdinanda I. upravil k tisku Kl. Borový (1868 a 1869) a konečně první svazek nové řady *Monument*, která nebyla pojata do původního plánu, Sbírkou českých pramenů právních, vytiskl r. 1867 Herm. Jireček; obsahuje prameny doby Přemyslovské. Posledním svazkem Skálovy Historie české, vydaným r. 1870, byla *Monumenta* ukončena, neboť pro nedostatek dalších peněžních prostředků musilo být jich vydávání zastaveno.

Těchto jedenáct svazkův obsahuje důležité prameny pro české dějiny zvláště XVI. a XVII. věku a namnoze je dosud základem vědeckého badání o století, které předcházelo Bílou Horu; byl to významný krok, kterým mělo být připravováno pokračování v Dějinách Palackého. *Monumenta* jsou také svědectvím, jak Gindely vážně pojímal svůj úkol, a jakkoli způsob vydání nevyhovuje přísnějším požadavkům, neumenší jeho zásluhu, že dal podnět k tak cennému podniku a soustředil proň i pracovníky i potřebné prostředky.

Monumenta patří do dějin zemského archivu nejen osobou svého hlavního redaktora, nýbrž i skutečnou prací, která jim byla v archivu věnována. V první době se vůbec nedělal rozdíl mezi tím,

co konal archivář sám a co konal archiv. Spojení obou bylo nerozlučné a tak je pochopitelné, žádal-li Gindely, aby zemský výbor považoval jeho vydání Dekretů Jednoty bratrské v I. svazku *Monument* za výsledek založení zemského archivu. Také pro jiné svazky se konaly v archivu přípravné práce; možno říci, co neopsali si vydavatelé sami, dávalo se opisovat pro archiv. Jistě také opisy bratrských foliantů Herrnhutských, které byly v té době pořízeny, byly by se dočkaly vydání v oddělení spisů bratrských, kdyby nebyla *Monumenta* předčasně zanikla pro finanční tíseň. Teprve po půl století dochází záměr Gindelyův se spisy bratrskými aspoň částečného uskutečnění připravovaným vydáním v publikacích Moravské zemské komise historické.

Podobně má se to i s vydáním pozůstatků desk zemských. Myšlenka soustavného seřazení a vydání zbytků desk se objevila již několik desetiletí před založením archivu. Také v tomto bodě navázala *Monumenta* na Palackého, jenž k obnovení desk konal před lety vážné přípravy a později (1863) ještě v přednášce, konané při valném shromáždění společnosti Muzea království Českého («o historické důležitosti starých desk zemských r. 1541 pohořelých a o potřebě i způsobu obnoviti je, pokud možná, zase»), dovozoval nutnost vydání. Proto když archiv zemský vstoupil v život s dostatečnými prostředky, ujal se Gindely na novo této myšlenky, aby se práce v tom směru započaté konečně dokončily pro *Monumenta*, a dal opisovat pro archiv velmi mnoho starších listin zapsaných dodatkem do nových desk i výpisy ze starých desk, jež se zachovaly ve deskách dvorských. V tom smyslu se uvádí ve zprávě zemského výboru pro sněm r. 1864, že se začaly přepisovat pro zemský archiv staré dsky zemské, »aby se připravilo konečné vydání«. *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum — Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých* nakonec vyšly však nákladem hraběte J. J. Clama Martinice a redakcí J. Emlera (1870). Bylo to v době, kdy prostředky *Monument* již docházely a nebyly by stačily na tak nákladné a obsáhlé dílo. Podíl, který měl na tom zemský archiv, vymezuje Gindely (ve zprávě za léta 1862—1874) tak, že »náklad a práce, jež archiv zemský tomuto podniku věnoval, přičinily podstatně k tomu, že toužebně očekávané vydání starých desk stalo se skutkem«; tisk prvního dílu »právě jenom na základě studií v archivu zemském konaných a za vlivu téhož možným se stal«.

K veliké sbírce, která je vydávána pouze prací zemského archivu a zemským nákladem, došlo teprve o několik let později. Jsou to *Sněmy české*. Ani při tomto podniku není možno nemyslet na tvůrce zemského archivu, třebaže k uskutečnění došlo až po jeho smrti. Sbírání akt sněmovních navrhoval Palacký již r. 1828, po-

zději, jak známo, přešlo vydávání sněmovních spisů do původního plánu *Monument*. Ani tento záměr nebyl proveden, avšak byl Gindelym převzat mezi úkoly zemského archivu.

Již ve zprávě o činnosti zemského archivu za rok 1869 vytýká s důrazem důležitost pramenů pro dějiny českých sněmů v XVI. stol., jež byly v opisech získány, a v následující zprávě oznamuje, že v roce uplynulém největší péče byla věnována doplnění tohoto materiálu.

Přímý návrh na vydávání pramenů k dějinám českých sněmů po roce 1526 učinil Gindely roku 1873. Poukazuje na to, že mezi opisy získanými pro zemský archiv vynikají důležitostí a úplností ty, jež se týkají českého sněmování po r. 1526, a jich uveřejnění označuje za svrchovaně naléhavé; sbírka ta, jak tvrdí, se stane každodenní příručkou pro české dějepisce obou národností a pevným základem pro všecko budoucí badání, ano bude znamenat epochu ve vydávání českých pramenů historických; celé dílo obsáhne léta 1526—1792 v 12—15 svazcích čtyřicetiarchových, jež budou vycházet každý rok; předmluvy budou psány česky v českém a německy v německém vydání.

Návrh Gindelyův byl přijat zemským výborem a příštího roku (ve schůzi dne 23. září 1874) schválen i sněmem, který zařadil příslušný obnos na vydávání *Sněmů* do rozpočtu na rok 1875. Díl první vyšel roku 1877. Roční lhůta slibovaná archivářem nebyla dodržena ani při jediném svazku, což bylo přirozeno.¹⁴⁾ Taky rozsahem překročily jednotlivé svazky původní rozpočet velmi značně, některé díly mají místo vyměřených 40 i přes 100 kvartových archů, a přece není jimi vyčerpána ani polovina období 1526—1792 — desátý svazek sahá jen k roku 1604 — a pro zbývající část je daleko více materiálu než pro léta dřívější. Toliko název sbírky zní od počátku stejně: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Vydává královský český archiv zemský* a v německém shodném vydání: *Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom J. 1526 an bis auf die Neuzeit. Herausgegeben vom königlich böhmischen Landesarchiv*. Označení archivu jako vydavatele znamená, že prací spojených s vydáváním *Sněmů* účastnili se větší nebo menší měrou všichni úředníci zemského archivu. Vrchní redakci vykonával přirozeně zemský archivář, tedy při prvních sedmi dílech Gindely, při dalších třech Dvorský. Tato redaktorská činnost záležela hlavně ve výběru materiálu a v psaní úvodů, jimiž od čtvrtého dílu byly opatřovány jednotlivé oddíly sněmovních akt.

¹⁴⁾ Díl I. (1526—1545) vyšel 1877; II. (1546—1557) 1880; III. (1558—1573) 1884; IV. (1574—1576) 1886; V. (1577—1580) 1887; VI. (1581—1585) 1890; VII. (1586—1591) 1891; VIII. (1592—1594) 1895; IX. (1595—1599) 1897; X. (1600—1604) 1900.

Nepadá na váhu, že původní rozpočet nebyl dodržen; je to přirozený zjev při sbírkách podobného rozměru. Závažnější je, že *Sněmy* nesplnily očekávání, které se do nich kladlo. Nejen proto, že nebyly používány tou měrou, jak zasluhovaly — to není jejich vina — ale vydaných prvních deset dílů neznamená epochu ve vydávání českých pramenů historických nové doby a také nestaly se základem vědeckého badání o novějších dějinách českých, jak sliboval Gindely. Těmto vysokým požadavkům, být vzorem a východiskem další práce, nevyhověly *Sněmy* snad ani v jednom směru. Gindelymu jistě nescházelo ani vzdělání ani schopnosti, které jsou potřebny dobrému vědeckému vydavateli, ale neměl dost mravní kázně a sebezapření, která je nezbytná k velké práci vydavatelské právě tak jako k zpracování nebo k jiné práci vědecké. Jeho láska a všecko úsilí platilo především dějinám třicetileté války, této práci podřizoval vše ostatní: pro *Sněmy* neměl patrně opravdový zájem a věnoval jim asi jen svůj zbývající čas. Jeho spolupracovníkům však i nástupci chybělo naprosto všeliké odborné vzdělání, a proto dopadly všechny díly podstatně stejně; svazky vydané Dvorským liší se od starších leda jen ještě větší nesoustavností otiskovaného materiálu, a ovšem z předmluv ozývá se historik-ochotník. Nicméně pro dějiny české XVI. století je to nejdůležitější sbírka pramenů. Byl tedy oprávněný požadavek, aby vyhovovala všem požadavkům vědy.

Odborné kritice, která byla věnována prvnímu svazku, neušly vážné nedostatky povahy zcela zásadní, náprava však nenastala — také dalším dílům se nedostalo v odborných časopisech již tolik pozornosti až teprve dílům posledním; tyto výtky vedly pak k úplné změně v zásadách i způsobu vydávání *Sněmů českých*.

Základní chybou bylo — nehledě k nepečlivé úpravě textů, jež časem byla zlepšena, nedostatku rejstříků v prvních dílech — že sbírka se neomezovala na prameny, jež se týkají přímo sněmův a věcí na nich projednávaných, nýbrž že uveřejňovala i materiál jiný; tím rozšířil se obsah do neurčita a při tom ovšem trpěl neúplností a nejednotností; nerozhodoval tu rozmyslný výběr založený na soustavném badání, nýbrž pouhá náhoda: otisklo se, co bylo již opsáno v archivu.

Nepříznivé, ale spravedlivé úsudky odborníků o posledních dílech *Sněmů* přiměly zemský výbor k tomu, že ve smyslu návrhu historické komise zemské novou správou archivní vydávání *Sněmů* bylo svěřeno (1903) tehdejšímu koncipistům zemského archivu Dr. Kamilu Kroftovi (nyní m. profesoru rakouských dějin na české universitě) a Dr. Janu B. Novákovi a to tak, že prvnímu přikázáno období 1605—1610 (díl XI.—XIV.), druhému pak léta 1611—1620. Jednotlivé díly nebudou tedy jako dotud společným dílem několika

pracovníků, nýbrž dílem jednotlivce, který látku určitého období sám zpracuje a bude ručit svým jménem za svou práci. V ohledu věcném stanovena zásada, že do *Sněmů* vedle akt sněmovních a zpráv o jednání na sněmích a sjezdech, ať jsou to sněmy království Českého či sněmy neb sjezdy zástupců celé koruny nebo konečně sjezdy krajské, patří také prameny o tom, jak usnesení sněmův a sjezdů byla ve skutečnosti prováděna. To znamená tedy, že *Sněmy* mají si soustavně všimnout všech stránek stavovského bernictví a stavovských financí vůbec, a pokud je třeba k porozumění, i financí královských. Dále mají *Sněmy* soustavně přinášet prameny týkající se stavovského vojenství, činnosti stavovských komisí, jež bývaly na sněmu voleny k vyřizování různých otázek z oboru národního hospodářství a politiky a vůbec všeho veřejného působení stavů, založeného na usneseních sněmů nebo jež s nimi souvisí. Z ostatních předmětů, o něž rozšířen původní program *Sněmů*, nejdůležitější je otázka náboženská a následnická; z pramenů k těmto věcem patří do *Sněmů* jen ty, jichž je potřeba k správnému chápání sněmovního jednání a jež mají obecnější význam.

Jak tyto zásady byly provedeny, ukazuje první část XI. dílu *Sněmů* — Sněmy roku 1605 — kterou vydal K. Krofta (str. 356, 1910); díl obsahující sněmování z roku 1611, který připravil Jan B. Novák, je již v tisku a bude odevzdán veřejnosti v krátké době. Dlouhá doba desíti let, která uplynula od vydání X. svazku, svědčí o přísné vědecké přípravě, která byla věnována dílu toho významu pro české dějiny; sám výzkum archivní, konaný se stálým zřením na *Sněmy* — jak bylo vyloženo — zabral řadu let. Je tedy oprávněná naděje, že pro památné sněmy, k nimž publikace dospěje v následujících svazcích, budou tu sneseny a zpracovány snad všechny prameny jen poněkud důležité.

Také při druhém velkém podniku, vydávaném nákladem zemským, *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* — nelze nevpomenout Palackého a jeho průkopnické práce. Jak známo, byl český historiograf druhý z moderních historiků, jimž bylo dopřáno užít archivu Vatikánského v době, kdy přístup do jeho místností byl ještě zakázán pod trestem klatby. O výsledcích vzácné kořisti svého římského pobytu (1837) pro české dějiny podal Palacký zprávu v díle *Literarische Reise nach Italien*, kde taky otiskl v stručných regestech chronologický seznam všech listin čerpaných z archivu Vatikánského až do r. 1306; opisy a excerpta Palackého jsou uloženy v diplomatári českého muzea a bylo jich užito v Erbenových a Emlerových Regestech. V době před všeobecným otevřením archivu stolice papežské pracoval ve Vatikáně z českých historiků ještě moravský historiograf Beda Dudík, čtvrtstoletí po Palackém (1852—1853). Ačkoli hlavní účel jeho cesty

bylo prozkoumání knihovny někdejší švédské královny Krystíny, měl také dost volného času, aby pokračoval v badání vatikánském tam, kde přestal Palacký. Nebyl-li obsah Vatikánského archivu pro dějiny české do r. 1306 prací Palackého vyčerpán úplně, platí to tím více pro pozdější dobu o práci Dudíkově, jejíž výsledky uveřejnil v knize *Iter Romanum*.

Návštěva Gindelyova v Římě r. 1882 měla spíše jen soukromý ráz, ovoce svého pilného studia novověkých pramenů vatikánských si ponechal pro vlastní velká díla o třicetileté válce a protireformaci v Čechách. Brzo na to však se povolání činitelé sboru zákonodárného ujali volání odborných kruhů historických, aby se ve Vatikáně počalo po příkladu jiných zemí soustavně bádát pro české dějiny. Poslanci Kytkovi patří čest, že podal r. 1886 na sněmu návrh, »aby na útraty království Českého vyslání byli ještě letos vlastenečtí badatelé do archivu Vatikánského«. Jednání o návrhu tom dospělo tak dalece, že na podzim r. 1887 mohli do Říma odjet první zeměští badatelé (Tadra a Mareš).

Zatím historická zemská komise, zřízená k tomu cíli, jak bylo již vyloženo, — členy byli Bachmann, Biermann, Borový, Čelakovský, Emier, Fournier, Gindely, Goll, Kalousek a Tomek — vypracovala podrobný plán pro výzkum vatikánský: badání mělo začít rokem 1316 v registrech papežských a pokračovat odtud nepřetržitě. Zásada ta však brzo opuštěna a pátráno po pramenech českých dějin ve všech odděleních, ač bez určitého plánu. Bohatě dotovanou českou expedici v Římě (od r. 1901 ročně na výzkum 12.300 K a 6000 K na tisk Monument, kromě toho 200 K na doplňování českého oddělení v konsultační knihovně Vatikánské, jež zřízeno r. 1893) tvořili pravidelně každým rokem dva stipendisté, někdy jeden badatel, jindy až tři; od r. 1907 do 1911 nepracoval v Římě nikdo.

Do badání ve Vatikáně a v italských archivech vůbec, o jejichž výsledcích byla již řeč, přineslo větší soustavnost usnesení historické komise o vydávání materiálu sebraného českou expedicí (1894). Mělo se začít s tiskem výpisů z register Jana XXII. a Benedikta XII. (1316—1342), sešlo s toho však, protože rakouský ústav historický v Římě vyhradil si sám léta 1305—1352; rozhodnuto tedy, že *Monumenta Bohemiae Vaticana* budou vydávat výpisy z register papežských od pontifikátu Klementa VI. (1342—1352). Protože však zatím rakouský ústav upustil od svého plánu, bude přece jen nutno vydat ještě svazek úvodní, který bude obsahovat prameny od r. 1310; starší listiny papežské pojme Friedrichův *Codex diplomaticus regni Bohemiae*.

Monumenta Bohemiae Vaticana mají otisknouti všechny materiál papežských register, týkající se dějin zemí bývalé České ko-

runy ve století XIV. a XV. Tím dostane se českému dějepytu bohaté sbírky středověkých pramenů, které ovšem poučují jen o jedné stránce dějin. Archiv Vatikánský pro středověk je především úřední registraturou kurie a proto prameny vatikánské jednájí hlavně o tom, »jak ono zasahování kurie v církevní správu jednotlivých území v různých dobách se projevovalo, jak měnilo se a rostlo, jak potýkalo se s pravidelnou církevní správou těchto území i s mocí světskou, jak zasahováním kurie utvářely se církevní poměry těchto zemí«. V českých dějinách doby předhusitské mají tyto prameny tím větší důležitost, protože osvětlují církevní stránku hnutí husitského, jež zdvihlo boj proti celé tehdejší správě a finanční soustavě církevní. Význam register papežských jako materiálu pro církevní topografii a rodopis je samozřejmý.

Z celé sbírky, která asi v 12 svazcích má obsáhnout období 1310—1492, dosud jsou vydány čtyři díly. Díl I.: Acta Clementis VI. (1342—1352) vydal Lad. Klicman 1903; díl II.: Acta Innocentii VI. (1352—1362) Jan B. Novák 1907; díl V.: Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. K. Krofta, sv. 1. (1378—1396) 1903, sv. 2. (1397—1404) 1905. Přípravné práce pro díl III. (1362—70) a VI. (1404—17) jsou skončeny a vydání jich tiskem v nejbližší době je zabezpečeno; rovněž sebrání materiálu pro díl IV. (1370 až 1378) možno považovat za ukončené. Látku pro ostatní díly bude nutno ještě doplnit z fondů, jež zatím byly nově otevřeny; o Martinu V. (1417—31) se pracovalo v r. 1912—3.

Nedá se zapřít, že z celého plánu uskutečněna dosud jen menší část a že výsledky dvacetileté práce asi patnácti historiků, které by byly viditelné a přístupny v ediční formě, zdají se být neúměrný k vynaloženému času a nákladu. Hledají-li se příčiny nezdaru, dá se vytknout, že nebylo dosti soustavnosti ani ve výběru badatelů ani v plánu práce, že na leccos se zapomnělo, leccos se vykonalo zbytečně a leccos bylo nutno dělat dvakrát i vícekrát. Avšak nesmí se zapomínat, že tímto nedostatkem trpěla skoro všechna práce ve Vatikáně v prvních letech po otevření archivu, dokud sbírky jeho nebyly tak známy a tak spořádány jako dnes. Proto není správně, měří-li se výsledky českého badání zkušenostmi posledních let; česká expedice trpěla tím, že ve Vatikánském archivu v té době se nevytvořila ještě tradice práce a že sama neměla vůdčí osobnost, která by ji vyvedla ze zmatkův a omylův.

Hlavní příčina všech nedostatků spočívá však v tom, že v tehdejší době — před čtvrt stoletím — nebylo v Čechách dost lidí, kteří by byli schopni a zároveň mohli a chtěli se cele věnovat vatikánskému výzkumu, jak toho bylo třeba, měla-li práce nést časné ovoce. Na tak velký podnik světové konkurence, jakým jsou *Monumenta*, nestačily tehdy síly českých historiků, na jejichž

bedra vložena starost o provedení díla, když němečtí historikové z Čech dobrovolně se zřekli spolupráce. Proto taky po čase připadl zemskému archivu úkol ujmout se *Monument*, neměla-li celá věc vůbec uváznout, proto taky později bylo rozumnější počkat raději na nějaký čas než marnit zbytečně síly. Dnes však poměry se změnily. Příbylo mladých pracovníků, kteří se mohou věnovat vědecké práci, a proto nyní lze s klidem hledět vstříc příštímú osudu *Monument*, jichž dokončení zdá se v dohledné budoucnosti trvale zajištěno.

Práce badatelů, vysílaných zemským výborem království Českého do Říma, vedla mimo *Monumenta Vaticana* ještě k jinému vydavatelskému podniku zemského archivu.

Roku 1890 hledal Gindely pro svoje dějiny protireformace v Čechách po bitvě bělohorské také korespondenci kapucína P. Valeriana de Magni, kterému připadla vynikající úloha v počátcích pokatoličtění Čech; korespondence ta byla prý před lety odvezena jenerálem řádu kapucínského z kláštera na Hradčanech do řádového archivu v Římě. Zpráva Gindelyova o listech Valerianových se ukázala nesprávnou, byly však nalezeny v archivu Propagandy. České expedici, která tehdy dlela v Římě čtvrtý rok (1890—1891, H. Kollmann, V. Kratochvíl), podařilo se zjednat si přístup do tohoto nově a náhodou objeveného archivu a od dubna 1891 začalo se tu pracovat. Výzkum písemností Propagandy, který trval až do roku 1903, vedl z největší části a téměř samojediný H. Kollmann, kterému také svěřeno vydání získaného materiálu.

Propaganda (*sacra congregatio de propaganda fide*), založená papežem Řehořem XV. dne 14. ledna 1622, byla původně kongregace 13 kardinálů s kardinálem prefektem v čele, s tajemníkem a několika preláty. Měla spojit a řídit všechny snahy, které směřovaly k rozšíření víry katolické po celém světě a tak se stát střediskem obrany a výboje katolické církve. Proto jí byly podřízeny všechny misie kteréhokoli řádu, všechny semináře papežské i biskupové v zemích, kde katolictví musilo bojovat s jinověrci; Propaganda také sprostředkovala styky těchto biskupů s ostatními římskými kongregacemi i se stolicí papežskou; také nunciové měli všemožně podporovat úsilí Propagandy a řídit se jejími instrukcemi.

Archiv Propagandy, vyrostlý z její agendy, obsahuje tedy zprávy došlé od nunciů, biskupův a misionářů i zprávy, které si o nich kongregace vyžádala, jejich žádosti, stížnosti, žaloby, výkazy správců jednotlivých seminářů papežských, zprávy o jejich vizitaci, přípisy agentů Propagandy, listy soukromých osob, obcí, ministrů, knížat, panovníků a pod. Tento materiál dle důležitosti obsahu byl podkladem jednání buď v plném shromáždění kardinálů (*congregazione*) nebo jen ve schůzi (*congresso*) kardinála prefekta s tajemníkem Propagandy, jenž vždy zaznamenával protokol.

Země české vstoupily ve styk s Propagandou hned roku 1622, kdy Vilém Slavata a Jaroslav Bořita z Martinic upozornili kongregaci na úkol, který na ni čeká v zemích koruny České. Od té doby až hluboko do století XVIII. sahá horlivá činnost Propagandy na díle katolické reformace. Její postup, vznik a správa solní pokladny, dávky z výnosu monopolu solního postoupené od Ferdinanda II. stolicí papežské v náhradu za statky českého duchovenstva odcizené v předešlých stoletích, zakládání nových biskupství a seminářů, dějiny university pražské, obnoveného zřízení zemského a jiných důležitých institucí, jež souvisely s katolickou restaurací v Čechách, a vůbec celý ten převrat v duchovním životě národa po Bílé Hoře nabývá materiálem získaným v archivu Propagandy nového osvětlení.

Bohemika, která pořídila česká expedice v tomto archivu v letech 1891—1903, objímají dobu od r. 1622 až do r. 1800; jsou v nich zahrnuty zprávy i o misionářích českých v cizině.

Když opisy z Propagandy nabyly jisté úplnosti, usnesl se zemský výbor po návrhu historické komise na samostatném vydání pramenů z archivu Propagandy nákladem zemským; za vydavatele ustanoven — jak již připomenuto — H. Kollmann, který získal si největší zásluhu o výzkum tohoto archivu a v posledních letech římského pobytu se věnoval Propagandě úplně; jazyk edice jako při publikaci z archivu Vatikánského byl latina. První svazek prvního dílu (1622—1626) *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*, který obsahuje období 1622—1623, je vytištěn a vyjde v brzké době; je to první velká edice z tohoto archivu.

Na konec dlužno se zmíniti o periodické publikaci (v obou zemských jazycích) s názvem *Zprávy zemského archivu království Českého* (I, 1906 str. 178; II, 1908 str. 158; III, 1910 str. 198), v kterých se uveřejňují úřední zprávy o činnosti archivu, historické kruhy seznamují s obsahem sbírek, historickými podniky archivu zemského, výzkumem domácích a cizích archivův atd. Ponenáhlu se z nich vytváří orgán pro archivní záležitosti české.

Bylo by dosti snadné vytknout nové úkoly pro vydavatelskou činnost archivu a skutečně se již ozvaly podobné hlasy (*nunciatury*, *akta simancaská*). Nesmí se však zapomínat, že dnes snahy o všestranné poznání naší minulosti stojí na širším podkladě nežli v době založení zemského archivu a opírají se o řadu vědeckých společností, sborův a ústavů, které vládnou značnými prostředky. Plnější život vědecký nevyžaduje již jako před padesáti lety, aby se všechny velké podniky historické skládaly na bedra týchž činitelů. Zemský archiv přestal být jediným ústavem historickým v Čechách a v moudrém ocenění svých skromných sil bude hledět splnit dříve staré závazky,

nežli se odváží na nové úkoly. Musí tak učiniti tím spíše, protože vlastní archivářské práce i vážné povinnosti k českému archivnictví vůbec nutí jej k naprostému soustředění všech prostředkův i sil.

Přehlízíme-li činnost vydavatelskou právě tak jako výzkum archivní, který vykonal zemský archiv za padesát let, vidíme, že se v nich a hlavně ve způsobu provádění odrážejí proudy českého dějepiscetví. Velká generace Palackého, která dovedla měřit domácí dějiny evropským hlediskem, byla v zemském archivu důstojně zastoupena Gindelym, jenž na celá tři desetiletí vtiskl archivu ráz svého literárního díla. Také Dvorský byl význačný představitel následující školy historické, pěstující české dějiny ponejvíce v uzavřeném rámci zemských hranic a klonící se k nadšenému diletantismu vlasteneckému; v tom duchu byl veden archiv v posledním desetiletí minulého století. Tehdy však již české dějepiscetví si kladlo vyšší cíle. Nová česká universita vychovala historické pracovníky, kteří neuzavírajíce se plodnému vlivu ciziny, osvojili si způsob práce i myšlení současné historiografie a dospěli k hlubšímu a všestrannějšímu pojmání dějin; otázky ústavní a hospodářské, vedle čistě politických, zaujímají jejich plnou pozornost. Této generaci začátkem dvacátého století připadl úkol, aby se v zemském archivu ujala dědictví po Gindelym a Dvorském a pracovala dále na programu Palackého. Tím způsobem zajistil si také zemský archiv pevné místo mezi vědeckými ústavami historickými.

IV. Zemský archiv a ochrana písemných památek v Čechách.

(Pokusy o archivní organizaci státní. — Vznik zemských archivův. — Archiv muzejní a jeho snahy na poli archivní ochrany. — Pokus o všeobecnou organizaci archivní v Čechách pomocí dopisujících členů zemského archivu. — Gindelyovy názory na ochranu archiválií a činnost zemského archivu v tom směru. — Snahy o vydání zákona památkového v Čechách. — Zemský archiv za Dvorského v čele hnutí. — Pozemkové knihy. — Cechovní památky. — Archivy samosprávných úřadů. — Centralistické tendence na poli archivním, c. k. archivní rada. — Nová správa. — Archivnictví samosprávné, povinnosti zemské správy.)

V době založení zemského archivu péče o archivnictví nebyla ani v Rakousku, ani v Čechách ještě živě cítěnou potřebou veřejnosti. V celku na tomto poli dosud trval hluboký úpadek, který přivodilo osvětenství se svým nedostatkem historického smyslu a potomní velké převrasy řádů společenských a právních; ty způsobily pravé spousty v archivech, jež do té doby žily vlastním nerušeným vývojem organickým, a v očích nejširších kruhů téměř úplně znehodnotily všechny staré písemnosti.

Nový rozvoj, který nastal s probouzejícím se porozuměním pro minulost a obnovením vědy historické, dosud nenesl valné ovoce v praktických otázkách archivní organizace. Na podnět moravského historiografa B. Dudíka pomýšlelo se sice na *organizování veškerých rakouských archivů* v období velkých správních reforem absolutismu, avšak pád Bachův a jeho systému zabránil provedení této myšlenky.

Tato úprava archivnictví byla by asi provedena ve smyslu přísně centralistickém. Avšak kdežto v jiných zemích (Prusko, Francie) státní centralismus stvořil mohutnou jednotnou organizaci v archivním oboru, omezil se centralismus rakouský na to, že roztrhal organické celky archivní, vybral z nich pro Vídeň, co bylo nejlepšího a nejvzácnějšího. Tak se stalo s korunním archivem českým za Marie Terezie, tak s bohatými archivy zrušených klášterů v době pozdější: ze státního archivu ve Vídni se měl vybudovat ústřední archiv říšský, který měl shromáždit všechny důležitější listiny celého mocnářství. Možno-li soudit z ostatních projevů Bachova centralismu

na tento obor, sotva by byl vzat při archivech ohled na jednotlivé země; vše by se bylo musilo podřídit centralistické myšlence státní.

V následujícím desetiletí jednotné zřízení archivní — jako je na příklad ve Francii, kde archivy národní, departementní a obecní jsou pevně mezi sebou sečlánkovány — bylo v Rakousku znemožněno zavedením samosprávy. Od té doby pro dualismus veřejné správy, který tím nastal, také péče o archivnictví vychází ze dvou středisk: o archivech státních, které jsou upraveny centralisticky, rozhoduje se z Vídně, starost o archivnictví samosprávných úřadů připadá zemským výborům.

Stát však v oboru archivní správy po dlouhou dobu nevedl si příkladně. Po Bachovi se ujali návrhů Dudíkových opět v letech šedesátých někteří ministři, avšak se stejným neúspěchem: Lasser roku 1867, Giskra roku 1869 vážně se obírali otázkou státních archivův. Anketa složená z archivních odborníkův a zástupců historických věd (1869) vypracovala již zásady archivní organizace: byla uznána nutnost zjednat si přehled o všech státních archiváliích, vyslovena potřeba jednotného vedení archivnictví pomocí stálé archivní rady, jejíž zřízení bylo navrženo, pro úředníky archivní, kteří postaveni na roveň konceptu, žádáno vědecké vzdělání a ústav pro rakouský dějezpýt ve Vídni označen za nejlepší přípravu pro povolání archivní. Na to v letech 1869 a 1870 ze všech zemí byly podány zprávy o státních archiváliích, aby byl dán podklad pro další práci, avšak na konec celá akce uvízla beze všeho skutečného výsledku a státní archivy zůstaly i nadále beze vší organizace. Jistou činnost vyvíjela centrální komise pro umělecké a historické památky, při níž byla r. 1873 zřízena vlastní třetí sekce pro péči a ochranu písemných památek, t. j. hlavně archivů; starala se stejně o všechny archivy, avšak při skrovných prostředcích byla její působnost dosti omezená. Její zásluhou prováděno (od roku 1886) první soustavné inventování menších archivů celé země v Tyrolích. Jinak v letech sedmdesátých a osmdesátých se podařilo toliko energii obětavých jednotlivců dosáhnout něčeho na státní správě ve prospěch archivů. K cílevědomému vybudování samostatného archivnictví státního a plánovité úpravy došlo teprve v letech devadesátých.

Naproti tomu zemská zastupitelstva v rakouských zemích zřizováním zemských archivů předešla stát na tomto poli duchové kultury a po dlouhou dobu zachovala si prvenství. Kořeny těchto archivů tkví již v první polovici XIX. století. Kdežto v té době státní byrokracie byla ještě úplně ovládnána tradicemi osvíceného absolutismu, nacházel romantický sklon doby k domácím dějinám příznivé podpory u zemských stavů, kteří stáli v opozici právě

proti této byrokracii, a vedl k zakládání muzeí, učených společností, zemských spolků dějepisných a pod. Se vznikem muzeí pak v některých zemích rakouských souvisí také *počátky zemských archivů*. I v Čechách najdou se obdobné prvky.

Vlastivědné muzeum české mělo obsahovat také sbírku domácích listin a v prvním valném shromáždění (1823) poukazoval předseda společnosti hrabě Kašpar Šternberk na potřebu zemského archivu a všeobecného diplomatáře, k němuž směřovaly již historické snahy české v XVIII. století. Podobně jako muzeum mělo být dle tehdejších názorů jakousi akademií nauk, tak také od archivu se očekávalo plnění vědeckých úkolů historických (badání a uveřejňování pramenů). *Sbírka archiválií při muzeu* se skutečně začala tvořit od samého založení; originály i opisy přicházely darem s jinými předměty. Kromě toho se učinilo hned v prvním období několik pokusův, aby archivní oddělení rychleji vzrůstalo. Tak se na příklad vydalo vyzvání ke všem klášterům, městům a šlechtě, aby dle příkladu Štýrska uložily v muzeu své listiny buď v originálu výměnou za vidimované přepisy anebo v takovýchto přepisech; avšak vyzvání zůstalo skoro beze všeho výsledku. Rovněž marná byla žádost podaná zemskému guberniu, aby byly muzeu odevzdány buď v originálu nebo přepisech listiny státních statků, jež měly přijít do prodeje. Tento pomalý vzrůst archivních sbírek trval až do roku 1841, kdy Palacký se stal jednatelem společnosti muzejní. Váhou jeho osobnosti teprve nabyl historický směr rovnováhy se snahami přírodovědeckými, jež do té doby měly v muzeu převahu a zatlačovaly do pozadí vše ostatní. Palacký v pracovním programu muzea zdůraznil význam sbírky listin, vymohl stálou dotaci na zřízení českého diplomatáře a získal některé české šlechtice k peněžitě podpoře, aby mohl roztroušené listiny k českým dějinám sbírat ve větší míře. Kromě toho stavové království Českého odevzdali (1845) muzeu sbírku listin, jež Palacký sbíral od roku 1831 pro všeobecný český diplomatář, v tom také opisy z cesty italské. Znovu se v té době stal pokus zachránit před zkázou velký soubor českých archiválií a získat je pro sbírky muzejní (1845): gubernium svolilo k žádosti společnosti, aby královská města mohla odevzdat muzeu své archivy, staré zbraně a jiné starožitné věci, které se vyhazují jako makulatura a zničují jako nepotřebné; bohužel i tentokrát setkaly se snahy ty téměř s úplným nepochopením. Než přece vzbuzen byl zájem i širších kruhův a listin původních i přepisů přibývalo od té doby hojnější měrou, takže nastala nutnost vyřadit listiny z oddělení rukopisného, kde byly chovány, a utvořit z nich při muzeu zvláštní samostatný archiv. To se stalo roku 1846, kdy byl prvním správcem oddělení archivního jmenován K. J. Erben, pozdější archivář města Prahy.

Měl tedy archiv zřízený při českém muzeu dle programu Palackého sledovat dvojí cíl, jednak archivní ve vlastním smyslu (archiválie sbírat, třídit atd.), jednak vědecký (badáním a opisováním v domácích a cizích archivech připravovat uveřejňování pramenů k českým dějinám). Tytéž úkoly měl plnit také zemský archiv, založený o několik desetiletí později. Nevyplývalo to jen ze společných příčin vzniku obou ústavů, jež povstaly z podnětu Palackého a měly uskutečňovat jeho program historické práce. Všecky archivy, které byly zřízeny v první polovici XIX. století — doba ta byla nazvána romanticko-vědeckým obdobím archivních reforem — mají týž ráz: jsou to vědecké ústavy, jež více než povinností čistě archivních hledí si vědecké práce, badání a publikování; v tom vidí hlavní svůj úkol a proto také archivní snahy tohoto období vyznačují »codices diplomatici«, »monumenta« a jiné sbírky pramenů. Vědeckou stránkou odlišují se starší archivy — v Rakousku jsou to většinou archivy zemské — od archivů, jež vznikly v pozdější době, kdy se uplatnily v archivnictví zásady správních reforem; proto představují státní archivy jiný typ, neboť spadají svým vznikem v druhé období.

Přirozeně se naskytne otázka, proč se pro tytéž potřeby české historiografie, jež dokonce ještě spojovala osoba Palackého, vytvořily dva archivy, proč se archiv muzejní nestal základem zemského archivu nebo aspoň proč se nespojily v jeden ústav (jako na příklad ve Štýrsku, Korutanech a j.), aby se tímto zjednodušením zabránilo nutnému tříštění sil, tak škodlivému v malých poměrech. Počátky zemského archivu, snaha Palackého získat Gindelyho trvale pro pokračování v Dějinách, vysvětlí ledacos. Je také známo, že se pomýšlelo na spojení obou archivů hned od počátku a příslušní činitelé byli prý tomu nakloněni. Tato správná myšlenka však nebyla uskutečněna. K zamítavému rozhodnutí se strany muzea — ačli se o tom později vůbec vážně jednalo — došlo pravděpodobně také proto, že politické poměry na zemském sněmu nevzbuzovaly důvěru v ohledu národnostním a správní výbor snad nechtěl svěst proud dárců, vedených vlasteneckým vědomím, na ústav, který v ohledu národním nemohl dát nijaké záruky.

A tak zůstaly vedle sebe dva archivy, které v oboru záchrany písemných památek sledovaly tytéž cíle bez rozlišení svojí působnosti. A ačkoli se v pozdější době archiv muzejní omezil na získávání materiálu ponejvíce z rukou soukromých, přece nepřestala mezi oběma ústavu jistá soutěž, při níž muzeum vždy je ve výhodě pro svoji známost a oblibu v široké veřejnosti. Odstranění tohoto nesprávného poměru prospělo by oběma stranám, a uváží-li se, že oddělení archivní při muzeu může být útvarem toliko umělým a že při nynější rozvětvené soustavě archivnictví nepříčleňuje se

organicky k vlastnímu muzeu, dlužno považovat za oprávněné přání, vyslovené v posledním čase, aby se sbírky obou archivů spojily v jedno tím způsobem, jak se o tom uvažovalo již před půl stoletím.

Zemský archiv měl ovšem velikou přednost, pro niž se mohl stát ústředím pro archivní materiál roztroušený v celém království a středem archivní organizace v Čechách: měl vážnost úřadu a mohl se opírat o velký správní organismus. Také doba byla příznivá pro získání větších archivních celků. V té době z veřejných sborů jedině král. hlavní město Praha mělo svůj archiv, zřízený jako samostatný úřad roku 1851 a vedený na podnět Palackého osobností vzatou z kruhů učených a nikoli z praktického úřednictva. Uvedou-li se ještě dva archivy šlechtické, náležitě opatřené (Třeboň, Roudnice), jsou tím vypočteny všechny archivy v Čechách. Stát — nehledě k ústavům, jež se později nazvaly společnými archivy — tehdy neměl ani jeden moderně upravený archiv, ani při ministerstvech, ani při zemských vládách, ani při jiném státním úřadě, zatím co se Morava, Čechy a Štýrsko mohly honosit vlastními archivy, jež plně vyhovovaly požadavkům doby. Při tomto úplném nedostatku náležitě vypravených archivů dalo se očekávat, že se zemskému archivu podaří získat řadu archivních fondův od státu, který pro ně neměl ani porozumění, ani zájem a v některých zemích je také skutečně postoupil ve správu zemských zastupitelstev. V Čechách k tomu nedošlo v té míře jako jinde, neboť jednání o to s počátku nebylo vedeno s náležitým důrazem a za několik let státní anketa, — třeba bezvýsledná — uspořádaná r. 1869 o rakouském archivnictví státním, zmařila téměř všechny naděje aspoň theoretickým vyslovením zásady, že stát sám se má starat o svoje archiválie.

Pokus o všeobecnou organizaci archivní, kterou by se zabezpečila ochrana písemných památek, selhal hned na počátku. Bylo ukázano, jaký úkol se připisoval novému ústavu v českém archivnictví dle původních plánů. *Pomocí archivních korespondentů*, kteří by v obvodu svého působitě pátrali po historickém materiálu, pečovali o jeho uchování nebo získávali jej pro zemský archiv, měla se vybudovat jakási živoucí archivní organizace; vrcholem jejím měl být zemský archiv, jenž by se tím zároveň stal všeobecným ústředím. Když však roku 1865 sněm neschválil navržené jmenování archivních dopisovatelů, zmařil tím možnost zdravého rozvoje. Dopisující členové archivní mohli budít v nejširších vrstvách historický smysl, úctu a lásku k starým písemnostem a tím připravovat půdu pro pevnou organizaci, jež by se opírala o správné pochopení významu dobře sporádaných archivův.

K ustanovení korespondentů v Čechách nedošlo asi pro nezdar, s kterým se tato instituce setkala na Moravě. Tam staly se chyby, kterých snad bylo možno se vyvarovat, a ostatně krátká činnost moravských dopisovatelů nebyla zcela marná: značný počet archiválií, které by jinak propadly zkáze, byl zachráněn a přispěl k obohacení sbírek moravského archivu zemského.

V Čechách tedy všechen pokrok na poli archivním závisel na zemském archivu samotném, který neměl jiných výkonných orgánů leč svoje úředníky, na organizačních a propagačních schopnostech archivářových.

Gindelymu nescházelo vědomí povinnosti, kterou měl zemský archiv k ostatním archivům a písemným památkám v Čechách. Ve zprávě zemskému výboru z roku 1866 vyložil svoje názory: staré památky se nejlépe zachrání, opíše-li se pro zemský archiv. *Podle Gindelyova mínění* těžiště práce archivní leželo na dlouhou řadu let v archivech mimo Prahu. Ačkoli — pravil — je v Praze pro archiv mnoho dělat a padesát let nestačí na splnění toho úkolu, nutno postupovat jinak. Pražské archivní poklady jsou snadněji přístupné a zajištěny před zkázou a proto jejich zpracování a utřídění musí ustoupit naléhavé nutnosti poznat, opsat nebo získat v první řadě to, co je mimo Prahu. Města v Čechách obojí národnosti — vykládal Gindely dále — málo se starají o zbytky svých starých archivů, tu a tam se projeví na krátký čas jakási péče, jež však brzy na to ustoupí tím větší lhostejnosti. A tak se stává, že města, která před čtyřiceti lety měla ještě bohaté archivy, jako Litoměřice nebo Plzeň, nyní nemají téměř nic. Je-li však některé město žádáno, aby uložilo celý svůj archiv na tak bezpečném místě, jako je zemský archiv, nebo mu věnovalo svoje archiválie darem, tu ihned vzniknou úzkosti a obavy o staré spisy, v nichž se tuší samé výsady, a raději se vše ponechá osudu, a čas dokoná dílo zkázy. Věru není nadsázka, tvrdí-li se, že od začátku tohoto století třetina archivních pokladů přišla na zmar nebo byla rozchváčena. Zde není jiné pomoci nežli jezdit od města k městu a zachraňovat, co se ještě dá zachránit. Co platí o správě měst, platí také o šlechtě. Archivy v Třeboni a Roudnici činí čestnou výjimku; Jindřichův Hradec čeká na své uspořádání. Všechny ostatní archivy šlechtické jsou v zbledovaném stavu. Rodiny, jichž jména zaujímají skvělé místo v dějinách Čech, mají sotva více starých listin, než jich může soukromý sběratel skoupat v kratinkém čase, a dokonce i o této troše listin je pochybné, jak dlouho zůstane v rukou nynějšího držitele. Je samozřejmo, že tyto rodiny nejlépe by se postaraly o svoje vlastní dějiny, kdyby svoje archivní rudera odevzdaly do zemského archivu, kde by byly na vždy spojeny pod jejich jménem a časem snad i rozmnoženy, v každém případě pak

uchráněny před každou ztrátou. Avšak je obtížno, ba nemožno učinit toto přesvědčení obecným majetkem těch, kdož by z toho měli největší užitek. Také zde je nutno jít od místa k místu, sbírat, co možno získat, a opisovat, co úzkostlivě se schovává před těmi, kdož s vážným zájmem po tom pátrají. Podobně má se věc bohužel i s klášterními archivy: co nyní chovají, jsou — s řídkými výjimkami — jen ubozí svědkové bývalého bohatství. Z těchto důvodů navrhoval Gindely plán, který sestával předně z každoročních několikátýdenních badatelských cest archivářových, k nimž by se čas od času pojila delší cesta, asi na půl roku, dále z cest adjunktů do ciziny jednoho po druhém, a konečně z vypůjčování archiválií z ciziny do zemského archivu.

Tento Gindelyův názor na ochranu archiválií tkvěl úplně v názorech doby. Výzkumné cesty a opisování důležitějších kusů pro sbírky zemského archivu nedotýkalo se vlastně podstaty otázky, avšak dobře sloužilo vědeckým úkolům archivním. Snad by se dalo obojí cíl spojit, kdyby se ho chopila energická osobnost; na badatelských cestách bylo možno upozorňovat na nedostatky archivův a naléhat na nápravu. V Emlerovi, který právě dokončil odborná studia ve Vídni a nebyl dosud zaujat vlastním dílem, našel Gindely oddaného a svědomitého pracovníka, který měl smysl a lásku pro drobnou archivní práci. Oba doplňovali se znamenitě: Emler věnoval všechnu svoji sílu domácímu badání, zatím co archivář konal výzkumné cesty, většinou v zahraničních archivech. Bohužel Emler nepobyl dlouho ve svazku zemského archivu. Po první dvouměsíční cestě v jižních a jihovýchodních Čechách roku 1863 následovala druhá a poslední od května do října 1864; tehdy navštívil Rokycany, Plzeň, Stříbro, Planou, Tachov, Cheb, Falknov, Locket a Jáchymov. Tím však také končí tak slibně začatá činnost Emlerova v zemském archivu.

S jeho odchodem poněmáhlu přestávají větší cesty po domácích archivech, ačkoli domácí výzkum nikdy nebyl úplně puštěn se zřetele a brán na něj čas od času ohled, ovšem v míře daleko menší než dříve. Snad také neutěšený, ba hrozný stav, v němž shledány na počátku historického badání archivy předních měst českých — jako Plzeň, Cheb, Litoměřice («ein trauriger Rest seiner ehemaligen Grösse») — byl tím částečně vinen; ba ještě v roce 1886 stěžoval si Gindely, že z celé řady míst (zámkův a měst), která byla navštívena, nedostalo se zemskému archivu na ten čas nijakého obohacení z té příčiny, protože listiny a akta byly tam uchovány v bednách naprosto nespořádané a nebylo tedy možno archiválie ty probádat, tím méně ovšem opisovat.

Poněmáhlu však bylo možno pozorovat, že nastává jistý obrat k lepšímu. V druhém desetiletí po založení archivu (v první úhrnné

zprávě z roku 1874) mohl Gindely již jmenovat řadu měst, která opatřila svoje archivy způsobem důstojnějším, jako na příklad Cheb, Rakovník, Chomutov, Kutná Hora, Louny a j. Tato skutečnost však nemohla se příliš přeceňovat. Některá města hleděla sice následkem opět probuzeného smyslu pro zachování starých písemností dřívější svou nepečlivost napravit shromážděním, spořádáním a lepším uschováním zbytků svých archivů, co však posud v ohledu tom vykonáno bylo — uvádí zpráva — je nejvíce zásluhou ochotných mužů, kteří obyčejně bez dostatečných vědomostí historických a archivních, pouze ze šetrnosti pro věc neb zvědavosti tu a tam archivů městských se ujali a poněkud do pořádku je přivedli. Ovšem nesou archivy ty na sobě také patrné stopy ochotnictví. Počet měst však, která mají alespoň takto spořádané archivy, je velmi skrovný, větší část jich nezná, jak náleží, cenu svých památek a poněkud je osudu. Tak skrývá se ve sterých místech množství neznámého a nepoužitého materiálu historického, jsouc v zkázu vydáno neb aspoň v nebezpečnoství. Podobně se to má i s archivy poněkud srovnanými a udržovanými, jelikož trvání jejich není zabezpečeno, nýbrž obyčejně závisí od té neb oné osoby a proto vždy možno se obávat, že změnou poměrů neb osob opět propadnou zkáze.

Gindely odpovídal také na otázku, co při tomto stavu uložení dějepisných pramenů má činit zemský archiv, aby splnil obojí úkol, totiž »prameny ve vzdálí roztroušené a nesdažně přístupné domácím zpytatelům přiblížit a historický materiál dílem neznámý, dílem zkáze vydaný vyhledat a dle potřeby vybraný pro budoucnost zachovat«. Opakuje především staré stesky a vykládá známé názory. »Snad by bylo prospěšné bývalo, místa, která jen málo listin historických mají aneb o zachování jich nepečují, požádat, aby je odevzdala archivu zemskému, kde by byly došly bezpečného útulku. Archivář přesvědčil se však ze zkušenosti, že podobné vyzvání vždy s nedůvěrou se setkává, ani majitelé, jichž se týče, majetku svému ihned příkládají cenu, která je sice zdržuje vzdát se ho, ale k pečlivému uschování je přece nepobádá. Archiv zemský musil se tedy zřítí naděje na pravidelné dary, ačkoli žádnou příznivou příležitost k tomu nepropásl a způsobem tím velmi značných darů získal. Nezbyvalo tedy, než aby to, co jiné archivy, na př. moravský a štyrský, v malé míře činí, zjednávající sobě totiž listiny k dějinám té které země se vztahující opisováním, v Čechách ve velkém rozměru se zkusilo, aby se totiž na sta archivů systematicky prozkoumalo, nechť chovají v sobě velké neb malé poklady pro dějiny Čech, a z listin aby se zhotovovaly opisy.«

Avšak Gindely byl si vědom, že tímto způsobem splnil úkol zemského archivu jen z polovice. Nejistotě, v které je velká a dů-

ležitá část našich dějepisných pramenů, — doznával — dalo by se jediné tím odpomoci, kdyby se veškerá města vyzvala, aby svoje archivy neb zbytky jich odevzdala archivu zemskému, který by sobě vybral listiny k uschování se hodící. Tím jediné nabylo by každé město jistoty, že jeho historické listiny a spisy budou navždy uchráněny před zkázou a zapomenutím. To bylo přání a spolu rada. Archivář byl sice přesvědčen, že myšlenka ta se potká s mnohým odporem a sotva kdy bude ve skutek uvedena, avšak přece se nevzdával naděje, že zpráva tato, která vejde ve známost sněmu a celé země a zajisté každého přesvědčí o prospěšnosti takového doplňování archivu zemského, nemine se příznivého účinku.

Ceho však nelze dosíci při archivech městských, dalo by se snad docílit — mínil Gindely — vzhledem k historickým listinám chovaným při okresních soudech a okresních hejtmanstvích, kdyby vláda nařídila úřadům těm, aby odevzdaly zemskému archivu veškeren historický materiál, listiny a rukopisy, které se již nikterak netýkají nynějšího úřadování. Již při zřizování zemského archivu pomýšlelo se na jeho doplňování staršími spisy úřadů státních; v první řadě šlo by o úřady knih pozemkových. V zemském archivu »spisy ty byly by přiměřeně zařazeny a vláda mohla by jich každou chvíli volně používat, protože zemský archiv nemá jiného účelu, nežli aby roztroušený materiál historický sbíral a shromážděnými poklady každému posloužil«.

Tato rada a přání Gindelyovo však zapadlo bez ozvěny, neboť přílohy sněmovní nebyly vhodným orgánem, aby jimi nějaká výzva vešla v známost celé země a protože kromě pronesení tohoto přání nestalo se nic jiného, nepřesvědčil se nikdo o prospěšnosti doplňování archivu zemského navrženým způsobem. Sněm usnesl se toliko vyslovit Gindelymu plné uznání za vybudování archivu. To bylo vše. Překvapuje také, že zemský archivář tak málo naděje kladl v ochotu měst, kdyžtě přece právě na obce mohl zemský výbor působit přímo. Myšlenka o státních archiváliích je patrně opožděný ozvuk jednání, které se v té příčině skutečně vedlo v souvislosti s anketou z roku 1869. Tehdy zemský výbor na dotaz místodržitelství projevil ochotu převzít starší spisy okresních a berních úřadův a uložit je v zemském archivu; podrobnosti měly být projednány až po provedené úpravě státních archivův. Tím ovšem celá záležitost na řadu let odložena ad acta.

Gindely sice několikrát učinil vážné kroky, aby získal a zachránil větší archivní celky, jimž hrozila skutečná či domnělá zkáza, avšak nesetkal se při tom se zdarem. Tak se hned brzo po založení archivu (1863) pokusil o získání archivu bývalého komorního panství Pardubického. Pardubice byly roku 1856 prodány ke krytí státního dluhu a v následujících letech změnily ještě několikrát svého

majitele, čímž byl archiv značně ohrožen. Bohužel však jednání v té věci vedené nedospělo k cíli. Podobně tomu bylo i s archivem jiného komorního panství. Roku 1886 upozornil J. Kalousek zemský výbor, že by snad bylo možno rozmnožit sbírky zemského archivu o velikou část registratury panství Poděbradského; majitel panství kníže Hohenlohe-Schillingsfürst byl by prý ochoten ji darovat. Ihned byl vyslán adjunkt Dvorský, který již roku 1882 pracoval v Poděbradech, aby pořídil seznam archiválií, které by se svou obecnou důležitostí hodily pro sbírky zemského archivu. Podle tohoto soupisu bylo by se dostalo zemskému archivu velmi cenného materiálu pro seznání hospodářských a poddanských poměrů v XVI.—XVIII. století. Avšak ani toto jednání neskončilo se zdarem: vyloučené archiválie na konec zůstaly v Poděbradech. Také když se Gindely roku 1881 dověděl, že se na *jenerálním komandu v Praze* skartuje stará registratura, snažil se, aby zástupci archivu bylo dovoleno účastnit se skartování a převzít důležitější spisy; šlo mu o akta velezrádných procesů z let 1848—1849. Ani v tomto případě však neměl štěstí: říšské ministerstvo války odpovědělo zamítavě v tom smyslu, že uvedené informace nejsou správné a že vůbec neběží o velezrádné procesy.

Když Gindely na konci svého života podával zprávu o činnosti archivu za třicet let jeho trvání, nemohl ukázat na příliš skvělé výsledky na poli ochrany písemných památek. Z původních plánův o ústředním archivu země bylo provedeno dosti málo. A zůstalo nesplněno netoliko to, co bylo na myšlence nesplnitelné, nýbrž bylo opomenuto leccos, co mohlo být dosaženo. Z reklamovaných archiválií se nejdříve (1869) dostal do zemského archivu t. zv. malý stavovský archiv (63 svazky) spolu s reversy k zemi a několika rukopisy od úřadu desk zemských. Korunní neboli svatováclavský archiv postoupila vláda zemskému výboru po dlouhém vyjednávání teprve roku 1884. Od ostatních úřadů státních obdržel archiv mimo několik knih gruntovních dvě stě svazků bývalého soudu apelačního od c. k. vrchního soudu (1868) a josefský katastr od c. k. zemského soudu (1891). Ani ze soukromých rukou nebyl archiv mnoho obohacen; o tom o všem bude ještě řeč později.

Z velkých cílů, které si Gindely kladl na začátku své dráhy, dosáhl tedy jen malý zlomek: ústředním archivem celé země se archiv zemský nestal a také nevytvořil všeobecnou organizaci českého archivnictví. Nebylo to jen vinou archivářovou, rozhodovaly v řadě případů nepříznivé silnější okolnosti, avšak Gindelyho nelze zbavit výtky, že nesledoval vytknutý cíl s náležitým důrazem; vzdával se boje dříve, nežli poznal jeho bezvýslednost.

Od druhého desetiletí Gindely vždy víc a více se odvracel od vlastních archivářských povinností k úkolům historiografickým,

vlastně svým pracím dějepisným. Tím dostal zemský archiv směr, který jej postavil skoro stranou od domácího snažení historického. Pro malé potřeby českého archivnictví nebylo tehdy místa v pracovním programu zemského archivu. Gindely neměl nikdy dost porozumění pro tyto věci a tak se na sklonku života octl ve změněných poměrech, jichž dobře nechápal, a jako archivář stal se představitelem zastaralého názírání.

Léta osmdesátá a devadesátá znamenají veliký obrat v celém národním životě a nezůstala bez vlivu ani na různé obory vědecké práce historické.

Láska k velké minulosti, jež byla v Čechách tak mocnou vzpruhou v probouzejícím se životě národním, dále blahodárně působila na vědecké snahy, ačkoli přestala již být vůdčí myšlenkou historické vědy, jež tím pozbyla svého buditelsky osvětového významu všenárodního. Tato zakořeněná láska vedla k rozsáhlé činnosti vlastivědné, dala vznik řadě krajinských a místních muzeí a spolků historických a tak vyvolávala v širokých vrstvách lidových zájem a úctu k starožitnostem a památkám ať lidopisným, uměleckým či písemným. Tento ruch vlastivědný přispěl opět k oživení a pěstění některých oborů: tak v letech devadesátých — po ukončené novostavbě zemského muzea — nastává nový rozkvět pro českou archeologii; rovněž zájem o národopis se silněji probouzí a podniká soustavnější a jednotnější organizování zvláště činnosti sběratelské, která brzo na to nalézá vědecké středisko ve Společnosti Národopisného Musea Československého.

Mocné hnutí za studiem naší lidovosti, které se v těch letech v českých zemích ukázalo v plné síle a vyvrcholilo roku 1895 Národopisnou Výstavou Československou, všechn ten uvědomělý smysl pro minulost snažil se v praktickém životě nabýt pro živě cítěné potřeby určitých forem zákonných. Odtud snahy, aby se památkám všeho druhu dostalo péče a ochrany, které do té doby úplně postrádaly. Šlo především o starožitnosti a památky umělecké, které tehdy vzbuzeným ruchem sběratelským propadaly nejvíce obchodní ziskuchtivosti, avšak nezapomínalo se při tom ani na památky písemné. Tyto domácí snahy se přirozeně obracely na český sněm, aby *zemským zákonem památkovým* zjednal nápravu v té věci a svými samosprávnými orgány se postaral o jeho provádění.

S počátku požadavky ochrany hlášány byly literárně (K. Adámek, Památky reformátorů českých a j.), později došlo i k účinnějšímu jich šíření ve veřejnosti odbornými spolky. Tak koncem roku 1889 podala Společnost přátel starožitností českých — jejím účelem bylo starožitnickým, místopisným a národopisným výzkumem království Českého šířit zájem a účast pro úkoly vlastivědné — ke sněmu petici, v níž se žádalo o jistá ochranná opatření. Petice

byla odkázána zemskému výboru, který se rozhodl vyčkat, až by byl zřízen poradní sbor archeologický — podobně jako pro otázky týkající se badání historického a archivního byla jmenována zemská komise historická — jenž by otázku uvážil a učinil přiměřené návrhy.

Podobně se stalo s návrhem poslance K. Adámka a soudruhů na ochranu domácích památek uměleckých a historických, jenž podán na sněmu r. 1892: zemský výbor z uložení sněmu měl v nejbližším zasedání předložit návrh na organizování komisí místních (obecních) a okresních, jakož i ústřední zemské komise k vyhledávání, prozkoumávání a zachovávání uměleckých a starožitných památek, jakož i archivů v král. Českém, pak obnovit oběžník vydaný r. 1868 samosprávným zastupitelstvům v té věci a vyjednávat s vládou o vydání zákonů na ochranu památek a zamezení jich vývozu do ciziny. Stejný osud měla i obsáhlá petice spolku architektův a inženýrů v království Českém, podaná v té době sněmu českému (1892) a »návrh základního programu ankety pro zřízení zemského sboru konservátorského«, předložený Společností přátel starožitností (1893); oba spisy zahrnovaly v obor památek i archiválie. Také archeologická komise, zřízená tehdy při České Akademii, předložila zemskému výboru dobré zdání v příčině zachování památek domácího umění výtvarného a starožitností domácích vůbec (1893).

Bohužel se všechny tyto snahy o vydání zemského zákona památkového, který přirozeně se měl týkat také archivů, setkaly s nezdarem a neuskutečnily se ani všechny pozdější pokusy o to, aby se veškeré otázky tohoto oboru dostaly v moc zemského zákonodárství, aby se zákonem upravila součinnost samosprávných sborů při řešení vlastivědných úkolů, zejména též aby se při samosprávných sborech zorganizovaly komise k ochraně památek. Opětovně podávaný návrh památkového zákona nedospěl k vyřízení, neboť rok od roku nepříznivější situace politická oddalovala jeho projednání na českém sněmu. Jediný skutečný výsledek tohoto úsilí na poli veřejné správy se projevil obnovením oběžníku zemského výboru okresním zastupitelstvům z roku 1868 (č. 10.640), který upozorňoval na význam a cenu starožitností a památek historických vůbec a vyzýval k podpoře c. k. ústřední komise pro výzkum a zachování památek; nový oběžník z roku 1893 (č. 36.141) k starším ustanovením připojil upozornění, aby samosprávné sbory všemožně podporovaly činnost místních historických spolků, jednot a muzeí, směřující k ochraně památek.

Nicméně hnutí toto, byť se mu nepodařilo dosáhnout vítězství a zjednat ve veřejném životě zákonný podklad pro další zdárný vývoj, nezůstalo bez vlivu na vědu dějepisnou. Poznávalo se také, kde že se má především začít, mají-li domácí dějiny a vše, co s tím

souvisí, být postaveny na bezpečný a trvalý základ: péče o zachování písemných památek a organizace archivní se musí stát živě cítěnou povinností vzdělané veřejnosti.

Při vlasteneckém rázu celého hnutí bylo přirozeno, že se pomoc očekávala a žádala od samosprávy, která měla mít největší zájem na tom, aby městské a obecní archivy byly náležitě opatřeny. Se součinností státu se nepočítalo, neboť stát do té doby neprojevil ani tolik porozumění, aby největší a nejdůležitější státní archiv v Čechách, archiv místodržitelství, přes všeliké naléhání z kruhů poslaneckých (interpelace Schlesingerova, Adámkova a j.) i vědeckých, nenechal i nadále vydaný zkáze v nanejvýše nevhodných místnostech. Při zamýšlené úpravě archivnictví ovšem se připisoval význačný úkol zemskému archivu.

Než Gindely a jeho ústav zůstal úplně ušetřen proudů let devadesátých, jež s tak vážným úsilím pracovaly o celkovém přetvoření všeho českého života duševního; zemský archiv stál stranou tehdejšího snažení historického u nás. Spor, v němž se v letech 1891 a 1892 octl Gindely se zemským sněmem a možno říci, s celou českou veřejností, pokud měla zájem na vývoji historické vědy, ukázal hluboké odcizení domácím potřebám. Gindelymu bylo by přetěžko podrobit se sněmem přijatým rezolučním návrhům, které žádaly nápravu v dosavadním vedení archivu, aby si totiž zemský archiv na místo velkých archivů zahraničních raději všiml soustavně archivů v Čechách a spolupůsobil tak při ochraně domácích archiválií, zvláště když i státní úřady — jak vytýkáno s bolestí a rozhořčením — tak mnoho hřeší nešetrností k vlastním archiváliím. Všechny tyto požadavky odporovaly názorům Gindelyovým, v nichž sestárnul, a pokročilý věk mu nedovoloval, aby změnil směr svého nazírání; neměl také onu prostou, oddanou, lidovou lásku k domovině a domácím dějinám, kterou právě bylo prodchnuto celé hnutí let devadesátých.

Smrt přikvačila dříve, než spor Gindelyův byl vyřízen. Jeho nástupce Dvorský byl takřka vrozeným představitelem nových proudů a hluchná jeho přirozenost táborového řečníka činila ho opět znameňitým šířitelem názorů, jichž ohlas se projevil v sněmovní debatě. Jemu také archiválie a vůbec všechno, co souviselo s českou starobylostí, nebylo jen předmětem chladného badání, nýbrž i zdrojem vlastenecké lásky a nadšení.

Co Gindely zanedbal na poli českého archivnictví, to snažil se Dvorský dohonit co nejrychleji. Za nejlepší prostředek k buzení smyslu pro zachování archiválií se mu zdály soustavné výzkumné cesty po českých městech a vesnicích: na nich přicházeli úředníci zemského archivu v živý styk s místními činiteli, jimž se slušelo

starat se o místní archivy, a mohli působit, kde bylo třeba, svou radou a pomocí k tomu, aby se stala náprava. Proto také každoroční zprávy, uveřejňované v předlohách sněmovních, udělovaly chválu těm, kdož se zasloužili o městské, obecní neb soukromé archivy, a opět nešetřily hanou a napomináním, kde archiv zanedbán propadal zkáze. Tím se také vysvětlí, proč se za Dvorského výzkum Čech, který byl po deset let prováděn s velikým úsilím, týkal v první řadě malých archivů, kde nebezpečnost zanedbanosti a zkázy bylo veliké.

Skutečný a největší úspěch měly ochranářské snahy Dvorského při starých pozemkových knihách, které byly uloženy v listovních c. k. soudů. Již ve zprávě za rok 1893 upozorňoval zemský archivář na důležitost těchto archiválií a vyslovil přání, »aby k uvarování škody neb zkázy v ústřední bezpečné místo sneseny a na způsob starších desk zemských badání přístupnými učiněny byly«. Skutečně se brzo na to podařilo správě archivu získat jako depositum několik starých knih pozemkových, jež byly nalezeny při výzkumu archivním v soudních listovních, avšak zásadně ve prospěch zemského archivu byla celá otázka rozřešena teprve o několik let později. Když bylo o věci zahájeno vážné jednání, ukázalo se, že se tu kříží několik zájmů. Především některá města užila té příležitosti, když na rozkaz c. k. vrchního zemského soudu veškeré soudy v Čechách sestavily seznamy svých knih pozemkových s označením těch, které pro úřední potřebu jsou nepotřebné, a žádala, aby knihy takové byly odevzdány do jejich správy. Tomuto stanovisku dosti příznivý byl názor historické zemské komise, jejíž úsudek si vyžádal zemský výbor. Kdežto zemský archiv ve svém dobrém zdání vyslovil se v tom smyslu, »že města při sebe lepší vůli nejsou s to podati záruku za stálé, do budoucnosti bezpečné uschování archiválií«, a za jediný prostředek nápravy považoval úplné soustředění knih pozemkových v zemském archivu, přidržela se historická komise správné zásady, že archiválie mají být uloženy v místě svého vzniku nebo v jeho blízkosti, protože tam dají se nejsnadněji a nejúčelněji užívat k vědeckým a praktickým potřebám, a proto také nespatovala v zamýšlené centralizaci nejšťastnější řešení celé otázky. Komise ovšem uznávala, že při stavu věcí archivy městské opravdu neposkytují záruky bezpečnosti, aspoň ve většině případů, a že tedy, má-li se knihám pozemkovým vůbec dostat nějaké ochrany, musí být odevzdány zemskému archivu, jenž má všechny podmínky vyžadované od řádného archivu, avšak zároveň doporučovala, aby knihy byly přenechány těm městům, jež mají spořádaný, úředně spravovaný a bezpečně uložený archiv. Vláda, které patřilo rozhodující slovo, sledovala při myšlence vydání knih pozemkových v první řadě praktický cíl: soudní úřady měly být zbaveny zbytečné

přítěže nepotřebných archiválií a tím zároveň se mělo získat místo pro nové stále se hromadící spisy. Toto stanovisko justiční správy se uplatnilo již před řadou let (1884—1889) ve Štýrsku, kde všechny knihy bývalých vrchnostenských úřadů štyrských až do r. 1800, chované tou dobou při c. k. soudech, byly deponovány v zemském archivu ve Štyrském Hradci; také v tomto ohledu přešel štyrský archiv ostatní ústavy rakouské a plánovitým postupem v otázce ochrany písemných památek se stal vzorem i pro český archiv. Druhý účel, totiž bezpečné uložení a snazší užívání archiválií pro vědecké badání, byl tím ovšem také dosažen. Stát ostatně nepochodil při tom špatně: právo vlastnické si ponechal, zbavil se starosti o nepohodlné archiválie a konečně přenesl ještě řadu povinností správních na obdarované archivy; a při tom ještě se vláda chovala tak, jakoby prokazovala obzvláštní milost, i když se jen zbavovala povinné péče, již sama zanedbávala. Tak na příklad přes deset let se táhlo vyjednávání s justiční správou o vydání starších knih městských, o něž roku 1884 zažádala rada král. hlav. města Prahy a jež byly do té doby uloženy v spojeném úřadě knihovním soudu zemského; na konec přece jen zvítězil názor, že knihy ty nejsou majetkem státním, nýbrž veřejným a že jich bude lze v archivu města Prahy lépe užívat než v knihovním úřadě, kde jim hrozí nebezpečnost ztráty. Taky při odevzdání starších knih pozemkových v Čechách archivu zemskému snažila se archivní rada prosadit zásadu, že státní archiválie patří do státních archivů a že tedy knihy, vyloučené ze soudní potřeby, mají být vydány místo-držitelskému archivu v Praze. Avšak nehledíme-li k spornému názoru o státním majetku, který byl skutkem vyvrácen při knihách Pražských, pro zemský archiv rozhodly praktické důvody; státní archiv v Čechách v té době neměl vhodné místnosti pro uložení tak velikého množství rukopisných svazků.

Než k úplnému soustředění všech starších knih pozemkových v zemském archivu tenkrát přece nedošlo. Ze seznamů došlých od c. k. soudů bylo správou archivní vyhledáno přes 8000 knih, jež by měly být archivu odevzdány — hranicí byl konec XVIII. století — avšak c. k. vrchní soud zemský prohlásil, že není možno při úřadování postrádat všech žádaných knih (nýbrž jen 6725) a že ministerstvo spravedlnosti svolilo by k jejich vydání jen s tou podmínkou, že by zemský výbor byl ochoten převzít pro zemský archiv nejen knihy již vyznačené, nýbrž všechny knihy u c. k. okresních soudův uložené, kterých se již neuzívá, pokud jich soudy na ten čas mohou nebo budou moci postrádat. Nezbylo nic jiného nežli přijmout danou podmínku (1897). A tak dostalo se zemskému archivu celé řady knih sahajících svými zápisy i do druhé polovice XIX. století. Naproti tomu některé soudy neodevzdaly vůbec žádné knihy —

nerozhodovaly tu vždy důvody jen věcné¹²⁾ — a některá města vymohla si, že knihy byly přenechány v tamních městských archivech nebo muzeích. Celkem podařilo se zemskému archivu soustředit takto — knihy byly zasílány postupně dle soudních obvodů v letech 1898—1900 — přes 10.000 knih. Nezůstaly však všechny až do dnešního dne v archivu. Ve smyslu dobrého zdání historické komise přivilil zemský výbor k tomu, aby některé byly vydány městům, jež zatím si zřídila muzea nebo archivy, náležitě opatřené.

Dvorský učinil za svojí správy řadu pokusů, jak zachránit i jiné archivní celky, avšak nesetkal se již s takovým úspěchem jako při pozemkových knihách. Tak ve zprávě za rok 1893 upozornil na to, že *listiny náležející někdejšími cechům* »na mnohých místech zůstaly v držení posledních funkcionářů těch kterých pořádkův, a poněvadž již nyní stěží lze se jich doptati, jest nebezpečností, že za čas docela v zapomenutí upadnou, se ztratí neb živelnou pohromou zkázu vezmou, čímž důležitá stránka dějin kulturních o řemeslech hlavního zdroje svého pozbude. I bylo by žádoucí a prospěšno — vyzývá zpráva — aby vysoké c. k. místodržitelství pro království České cestou administrativní nařídilo, aby cechovní listiny přednostům nových společenstev nebo městům k uschování odevzdány byly«. Prání toto zůstalo nesplněno a náprava dala na sebe dlouho čekat. Teprve po dvaceti letech (1913) se utvořila při zemské jednotě společenstev řemeslných a živnostenských v království Českém autonomní *zemská komise pro soupis památek cechovních v království Českém*, jejíž úkolem bude pořídit za pomoci okresních komisí soupisných při okresních jednotách společenstev přehled památek archivních i předmětův umělecko-historických bývalých cechův. Na zřízení zemského muzea řemeslnického, v němž by byly soustředěny i památky cechovní, nebylo možno na ten čas pomýšlet, protože společenstva sotva by se vzdala práv vlastnických k zbytkům své bývalé slávy nebo je uložila na revers v některém ústavu; podrobný soupis všeho zachovaného materiálu, pořízený odborníky, by mohl velmi přispět k jeho ochraně tím, že by vše vedl v náležitě evidenci.

¹²⁾ K dobrému zdání historické komise zemské ze dne 21. prosince 1897 připojil prof. Bachmann toto separátní votum: »Dagegen ist angesichts der leidigen sprachlichen und nationalen Verhältnisse Böhmens in allen jenen Fällen, wo es sich um Archivalien aus gemischtsprachigen (Prag und den anderen Orten, d. i. mit wenigstens einem Vierteile der Bevölkerung aus der zweiten Nationalität des Landes) Landesteilen handelt, die Belassung derselben an ihrem jetzigen Standorte anzustreben, wobei natürlich die Sorge um die Verwahrung und Erhaltung dem bisherigen Inhaber in Erinnerung zu bringen ist, wenn aber ja ihre Belassung am jetzigen Standorte untunlich wäre, deren Extradierung an das böhmische Landesarchiv gegen die oben erwähnten Sicherstellungen zu veranlassen.«

V souvislosti s výzkumem země došlo k několika vážným a cenným počínům také při *archivech úřadů samosprávných*. Na základě výročních zpráv zemského archivu, v nichž se poukazovalo na nedostatečné opatření některých archivů při samosprávných sborech a volalo po nápravě, vydal zemský výbor z uložení sněmu k okresním výborům oběžníky (č. 18.209 a 67.512 ze dne 13. července a 31. října 1897), jež se týkaly péče a ochrany písemných památek, zvláště ve spisovnách a archivech městských. Okresní výbory byly žádány, aby samy zakročily proti ničení a zkáze listiných památek a zaslaly seznamy archivův a sbírek starých listin v panských sídlech a v úřadech městských ve vlastních okresech. Rovněž všechny papírny v Čechách byly dožádány, aby oznámily zemskému archivu, získají-li staré spisy do stoupy, aby tímto způsobem aspoň důležité kusy se mohly zachovat. Zejména se vyslovoval oběžník (č. 67.512), že »zvláště by se odporučovalo vyzvati jak zeměpanské, tak i městské úřady, aby své staré registry vůbec zachovati hleděly a nastane-li nezbytná potřeba skartování jich pro získání místa, aby takové vymísení listin vykonáno bylo osobami, které dovedou posouditi historickou cenu spisův jednacích, na příklad o událostech a nehodách v místě, o počtu obyvatelstva a domů, o poměrech majetkových, o daních, o mzdě a cenách, o záležitostech náboženských a kostelních, o poměrech k vrchnosti, o škole a učitelstvu, o národnosti obyvatelův, o řemeslech, o válečných příbězích atd. Účelu tomu prospělo by velice, kdyby o každém ustanoveném skartování dána byla vědomost archivu zemskému, který by buď vysláním úředníka neb jinakým vhodným způsobem učinil opatření, aby takové spisy a listiny vybrané a odlišené byly prohlédnuty, pro archiv zemský zaznamenány, a kdyby odevzdání jich v opatrování archivu zemskému nebylo lze dosíci, aby alespoň v městě samém dobře srovnány a bezpečně uloženy byly«. A proto žádal zemský výbor okresní výbory, aby učinily přiměřené vyzvání k obcím a především větším obcím (městům a městským) ve svých okresích a dohlížely na to, aby důležité písemné památky zachované u samosprávných úřadův a tvořící často velice cennou část obecního jmění, byly náležitě udržovány a aby každé ustanovené skartování spisův starších v čas bylo výboru oznámeno. V příčině spisův uložných u zeměpanských úřadův obrátil se zemský výbor současně na c. k. místodržitelství se žádostí za příslušné opatření. — Rovněž majitelé velkostatků byli vyzváni, aby ve prospěch badání o dějinách domácích své staré registry bývalých patrimoniálních úřadů zachovali, po případě zemskému archivu darovali aneb v něm deponovali, anebo, kdyby měly být skartovány a prodány na papír, aby dříve je dali prohlédnout úředními znalci zemského archivu. — Konečně na rozkaz zemského výboru vypracována zemským archi-

vem »pravidla o spořádání a opatrování městských archivů« (oběžník zemského výboru č. 23.665 ze dne 24. března 1900), v nichž stručně vyloženy jejich účel a význam, škody plynoucí ze zanedbání jejich spolu s návodem, jak by městské archivy měly být umístěny, jak archiválie roztrženy, spořádány a nadále rozmnožovány. Pravidla tato zaslal zemský výbor dodatkem k předešlým oběžníkům všem okresním výborům, aby poučení to sdělily městům a městským ve svém obvodu, aby dbaly o jeho zachování a podaly zprávu o výsledku příslušných opatření, po případě oznámily, kde by se návodu toho nešetřilo.

Všechna tato opatření zemského archivu za správy Dvorského, jehož činnost byla tak bohatá na nové podněty, se ovšem nesečkala všude se zdárným výsledkem. Zemský výbor a archiv se namnoze spokojoval jen s vyslovením přání, rad a pokynů tam, kde bylo na místě nařízení, na jehož provádění bylo třeba přísně dohlížet. Nepočítalo se taky dost reálně s nepatrnými silami, na jejichž bedrech spočívala celá tíže velikého úkolu: to, co Gindely zamýšlel provádět pomocí rozvětvené sítě archivních dopisovatelů, chtěl uskutečnit Dvorský s několika svými úředníky a k tomu ještě splnit celou řadu jiných povinností. Zdar všech počínů tehdejších byl podmíněn v nejvyšší míře ochotou příslušných činitelů, kteří neměli vždy dost porozumění pro archivní otázky.

Hlavní příčina malého celkem úspěchu správných snah, jež na poli českého archivnictví Dvorský šířil s tak velkým úsilím, tkvěla ovšem v nedostatku pevné organizace, která by umožnila jednotnější a zásadnější řešení všech otázek a potřeb. První pokus o archivní organizaci (dopisovatelé archivu zemského) byl zmařen v samých začátcích. Ani později nebylo využito nové příležitosti, která se naskytlá koncem let osmdesátých, učinit něco významného na poli českého archivnictví: ze zemské historické komise pro království České, která byla zřízena roku 1887 jako poradný sbor zemského výboru pro archiv zemský a historické publikace vydávané a podporované zemí, mohl se vytvořit ústřední orgán pro všechny otázky týkající se archivnictví v Čechách — aspoň samostatného — jak se také žádalo v jistých kruzích; je velká škoda, že se tak nestalo. V letech devadesátých, když Dvorský se ujal vedení archivu, opět se zdála doba příznivá pro uskutečnění archivní organizace a tehdy se historická veřejnost s tímto požadavkem obracela přímo na zemského archiváře. Určitá přání a návrhy v té věci vyslovil Ant. Rezek (anonymně) v článku nazvaném »Několik slov k organizaci českých archivů« (Čas, 1894, str. 613—5): Myslí, že příležitosti a rozruchu pro národopisnou výstavu by se mohlo vhodně využít pro muzea a archivy. Veřejnost, zvláště pak žurnalistika, měla by mravním tlakem působit pro ochranu písemných památek,

a především pracovat k tomu, aby všude tam, kde je větší archiv, byl k němu dosazen historik dostatečně vzdělaný. »Poněvadž však přece nelze očekávat, že by se našlo tolik ochoty i úspěchů a prostředků k uspořádání našich muzeí a archivů a snadno by tedy celá řada těchto ústavů a věcí zůstala stále nespořádána, pohozena a vydána na pospas různým nehodám, obrácíme se k zemskému archivu v Praze a zvláště k jeho přednostovi Fr. Dvorskému, aby se ujal této myšlenky o organizaci českých archivů a postavil se v čelo její. Mohlo by se dospět k podobně pevné a vyspělé soustavě, jako je to při archivech francouzských a německých. Zemský archiv měl by na zřeteli především archivy veřejné (větších i menších měst a míst, různých družstev), ale ani archivy soukromých (šlechtických, kostelních, klášterních, pokud nespořádány) by nespouštěl s očí. On by se s náležitou silou a energií ujal toho, aby měl co možno všechn archivní materiál v Čechách v evidenci. Věci zajímavější byly by popisovány, ukládány na místo více chráněné před živelnými pohromami, archiv celý pak uspořádán. To vše dělo by se zvláště tam, kde majitel je chudší nebo neochotný a archiv menší. Kde by pak příhodného místa k zachování takých starých památek nebylo, usilovalo by se o to, aby archiválie byly uloženy, po případě darovány buď zemskému archivu, buď muzeu. Sbírký takto spořádané byly by též jako vždy přístupné badatelům. Zemský archiv byl by přirozeně též vykonavatelem zákona Adámkova o záchraně starých památek domácích... Snahy zemského archivu podporoval by sněm. Vlivem svým působil by na obce a na okresy, přispíval by i hmotně... Bylo by i povinností naší Akademie, aby si více povšimla věci. Nezáleží ostatně na tom, kdo to provede, jen zdali provede... Myšlenka naše byla by však provedena autonomně a byla by důrazným krokem na emancipaci od centrální komise vídeňské. Měli bychom svou vlastní.«

Dvorskému se bohužel nepodařilo přivést domácí snahy o zákon památkový k zdárnému konci: myšlenka organizace českých archivů zůstala neprovedena — bylo by k tomu třeba více sil, nežli kterými vládl zemský archiv — Akademie se věci neujala a tak nedošlo ani k vymanění od vídeňské centrální komise.

Ba naopak v letech devadesátých sesílily *centralistické tendence na poli archivním* a vybudovaly si nový orgán v archivní radě. Při nedostatku jakékoli soustavy archivní v Rakousku o písemné památky se starala jediné centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek ve Vídni (jak uvedeno), jež za tím účelem roku 1872 ustavila svoji třetí — archivní — sekci. Pomocí konserátorů věnovala pozornost i pořádání obecních a soukromých archivů, když starost o neutěšený stav archivů státních nesečkávala se s náležitým pochopením. Avšak v předsedovi komise baronu Hel-

fertovi našly státní archivy osobnost, která dovedla v pokrokovém duchu hnout bolestnou a zahanbující otázkou archivních reforem, odkládanou po léta a desetiletí. Jeho návrh podaný roku 1894 v panské sněmovně byl prvním podnětem k vládní péči o archivnictví a výrazem této péče bylo zřízení archivní rady roku 1895. *C. k. archivní rada* při ministerstvu vnitřní měla »podporovat c. k. vládu odbornou poradou ve všech záležitostech, jež se týkají archivů c. k. ústředních míst a jim podřízených úřadů«; byl to sbor vynikajících odborníků, který býval žádán o radu, když se vláda zabývala archivními záležitostmi. Základní vadou archivní rady bylo, že neměla výkonnou moc; provedení jejích návrhů bylo v moci ministrů. Nicméně veškerá státní péče o archivnictví státní má v ní svůj původ a všechny opravy, k nimž od té doby došlo z jejího podnětu, jsou vedeny jednotně dle zásad archivní nauky. Tato jednotnost vedení a opora státních úřadů zjednotila archivní radě poněkud významné místo ve veškerém archivnictví v Rakousku.

Vedle archivní rady trvala stále ještě i třetí sekce centrální komise vlastně s toutéž působností. K přesnému rozlišení kompetence — archivní rady po výtce nad archivy státními a ústřední komise nad archivy nestátními — nedošlo, a tak obě místa spolu soutěžila.

Teprve po smrti barona Helferta a po zřízení zvláštního úřadu pro ochranu památek (1911) přešla působnost třetí sekce komise centrální na archivní radu, v níž od té doby soustředěna všechna péče o archivnictví v Rakousku. Úkol reorganizované c. k. archivní rady (dle nového statutu ze dne 25. května 1912) je sloužit odbornou radou především vládě jako poradný sbor, zřízený při ministerstvu vnitřní, ve všech záležitostech týkajících se archivů c. k. ústředních míst a úřadů jim podřízených; v druhé řadě má se obor její působnosti rozšířit na péči a ochranu archiválií a jiných písemných památek, které jsou v držení i nestátních úřadů, korporací, ústavů a soukromých osob. Proto má archivní rada ve spojení se zemskými komisemi, spolky a ústavy, jež sledují obdobné cíle, aby si zjednotila spolupůsobení samosprávných a místních činitelů. Pomocnými orgány archivní rady jsou konservátoři, které jmenuje ministr vnitřní k návrhu jednacího výboru — konservátoři c. k. archivní rady — a korrespondenti, jež ustanovuje archivní rada sama. Pro archivy v jednotlivých zemích největší význam mají konservátoři. Dle instrukce ze dne 5. července 1912 se mají starat hlavně o archiválie, jež nejsou v držení státu, o státní archiválie potud, pokud to připustí přednost úřadu; v těchto mezích mají hájit zájmy archivní rady, opatřit si co možná úplnou známost o písemných památkách ve svém obvodu a starat se o podrobný jich soupis, podávat o nich archivní radě zprávy a působit k tomu, aby nedostatky v jejich umístění a správě byly odstraněny. Pro jeden

z nejdůležitějších úkolů, který připadá konservátorům, totiž soustavné popsání samosprávných a soukromých archivů, vypracována také již podrobná instrukce. Korrespondenti mají úkoly archivní rady podporovat, po případě zastupovat konservátory.

Složení archivní rady zůstalo jako dříve — členové řádní a mimořádní, jež jmenuje na dobu pěti let ministr vnitřní; ten je také předsedou a ustanovuje z členů prvního a druhého náměstka — nové je zřízení pětičlenného stálého jednacího výboru, jež si volí rada sama; výbor má se stát duší celé organizace. Jemu je podřízeno zvláštní bureau, v jehož čele stojí státní archivář. Tím jaksi vsunut mezi administrativu, ministerstvo vnitřní a archivní radu stálý člen, který může překlenout mezeru zejména dosud mezi správními a vědeckými úkoly archivnictví; archivní rada, která zůstává nejvyšším místem pro otázky čistě theoretické, neopírá se již jen o ochotu svých čestných funkcionářů, nýbrž také o stálý úřad. To jí může trvale zajistit nespornou převahu ve všech odvětvích archivnictví v Rakousku.

Proti tomuto cílevědomému postupu státní správy, který se počal v letech devadesátých prováděním nezbytných reforem, vedl k vybudování samostatného archivnictví státního a dospěl k vytvoření odborného ústředí pro státní i nestátní archivy, vývoj zemských archivů se celkem opozdil; země ztrácely poněkud vůdčí postavení na poli archivním a vždy víc a více podřizovaly se vzoru archivů státních.

Jak ukázáno, přes všechny zdárné náběhy Dvorský nedovedl uskutečnit jednotnou organizaci archivní nebo aspoň ze zemského archivu učinit ústřední orgán pro záležitosti archivní, za to však přispěl velmi mnoho k uplatnění nového názoru na archivnictví vůbec. Za něho archiv jasně si uvědomil svůj úkol k archivnictví celé země, pokusil se o praktické řešení a v správném poznání vlastních sil a možností soustřeďoval v posledních letech svou péči k archivům obecním. Toto omezení působnosti zemského archivu na poli ochrany památek bylo nutným důsledkem organizace státního archivnictví. Stát přijal za své heslo, že státní archiválie patří do státních archivů a nepřevzal-li také hned povinnost náležitě o ně pečovat, znamenalo to pro budoucnost aspoň tolik, že nevydá archiválie, které má v držení, jiným archivům, byť byly sebe lépe vypraveny, a že bere zodpovědnost za jejich zachování. Od té doby musilo dojít k ostřejšímu rozlišení úkolův a činnosti mezi státními a zemskými archivy.

Odchodem Dvorského (1903) všechny plány směřující k ochraně písemných památek a organizování archivů v Čechách byly na čas odloženy. *Nová správa* musila se především snažit napravit, co bylo zanedbáváno za Gindelyho a Dvorského, a věnovat se *vnitřní práci*

archivářské: pořádání vlastních sbírek archivních, vzrůstající nároky činěné na archiv od správních úřadův i historického badání a publikace vydávané nyní na opravdu vědeckém základě zaujaly všechny síly tak, že nebylo dosud možno pomýšlet na rozsáhlejší akci v tomto oboru. Nebyla však opomenuta nijaká příležitost, kde šlo o poskytnutí účinné rady nebo o zachránění nějakého archivního celku (srov. na př. získání zbytků registratury velkostatku Krnského, rovnání hospodářského archivu v Opočně); k zásadní povinnosti starat se o archivy v zemi se zemský archiv hlásil vždy.

Tato povinnost vztahuje se v první řadě na archivy sborů samosprávných a obecní archivy.

Za padesát let naší samosprávy nakupilo se při okresních zastupitelstvech dost úředních spisů, které se zatím staly cennými archiváliemi a jichž uchování je nezbytným požadavkem doby. Ve smyslu nařízení zemského výboru z let devadesátých dlužno tedy pečlivě dbát toho, aby se z registratur okresních výborů tvořily skutečné archivy nebo aspoň aby se skartování starých aktů dalo odbornými silami (úředníky zemského archivu) a cenné kusy aby byly trvale zachovány pro budoucnost (odevzdáním. buď do zemského nebo velkého městského archivu).

V posledním čase bylo se strany rozmyslných správ městských a muzejních spolků vykonáno mnoho ve prospěch archivův obecních, nedá se však popřít, že archivnictví obecní jako celek je špatně opatřeno a je na čase, aby se stala náprava, dokud není pozdě, neboť péče o místní archivy je zůstavena nahodilě obětavosti jednotlivých osobností, s nimi mnohdy i padají celé archivy.

Náprava může být provedena jen tím způsobem, že *archivnictví samosprávné* bude postaveno na bezpečný podklad pevné organizace; uspořádání a udržování archivů musí se stát povinností, k jejímuž splnění mohou a budou příslušné orgány přidrženy, a nesmí být závislé toliko na pouhé ochotě, jejíž zanedbání se přijme právě tak lhostejně jako její vykonání.

Dnes pro archivy (i samosprávné) v Rakousku vytvořil si stát — jak vyloženo — zvláštní instituci, archivní radu. Názor kruhů, které v ní mají rozhodující slovo (Redlich), je vlastně ten, že odvětví obecních archivů je obor, kde jsou zemské archivy povolány podporovat stát ve vykonávání jeho všeobecné povinnosti k ochraně památek minulosti. Toto mínění vídeňského centralismu nehoví českému duchu; zemskému zastupitelstvu bylo by nemožné, aby se spokojilo s podřízenou úlohou na poli, které patří do jeho vlastní působnosti a na které vynaložilo již tolik prostředků. Ostatně i s jiné strany (rytíř Smolka v zasedání panské sněmovny dne 27. června 1913) bylo složení a vybudování archivní rady odsouzeno jako nepřiměřené »požadavkům struktury státu a jeho dějinnému vývoji«.

Je proto třeba pomýšlet na zařízení, které by plněji vyhovovalo našim přáním a potřebám.

Péče o samosprávné, obecní archivnictví zajisté spadá v obor působnosti zemského sněmu a nemůže být sporu o tom, že zemský zákon památkový s dobrým prováděcím nařízením by byl nejlepší prostředek, jak zabezpečit obecní archivy. Avšak za nynějších poměrů není valně naděje, že dojde v dohledné době k podobnému usnesení, jednak pro nedělnost sněmu, jednak protože v případě dělnosti v první řadě budou projednány záležitosti, jež jsou již po léta připraveny a čekají neodkladně na vyřízení.

Zatím nutno si vypomoci jiným způsobem. Zemskému výboru přísluší dle obecního řádu (§ 96.) dohled nad obecním jměním a na základě této pravomoci může učinit příslušná opatření. Neboť archiválie obecní tvoří část obecního jmění a mnohdy velmi cennou; z toho ovšem plyne také povinnost obcí postarat se náležitým způsobem o udržení a zachování neztenčeného fondu archivního.

Co tedy třeba činit?

Otázku písemných památek, menších t. j. neorganizovaných archivů, možno řešit dvojím způsobem, z nichž každý odpovídá jinému zásadnímu názírání. Malé archivy možno zabezpečit tím, že na jejich držitelích se vymůže rozhodnutí, aby svoje archiválie věnovali, odevzdali nebo deponovali do (zemského) ústředního archivu; jde v tom případě o soustředění, centralizování historického materiálu na jednom místě. Tak děje se na příklad v rakouských zemích (alpských). Naproti tomu druhý způsob ochrany směřuje k tomu, aby se archivům dostalo náležitého opatření v samém jich sídle, v němž mají uspořádány trvale zůstat. Vzorem toho je Německo (Bavorsko, Bádensko, Hessensko atd.).

Soustředění archivů menších v ústředním archivu je sice nejjednodušší prostředek záchrany, avšak má značné obtíže a nedostatky. Nesnáze vznikají již z umístění velké spousty spisů a provedení tedy je omezeno prostorově. Vážnější je otázka, zda je se stanoviska historické vědy vůbec správné úmyslně sjednocovat v jednom ústavu materiál, který má svůj původ v nejrůznějších krajích, neboť taky písemné výsledky historického dění, záznamy a zprávy o něm, jsou namnoze nerozlučně spojeny s místem svého vzniku a pro plné jejich porozumění a ocenění je nutno znát místo a okolí samo, jak zcela patrné při místním badání.

Ještě jednu vadu má toto centralizování. Odevzdáním místních archivů do hlavního města poškozují se taky historický smysl, který nachází výrazu ve snaze obcí, zjednat si obraz svojí minulosti. Těmto pracím z místních dějin, které ovšem musí se opírat o všechny dochované prameny a výtěžky posledního badání, nejlépe se může dařit na domácí půdě. A má-li historický smysl, láska k domovině

skutečně nějakou kulturní hodnotu, jak jsme o tom přesvědčeni, pak se odstraněním písemných památek z místa staletého jich uložení zbavujeme nejsilnějších opor pro povzbuzení těchto hodnot.

Proto je při ochraně obecních archiválií správnější zásada, že místní archivy a jejich zásoby mají být zachovány, pokud je to vůbec možno, v místě jich vzniku a že na jich přemístění jinam má se pomýšlet jen v krajním případě, není-li možno jinak je zachránit. A v tomto případě je lépe uložit je ve větším dobře spořádaném archivu nebo muzeu nejbližšího města — které třeba bylo v starší době v nějakém určitém právním poměru k dotyčné obci a pod. — nežli v ústředním archivu zemském. Náležitá decentralizace i v tomto oboru je zdravější a lépe se osvědčí nežli centralizace, která ve většině případů je toliko hromadění balastu, pro nějž nebude místa.

Tento způsob řešení otázky archivů místních nejlépe hovoří o nejširšímu stavu archivnictví v Čechách. Větší města své archivy náležitě opatřila nebo učiní tak, jak možno právem předpokládat, v dohledné době, a tyto dobře uspořádané archivy městské se stanou opěrnými body pro celou síť archivnictví obecního. Jen takto vytvoří se přirozená soustava archivní.

Při zásadním ponechání místních archiválií v jejich původním sídle jde o to, aby nová úprava poměrů obecních archivů učinila bezpředmětným hlavní důvod centralizace, totiž bezpečné uložení a snadné užívání pro praktické i vědecké potřeby. K tomuto hledisku tedy musí brát zřetel všechna opatření, která se stanou v té příčině.

Obec může vykonávat svoji povinnost k starým písemným památkám jen tehdy, je-li archiv vhodně uložen, dobře uspořádán, obsah jeho přesně sepsán a stav jeho čas od času revidován. Proto musí být splněny dvě hlavní podmínky.

První podmínkou pro zachování listin a spisů v archivu je, aby byly uloženy v suché, proti ohni bezpečné místnosti, aby nevzaly zkázu ohněm nebo vlhkem; místnost, v níž je archiv nebo skříň, truhlice, v které jsou archiválie, musí být uzamčena.

Dále je nutno, aby archiv byl srovnán a popsán. Inventář archivní musí podávat jasný obraz obsahu archivu a zároveň musí být tak sestaven, aby dle něho mohla být prováděna revize stavu archiválií.

Jsou-li tyto podmínky splněny, je tím vlastně postaráno také o celý archiv. Požadavek, aby archiv měl svého samostatného správce, který je obci zodpovědný za pořádek v archivu a celý jeho obsah, přirozeně možno klást jen při větších a bohatších obcích, kde lze najít osoby s patričním odborným vzděláním nebo aspoň zálibou pro dějepisné badání. Avšak i v menších osadách s malým

počtem archiválií nutno trvat na zodpovědnosti za obecní archiv, a je-li náležitě uložen a zinventován, je to zcela dobře možno, neboť pak může představený obce s klidným svědomím převzít zodpovědnost za obecní archiv právě tak jako za ostatní obecní jmění, a předání archivu dle inventáře při změně představenstva nemůže činit obtíží. Rovněž užívání spořádaného archivu pro praktické a vědecké potřeby je snadné.

Základem archivní péče je spolehlivý soupis, na něm závisí všechno ostatní; pořízení správného inventáře způsobuje také nejvíce nesnázi. Má-li popis archivu vyhovovat plně svému účelu, nemůže se ani ve většině případů žádat, aby jej vypracovala obec sama, není-li právě v místě schopná síla. Z toho důvodu novější praxe při úpravě obecního archivnictví svěřuje úkol vypracování inventářův obecních archivův odborníkům: sestavování soupisů musí se dít za stále pomoci archivních úředníků, buď přímo od nich nebo od důvěrníkův archivních, přátel historických studií, kteří osvědčili zájem i skutečné vědomosti, a to vždy dle určitých pravidel. Inventáře srovnaných archivův bude nutno uveřejnit tiskem (ve Zprávách zemského archivu), neboť již pouhým vydáním inventáře se dostává archiváliím jisté ochrany. Nesmí se taky zapomenout, že zemský archiv v letech devadesátých minulého století podnikal po několik let archivní výzkum Čech; rukopisné zprávy o něm — jde o několik set obcí — podávají ne-li úplný a přesný inventář prohlednutého archivu, tedy jistě velmi cennou pomůcku k němu.

Péče a organizace místních archivů musí být konečně dovršena pravidelnou dohlídkou, kterou provádí ústřední archiv v období nepřilíš dlouhém. Je to nezbytné, neboť zkušenost učí, že chybí-li dozor, i nejlepší pořádek se za krátkou dobu uvede ve zmar, zvláště při hojnějším užívání. Proto musí ústřední zemský archiv, jehož prací nebo vedením se provede uspořádání obecních archivů, mít možnost přesvědčit se o tom, zdali se pořádek trvale udržuje, po případě aby při vzniklých nedostatecích zjednal nápravu.

O provedení toho všeho musí se ze své pravomoci postarat zemský výbor pomocí příslušných orgánů, t. j. zemského archivu za účinného přispění všech sborů jak z kruhů samosprávných (svaz českých měst a sbor českých okresů), tak i vědeckých (archivní komise, jež se má zřídit při České Akademii po vzoru haličského grona konservatorů). Jediné tímto sloučením skutečných správních orgánů (zemský výbor, zemský archiv) s kruhy učenými, odbornými, lze v dohledné době provést ochranu písemných památek, jež jsou v rukou obcí i jiných sborův.

Tím teprve bude zabezpečena a dokončena práce, kterou v oboru obecního archivnictví vykonal zemský archiv království Českého hlavně v posledním desetiletí minulého století a tím teprve samo-

správa v druhém půlstoletí splní úkol, jemuž se nesmí vyhnout. Musí tak učinit neodkladně, dokud ještě čas, neboť »písemné památky, ztratí-li se, nelze nahradit ani penězi ani žádným přičiněním«. A nutnost zachovat staré písemnosti a odevzdat je neporušeně budoucnosti neplyne jen z prázdny přecitlivělosti nad velkou minulostí a malou přítomností. Náležitě spořádaný archiv slouží nejen vědeckému poznání minulosti a kulturním potřebám, nýbrž i dobré správě a poskytuje tak právní i mravní oporu.

Ochráně písemných památek na prvním místě bude sloužit také *agrární oddělení zemského archivu*, o němž bude ještě řeč. Hlavní jeho úkol bude na dlouhou dobu především sběratelský, totiž zachraňovat a zachovávat ohrožené archiválie (ponejvíce z bývalých vrchnostenských úřadů), roztroušené po všech koncích českých krajů.

Tím nebude sice postaráno o všechny archiválie, jež potřebují ochrany, ale jinde činnost zemského archivu může se omezit toliko na povzbuzování majitelů archivů, aby lépe opatřili svoje památky, jako na příklad při archivech církevních úřadův a sborů, při archivech soukromých, šlechtických atd.

Nelze si ovšem zastírat obtíže, jež se naskytou při uskutečňování ochrany archiválií. K tomu je třeba sdružení všech schopných sil, jednotlivců, spolkův a ústavů, a nejživější součinnosti i nejširší veřejnosti, neboť jen bdělé vědomí celku o významu starých památek může trvale chránit odkaz minulosti před zkázou, jež je opravdovým ochuzením majetku národního.

V. Sbírký archivní.

(Stavovské archiválie. — Registratura zemského výboru. — Protokoly zemského výboru a sněmu. — Archiv korunní, svatováclavský. — Malý stavovský archiv, reversy k zemi. — Zemské katastry: rolla, katastr tereziánský, josefský, stabilní. — Knihy městské a gruntovní. — Desky zemské, historický archiv soudní. — Rodopisné sbírky k dějinám české šlechty: Vunšvicova, Renzova, Šumanova, Ubelliho, Leonova; Zeehova rukověť k zemským deskám; sbírka Augusta z Doerrů, průby a vývody šlechtické, sbírka originálův a aktů cizí proveniencce, sbírka Parisova, pozůstalost Schebekova. — Knihy appellačního soudu. — Spisy c. k. zemské státní pokladny. — Rukopisy: Oeconomica, korrespondence hr. Fr. A. Šporka. — Sbírký Rybičkova. — Agrární archiv. — Registratura hospodářské vlastenecké společnosti. — Registratury hospodářské. — Archiv průmyslového vývoje. — Úředníci. — Místnosti.)

Mluví-li se v dějinách zemského archivu o sbírkách skutečných archiválií na posledním místě, je tím naznačeno stanovisko, jaké zaujímala správa archivu k vlastním čistě archivním úkolům po dlouhou dobu. Zemský archiv sice dle usnesení sněmovního — jak vyloženo — měl být především úředním, t. j. skutečným archivem, jehož úkolem by bylo »chovat a registrovat všechny zemi náležité původní listiny i akty, vztahující se ku poměrům státoprávním a k majetku království Českého«. Avšak tato stránka archivu byla za Gindelyho velmi zanedbávána: archiválie zůstaly uloženy v tom stavu, v jakém byly odevzdány od jiných úřadů, pro uspořádání, vyhovující praktickým a vědeckým potřebám, nestalo se téměř nic; proto také nebyla pořízena řádná repertoria ani k hlavním fondům archivním a na vědecké prozkoumání vzniku, složení a povahy sbírek za těchto podmínek se nedalo ani pomýšlet. Za správy Dvorského nebylo o mnoho lépe, ačkoli nastával jistý obrát v nazírání na úkoly archivní. Výzkum archivův a vydávání *Sněmů* vyplňovalo veškerou činnost zemského archivu. Teprve v posledním desetiletí obrácena náležitá pozornost vlastním archivářským povinnostem. Výsledek toho bude patrný i širším kruhům uveřejňováním archivních inventářů ve *Zprávách zemského archivu*. Při tom půjde ovšem také o kritické osvětlení sbírek, jež jsou uloženy v archivu, neboť teprve podrobným rozbořem pramene,

jeho vzniku, účelu, způsobu složení atd. lze nabýt jasného pojmu o jeho ceně a zároveň návodu k jeho správnému užívání.

Zemské zastupitelstvo jako právní nástupce českých stavů musilo hledět soustředit v archivu, který založilo, především *písemnosti bývalé stavovské správy*.

Kde byly uloženy tyto archiválie? Dualistickou (stavovskou) povahou české ústavy se vysvětlí aspoň poněkud zvláštní osudy těchto písemností. Někdejší nejvyšší úředníci zemští byli nejen úředníci královi, nýbrž i stavův a byli vázáni přísahou králi i stavům. Stavovská registratura a královská kancelář splyvaly v jedno, všechny záležitosti, které se týkaly stavů, jejich porady a usnesení, jejich dobrozdání nebyla ukládána jinam, nežli kde zemští úředníci chovali spisy týkající se pouze krále nebo listiny od něho vycházející. Tak bylo až do Bílé Hory a vlastně až do Karla VI. (1714), kdy po zřízení zemského výboru jako stálého úřadu se vytvořila zvláštní samostatná registratura pro spisy týkající se stavův a oboru jejich působnosti. Proto spisy stavovské i královské do začátku XVIII. století jsou uloženy společně v archivu českého místodržitelství.¹³⁾

Registratura stavovského výboru zemského začínající dobou Karla VI. byla v době založení zemského archivu nepotřebnou částí registry zemského výboru a mohla být ihned odevzdána nově zřízenému ústavu; v registratuře zůstalo vše ostatní, co se tehdy považovalo za nezbytné k úřednímu jednání. Od roku 1862 se tedy rozeznávají při zemském zastupitelstvu dva úřady, spisovna a archiv, jež do té doby byly společně řízeny, vlastně spadaly v jedno. Vincenc Petr Erben byl poslední »ředitel stavovské registry a archivář«.

Tato *starší registratura zemského výboru* obsahuje spisy z let 1725 až 1786, tedy téměř z celého období od založení výboru za Karla VI. až do jeho zrušení za Jozefa II.; bohužel není zachována úplná, zvláště starší ročníky vykazují četné mezery.¹⁴⁾ V posledním

¹³⁾ O tuto skutečnost opírala zemská komise historická právo zemského archivu k svobodnému užívání materiálu místodržitelského archivu pro vědecké i praktické potřeby a jednala o vydání stavovských písemností ve správu země; vyjednáváním pověřeni prof. dr. A. Bachmann a později prof. dr. J. Čelakovský (protokoly historické komise ze dne 8. července 1890, 16. června 1896, 22. června 1898 a j.). Proto také v devadesátých letech sněm český s takovým důrazem se dožadoval nápravy v zbudovaných poměrech místodržitelského archivu; stál na stanovisku, že jde o záchranu archiválií, na něž má dobrý nárok jako na vlastní majetek.

¹⁴⁾ Dle starého uspořádání (z konce XVIII. století) registratura je uložena ve fasciklech dle let, měsícův a čísel. Chybějí tyto fascikly: 1725 leden, březen—červenec; 1727 březen—květen, červenec; 1728 leden—prosinec; 1729 leden—červenec, září—prosinec; 1737 květen; 1740 prosinec; 1741 listopad;

čase (1908) byla z nynější spisovny zemského výboru opět vyřazena některá oddělení a odevzdána archivu k uschování. Jsou to spisy z doby po obnovení stavovského výboru zemského za Leopolda II. a jdou asi až do zavedení samosprávy. Akta týkají se jednak záležitostí čistě stavovských — oddělení A. 5: nejvyšší reskripty a dvorské dekrety o udělování hodností a úřadů, uvedení do sněmu (N. 1—250), vznik renty pro nejvyššího purkrabí království Českého (N. 258), zavedení změn v deskách zemských a zřízení hlavní knihy z let 1791—1830 (N. 8 — tři svazky); oddělení A. 6: udílení inkolátu, povyšování do stavu šlechtického a ztráta šlechtictví (N. 1—1154) — jednak obecných věcí zemských — oddělení A. 1: přání a stížnosti stavův, desideria, jednání s vládou do roku 1847, události politické, vyhlášky atd. z let 1848—1849, archiv svatováclavský atd. — a správy zemské, pokud byla v rukou stavů — oddělení A. 37: evidence katastru jozefského a co s tím souvisí (N. 1—2236); oddělení A. 56: stavovské úvěrnictví (N. 1—6551).

Se starší registraturou zemského výboru byly odevzdány zemskému archivu současně také dochované starší *protokoly zemského výboru* (t. zv. Rathsprotokolle, neúplné) z let 1784—1788, 1791, 1794—1809 (dvacet čtyři svazky) a *sněmovní protokoly* z let 1789 až 1847 (původní protokoly, opisy a akta v 53 velikých foliových vázaných svazcích). To vše jsou základní prameny pro studium stavovské správy zemské a stavovského sněmování ve století XVIII. a v první polovině XIX. století.

Protokoly o schůzích zemského výboru od r. 1861 rovněž se ukládají v archivu vždy po desíti letech a tvoří s důležitějšími listinami a opisy protokolů sněmovních od r. 1861 jakýsi *domácí archiv nynějšího zemského výboru*.

Akta z doby stavovské správy, na něž si činilo zemské zastupitelstvo nárok, neležela však všechna v registratuře zemského výboru, i když necháme archiv místodržitelský vůbec stranou. Nejstarší a nejdůležitější část, t. zv. *archiv korunní nebo svatováclavský*, měl docela zvláštní osudy. Je to starý zemský a později stavovský archiv obsahující státoprávní a jiná důležitá privilegia království Českého. Od doby husitské až do převratu bělohorského uloženy byly tyto listiny spolu s korunovacími klenoty na hradě Karlštejně. Když pak po bitvě na Bílé Hoře Karlštejn byl zastaven (1626), byl archiv přenesen do kaple svatováclavské při kostelu sv.

1742 červenec—prosinec; 1744 listopad—prosinec; 1746 červenec, září; 1757 květen, červen; 1760 červenec; 1764 srpen; 1770 květen; 1772 srpen; 1773 říjen; 1778 květen; 1780 říjen; 1782 únor; 1784 srpen, prosinec; 1785 únor, červen, srpen, prosinec; 1786 únor, květen, červenec, září, listopad. Celkem čítala 774 svazky dle starého pořadí; protože však nyní všechna akta ukládají se do lepenkových kartonů stejné velikosti, bude počet kartonů jiný.

Víta na hradě Pražském. Zde zůstal až do r. 1687; aby mohl být lépe uspořádán a sepsán, byl odnesen k zemským deskám. Avšak již po dvaceti pěti letech znovu změnil svoje sídlo. Podle reskriptu ze dne 7. října 1712 ze všech archiválií týkajících se českého království, jež byly tehdy chovány u desk, byly vybrány nejdůležitější listiny a z nich zřízen tajný archiv, jenž uložen ve zvláštních truhlicích do klenuté místnosti při kapli svatováclavské, upravené za tím účelem; od té doby se nazýval obyčejně archivem svatováclavským. Několikerým přemístěním archiv asi utrpěl, avšak ve své jednotě úplně porušen byl teprve za Marie Terezie, jež pojala myšlenku zřízení říšského archivu; do něho měly být odevzdány všechny důležité listiny ze všech korunních zemí. Z rozkazu císařovna byl vyslán do Prahy státní archivář Taulow von Rosenthal, aby prohlédnul a roztrídil archivní poklady zemské. Všechny listiny byly rozděleny ve tři oddělení: týkající se císařského domu, koruny a království Českého, stavů a země. Listiny prvních dvou kategorií byly vyzvednuty a odvezeny do Vídně; stavové za ně obdrželi opisy, z nichž 148 bylo vidimováno slavnostním způsobem od císařovny a opatřeno velkou státní pečeti (č. inv. 619—766), 66 ověřil státní archiv (č. inv. 767—832). Listiny třetího oddělení byly v Praze ponechány a jsou s náhradními opisy hlavní součástí archivu (832 listiny). K tomu přistoupilo ještě 156 listin větší nebo menší důležitosti, jež archivář Rosenthal sebral za svého pobytu v Praze z rozličných soukromých archivův a přivtělil svatováclavskému archivu (Privat-Archiv); dále reversy z let 1530—1772, jež dávali čeští králové od Ferdinanda I. stavům při povolování berní, že totiž svolení sněmovní není na újmu privilegií zemských (164 kusy); celkem čítá korunní archiv 1152 listiny z let 1158 až 1660, reversy jdou až do roku 1772.

Když byl znovu přenesen do metropolitního chrámu, byla učiněna zvláštní ustanovení o opatrování a právo otevřít archivní truhlice přiznáno jen několika hodnostářům, kteří měli také klíče; byl to nejvyšší purkrabí, arcibiskup, kapitola na hradě Pražském, nejvyšší písař zemský, starosta města Prahy a zástupce stavu panského. Když však po hraběti Frydrychovi Schönbornovi, jenž zemřel roku 1849, nebyl již nikdo jmenován zástupcem stavu panského a s rytířem Najperkem odešel poslední nejvyšší písař zemský (1859) a chyběli tedy dva členové z onoho kolegia mužův oprávněných k otevření a prohlídce korunního archivu, usnesl se roku 1861 zemský výbor, jenž chtěl chránit práva země při opatrování archivu, že na příště má být toliko pět nositelů klíčů, totiž místodržitel jako nástupce nejvyššího purkrabího, arcibiskup, zástupce kapitoly, starosta Prahy a na místě nejvyššího písaře nejvyšší zemský maršálek se zemským výborem;

vláda schválila toto usnesení. Šestý zámek sice dobře chránil archiv před všelikou ztrátou, nikoli však před tlením a jiným vnitřním nebezpečstvím, a hlavně zavíral jej před zraky veřejnosti. Archiv byl přirozeně otvírán jen málokdy. Roku 1838 stav místnosti při kapli svatováclavské nevyhovoval požadavkům bezpečnosti a proto byl archiv přenesen na hrad Pražský. Při té příležitosti byly trouchnivější listiny náležitě ošetřeny a sepsány podle vědeckých pravidel českým historiografem zemským Fr. Palackým; pomáhal mu při tom K. J. Erben. Podrobného inventáře sepsaného rukou Palackého dosud se užívá v zemském archivu.

V době, kdy zemské zastupitelstvo projevilo vůli přivtělit korunní archiv k sbírkám svého ústavu a učinit jej tak přístupným historickému badání, bylo jeho uložení dávno již zastaralým přežitkem, nicméně trvalo ještě celá dvě desetiletí, nežli vláda svolila k odevzdání jeho ve správu země. Archiv papežský, který nejdle vzdoroval duchu času, otevřel již do široka svoje brány, ale kdo mohl činit nárok na to, aby za účelem jeho vědecké práce se šlo pět nejvyšších hodnostářů království a otevřelo svatováclavský archiv? Je velmi nápadný rozdíl, jak se rozhodující činitelé dívali na vědecké potřeby archivního studia v Praze a ve Vídni: dvorský a státní archiv příkladnou ochotou, s jakou vycházel vstříc přáním badatelů, stal se i pro cizinu slavným vzorem následování, naproti tomu archiv korunní, na šestý zámek uzavřený, musil zůstat nepřístupný, neboť bylo nutno, jak se tvrdilo, šetřit zájmy vlády. Ještě při konečném jednání, které bylo zahájeno za příznivých podmínek politických začátkem let osmdesátých, činili zástupcové c. k. českého místodržitelství podmínkou odevzdání archivu svatováclavského také zavedení dvojího uzamčení a to v ten způsob, aby jeden klíč náležel c. k. místodržitelství a druhý výboru zemskému. Tím ovšem by užívání archivu naprosto nebylo usnadněno — což bylo předním účelem celého vyjednávání — a proto zemský výbor na tuto podmínku nepřistoupil. Vláda na konec přece jen dala se přesvědčit, že jde o listiny toliko historické ceny a že nelze prohlášovat za státní tajemství v Praze to, co ve Vídni je volně přístupno, ba dokonce v originálech. Panovník rozhodl ve prospěch výboru a schválil (rozhodnutím ze dne 15. července 1884), aby byl archiv svatováclavský odevzdán zastupitelstvu zemskému království Českého, ovšem za jistých podmínek, týkajících se umístění a užívání, jež byly smlouveny se zástupci místodržitelství.¹⁵⁾

¹⁵⁾ Korunní archiv je uložen ve zvláštní místnosti (opatřené zvláštním uzavřením) ve třech skříních v 70 dřevěných neprodušně uzavřených krabicích. — Starší listiny korunního archivu z let 1307—1378 vydal *Hermenegild Jireček* ve své sbírce *Codex juris bohemici* tom. II. pars 1., avšak vydání toto nevyhovuje. Zemský archiv musí se postarat o nové přesné a úplné vydání

Korunní archiv, který byl v září 1884 přenesen z místností bývalých zemských desk na hradě Pražském do zemského archivu, je torsem — nehledě k ztrátám — a přání vyslovené v usneseních sněmovních roku 1865 a 1866, aby byl doplněn na stav před rokem 1750, zůstalo nesplněno. Za Marie Terezie byly odňaty nejen všechny duplikáty původních listin, nýbrž také řada listin, které prý do korunního archivu nepatřily; k těmto nebyly vystaveny ani opisy jako k ostatním. Takovéto roztržení archivu organicky vzniklého na dva kusy naprosto se přičí modernímu nazírání archivnímu, jež neúprosně žádá, aby organicky vzniklé celky archivní byly zachovány ve své původní jednotě, aby nebyly uměle trhány, a proto je oprávněný požadavek, který nemůže být promlčen, aby odcizené listiny svatováclavského archivu, které jsou dnes uloženy ve státním a dvorském archivu ve Vídni, byly vráceny na svoje jediné pravé místo, do zemského archivu.

K archivu korunnímu se počítají ještě také královská absolutoria, listiny, reversy, vydávané panovníkem na odvedené daně, královské dlužní úpisy z let 1723—1847 a několik inkolátů.

V registratuře stavovské bylo vlastně uloženo jen to, co vyšlo z úzkého kruhu úřední činnosti stavů. Archiv, jež považovali za archiv v pravém slova smyslu, archivum regni, měli stavové u desk zemských. Desky samy byly původně čistě stavovský ústav — některé svazky vůbec sloužily jen stavovským potřebám v užším významu — a proto tam ukládali archiválie, na jichž bezpečném uložení obzvláště záleželo, tak na příklad královské diplomy, udělení inkolátů, dědické přihlášky, reversy k zemi a pod.

Když však při jozefské reorganizaci soudní zemské desky byly postaveny na nový základ a na základě deskového patentu z roku 1794 nabyly rázu knih pozemkových a hypotečních, octl se i stavovský archiv, jehož organická souvislost s novým ústavem deskovým byla přerušena, i rozhodování o jeho užívání (vydávání opisův a zapisování listin) v ruku zeměpanského úřadu; a zemský soud dával se na desky jako na svou registraturu, na niž nemají stavové nijaký vliv. Stavové sice docílili, že listiny a kvaterny týkající se toliko stavů měly být z úřadu desk zemských vyřazeny a odevzdány v jejich vlastní správu, avšak potom neužili tohoto svolení a zemský výbor ponechal stavovský archiv u desk; spokojil se příznáním právem k udělení opisův a požádal zemský soud, aby registroři desk i nadále vedli kvaterny stavovského archivu (zapisovali sněmovní atd.) a obstarávali ostatní práce archivní (1796).

na základě podrobného prozkoumání jeho dějin a teoretického sestrojení starého stavu.

Při tom zůstalo téměř celá čtyři desetiletí. Teprve v třicátých letech XIX. století se znovu hnulo otázkou vydání archivu výboru stavovskému a nastalo dlouhé vyjednávání mezi vládou a stavy. Spisy, o něž šlo a jež se měly rozdělit mezi stavovský výbor a desky zemské, byly tyto: 1. t. zv. malý stavovský archiv, celkem 63 kvaterny; 2. rozličné kusy, jež byly u desk jen v uschování, jako státoprávní listiny, sněmovní akta, královské reversy, majestáty, tři knihy privilegií, t. j. opisy ze svatováclavského archivu, šlechtické diplomy, reversy k zemi, rodokmeny šlechtické, zkoušky předků, repertorium k archivu korunnímu a j.; 3. sbírka listin a knih po Bohumíru Danielovi z Vunšvic; 4. v přízemním sklepení desk uložené testamenty, jež nenabývaly právní platnosti; spisy chované v kryptě pod kostelem sv. Mikuláše, jen z části uspořádané a obsahu většinou politického a finančního, měly být z třídění vyloučeny (dle noty gubernia ze dne 16. května 1834). Dříve nežli mohlo dojít k vydání těchto stavovských archiválií, musily být ovšem rozříděny a podrobně sepsány. Toho bylo použito k tomu, aby se pořídila z veškerého materiálu deskového všeobecná repertoria o šlechtických rodinách pro praktickou potřebu úřední. Zemský výbor dlouhá léta přispíval na náklad spojený s touto prací; některé z těchto indexů k deskám případly zemskému výboru a pak přešly do archivu.

Vyjednávání se vleko po léta, komise s obou stran volené se scházely a opět bezvýsledně rozcházely, ale shody se nemohlo docílit. Tentokrát obtíže dělala vláda a zvláště úřad desk zemských, jenž asi se nechtěl zbavit tak vzácného materiálu; pojem a obsah stavovského archivu se vymezoval se strany vlády příliš úzce, takže stavové na to nemohli přistoupit. Jediný výsledek komisí byl ten, že roku 1837 stavové obdrželi Vunšvicovu sbírku, kterou uložili do své registratury. Vše ostatní zůstalo u desk až do založení zemského archivu.

Nové vyjednávání, které bylo obnoveno z usnesení sněmu z roku 1865, vedlo aspoň částečně k cíli. Roku 1869 byly zemskému archivu odevzdány kvaterny t. zv. malého stavovského archivu a reversy k zemi.

Malý stavovský archiv je vlastně část desk zemských, svazky červeně číslované, jež obsahují zápisy rázu veřejnoprávního, usnesení sněmovní, relace sněmovní k deskám, zápisy o přijímání obyvatel do země, nobilitace atd.¹⁰⁾

¹⁰⁾ *Malý stavovský archiv*, kvatern č. 1 »červený sněmové od 1541—1582«; č. 2 »bíléj sněmův obecných od 1583—1602«; č. 3 »zelený sněmův od 1603 do 10«; č. 4 »sněmův 1567«; č. 5 »černý sněmův obecných od 611 do 15«; č. 6 »červený sněmův obecných 2 od léta 1627«; č. 7 »červený sněmův obecných 3 od léta 1650«; č. 8 »modrý sněmův obecných od 1661 do 82«; č. 9 »modrý sněmův obecných 2 od léta 1682«; č. 10 »modrý sněmův obecných 3 od

Reversy, příznávací listy k zemi skládali nově přijatí obyvatelé stavu panského a rytířského a zavazovali se jimi, že se budou spravovat právem v Čechách platným. Zachovalo se jich 1250 kusů z let 1541—1847 (poslední revers složila Karolína hraběnka z Bergen, manželka Viléma II., kurfiřta hessenského, dne 8. května 1847) a jsou uloženy stejně jako listiny korunního archivu (v 28 krabicích dřevěných). Obě skupiny pramenů nemají význam toliko historický nebo čistě genealogický, nýbrž jsou také důležité pro rozhodování v praktických případech, komu patřil český inkolát, neboť české šlechtě zůstávají vyhrazena mnohá nadání a pod.

Současně s malým stavovským archivem byly od desk zemských odevzdány tři pergamenové folianty — český, latinský a německý — které obsahují opisy privilegií zemských zdělané pod dozorem sněmovní komise roku 1541 po shoření desk zemských, rukopis seznamu šlechty z roku 1664 a »registra hlavní na příjem a vydání

1704«; č. 11 »modrý sněmový 4 od 1718«; č. 12 »modrý sněmový 5 od 1731«; č. 13 »1 eisenfarber Quatern der allgemeinen Landtäge von 1627«; č. 14 »eisenfarber der gemeinen Landtäge 2 von 1653—76«; č. 15 »eisenfarber der gemeinen Landtäge 3 von 1677 bis 1705«; č. 16 »železný sněmův 4 od 1706«; č. 17 »železný sněmův obecných 5 od 1719«; č. 18 »eisenfarber 6 der gemeinen Landtäge von 1726«; č. 19 »zelený sněmův 2 od 1736«; č. 20 »zelený sněmův 3 od léta 1748«; č. 21 »zelený sněmův 4 od léta 1760«; č. 22 »zelený sněmův 5 od léta 1722 (!, recte 1768)«; č. 23 »zelený sněmův 6 od léta 1789«; č. 24 »kvatern černý platův komorních« 1541—1571; č. 25 »registra depozicí platův komorních od léta 1574«; č. 26 »registra depozicí platův komorních od léta 1598«; č. 27 »nový rozinový insinuaci a relací J. Milostí pánův od 1651«; č. 28 »kvatern rozinový 2 insinuaci a relací J. Milostí pánův od 1753 do 1814; č. 29 »zasednutí soudu zemského většího od léta 1676«; č. 30 »tělný barvy zasednutí královského soudu zemského většího od léta 1748«; č. 31 »nový rubinový průvodův na stavy od 1700«; č. 32 »trhový černý liliový odhadův od 1706«; č. 33 »slunečný barvy relací od 1723«; č. 34 »trhový fialový 2 od 1652—92«; č. 35 »trhový fialový 3 od 1692«; č. 36 »kvatern trhový 4 fialový od léta 1729«; č. 37 »kvatern 5 fialové barvy« příznání k zemi 1772—1824; č. 38 »kvatern nový kroupený nobilitací a erbův dání od 1657«; č. 39 »druhý kroupený nobilitací a erbův dání od 1732«; č. 40 »kvatern 3 kroupený nobilitací a erbův dání od léta 1758«; č. 41 poslední vůle 1795—1813; č. 42 »červený relací od 1541 do 49«; č. 43 »bílý relací od 1549 do 1556«; č. 44 »brunátný relací od 1556 do 62«; č. 45 »bílý relací od 1562—75«; č. 46 »fialový relací od 1575 do 82«; č. 47 »relací žlutý od 1582 do 89«; č. 48 »zelený relací od 1589 do 94«; č. 49 »relací modrý od 1594 do 99«; č. 50 »relací tělný od 1599«; č. 51 »relací žlutý od 1602 do 1606«; č. 52 »stříbrný relací od 1606 do 1611«; č. 53 »relací černý od 1611 do 15«; č. 54 »kvatern relací zelený od 1615 do 1620«; č. 55 »břeskovský přísah dědičné poddanosti od 1614 do 60«; č. 56 »břeskovský přísah dědičné poddanosti 2 od 1661 do 76«; č. 57 »břeskovský přísah dědičné poddanosti 3 od 1676 do 88«; č. 58 »břeskovský přísah dědičné poddanosti 4 od 1688 do 97«; č. 59 »břeskovský přísah dědičné poddanosti 5 od 1697 do 1707; č. 60 »břeskovský přísah dědičné poddanosti 6 od 1706«; č. 61 nobilitace a úřady 1814—1845; č. 62 nobilitace a úřady 1823—1868; č. 63 poslední vůle a úřady 1833—1847.

zbírek zemských, též berně domovní« z roku 1615 (vydal A. Sedláček, Rozvržení sbírek » v Pojednáních Učené Společnosti 1869 ř. VI, 3.).

Tento rukopis věcně patří již k další velké skupině stavovských archiválií v zemském archivu, totiž rozsáhlé *sbírce zemských katastrův* od polovice XVII. do XIX. století. V té době bylo české bernictví ještě v rukou stavovské správy, později zůstalo v moci stavův aspoň rozvrhování berní a konečně zbylo zemským úřadům samosprávným již jen vedení katastru v evidenci. Dostaly se tedy tyto spisy do zemského archivu jako pozůstatky registratury bývalého královského úřadu berničního, zřízeného po válce třicetileté od stavů, jehož působnost přešla později na stavovský výbor, královské stavovské české rektifikatorium a konečně zemský výbor nynější; nežli byly odevzdány archivu, byly chovány ve spisovně zemského výboru, po případě v zemské účtárně.

Zemské katastry české nejsou zachovány v úplnosti. Ze starších zbyly jen výsledky katastrových prací, hlavní elaboráty, kdežto pro pozdější dobu se dochovaly i skoro všechny přípravné spisy, které předcházely vypracování vlastního katastru, i akta, jež souvisela s vyměřováním kontribuce, zkrátka celá registratura úřadů, jimž příslušela správa katastrův a vyměřování berně. Není třeba obšírně dovozovat význam katastrů pro studium místopisu, pozemkového majetku, hospodářských dějin českých a všeho, co s nimi souvisí; poučuje o tom všestranně J. Pekař v obšírné studii *České katastry 1654—1789*, uveřejněné v Českém Časopise Historickém, ročník XIX. a XX., 1913 a 1914. Jsou to prameny prvního řádu. Sluší dodat, že se katastrův hojně užívá také v praktických otázkách právních.

Nejstarší katastr t. zv. *berní rolla* (jinak jenerální vizitace) z roku 1653—1656 je výsledek práce stavovských komisí vizitačních, jmenovaných hlavní komisí (tehdejším zemským výborem), jež měly na všech panstvích zjistit počet poddaných a jejich berní způsobilost. Rolla obsahuje tedy soupis všeho usedlého obyvatelstva poddanského po vsích, městech a městečkách, dále měšťany měst královských, svobodníky a židy kromě ještě některých jiných berních objektů; každý poddaný byl uveden plným jménem, obyvatelé měst a vesnic byli rozříděni v sedláky nebo sousedy, chalupníky a domkáře, zvláště byly vypočteny pusté domy a grunty, pohořelí a nově osedlí. V rolle je také poznamenáno při každém gruntu, kolik korcův orné půdy k němu náleží, kolik z nich se osívá na zimu a na jaro, kolik má dobytka a potahu, provozuje-li se nějaký obchod nebo živnost.

Skládá se ze samostatných vložek pro každé panství, statek a král. město, vložky pak jsou svázány dle krajů ve velké folianty,

v nichž jdou nejprve statky duchovní, potom panské, rytířské, král. města, konečně svobodníci a manové a naposled židé. Nezachovala se však celá, nýbrž toliko 25 svazků s Kladskem; ztracen je celý kraj slánský, asi třetina kraje boleslavského (od rytířského stavu až po židy) a duchovní stav kraje bechyňského a čáslavského — mezery však lze doplnit opisy z aktů pozdějších katastrů — pro Chebsko rolla vůbec nebyla pořízena.

K nejstaršímu katastru patřila původně ještě celá řada knih a spisů. Rolla z roku 1654 byla základem, dle něhož se v královském úřadě berničním rozvrhovala berně podle usedlostí až do roku 1683. K rolle by tedy náležela jako průvodní materiál vlastně celá registratura berničního úřadu, avšak z té se dochovaly jen nepatrné zlomky. Jsou to *knihy pamětní ouřadu berničního* z let 1655—1779 o spůsobování a oddělování statků atd. (6 svazků), *trináct foliantů revizitací* pro celé Čechy, k nimž došlo na základě stížnosti na odhad z roku 1656 v letech 1670—1682 a jež měly se stát základem nového katastru, t. zv. *calculus osedlostí* z let 1654—1684 a ještě několik knih úředních.

Daleko úplněji jsou zachována akta pozdějších katastrů tereziánských. *Rustikální katastr tereziánský* dle uspořádání, kterého se spisům dostalo v t. zv. rektifikačním úřadě (pozdější zemské úctárně), skládá se 1. z příznávacích tabelí duchovenstva, vrchností, měst a poddaných z roku 1713, k nimž jsou přivázány vizitační a revizitační nálezy stavovských komisí z pozdějších let; 2. t. zv. »Revisitationslandescatastrum de A. 1757« (72 veliké folianty s Chebskem, ale bez Prahy), jenž vstoupil v platnost 1. listopadu 1756 a sloužil za základ vypisování poddanské berně až do zavedení jozefské soustavy berní, pro vyměřování ficticia však byl veden v evidenci až do roku 1848, kdy byla tato daň zrušena. Katastr z roku 1757 je vlastně jen přepracování staršího, prvního katastru tereziánského z roku 1748 (36 velkých foliantů pro všech dvanáct krajů bez Prahy), který byl základem berní míry pouhých sedm let, protože pro četné stížnosti bylo nutno pomýšlet na nápravu všeobecnou, t. j. jenerální revizitaci země. Na katastru tereziánském se pracovalo celých čtyřicet let, od začátku XVIII. století, kdy byla zřízena rektifikační komise (1710). Pomýšlelo se na začátku také na soupis panské půdy v Čechách, avšak za vlády Karla VI. zůstalo toliko při odevzdání vrchnostenských fasí. Komise stavovské okulárně vizitovaly statky a kalkulovaly příznání dodaná od vrchností a měst a všechny tyto četné a obsírné spisy — uložené dnes v objemných fasciklech dle jednotlivých panství a krajů — ukazují, jak dlouhou cestou se pracovalo k zhotovení základu pro české bernictví doby tereziánské; jsou nejen výkladem katastru, nýbrž také samostatným pramenem pro řadu otázek z agrárních dějin českých. Ke

všem těmto spisům jsou podrobné staré katalogy dle krajův a panství. Proti berní rolli je tereziánský katastr technicky dokonalejší: nepopisuje jen orná pole, nýbrž veškerou půdu poddanskou, pole dělí ve tři třídy podle jakosti půdy a přihlíží k jakosti plochy lesní, již měří na provazce; zvláště uvádí lada, pole zarostlá a pustá; plochu polí a zahrad měří pražským korcem sháněným a kromě toho udává plochu polí poddanských také podle výsevu, luka dle výnosu. Proti rolle je pokrok také v tom, že se nepočítá pouze, co půdy má ten neb onen grunt, nýbrž jmenovitě se označuje každý větší celek podle velikosti i podle obvyklého názvu trati polní. Rovněž jako při rolle — jenom že materiál ten se zachoval jen ve zlomcích — komise měly podávat zprávy o poměrech vizitovaného panství, o hospodářském stavu obyvatelstva, o výrobních možnostech, o náboženském životě, o robotách panských a pod. Proto má přípravný materiál po některých stránkách větší cenu nežli hlavní knihy katastrové (konečné elaboráty), které ovšem sloužily za základ k ukládání berně, avšak do nich na příklad jsou převzata jména držitelů gruntů z příznání z let 1713—1715 s tehdejší výměrou berní půdy; jsou to tedy jména dávno zemřelých osob zkažená několikerým přepisováním a pod.

Současně s druhým katastrem tereziánským pro půdu poddanskou (I. list. 1756) vstoupil v život *katastr panský čili t. zv. exaequatorium dominicale*, který se stal základem pro rozvržení panské kvóty berní, extraordinaria. Dominikální katastr sestává jednak z příznávacích listů duchovenstva a vrchností, které obsahují soupis vší svobodné půdy, dále důchody ze stálých platů a dávek poddanských i platů proměnlivých a robot selských, a jednak z exaequačních extraktů, jež byly složeny na základě příznávacích listů a stavovské vizitace.

K odstranění rozdílu mezi rustikálem a dominikálem a tím také k zrušení privilegia nižšího zdanění panské půdy došlo až za Jozefa. Nutnost nového katastru, vypracovaného na řádném vyměření vší berní půdy, byla uznána již v posledních letech vlády Marie Terezie, k provedení se však přikročilo až za jejího nástupce na základě patentu z dubna 1785. Dne 1. listopadu 1789 vstoupil *katastr jozefský* v platnost. Výměra pozemků plodné půdy se určila přímým měřením, každá obec se měřila samostatně podle pozemkových tratí, avšak způsobem nedosti spolehlivým.

Jozefský katastr, uložený v zemském archivu, se skládá z (opisů) fasonních knih (»fasse neb kniha příznání společných gruntů a jejich výnosků obce N.«) berních obcí — pro obec jedna kniha — v nichž je zapsán každý pozemek bez rozdílu, zda patřil k dominikálu nebo rustikálu, s udáním topografického čísla a jména držitele gruntu a s vyznačením polohy, plošného obsahu a výnosu.

Měřena byla všechna plodná půda, stavební parcely a půda neproduktivní (potoky, cesty atd.) neměřeny. (Fasovní knihy mají č. 1 až 6066; těmito čísly jsou označeny také všechny spisy patřící ke katastru, srovnané ve fasciklech.) Dále patřily k josefskému katastru srovnávací a posuzovací tabely o polích, lukách, rybnících, pastvinách a lesích, jež byly sestaveny k zjištění výnosu gruntů podle obcí. Ke katastru se také počítaly t. zv. sumáře rozdělovací (Katastralzergliederungssummarien), jež po zrušení josefské berní soustavy byly vyžádány (1792) od všech panství a magistrátů za účelem nového zdanění o všelikém pozemkovém majetku vrchností, duchovenstva, měst a poddaných. V sumářích byl udán jednak plošný obsah a jednoroční výnos půdy (N. I.), jednak hodnota vypočítaná v penězích a pozemková daň odhadnutá dle klíče z roku 1789 (N. II.). Tyto sumáře byly až do roku 1850 základem pro vypisování daní dle panství a měst. Výměra josefského katastru zůstala základem pozemkového zdanění až do polovice XIX. století a proto musil být veden v evidenci (t. j. zaznamenávány do něho všechny změny, rozdělení a směny pozemků, vyhotovovány opisy a vysvědčení, udržována souhlasnost katastru se zemskými deskami atd.). Také tato akta přirozeně náleží k osvětlení josefské soustavy katastrové. Ve správě stavovské (později zemského výboru) byl tento katastr až do roku 1875, kdy byla evidence katastru josefského zrušena. Většina spisů patřících ke katastru byla tehdy odevzdána v opatrování zemskému soudu, který je však znova roku 1891 přenechal zemskému archivu, kde nyní spolu s tím, co do roku 1908 zůstalo v registratuře zemského výboru, je shromážděn všechnen materiál k josefskému katastru.

Jozefova úprava daně pozemkové byla za nástupce jeho zrušena a roku 1792 zavedena sloučená tereziánsko-josefská soustava berní, která spočívala na základech výměru a odhadu katastru josefského a tvořila jakýsi přechod k novému katastru.

Tento *stálý čili stabilní katastr*, který v podstatě je v platnosti po dnes, byl nařízen císařským patentem z prosince 1817, avšak protože byl prováděn odborně vzdělanými geometry po předchozím trigonometrickém změření země — zároveň byly také kresleny spolehlivé mapy jednotlivých obcí katastrových — uplynulo několik desítek let, nežli byl dohotoven do té míry, že mohl vstoupit v platnost. V Čechách se měření půdy konalo v letech 1826—1843, vyhledávání čistého výnosu se skončilo teprve v letech padesátých. Za účelem správného vyměřování daně pozemkové je půda geometricky znázorněna a všechny pozemky jsou zaznamenány jednotlivě v katastrových spisech (operátech). Jako při josefském katastru také při stabilním vzata katastrová obec za základ měření. V každé obci je označen každý jednotlivý pozemek arabským číslem (par-

cella) postupně od čísla 1., v obvodu každé obce pak mají parcely stavební (t. j. pozemky určené k stavbě nebo zastavené) i ostatní své zvláštní číslování od čísla 1. Tímto parcelním číslem je každý pozemek zcela přesně určen a lze ho dle toho bezpečně najít v katastrových mapách.

Nový katastr byl vyhotoven státními orgány a v jejich rukou zůstalo také další jeho vedení. Do zemského archivu se dostal teprve roku 1908; c. k. archiv map katastrových v Praze, kde byl až do té doby uložen v duplikátech, odevzdal archivu zemskému staré parcelní protokoly (9053 svazky; srv. *Zprávy* II, 4).

Materiál pro dějiny pozemkového majetku, uložený v katastrech, doplňují *staré městské a pozemkové knihy* téměř z celého království; vedle katastrů je to také rozsahem největší sbírka archivu zemského. Bylo již vyloženo, jak a kdy se tyto knihy dostaly do archivu. Až do zrušení zřízení patrimoniálního, jak známo, byly knihy gruntovní a j. vedeny v kancelářích vrchnostenských úřadů nebo magistrátův a teprve po zavedení nynějších soudů byly odevzdány v moc státních úřadů. Při nestejně praxi, s jakou bylo prováděno zařizování nových soudův a později odevzdání gruntovních knih zemskému archivu, byl však knihový materiál jednotlivých panství mnohonásobně roztržštěn. Především u okresních soudů nebyly uloženy všechny staré knihy pozemkové: velká panství nebo města ponechala si ve svých registraturách a archivech dosti značný počet knih staršího i novějšího původu, které měly být odevzdány státním úřadům, takže tedy k soudům se vůbec dostala jen část dochovaných knih. Avšak ani tato část nebyla zemskému archivu svěřena celá, u některých listoven zůstaly řady starších knih, které neslouží již praktické potřebě a lépe by se proto hodily do archivu. Knihy rozsáhlého panství Opočenského na příklad byly zemskému archivu odevzdány od c. k. okresních soudů v Opočně, Kostelci nad Orlicí a Novém Městě nad Metují — mezi tyto okresní soudy bylo totiž rozděleno bývalé panství Opočenské — avšak kromě toho jsou staré gruntovní knihy ještě u všech těchto jmenovaných soudův a nejstarší zůstaly vůbec v zámeckém archivu na Opočně, v sídle bývalého dominia.

Knihy městské, úřední knihy vedené při městských úřadech, i knihy venkovské, gruntovní, vedené u vrchnostenských úřadů, jsou nejrozmanitějšího obsahu; obsahují zápisy o všelikém právním jednání u jmenovaných úřadů z období od XV. do polovice XIX. století. V širším slova smyslu možno za gruntovní knihy považovat všechny knihovní zápisy o pozemkovém majetku poddanského lidu a jeho povinnostech vzhledem k vrchnosti, které si činila správa panství za účelem řádného přehledu jednak vlastních důchodů ze

selských gruntů, jednak vzájemných poměrů jednotlivých poddáných. V Čechách vznikaly podobné knihy po vzoru vyvinutých knih městských a na základě starších zápisův urbářových koncem XV. a začátkem XVI. století. V té míře, jak se správa vrchnostenská stávala složitější a vždy více zasahovala do všech poměrů poddanského lidu, rozrůžňovaly se také knihy vedené na kanceláři vrchnostenské a stávaly se bohatějšími svým obsahem; pro každý právní úkon, předsevzatý o pozemkovém majetku poddanském nebo o některém vztahu k vrchnosti, se vytvořil zvláštní druh knih.

Knihy gruntovní jsou v zemském archivu uloženy dle soudů, od nichž byly odevzdány, a opatřeny řadovými čísly, jimiž byly označeny v inventářích soudních. Označení knih v těchto inventářích — obsahují řadové číslo knihy, dominium, od něhož kniha byla soudu při jeho založení odevzdána, stručné označení druhu knihy a konečně rok založení — bývá zpravidla zcela povšechné a někdy docela nesprávné; k těmto soudním inventářům pořizeno dle abecedy lístkové repertorium všech dominií, jichž knihy jsou v zemském archivu, takže tím částečně napraveno věcně a historicky nesprávné uložení knih dle soudů. Zároveň se pracuje o podrobném a spolehlivém repertoriu, v němž by se mohlo snadno zjistit, v kterých knihách jsou obsaženy zápisy nejen o jednotlivých panstvích, nýbrž i o každé obci v zemi. Takové repertorium se může zakládat pouze na přesném a zevrubném popisu všech knih pozemkových uložených v zemském archivu dle jednotných zásad. Tento popis udává jméno dominia, jež dříve knihu vedlo, a okresního soudu (s inventárním číslem), od něhož kniha byla odevzdána, dále vypočítává všechny obce, o nichž jsou v knize zápisy, uvádí starý název knihy, počet listův a dobu zápisův a konečně poznamenává, v jakém jazyce je kniha psána a má-li index, po případě jiné údaje. Repertorium tohoto způsobu teprve učiní knihy snadněji přístupnými pro vědecké studium i praktické užívání. Je to ovšem práce na celou řadu let, neboť gruntovních knih, které byly vydány od soudů, je nyní v zemském archivu celkem 10.254 kusy; kromě toho podařilo se archivu získat také odjinud jednak koupí, jednak darem několik set knih pozemkových a jiných nejrůznějšího obsahu.¹⁷⁾

¹⁷⁾ Abecední seznam soudů s udáním počtu knih uložených v zemském archivu (po odečtení těch, které byly vráceny soudům nebo vydány městským archivům a muzeím): Bastianperk 7, Bečov 44, Bechyně 31, Bělá 100, Benešov 24, Benešov (Bensen) 13, Beroun 95, Bezdrůžice 98, Bilina 31, Blatná 39, Blatno 51, Bochov 21, Boleslav Ml. 75, Bor 32, Brandýs n. L. 58, Březnice 11, Brod Český 40, Brod Německý 31, Brod Vyšší 31, Brod Železný 62, Broumov 99, Budějovice 105, Bydžov Nový 5, Bystřice Nová 20, Cvikov 27, Čáslav 119, Děčín 14, Dobříš 5, Doupov 78, Dub Český 30, Dubá 53, Duchcov 19, Dvůr Králové 55, Falknov 133, Frýdland 223, Habry 11, Hartmanice 28,

Cím jsou knihy gruntovní pro půdu poddanskou, tím jsou desky zemské pro svobodné statky panské. To je věcný nárok zemského archivu na desky, aby totiž v archivu byl soustředěn a náležitě opatrován všechny materiál pro dějiny pozemkového majetku. Jsou však také ještě jiné důvody, proč zemský výbor se snažil získat *desky zemské* v uschování a správu země. Jednání, které se po léta o tom vedlo, patří do dějin zemského archivu; jsou to však většinou jen dějiny neúspěchův.

Vážné jednání v té věci začalo za Dvorského a žádost o vydání desk zemských opíral zemský archiv o skutečnost, že desky zemské v starší době byly ústavem od stavů království Českého založeným, stavy spravovaným a zájmům jich sloužícím. Když tehdy počalo pronikat přesvědčení, že úkolem zemského archivu je zachraňovat archiválie a soustředit ve svých sbírkách v první řadě vše, co patřilo kdysi českým stavům, obrátila se přirozeně pozornost také k zemským deskám. Při soudní reorganizaci doby jozefské zrušen byl (1783) úřad desk zemských, pokud byl samostatným dvorem soudním, soudní jeho působnost přikázána byla novému zemskému soudu, jemuž desky byly podřízeny jako jeho registratura, a když pak patentem z r. 1794 a instrukcí deskovou z r. 1796 postaveny desky

Hlinsko 1, Hluboká 18, Hora sv. Kateřiny 14, Hora Kutná 18, Horažďovice 43, Hořice 152, Hořovice 14, Hostinné 7, Hostouň 49, Hradec Jindřichův 42, Hradec Králové 6, Hradiště Mnichovo 175, Hradý Nové 96, Humpolec 68, Chabařovice 75, Chlumec 21, Chomutov 2, Chotěboř 66, Chrastava 15, Chrudim 48, Chvalšiny 6, Jablonec 12, Jablonné 11, Janovice Uhlířské 24, Jaroměř 68, Jesenice 39, Jičín 35, Jílové 233, Jirkov 38, Kadaň 154, Kamenice Česká 28, Kaplice 20, Karlovy Vary 27, Kašperské Hory 27, Kdyně Nová 67, Kladno 28, Klatovy 98, Kolín 15, Kostelec Černý 16, Kostelec nad Orlicí 96, Kouřim 32, Králíky 98, Kralovice 53, Kralovice Dolní 22, Kraslice 115, Křivoklát 16, Krumlov 47, Kynžvart 43, Lanškroun 35, Ledeč 14, Libáň 1, Libochovice 142, Lišov 71, Litoměřice 51, Litomyšl 48, Lohovice 136, Lomnice n. Luž. 10, Lomnice n. P. 24, Louny 53, Lovosice 10, Manětín 30, Městec Králové 5, Město Nové n. Metují 170, Mělník 40, Milevsko 41, Mímoň 8, Mirovice 26, Most 42, Mýto Vysoké 28, Náchod 35, Nasavrky 16, Nechanice 173, Nepomuk 48, Netolice 17, Neveklov 44, Nejedek 53, Nymburk 81, Opočno 59, Ouštěk 43, Pacov 191, Paka Nová 26, Pardubice 53, Pelhřimov 13, Planá 35, Planá Horní 5, Plánice 178, Píseň 60, Počátky 6, Podbořany 64, Poděbrady 77, Police n. Met. 12, Polička 68, Polná 9, Postoloprty 14, Prachatice 26, Přelouč 31, Přestě 74, Příbram 160, Příbyslav 30, Přimda 125, Přísečnice 46, Rakovník 31, Rokycany 95, Rokytnice 7, Ronšperk 180, Roudnice 208, Rumburk 161, Rychnov n. Kněžnou 34, Říčany 41, Sedlčany 62, Sedlec 12, Skalce Česká 1, Skuteč 140, Slaný 62, Smíchov 81, Soběslav 11, Sobotka 17, Stodo 166, Strakonice 32, Strašecí Nové 52, Stříbro 30, Sviny Trhové 12, Štětí 38, Štoky 105, Tábor 1, Tanvald 16, Teplá 33, Teplice (Weckelsdorf) 15, Touškov 34, Třeboň 60, Trutnov 62, Turnov 56, Týn n. Vltavou 1, Unhošť 176, Úpice 13, Ústí n. Labem 51, Varnsdorf 23, Velvary 22, Veselí 35, Vimperk 32, Vinohrady Král. 181, Vlašim 16, Vodňany 24, Volyně 114, Votice 17, Vožice Mladá 75, Zbítov 89, Zbraslav 67, Žacléř 27, Žamberk 18, Žatec 148, Žižkov 15, Žlutice 82.

zemské na nový základ, staly se starší kvaterny vzhledem k právním poměrům přítomnosti takřka jen pramenem historickým a nedaly se vlastně najít věcné důvody proti tomu, aby se s nimi naložilo jako s archivním materiálem, t. j. aby byly odevzdány řádně organizovanému archivu. Když zemský archiv vystoupil r. 1893 s žádostí, aby právě tak, jako r. 1869 byly odevzdány ve správu zemskou kvaterny t. zv. menšího stavovského archivu, byly uschovány i starší kvaterny desk zemských a dvorských, podporovala je v tom řada velmi vážných důvodů: nedostatečné místnosti přikázané c. k. spojenému úřadu desk zemských a knih pozemkových v Praze sotva stačily tehdejší potřebě úřední; umístění desk, hlavně pro nedostatek prostoru, naprosto nevyhovovalo požadavkům, jež měly by se šetřit při tak důležitých památkách; nemožnost dozoru vedla k zneužívání a přetížení úředníků knihovnických pracemi úředními, kteří neměli ani času ani potřebné odborné znalosti, znemožňovalo téměř vážné badání — krátce desky byly velmi málo přístupny a proto taky vědecké vykořisťování desk nikterak neodpovídalo jejich významu. Proto dobré zdání konservátora prof. Čelakovského, jenž skvěle vyvrátil námitky, že by desky přenesením do archivu zemského pozbyly povahy veřejných knih, vřele doporučovalo jejich odevzdání ve správu zemskou (1895) a také centrální komise schválila toto stanovisko, avšak záležitost nebyla vyřízena s prospěchem věci.

Vyjednávání s vládou stran odevzdání starších desk zemských ve správu zemského archivu se totiž protáhlo na desetiletí a výsledek byl velmi nepatrný. Archiv označil tyto knihy a listiny jako nepotřebné pro běžnou úřední potřebu a žádal za jejich vydání (r. 1895):

1. tak zvané větší desky, záležející z kvaternů trhových a větších desk zápisných, započatých na novo rokem 1541 po shoření původních desk zemských, od č. 1 do č. 747 (černě číslované);

2. t. zv. menší desky, počtem 254 kvaterny, obsahující hlavně zápisy soudní (desky zápisné menší, desky památné, desky půhonné, kvaterny obeslání a jiné knihy soudní; modře číslované);

3. desky dvorské čili manské a to 156 knih obsahujících zápisy o lénech českých od r. 1341 do 1849 a 38 knih o lénech německých;

4. třináct t. zv. Karlštejnských kvaternů pergamenových, do kterých po r. 1543 byly přepisovány po nějakou dobu vklady zapisované do nových kvaternů trhových, aby pro případ zkázy desk zemských jeden přepis byl uložen na Karlštejně a zachován; pro přílišnou nákladnost práce však od toho po nějakém čase upuštěno;

5. tři knihy výpisů z nejstarších desk zemských r. 1541 pohořelých;

6. tři knihy obsahující opisy listin k pragmatické sankci;

7. několik tisíc starých soukromých listin dílem v originále, dílem v opise, které po ingrosování desk nebyly vyzdvíženy, nebo pro nezaplacení zápisného byly u desk zadrženy. Tyto listiny, jichž vydání odepřeno z ohledů na práva soukromá, byly později (1900) sepsány úředníkem archivním. Tato sbírka 3600 listin, většinou původních z let 1351—1797, jsou listy královské týkající se záležitostí šlechty, měst a svolení královského ke kšaftování, testamenty a kodicilly, smlouvy tržní, svatební, dílčí, inventáře a odhady, dlužní úpisy, kvitance a svědomí; mezi nimi se nacházejí 84 mapy zemských měřičů z let 1659—1777. Dle soupisu mělo se určit, co má připadnout archivu místodržitelství. O rok později (1901) seznámenáno úředníkem archivu zemského ještě další množství listin z XIV. až XIX. století, uložených v 49 svazcích v místnostech desk zemských, které jsou velmi rozmanitého obsahu.

Z všech těchto žádaných knih a listin skutečně byla odevzdána zemskému archivu r. 1896 jen nepatrná část, totiž:

1. *Karlštejnské kvaterny* opisů, počtem 13 a o něco později ještě čtyři nevázané svazky zápisů deskových, které jsou pokračování Karlštejnských kvaternů (jeden z kvaternů je téměř úplně zničen);¹⁸⁾

¹⁸⁾ *Desky Karlštejnské:*

Č. 1. Svazek perg. in fol. o složkách po 30 fol.: A₁—R₃₀, S₁—₁; desky černé kožené, kované na rozích i při hřbetě trojhranným plíškem mosazným. Zápisy z let 1541—1544.

Č. 2. »První desky menší zápisné Bohuslava Mazance.« Svazek perg. in fol. o složkách po 20 fol.: A_{primum}—N₂₀, O₁—₁; desky černé kožené, kované na rozích a při hřbetě ozdobným kováním zlaceným v ohni, na vrchní a spodní desce štít zlacený se znaky a opisy Bohuslava Mazance z Frymburka a Volfa z Vřesovic. Zápisy z let 1541—1549.

Č. 3. »První desky Voldřicha z Prostiboře.« Svazek perg. in fol. o složkách po 30 fol.: A₁—J₃₀, K₁—₁; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1533—1542.

Č. 4. »Druhé desky památné Bohuslava Mazance.« Svazek pap. o složkách po 30 i 20 fol.: A₁—Q₂₀, R₁—₁; desky černé kožené se zlaceným cizelovaným kováním při hřbetě a na rozích, na vrchní desce kulatý štít zlacený se znakem a opisem Mazancovým, na spodní desce na podobném štítku Ježíšek v oblacích s křížem s nápisem Christus. Zápisy z let 1542—1546.

Č. 5. »Druhé desky Voldřicha z Prostiboře.« Svazek perg. o složkách po 30 a 20 fol.: A₁—P₃₀; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1543—1544.

Č. 6. Svazek perg. o složkách po 20 fol.: A₁—V₁₇; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1544—1546.

Č. 7. Svazek perg. o složkách po 24 a 30 fol.: A₁—Q₇; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1547—1548.

Č. 8. Svazek perg. o složkách po 30 fol.: A₁—D₃₀, A_{primum}—R₃₀; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1550—1554.

Č. 9. Svazek perg. o složkách po 20 a 30 fol.: A₁—Z₂₀, Aa₁—Ff₁; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1550—1558.

Č. 10. Svazek perg. o složkách po 30 fol.: S₁—Z₃₀, Aa₁—Hh₁₀; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1555—1557.

2. z desk dvorských rukopis nazvaný *Právo země České*, obsahující řád práva českého psaný latině a opis knihy starého pána z Rožmberka — rukopis zapůjčen správě zemského muzea k vystavení —, dále *Protocollum antiquissimum sub rege Wenceslao de anno 1410* a *Protocollum tertium sub rege Sigismundo de anno 1419*;

3. tři knihy vidimovaných opisů listin k pragmatické sankci;

4. devět listin krále Vladislava týkajících se vsi Brozan z let 1482—1515, pergamenové vidimusy purkmistra a rady Starého města Pražského z 20. listopadu 1577 (otištěny v Archivu Českém XVIII, 309—321);

5. dva opisy testamentů z let 1624 (Don Vilém z Verdugo) a 1777 (Alžběta Polková);

6. jeden svazek listin z menších desk zemských.

Kromě toho r. 1898 vydal zemský soud archivu ještě dvě státoprávní listiny, totiž

1. *revers falckrabí Bedřicha*, zvoleného za krále českého, z r. 1619, a

2. *listinu z r. 1743*, kterouz dotvrzuje se upuštění stavů českých v příčině zemí a práv Prusku postoupených.

Knihy větších, menších i dvorských desk nebyly vydány z důvodu, že se jich stále ještě potřebuje k účelům úředním.

Celá záležitost, která mohla být jednoduše rozřešena odevzdáním do zemského archivu, stala se spleť, když se místo-

Č. 11. Svazek pap. (vel. fol.) o složkách po 30 fol.: A₁—P₈; vazba jako č. 1, avšak porouchaná. Zápisy z let 1559—1560.

Č. 12. Svazek perg. o složkách po 30 fol.: A₁—N₁₁; vazba jako č. 1. Zápisy z let 1561—1564.

Č. 13. »První dsky památné Bohuslava Mazance«. Svazek pap. o složkách po 30 fol.: A₁—Q₁₈; desky aksamítové červenobílé, kované na čtyřech rozích a při hřbetě ozdobným kováním zlaceným v ohni, na vrchní a spodní desce kulatý štít taktě zlacený se znaky a opisy Bohuslava Mazance z Frymburka a Volfa z Vřesovic. Zápisy z let 1541—1543. — Listy tohoto kvaternu se většinou rozpadly, protože byl postaven vedle otvoru pro vzdušné topení v místnosti desk zemských.

Č. 14. Svazek perg. nevázaný o 8 složkách: 1.—4. po 10, 5.—7. po 6 a 8. o 8 listech. Zápisy z let 1542—1543. — Obsah kvaternu se kryje s částí č. 2 ve deskách zemských.

Č. 15. Svazek perg. nevázaný, jehož folia jsou označena A₁—K₁₄, složky A—H mají po 30, I 24 a K 14 listů. Zápisy z let 1549—1551. — Obsah kvaternu se kryje s č. 8 ve deskách zemských.

Č. 16. Svazek perg. nevázaný, 25 složek po 10 listech. Zápisy z let 1558—1560. — Obsah kvaternu se kryje s č. 13 ve deskách zemských.

Č. 17. Svazek perg. nevázaný o složkách po 30 fol.: A₁—K₃₀, chybí B₁₀—₃₀, E₁₈—₁₅, E₂₂—₂₅. Zápisy z let 1559—1565. — Obsah kvaternu se kryje s č. 8 ve deskách zemských.

Č. 18. Fragment 36 listů perg. z několika svazků buď nedopsaných neb ztracených. Zápisy z let 1541—1542.

držitelský archiv v Praze přihlásil s nárokem, aby zemské desky jako vlastnictví státního úřadu byly vydány ve správu státního archivu, t. j. místodržitelského, jak to odpovídalo názorům části členů archivní rady o státním archivnictví; konečně (1903) vystoupil také správní výbor muzea král. Českého s žádostí za odevzdání knih soudu dvorského a německých lén pro archiv muzejní. To ovšem vládě poskytlo vítanou příležitost, aby celou věc nechala nevyřízenou, ačkoli velké procesy v příčině falšování šlechtictví, právě tehdy vedené, ukázaly na některé nepořádky v deskách zemských a nabádaly k bedlivějšímu opatrování, nežli jakého se jim dostalo v úřadu desk zemských.

Nicméně zdálo se, že otázka odevzdání starších částí desk zemských archivu zemskému se octne v novém proudu, když r. 1900 vrchní zemský soud v Praze otázel se zemského výboru, zdali by nebyl ochoten vykázat justičnímu eráru vhodnou místnost v budově českého muzea, kdež by starší žádané kvaterny desk zemských a dvorských mohly být uloženy a učiněny přístupnými pro obecnost i badatele, avšak pod dohledem úředníka desk zemských. Zemský výbor nepřistoupil na tuto podmínku v přesvědčení, že hmotná obět, která se na něm žádá, musí býti vyvážena také větším právem, než chtěla poskytnout vláda, a proto žádal, aby desky byly spravovány jeho úřadem, archivem zemským, který má úřednictvo k tomu způsobilější než úřad desk zemských; při té příležitosti výbor znovu vyvrátil námitku, že zemský soud musí mít k deskám přístup jako k součásti své registratury hlavně v záležitostech fideikomisních, a odevzdání starých knih pozemkových do archivu zemského v té době učinilo všechny podobné námitky prakticky úplně bezpředmětnými. Avšak erár neustoupil od svého požadavku a žádané kvaterny nebyly vydány ve správu zemskou, nýbrž přeneseny do zvláštní místnosti při soudu zemském, kde jsou uloženy pod dozorem ředitele desk zemských. Pro náležité uschování stalo se tím velmi málo a vědeckému badání neprospělo toto opatření pranic.

Ani jednání v poslední době (1907) nevedlo k cíli. Když usnesením archivní rady, aby zemské desky markrabství Moravského byly odevzdány zemskému archivu v Brně, bylo přiznáno nejpočetnějším činitelem, že není zásadních překážek, jež by bránily vydání desk zemských archivům zemským, dal zemský archiv podnět k obnovení žádosti za vydání desk; poukazoval k tomu, že hlavní překážka, jež až dosud velmi znesnadňovala převzetí starých desk zemských archivem zemským, totiž nedostatek místností k uschování desk — ačkoli tento důvod nebyl nikterak rozhodující — bude v nejbližší době odstraněna tím, že archivu zemskému budou přiděleny k jeho dosavadním místnostem ještě místnosti nové v budově bý-

valé zemské jízdárny v Bredovské ulici (č. 6), do nichž jako do depôt budou přeneseny některé sbírky archivní z budovy muzejní.

Zatím však se uplatnil v rozhodujících kruzích názor O. Redlicha, jenž doporučoval (1907), aby v Čechách byl zřízen *historický archiv soudní*, v kterém by se uložily desky zemské a pozemkové knihy, protože prý ani archiv místodržitelství ani zemský nemají pro ně místa; to byla by dle tohoto mínění v Čechách nejsprávnější a nejlepší cesta k odbornému uložení a správě uvedených archiválií. Proto také když opět přišla v archivní radě na přetřes otázka přiměřenějšího umístění a spořádání desk zemských v Praze, učinil zástupce ministerstva spravedlnosti (ve schůzi ze dne 6. května 1913) prohlášení v tom smyslu, že vláda nemíní desky postoupit archivu zemskému, nýbrž že zamýšlí v Praze časem zřídit samostatný soudní archiv v nové budově justiční; pokud se tak nestane, že chce desky umístit v pavilonu, jež hodlá vystavět v budově zemského soudu, a že dozor nad nimi bude svěřen úředníku s archivářským vzděláním.

Takovouto dalekou hubbou budoucnosti ukončila vláda dvacetiletou historií o vydání zemských desk ve správu země; uplatnila tím jen starou moudrost státnickou, že odložit věc je nejlepší způsob vyřízení. Jestliže celé toto dlouhé vyjednávání může být vykládáno také jako spor, který vedla česká samospráva s ústřední vládou na poli archivnictví, pak neodešla z tohoto boje země jako poražená. Zemskému výboru, který právě v té době podal tolik důkazů účinné obětavosti, šlo-li o ochranu památek, běželo v prvé řadě o věc samu, o to, aby se deskám dostalo lepší péče a aby se staly přístupnější pro vědeckou práci. V tomto sporu byly poškozeny nejvíce zemské desky samy, protože se jim vůbec nedostalo náležitějšího uložení, a pak vědecké badání českých dějin, kterému je takto téměř úplně odňat pramen prvního řádu. Heslo, které praví, že má zůstat státu, co patří státu, a že státní archiválie mají přijít do státních archivů, osvědčilo v tomto případě spíše svůj politický význam. Vědecká zásada archivní theorie, že o archivních sbírkách rozhoduje jejich provenience, mluví pro zemský archiv právě tak jako snaha soustředit materiál věcně k sobě náležející a učinit jej přístupný vědeckému badání. Proto nepřestane zemský archiv usilovat o zemské desky.

K stavovským archiváliím řadí se v zemském archivu *rodopisné sbírky k dějinám české šlechty*. Některé z nich vznikly ještě v době, kdy šlechta tvořila zvláštní stav zemský, a sloužily praktickým potřebám úředním v záležitostech šlechtických; jiné, které jsou novějšího původu, byly založeny ze zájmů pouze vědeckých nebo sběratelských. Protože ještě dnes má zemský výbor jakožto právní

nástupce zemských stavů jistou působnost v šlechtických záležitostech (potvrzování inkolátu, dobrá zdání o způsobilosti k nadání hraběte Straky a j. a pod.), mají genealogické sbírky význam i pro praktickou potřebu úřední; doplňuje se jimi v tomto směru sbírka reversů a kvaternů stavovského archivu. Jako pramen historický mají tyto sbírky ovšem cenu velmi nestejnou.

Nejstarší a nejcennější je *sbírka Vunšvicova*, která patří také mezi fondy, nejdříve (1862) odevzdané zemskému archivu. Zakladatel její Bohumír Daniel svobodný pán z Vunšvic (1678—1741) byl velmi vzdělaný milovník českého rodopisu — sám napsal genealogii svého rodu (*Memoriae heraldico-genealogicae... majorum suorum l. b. a Wunschwitz*, vydáno v Praze 1727) — a dovedl shromáždit veliké množství pramenů k dějinám české šlechty, které ještě dnes mají trvalou cenu. Jako každému genealogu šlo především o to, sestrojiti vývody šlechtických rodů, avšak Vunšvicova sbírka má tu přednost, že jsou v ní zachovány i doklady k vývodům a na každém je poznamenáno, odkud pochází. Vunšvic nespokojil se jen tím, že si pořídil spoustu výpisků ze známých genealogických pomůcek tištěných (tytuláře, Paprocký, Balbín a j.) nebo velkých rukopisných sbírek veřejných (zemské desky), nýbrž opisoval si také listiny, jež si vypůjčoval od soukromých osob — podařilo se mu získat i některé originály — nešetřil času ani nákladu a jezdil po Čechách, aby shledal v kostelích náhrobní kameny a desky s nápisy a znaky nebo štíty pohřební a pod., navštěvoval hrady a zámky, aby si mohl poříditi opisy znamenitějších vývodů, zaznamenaných na stěnách a j., nebo zjednat rodové paměti, pokud se jich dopídil, dále vynaložil mnoho píle, aby si získal přímé zprávy písemné o rodinných událostech, příbuzenstvu a pod. od samotných členů české šlechty, pramenů velké ceny historické v originále nebo opisech, z nichž mnohé jsou dnes úplně ztraceny nebo rozptýleny do všech konců Čech. Přírozně si Vunšvic také obkresloval znaky a schovával otisky pečetí, vlastnoruční podpisy, rozmanité poznámky historické a rodopisné, výstřižky z novin a pod.; rovněž značnou cenu mají rozličné, dnes namnoze velmi vzácné letáky, příležitostné básně a spisy, podobizny, obrázky, modlitbičky atd., jež rovněž uchoval ve své sbírce.

Tento genealogický materiál Vunšvicův, k němuž patří ještě několik rukopisů (Vunšvicem sepsané vývody některých českých rodů svázané v knihy, *Kurzes genealogisch, historisch und chronologisches Diarium des uralt freiherrlich Wunschwitzischen Geschlechtes* z roku 1749), koupili stavové od dědiců Bohumírových r. 1748 spolu s vybranou jeho knihovnou genealogických spisů českých i jinojazyčných za 1000 zl. Vše bylo zařazeno do stavovského archivu, s ním dostalo se i deskám a do moci státních úřadů. Po-

zůstalost Vunšvicova vrácena stavům — jak již vyloženo — po dlouhém jednání teprve roku 1837: knihy (567 svazků) věnovány vlasteneckému muzeu, sbírka genealogická odevzdána do stavovské registratury. Materiál ten, téměř všechn psaný vlastní rukou Vunšvicovou, k němuž je starý inventář, dá se snadno používat, neboť je srovnán abecedně podle rodův a zaujímá 47 velkých krabic. Vunšvic je často vyhledáván badateli v českém rodopisu šlechtickém a pro svoji značnou cenu je dobrým rádcem v četných otázkách.

Ještě nedlouho před samým koncem stavovské správy zemské (1860) byla registratura zemského výboru obohacena dvěma genealogickými sbírkami z pozůstalosti posledního nejvyššího písaře Jana Norberta rytíře z Najperku (1796—1859). Je to *Renzova sbírka znaků* kreslených neb malovaných (26 svazků, kvart, 5033 znaky) a *genealogická sbírka Šumanova* (26 svazků výpisův seřazených a označených podle rodův a písmen A—Z a 2 svazky Beiträge zur diplom. Genealogie des böhmischen Adels, vše folio). Jan baron Šuman, švagr Vunšvicův, také si založil sbírku genealogických vývodův a výpisův, které však nejsou shledány s tak velikou pílí a přesností a nemají také proto takovou cenu; zakládá se namnoze jen na deskách, jmenovitě menších deskách zemských; Najperk ji trošku rozhojňoval až pro svou dobu úmrtními listy a podobným materiálem. K Šumanovi patří také ještě pět svazků výtahů (s indeksem, folio) z pražských matrik, jež obsahují zápisy o šlechtických rodech až do konce XVIII. století.

Podobného původu, složení i významu je *sbírka Ubelliho* (27 svazkův označených písmenami od A do Z a pak 7 svazků různých výpisů), nazvaná podle zakladatele Siegfrieda svobodného pána Ubelliho; ani v listinách této sbírky (většinou jen vývody) není zpravidla patrné, odkud jsou vzaty udaje vývodův a pod., což ovšem zmenšuje její cenu a spolehlivost.

Naproti tomu *sbírka Leonova* (18 velkých krabic), která byla zakoupena pro zemský archiv roku 1887, neskládá se toliko z opisův a výpisů, nýbrž obsahuje také originály (na 3000 kusů, které však částečně jsou zařazeny mezi »sbírku originálův a aktů cizí provenience«). Bývalý její majitel Mořic říšský rytíř Leon v Obermaisu v Tyrolích zdědil sbírku po hraběti Jozefu Trauttmansdorffovi, který sám velký sběratel, získal největší část její koupí ze sbírky rytíře Schönfelda; tím způsobem jsou v ní zachovány listiny, jež si nasbíral Růxner, Bienenberg, archivář Klause, rytíř Wohonius, archivář ústavu šlechtičen von Streitenfels, registranti desk zemských Mayer a Preisler. Historická cena listin ovšem není velká, jak tomu již bývá pravidlem při sbírkách genealogických.

Velmi cennou pomůckou pro materiál k dějinám české šlechty uložený v zemských deskách je *Zeehova rukověť k zemským deskám*,

Alphabetisches Handbuch über den böhmischen hohen und niederen Adel aus der königlich-böhmischen Landtafel nach den in derselben seit dem Jahre 1541 vorkommenden Urkunden ausgezogen (18 svazků, folio). Ředitel registratury zemských desk a tajemník zemského soudu Jan Ignác Zeeh přes dvacet let pracoval o tomto výtahu z desk, v němž jsou abecedně dle rodů uvedeny krátce s přesným udáním kvaternu a folia všechny zápisy o majetku, hodnostech, znacích atd. české šlechty z let 1541—1817; předeslán je úvod o deskách a srovnávací tabulka mezi starými názvy a novějšími čísly kvaternův deskových. Roku 1817 jednalo se o vydání rukověti tiskem v zkrácené úpravě, stavové přijali již věnování Zeehovo, ale k tisku nakonec přece nedošlo. Dostala se však v majetek stavův a z knihovny zemského výboru do archivu (1863).

V posledním čase konečně (1914) byla zemskému archivu darována *sbírka Augusta z Doerrů hledící k české šlechtě*. Literárními pracemi známý badatel v české genealogii August z Doerrů po celá desítiletí sbíral materiál k dějinám české šlechty ve veřejných i soukromých archivech v Čechách, celém Rakousku i cizině a opisy nalezených listin ještě za svého života věnoval zemskému archivu, aby byly přístupny historické veřejnosti; archivní sbírky genealogické byly tím obohaceny o význačné prameny velké ceny. Sběrka sama skládá se z 18 foliových svazků vázaných (opisy: moravský archiv zemský: Ritterbuch 11 a 12; archiv ministerstva vnitra: Protocoll in Majestätssachen 1527—1576; šlechtický archiv: Saalbuch 11, 12a, 12b; 15, 20, 22, 23, 32, 38, 43, 44, 47, 48, 54, 55, 59, 63, 65, 67, 74, 79, 83, 89, 90, 94, 99, 101, 105, 107, 111, 129, 147, 154, 157, 163, 168, 174, 192, 204, 250, 259, 268, 271, 274, 275, 277, 283—287, Reichsakten; místodržitelství v Praze: kopiáře 3, 89; státní archiv ve Vídni: Reichsregistratur 1400—1806; celkem 5629 listů), ze 16 kartonů foliových opisů srovnaných chronologicky z let 1326—1908 a 1 kartonu výpisů ze šlechtických a erbovních listů, které uděloval dvorský falckrabí pro země koruny české (celkem 6805 kusů), lístkového katalogu k celému materiálu v 7 krabicích (celkem 13.896 lístků) a abecedního seznamu (lístkového) veškeré šlechty, jež obdržela inkolát pro českou korunu, ve 3 krabicích (celkem 3305 kusů).

Ke genealogickým sbírkám svým obsahem patří ještě také *průby šlechtické* 103 rodův a *vývody* 19 rodů, kteréžto (originální) listiny byly odevzdány archivu od desk zemských; k nim přistupují ještě vývody (původní) atd., jež dostaly se do archivu zcela nahodile.

Většinou toliko význam pro genealogii má velká *sbírka originálův a aktů cizí provenience*, která se skládá z listin nahromaděných

ších se časem v archivu buď koupí nebo darem. Značnou část její tvoří kusy archivu pánů z Žerotína, později Bruntálských z Vrba, jež byly koupeny roku 1893 od berlínského antikváře J. A. Stargarda. Jiné celky menší jsou: listiny university Pražské, uložené po zrušení sboru doktorů filosofie spolu s Oekonomiky do archivu zemského, listiny brozanské, které byly dány do zemského archivu od c. k. vrchního zemského soudu roku 1895, listiny kouřimské, stříbrské, královéhradecké, rakovnické, slavkovské, děkanství karlíštejnského; největší část však spolu naprosto nesouvisí a byla získána nahodile. První část regist listin až do roku 1620 (č. 1 až 897) byla uveřejněna v druhém svazku Zpráv zemského archivu (str. 59—158), k pokračování dojde v některém příštím ročníku.

Čistě sběratelský a genealogický zájem vedl také Fr. Parise, místodržitelského radu, k založení vlastní sbírky, již roku 1911 od dědiců koupil zemský archiv. Původnímu majiteli se však podařilo získat i některé kusy cennější a proto *Parisova sbírka* (13 originálů pergamenových z let 1372—1588 — mezi nimi privilegia Karla IV. z r. 1372, krále Jiřího z r. 1461, krále Vladislava z r. 1471, listina arcibiskupa Pražského z r. 1389, česká listina Jana z Michalovic z r. 1417 — na 300 listin papírových z XVI. a XVII. století, rytiny, plány, staré tisky ze XVI.—XVIII. století, řada tištěných artykulů sněmovních od r. 1569 a j.) má i dosti značný význam historický.

K materiálu genealogickému možno připočít také většinu kusů, jež se dostaly do zemského archivu koupí z *pozůstalosti Dr. Edmunda Schebeka* (1896); jsou to cenné pomůcky — většinou opisy — k dějinám rodopisu a majetku české šlechty (úřední seznam udělených českých inkolátů »incolatus regni Bohemiae«, seznamy v deskách zemských zanesených koupí a prodejů s věcným rejstříkem ve dvou svazcích, seznam svěřenských statků v království Českém, rozličné seznamy šlechty české, většinou dle titulářův a pod.).

Samostatné oddělení sbírek archivních tvoří *knihy královského soudu appellačního na hradě Pražském*. Jsou to archiválie zeměpanského původu, neboť rada nad appellacemi byla zřízena r. 1548 králem Ferdinandem po potlačení odboje stavovského, aby města byla podrobena moci královské i po stránce pravomoci soudní. Soudní stolice předních měst, jež do té doby byly »vyššími právy«, přišly nyní o tuto působnost; odvolání ode všech soudů městských v Čechách, na Moravě, v Slezsku a Lužici šla od roku 1548 na soud appellační, který teprve za josefské opravy soudního zřízení (1784) přestal být instancí toliko pro výpovědi městských soudů a stal se druhou instancí pro všechny soudy v Čechách.

Archiv bývalého soudu appellačního byl uložen u c. k. vrchního soudu v Praze a odtud byla roku 1868 část jeho odevzdána zemskému archivu. Zásadně byly vybrány jen rukopisy, knihy vázané nebo aspoň sešity, akta byla ponechána při soudu. Tak se dostalo zemskému archivu — s několika svazky, jež byly odevzdány později — přes 200 rukopisů obsahujících důležitý materiál jak pro dějiny práva a soudnictví tak i dějiny měst v zemích koruny České od polovice XVI. do konce XVIII. století. Jsou to především dvě souběžné řady — česká a německá — rozsudků soudu appellačního (ortelové, manuál ortelní, Urtheilsbücher, Urtheilsmanuale), které se zachovaly celkem s malými mezerami od roku 1548 nepřetržitě až do zrušení appellačního soudu jakožto instance výhradně pro města roku 1783, dále knihy reskriptů z let 1691—1787, protokoly in feudilibus z let 1763—1783, libri casuum z let 1683—1763 a několik jiných knih, jež se vedly při soudu appellačním.

S uvedenými rukopisy od vrchního zemského soudu bylo zemskému archivu věnováno také na 200 starých tisků, cenných jako historické prameny, totiž sněmovní artykule (1709—1761), schematismy (1790—1846) a kalendáře od roku 1605.

Ještě od jiného státního úřadu, ovšem jen nepřímo, dostalo se zemskému archivu dosti značného množství rukopisů. Na začátku roku 1898 dověděl se archivář Dvorský, že karlínský obchodník Max Hirsch rozprodává staré knihy a spisy, jež koupil *od c. k. zemské státní pokladny* v Praze. Pro zemský archiv zbylo ještě 26 metr. centů, 15 centů bylo již prodáno na papír a pod. Tak získaly sbírky archivní účetní knihy o navigaci v Čechách z let 1780—1819 (49 svazkův), o náboženských fondech z let 1792—1840 (70 svazků), o exjezuitských statcích z let 1781—1815 (22 svazky), o ústavu šlechtičen na Hradčanech z let 1796—1842 (12 svazků), o jiných vydajích z let 1779—1820 (73 svazky) a nařízení a korespondenci o týchž záležitostech.

Jako v každém archivu nahromadila se i v zemském archivu darem a koupí *sbírka rukopisů*, které netvoří celek v sobě uzavřený. Seznam částí rukopisů byl uveřejněn ve Zprávách I, 164—178. Význačnější skupina je 12 svazků z XVI.—XVII. století nazvaných *Oeconomica*, které byly odevzdány archivu po zrušení sboru doktorů filosofie; obsahují jednak akta konsistoře sub utraque 1539—1614. Jiná skupina je 24 svazky *korrespondence a aktů hraběte Františka Antonína Šporka*, známého lidumila a podporovatele věd a umění, z let 1695—1738; byly koupeny roku 1890 a 1891.

Tím byly by naznačeny nejdůležitější fondy zemského archivu. Zbývá ještě se zmínit o skupině listin, která je uprostřed mezi archi-

váliemi a opisy. Je to t. zv. *Rybičkova sbírka privilegií měst českých*, jež byla zakoupena roku 1867 za 200 zl. Obsahuje privilegia — staré úředně nebo panovníkem ověřené opisy — měst českých, která jsou dobrou pomůckou pro dějiny měst i praktické potřeby.¹⁹⁾

Uplynulé půlstoletí neukončilo však vývoj zemského archivu ani po stránce sbírek archivních. Vybudování státního archivnictví a stále vzrůstající péče o archivní památky vůbec zmařila mnohou naději na rozmnožení fondů zemského archivu a mnohý bod programu, který byl rozvinut při jeho založení, musil zůstat nesplněn, avšak přes to nové a velké úkoly očekávají zemský archiv v budoucnosti. Je to otázka *zřízení českého archivu agrárního*.

Účel zvláštního archivu pro agrární dějezpyt je vědecký a bývalý ministr orby prof. dr. A. Bráf, který dal návrh na jeho založení v zemské statistické komisi království Českého (1904), vyšel tím vstřícně dávno již vyslovené potřebě české vědy, která právě v posledním desetiletí vždy více se obracela k badání o českých dějinách hospodářských: rozptýlené prameny měly být sbírány a tak zachráněny pro vědecké studium. Jednání, které se v té věci vedlo mezi zemskou statistickou komisí, zemědělskou radou a zemským výborem, nemohlo zatím skončit jinak nežli přípravou zprávy pro sněm, v níž se navrhuje: »V zemském archivu království Českého zřizuje se oddělení agrárněhistorické pro sbírání, uschování a zpracování památek důležitých pro dějezpyt agrární v království Českém«; za tím účelem se také žádá za zřízení nového místa úřednického, což ovšem dlužno považovat toliko za první krok k dosažení cíle, k němuž směřoval návrh na zřízení agrárního archivu. Pro nedělnost sněmu návrh nebyl projednán, avšak možno právem očekávat,

¹⁹⁾ Bavorov, Bechyně, Benátky Nové, Benešov, Bilina, Blatná, Blovice, Bohdaneč, Bousov, Brod Vyšší, Buškovice, Dašice, Dešná, Doksy, Dvorce, Hodkovice, Holice, Horažďovice, Hořepník, Hory Malé, Hostouň, Hradec Jindřichův, Hradec Králové, Hrady Nové, Humpolec, Cheb, Chlumec nad Cidlinou, Janovice, Jaroměř, Jelení Horní, Kadaň, Kašperské Hory, Kladruby, Kolín, Královice, Krumlov, Lanškroun, Lípa Česká, Lipnice, Litoměřice, Litomýšl, Loket, Lomnice, Luže, Lysá Nová, Manětín, Mělník, Město Nové nad Metují, Mezimostí, Mšeno, Mýto, Mýto Vysoké, Nečtiny, Nepomuk, Netolice, Pardubice, Pelhřimov, Plzeň, Poděbrady, Police nad Metují, Polička, Prachovice, Proseč v Chrudimsku, Příbram, Přimda, Rabí, Ronšperk, Roupov, Rožmitál, Rychnov, Sadská, Skalice Česká, Soběslav, Sobotka, Stráž nad Nežárkou, Strážov, Švihov, Touškov, Trutnov, Třebechovice, Třeboň, Týnec Hrochův, Týnec Panenský, Unhošť, Valeč, Velvary, Verneřice, Veselí nad Lužnicí, Vilémov, Vimperk, Zahrádka Trhová, Zamberk, Zatec, Žirovnice, Žlutice. — Černá Hora, Ivančice, Kojetín, Lipník, Litovle, Meziříčí Velké, Polešovice, Prostějov, Rožnov, Strážnice, Svitavka, Telč, Tišnov, Třebová Moravská, Vážany, Vejmyslice, Zábřeh. — Fryšták, Hlučín, Ostrava, Struemeň, Těšín. — Schirgswalde v Lužici Horní.

kávat, že setká se u zástupců země s pochopením, které tak často projevíli, šlo-li o podporování historické vědy v Čechách.

Usnesení zřídit agrární oddělení při zemském archivu, které by bylo jeho integrující součástí a nikoli jen samostatným ústavem přiřčeným k archivu, opíralo se o správné poznání, že v zemském archivu jsou již nyní uloženy důležité prameny pro dějiny pozemkového majetku v Čechách, totiž berní katastry zemské od polovice XVII. století až do století XIX. a staré pozemkové knihy odevzdané od většiny okresních soudů v království Českém; tyto prameny jsou základem veškerého badání o pozemkovém majetku a hospodářském vývoji Čech v novější době a bez nich nový archiv agrární byl by kusý. Proto otázka rozřešena tak, že uvedené fondy zemského archivu se stanou střediskem, k němuž se přiřčení nově získané archiválie.

Zemědělská rada učinila počátek s rozmnožováním archiválií k agrárním dějinám českým tím, že odevzdala (1905) zemskému archivu v uschování *registraturu hospodářské vlastenecké společnosti pro království České z let 1770—1872* (104 svazky dle let, některé ovšem obrovské). Tato společnost, zřízená z popudu panovnice v době velikých reforem státních i hospodářských, vzrostla z nepatrných počátků v mohutnou organizaci zájmovou — po jejím zrušení přijala její úkoly nynější zemědělská rada — a zasahovala v době svého staletého trvání do všech odvětví zemědělské práce nejrozmanitějším způsobem; byl to úřední orgán, který se měl starat o všestranné povznesení českého zemědělství. Proto registratura společnosti spolu se spisy a časopisy, které vydávala, je bohatým zdrojem pro dějiny zemědělství v Čechách od konce XVIII. století.

Soustavné další doplňování a rozmnožování agrárního archivu o písemné památky může se dít především získáváním starých registratur bývalých patrimoniálních a hospodářských úřadů; většina jiných pramenů k agrárním dějinám je uložena v archivech, na jejich získání nelze pomýšlet. Panské archivy poskytují dobrý obraz nejen hospodaření na jednotlivých panstvích, nýbrž i všech společenských, právních a hospodářských poměrů všech lidí patřících v okruh působnosti vrchnostenského úřadu, který až do roku 1848 zastával úkoly dnešních úřadů soudních, berních i politických. Archiválie ty jsou pro agrární dějiny pramen prvního řádu, ovšem nabývají svého pravého významu v rámci místních dějin; pro základní linie vývoje selského stavu bude nutno vždy obracet se k archivům jiným, jako jsou ústřední archivy vídeňské, místodržitelství v Praze nebo zbytky bývalých archivů krajských. Agrární archiv jakožto útvar umělý, který nevznikl organicky ze správní činnosti nějakého úřadu, bude moci soustředit jen část písemných památek důležitých pro agrární dějezpyt. Archiválie uložené

v panských archívech jsou dnes nejvíce vydány zkáze a proto sběratelská činnost zemského archívu může také přispět k jejich záchráně. Panské archívy po zrušení zřízení patrimoniálního pozbyly v očích majitelů všechen význam a proto také všeliký nárok na svoje zachování. Přemnohé z nich propadly zhoubě k nenahraditelné škodě našeho poznání historického a mnohé jsou k tomu odsouzeny, nedostane-li se jim v brzkou lepší péče. Doba je vhodná pro jejich záchranu, neboť dá se očekávat, že aspoň peněžní ústavy, které v posledním čase v hojnější míře provozují obchod s velkostatkem, projeví dosti smyslu, aby neničily to, co pro ně nemá nijakou skutečnou hodnotu. Ukázalo se však také při vyjednávání, jež v té věci zavedla správa archívu, že i nynější majitelé panství, při nichž se zachovaly staré archívy, jsou ochotni vyjít zemskému archívu vstříc a odevzdat svoje archiválie hospodářské pro nový archív agrární buď darem nebo jako depositum. Tím způsobem může tedy zemský archív dosáhnout značného obohacení svých sbírek. Přirozeno však, že toto vybudování agrárního oddělení musí se dít soustavně a s výběrem, aby nebylo jen nakupením množství aktů, nýbrž také skutečně sbírkou všestranně osvětlující agrární poměry v minulosti.

Vedle panských registratur půjde ovšem také o zbytky selských, vesnických archívů, pokud se ještě zachovaly v držení osad nebo jednotlivců, dále o listiny soukromých osob nebo korporací selských, o listiny svobodnické, hospodářské zápisky, paměti a všeliké písemnosti, jež jakýmkoli způsobem přispívají k objasnění selského bytu nebo některé stránky českých dějin agrárních. Rovněž nesmí nový ústav zapomínat na sbírání tištěných pramenů. Nejde jen o hospodářskou a statistickou literaturu ve vlastním smyslu, nýbrž také o příležitostné tisky, letáky, brožury, provolání, o propagační lidovou činnost publicistickou, jakou rozvinula na příklad hospodářská společnost a která právě proto, že je určena jen časové potřebě a uniká namnoze veřejným knihovnám, vyžaduje obzvláštní péči sběratelské.

Ostatně již v dřívějších letech se podařilo zemskému archívu získat několik registratur bývalých panství; bohužel žádána z nich není zachována úplně, většinou jsou to jen pozemkové knihy nebo jiné archiválie uchované v knihové formě, z aktového materiálu jen menší zlomky. Jsou to *registratura někdejšího úřadu nejvyššího purkrabství*, která byla odevzdána od zrušeného ředitelství zemských statků (1893), *registratura rychmburská*, koupená (1898) od ředitelství panství — 23 metrické centy po 2 zl. 50 kr. (dosti obsáhlá, obsahuje sirotčí a pozemkové knihy ze XVI. století, akta o správě berní, urbáře, knihy patentů, nařízení krajská a jiné knihy k hospodářské správě), *zbytky hospodářské registratury velkostatku Krnského*, pocházející skoro výhradně teprve

z první poloviny století XIX. a jen nepatrnou měrou sahající do posledních let XVIII. století, které se zlomky rodinného archívu hrabat Šporků a četnými starými knihami byly zakoupeny pro archív roku 1909. Darem dostalo se zemskému archívu z některých panských archívů, jež byly navštíveny na výzkumných cestách archivních úředníků, rovněž některé části, aspoň knihy pozemkové, tak od knížete Lichtenštejna z panství Lanškrounského roku 1895 (36 purkrechtních knih z let 1531—1671), od hraběte Pálffyho z panství Merklínského roku 1899, od dr. Cicvářky ze zámku Lobečského, od J. V. arcivévodě Františka Ferdinanda d'Este z panství Chlumského u Třeboně roku 1900, od c. k. horního ředitelství v Příbrami spisy z panství komorních, jež mu byly podřízeny, a j. Celá registratura hospodářská a vrchnostenská, v níž by se zračil hospodářský a společenský vývoj panství v několika stoletích, dosud v zemském archívu uložena není.

Jako archív sám má úkoly literární (vydávání pramenů), tak i agrárnímu oddělení kromě soustavného doplňování a rozmnožování materiálu a jeho pořádání je podle návrhu sněmovního přisouzeno vědecké zpracování pramenů, důležitých pro české dějiny agrární. Těmto vědeckým povinnostem dlužno rozumět tak, že správa archívu se postará v první řadě o vědecké uspořádání všech sbírek a výsledek této vnitřní práce archivní uloží v podrobných inventářích, vydaných tiskem pro širší veřejnost historickou, dále že věnuje svoji pozornost kritickému a všestrannému prozkoumání vzniku, způsobu zařízení, účelu a dosahu jednotlivých archivních fondů jako na příklad knih pozemkových, katastrů atd. a tak osvětlí jejich pravý význam a cenu pro historické badání a konečně že přistoupí k vlastnímu vydávání pramenů agrárních dějin. V tom směru byly již vykonány rozsáhlé práce přípravné pro vydání berní role za vedení p. š. r. F. A. Slavíka. Je to podnik veliký a práce pro řadu let a protože kromě toho ostatní úkoly zaujmou všechnu energii potřebnou k náležitému vybudování agrárního oddělení, bylo by zbytečno při omezeném počtu sil rozvíjet jiný obsáhlejší pracovní program.

Správa archívu zemského byla již před několika lety nucena odmítnout nové úkoly, které jí měly být uloženy. Když zemská statistická komise roku 1909 požádala zemský výbor o zřízení archívu průmyslového vývoje v království Českém se zvláštním zřetelem k velkopřemyslu, vyslovilo se ředitelství zemského archívu proti spojení nového ústavu s archívem zemským. Důvody pro to byly několiké, především vnitřní. »Ani průmyslový vývoj národa — pravilo se v dobrém zdání zemského archívu — není sice možno odloučit od jeho celkového vývoje dějinného, přece však průmyslový

vývoj, zvláště v době starší, neměl ani zdaleka tak veliký význam pro veřejný život národa, pro jeho poměry ústavní a společenské, jako vývoj agrární. Kdežto poměr k půdě byl v starší době takřka základem politického, právního a společenského postavení ohromné většiny národa, průmysl toho významu nikdy neměl. Z toho plyne podstatný rozdíl ve studiu dějin agrárních a vývoje průmyslového, a zejména důležitý rozdíl v pramenech, o něž se toto studium opírá. Rozdíl ten se prakticky projevuje také tím, že nejdůležitější a nej-cennější součástí zemského archivu (katastry, pozemkové knihy) jsou zároveň základními prameny pro novější české dějiny agrární, kdežto pro dějiny vývoje průmyslového není v zemském archivu pramenů podobného významu.« Avšak i jiné důvody mluvily proti tomu, neboť archiv průmyslový, který podle návrhu zemské komise statistické má přihlížeti především k velkopřůmyslu, zcela přirozeně bude obsahovat z největší části, ne-li výhradně, archiválie z doby nové a nejnovější, k jichž porozumění a správnému užívání není třeba jen výhradně odborného vzdělání historického, naopak studium moderního vývoje průmyslového předpokládá vědomosti technické a národohospodářské, a proto by nebylo ani po stránce osobní připojením archivu průmyslového k archivu zemskému mnoho získáno. Hlavně však omezený počet úředních sil a místností, které budou musit pojmout, jak se dá očekávat, množství materiálu k agrárním dějinám, byl příčinou, že archiv zemský byl nucen odmítnout úkol starat se o zřízení průmyslového archivu a navrhnout, aby aspoň pro začátek se ho ujala Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách, jejíž registratura, nahromaděná za tři čtvrtstoletí jejího trvání, sama o sobě by byla důležitou součástí budoucího archivu průmyslového, a jejíž bohatá knihovna odborná by tomuto archivu byla pomůckou neocenitelnou, nebo Technologické museum.

Tento dvojí nedostatek, sil a místa, provázal zemský archiv od samého začátku jako úděl i mnohých jiných ústavů věnovaných pěstění neproduktivních hodnot. To bránilo také archivu, že nemohl splnit všechny své úkoly tou měrou, jak sám by si přál. Dnes je zřejmo, že *archivář Gindely* (1862—1892), jemuž k ruce byl dán jediný *adjunkt J. Emler* (1862—1864), naprosto nemohl uskutečnit všechny velké plány o vybudování ústředního archivu země, zvláště když nedošlo k zřízení archivních dopisovatelů. Přesahovalo to síly dvou úředníků a proto hned v začátcích také z tohoto důvodu začala se zanedbávat čistě archivní stránka ústavu. Po odchodu Emlerově rozmnožen byl počet adjunktů na dva, *Fr. Dvorský* (1865 až 1903) a *Julius Pažout* (1865—1909; zatímně r. 1865, definitivně r. 1866) a tak zůstalo po celé čtvrtstoletí, zatím co přibyl nový úkol literární, *Sněmy české*. Třetí místo adjunktské bylo zřízeno roku

1891 a obsazeno nynějším ředitelem *dr. Vojt. J. Nováčkem*. V té době právě byl odevzdán zemskému archivu katastr jozefský a tím rozmnožila se nadmíru úřední agenda, takže opět se neuvolnily síly pro pořadatelské a jiné archivářské práce. Smrtí *Gindelyho* (dne 17. října 1892) uprázdněné místo adjunktské bylo uděleno nynějšímu zemskému archiváři (od roku 1909) *Hynku Kollmannovi* (1893). Za správy *Dvorského* (1892—1903) opět došlo k zřízení nového místa úřednického; stalo se tak pro netušený vzrůst prací úředních, které se nahrnuly spolu s odevzdanými pozemkovými knihami, neboť od té doby převzal zemský archiv také všechny povinnosti, jež do té doby obstarávaly listovny c. k. okresních soudů. Čtvrtým adjunktem stal se roku 1900 *dr. Jan B. Novák*, od roku 1910 zemský archivář. Teprve když *Dvorský* odešel na odpočinek a *dr. Nováček* jmenován ředitelem (28. pros. 1903), jednalo se o zjednaní náhrady v počtu úřednictva. Koncipistou jmenován roku 1904 *dr. Kamil Krofta*, který již od roku 1901 konal v zemském archivu praksi archivní. Za nové správy bylo hned na začátku mezi *dr. K. Kroftu* a *dr. J. B. Nováka* rozděleno vydávání *Sněmů*, z nichž každému svěřena samostatná řada; za vydavatele Propagandy ustanoven archivář *H. Kollmann* již dříve. K dalším změnám došlo až teprve po odchodu archiváře *J. Pažouta* (od roku 1910; u příležitosti jeho čtyřicetiletého služebního jubilea dostalo se mu titulu archivního ředitele roku 1905) na trvalý odpočinek, neboť *dr. Jan Gebauer* konal praksi v archivu jen několik měsíců (od srpna 1907 do začátku ledna 1908) byv předčasně smrtí vyrván ze svazku archivního. Uprázdňené místo obdržel roku 1910 *dr. Jozef Borovička* (od roku 1914 zemský vicearchivář). Posledním koncipistou stal se *dr. Miloš Vystyd*, roku 1912 (který praktikoval od podzima předešlého roku), když *K. Krofta* byl povolán na českou universitu za profesora rakouských dějin. Avšak ani jemu nebylo popřáno věnovat svoje bohaté síly trvale zemskému archivu; padl na haličském bojišti dne 19. října 1914. Od začátku října téhož roku je praktikantem v zemském archivu *dr. Bedřich Jenšovský*.

Vedle jmenovaných úředníků bývalo dle potřeby v archivu zaměstnáno několik vysokoškolských posluchačů, jimž svěřovány práce opisovačské, snazší rovnání některých sbírek a pod. Vyrůstající agenda úřední vyžádala si zřízení stálého místa pro výpomocnou sílu kancelářskou, k němuž přistoupilo r. 1907 ještě druhé místo; r. 1907 opatřen pro archiv také psací stroj s písáčkou.

Uváží-li se, že zemský archiv vydává *Sněmy* a *Akta kongregace* a že každá z těchto publikací, mají-li být vydávány dle nynějších požadavků vědy a bez dlouhých průtahů, vyžaduje stálé a vytrvalé práce aspoň jednoho úředníka, je jasno, že počet úředních sil není dostačující, aby archiv mohl dokonale plnit všechny svoje povinnosti. Za

těchto poměrů je nutno stále odkládat práce, které jen poněkud snesou odkladu, na dobu pozdější a vyřizovat jen věci nejnutnější; je ovšem přirozeno, že nejvíce je tím postiženo pořádání sbírek archivních. Na nedostatečný počet úředníků zemského archivu bylo v odborném tisku častěji s důrazem ukazováno a také zemský výbor v zásadě uznal oprávněnost těchto steskův, avšak připravené návrhy na rozmnožení koncepčních sil nemohly být provedeny pro nedělnost českého sněmu.²⁰⁾

Ani *umístění archivu* neodpovídá požadavkům, které dnes klade nauka archivní. Původně byly sbírky archivní v budově sněmovní (176-III), pak přeneseny do domu Senftenberského (259-III) a konečně uloženy v přízemních místnostech budovy muzea krále Českého (1700-II), jichž část byla archivu vykázána po dostavění paláce muzejního r. 1891 a další část po převzetí pozemkových knih. Jsou to čtyři místnosti kancelářské, pokoj ředitelův, dvě síně pro úředníky a sál pro badatele archivní, v němž zároveň pracují kopisté. Ve všech těchto místnostech, vyjímaje kancelář ředitelovu, jsou umístěny skříně pro příruční knihovnu a pro sbírku archivních opisů, repertorií a některých rukopisů. S těmito místnostmi souvisí síň pro korunní archiv, opatřená zvláštním bezpečnostním uzavřením; jsou zde uloženy také některé jiné archiválie (rukopisy apelačního soudu, berní role, malý stavovský archiv, protokoly zemského výboru a sněmu, sbírka Rybičkova a j.). V korunním archivu je zároveň stálá a hojně navštěvovaná výstavka zajímavých listin zemského archivu (srv. Zprávy II, 2—3). Přílehlé rozsáhlé chodby rovněž upraveny pro úřední potřebu, jednak pro síly výpomocné, jednak pro sbírky archivní (katastry a stavovská registratura). Pro knihy pozemkové získáno jako dépôt osm místností, jež však jsou od ostatních kancelářů odděleny několika chodbami a dvory; i na chodbě ve-

²⁰⁾ V dějinách zemského archivu nutno se zmínit také o *příruční knihovně*. Hned při založení archivu byly pro archiv zakoupeny některé nezbytné knihy, jiné opatřeny na účet knihovny zemského výboru, z níž zároveň vyřazena řada historických spisův a odevzdána archivu pro potřebu úředníkův i badatelův. Teprve však roku 1876 věnován větší obnos na opatření knih (300 zl.) a od té doby povolováno ročně 100 zl. na doplňování archivní knihovny; dotace ta stoupla r. 1910 na 1000 K. Bylo to naprosto nutné, neboť jakmile zemský archiv vážně se ujal svých úkolů jakožto vědecký ústav vydavatelský, musil si opatřit i literární pomůcky, potřebné k svým pracím. Odborná knihovna historická vzrostla však zatím nejen koupí, nýbrž i dary. Za nové správy podařilo se obrátnému vedení knihovny (Dr. Jan B. Novák) vstoupit ve styk s historickými ústavy a společnostmi domácími i zahraničními, jež výměnou za historické publikace, vydané nákladem království Českého, věnovaly archivu spisy vydané vlastním nákladem a od té doby je postupně zasílají. Toto pravidelné a hojně rozmnožování knihovny o velmi cenná díla je zároveň svědectvím toho, že vědecká činnost zemského archivu je náležitě ceněna doma i v cizině. Dnes čítá knihovna archivní na 6000 svazků.

ducí k tomuto oddělení bylo nutno umístit skříně s archiváliemi (registratura hospodářské společnosti). Plány archivních místností v budově muzejní jsou připojeny k I. svazku Zpráv.

Vzrůstající tisni bylo částečně odpomoženo tím, že r. 1908 byla pro archiv upravena budova bývalé zemské jízдарny v Bredovské ulici č. 6 (911-II), jež přikázána zemskému archivu jako jeho odbočka; tím zjednány dvě menší místnosti kancelářské a prostorný sál jako archivní dépôt. Sem přestěhovány s jinými archiváliemi hlavně knihy a spisy jozefského katastru, jež do té doby byly uloženy ve zvláštní síni v muzejní budově, a umístěny nově získané svazky stabilního katastru, převzaté tehdy od c. k. mapovního archivu. Pro nejbližší dobu je tedy postaráno o místnosti i pro větší sbírky archiválií, o něž bude zemský archiv rozmnožen. Toto rozšíření archivu má však také své nevýhody, neboť přenesením sbírek, jichž se často užívá (katastry), do filiálky stěžuje se úřadování po mnohé stránce.

Zřízení filiálky dlužno považovat toliko za dočasný prostředek z nouze, který časem musí být nahrazen umístěním sbírek archivních v samostatné budově, vyhovující všem požadavkům archivní nauky i praxe, neboť hmotné podmínky ústavu jsou v přímém poměru k jeho vnitřnímu rozvoji. Sněm a výbor království Českého projevoval vždy vzácné porozumění pro české dějepisce a podporoval je velmi obětavě po celé půlstoletí; přízeň české samosprávy k vědě historické patří k jejím nejlepším stránkám a některé osoby z českého sboru zákonodárného, na prvním místě poslance K. Adámka, dlouholetého zpravodaje o archivu v zemském výboru, bude si česká historie vždy připomínat s vděčností. To opravňuje také k naději, že ani v budoucnosti sněm neodepře svou pomoc vědeckým snahám historickým a neopomene dokonale budovat zemský archiv i po vnější stránce. Učiní tak u vědomí, že se vynaložené oběti zemi vrátí plnou měrou: prospěje se tím vědě a zároveň i opatří odvětví veřejné správy.

LITERATURA.

Činnost král. českého zemského archivu vylíčena na základě úředních spisů, jež dlužno hledat v registratuře zemského výboru království Českého a zemského archivu; mnoho se také najde v protokolech o zasedání zemského výboru a sněmu českého. Mezi tisky sněmovními jsou také úřední zprávy, jež podával archiv zemskému výboru s počátku úhrnně čas od času (zpráva za léta 1862—1874 vydána r. 1875, 1875—1886 vyd. r. 1886, 1862 až 1892 vyd. r. 1892), od roku 1893 do roku 1902 pravidelně za každý rok; jsou seznamenány ve *Zprávách* I, 1. O další činnosti poučují *Zprávy zemského archivu království Českého* I—III, vydávané od roku 1906.

Podle těchto pramenů objasněny zejména začátky archivu podrobněji, nežli bylo možno v pracích, jež sledovaly především cíl informační, jako na příklad *K. Krofta, Zemský archiv království Českého* 1910 (str. 22, otisk z *České Revue* 1910 č. 7 a 8), *J. V. Šimák, Das böhmische Landesarchiv und die Landespublicationen* (Čechische Revue 1907, I, 520—532); osobní vzpomínky na léta ztrávená v zemském archivu chtěl vylíčit *Julius Pažout*, bohužel sepsal jen nepatrný zlomek, který jde do roku 1866: *Vzpomínky na léta ve službě král. českého zemského archivu ztrávená 1865—1909*. Příloha *Národních Listů* k č. 71. »Z kulturního života«, 12. března 1911. Článků těch bylo plně užito právě tak jako několika monografických prací uveřejněných ve *Zprávách*; výsledky těchto studií prostě přejaty do dějin archivu, aby tak činnost zemského archivu za prvních padesát let vynikla jako celek, čímž ovšem nebylo možno se vyhnout opakování toho, co již obsírněji vylíčeno v předcházejících svazcích *Zpráv*.

Platí to zejména o hlavě III. (Činnost vydavatelská), jež je založena skoro úplně na tištěné literatuře. Na prvním místě nutno jmenovat monografii *K. Krofta o Antonínu Gindelym* uveřejněnou současně v tomto jubilejním svazku *Zpráv*; touto prací dostalo se konečně vynikajícímu dějepisci českému a prvnímu archiváři zemskému náležitěho ocenění, jakého jsme dosud postrádali; co zde pověděno o Gindelym, zakládá se na této práci. Rovněž o jeho nástupci pojednal *K. Krofta* ve *Zprávách* II, 21—33: *František Dvorský. Pohrobni vzpomínka*. — O českém badání ve Vatikáně a Monumentech psali v posledním čase (starší literaturu neuvádím): *K. Krofta, České badání v archivu Vatikánském* (Zprávy I, 24—42), *Jan B. Novák,*

O důležitosti zpráv nunciů pro »Sněmy české« (ib. 62—95), o Propagandě *H. Kollmann, O badání českém v archivu kongregace de Propaganda fide* (ib. 43—61); kritice podrobil českou práci v Římě *Vlastimil Kybal, Čeští historikové v Římě*. Česká kultura (1913) I č. 16—20; vylíčení vzniku publikace »Sněmů českých« a ocenění podal *K. Krofta, »Sněmy české«* (Zprávy II, 36—58). — Srv. dále *J. Pekař, České dějepisectví 1848—1898* v Památníku České Akademie 1898, I c str. 58; *J. Goll, Palackého program práce historické, ČČH* (1898) IV, 1—10; *K. Krofta, Palacký a Gindely, ČČH* (1912) XVIII, 275—320, zvláštní otisk str. 48; *J. Haasz, K české historiografii*. Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého 1898, str. 518—544.

Pro hlavu IV. (Zemský archiv a ochrana písemných památek v Čechách) jmenuju zejména tuto literaturu: O pokusech o státní organizaci archivní poučuje *K. Rieger, Mittheilungen aus den Acten des k. k. Ministeriums des Innern bezüglich einer Reorganisation des öst. Archivwesens*, 1881 (tištěno jako rukopis), dále *Mitteilungen der (dritten) Archivsektion der k. k. Central-kommission* I—VIII, 1888—1912 a jejich pokračování *Mitteilungen des k. k. Archivrates* I, 1913—1914, jež přinášejí jednak úřední zprávy o činnosti centrální komise a rady archivní, jednak články z celého oboru archivnictví v zemích rakouských, o jednotlivých archivech a t. d.; jmenovitě je důležitý článek *Osv. Redlicha, Das Archivwesen in Österreich*. Mitth. d. III. Sektion VI, 1—26, který stanoví program rakouského archivnictví. Srv. *V. Kratochvíl, Hollandská theorie archivní a reforma archivnictví u nás*. ČČH (1907) XIII, 1—10, 137—149; *J. Čelakovský, O organizaci archivnictví v zemích neuherských*. Věstník České Akademie (1913) XXII, také zvl. otisk str. 19. — O archivu muzejním jedná spisek *V. Křížka, Zpráva o archivu musea království Českého*, 1855, *V. Nebeský, Dějiny musea království Českého*, 1868, výroční zprávy Společnosti a v textu str. 30 pozn. 7 uvedený článek *V. Schulze* o výzkumu archivním pro diplomatář muzejní v letech 1875—1906, ČČM 1907, 448—462. — O domácích snahách o vydání zákona památkového v. sněmovní protokoly, příležitostné články v současných novinách; *Zákonitá ochrana starožitností a památek českých*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze (1893) I, 1—5, 25—28; *K. Adámek, Za ochranu našich památek*. Česká Revue 1911—1912, 169—178, 223—229, 288—292, 357—362, 388—400; *Memorandum* (Archaeologické kommise při České Akademii) k návrhu zákona podaného v XIX. zasedání panské sněmovny na ochranu historických a uměleckých památek. Věstník České Akademie (1909) XVIII, 434—440. — O úkolech samosprávného archivnictví: *V. Novotný, Kus otázky sociální — kus vědecké organizace*. Pražská Lidová Revue II (1906), 45—47; *Frant. Kameníček, Místní archivy*. Naše obec, věstník »Ústředí starostovských sborů na Moravě« a časopis věnovaný zájmům české samosprávy v zemích koruny Svatováclavské I (1907), 473—476 (referát pro chytaný pracovní sjezd české samosprávy); *J. V. Šimák, Vlastivědné úkoly samosprávných sborů*. Věstník poradního sboru českých okresů v království Českém III (1913), 51—56, 65—67; *J. Borovička, Samospráva a archivnictví v Čechách*.

Věstník České Akademie XXIII 1914 (také zvl. otisk str. 31, kde vyloženo podrobně, jak upraveny archivy obecní v jiných zemích, co v té věci učiněno u nás a jak třeba postupovat dále); srv. také referát o archivní literatuře poslední doby od *H. Opočenského* v Časopise pro české agrární dějiny I, 47—61; *Dr. Jos. Svoboda* (pseudonym archiváře J. Salaby), *Pro lepší poznání své vlasti!* O nutnosti a organizaci krajových archivů v Čechách. Naše Doba 1915, XXII (leden—duben), str. 41—48, 143—154, 334—347.

O archivu agrárním a průmyslovém v *Zprávy* III, 10—15, dále *J. Borovička*, *Zřízení agrárního archivu*. Agrární archiv 1915, II, též zvláštní otisk str. 27; *J. Gruber*, *Zřízení technického musea českého v Praze*. Česká Revue 1908—9, str. 1—9; *J. Šusta*, *Otázka archivů pro dějiny průmyslu a obchodu v Německu a u nás*. Obzor Národohospodářský (1910) XV, 353 až 362 a j.

O soupisu cechovních památek v *V. Vojtíšek*, *Zemská komise pro soupis památek cechovních v království Českém*. Věstník Svazu českých měst v království Českém IV, 7—13; srv. Časopis Společnosti přátel starožitností českých (1914) XXII, 91—92.

PŘÍLOHY.

1.

V Praze dne 29. července 1862.

Referát Dr. Frant. Braunera v zasedání zemského výboru dne 29. července 1862 o návrhu Frant. Palackého na zřízení místa zemského archiváře a jmenování prof. dr. A. Gindelyho archivářem.

Landes-Historiograph Dor. Franz Palacký erstattet den Antrag auf provisorische Creirung der Stelle eines Landes-Archivars und Berufung des Professor A. Gindely zu derselben.

Nach Vorlesung der Eingabe (*návrh Palackého ze dne 15. července 1862 otištěn v jeho spisu Zur böhmischen Geschichtschreibung str. 139—142*)

VORTRAG:

Die sorgfältige Aufbewahrung, Katalogisirung und Überwachung der Archive ist im Laufe unseres Jahrhunderts in allen civilisirten Staaten, England, Frankreich und Preussen ein Gegenstand besonderer Berücksichtigung geworden.

Überall suchte man die Archive einem doppelten Zwecke dienstbar zu machen: vorerst sollten sie den Interessen des Staates und der Gesellschaft dienen, da sie eine unerschöpfliche Fundgrube von Nachweisen über entschwendene Rechtsverhältnisse, Rechtstitel und manigfache öffentliche Einrichtungen sind, andererseits sollten sie geordnet der historischen Wissenschaft das Material liefern, dessen sie unabweisbar bedarf, wenn sie sich nicht auf eine chronicale Darstellung nackter Ereignisse beschränken will.

Da es wie bei allen wissenschaftlichen Zwecken und Einrichtungen, so auch bei dem Institute des Archivs auf die leitende Persönlichkeit ankommt, inwieweit das Archiv so nutzbringend als möglich werden soll, so geht man in den genannten Staaten bei der Auswahl der Archivsbeamten mit rigoroser Strenge vor; in England und Frankreich müssen sich die Bewerber mit besonderen Kenntnissen der älteren und neueren Geschichte ihres Landes und besonderer Vertrautheit in dem Urkundenwesen besonders ausweisen und im Preussischen Staat besteht neben dem Staatsarchiv in Berlin, welches die gesamte diplomatische Correspondenz enthält, in jeder Provinz ein eigenes Archiv meist unter der Leitung ausgezeichneten Männer der Wissenschaft. Die auf diese Weise seit Jahrzehenden unterhaltene sorgfältige Ordnung in den Archiven ermöglichte eine Masse archivalischer Publikationen, welche über die Landesgeschichte eine früher ungeahnte Lichtheit verbreiteten und nebenbei schon in vorhinein die wichtigsten Fragen lösten, welche Einzelne im

Familieninteresse oder der Staat im Gesamtinteresse an die Archive stellen konnten.

Wenn man kleine englische Grafschaften, französische Departements und preussische Provinzen mit selbständigen Archiven unter stets tüchtiger Leitung versehen für das Leben und die Wissenschaft schöne Früchte tragen sieht, so muss man zu dem Schlusse gelangen, dass auch in Böhmen in dieser Beziehung etwas geschehen müsse, in einem Lande, dessen Archiv einen Umfang und eine Bedeutung erlangen kann, mit welcher sich irgend ein Provinzialarchiv kaum wird messen können.

Das böhmische Archiv ist nicht blos ein Provinzialarchiv in dem Sinne wie z. B. jenes von Mähren oder Schlesien, sondern es ist für die ältere und zum Theile auch für die neuere Geschichte geradezu ein Staatsarchiv, bestimmt zur Aufbewahrung von Dokumenten nicht blos für die innere, sondern auch für die äussere Geschichte. Bei dieser auffälligen Wichtigkeit des böhmischen Landesarchivs entspricht dessen gegenwärtiger Zustand selbst den bescheidensten Erwartungen nicht, sondern es befindet sich in einem nicht blos unvollkommenen, sondern geradezu traurigen Zustande, und es wäre sonach vor allem die Sache eines wissenschaftlichen Archivars, es unter der Aegide des Landes-Ausschusses zu organisiren.

Die Organisation des Archivs müsste eine doppelte Tendenz haben: die erste wäre das Archiv möglichst zu vervollständigen, und die zweite es in umfangreichster Weise nutzbringend zu machen.

I. Was die Vervollständigung betrifft, so wäre mit dem jetzigen Archiv alles das zu vereinen, was dahin gehört und nur durch frühere Sorglosigkeit oder die Ungunst der Zeiten eine unpassende Aufbewahrung gefunden hat. Vor allem wäre also das Wenzelsarchiv dem Landesarchive einzuverleiben. Nach diesem dürfte auch nicht ausser Acht zu lassen sein, dass sich bei der böhmischen Landtafel und dem Prager Landesgerichte eine grosse Anzahl von Folianten befindet, welche mit wichtigen Dokumenten angefüllt sind, und welche trotz ihres grossen historischen Werthes dort nur ein lästiger Ballast sind. Dahin gehören unter anderen die Lehnbücher, die Landtagsverhandlungen, eine grosse Menge von Folianten, angefüllt mit königlichen Erlässen und mannigfachen Correspondenzen von öffentlicher Bedeutung und endlich ältere Gerichtsakten. Das, was für die betreffenden Behörden noch jetzt eine Bedeutung hat, könnte zurückgelassen und überhaupt ein Normaljahr vereinbart werden, bis zu welchem das Landesarchiv seine Besitzansprüche ausdehnen würde.

Eine ebenso grosse, wie werthvolle Masse wichtiger Dokumente gehört dem Archiv der böhmischen Statthaltereie an und befindet sich in den Grüften und Kellerräumen bei St. Niklas. Wer nur oberflächlich die ungeordnete Menge jener Korrespondenzen und Verhandlungen angesehen hat, kann sich nicht der bangen Besorgniss verschliessen, dass vielleicht die kostbarsten Nachrichten über unsere Geschichte in feuchten Kellerräumen einem sicheren Verderben entgegen gehen.

Um ein Beispiel anzuführen, so weiss man bis heute noch nicht, wo sich die Akten der Regierung des böhmischen Direktoriums und des Winterkönigs (1618—1620) befinden; man weiss nur so viel, dass sie in den Besitz des siegreichen Kaisers übergingen, in Prag untersucht, dann aber in einem unbekanntem Aufbewahrungsort hinterlegt wurden. Sicher ist, dass sie sich in Wien nicht befinden; es ist also nicht unwahrscheinlich, dass sie noch unantastet seit mehr wie zwei hundert Jahren in dem erwähnten Archive liegen.

Es ist gewiss keine unbegründete Hoffnung anzunehmen, dass die kais. Regierung, was sie Privatpersonen gestattet, auch dem Landesauschusse gestatten würde, nämlich eine gründliche Untersuchung des Statthaltereiarchivs, und dass sie vielleicht einwilligen würde, jenen Theil desselben, der

zu den gegenwärtigen Verhältnissen in keiner massgebenden Beziehung steht, und nur noch einen historischen Werth hat, dem Landesarchiv zu überlassen. Steht ihr ja doch immer die Benützung der überlassenen Akten frei und kann sie doch auch gewiss annehmen, dass sie unter einer wissenschaftlichen Direktion des Landesarchivs am schnellsten in die Lage versetzt würde, sie benützen zu können.

Diese angedeutete Vergrösserung des Landesarchivs durch Übernahme von Akten, welche jetzt in der Verwahrung landesfürstlicher Behörden sich befinden, würde aber damit noch nicht ihr Ende erreichen. Sobald einmal ein Centralorgan zur Aufnahme der archivalischen Schätze Böhmens geschaffen sein würde, würden grosse Massen aller Dokumente, welche bisher da und dort zerstreut gewöhnlich nur nachlässig aufbewahrt werden, sehr leicht für das Landesarchiv erworben werden können, sobald dieses die nötige Garantie für ihre Erhaltung bietet.

Vor allem kann man auf den Reichthum ebenso wichtiger wie zahlreicher Aktenstücke, welche im böhmischen Museum aufbewahrt werden, hinweisen; es unterliegt keinem Zweifel, dass das böhm. Museum das Eigenthum derselben gerne ans Archiv abtreten würde.

Ebenso gewiss würden Privatpersonen, welche in den Besitz kostbarer Urkunden gelangen und welche dieselben bisher dem Museum oder sonst wohin zu schenken oder zu verkaufen pflegten, ihre Aufmerksamkeit zuerst dem Landesarchiv zuwenden. Die Ungunst der Zeiten hat in den schriftlichen Denkmälern früherer Jahrhunderte sehr übel gewirthschaftet und es dürften manche alte Familien und nicht wenige Städte es vorziehen, das Landesarchiv zum Aufbewahrungsort des letzten Restes ihrer Erbschaft aus früheren Tagen zu machen, als denselben einem beinahe gewissen Ruin preiszugeben.

Das Landesarchiv wäre mit einem Worte der allgemeine Aufbewahrungsort für alle jene Schriften, welche irgendwie mit der Vergangenheit unseres Landes zusammenhängen, es würde den Erwerb dieser Schriften, ihre Erhaltung und Klassifizierung zum Gegenstand einer systematisch eingerichteten und unausgesetzten Thätigkeit machen.

In Bezug aber auf die Gegenwart selbst würde es zur Aufnahme aller Akten bestimmt sein, welche sich auf das Verfassungsleben beziehen, also sämmtlicher Landtagsverhandlungen und auch der Protokolle der Sitzungen des Landtagsausschusses.

Die erste Aufgabe eines Archivars wäre also die Organisierung des Archivs, das heisst die unablässige Vermehrung desselben nach dem angedeuteten Endziel. So wenig der Archivar in dieser Beziehung etwas ohne die stete Unterstützung des Landesauschusses leisten könnte, so wenig könnte auch in der Organisierung des Archivs das geringste ohne vorausgehende Ernennung des Archivars geschehen, da dessen systematische Thätigkeit schon vor der Übernahme der zu erwerbenden Aktschätze in ihrer Auswahl sich zeigt und sonach nöthig erscheint.

II. In dem Masse nun als das Archiv sich mit allen den Akten füllt, welche auf die Geschichte Böhmens Bezug haben, in dem Masse wäre es die Aufgabe des Archivars dieselben nutzbringend zu machen.

In dieser Beziehung hängt zuerst alles von einer zweckmässigen Anordnung ab, und dass diese unter gewissen allgemeinen Gesichtspunkten vor allem vorzunehmen wäre, bedarf keiner weiteren Erörterung. Die vornehmsten Gesichtspunkte, nach welchen die Eintheilung und Ordnung anzustellen wäre, dürften wohl in den Schlagwörtern Politische, Religiöse Landesangelegenheiten, Städte, Familien, Landtage u. s. w. sich bieten. So geordnet würde das Archiv zuerst vom praktischen Nutzen sein. In allen Fällen nämlich, wo es sich um Feststellung des Ursprunges und der Entwicklung von Fragen des öffentlichen Rechts handelt, wäre das Archiv der Ort, wo die

Lösung zuerst gesucht werden müsste, und über die noch heutzutage praktische Geschichte unserer Landesgesetze, unserer finanziellen Entwicklung, unserer mannigfachen Besteuerungsarten dürfte eben auch ein vollständiges Archiv alle wünschenswerthen Aufschlüsse liefern. Welchen Werth ferner Landesarchive für adeliche Familien, ihren Besitz und ihre Abstammung haben, bedarf keiner Erwähnung, denn nach dieser Seite hin stehen selbst die verstaubtesten Archive aller Länder in stetem Verkehr mit der Gegenwart.

Das Archiv als eine Landesanstalt würde jedoch nicht bloss um praktischer Bedeutung willen gepflegt werden, es würde sich in demselben vor allem die Pflege der historischen Wissenschaft in Böhmen concentriren müssen. Die Kompletirung und Ordnung des Archivs sind, so sehr sie auch Detailkenntnisse erfordern mögen, doch nur eine mechanische Thätigkeit, welche die Arbeitslust eines wissenschaftlichen Archivars weder erschöpfen kann noch darf. Gerade die Dienste, welche der Landesgeschichte zu leisten sind, sind ja vornehmlich die Ursache, um derentwillen das Archiv von Böhmen nicht länger mehr den Händen von Männern überlassen werden darf, die zu ihrer Pflege nicht berufen sind. Um nun wirklich zu diesem höheren Ziele zu gelangen, kömmt es vor allem auf die Persönlichkeit des Archivars an. Wissenschaftliche Leistungen können dem Archivar füglich nicht anbefohlen werden, aber die Wahl eines solchen Mannes, dessen Vergangenheit in dieser Beziehung eine Garantie bietet, genügt, um ohne Instruktion und ohne streng klausulirte Forderungen und ohne die geringste Vermehrung der Kosten das Archiv zu einem wissenschaftlichen Gemeingut und zum Centralpunkt für die Pflege der vaterländischen Geschichte zu machen. Es sei gönnt hier kurz anzudeuten, was ein Archivar von Böhmen, dem seine bei der Anstellung ertheilte Instruktion vielleicht nichts weiter wie die möglichste Kompletirung und Ordnung des Archivs vorschreiben wird, aus freien Stücken zu leisten suchen wird, wenn es seiner Stellung entsprechend ein Mann der Wissenschaft und von ihrem Interesse beseelt ist. Kein Land von beschränktem Umfang in Europa hat eine so reiche Geschichte wie Böhmen und obwohl die ungünstigsten Umstände zusammengewirkt haben, um eine unglaubliche Menge historischer Dokumente, welche sich auf dieselbe beziehen, zu vernichten, hat sich doch noch immer theils bei uns, theils in der Fremde ein glänzender Reichthum historischer Materials, theils Korrespondenzen und Verhandlungen, theils selbst ganzer historischer Werke erhalten, aber fast alles harret erst der Veröffentlichung, um allgemein zugänglich zu werden. Die Publikationen beschränken sich auf das, was von Dobner und Pelzel und neuestens von Palacký herrührt und was fast durchgehends über die Periode des Jagellonen Ludwig nicht hinausgeht.

Palacký hat in seinem Archiv Český einen wahrhaft systematischen Anfang in der Quellenedition gemacht, an den sich alle folgenden Publikationen anschliessen können.

Wäre es nun nicht ein würdiges Unternehmen, wenn künftighin eine Ausgabe sämtlicher Landtagsverhandlungen seit den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart veranstaltet würde, und wenn sich an diese Arbeit die Publikation von Quellen über die letzten 3 Jahrhunderte anschliesse? Bei dem in unserer Zeit so rege gewordenen Sinn für öffentliche Angelegenheiten im Allgemeinen und für Geschichte insbesondere wäre es dem Archivar ein Leichtes, sich an die Spitze eines Vereins zu stellen, der die Mittel zur Herausgabe solcher Quellschriften bieten würde. Kleine Provinzen in Deutschland haben ihre historischen Vereine, die sich regelmässig an ein Archiv stützen und die Herausgabe von Quellschriften besorgen. Heutzutage, wo man gegen übermässige staatliche Centralisation ankämpft, darf man eben so wenig die Förderung selbst der nützlichsten Unternehmungen den Landes-

mitteln allein aufbürden, sondern muss durch geschickte Anregung der Privatthätigkeit und durch Vereinigung passender Kräfte auf dem Wege freiwilligen Zusammentrittes sein Ziel zu erreichen suchen. Der Archivar von Böhmen wäre der Mann, um einen historischen Verein ins Leben zu rufen, der durch Geldbeiträge und persönliche Mitwirkung die Publikation von Quellen befördern würde, welche die Landesgeschichte betrifft. Unser Schweserland Mähren erfreut sich schon seit mehr als 12 Jahren eines solchen Vereins, der Anerkennenswerthes leistet.

Es ist zu wünschen, dass der gegenwärtige Historiograph Böhmens Musse finde, um seine Geschichte von Böhmen zu Ende zu führen, doch eines Menschen Kraft und Alter werden nicht hinreichen, um das allzugrosse Gebiet zu bewältigen, und es werden demnach wahrscheinlich die letzten 3 Jahrhunderte einem andern Erzähler anheim fallen.

Es dürfte daher bei der Wahl des Archivars die natürliche Rücksicht zu nehmen sein, dass derselbe zur Fortsetzung der begonnenen Geschichte von Böhmen sich eigne. In diesem Falle würde seiner Zeit der Gehalt eines Historiographen von Böhmen entfallen, und mit der einen Auslage für den Archivar ein doppelter Zweck erreicht werden. Schliesslich würde der Archivar von Böhmen noch in der Beziehung nützliche Dienste leisten können, dass er aus freien Stücken an der Universität Vorträge über das Lesen und Verstehen alter Dokumente halten würde, wozu es an einem geeigneten Institut bisher gänzlich mangelt.

Mit der einfachen Wahl einer wissenschaftlichen Persönlichkeit für die Leitung des Landesarchivs und dessen Unterstützung in der Kompletirung und Evidenzhaltung desselben würde dasselbe in kurzer Zeit auf jene Höhe gebracht, die einem Lande von solchem Reichthum an historischen Dokumenten und solch grosser Vergangenheit wie Böhmen, entspricht und zugleich für das privatliche, staatliche und wissenschaftliche Leben jener Nutzen geschaffen werden, den das Archiv überhaupt bieten kann und soll.

III. Noch ergibt sich als eine homogene Ergänzung der Thätigkeit des Archivars seine Leitung und Obsorge der bei dem Landesauschusse bestehenden Bibliothek auf Grund einer diesfalls zu entwerfenden Instruktion.

Auf Grund der eben vorgetragenen Rücksichten hat sich Referent mit Prof. Gindely ins Einvernehmen gesetzt und von demselben die bestimmte Erklärung erhalten, dass er einer an ihn zu ergehenden Aufforderung zur Übernahme des Amtes eines Landesarchivars bereitwilligst entsprechen würde, und er stelle vorläufig für so lang nämlich, als sein Gehalt bloss mit 1050 fl. ö. W. bemessen bliebe, die einzige Bedingung, damit er seine Stelle als Professor der Geographie, Geschichte u. Deutscher Sprache der böhmischen Oberrealschule, für welche er einen Gehalt dermal von 1000 fl. ö. W. bezieht und noch im Laufe dieses Jahres in die höhere Gehaltsstufe von 1200 fl. ö. W. vorrücken wird, beibehalten könnte, welches Amt ihm bloss die Abhaltung von Vorträgen durch 12—15 Stunden wöchentlich zur Pflicht macht, daher ihm die gleichzeitige Besorgung der Archivardienste um so leichter ermöglicht, als es in seiner Willkür steht entweder die Vormittags- oder die Nachmittagsstunden für seine Lesevorträge zu wählen. Seiner Zeit bis nämlich die Stelle eines Landeshistoriographen mit der des Archivars vereinigt und hierdurch oder sonst dessen Gehalt angemessen erhöht würde, sei er bereit sein Lehramt niederzulegen und sich ausschliesslich dem hiesigen Dienste zu widmen. In ähnlicher Weise nur minder bestimmt erklärt sich Prof. Gindely in einem an S. Ex. den Herrn Landesmarschall gerichteten und von diesem dem L. A. abgetretenen Gesuche vom 26. Juli 1862. Unter diesen Umständen und da Prof. Gindely in seinem noch jugendlichen Mannesalter schon den wohlbegründeten Ruf einer literarischen Notabilität genüss und durch seine bisherigen Leistungen eine seltene Eignung zum

Dienste eines Archivars bewahrt, wäre derselbe zu dieser Stelle mit dem Jahresgehälte vom 1000 fl. ö. W. vom 1. Oktober 1862 an unter Vorbehalt der Genehmigung des h. Landtags zu berufen und ihm die Beibehaltung seines Lehramtes bis dahin zu gestatten, als sein Gehalt sei es überhaupt oder in Folge gleichzeitiger Erweiterung seines hierseitigen dienst. Wirkungskreises nicht entsprechend (mindestens auf 2100 fl. ö. W.) erhöht würde.

Jedenfalls wäre bei dieser Berufung der Vorbehalt auszudrücken für den [Fall], als künftighin die ausschliessliche Widmung des Archivars zu dem hierseitigen Dienste als nothwendig oder die Cumulirung seiner Amtstellung im Staatsdienste mit jener als Archivar nicht wünschenswerth erscheinen sollte, er über Aufforderung des L. A. auf einen oder den anderen Dienst zu verzichten hätte. Gleichzeitig mit der Berufung wäre dem Archivar die Abfassung und Vorlage einer Instruktion für den Archivardienst zur hierseitigen Genehmigung aufzutragen.

Auf seinen weiteren Antrag zur Mitbesorgung der Aufsicht über die hierseitige Bibliothek wäre vorläufig nicht einzugehen, vielmehr dieselbe dem Concipisten Dr. Seidl, der die diesfälligen Kataloge bereits verfasst hat, zu belassen, weil einerseits die bisher geringe hierseitige Bibliothek noch nicht den Charakter einer Landesbibliothek hat, sondern als Handbehelf für die Referenten u. Beamten des h. L. A. bestimmt ist, und deshalb von jemandem besorgt werden muss, der fortwährend anwesend ist und zu dem hierseitigen Geschäftsgänge in unmittelbarer Beziehung steht. Übrigens wird der Archivar durch die eigenen Vorbereitungen zur Anlegung des Archivs für längere Zeit hinreichend in Anspruch genommen erscheinen.

Was endlich den Antrag des Historiographen Palacký auf die Auflassung seiner Personalzulage von jährl. 600 fl. C. M. und deren Widmung zur Dotierung des Archivars betrifft, so wäre in Berücksichtigung der erfolgreichen verdienstlichen Leistungen desselben durch einen Zeitraum von fast 40 Jahren, und des Umstandes, dass P. seine historischen Arbeiten noch lange fortsetzen und manche damit verbundene Auslage zu bestreiten Veranlassung haben wird, auf den Antrag desselben nicht einzugehen, sondern die provisoische Dotation des Archivars mit jährl. 1000 fl. ö. W. vom 1. Oktober 1862 an zur Gänze aus Landesmitteln zu bestreiten.

Hernach sind die bezügl. Erlässe und Verständigung zu verfassen, und der Akt an das Organisationscomité zu leiten.

Prag den 29. Juli 1862.

Dr. Brauner.

2.

V Praze dne 4. prosince 1862.

Návrhy A. Gindelyho na úpravu zemského archivu.

Hochl. königlich böhmischer Landesausschuss!

Nachdem der unterthänigst unterzeichnete Archivar im Laufe der letzten Wochen die nöthigen Untersuchungen über die Art und Weise, das böhmische Landesarchiv zu organisiren, angestellt hat, erlaubt sich derselbe dem hochl. Landesausschusse folgende Mittheilungen zu machen, um daran einige Vorschläge zur Prüfung und allfälligen Annahme zu knüpfen.

I.

A. Der unterzeichnete Archivar hat seine Aufmerksamkeit zunächst auf die im bisherigen Besitz der böhmischen Landesvertretung befindlichen Aktenstücke, welche auf historischen Werth und damit auf sorgfältige Bewahrung Anspruch machen können, gerichtet. Die gleichsam von selbst sich bietende

Untersuchung der Registratur zeigte, dass sich daselbst eine bedeutende Masse von Aktenstücken befinde, welche zu dem laufenden Geschäfte beinahe in gar keiner Beziehung stehen, wohl aber durch ihren Inhalt eine archivalische Aufbewahrung und Anordnung dringend erheischen. Es sind dies

1. das *Wunschwitzische Archiv*,
2. die sogenannte alte (bis 1785 reichende) Registratur,
3. die *Wahlakten zum böhmischen Landtage vom J. 1848*.

Was die alte Registratur betrifft, so zeigt sich bei der oberflächlichsten Prüfung, dass dieselbe das kostbarste Material für die genaue Kenntniss unserer heimatlichen Verhältnisse bis zu dem Jahre 1785 enthält, und zugleich naturgemäss von der neuen Registratur getrennt werden kann. Von 1785 bis 1790 bietet nämlich die Registratur eine unausgefüllte Lücke, denn im J. 1785 wurde der letzte Rest der heimischen Verwaltung aus den Händen der Stände genommen und der Statthalterei zugewiesen, bis mit dem Tode Josephs II. (1790) eine Wiederkehr des frühern Zustandes eintrat und damit eine Restauration der durch 5 Jahre unterbrochenen ständischen Verwaltung.

Anlangend die Wahlakten zum böhmischen Landtage vom J. 1848, so machte die Untersuchung der Registratur den unt. Archivar mit dem Umstande bekannt, dass daselbst die Akten über die zum böhmischen Landtage im J. 1848 vorgenommenen Wahlen befindlich seien. Da der Landtag damals nicht zusammentrat und sonach eine Verification der Wahlen nicht nothwendig wurde, blieben die eingeschickten Akten uneröffnet und sind es noch heutzutage, sofern der Einfluss der Feuchtigkeit nicht hie und da die Enveloppe durch Fäulniss zersetzte. Im Interesse unserer Landesgeschichte wäre es angezeigt, dass dem Archivar die Erlaubniss ertheilt werde, sämtliche vorhandene Wahlakten eröffnen und was sich von ihnen irgend wie zur Aufbewahrung eignen könnte, absondern zu dürfen. Bezüglich des Restes würde derselbe seiner Zeit die Vernichtung vorschlagen, denn so sehr das allgemeine Interesse die sorgfältigste Aufbewahrung historischer Dokumente erheischt, so sehr verbietet es die für die Zukunft unerträgliche Anhäufung werthloser Massen.

B. Unter den Aktenstücken, welche sich in der Verwahrung der dem hochl. Landesausschusse unterstehenden Ämter befinden, nehmen vorzüglich die Protokolle über die *frühern Landtagsverhandlungen, dann die Protokolle über die Landesausschusssitzungen* einen sehr hohen Werth ein. Ihre Einreihung in das Archiv scheint gewissermassen von selbst angezeigt und da das J. 1848 einen natürlichen Abschnitt bildet, so dürfte es angemessen sein, dass die genannten Protokolle bis zu diesem Jahre ausgeschieden und dem Archivar zur Ordnung und Aufbewahrung übergeben würden.

C. Eine gleiche Ausscheidung und Aufbewahrung im Archiv erheischen die dem hochl. Landesausschusse in jüngster Zeit übergebenen Verfassungs-urkunden.

D. So lange das Wenzelsarchiv nicht in den Besitz der hochl. Landesvertretung gelangt ist, erscheint es zweckmässig, dass der *Kontrollschlüssel und das Inventar* dem Archivar, anstatt des Registrators übergeben werde.

In Rücksicht auf diese Auseinandersetzungen erlaubt sich demnach der unt. Archivar die Bitte zu stellen, der hochl. Landesausschuss möge folgende Anträge zum Beschlusse erheben.

1. In die verantwortliche Obhut des Archivars sind folgende Gegenstände zu überweisen:

- a) das Wunschwitzische Adelsarchiv,
- b) die alte bis zum J. 1785 reichende Registratur,
- c) die Wahlakten zum böhmischen Landtag vom J. 1848,

d) die Protokolle der Sitzungen des Landtags und der Landesausschüsse bis zum J. 1848 inclusive,

e) die Originale der Verfassungsurkunden,

f) der Kontrollschlüssel des Wenzelsarchivs sammt dem Inventar zu demselben.

2. Die betreffenden Amtsvorstände sind angewiesen, die unter a) bis f) angeführten Gegenstände dem Archivar auszufolgen.

II.

Die vorangegangenen Anträge würden, sobald sie zum Beschlusse erhoben worden sind, alle ins bisherige Eigenthum der böhmischen Landesvertretung gehörigen werthvollen Aktenstücke dem Archivar zur geeigneten Aufbewahrung übermitteln. Damit wäre jedoch zur Bildung eines Böhmens würdigen Landesarchivs nur ein kleiner Schritt gemacht worden. Der unt. Archivar hielt es deshalb für seine Pflicht auf eine anderweitige Vervollständigung desselben Bedacht zu nehmen und dabei insbesondere die gleichartigen Vorgänge, welche im benachbarten Mähren ein Archiv ins Leben riefen, wie es in ähnlichem Umfange in keinem anderen Lande Österreichs zu finden ist, als mustergiltig zu erwägen und wo möglich nachzuahmen.

Das mährische Archiv, welches vor 14 Jahren kaum eine grössere Ausdehnung hatte, als im gegenwärtigen Augenblicke das böhmische, wenn die beantragten Übertragungen aus der Registratur und dem Expedit die Billigung des hochl. Landesausschusses erfahren, ist durch die Energie und den Fleiss seiner Vorstände und durch geschickt gewählte Hilfsmittel so angewachsen, dass es eine wahre Fundgrube für die mährische und selbst auch böhmische Geschichte genannt werden kann. Die Wege, die man zur Erreichung eines so herrlichen Zieles einschlug, waren mannigfaltig, bestanden aber hauptsächlich darin, dass man von den kaiserlichen Ämtern alle Aktenstücke theils reklamierte, theils bittweise in Anspruch nahm, welche für die laufenden Geschäfte keine Bedeutung mehr hatten, desto mehr aber für die Kenntniss der Landesgeschichte. Auf diese Weise haben die Landtafel, das Oberlandesgericht und andere Ämter Mährens ihre Registraturen zu Gunsten des Archivs entleert und damit ein Beispiel gegeben, welches eine fortlaufende Nachahmung in diesem Lande zu finden scheint. Die an dem sichtlichen Gedeihen des Archivs geweckte rege Theilnahme der Mährer hatte zur weitern Folge, dass Private aus allen Theilen des Landes, ja selbst Gemeinden alte Schriftstücke, Privilegien, Handschriften und dergleichen dem Archiv zum Geschenk machten. Und was endlich auf solche Weise, d. i. durch Geschenke nicht erworben werden konnte, wurde von Zeit zu Zeit durch eine im Ganzen geringe Geldausgabe angekauft. Indem der unt. Archivar alle diese Vorgänge genau erwog und zugleich das nach andern Beziehungen lehrreiche Vorgehen deutscher Archive berücksichtigte, hat derselbe die Ehre dem hochl. Landesausschusse folgende Mittheilungen und Anträge zu machen.

Auch in Böhmen befindet sich eine nicht hoch genug zu schätzende Masse historischen Materials im Besitze der landesfürstlichen Ämter, welches wenn es vor jedem Schaden bewahrt werden soll, zuletzt seinen Weg ins Landesarchiv finden muss. Will Böhmen das Beispiel Mährens nachahmen und diese Schätze an sich bringen, so ist es für den Anfang am zweckmässigsten, wenn der Landtag seine Wünsche bloss auf jenen Theil derselben richtet, auf welche er ein unbestreitbares Recht besitzt: wie z. B. das *Wenzelsarchiv* und ein Theil der *Landtafel* oder auf welche die Regierung selbst nur ein geringes Gewicht legen dürfte, nämlich die in der kaiserl. Bibliothek befindlichen *Korrespondenzen der aufgehobenen Klöster*. Die Archive der böhmischen Statthalterei, des böhm. Oberlandesgerichtes sind zweifelsohne staatliches Eigen-

thum, denn es sind diese Ämter seit jeher Behörden des Königs gewesen und die in denselben aufbewahrten Schriftstücke auf Regierungsakte oder die im Namen des Königs geübte Justiz bezüglich. Anders verhält es sich jedoch mit dem vorhin erwähnten Wenzelsarchiv und mit einem Theil der bei der Landtafel befindlichen Schriften. Das Wenzelsarchiv ist seinem Inhalte nach nichts anderes als das ehemalige Karlsteiner Archiv und enthält meistens Verordnungen, Privilegien, Successionsbestimmungen und sonstige schriftliche Akte früherer Könige, welche durch die Übergabe in die Obhut der Stände ihre bindende Kraft erhielten. Man begreift daher leicht, dass das Karlsteiner Archiv, welches die geschriebenen Rechte des Landes enthielt, volles und wahres Eigenthum der Stände gewesen sei. Zufall, politische Stürme und Nachlässigkeit haben hierin eine grosse Änderung hervorgebracht, so dass die jetzigen Rechtsnachfolger der Stände, die böhmische Landesvertretung, über das Archiv ein in Wirklichkeit nur illusorisches Aufsichtsrecht ausüben. Die Gründe, welche allenfalls vor 200 Jahren massgebend sein konnten und die damals die Frage wegen Besitzes des Archivs zu einer politischen machen, sind heutzutage gänzlich geschwunden. Der Besitz des Wenzelsarchivs hat nur einen wissenschaftlichen Werth; die wichtigsten Urkunden desselben sind längst durch den Druck bekannt und als authentisch anerkannt worden und der Wunsch, dass das Land seine Besitzrechte auf das Archiv erneuere, hat keinen andern Grund, als den, die historischen Denkmäler des Landes zu konzentriren und der Nachwelt sorgfältig zu bewahren. Dieselben Motive sind massgebend, wenn der Landtag der böhmischen Landtafel gegenüber ein gleiches Besitzrecht in Anspruch nehmen würde, und in der That erlaubt sich der unterzeichnete Archivar das Betreten dieses Weges zu empfehlen, da nachgewiesen werden kann, welcher Theil der Landtafel noch bis gegen das Ende des vorigen Jahrhunderts d. i. vor der gegenwärtigen Landtafelordnung zu dem vollen, unantastbaren Eigenthum der Stände gehörte.

Der unterfertigte Archivar er bietet sich daher, mit Billigung des Landesausschusses ein Memoire auszuarbeiten, welches alle bisherigen Bemühungen des letztern selbst, in den Besitz dieses dem Lande gehörigen Gutes zu gelangen, enthalten, zugleich aber auch die Gründe anführen soll, auf deren Bedeutung hin der Landtag mit grösserer Aussicht auf Erfolg die nöthigen Reklamationen anstellen kann.

Anlässlich der erwähnten Klosterkorrespondenzen erlaubt sich der unt. Archivar die Mittheilung, dass bei Gelegenheit der Aufhebung der Klöster unter Kaiser Joseph II. ein Theil der Klosterarchive in den Besitz der Prager k. k. Universitätsbibliothek gelangte, wohin sie jedenfalls nur in Ermanglung eines passenderen Aufbewahrungsortes gekommen sind. Es unterliegt keinem Zweifel, dass wenn Jemand auf den Besitz dieser Archivalien Anspruch machen kann, dies gewiss eher das Landesarchiv, als die kaiserliche Bibliothek ist. Man dürfte deshalb nicht vergeblich erwarten, dass die Regierung auf eine Bitte des Landtags wegen Überlassung dieser Korrespondenzen, einen günstigen Bescheid ertheilen werde. Auch in dieser Beziehung er bietet sich der unt. Archivar zur Ausarbeitung eines entsprechenden Memoires.

III.

Mit der Übertragung der im Besitze der böhmischen Landesvertretung befindlichen Archivalien unter die Obsorge des Archivars und mit der Anbahnung der angedeuteten Verhandlungen mit der Regierung wären jedoch die Wege noch immer nicht erschöpft, durch deren Betreten das Landesarchiv seinem Aufschwung entgegengebracht werden könnte. Gewiss ist nämlich die Hoffnung vorhanden, dass das *böhmische Museum* in mehr oder minder kurzer

Zeit seine innerhalb 30 Jahren angesammelten Archivschätze zur eigenen Erleichterung dem Landesarchiv übergeben werde. Männer, welche in dieser Angelegenheit eine entscheidende Stimme besitzen, haben sich in diesem Sinne ausgesprochen und der Archivar wird es deshalb für seine erste Pflicht halten, diese Übertragung, so weit es in seiner Macht steht, unablässig anzuregen.

Alle Archivalien, von denen bisher die Rede war, befinden sich in einer mehr oder minder ausreichenden Verwahrung und man kann demnach mit einer gewissen Ruhe den Moment abwarten, in welchem sie im Landesarchiv für alle Zukunft die passende Einreichung und Katalogisirung erlangen. Anders verhält es sich jedoch mit jenen historischen Dokumenten, welche über das ganze Land zerstreut, fast durchgängig mangelhafter Beaufsichtigung in sehr vielen Fällen sogar einem immer näher rückenden Verderben preisgegeben sind. Ihre Sammlung und Rettung erscheint als das dringendste Gebot des wissenschaftlichen Sinnes der Gegenwart.

Man könnte wohl meinen, dass bei dem geringen Gewichte, welches die tausend Eigenthümer zerstreuten historischen Gutes auf dasselbe zu legen scheinen, ein im Namen des Landesarchivs erlassener Aufruf bei Privatleuten und Gemeinden eine erwünschte Aufnahme finden würde, und sie sich beeilen dürften, ihres Besitzes sich zu entledigen, da sie das ganze Land dadurch zum Dank verpflichten würden. Anfangs war der unt. Archivar gesonnen mit Billigung des hochl. Landesausschusses, einen derartigen Aufruf in den Journalen beider Landessprachen zu veröffentlichen; indessen hat ihn ein reifliches Nachdenken überzeugt, dass dieser Aufruf nur erfolgreich sein könnte, wenn zugleich ein Organ geschaffen würde, das als Vermittler zwischen dem Archiv und den Besitzern der für dasselbe anzuwerbenden Schätze dienen könnte.

Es ist eine bekannte Thatsache, dass sich in allen Theilen Böhmens zahlreiche Männer der verschiedensten Stände befinden, denen die Beschäftigung mit der Landesgeschichte zu einem Lieblingsgegenstand geworden ist und die gern bereit sein würden für die Bearbeitung derselben Sorge zu tragen. Das Landesarchiv wäre am besten geeignet ihre getheilte Thätigkeit zu concentriren. So wie nämlich in andern Ländern Personen, von deren wissenschaftlichem Interesse man sich mit Grund etwas versprechen kann, zu Korrespondenten der Landesarchive ernannt werden, so könnte dies auch in Böhmen der Fall sein. Das Amt eines korrespondirenden Archivmitglieds wäre ebenso ein Ehrenamt, wie das der korrespondirenden oder wirklichen Mitglieder wissenschaftlicher Akademien. Die Archivkorrespondenten hätten die Aufgabe in den ihnen zugänglichen Kreisen nach Urkunden und sonstigem historischen Material zu forschen und für das Archiv geschenkweise zu acquiriren. Was einem einfachen, wenn auch noch so feurig geschriebenen Zeitungsartikel, der kaum einmal im Jahre republicirt werden kann, nicht gelingen würde, dürfte gewiss Männern glücken, welche unablässig ihres Ehrenamtes sich bewusst sind und mit dem sprüchwörtlich gewordenen Sammelfleiss von Antiquaren, Archivaren und Bibliothekaren begabt, die Rolle uneigennütziger Archivsagenten übernehmen würden. 50—60 solcher Männer hauptsächlich dem Lehr- und geistlichen Stande entnommen und über alle Theile Böhmens geschickt vertheilt, würden dem Archiv die grössten Dienste leisten, ohne dass ihre Thätigkeit eine andere Auslage verursachen würde, als die eines einfachen Diploms, durch welches sie der hochl. Landesausschuss zu dem Ehrenamte korrespondirender Archivmitglieder ernennen würde. Der unt. Archivar würde von Zeit zu Zeit die passenden Männer dem Landesausschusse vorschlagen, dieser selbst aber die Ernennung beschliessen oder ablehnen.

Der unterfertigte Archivar erlaubt sich also den Antrag zu stellen: Der hochl. Landesausschuss wolle die Ernennung von Archivkorrespondenten im Principe genehmigen und dem Archivar eine weitere darauf bezügliche Vor-

lage gestatten, welche bereits die Namen der für dies Ehrenamt passenden Personen enthalten soll.

Da es indessen doch geschehen kann, dass zeitweise Archivalien zum Verkauf angeboten und nur durch Kauf erworben werden könnten, so bittet der unterfertigte Archivar auch um die Erlaubniss von Fall zu Fall dem hochl. Landesausschuss den Vorschlag zu deren Ankauf machen zu dürfen. Es ist keineswegs anzunehmen, dass diese Ausgabe jährlich mehr als 50—100 fl. betragen dürfte.

IV.

So lange das Archiv auf die in der bisherigen Obhut des hochl. Landesausschusses befindlichen Dokumente beschränkt bleibt und nicht eine solche Erweiterung erfährt, wie sie durch Erwerbung des Wienzelsarchivs, eines Theils des Landtafelarchivs und des Musealarchivs eintreten würde, und die von der Thätigkeit der Archivkorrespondenten zu erwartenden Resultate nicht einen bedeutenden Umfang erreichen, was jedenfalls nicht in wenigen Monaten der Fall sein wird, so lange genügt es, wenn dem unt. Archivar ein Hilfsarbeiter, der vorerst nur probeweise aufzunehmen wäre, zugewiesen würde. Denn einzig und allein die passende Anordnung der alten Registratur, die Anfertigung von Indexen und Katalogen über dieselbe, erfordert eine mehr als zwei- bis dreijährige emsige Arbeit und es ist keineswegs wünschenswerth, dass dieselbe nur wenig vorgeschritten wäre, wenn bereits das Archiv in der Lage sein würde einen vielfach grösseren Schatz aufzunehmen. Das böhmische Landesarchiv in seiner vollen Entwicklung, wie sie erst nach Jahren eintreten dürfte, bedarf nach dem Beispiele anderer Länder zwei bis drei Beamte; mit der ersten Einrichtung jedoch hofft der Archivar mit Hilfe eines passenden Hilfsarbeiters fertig zu werden.

Geruhe demnach der hochl. Landesausschuss die Annahme eines solchen Hilfsarbeiters im Principe zu gestatten und den Archivar zur Unterbreitung eines bezüglichen Vorschlags zu ermächtigen.

Prag, am 4ten December 1862.

Dr. Anton Gindely,
provisorischer Landesarchivar.

K. KROFTA

ANTONÍN GINDELY.

Vzpomíná-li zemský archiv království Českého, ukončiv své půlstoletí svého trvání, své padesátileté minulosti, všude se setkává s osobností muže, jemuž i jinak náleží vynikající místo v dějinách českého dějepiscetví, prvního zemského archiváře českého Antonína Gindelyho. Zemský archiv byl takřka pro něj založen, od něho dostal první základy pro svůj vývoj, jím byl po tři desetiletí spravován, z jeho činnosti úřední a zvláště vědecké dosud čerpá a ještě zajisté dlouho bude čerpati podněty k vlastnímu působení. Životní osudy Gindelyovy a jeho činnost vědecká nejen z doby, kdy již stál v čele archivu, nýbrž i z let dřívějších, tak těsně souvisí s dějinami zemského archivu, že jejich vyličení je téměř nezbytným jejich doplňkem. Proto se zdálo záhodno pokusiti se při jubileu zemského archivu o podrobnější vypsání Gindelyova života i jeho činnosti vědecké, o vystižení jeho snah a názorů i jeho poměru k rozličným proudům tehdejšího života vědeckého, národního, politického i náboženského.

Tak vznikla tato práce o Gindelym. Že vyrostla značně nad objem původně zamýšlený, budiž přičteno vedle rozsáhlosti vědeckého působení Gindelyova, jemuž tu třeba věnovati pozornost, hlavně neočekávanému bohatství pramenů, z nichž bylo možno čerpati. Krom vlastních spisů Gindelyových, ať vydaných tiskem, ať jen rukopisně zachovaných, byly to četné úřední dokumenty jeho se týkající, z nichž některé se zachovaly v jeho pozůstalosti, jiné byly shledány v registraturách zemského archivu a zemského výboru, hlavně však neobyčejně bohatá korespondence Gindelyova. Z ní největší význam mají listy Gindelyovy, psané rozličným vynikajícím osobnostem, jmenovitě Fr. Palackému, K. Höflerovi, J. A. Helfertovi a P. Chlumeckému, jež se zachovaly a mně byly přístupny skoro všechny. Listů, jež naopak tyto mužové psali Gindelymu, nemohl jsem bohužel užítí a nevím ani, pokud jsou zachovány. Za to jsem měl mnoho listů psaných Gindelymu od rozličných osob jiných, z nichž však jen některé, jako zvl. listy J. Clama Martinice, M. Rittera, H. Hallwicha a Fr. Tempského, poskytl mi cenné podrobnosti pro tuto práci.¹⁾

¹⁾ Prameny z pozůstalosti Gindelyovy, pokud již dříve nebyly odezdány do zemského archivu, byly mi prostřednictvím archivu toho ochot-

Tyto prameny, jakkoli hojné a obsažné, netýkají se stejnoměrně jednotlivých období Gindelyova života, neobjasňují stejně dokonale všechny jeho významné události. Kdežto do r. 1862 možno s jejich pomocí životní osudy Gindelyovy i jeho vědeckou činnost stopovatí mamzoe takřka den za dnem, pozdější život Gindelyův, vnější i vnitřní, nejeví se v nich ani zdaleka tak jasně a podrobně. Proto i tato práce mladého Gindelyho předvádí plněji než Gindelyho překročivšího vrchol mužných let. Přes tuto nesouměrnost i jiné nedostatky bude snad uznána za příspěvek nezcela bezcenný k objasnění našeho kulturního a poněkud i politického vývoje v druhé polovině minulého století.

ně zapůjčeny vdovou zesnulého pí. Minou Gindelyovou v Mnichově a jeho synem p. drem. Jiřím Gindelym v Buchově; jsou to jednak rozličné úřední dokumenty, jednak dopisy psané Gindelymu od rozličných pisatelů, ale také listy Gindelyovy, psané Höflerovi. Dopisy Gindelyovy Palackému, Hankovi a Rybičkovi jsou z knihovny musejní. Jeho listy, psané Petru Chlumeckému, dal zemskému archivu k dispozici J. Exc. svob. pán Jan Chlumecký. Listů psaných Helfertovi bylo mi možno užiti laskavou ochotou opatrovatelů Helfertovy pozůstalosti pp. drů. Vlad. a Jar. Helferta a p. bibliothekáře dra. Schnürera. Několik listů psaných správě knihovny roudnické poskytl mi nynější správce té knihovny p. dr. Chaloupecký. Všem tuto jmenovaným vyslovuji svůj srdečný a uctivý dík. Velikými díky jsem povinen také pp. dvor. radům J. Gollovi a Em. Ottovi za mnohou pomoc při shledávání tohoto materiálu a ne jeden cenný pokyn. Protože dopisy Gindelyovy k Palackému a Höflerovi budou ve Zpr. zem. arch. vydány úplně, odkazuji k nim zpravidla zcela stručně, kdežto z dopisů psaných Chlumeckému a Helfertovi, na jejichž vydání zatím nelze pomýšleti, uvádím místy delší ukázky. Užil jsem ovšem také starších životopisů a nekrologů Gindelyových. Nejdůležitější z nich je článek *J. Junga*, Anton Gindely v Beilage zur Allgemeinen Zeitung, 1893, Nr. 9, kde jsou zvláště cenná data o mládí a rodině Gindelyově. Pozoruhodné nekrology napsali také *W. W. Tomek* do Almanachu České Akademie 1893 a *A. Huber* do almanachu cis. akademie ve Vídni z téhož roku. Stručné životopisy Gindelyovy jsou v Riegrově Slovníku Naučném III. (z r. 1863), dále v Ottově Slovníku Naučném X. (z r. 1896 od *V. Nováčka*) a v Allgemeine deutsche Biographie 49 (z r. 1904, od *B. Bretscholze*). Posléze sluší uvésti *Pekařovu* stat o českém dějepiscetví v l. 1848—1898 v Památníku České Akademie, vydaném 1898 na oslavu padesátiletého jubilea cis. Frant. Josefa, kde dosti podrobně vypsány život a vědecká činnost Gindelyova, a mou stat Palacký a Gindely v Čes. Čas. Hist. XVIII., 1912.

I. Gindelyův život a činnost literární.

1. Mládí Gindelyovo do r. 1854.

Antonín Gindely²⁾ se narodil 3. září 1829 v Praze v někdejším paláci Černínském (nynějších kasárnách), kde jeho rodiče měli najatý byt. Jeho otec, Josef Gindely, zaměstnáním truhlář, pocházel z Nagy Karoly v Uhřích (za Debrecínem). Byl potomek švábských vinařů, jež na své statky okolo r. 1720 byl povolal kterýsi hrabě Karoly. Rodné jeho jméno znělo původně Gindele a teprve v Uhřích pozměněno v Gindely (Gindili, Kindili). Z Uher, odkud se asi r. 1820 vydal jako truhlářský tovaryš na cestu světem, přinesl si Josef Gindely vedle maďarštiny a němčiny znalost latiny, ale češtině se nikdy nenaučil; v rodině užíval prý vždy jen němčiny. Matka Gindelyova, rodem Veronika Vilová (Vihlová),³⁾ jež před svým provdáním byla pokojskou v domě kterési šlechtičny, byla Češka a mluvila s dětmi česky a německy. Kdežto bratří Gindelyovi, kteří žili mimo Čechy, přidali se k národnosti německé, Gindely podlehl více vlivu své matky, k níž lnul s velikou láskou a která mu — pokud se zdržoval v Praze — vedla domácnost až do r. 1862, kdy se oženil.⁴⁾

²⁾ O rodu a mládí Gindelyově nejpodrobnější a patrně authentické zprávy podává kollega a přítel Gindelyův prof. J. Jung v citovaném jeho nekrologu. Následující data jsou většinou odtud čerpána. Některá shodná udání jsou obsažena v listě, jež pí. Mina Gindelyová psala 12. února 1912 správě zem. archivu. Některé podrobnosti jsem čerpal z Gindelyových vysvědčení a jiných úředních listin.

³⁾ Jung matku Gindelyovu jmenuje »Veronika Vila«, rovněž pí. Mina Gindelyová; v Gindelyově vysvědčení sluje však »Wihla«.

⁴⁾ Otec Gindelyův, jemuž se v Praze nedařilo, vrátil se později zase do Uher, a tam jej následovala i matka Gindelyova a dvě jeho sestry. Oba rodiče zemřeli v Uhřích. O vlivu matky Gindelyovy na jeho smýšlení národnostní vyslovuje se zajímavě *Jung* l. c.: »Anton hat wohl nachher darauf Gewicht gelegt, daß er durch seine Mutter der tschechischen Nationalität angehöre, während die Brüder, die auswärts unterkamen, ihre deutsche Abstammung bekannten.«

Ve škole na Strahově, kam Gindely chodil od svého pátého roku,⁵⁾ učilo se pouze německy, a německá byla také vyučovací řeč na ústavech, jež mu poskytly dalšího vzdělání. Byla to nejprve, v l. 1838—1840, vzorná hlavní škola na Malé Straně, po té, v l. 1841 až 1846, tamní gymnasium, řízené v těch letech kanovníkem pražské kapituly Frant. Pöllnerem. Učitelem Gindelyovým byl tu známý český spisovatel V. Al. Svoboda, jehož učitelskou působnost zajímavě a plasticky vylíčil jiný jeho žák Antonín Springer.⁶⁾ Svoboda, zdá se, měl vliv na Gindelyho a dokonce snad působil na jeho rozhodnutí, aby se stal historikem.⁷⁾ R. 1846 přešel Gindely, který studoval stále s výborným prospěchem, na filosofii při pražské universitě. V prvním roce byli tu jeho profesory J. Padlesák (náboženství), Augustin Smetana (filosofie), J. Jandera (matematika), V. Canaval (latina) a K. Presl (přírodní vědy); ve druhém roce vedle Padlesáka a Canavala Fr. Exner (filosofie v I. běhu), J. Náhlovský (filosofie v II. běhu), Fr. Petřina (fysika) a K. Vietz (obecné dějiny). Vedle toho v druhém roce filosofie (1847—8) poslouchal Gindely na universitě vyšší matematiku. Jak tito profesori, mezi nimiž jsou mužové vskutku vynikající a obecně známí,⁸⁾ působili na smýšlení Gindelyovo, o tom bohužel nemáme přímých zpráv. Je věru nesnadno představit si, že by na př. filosofické přednášky mužů, jako byli Fr. Exner nebo Augustin Smetana, jež měly tak mocný vliv na tehdejší mládež, nebyly se hlouběji dotkly jeho vnímavé mysli, ale patrnějších stop toho v pozdější činnosti Gindelyově nenacházíme.

Také bohužel nevíme, jaký dojem učinily na devatenáctiletého Gindelyho světodějně události r. 1848; máme toliko zprávu, že byl tehdy členem národní gardy. Hned potom jej nacházíme na teologii, na podzim r. 1850 však přešel na práva, kde byl zapsán ještě v zimním běhu r. 1853. Proč Gindely vystoupil ze semináře, o tom nemáme podrobnějších zpráv. Nezdá se, že by jej k tomu byly pohnuly náboženské pochybnosti, protože se i potom jeví přesvědčeným katolíkem. Gindely sám svoje vystoupení vysvětloval láskou k děje-

⁵⁾ Je to patrně škola, do níž chodil nedlouho před tím Antonín Springer. Viz o tom jeho paměti »Aus meinem Leben«, 1892, str. 14—15.

⁶⁾ »Aus meinem Leben«, str. 20 násl. Mezi spolužáky Gindelyovými byli pozdější hudební skladatel Frant. Skuherský a proslulý profesor fyziky na české technice Václav Zenger. Za Zengera přimlouval se Gindely později (dopisem z 22. července 1861) u Petra Chlumeckého, aby se přičinil o jeho přeložení z Uher, kde tehdy byl profesorem fyziky a matematiky na gymnasiu v Nové Zvoleni (Neusohl), na gymnasiu do Brna nebo Olomouce. Seznam učitelů, kteří v době Gindelyových studií působili na gymnasiu malostranském, podává G. Biermann, Geschichte des Gymnasiums der Kleinseite in Prag (Program gymnasia z r. 1880), str. 45.

⁷⁾ Zmínuje se o tom nejasně Jung.

⁸⁾ O některých, jmenovitě o Janderovi, Padlesákovi, Canavalovi, zajímavě vypravuje J. V. Frič ve svých Pamětech I., str. 323.

pisu, jehož studiu spolu se studiem zeměpisu prý se horlivě věnoval již od počátku svých studií.⁹⁾ Ze seznamu přednášek, jež měl na universitě zapsány, to arci není patrno. Z oboru historického bylo mezi nimi pouze dvojí kollegium prof. Vietze, jež byl Gindely poslouchal již na filosofii, o všeobecných dějinách. Jinak vedle čtení právnických jsou tu zastoupena kollegia z německé literatury (Hahn), kosmologie (Purkyně), fyziky (Petřina). U Tomka, který počal na universitě přednášet v dubnu 1851, Gindely, pokud víme, zapsán nebyl, ani u Höflera, který byl na pražskou universitu povolán na podzim r. 1852.

Jediný profesor historie, kterého Gindely poznal za svých studií universitních, byl tedy K. J. Vietz, který byl na pražské universitě profesorem dějin asi od r. 1837 a zůstal jím až do r. 1870.¹⁰⁾ Vietz nebyl samostatný badatel historický, nezanechal, pokud vím, díla, jež bylo by výsledkem jeho samostatného badání a pojistilo mu význam v dějinách dějepiscectví českého nebo rakouského. Také jeho činnost na universitě po r. 1848, kdy Lev Thun pracoval o reformě universitního studia, nezdála se již vyhovovati »novějším požadavkům.«¹¹⁾ Nicméně nepodobá se, že jeho působení učitelské bylo tak zcela špatné. R. 1844 vydal Vietz v Praze spis »Das Studium der allgemeinen Geschichte nach dem gegenwärtigen Stand der historischen Wissenschaft und Literatur«, který podle všeho podává podstatný obsah jeho universitních čtení a dovoluje nám tak představit si, čemu se asi od Vietze mohli naučiti jeho posluchači. Dlužno přiznati, že to nebyly nikterak věci bezcenné. Vietz tu zcela po způsobu moderních úvodů do studia historického, na př. známé Bernheimovy učebnice historické metody, vykládá základní pojmy historické vědy, její význam, podstatu a hranice, zvláště pak pojem světových dějin ve smyslu göttingského profesora A. L. Schlözera (1737—1809), který mu byl patrně hlavním vzorem a učitelem.¹²⁾ Dále jedná Vietz

⁹⁾ Ve vysvědčení o státní zkoušce Gindelyově z 31. prosince 1851 se o něm praví: »Aus Liebe für das Fach der Geschichte im September 1850 aus den theologischen Studien ausgetreten, widmete er sich ganz dem Studium der Geschichte und Geographie, das er schon seit dem Beginn seiner Studien mit Vorliebe betrieben.«

¹⁰⁾ O Vietzovi (nar. 1798, zemř. 1872) viz *Wurzbachův* Lexikon I., str. 284. Srov. též zmínky v *Tomkových* Pamětech I., str. 327, 375, 414 a 434, a v dopise Gindelyově Höflerovi z 29. března 1872. V době absolutismu se o Vietzovi v českých kruzích věřilo, ač sotva právem, že je vládním špehem. Viz *Zibrt*, Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životu (Čas, Čes. Mus., 1909), str. 281.

¹¹⁾ Srv. *Tomek*, Paměti I., str. 375.

¹²⁾ Píše o něm na str. 199 svého spisu: »Schlözer ..., eines der Genies deutscher Nation, das dem Leibniz und Lessing zur Seite steht, Schlözer, der Reformator der Statistik, ist auch der Vater der Weltgeschichte... Viele haben Schlözers Winke und Ideen benützt, ohne es eben zu sagen, und den

o rozličných druzích historických pramenů, o pomocných vědách historických — upozorňuje na př. důrazně na význam diplomatiky —, podává hlavní poučky z historické chronologie, geografie, národopisu, jazykovědy a statistiky, konečně pak pojednává o vlastním spisování historickém, o rozdělení světových dějin a připojuje přehled dějin světového dějepisectví. Svůj výklad provází Vietz všude hojnými odkazy bibliografickými, při čemž nepřestává na pouhých titulech knih, nýbrž přidává často pozoruhodné ocenění. Celkem kniha Vietzova podává na svou dobu velmi bohatý soubor vědomostí z oboru historické vědy a její metody, mnoho pouček a pokynů většinou dobrých a užitečných tomu, kdo se chtěl zabývat studiem historie. Byla-li jeho čtení univerzitní podobně zařízena, mohli z nich jeho posluchači, pokud měli zájem o historii, míti užitek velmi značný. Po stránce ideové knihu Vietzovu vyznačuje víra v zasahování božské Prozřetelnosti do vývoje dějinného, víra určité katolicky zbarvená,¹³⁾ ač prostá nesnášlivostí k jiným vyznáním (viz str. 201), odpor proti moderním, zvl. francouzským hlasatelům »svobody« (str. 20, 200, 206, 213), ale také proti »barbarskému středověku« (str. 44), nadšení pro staroklassickou kulturu (str. 92) a národnostní nezaujatost.¹⁴⁾

Mohl-li Gindely z přednášek Vietzových čerpat mnoho užitečných vědomostí z oboru historického, pro svou pozdější samostatnou činnost vědeckou získal asi od Vietze velmi málo. Že se však na universitě zabýval především studiem dějepisu a geografie, dokázal tím, že již v prosinci 1851 podstoupil z oborů těch zkoušku předepsanou kandidátům učitelského úřadu na gymnasiích. Vysvědčení o této

wahren Weg und Beifall gefunden; diejenigen aber, die ihn nicht beachtet, haben häufig nicht von fern her erreicht, was als klares und kurzes Resultat längst bei ihm zu lesen war... Wie sehr steht sein Gegner in früherer Zeit — Herder — an historischem Talent zurück.«

¹³⁾ Viz na př. str. 3., kde praví: »wir aber beugen uns nach weltbekannter einfacher Logik dem Glauben an eine göttliche Vorsehung, am sinnreichsten erklärt mit Rettung der Freiheit nach den Dogmen der allgemeinen Kirche.« (Srov. str. 17, 141 a j.)

¹⁴⁾ Viz, jak píše na str. 23. o patriotismu, jež definuje jako »Hingebung an das angestammte Fürstenhaus, als Nationalgefühl, als Vaterlandsliebe im engeren und weiteren Sinne.« Nebo na str. 24.: »Die Nationalgröße, auf welche vorzugsweise der Patriotismus hinarbeitet, gründet sich zuletzt weit weniger auf gemeinsame Abstammung und Sprache, als auf historische Momente, auf politische Einigung und Bedeutsamkeit, auf gemeinschaftlichen Ruhm, Wohlstand und Glück«; k čemuž se v poznámce dodává: »Verschiedene Nationalsprachen können bei eifriger Pflege in einem großen Staate ganz gut neben einander bestehen und gedeihen, nur macht sich dann eine davon als Staatssprache geltend.« Národní nezaujatost se jeví ve zmíncech o věcech českých a slovanských (na př. str. 103, 105, 123); Vietz uvádí Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský (str. 37 a 125), chválí Palackého (str. 54), Jungmanna (str. 105) a Šafaříka (str. 108 a 124).

zkoušce, při níž examinátorem dějepisu byl Vietz, zeměpisu Petřina, chválí Gindelyovu píli, talent a rozsáhlé vědomosti a vytýká také jeho dokonalou znalost německé řeči. O rok později, v prosinci 1852, byl Gindely povýšen na doktora filosofie a podstoupil učitelskou zkoušku z filosofie, k níž se v únoru 1853 připojila ještě zkouška z německé řeči a literatury.¹⁵⁾ Zkušebními komisaři při obou těchto zkouškách byli profesori Řehoř Zeithammer a Konstantin Höfler. Ve vysvědčení o zkoušce z filosofie se vytýká, že kandidát osvědčil také znalost české řeči, tak že může učit i na českých gymnasiích. Ve vysvědčení o zkoušce z němčiny pak čteme, že kandidát osvědčil »eine hinreichende Kenntnis des Formellen der deutschen Sprache, so wie eine seltene Belesenheit in der gesamten ältern deutschen Literatur weit über dasjenige hinaus, was man gesetzlich von einem Prüfungskandidaten verlangen kann.«

Zatím již Gindely skutečně působil na středních školách. Od října 1850 do září 1851 byl »auskultantem« na gymnasiu malostranském a nějaký čas tu i samostatně učil latině.¹⁶⁾ Na ústavě tom zůstal jako zkušební kandidát do dubna 1852, kdy byl jmenován suplujícím učitelem jazyka a literatury německé při c. k. české reálné škole, jejímž ředitelem byl známý český spisovatel Josef Wenzig. Vedle němčiny učil tu Gindely první rok také vyšší matematice, druhý rok dějepisu a zeměpisu. Vyučovací řeči na této »české« reálce nebyla tehdy výhradně čeština; jen některým předmětům učilo se česky. Gindely o dějepisu a zeměpisu přednášel česky, ostatní jeho přednášky byly německé. Celkem měl první rok 16, druhý 17 hodin.¹⁷⁾

V červnu 1853 byl Gindely jmenován skutečným učitelem na české reálce pražské, ale již v září toho roku bylo mu nejspíše na doporučení prof. Höflera svěřeno ministerským dekretem podepsaným od Helferta suplování onemocnělého profesora dějin Jos. Ficka na universitě v Olomouci.¹⁸⁾ Universita olomoucká spěla již tehdy k neodvratnému zániknutí. Reorganisasi středních škol, již filosofické učení spojené dotud s universitou bylo připojeno ke gymnasiím

¹⁵⁾ Diplom doktorský je z 13. prosince 1852, vysvědčení o zkoušce z filosofie z 31. prosince 1852, o zkoušce z němčiny z 25. února 1853.

¹⁶⁾ Vysvědčení z 8. března 1853.

¹⁷⁾ Data o působení Gindelyově na české reálce pražské jsou čerpána z tištěných výročních zpráv toho ústavu, jež mi laskavě zapůjčil jeho ředitel p. vl. rada Starý.

¹⁸⁾ Dekret ze 17. září 1853. O prof. Jos. Fickovi, na jehož místo Gindely byl ustanoven, není mi jinak nic známo. — Listem z 14. října 1853 děkoval Gindely Helfertovi, že mu dal příležitost »eine Stellung wenigstens für ein Jahr einzunehmen... wo einerseits die Beschäftigung für mich von großer Bedeutung, weil bildend ist, andererseits ich so viel Muße erübrige, daß ich weitem Quellenstudien mit Sorgfalt obliegen kann.« V dalším pak odpovídá na Helfertovy dotazy o Sixtovi z Ottersdorfa, jež mu vyřídil prof. Höfler. Z toho soudím, že Höfler upozornil Helferta na Gindelyho.

jako jejich sedmá a osmá třída, filosofická fakulta v Olomouci byla připravena téměř o všechno posluchačstvo a na podzim 1851 byla i formálně zrušena. Toliko přednášky z filosofie a dějin všeobecných i rakouských zůstaly, byly však připojeny k fakultě právnické, vedle níž universita měla ještě jen fakultu theologickou, ježto studium chirurgické bylo od r. 1849 ústavem samostatným.¹⁹⁾ A konání přednášek historických při fakultě právnické na místě prof. Ficka bylo svěřeno 24letému Gindelymu. Dekretem jmenovacím bylo mu uloženo přednáseti pět hodin týdně o dějinách všeobecných a rakouských. O Gindelyově působení v Olomouci a jeho poměru k tamní společnosti zvl. literární bohužel skoro nic nevíme. Jen nepatrné zmínky o tom nacházíme v jeho dopisech psaných Helfertovi, jemuž Gindely byl povinen díky za své jmenování do Olomouce. V listě z 15. února 1855 mu Gindely dává zprávu o spolku nebo kroužku, který se utvořil nedlouho před tím v Olomouci a měl za úkol pěstovati právněhistorická studia. Jako účastník toho kroužku Gindely pojal úmysl zpracovati část budoucích právních dějin rakouských.²⁰⁾ V jiném dopise psaném již po odchodu z Olomouce (9. pros. 1856) zmiňuje se Gindely o svých přednáškách na tamní universitě; snažil prý se jimi vzbuditi ve svých posluchačích vši silou zájem o věc všeobecně rakouskou.²¹⁾ Jistě Gindely za svého pobytu v Olomouci velmi mnoho pracoval vědecky a také v té době prvně vystoupil na veřejnost jako historický spisovatel.

¹⁹⁾ Srov. *d'Elwert*, Geschichte der Studien-, Schul- und Erziehungsanstalten in Mähren und österr. Schlesien, insbes. der Olmützer Universität in den neueren Zeiten, 1857, str. 422 a j.; též *Doležil*, Politické a kulturní dějiny král. hl. města Olomouce, část V. (Zpráva české realky v Olomouci 1905), str. 23.

²⁰⁾ 15. února 1855 psal G. Helfertovi: »Ich kann nicht umhin, Euer Hochwohlgeboren von einem Vereine hier in Olmütz in Kenntnis zu setzen, der obzwar erst seit Kurzem von wenigen Teilhabern gegründet und ganz privater Natur, doch jedenfalls für österr. Geschichtsforschung nicht ohne Bedeutung sein dürfte. Der Zweck desselben ist nämlich die Pflege rechtshistorischer Studien. Als Teilnehmer desselben habe ich mir die Bearbeitung eines Teiles einer künftigen österr. Rechtsgeschichte zum weitem Ziele meiner Bestrebungen gesetzt.«

²¹⁾ »Als ich bei meinen Vorträgen über österr. Geschichte in Olmütz mich in größere Studien in derselben einlassen mußte, hat mich mit bitterem Unmut der zerrissene Zustand früherer Tage erfüllt; selbst geneigt etwas mit Enthusiasmus zu erfassen habe ich mit aller Kraft bei meinen Zuhörern das Interesse für die allgemein österr. Sache zu erwecken gesucht.« Nepříznivé o vědeckých poměrech v Olomouci zmiňuje se Gindely v listě, psaném 18. srpna 1857 Chlumeckému. Zmíniv se o novinářském článku, jenž se ohrázoval proti přenesení studijní biblioteky z Olomouce, Gindely píše: »Wie aber der Korrespondent so bodenlos frech sein konnte, um zu sagen, es wäre ungerecht, wollte man den gelehrten Korporationen Olmützs die Bibliothek entziehen, begreife ich nicht, denn ich weiß weder von Gelehrten, noch weniger also von gelehrten Korporationen in Olmütz etwas.«

Nelze přesně zjistiti, kdy se Gindely začal vědecky zabývatí badáním dějepisným a z jakého podnětu. Zdá se, že hlavně profesor Höfler přivedl Gindelyho k vědecké práci historické. Víme již, že Höfler byl examinatorem Gindelyovým při státních zkouškách a že nejspíše on jej doporučil do Olomouce. K Höflerovi, o němž je vůbec známo, že se staral se zájmem o své nadané posluchače a vedl je k samostatné práci vědecké,²²⁾ vzhlížel Gindely, ač podle všeho nikdy nebyl jeho posluchačem, dlouho jako k svému učiteli, od počátku mu podával podrobné zprávy o svých badatelských cestách, o svých vědeckých i osobních plánech. Nelze sice říci, zda samo thema první historické práce, o kterou se Gindely pokusil, bylo od Höflera, ale jistě při ní Gindely užíval Höflerovy pomoci.²³⁾ Bylo to celkové vypsání církevních dějin českých. Díla toho sice Gindely nedokončil, ale v jeho pozůstalosti se zachovaly soustavně jeho výpisky pořízené k tomu účelu většinou asi r. 1853 před odchodem do Olomouce, z části snad i v Olomouci. Tyto výpisky nemají dnes arci věcné ceny, ale vrhají zajímavé světlo na tehdejší historické vzdělání Gindelyovo.²⁴⁾ Přípravy k církevním dějinám českým začal Gindely tím, že si vypisoval z kronikářských spisů českých všechny zprávy a zmínky o věcech církevních. Tak si učinil nejprve souvislý výtah z kroniky Kosmovy a jeho pokračovatelů, z kroniky Františka Pražského a Beneše z Weitmile podle známého vydání Dobnerova

²²⁾ Viz *Bachmannův* nekrolog K. Hoeflera v Mitt. des Ver. für Gesch. d. Deutschen in Böhmen, XXXVI., 1898, str. 397, jakož i *Gollův* v Čes. Čas. Hist., IV., str. 69; srov. též mou stat Jaroslav Goll (v příloze k témuž časopisu z r. 1907), str. 12.

²³⁾ *Jung* l. c. praví, že Gindely počal vědecky pracovati »von Höfler, der damals in Prag eine nach verschiedenen Seiten hin anregende Wirksamkeit entfaltet, begünstigt und gefördert«. Určitý doklad o takové pomoci Höflerově podávají Gindelyovy výpisky k církevním dějinám českým. Známý list konsistoře pod obojí do Cařihradu z r. 1452 má tu Gindely opsán »aus einer Abschrift Höflers«, a o jiném kuse z r. 1466 poznamenává: »Wird von Höfler in Druck gegeben.« Ve své autobiografické črtě Von Archiven zu Archiven (Archival. Zeitschrift, VI., 1881, str. 260) Gindely se nezmiňuje o účasti Höflerově v jeho práci o církevních dějinách českých.

²⁴⁾ Kdy tyto výpisky vznikly, možno zjistiti dosti určitě. Bylo to jistě po r. 1850 (po vystoupení ze semináře; cituje se práce Chmelova z r. 1850), velmi pravděpodobně po r. 1852 (ukončení zkoušek a příchod Höflerův do Prahy), a jistě před r. 1854, kdy vyšly první práce Gindelyovy tiskem. O Höflerových Böhmsche Studien, vyšlých v Arch. für österr. Gesch., XII., r. 1854, není tu zmínky, ač je v nich mnoho věcí, jež měly význam pro práci Gindelyovu. Že aspoň většina těch výpisků vznikla ještě před odchodem Gindelyovým do Olomouce, vysvitá poněkud ze zmínky v jeho dopise, psaném odtud Helfertovi 14. října 1853. Gindely tu píše, že v musejní knihovně pražské poznal veliké historické dílo Pavla Skály ze Zhoře, jež se právě tehdy opisovalo pro museum, a že se chtěl »eben im heurigen Jahre an die Excerptirung desselben begeben, als mich der Ruf nach Olmütz daran verhinderte«. Chtěl-li Gindely excerptovat Skálu, zajisté již měl starší věci excerptovány.

ve *Scriptores rerum bohemicarum*, dále výtah z *Chronicon Bohemiae Anonymi 1338—1432*, Starých letopisů českých vydaných Palackým a z kroniky Eneáše Sylvia. Ty výtahy pak doplňoval výpisky z jiných pramenů kronikářských a z části i listinných, vydaných Dobnerem ve sbírce *Scriptores* nebo v jeho *Monumentech*, ale i z některých jiných (z Dalimila, Pulkavy, z *Historie o těžkých protivenstvích církve české*, z Kapihorského), a to většinou tak, že k jednotlivým místům kroniky starší přislušná místa z kronik pozdějších. Z cizích publikací historických užil tu Gindely edice německých koncilií (*Concilia Germaniae*), známé sbírky Mansiho a Chmelovy edice z r. 1850 (v *Sitzungsber. d. Wiener Akad.*). Pramenů netištěných užil Gindely v starší části své práce jen nepatrně. K r. 1294 má tu zmínku o rukopisné církevní agendě z archivu kapitulního a z téhož archivu má opsánu Korandovu zprávu o českém poselství do Říma r. 1462, výtah ze spisu Židkova a z českého traktátu *de communione parvolorum*, jež klade do r. 1440.²⁵⁾ Buď ještě před odchodem do Olomouce nebo za své návštěvy v Praze o Vánocích 1853 vypsál si leccos ze známého sborníku písemností důležitých pro české dějiny náboženské v pražské knihovně universitní, označeného sig. XVII A 16.²⁶⁾

Z moderních spisovatelů historických se ve výpiscích Gindelyových objevuje Hurter (*Geschichte des Papstes Innocenz III.*, 1834—42), Raumer (*Geschichte der Hohenstaufen*, 1823—25), Lichnowsky (*Geschichte des Hauses Habsburg*, 1836—1844) a Becker (*Weltgeschichte*), z českých historiků pouze Ruffer se svou *Historií Vyšehradskou*, která tenkrát ještě nebyla vydána tiskem, nýbrž jen rukopisně a snad i lithograficky badatelům přístupná. Překvapuje, že se Gindely nikde nezmiňuje o Palackého *Dějínách*, jejichž německé vydání v té době bylo již dospělo do stol. XV., ano že díla toho, jak vysvítá z rozličných poznámek, ani neznal, jako neznal Palackého *Würdigung*, vyšlou 1830, jeho *Literarische Reise nach Italien* z r. 1837, jeho německý r. 1846 *Jordanem* vydaný spis o předchůdcích husitství, nebo Tomkovy malé *Děje království českého*, tenkrát již dvakrát (1843 a 1850) vydané.²⁷⁾ Není divu, že i Gindelyova

²⁵⁾ Je to anonymní traktát z rukopisu D 118. K výpiskům z něho Gindely poznamenává: »Wann der Traktat abgefaßt ward, ist nicht gesagt, es scheint dies aber gegen das J. 1440 geschehen zu sein, wofern nicht der Beweis aufgefunden wird, daß der Satz der Kinderkommunion spätern Ursprungs sei« (!).

²⁶⁾ Cituje odtud něco v *Sitzungsber. Wien. Akad.*, 1854, str. 352.

²⁷⁾ Neznalost těch spisů dokazuje na př. poznámka k r. 1182 o biskupu Jindřichovi: »Somit war Heinrich wohl aus dem Hause Přemysl«; nebo k r. 1394 o Matěji z Janova výpisek z *Historie o těžkých protivenstvích*: »Er war aus Genua (z Janova) und Beichtvater Carl IV. In der Vertheidigung des Empfanges des Abendmahles war er sehr eifrig«; dále výpisky z Ruffe-

věcná znalost českých dějin církevních se jeví velmi nedostatečná a všečen způsob výpisků činí dojem začátečnického tápání.²⁸⁾

2. 1854—1858. Práce o Jednotě bratrské. První badatelské cesty.

Pro universitní profesuru, k jejímuž suplování byl Gindely r. 1853 povolán do Olomouce, byla, jak patrně, odborná jeho příprava podle dnešních názorů velmi nedostatečná. Zdá-li se nám dnes divně, že úkol takový mohl býti svěřen muži 24letému, který se sotva rok zabýval odborným studiem dějepisu, nemohl vůbec ještě podati doklad své způsobilosti k samostatné práci vědecké a skutečně také nebyl prakticky obeznámen ani se základy historické metody, ještě více překvapuje a zároveň vydává svědectví o nevšedním nadání Gindelyově, že již následujícího roku mohl vystoupiti na veřejnost s vědeckou prací velmi cennou a ku podivu zralou. Týká se vnitřních dějin Jednoty bratrské. K tomuto předmětu byl Gindely přiveden zcela přirozeně svou prací o církevních dějinách českých. Dospěl při práci té do druhé poloviny stol. XV., octl se před tímto vrcholným zjevem husitského hnutí. Jeho zájem o theologické otázky i jejich znalost, jež získal dvouletým studiem theologie,²⁹⁾ a snad ještě více bohatství pramenného, ještě nikým neprozkoumaného materiálu pro dějiny Jednoty způsobily, že se omezil a soustředil na studium tohoto podle jeho vlastních slov »nejzajímavějšího zjevu národního«.³⁰⁾

Nelze určitě říci, zda se Gindely již před odchodem do Olomouce zabýval studiem pramenů bratrských, ale je to dosti pravdě-

rovy *Historie vyšehradské*, podávající zprávy, vzaté z Hájka, nebo podiv, že kronikář Kosmas jako kněz mohl býti ženat. Z dopisu Gindelyova Helfertovi z 14. října 1853 vysvítá naopak, že G. již tehdy znal Voigtovy a Pelzlovy *Abbildungen böhm.-mähr. Gelehrten a Jungmannovu Historii české literatury*.

²⁸⁾ Viz ukázky z výpisků Gindelyových v pozn. 25. a 27. Při výtahu z kroniky Eneáše Sylvia Gindely píše: »Mainard war auf der Seite der Katholiken, Georg von Podiebrad an der der Protestanten (!)«

²⁹⁾ Jung l. c. píše: »Auch war G. durch seine theologischen Studien für dieses Thema [dějiny Bratří] gründlich vorgebildet, wie kein zweiter; tüchtige Schulung in der Dogmatik hat er auch später immer als zur historischen Propädeutik gehörend bezeichnet und in seinen Vorlesungen praktisch bewährt.«

³⁰⁾ »Die interessanteste nationale Erscheinung« nazývá G. Jednotu v úvodě ke svým *Quellen zur Gesch. der böhm. Brüder* z r. 1859. V článku *Von Archiven zu Archiven* str. 260 G. vypravuje, jak se ve svých přípravách pro církevní dějiny české dostal až do XV. stol., a pokračuje: »Hier stieß mir ein umfassendes und bis dahin ganz und gar undurchforschtes, größtenteils handschriftliches Material auf, das sich auf die aus dem Hussitismus entwickelten Sekten, namentlich auf die böhmischen Brüder bezog, und das eine solche Anziehungskraft auf mich ausübte, daß ich meine früheren Arbeiten fallen ließ und meine Aufmerksamkeit allein der Durchforschung der Geschichte der böhmischen Brüder zuwendete.«

podobno.³¹⁾ Víme toliko, že se již v Praze chystal excerpovati Skálovu Historii církevní,³²⁾ ale nedostal se k tomu, a koncem r. 1853 že již zcela soustavně studoval prameny pro dějiny Jednoty. Přebýváje o Vánocích toho roku v Praze, pracoval tu v knihovně univerzitní, čině si výpisky z rozličných rukopisů, hlavně bratrských. Zvláště tu opsal bratrské vypravování — jak dnes víme, br. Jiřího Strejce — o vyjednávání mezi Bratřími a stavy pod obojí na sněmu r. 1575, chystaje se vydati je tiskem.³³⁾ Snad v té době, nebo o něco později, vznikl dosti podrobný výtah z obsírného spisu bratra Mikuláše Slanského o stycích Jednoty s Lutherem, připojený k starším výpiskům Gindelyovým z českých pramenů kronikářských; výtah ten je pořízen jen z části vlastní rukou Gindelyovou, patrně podle rukopisu pražské knihovny univerzitní. Také v Olomouci se Gindely, asi hned od počátku, zabýval studiem bratrských pramenů. Svědčí o tom jeho výpisky z rukopisů tamní knihovny (jmenovitě z rukopisu 91 c 19) a z bratrské konfesse z r. 1535 podle exempláře téže knihovny. Již v lednu 1854 mohl o sobě Gindely tvrditi, že má sebrán materiál pro české dějiny církevní od začátku do r. 1547, vyjímaje dobu Husovu a následující až do r. 1430, a poněkud i pro dobu od r. 1547 do počátku stol. XVII.³⁴⁾

³¹⁾ Ve svém prvním spise předloženém vid. akademii 4. října 1854 praví Gindely: »da ich mich mit den bezüglichen Quellen behufs Abfassung ihrer [Bratří] Geschichte seit längerem befasse«. A v předmluvě k I. dílu Dějin českého povstání z r. 1869 tvrdí, že se studiem pramenů k novějším dějinám zabývá bezmála 16 roků, tedy asi od r. 1853.

³²⁾ Viz pozn. 24.

³³⁾ 24. ledna 1854 psal G. Helfertovi: »Nun benützte ich einige Tage der Weihnachtsferien zu einer Reise nach Prag, um neben anderem daselbst ein Manuskript enthaltend die Geschichte der böhm. Brüder zu excerpiieren. Es enthält dasselbe auch jene Verhandlungen, welche zur Zeit des Landtags von 1575 in Prag zwischen den lutherisch gesinnten Ständen und den Brüdern... gepflogen wurden... Was den sonstigen Inhalt des Manuskripts, die Anordnung des Materials, den Verfasser und dergleichen betrifft, so erlaube ich mir auf einen Teil der von mir zu dem Auszuge verfaßten und hier beigelegten Vorrede aufmerksam zu machen. Ich bereite nämlich einen Teil des Auszuges zum Drucke vor und deshalb erschien mir eine Vorrede notwendig.«

³⁴⁾ V listě z 24. ledna 1854 píše G. Helfertovi: »Da ich vornehmlich mit einer Sichtung und Zusammenstellung desjenigen Materials beschäftigt bin, welches zum Aufbau einer Geschichte des geistigen und religiösen Lebens Böhmens von den ältesten Zeiten bis auf das XVII. Jh. notwendig ist, so erlaube ich mir beizufügen, daß wenn Denselben einschlägige Aufschlüsse und Zusammenstellungen nötig wären, ich mit Ausschluß der Periode Hussens und darüber etwa von 1400—1430 und der Zeit von 1547—1620, in der ich weniger gearbeitet, dienen könnte.« — V Olomouci snad vzniklo krátké rukopisné pojednání Gindelyovo o Novokřtěncích na Moravě, sestavené podle publikace Wolného v Archiv für österr. Geschichte, V., 1850. Německé to pojednání G. opatřil nadpisem »De anabaptistis in Moravia tractatus meus«.

Nejpatrnějším dokladem Gindelyova soustavného studia dějin bratrských je však jeho první tiskem vydaný spis, jež četl ve schůzi císařské akademie ve Vídni 4. října 1854. Spis ten má název *Über die dogmatischen Ansichten der böhmisch-mährischen Brüder nebst einigen Notizen zur Geschichte ihrer Entstehung* a byl vydán ve Zprávách vídeňské akademie (Sitzungsber. der kais. Akad., philos.-hist. Klasse, XIII. Bd., 1854, str. 349—413) spolu s menší prací Gindelyovou *Über die Verhandlungen am Landtage zu Prag im J. 1575 behufs rechtlicher Anerkennung der Lutheraner und böhmisch-mährischen Brüder in Böhmen* (ibidem, str. 413—429).

Nejen rozsahem, nýbrž hlavně cenou a významem spis první daleko vyniká nad připojenou práci kratší. Rozboru bratrské dogmatiky, který je vlastním obsahem toho spisu, je předeslán pozoruhodný úvod. Ohlásiv předem, že se již delší dobu zabývá prameny bratrskými, aby mohl sepsati dějiny Bratří, Gindely se pokouší stručně vystihnouti jejich význam a povahu. Za zvláště příznačné pro Jednotu pokládá, že není dílem určitého zakladatele a že nebyla založena na principu theoretickém, nýbrž vznikla z praktické snahy o reformu církevní. Je sice přirozeným pokračováním praktického reformního úsilí Husova, ale v učení se od Husa liší stejně jako od katolické církve a také vznikla teprve čtyřicet let po jeho smrti. Bratří jsou »ein ruhigerer, ehrenwertherer Versuch einen Theil jener Ideen, welche die Taboriten befeuerten, zur Geltung zu bringen«. Nedostatek theoretického principu způsobil, že Bratří nevytvořili důsledného náboženského systému a proto snadno podléhali vlivu nových názorů, kolísajice ve svém učení theoretickém. Velikého významu dodává jim jejich činnost literární.

Svědčí-li tato v podstatě nikoli nesprávná, třeba v podrobnostech nezcela přesná charakteristika Jednoty o bystrém úsudku pětadvaceti-letého auktora, který v historii byl v pravém smyslu slova začátečníkem a dotýkal se tu otázek, jimiž se historická literatura česká do té doby vůbec nebyla zabývala — Palacký ve svých Dějinách dospěl k Bratřím teprve později —, ukazuje další výklad o vzniku a počátcích Jednoty, jak nedostatečná, ač s tehdejšími stavem vědomostí o Bratřích zcela se srovnávající, byla tenkrát Gindelyova znalost těch věcí. Jediným téměř pramenem byl mu Jafetův Hlas Strážného, pramen, jak známo, pozdní, nespolehlivý a na svých předlohách zcela závislý. Tím se vysvětluje, že Gindely, mluvě o počátcích Jednoty, ani se nezmiňuje o Chelčickém, o němž patrně tehdy ještě nevěděl nic podstatného,³⁵⁾ že také bratra Rehoře uvádí jen jako jednoho

³⁵⁾ Později (na str. 411) se G. přece zmiňuje o Chelčickém, ale praví jen, že poč. XVI. stol. vznikly mezi Bratřími spory o dovolenost přísahy, které byly »teilweise durch den Einfluß der Schriften des Peter Chelčický erzeugt«. O Chelčickém se tehdy vůbec skoro nic nevědělo. Jen P. J. Šafařík

z původců Jednoty, a to ještě nesprávným jménem »Georg, ein Neffe des Rokycana von adeliger Herkunft«, že konečně známého Tůmu Přeloučského nazývá »Tůma Ploučky«.

Pro vlastní rozbor bratrské dogmatiky byl Gindelymu, jak se podobá, hlavním vodítkem v tehdejší době velmi rozšířený spis proslulého katolického theologa Möhlera »Symbolik oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten nach ihren Bekenntnisschriften«, jenž se dožil v l. 1832—38 pěti vydání a vzbudil veliké polemiky. Je to jediný spis moderní literatury, jehož se Gindely dovolává při rozboru bratrské dogmatiky.³⁶⁾ Ze starší literatury užil vydatně známých a se stanoviska katolického bez odporu znamenitých polemických spisů jesuity Šturma proti Bratřím.³⁷⁾ Rozhodně katolické stanovisko obou těchto spisovatelů bylo jistě v dokonalé shodě s tehdejší náboženským smýšlením Gindelyovým, jak se projevuje i v jeho vlastních úvahách o bratrské dogmatice. Věcně jeho rozbor této dogmatiky je založen na vlastních projevech Bratří, od známých listů starších Bratří k Rokycanovi až po tištěné konfesse bratrské. Přestává ovšem, jak při tehdejší stavu badání o Jednotě je snadno pochopitelné, jen na veřejných, takřka úředních projevech Bratří, o nichž nás teprve mnohem pozdější práce o dějinách bratrských poučily, že nebyvají vždy naprosto přesným a jasným výrazem jejich skutečného smýšlení, které z pochopitelných příčin bývali nuceni zastírat. Obraz bratrské věrouky, sestrojený na tomto základě, je sice neúplný a poněkud jednostranný, ale v podstatě zajisté správný. Správně je tu také stanoven poměr oficiální věrouky bratrské k učení katolickému a luterskému. Její poměr k staršímu učení husitskému není však vyložen náležitě a rovněž není dostatečně vystižen vliv kalvínské nauky na Bratří, jenž koncem stol. XVI. a XVII. působil tak mocně na jejich názory theologické. I jinak bylo by třeba práci Gindelyovu v lecčems opravit i a hlavně doplnit. Ale celkem dosud práce ta nepozbyla ceny; je to stále ještě nejúplnější a nejsoustavnější vypsání bratrské věrouky v její vrcholné době. Zvláštního významu pak jí dodává, že je to v moderní historické literatuře vůbec první větší samostatná práce

od některé doby se zabýval studiem jeho spisů, ale teprve v říjnu 1855 podal veřejnosti první zprávu o výsledcích tohoto studia přednáškou v král. české spol. nauk. Viz stat *Ant. Truhláře* o české literární historii v jubilejním Památníku České Akademie z r. 1898, str. 73. Srov. *Zibrt*, Co vyprávěl P. J. Šafařík... (v Čas. Česk. Mus. 1909), str. 287.

³⁶⁾ Str. 356, 371, 380 a 388. V úvodě ovšem cituje G. d'Elvertovy Beiträge zur Geschichte und Statistik, kde mluví o významu Bratří pro literaturu (str. 351), a Peschkovu Gesch. der Gegenreformation, kde se zmiňuje o počtu bratrských konfessí (str. 356 pozn. 1).

³⁷⁾ O Šturmovi mluví na str. 428—9.

o Jednotě, první vážný příspěvek k vědeckému poznání její podstaty.³⁸⁾

Menší rozprava Gindelyova o sněmu r. 1575 je v podstatě pouhou reprodukcí staré zprávy bratrské o jednání náboženském při sněmu r. 1575, jež se zachovala v druhé části spisu Rozmlouvání starého Čecha s mladým rytířem i v Jafetově Hlase Strážného, a o níž dnes víme, že jejím autorem byl bratr Jiří Strejc. Podivným omylem nazývá tu Gindely Strejce »M. Kodyllus« a patrně nemá tušení, že je původcem té zprávy.³⁹⁾

Pracuje o rozboru theologie bratrské, byl Gindely nucen zjišťovati jednotlivá vydání jejich konfessí. V práci otištěné ve Zprávách vídeňské akademie je této otázce věnována zvláštní poznámka (str. 356). Podrobněji se jí Gindely zabýval v přednášce, kterou konal 27. prosince 1854 jako host ve schůzi historické sekce král. české společnosti nauk, kde byli přítomni Hanka, Šafařík, Wocel, Erben, Wenzig, Doucha, Zap a Weitenweber. Přednášku tu známe jen z krátké zprávy, uveřejněné v aktech společnosti,⁴⁰⁾ ale i odtud je patrné, že Gindely ani po vydání své práce o bratrské dogmatice neustal studovati bratrské konfesse a zjednal si tak přesnější názor o jejich vzájemném poměru. Správně určil, že dlužno rozeznávat tři hlavní redakce bratrské konfesse.⁴¹⁾ Gindelyova práce o počtu bratrských konfessí měla býti otištěna česky v Časopise Českého Musea, ale z neznámých příčin k tomu nedošlo.⁴²⁾

³⁸⁾ Výborný znalec dogmatiky bratrské prof. J. Bidlo v polemice s prof. Kvačalou (Nachtrag zum Jahrbuch der Ges. für Gesch. des Protest. in Oest. XXXII., str. 80) takto se vyslovuje o tomto spise Gindelyově: »Wenn der bekante Jesuit Václav Šturm aus den Brüderkonfessionen seine Waffe gegen die Unität schmiedete — so ist es bei ihm ganz natürlich und begreiflich; wenn aber ein Gindely ihm darin folgt und die Glaubenslehre der Unität nur auf Grund von Zitaten aus den Brüderkonfessionen rekonstruiert, so kann man eine solche Arbeit keineswegs wissenschaftlich oder gar grundlegend nennen.« Myslím, že tu Bidlo Gindelymu křivdí, zapomínaje, že jeho spis vznikl skoro před 60 roky, kdy z bratrské literatury polemické skoro nic nebylo známo — herrnhutské folianty poznal Gindely teprve později —, a že autorovi spisu toho bylo 24 let. Ostatně zdá se mi, že Bidlo poněkud podceňuje význam bratrských konfessí proti polemickým spisům Bratří, jež sotva docela právem pokládá za důležitější pro zjištění jejich názorů dogmatických; to má ovšem vliv na jeho soud o spisu Gindelyově.

³⁹⁾ Srov. *Hrejsa*, Česká konfesse 1912, str. 89 a 311.

⁴⁰⁾ Abhandlungen der kgl. böhm. Ges. der Wiss. V. Folge, IX. Bd., str. 33. Přednáška měla název »Über die Zahl der sogenannten Brüder-Confessionen«.

⁴¹⁾ Srov. *Bidlo*, O konfessi bratrské z r. 1573 (Sborník prací žáků Gollových z r. 1906), str. 247.

⁴²⁾ 28. ledna 1855 psal G. Hankovi: »Ještě mně nebylo možno pojednání o počtu konfessí panu Nebeskému [tehdy redaktoru Časopisu musejního] doslati, jakmile ale s nynější prací hotov budu, učiním to, tedy v běhu budoucího měsíce.«

Zatím již Gindely pozměnil svůj prvotní program pracovní. Kdežto ještě v lednu 1854 se chystal psát české dějiny církevní od doby nejstarší do začátku stol. XVIII., v úvodě spisu z října 1854 již určitě ohlašuje úmysl sepsati dějiny Bratří. Skutečně si tou dobou objednává z knížecí knihovny v Roudnici do Olomouce rukopisnou Historii Jednoty a jiné rukopisy k náboženským dějinám XVI. století⁴³⁾ a v lednu 1855 se již zanášá úmyslem zajetí o Velikonocích do Herrnhuta.⁴⁴⁾ Vedle vlastních dějin Jednoty již v té době pomýšlel na vydání sbírky pramenů bratrských, kterou chtěl pořádati do dvou až tří let. Jsa přesvědčen, že všechny příslušný materiál domácích knihoven má sebraný, chtěl jej doplnit materiálem archivu herrnhutského, který dosud znal jen z katalogu.⁴⁵⁾ Opravdu snad již na jaře r. 1855 po prvé, ač jen na krátko, zavítal do Herrnhuta a poznal tu nejdůležitější pramen pro dějiny bratrské, slavné herrnhutské folianty, jež takto vlastně teprve byly uvedeny do moderního badání historického.⁴⁶⁾ Ale již před tím se s jiných stran Gindelymu

⁴³⁾ List z 22. října 1854.

⁴⁴⁾ 10. ledna 1855 psal G. z Olomouce knížecímu bibliothekáři roudnickému: »Ich bin gewillt, vor Ostern, falls ich einen Urlaub erhalte, eine Reise nach Herrnhut anzustellen und würde dann bei der Rückreise Raudnitz besuchen.«

⁴⁵⁾ Posílaje Helfertovi výtisk své první práce, psal mu G. 15. února 1855: »Ich bitte diese geringe Arbeit als den Beginn umfangreicher Studien, die ich auf dem Gebiete öst. Geschichte im allgemeinen und böhmischer insbesondere anstelle, anzusehen. Ich habe zuerst die am meisten vernachlässigte Partie der böhmischen Brüder herausgenommen und hoffe über sie im Laufe der folgenden 2 bis 3 Jahre ein Quellenwerk zu bieten. Was Böhmens Bibliotheken und Archive darüber besitzen, habe ich zum großen Teil an Ort und Stelle durchgearbeitet und bin überdies so glücklich, Handschriften aus der Museumsbibliothek und anderen Privatbibliotheken nach Olmütz geliehen zu bekommen. Es bleibt mir nur das Archiv von Herrnhut durch längere Zeit zu besuchen, da dieses nach dem Katalog, den ich mir über dasselbe verschafft habe, für die Geschichte der Brüder, für die Einflußnahme der deutschen Reformatoren Luthers, Bucers, Melanchthons etc. auf die Protestanten in Österreich, für ihren wechselstetigen bisher zum größten Teile unbekanntem Briefwechsel, für die Geschichte der Habsburger in Böhmen in gewissen Partien mehr enthält als sämtliche böhmischen Manuskriptsammlungen zusammengenommen.«

⁴⁶⁾ O této první cestě Gindelyově do Herrnhuta nemáme určité zprávy. Víme, že tam chtěl jeti o Velikonocích 1855 a zpáteční cestou se zastavit v Roudnici (srov. pozn. 44); víme však také, že v Roudnici tenkrát jistě byl, protože 26. července 1855 psal tamnímu bibliothekáři, že v září pojedje do Roudnice a užije příležitosti té »zu einem neuerlichen Besuche des Archivs«. Již z toho mohli bychom souditi, že o Velikonocích uskutečnil svůj úmysl stran Herrnhuta. Tomu nasvědčuje i zmínka v dopise Gindelyově Höflerovi psaném 8. července 1856 v Lešně, kde G. píše o Herrnhutě, ježž byl právě před tím navštívil: »Einen außerordentlichen Eindruck hat neuerdings das reguläre Leben auf mich gemacht...« S tím se shoduje zpráva syna Šafaříkova, jenž podle vypravování otcova vykládá (viz Čas. Čes. Mus. 1909, str. 287), že se

dostalo bohatého materiálu, jímž byl na čas odveden od práce o hlavním svém díle.

Vydání spisu o bratrské dogmatice a zvláště asi přednáška v pražské učené společnosti uvedly Gindelyho v živější styk s pražskými kruhy vědeckými a zjednaly mu jejich uznání i důvěru. Hned po přednášce půjčil mu musejní bibliothekář Hanka do Olomouce z knihovny musejní vzácné »spisy lešenské«, nedávno získané pro Museum. Byla to nadmíru bohatá sbírka písemností po Komenském, jmenovitě jeho rozsáhlá korespondence a rukopis české Didaktiky. Písemnosti ty našel r. 1841 profesor Purkyně v bývalém sídle Bratří, polském Lešně, dal o tom zprávu Palackému a z jeho podnětu počal hned vyjednávat o jich koupi. Jednání se skončilo teprve r. 1850, a počátkem r. 1851 koupené spisy byly odevzdány museu.⁴⁷⁾ Gindely byl asi na ně upozorněn za svého pobytu v Praze v prosinci 1854, kdy přednášel v Učené společnosti. Jisto je, že si teprve tehdy vypůjčil část »lešenských spisů« na několik dní do Olomouce. Koncem ledna 1855 psal Hankovi, aby si mohl vypůjčené spisy ponechat ještě několik dní, a žádal, aby mu zaslal všechny ostatní spisy lešenské, vyjímaje autograf Didaktiky.⁴⁸⁾ Jeho přání bylo patrně vyhověno. Již 21. března 1855 předčítal Gindely v sedění vídeňské akademie svou obšírnou rozpravu »Über des Johann Amos Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde«, která pak byla vydána tiskem ve Zprávách akademie (Sitzungsber. XV., 1855, str. 482—550).

Práce Gindelyova je založena skoro výhradně na oněch »lešen-

jeho otec po r. 1850 obíral studiem spisů bratrských a praví: »Zároveň dr. Gindely, seznav bratrský archiv v Nížké v Lužici (!), odtamtud sobě dával posílati ony folianty bratrských archivů, a sice pro bezpečnost bývaly zasílány na otce. Otec při té příležitosti bedlivě (snad bedlivěji a důkladněji než p. Gindely) jich studoval a výtahy sobě hojně udělal.« Tato zpráva se může týkati pouze doby po odchodu Gindelyově z Olomouce a před vydáním I. svazku jeho Gesch. der Brüder, založeného hlavně na těchto foliantech, tedy druhé polovice r. 1855 a počátku r. 1856 (srov. pozn. 60). Již před tou dobou poznal tudíž G. bratrský archiv, nejspíše právě o Velikonocích 1855. Podle toho budíž opraveno, co jsem napsal ve své stati Palacký a Gindely v Česk. Čas. Hist. XVIII, str. 279. — O foliantech bratrských se arcí již před tím v Čechách vědělo zásluhou prof. Purkyně, který 20. ledna 1837 psal Palackému, že našel v Lešně sedm foliantů bratrských a poslal mu popis jejich obsahu. Podrobněji však tyto folianty, které brzy potom z Lešna přešly do Herrnhuta, před Gindelym nebyly prozkoumány. Viz nyní J. Volf, Příspěvek k zakoupení t. zv. ochranovských foliantů r. 1840 ochranovskou církví. Čas. Čes. Mus. 1914, str. 404—412.

⁴⁷⁾ Srov. Patera, J. A. Komenského Korespondence (1892), str. IV. Viz též předešlou poznámku.

⁴⁸⁾ Gindely psal Hankovi 28. ledna 1855: »Považuji to za svou povinnost poněkud se ospravedlniti, že jsem Vám posud spisy lešenské, které jsem sobě byl jen asi na 14 dnů vyžádal, neodeslal. Avšak navzdor neustálému se s nimi obírání a opisování jich nelze mně dříve než asi za 8 neb 10 dnů je Vašnosti doslati.«

ských spisech«, jichž tu bylo prvně užito.⁴⁹⁾ V tom také je hlavní význam a cena té práce. Gindely tu z bohatého obsahu písemností do té doby neprozkoumaných sestavil velmi jasný, přehledný a ve mnohém zcela nový obraz života Komenského po jeho odchodu z vlasti. O starším období života Komenského před r. 1630 pojednává Gindely jen stručně, opíraje se toliko o článek Palackého o Komenském, uveřejněný r. 1829 v Časopise Českého Musea. Článku tomu vzdává velikou chválu a přiznává, že seznam spisů Komenského, sestavený Palackým, mohl doplnit pouze o jediné číslo (zlomek metafysiky z r. 1649).⁵⁰⁾ Hlubšího studia těchto spisů Komenského Gindely ovšem nepodnikl a ve své práci se jimi podrobněji nezabývá. Přes to pěkná tato práce znamenala rozhodný pokrok v poznání Komenského. O její ceně svědčí, že skoro po čtyřiceti letech se mohlo pomýšlet i na její nové vydání.⁵¹⁾

Ukončiv tuto práci o Komenském, Gindely plně se oddal soustavnému studiu dějin Jednoty bratrské. Při tom se však na čas pozornost jeho obrátila k zajímavému zjevu českých dějin, který není bez souvislosti s dějinami Bratří, k náboženským blouznivcům ve východních Čechách. Zvěsti o nich od vydání tolerančního patentu z r. 1781, zvláště pak po r. 1848, znova a znova pronikaly na veřejnost. Gindely byl na ně upozorněn novinářskými zprávami i dokumenty jich se týkajícími z doby josefinské, na něž asi narazil při svém badání o Jednotě. Byly to jmenovitě důležité úřední zprávy známého biskupa hradeckého Haye o jeho působení mezi blouznivci východočeskými po vydání tolerančního patentu, které se Gindelymu neznámým způsobem dostaly do rukou s jinými akty úředními. Toho materiálu užil Gindely někdy r. 1855, snad ještě za pobytu v Olomouci, k napsání rozpravy *Ein Beitrag zur Geschichte des Toleranzpatentes und der Religionschwärmer in Böhmen*, která byla patrně

⁴⁹⁾ Gindely sám praví na str. 485: »Da mir die Benützung dieser sämtlichen Schriften gestattet war, so beruht die nachfolgende Schilderung ganz auf denselben.«

⁵⁰⁾ O článku Palackého píše Gindely v poznámce na str. 484—5, o novém spise Komenského na str. 505.

⁵¹⁾ K vydání tomu pak skutečně došlo roku 1892, již po smrti Gindelyově, který však sám je připravil k tisku. Gindely se tu zmiňuje (na str. 16 a 17) o pokroku vědomostí o Komenském od r. 1855 a praví: »Mein Aufsatz hat insoferne Anspruch auf Wiederabdruck, als er durch eine sorgfältige Revision wesentlich ergänzt wurde und den Inhalt der im böhm. Museum aufbewahrten handschriftlichen Correspondenz übersichtlicher, als dies sonst der Fall ist, zur allgemeinen Kenntnis bringt.« Těmi slovy Gindely zcela případně vystihuje význam svého spisku. Toto druhé vydání Gindelyova spisu o Komenském vyšlo u firmy Fournier & Haberler ve Znojmě a z jejího podnětu. Zástupce této firmy K. Bornemann požádal G. dopisem z 10. prosince 1891, aby svolil k otištění své práce v malých »Comenius-Studien«, a to třeba beze změny. G. však práci dosti značně přepracoval.

určena pro některý neodborný časopis zahraniční, ale, pokud známo, nikdy nebyla uveřejněna.⁵²⁾ Rozprava ta má spíše ráz populárního článku než vědecké studie, ale přes to její věcná cena je značná. O východočeských blouznivcích bylo sice již před tím leccos tiskem uveřejněno, ale byly to jen kusé zprávy, jež se předkládaly obecnstvu nezpracovány, spíše jako kuriosita, než z vědeckého zájmu. Rozprava Gindelyova je v historické literatuře první pokus vyložití soustavněji poměry i názory těchto blouznivců i postup úřadů proti nim po vydání tolerančního patentu, zvláště pak objasniti historické základy toho zajímavého zjevu. Gindely, tuším, první správně hledá příčinu náboženského blouznění v pronásledování tajných pod obojí, které je nutilo skrývat i své přesvědčení náboženské a bralo jim možnost opatřit si poučení o věcech náboženských od vzdělaných správců duchovních. Třicet let před Rezkovými Dějinami prstonárodního hnutí náboženského upozorňuje tu Gindely důrazně na to, že se nejvíce nekatolíků, a to vyznání reformovaného, po vydání tolerančního patentu přihlásilo v někdejších sídlech Jednoty a spatřuje v tom, ne zcela právem, důkaz hlubšího náboženského přesvědčení Bratří a jejich větší houževnatosti. Přehledněji a namnoze podrobněji než veškerá pozdější literatura o tomto předmětu vypisuje Gindely postup českého gubernia naproti východočeským blouznivcům, působení biskupa Haye mezi nimi i jeho spor s pražským arcibiskupem Příchofským. Z úředních zpráv Hayových o blouznivcích kraje chrudimského podává Gindely ukázky, z nichž vysvítá, že užil materiálu neznámého všem badatelům pozdějším, kteří o těch věcech psali, jmenovitě také nejnovějšímu životopisci biskupa Haye V. Řezníčkovi. Bohužel neudává Gindely, odkud ten materiál má, podobá se však, že pochází z biskupského archivu v Hradci.⁵³⁾

Svým historickým základem i tato menší práce souvisela s hlavním předmětem studií Gindelyových, s dějinami Bratří, jimiž se nepřestával zabývat až do konce svého pobytu v Olomouci. Vraceje koncem května 1855 rukopisy, jež mu byly půjčeny do Olomouce z knihovny musejní, žádal, aby tam byly zaslány rukopisy jiné, spis Sixta z Ottersdorfu o sněmu r. 1547 a rukopisné sborníky akt sněmovních z let 1609—1610. Při tom však oznamuje bibliotekáři Hankovi, že na počátku toho měsíce dostal »celou skříni historického materiálu z arcibiskupského archivu z Kroměříže« a že je s tím již »téměř hotov«.⁵⁴⁾ O tomto kroměřížském materiálu se dovídáme více z dopisu, jež Gindely současně psal prof. Höflerovi. Byla to

⁵²⁾ Původní Gindelyův rukopis této práce byl zapůjčen zem. archivu p. M. Gindelyovou. Hodlám ji uveřejnit samostatně.

⁵³⁾ V předmluvě spisu *Gesch. der böhm. Brüder I.* z r. 1856 píše Gindely, že pracoval též v biskupském archivu v Hradci.

⁵⁴⁾ Gindely Hankovi 23. května 1855.

podle slov Gindelyových veskrze originální korespondence kardinála Dietrichštejna, jíž Gindely užíval pro dějiny Bratří, zároveň však si tak shromažďoval látku pro životopis kardinálův, jež zamýšlel sepsati.⁵⁵⁾ Umyslu toho sice Gindely neuskutečnil, ale materiálu kroměřížského užil nejen pro dějiny Bratří, nýbrž i k samostatné rozpravě, kterou předložil vídeňské akademii v sedění ze dne 7. listopadu 1855 a jež pak ve Zprávách akademie byla otištěna s názvem »Beiträge zur Geschichte der Zeit Kaiser Rudolfs II.« (Sitzungsber. XVIII., 1855, str. 17—62). Jsou to tři příspěvky k církevním dějinám českým doby Rudolfovy. První, nejrozsáhlejší a nejdůležitější, vypisuje spor Opavských s biskupy olomouckými a českými králi o dosazování tamních správců duchovních, vzniklý již za Ferdinanda I. a ukončený teprve Majestátem Rudolfovým z r. 1609. Předmětem druhého příspěvku je podobný, ovšem daleko méně významný spor s městem Znojmem, předmětem třetího spor s p. Linhartem ze Štampachu o dosazování duchovních správců na panství Chomutovském. První dva příspěvky jsou založeny na pramenech archivu kroměřížského, třetí na dvou rukopisech pražské knihovny univerzitní a muzejní. Je to materiál neúplný a jednostranný a proto výklad Gindelyův o daných themech je nedostatečný, ale své době přinášel nové a cenné poznatky. Zajímavé je, že tu Gindely pronáší o vládě Rudolfově, jíž později věnoval obšírný spis, soud svrchovaně nepříznivý. Vytká jí hlavně její »beispiellose Schwäche« a důkazem té slabosti je mu i církevní politika Rudolfova, jak se obrází v průběhu všech tří uvedených sporů. Povolnost Maximiliánova k protestantům neublížila prý tolik moci panovnické jako to, že Rudolf, neuznávaje náboženských koncesí otcových, snažil se zvrátiti skutečné poměry, ale neměl ani nejmenší míru síly k tomu potřebné a proto nedovedl zjednatí platnost svým rozkazům. Touto politikou se neodvratně připravovala katastrofa. Na konci své práce Gindely vyslovuje přesvědčení, že podrobné zpracování vnitřní vladařské činnosti Rudolfovy v zemích českých a získané tím poznání vnitřních poměrů činností tou způsobených je vedle mnohých jiných prací nezbytnou podmínkou, aby mohly býti napsány dějiny české v l. 1600—1620, a volá: »Welche großartige Ergänzung der österreichischen Geschichte, wenn diese Aufgabe gelöst werden wird« (str. 62).

V těchto slovech jako by se již ozýval plán potomních velikých prací Gindelyových, přece však se nezdá, že by se jím byl již v té době určitěji zabýval. Jeho hlavním cílem byly stále dějiny Jednoty, ač ovšem pomýšlel i na práce jiné, především z oboru rakouských dějin. Koncem května 1855 aspoň žádal Höflera, aby mu vymohl malou dovolenou k větším studiím všeobecným o rakouských dějinách (»über

⁵⁵⁾ Gindely Höflerovi 23. května 1855.

österr. Geschichte im Allgemeinen«) v Krakově a Pešti.⁵⁶⁾ Když pak zrušením university v Olomouci, jež se stalo ministerským výnosem z 25. srpna 1855, Gindely nabyt jistoty, že pozbude svého dosavadního postavení v Olomouci, zadal žádost za dovolenou na dva semestry. Dovolává se pro žádost tu podpory Helfertovy, prosil zároveň, aby, možno-li, nebyl nucen vrátiti se na reálku, protože prý by tím byl odvrácen od velkolepější vědecké činnosti, jíž se oddal. »Grosze Arbeiten,« — dodává v listě k Helfertovi — »die voraussichtlich lange Anstrengung, Geduld und Eifer erfordern, hat man nur dann Aussicht mit Erfolg zu beenden, wenn die frühesten Jahre männlicher Reife mit der nötigen Musze gesegnet sind.«⁵⁷⁾ Ve slovech těch se obrází nejen vzrostlé sebevědomí mladého historika, nýbrž i pevné odhodlání oddati se rozsáhlé práci vědecké. Ministerstvo projevilo pochopení pro tyto snahy. Již v září dostal Gindely žádanou dovolenou na půl roku, která mu pak dodatečně byla prodloužena na celý rok, do září 1856.⁵⁸⁾

První dobu své dovolené ztrávil Gindely, jak se zdá, v Praze, pracuje hlavně o svých dějinách Jednoty. Ač asi navštívil některé české archivy mimo Prahu, většinou mohl pracovati v Praze samé, kam si dával posílati prostřednictvím Šafaříkovým krom jiných věcí také hlavní pramen svého spisu, herrnhutské folianty, jež byl asi na jaře 1855 poznal v Herrnhutě. Tak mohl ukončiti celý první díl dějin bratrských, aniž mu bylo potřeba pracovati v Herrnhutě samém.⁵⁹⁾ Rukopis toho dílu byl odevzdán do tisku dříve, než se Gindely v červnu 1856 vydal na archivní cestu, na které zavítal znova také do Herrnhuta, a jen do páté a poslední knihy tohoto dílu vsunul Gindely na cestě té dodatečně některé věci, týkající se Jana Laskiho.⁶⁰⁾

⁵⁶⁾ Gindely Höflerovi 23. května 1855.

⁵⁷⁾ Gindely Helfertovi 25. srpna 1855. Gindely tu také píše: »Selbst in dem Falle, daß meine Kräfte schon jetzt zur Verwendung an einer Universität nicht für unpassend gefunden werden dürften, glaube ich doch um einen Urlaub ansuchen zu dürfen, damit ich mir eine tiefere wissenschaftliche Grundlage für einen von meiner bisherigen Tätigkeit vielleicht ganz verschiedenen Wirkungskreis anzuweigen im Stande wäre.«

⁵⁸⁾ Srov. Zprávu c. k. české reálné školy v Praze na r. 1856, str. 16. Krom dovolené dostal Gindely ještě mimořádnou podporu 300 zl. stří. Děkuje za ni v předmluvě k I. dílu Gesch. der Brüder.

⁵⁹⁾ Listem z 5. března 1856 žádal Gindely Chlumeckého, aby mu které si rukopisy, jichž potřeboval pro první svazek Gesch. der Brüder, z moravského archivu zemského byly poslány do Prahy buď do jeho bytu »oder bloß auf die kais. Bibliothek in Prag unter Šafaříks Verantwortlichkeit«; Šafařík prý je s tím srozuměn. Srov. pozn. 46.

⁶⁰⁾ 5. března 1856 psal Gindely Chlumeckému, že I. díl dokončí ve dvou měsících. 18. dubna t. r. oznamoval Helfertovi, že jej právě dokončuje. 8. července pak psal z Lešna Höflerovi, že mu posílá pátou knihu, do níž vsunul něco o Laskim, a dodává: »Ich weiß gar nicht, wie weit der Druck meiner Arbeit gediehen ist.« 31. července Helfertovi podával zprávu, že je hotovo asi

Již před tím vyšla tiskem rozprava Gindelyova, těsně související s jeho velkým dílem o dějinách bratrských, totiž »*Životopis B. Jana Blahoslava*«, uveřejněný v Časopise Česk. Musea r. 1856 (seš. I. a II.). Je to první příspěvek Gindelyův do tohoto časopisu, jeho první tiskem vydaná práce česká.⁶¹⁾ K Blahoslavovi, o němž se do té doby jen velmi málo vědělo, byla právě nedlouho před tím obrácena pozornost tím, že byl objeven rukopis jeho Grammatiky P. Ign. Hradilem, jenž o svém objevu podal zprávu v Časopise Musejním r. 1855. Stať Gindelyova je v podstatě ukázkou z jeho německých dějin Jednoty. Krom životopisu, založeného na vlastních spisech Blahoslavových, zachovaných ve foliantech herrnhutských, z nichž se tu podávají hojně ukázky, je ve stati té i seznam spisů Blahoslavových, pokud byly Gindelymu známy, s kritickými poznámkami. O Blahoslavovi Gindely mluví s velkým uznáním, soudí, že »co znamenitý politik v nepříznivých časech Jednotě veliké služby prokázal, jinak v řečech a v krásném umění tak učený byl, že jej bez odporu mezi Bratřími Komenského po boku klásti lze« (str. 20). V posuzování jeho odpůrců, strany pod obojí i Augusty, podléhá však Gindely příliš projevům Blahoslavovým. V seznamu spisů Blahoslavových si rovněž nepočíná dost kriticky. U t. zv. Života Augustova, jež velmi pěkně oceňuje, sice poznamenává, že jeho druhá část nemůže býti od Blahoslava, ale dále se otázkou, kdo asi byl autorem toho díla, nezabývá. Neprávem je tu Blahoslavovi přičtena rukopisná *Historia fratrum*, jak později ukázal Goll. Ale dlužno uvážiti, že to byl první pokus zjistiti spisy Blahoslavovy, pokus podniknutý bez delších a důkladnějších studií. Celkem stať Gindelyova ani dnes není bez ceny. Lepšího životopisu Blahoslavova vlastně dosud nemáme.

Zatím co se tiskl veliký německý spis Gindelyův, k němuž tato česká rozprava byla jaksi přípravou, Gindely, jak již víme, meškal na své první větší cestě badatelské, k níž byl dostal podporu od ministerstva a jejímž hlavním cílem byl archivní výzkum pro dějiny bratrské.⁶²⁾ Vydal se z Prahy počátkem června, a zdržev se asi jen

7 archů. Podle předmluvy k tomuto I. dílu bylo prvních 17 archů vtištěno za Gindelyovy nepřítomnosti, t. j. od června do září.

⁶¹⁾ S touto prací souvisela přednáška Gindelyova ve Společnosti nauk, konaná 7. ledna 1856, kde Gindely »machte einige Mitteilungen aus Berichten des böhm. Bruders Blahoslav über seine Gesandtschaftsreisen nach Wien...« (Abhandl. V. F. IX. Bd., str. 50—51). Gindely tehdy již byl mimořádným členem společnosti, jímž se stal 5. prosince 1855. Byl také přítomen přednáškám, konaným v učené společnosti 27. ledna, 31. března a 27. dubna 1856. (Abhandl. V. F. IX. Bd., str. 52, 55 a 57.)

⁶²⁾ 5. března 1856 psal Gindely Chlumeckému, že v květnu se vydá na delší cestu »zu dem Behufe der Erforschung der Literatur der Emigranten in Polen und Preußen«. V listě psaném Helfertovi 31. července 1856 z Berlína čteme: »Obzwar der Zweck meiner Reise zunächst darauf hinausging, die

krátce v Brandýse, odejel 11. června do památného sídla Bratří, Mladé Boleslavě, odkud navštívil v okolí některá jiná sídla bratrská (Bělou, Mnichovo Hradiště, Kosmonosy), sháněje se všude po starých knihách a památkách. Zastaviv se ještě v kterémisi českém klášteře, dospěl již 14. června do Žitavy. Dal se hned do práce v městské knihovně, kde mohl nerušeně pracovati od šesti hodin ráno do sedmi večer. Ač se tu zdržel pouze čtyři dny, byl přesvědčen, že v městské knihovně prohlédl všechna bohemica a vše důležité si opsal. Byl za tu dobu dvakráte hostem u známého pastora žitavského Peschka, jehož útočně protestantské projevy o rakouských poměrech církevních velmi nemile se ho dotkly. 18. června byl již Gindely v Herrnhutě, kde znova naň mocný dojem učinila pravidelnost a pořádek tamního života. Také o bratrském archiváři, 80letém pánu ze Schweinitz, se zmiňuje sympathicky. Protože Gindelymu nebylo potřeba zdržovati se probíráním bratrských foliantů, které byl prozkoumal již v Praze, doufal, že bude s prací v archivě hotov za dva dny, ale pak přece byl nucen zůstatu tu o tři dny déle, do 23. června.

Toho dne odcestoval do Zhořelce, minuv Budyšín, kde se chtěl zastaviti na zpáteční cestě. Našel v knihovně tamní společnosti pro svůj účel několik polemických spisů »důležitých pro literaturu, nikoli však pro dějiny«. Jeho zájem vzbudily tu i korespondence uherkých kalvinistů XVII. a XVIII. stol., z čehož se hned v jeho hlavě zrodil úmysl obrátiti pozornost k tomuto období dějinnému. Ve Zhořelci se Gindely stýkal také se známým lužickým historikem Köhlerem, vicepresidentem učené společnosti lužické, jehož dotazy a úsudky o náboženských poměrech v Čechách a Rakousku hluboce urazily vznětlivého mladého historika v jeho přísně katolickém smýšlení. — 25. června přijel Gindely do Vratislavě, kde pobyl pět dní a navštívil knihovny universitní, Magdalenskou a Alžbětinu. Nejdůležitější věci našel ve druhé z nich, také však víc literárně než historicky významné. Pověsil si i některých rukopisů rukopisů z doby husitské, jmenovitě velikých dějin husitských v týkající se knihovny Alžbětiny, v nichž ani nepoznal známou již tenkrát kroniku Vavřince

gesamte böhmische Geschichte des 16. und 17. Jh. in den nach auswärts getragenen Handschriften zu studieren, so schloß ich doch keineswegs eine stete Berücksichtigung der übrigen provinziellen Geschichten Österreichs aus, und fand hiezu namentlich in Bezug auf Ungarn eine sehr häufige und nahezu zwingende Veranlassung.« S tím souhlasí, že ředitel státních archivů v Berlíně udělil Gindelymu 8. srpna 1856 na jeho žádost dovolení studovati v tamních archívech prameny »zur Geschichte der böhmischen Brüder, inglichen des böhmischen Aufstandes im J. 1618 und der religiösen Verhältnisse Ungarns um das J. 1700«. — O průběhu cesty Gindelyovy dovidáme se z listů, jež psal prof. Höflerovi 19. června z Herrnhuta, 8. července z Lešna, 23. července z Královce, 30. července z Berlína, 18. srpna z Hamburka a 5. září z Paříže, poněkud též z dopisu psaného Helfertovi 31. července z Berlína.

z Březové. Navštívil ve Vratislavi také tamní dva profesory historie, proslulého tehdy theologa katolického Jos. Ign. Rittera, který se mu zdál již mumii (zemř. v lednu 1857), a Rich. Röpella, jenž naň učinil dojem velmi příznivý. Shledával, že jeho přednáška je plyná a založena na veliké přípravě.

Z Vratislavě odjel Gindely 29. června do Lešna, které bylo vlastním cílem jeho cesty. Průběh a výsledky své badatelské činnosti v tomto sídle českobratrského archivu Gindely sám velmi živě a s dramatickými podrobnostmi líčí v dopise k Höflerovi. Přijel do Lešna v sobotu v noci. Hned v neděli navštívil správce tamní reformované církve, v jehož rukou byl bratrský archiv. Nenašel však ho doma a teprve v pondělí odpoledne se k němu dostal. Když se ho Gindely otázel po starých rukopisech, byla mu dána odpověď, že v Lešně již nic není, že Purkyně a Herrnhutští všechno odnesli. Gindely však se nedal odstrašiti a vynutil si přece přístup k archivu, kde si hned v největším chvatu vybral několik balíčků se starými spisy, v nichž doufal najíti něco pro sebe. Věci ty byly mu půjčeny do hostince a Gindely našel mezi nimi dva nové spisy Komenského — jeden z nich, *Informatorium školy mateřské*, vydal později r. 1858, nákladem Matice české^{62*)} —, kopiář všech privilegií udělených bratrským obcím na Moravě i jejich originály. Dověděl se od gymnasijního ředitele lešenského, že také v pracovně pastorově jsou některé cenné rukopisy, zašel k němu Gindely opět a takřka mocí jej přinutil, aby mu zotvíral všechny skříně ve své pracovně. Našel tu krom jiných věcí zápisy o bratrských synodách z l. 1580—1620, psané z části rukou Komenského. O tři dny později dosáhl Gindely svým stálým naléháním, že mu bylo otevřeno několik beden uložených v předšní archivu. V jedné byly spousty písemností o osudech českých exulantů a jejich stycích se Švédskem, Dánskem, Anglií, Francií a Braniborskem, v jiné korespondence vnuka Komenského, pruského dvorního kazatele Jablonského. Všechny ty věci byly mu v koších donášeny do jeho bytu v hostinci, kde je Gindely srovnal a seznamenával. Vynutiv si od lešenského pastora slib, že vše mu bude půjčeno do

^{62*)} Spis Komenského byl vydán r. 1858 s názvem »*Jana Amose Komenského Informatorium školy mateřské*« (str. II + 92). Jméno vydavatele není na titule uvedeno, ale předmluva, datovaná v Praze 9. října 1857, je podepsána Gindelym. Zmiňuje se tu o správci bratrského archivu v Lešně pastoru Pflugovi, že mu »velmi ochotně k němu přístupu popřál, anobřž všemožně při skoumání a vyhledávání starých českých spisů mne podporoval«. Z ohledu na censuru patrně vydavatel také upozorňuje »laskavého čtenáře«, »aby se neurážel místy některými, kde spisovatel dílem protestantismu s láskou, dílem katolicismu s neláskou se dotýká... Poněvadž se Informatorium... nevydává co rukověť vychování katolického, nýbrž jen co památka pokročilosti vědy vychovatelské za Komenského, pročez nedopouštěla toho kritika, aby se ve spisu co měnilo anebo z něho snad vypouštělo...«

Rakouska, odejel 8. neb 9. července z Lešna s přesvědčením, že tam nic důležitého neušlo jeho pozornosti.

Z Lešna chtěl Gindely odjeti do Targeszic k polskému historikovi Lukaszewiczovi, auktoru knihy o bratrských církvích v Polsku (vyšlé r. 1842). Ohlásil se mu již dříve dopisem, žádaje, aby směl prohlédnouti jeho knihovnu. V den svého odjezdu z Lešna dostal příznivou odpověď Lukaszewiczovu a zdá se, že jeho pozvání k návštěvě vskutku užil, ač o tom nemáme určité zprávy. Víme jen, že se po odjezdu z Lešna zdržoval několik dní v Poznaňsku, že čtyři dny ztrávil v Kúrniku, kam jej přilákala knihovna hraběte Džalinského, a že navštívil také jiné soukromé knihovny. Pro svou práci tu asi mnoho nenašel, ale získal tu podle vlastních slov praktickou znalost polských dějin a polské národní povahy, jaké by theoretickým studiem nebyl nikdy nabyt. Zvláště vášnivý nacionalismus polské společnosti šlechtické působil naň úchvatně. Domníval prý se do té doby, že mezi obyvateli jeho vlasti snahy národnostní vystupují v nejpříkřejší formě, v Polsku však poznal, že to byl veliký omyl. Zášť, s jakým pohlíželi vzdělání Poláci nejen na svého utlačovatele, nýbrž i na jeho řeč, se mu zdálo něčím bezpříkladným a sotva změřitelným. Nemohl však nepřiznati, že ještě nikde nebylo užito tak promyšlené soustavy k odnárodnění některé národnosti jako v Prusku.

Rozloučiv se s Poznaní, odjel Gindely přes Toruň do Královce, kde jej nacházíme 23. července. Tamní tajný státní archiv poskytl mu jen málo kořisti. Nezdržel se proto v Královci dlouho, nýbrž odjel do Berlína. Cestou navštívil Elbing, Marienburg a Gdansko, ale bez výsledku pro svou práci. Do Berlína dojel 29. července. Setkal se tu se svým kolegou z české realky Vojtěchem Šafaříkem, synem velikého spisovatele Starozitností slovanských, a najal si v jeho sousedství byt na čtrnáct dní, chtěje se v Berlíně zdržeti do 10. srpna. Hned první den svého pobytu v Berlíně Gindely navštívil přednášky dvou tamních profesorův universitních. Jeden z nich byl Leopold Ranke. Na Gindelyho, který asi vlivem Höflerovým byl předem silně zaujat proti velikému historikovi protestantskému, jeho přednáška obsahem i formou učinila dojem nejnepříznivější. Způsob jeho přednesu se mu zdál dokazovati drzou pýchu i ješitnou domýšlivost a v obsahu jeho přednášky neshledal nic nového, ani jediné rozumné myšlenky. »Von Selbstvergötterung kann der Halbgott nicht dazu kommen etwas Gutes zu sagen«, v ta slova shrnul výsledek svého pozorování. Večer téhož dne Gindely až do půlnoci hovořil ve svém pokojíku s mladým Šafaříkem o Rusku, o stavu a vyhlídkách národní věci české.

V Berlíně zůstal Gindely ještě asi o týden déle, než původně zamýšlel. Vedle prohlídky sbírek uměleckých a vědeckých se zaměstnával prací v tajném státním archivě. Pro dějiny Bratří nenašel tu

nic, za to však velmi mnoho pro dějiny českého povstání v r. 1618. Nevíme, zda se Gindely již dříve zanášel úmyslem studovati podrobně tento předmět, či zda myšlenka ta vznikla v něm teprve v této době, když našel proň tak bohatý materiál pramenný.⁶³⁾ Jisto je, že v Berlíně byl již odhodlán sbírat soustavně prameny pro dějiny českého povstání, jež ovšem hodlal tehdy zpracovati asi jen v rámci svých dějin bratrských. Poznal však, že krátký jeho pobyt v Berlíně stačil jen k tomu, aby se poučil o spouště materiálu, k jeho zpracování že by však bylo potřebí několika měsíců.

18. srpna byl Gindely již v Hamburce ve společnosti Šafaříkové, který byl ochoten provázeti jej i na další cestě po moři až do Kodaně (došlo-li k tomu skutečně, nevíme). V Hamburce, jenž Gindelyho uchvátil svou krásou, pracoval pouze jediný den v knihovně. Zajímaly jej tu některé věci týkající se Novokřtěnců a také Moravy.⁶⁴⁾ Z Hamburka Gindely cestoval po moři do Kodaně, nestihnuv však tu loď, která by jej dovezla do Amsterodámu, byl nucen vrátit se do Hamburka, odkud nastoupil cestu do Amsterodámu přes Kolín a Utrecht. V Nizozemí ztrávil několik dní a navštívil cestou z Utrechtu do Amsterodámu a dále do Rotterdámu rozličná města. Vědecká kořist, kterou si odtud odnášel, byla jen velmi nepatrná, poznal však zblízka lid nizozemský, »napolo čínský a přece také svrchovaně činný«, jeho hospodářskou solidnost a zámožnost. Pozoruje, že se jeho finanční prostředky povážlivě ztenčily, Gindely urychlil další cestu. Zdržev se jen půl dne v Antverpách, půldruhého v Bruselu, dorazil 2. září časně ráno do Paříže.

V Paříži se Gindely ubytoval v hostinci, který mu byl již v Berlíně doporučen od prof. Wocela pro svou láci. Bylo tu vskutku lacino — na stravu i byt stačilo denně pět franků —, ale Gindely nabyl přesvědčení, že to je sice nejlacinější, ale také nejšpatnější hostinec v Paříži. Zastihl tu Wocela, jenž mu byl ochotným průvodcem po Paříži, po tamních divadlech a památkostech. Gindely byl by rád zašel do císařské (nyní národní) knihovny podívat se na rukopis spisů Petra Chelčického, jež byl r. 1853 popsal Palacký, protože však byly knihovny zavřeny, byl nucen přestat na prohlídce Paříže. Jeho úžas vzbudilo hromadné bourání celých ulic a domů podnikané proto, aby mohly býti zřizovány široké ulice a náměstí. Z Paříže, kde pobyl asi týden, chtěl Gindely přes Štrasburk a Basilej jeti přímo do Mnichova, aby se v tamní dvorské knihovně pozeptal po českých rukopisech a prohlédl si je. Odtud se chtěl po dvou dnech vrátiti

⁶³⁾ Z toho, co uvedeno v poznámce 62., vysvítá, že Gindely již přodem hodlal věnovati pozornost pramenům k dějinám českého povstání, ale snad chtěl tak učinit jen potud, pokud toho bylo třeba pro dějiny bratrské, v jichž pokračování bylo by došlo i na dobu českého povstání.

⁶⁴⁾ Srov. o tom materiálu Gesch. der böhm. Brüder I., str. 506, pozn. 4.

přes Drážďany do Prahy. Uskutečnil-li tento úmysl do všech podrobností, nevíme, ale zdá se, že mu celkem zůstal věren.

Tak se as v polovině září 1856 návratem do Prahy skončila první větší badatelská cesta Gindelyova, na kterou se byl vydal počátkem června, tedy více než před čtvrt rokem. Zatím co Gindely trávil na této cestě, rozhodovalo se ve Vídni o jeho budoucím osudu. Víme již, že Gindely, maje odejiti z Olomouce, vyslovoval přání, aby nebyl nucen vrátit se na českou reálku v Praze. Roční dovolenou bylo na čas tomu přání vyhověno, ale formálně Gindely nepřestal býti profesorem této reálky (jeho místo v Olomouci bylo zatím). Nicméně ještě před odjezdem na cestu zvěděl od ministra, že bude mu svěřena stolice na některé právnické akademii. Spoléhaje na tento slib, Gindely se rozhodl ucházeti se o místo v Prešpurce. Psal 23. července z Královce prof. Höflerovi, pojedle-li do Vídně, aby se zaň v tom směru přimluvil. Jen v Prešpurce bude prý mu možno zabývati se stejnoměrně studiemi polskými, českými a uherskými. Šel by ještě také do Krakova, Lvova nebo Budapešti, ale naprosto ne jinam. O týden později psal podobně přímo Helfertovi, žádaje o místo na akademii v Prešpurce, ale projevuje ochotu jíti také do Krakova, Lvova nebo Budapešti.⁶⁵⁾ Když však Gindely po několika dnech přijel do Paříže, očekávala jej tam zpráva, došla od jeho rodičů, že nedostane místa v Uhřích, nýbrž se bude musit vrátiti na reálku v Praze. Gindelymu se tento neúspěch jeho žádosti jevil smutnou porážkou, ale na věci samé nacházel hned také světlé stránky. Kdyby nebyl dostal místo v Prešpurce, nýbrž ve Velkém Varadíně nebo v Košici — psal 5. září z Paříže Höflerovi —, byl by jistě resignoval, »denn einen Mord an meinen Studien zu begehen, habe ich nicht mehrmal Lust«. Zůstane-li v Praze, snáze dokončí druhý svazek svých bratrských dějin. Proto se již smiřuje s tou myšlenkou a je tak spokojen, že si v duchu již zařizuje byt nedaleko reálky.

Skutečně Gindely v září 1856 nastoupil opět místo na české reálce, kde mu nastala povinnost vyučovati šestnáct hodin týdně. Ale dekretem z 6. října 1856 jmenován byl profesorem při právnické

⁶⁵⁾ V listě z 31. července 1856 psal Gindely Helfertovi: »Indem ich gegenwärtig ganz umfassende Anfänge zur Bearbeitung der ungarischen und vornehmlich der polnischen Geschichte, für welche ich kostbare Handschriften in Posen aufgefunden, gemacht habe, muß es mir darum zu tun sein, an einem Orte zu leben, von wo mir die Verbindung und die stets nötigen Reisen erleichtert sind. Ich würde eben so gern Pesth, Krakau und Lemberg zum Mittelpunkt meiner Studien machen, wenn ich da zu leben hätte. Das Interesse an großen Arbeiten für die Zukunft treibt mich zur Darlegung eines Wunsches, den Dieselben am gerechtesten zu würdigen wissen werden. Meine Arbeiten, die nun nach und nach ans Licht treten werden, sollen zeigen, ob ich einer Begünstigung zu danken weiß.« Srov. též listy psané Höflerovi 30. července a 18. srpna.

akademii v Košici. Nevěda ještě o tom, psal Gindely 7. října Helfertovi, že odvolává svou dřívější žádost za místo v Prešpurce z důvodů vědeckých (neochce se vzdáliti místa svých výzkumů) i osobních (má za povinnost starati se o rodiče a dva malé sourozence) a žádá, aby byl ponechán na reálce.⁶⁶⁾ Na této žádosti setrval, i když se hned potom dověděl o svém jmenování do Košice.⁶⁷⁾ Nepřijal tamního místa a zůstal v Praze na české reálce. V červenci 1857 (dekretem z 9. července 1857) byl pak tu jmenován skutečným profesorem, jímž zůstal do r. 1862, do svého povolání na pražskou universitu. Vyučoval však pouze první dva roky, a to německému jazyku a literatuře, jakož i zeměpisu a dějepisu, vesměs německy, v r. 1856—7 celkem šestnáct, v roce následujícím sedmáct hodin týdně.

Ačkoli tedy Gindely v letech 1856—8 učil na reálce, neustal ani v té době rázně pokračovati v práci o svých velikých Dějinách Bratří. Jejich první díl, vypisující dějiny Jednoty od jejího začátku až do smrti Ferdinanda I., se dotiskoval po Gindelyově návratu s cesty,

⁶⁶⁾ Gindely psal 7. října Helfertovi: »Nun nötigen mich Gründe wissenschaftlicher und persönlicher Art meine Bitte [o místo v Prešpurce] ganz zurückzunehmen. Wissenschaftlicher Art: weil ich mich von dem Schauplatz meiner Forschungen, welcher auf längere Jahre Böhmen, Deutschland und Polen ist, zu sehr entfernen würde, ich meine Arbeiten kaum fortsetzen und dadurch mich der Mittel verlustig machen würde, die mir jetzt so große und lange Reisen möglich gemacht. Die gnädige Unterstützung der Regierung und das Honorar für den I. Band meiner Geschichte im Betrage von mehr als 750 fl. haben es mir möglich gemacht, daß ich die Kosten der Reise als eine Nebensache ansehen und nur mein Ziel ins Auge fassen, endlich eine bedeutendere Bibliothek in Deutschland mir antiquarisch erwerben konnte. Persönlicher Art: Obzwar ich allein stehe, liegt mir die Verpflegung meiner betagten Eltern und zweier kleinen Geschwister ob. Nur eine Stelle an einer Universität, auf die ich bislang keinen Anspruch erheben kann, vermag mich wegen der damit verbundenen Bibliotheken für meine wissenschaftliche und materielle Zukunft sorglos zu machen. Indem ich es vorziehe an der böhmischen Realschule in Prag, wo ich meine Lehrtätigkeit eben begonnen und wo ich 16 Stunden wöchentlich vortrage, durch die nächsten Jahre zu verbleiben und dabei meine wissenschaftlichen Forschungen unverdrossen weiter fortsetze, habe ich wahrlich die Bequemlichkeit nicht vor Augen gehabt.«

⁶⁷⁾ Psal 14. října 1856 Helfertovi: »Aus der Wiener Zeitung ersehe ich eben meine Ernennung und noch vor der Zustellung des Dekrets erlaube ich mir mitzuteilen, daß ich bei dem gefaßten Entschlusse verharre. Die Gründe für denselben bestehen fort. Ich will auf das bereitwilligste auf jedem Punkte der Monarchie meine Kraft anwenden, wofern ich im Stande bin, bei meinen persönlichen Verhältnissen daselbst wissenschaftlich weiter zu wirken.« A v listě z 9. prosince 1856 ujišťoval Helfertovi, »daß ich mich stets für die Berücksichtigung der Gründe, die mich in zwingender materieller Weise nötigten auf meine Kaschauer Professur zu resignieren, verpflichtet fühle.« Podle Zprávy c. k. české reálné školy na r. 1857, str. 13, resignace Gindelyova na místo v Košici, jehož se odřekl, »jelikož se pro své již začaté práce k posavadnímu místu svého přebývání vázána viděl,« byla přijata nejv. rozhodnutím z 3. listopadu 1856.

ještě před koncem roku napsal k němu Gindely předmluvu, kde vzpomíná také své letní cesty, jakož i štědré podpory ministerstva, a někdy v lednu 1857 díl ten vyšel s názvem *Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation I. Geschichte der böhmischen Brüder. I., 1450—1564* (stran 12 + 532) a s věnováním J. A. Helfertovi.⁶⁸⁾ Brzy potom se počal tisknouti díl druhý, jednající o době od r. 1564 do r. 1609.⁶⁹⁾ Skoro polovina tohoto dílu byla již vytištěna, když se Gindely, užívaje školních prázdnin, v létě 1857 vydal na novou cestu archivní, která trvala asi od 18. srpna do 22. září.⁷⁰⁾ V té době Gindely navštívil některé knihovny v Sasku, Slezsku a Polsku, jež byl pomínil na své první cestě. Byl jmenovitě v slezském Warmbrunnu, kde objevil v knihovně hraběte Schafgotsche rukopis kratší recense Budovcových Akt, a ve Vratislavi, kde našel dva rukopisy k dějinám Novokřtěnců na Moravě. Zatím byla po přání nakladatelově vydána vytištěná část druhého dílu Gindelyových Dějin Bratří (14 archů) jako první sešit, kdežto ostatek měl vyjíti koncem října. Ale vydání této části se zdrželo tak, že teprve v únoru 1858 vyšel celý druhý díl: *Geschichte der böhmischen Brüder II. 1564—1609* (str. 515 + 6).

Ale dílem tím Gindelyovy Dějiny Bratří neměly býti ukončeny. Měl následovati ještě díl třetí a poslední, jenž měl obsahovati zvláště dějiny českého povstání v r. 1618 a podrobně osudy české

⁶⁸⁾ 7. října 1856 psal Gindely Helfertovi, že první svazek jeho díla bude vytištěn asi do desíti neděl, tedy do Vánoc. 9. prosince poslal mu poslední archy s žádostí, aby mu směl dílo připsati, 5. února 1857 pak poslal Helfertovi hotový exemplář, děkuje mu za přijetí dedikace. Tu se také Gindely zmiňuje, že spis jeho četli již Palacký a Tomek. Srov. pozn. 83.

⁶⁹⁾ Začátkem r. 1857 psal Gindely do Roudnice, že vydal první svazek své Geschichte a pracuje o druhém, který má vyjítí do Vánoc. 23. července pak oznamoval Helfertovi: »Ich denke die erste Hälfte des zweiten Bandes im August, die zweite Hälfte Ende Oktober in die Öffentlichkeit zu übergeben.« 23. září Helfertovi píše, že prvních 14 archů vyšlo po přání nakladatelově samostatně, ostatek že sotva vyjde před listopadem. Ale teprve 1. února 1858, posílaje Helfertovi další archy, »mit Ausschluß des 26., an dem ich eines neuen Fundes wegen etwas eben umdrucken lassen mußte,« mohl mu Gindely oznámiti, že konec druhého svazku bude do desíti dnů v jeho rukou.

⁷⁰⁾ O této druhé větší cestě Gindelyově se dovídáme z jeho dopisů jen málo. Gindely se na ni chystal dlouho. Již 9. prosince 1856 psal Helfertovi, že o prázdninách pojedě do Drážďan a Varšavy. Potom 18. srpna 1857 oznamoval Chlumeckému, že v tisku druhého dílu Dějin bratrských, jenž dospěl k 15. archu, nastane přestávka, »weil ich mich genötigt sehe heute nach Schlesien und wohl auch nach Posen abzureisen, um einiges neue Material aufzufinden.« Po návratu pak psal 23. září Helfertovi: »Erst gestern kehrte ich von einer mehrwöchentlichen wissenschaftlichen Reise, die sich über Sachsen und Schlesien bis nach Polen ausdehnte, zurück. Es galt dem Besuche von Bibliotheken, von denen ich bei meiner ersten Reise keine Kenntnis hatte.« Následuje zmínka o Warmbrunnu a Vratislavi. Budovcova Akta tu G. jmenuje »eine wichtige Handschrift betreffend die böhmischen Unruhen von 1609.«

emigrace až do smrti Komenského v r. 1671.⁷¹⁾ Gindely se také hned jal pracovat o tomto třetím díle a napsal několik kapitol, vypisujících jednání o náboženství na českém sněmu r. 1609 po vydání Majestátu Rudolfova. Leč záhy v tom ustal, pozměniv svůj pracovní program, a spokojil se tím, že napsané kapitoly III. dílu spolu s posledními kapitolami dílu II., které líčí zápas českých stavů o svobodu náboženskou v l. 1608—9 až po vydání Majestátu, vydal ještě r. 1858 jako samostatný spis *Geschichte der Ertheilung des böhmischen Majestätsbriefes von 1609* (str. VIII + 213). Spis ten souvisí tedy velmi těsně s oběma díly Gindelyových Dějin Bratří, jsa jako ony součástíku jediného celku.

Celek ten obsahoval podle názvu dějiny Bratří českých od počátku Jednoty do r. 1609, ve skutečnosti však podával mnohem více. Psal-li Gindely o prvním svazku svého díla Helfertovi (18. dubna 1856), že skutečně obsahuje »eine Geschichte der religiösen Entwicklung und der literarischen Zustände Böhmens und Mährens von 1467—1564«, nebylo to zcela nesprávné.⁷²⁾ Vskutku Gindely vypisuje ve svém díle vedle dějin Jednoty také dějiny ostatních náboženských stran českých, podává tak dosti úplný obraz náboženských poměrů českých od konce stol. XV. do počátku stol. XVII. Jako první a v celku jistě velmi zdařilý pokus o soustavné, podrobné, na původních pramenech založené vypsání dějin českého hnutí náboženského v tomto pozdějším období, mělo a má dílo Gindelyovo veliký význam ve vývoji poznání české minulosti. Gindely byl o svém spise přesvědčen, že všechno jeho obsah je nový a překvapující,⁷³⁾ a dlužno přiznati, že se v tom nemýlil. Svě době přinesl skutečně dílem svým

⁷¹⁾ Již 5. března 1856 psal G. Chlumeckému, že jeho dílo bude mít tři svazky a bude obsahovat dobu od r. 1457 do 1620. 9. prosince 1856 však Helfertovi oznamoval: »der dritte Band wird vornehmlich die Geschichte des böhmischen Aufstandes, die bisher noch nie aus böhmischen Quellen geschöpft worden, dann umständlich die Schicksale der Emigration bis zum Tode des Comenius (1671) enthalten und damit ganze Arbeit abschließen.« Podobně v přednášce, kterou měl v král. společnosti nauk v červenci 1859, praví, že třetí svazek Dějin bratrských měl obsahovati l. 1609—1671. V předmluvě k I. svazku, psané v prosinci 1856, se sice rovněž zmiňuje, že vyjde ještě druhý a třetí svazek, ale o svém úmyslu vypsati dějiny českého povstání mluví zde tak, jako by to měl býti spis samostatný, nikoli pouze svazek jeho *Geschichte der Brüder*. Leč z vlastních pozdějších výroků Gindelyových je patrné, že tehdy ještě opravdu nepomýšlel na samostatný spis o českém povstání. (Srov. pozn. 91.) I když se později soustředil na tento předmět, nevzdal se hned úmyslu napsati třetí díl Dějin bratrských. Zmiňuje se o něm ještě v dopise psaném Palackému z Paříže 26. listopadu 1860.

⁷²⁾ Podobně vysvětloval Gindely význam svého díla Chlumeckému 5. března 1856.

⁷³⁾ »Meine Genugtuung hiebei besteht darin, daß der ganze Inhalt neu und überraschend sein wird,« psal 18. dubna 1856 Helfertovi o prvním svazku.

takové bohatství nových a důležitých poznatků z českých dějin jako málokteré dílo jiné. Jestliže první kapitoly díla Gindelyova, jednající o prvním období Jednoty, kde se historickému badání naskytuje nejvíce záhad a nesnází, tehdejší historické erudici a metodě Gindelyově téměř nepřekonatelných, záhy byly takřka úplně znehodnoceny z části již posledními svazky Palackého Dějin, hlavně však Gollovými methodicky dokonalými studii o Jednotě bratrské ve stol. XV., pozdější části jeho díla ušly tomu osudu. Pro stol. XVI. a začátek stol. XVII. Gindelyovy Dějiny Bratří zůstaly na dlouho, ano, lze skoro říci: podnes, hlavním zdrojem poučení o českých poměrech náboženských i politických, zdrojem, z něhož velmi vydatně čerpala všechna pozdější literatura historická, pokud se dotýkala těch věcí.

Takového významu dodává dílu Gindelyovu především arci to, že jeho původce mohl užívatí pramene neobyčejně bohatého a cenného, jenž před tím byl skoro docela neznám a ještě ani dnes není obecně přístupný. Jsou to slavné bratrské folianty v archivě herrnhutském, jež Gindely, nemýlím-li se, první z českých historiků poznal a podrobně prozkoumal. Praví-li Gindely v předmluvě k prvnímú svazku, že jeho dílo je založeno »seinem Hauptinhalte nach auf dem großartigen, für Böhmen unschätzbaren Herrnhuter Archive«, je to docela správné. Ačkoli Gindely užil také mnohých pramenů jiných, jichž mu poskytly archivy a knihovny v zemích českých a z části i za hranicemi (zvláště archiv v Lešně a knihovna hrab. Schafgotsche ve Warmbrunně),⁷⁴⁾ bratrské folianty byly mu pramenem hlavním a nejvydatnějším, ano možno říci, že veliká část jeho Dějin je téměř jen jejich parafrázi. V užívání tohoto svého hlavního pramene si Gindely nepočínal vždy s náležitou kritičností. Podléhal zhusta jednostranné jeho suggestci, přijímaje příliš lehce jeho, jak je přirozeno, stranicky zbarvené soudy o tehdejších osobách i poměrech, a vůbec po stránce pramenné kritiky jeho dílo má mnohé vážné nedostatky.⁷⁵⁾ Ale přes tyto nedostatky, snadno pochopitelné a proto většinou i omluvitelné, dílo Gindelyovo podává živý, podrobný a věcně celkem správný obraz českého vývoje náboženského ve století XVI. a na poč. stol. XVII., který po rozličných stránkách byl a jistě ještě bude opraven a doplněn, ale v celku dosud nebyl nahrazen jiným, lepším a úplnějším.

⁷⁴⁾ Archivy a knihovny, jichž užil, Gindely uvádí v předmluvě k prvnímú svazku.

⁷⁵⁾ Velmi vážným dokladem toho je zvláště Gindelyovo stanovisko k rukopisům Budovcových Akt. Gindely užival většiny těch rukopisův a nejen nepoznal, že je to v podstatě dílo jediné, nýbrž jeden z rukopisů prohlásil za luterský. Srov. *Glücklich*, O historických spisech V. Budovce z Budova (1911), str. 18 násl.

Současně s tímto hlavním dílem Gindelyovým o Bratřích vzniklo několik jiných prací, které podobně jako některé již uvedené jsou jaksi jeho doplňkem. Ještě za svého pobytu v Olomouci před napsáním prvního svazku Dějin Bratří Gindely se chystal vydati sbírku pramenů k bratrským dějinám.⁷⁶⁾ Když si pak zjednal možnost užívatí foliantů herrnhutských, brzy uskutečnil svůj záměr. Již r. 1856 předložil vídeňské akademii rukopis své edice, jež však vyšla teprve r. 1859, když byl Gindely rok před tím v původním rukopise učinil některé změny.⁷⁷⁾ Kniha vyšla ve sbírce Fontes rerum Austriacarum (jako 19. svazek druhého oddělení) má název *Quellen zur Geschichte der böhmischen Brüder, vornehmlich ihren Zusammenhang mit Deutschland betreffend* (str. X + 460).

Je to bohatá sbírka pramenů, osvětlujících velmi zajímavě styky Bratří s reformátory a theology wittenberskými, štrasburskými a švýcarskými za Ferdinanda I. a Maximiliána II., jejich poměr k Maximiliánovi a jeho tělesnému lékaři Cratonovi, jejich odchod do Pruska v r. 1547 a spojení s falckým kurfiřtem Janem Kazimírem v r. 1577. Mnoho důležitého je tu také pro poznání osobnosti Blahoslavovy a jeho působení.⁷⁸⁾ Skoro všechny tyto prameny jsou čerpány z foliantů herrnhutských, z nichž Gindely vybral vše, co pokládal za obecně zajímavé a důležité; jen několik kusů vzato odjinud, z archivů v Královci a Roudnici. Bohužel s důležitostí a cenou toho materiálu se nesrovává způsob jeho vydání. Texty nejsou vydány dosti přesně, povaha pramenů není náležitě objasněna, o věcné vysvětlení jejich obsahu není postaráno a všechna edice trpí nepřehledností.⁷⁹⁾ Dlužno ovšem mít na paměti, že v tehdejší době prameny historické zřídka bývaly vydávány lépe.

Také již asi někdy r. 1856 vznikla česká rozprava Gindelyova *Bratr Lukáš a spisové jeho*, jež však vyšla teprve r. 1861 v Časopise Českého musea (str. 278—292).⁸⁰⁾ Je to práce podobného způsobu

⁷⁶⁾ Viz pozn. 45.

⁷⁷⁾ Zpráva o tom v dopise Palackému z 10. března 1859.

⁷⁸⁾ Gindely otiskuje v německém překladě Blahoslavovy zprávy o jeho cestách do Vídně a vyslovuje na str. 125. lito, že z technických příčin nemůže podati český originál, nýbrž jen překlad. K tomu dodává: »Für die gelehrte Welt genügt dieselbe [t. něm. překlad]; für die böhmische Literatur kann jedoch nur die Veröffentlichung des in der schönsten Sprache geschriebenen Originals genügen. Ich verspreche hier seiner Zeit dasselbe abzu-schreiben und für sich dem Drucke zu übergeben, damit die Prosa eines Schriftstellers wie Blahoslav die gehörige Würdigung finde.« Slibu tomu Gindely nedostál. Zprávy Blahoslavovy ani dnes nejsou vydány.

⁷⁹⁾ Stačí upozorniti na způsob, jak jsou vydány kronikářské spisy bratra Mikuláše Slanského nebo Matěje Červenky.

⁸⁰⁾ Již v prvním svazku Gesch. d. Brüder, vytištěném 1856, oznamuje Gindely (str. 505, pozn. 107/2), že připravuje rozpravu o Lukášovi a jeho spisech »für das nächste Jahr«, a že práce ta vyjde v Musejníku. K tomu ne-

a významu jako dřívější rozprava Gindelyova o Blahoslavovi. Gindely tu podává seznam spisů Lukášových, jichž uvádí přes 80 proti 26 spisům známým Jungmannovi, udává u každého, kde se chová, nebo kde je o něm zpráva, ale o jich podrobnější rozbor a ocenění se vůbec nepokouší.

Všechny tyto práce Gindelyovy o Jednotě byly hotovy před koncem r. 1858.⁸¹⁾ Povázíme-li, že se Gindely dějinami Bratří počal zabývat teprve na konci r. 1853, a tedy vše to vykonal za pouhých pět roků z části vedle svých úředních povinností na universitě v Olomouci a na reálce v Praze, nemůžeme odepřiti plné uznání a podiv jeho úžasné pracovitosti i jeho nadání badatelskému a spisovatelskému. Není divu, že tato veliká a zdárná činnost dobyla Gindelymu uznání a úspěch také u současníků⁸²⁾ a že vzbudila pozornost a zájem zvláště u domácích odborníků. Z českých historiků především Palacký a Tomek podle zprávy Gindelyovy velmi příznivě se vyslovo-

došlo a r. 1860 Gindely zamýšlel »pojednání české o spisech br. Lukáše« připojit k chystané edici »historie české od l. 1541—1547, sepsané od nějakého Bratra [t. j. Červenkova Poznámání].« (Viz list Palackému z 12. ledna 1860.) Edice ta nikdy nevyšla — důležité dílo Červenkovo není ještě vydáno tiskem — a pojednání o Lukášovi Gindely přece dal do Časopisu Musejního, kde vyšlo 1861.

⁸¹⁾ Také dvě přednášky, jež Gindely v těch letech měl v učené společnosti, týkají se dějin bratrských. Jedna, konaná 7. ledna 1856, měla název »Abschnitt aus Blahoslavs Geschichte der böhm. Brüder«. (Viz *Abhandlungen der kgl. böhm. Gesellschaft*, 1857, V. F., IX. Bd., str. 51.) Druhá, z 11. května 1857: »Kaiser Maximilian und die Religionsverhältnisse in Böhmen und Mähren zu seiner Zeit«, byla pouhý výňatek z druhého svazku *Geschichte d. Brüder*, a to nepochybně též, který vyšel jako samostatná rozprava ve Vyr. zprávě c. k. české reálné školy v Praze na r. 1857 s názvem *O poměrech náboženských v Čechách a na Moravě za prvních dob panování Maximiliana II.*, a též německy: *Religiöse Verhältnisse in Böhmen und Mähren in der ersten Zeit der Regierung Maximilians*. Stať ta se shoduje skoro úplně s první kapitolou druhého svazku *Gesch. der Brüder*; jen krátký odstavec o Bratřích je připojen. Třetí přednáška, konaná 1. února 1858, jednala o majestátu (*Abhandlungen der kgl. böhmischen Gesellschaft*, 1859, V. F. X. Bd., str. 59 a 68). K pracím o Jednotě možno počítati také český článkuček *Něco k životopisu J. A. Komenského* v Čas. Čes. Mus., 1860, str. 510—511. Gindely tu podává zprávu, že v archivu lešenském našel zmínku o pochování rodičů Komenského v Uherském Brodě, z čehož soudil, že se tam Komenský narodil. Konečně dlužno zmíniti se tu o člancích Gindelyových v Riegrově Slovníku Naučném, vyšlých v I. díle z r. 1860. Jsou tyto: Abdon Br., Aeneáš Br., Ambrož Br., Amos (Štěkenský) Br., Amosičtí, Anna manželka Ferdinanda I., Ariston Zachariáš Br., Arnold měšťan Pražský, Augusta Br., Bavorinský Br., Bělohorská bitva, Blahoslav Br., Brus Antonín, Bucer, Budovec.

⁸²⁾ 23. července 1857 psal Gindely Helfertovi o prvním svazku *Geschichte der Brüder*, »daß der Absatz desselben vortrefflich geht und insbesondere eine bedeutendere Anzahl Exemplare nach England verkauft wurden. Das Prager erzbischöfliche Ordinariat hat ohne mein mindestes Zutun in einer Kurrende mein Werk auf das schmeichelhafteste empfohlen.«

vali o jeho díle.⁸³⁾ Kdežto však Tomek, s nímž se Gindely osobně znal nejméně od r. 1853,⁸⁴⁾ ani tehdy, ani později nesblížil se opravdově s mladším svým kolegou, ač poměr obou historiků ke Lvu Thunovi, Helfertovi a bratřím Jirečským mohl podporovati jejich sblížení, vyvinuly se již v té době důvěrně přátelské styky mezi Gindelym a Palackým i jeho rodinou, počítaje v to i jeho zetě dra F. L. Riegra.⁸⁵⁾ Protože již v prvním svazku své »Geschichte der Brüder«, vyšlém r. 1856, Gindely užil netištěného dílu Dějin Palackého, dlužno míti za to, že se již tenkrát osobně stýkali. V únoru 1857 nacházíme Gindelyho u Riegrů ve společnosti Palackého, Erbena, Tomka, Boženy Němcové a j.; v létě 1858 byl již návštěvou u Palackého na jeho statku v Lobkovicích a za svého pobytu v Mnichově od prosince 1858 psal mu listy, svědčící o srdečně přátelském poměru k Palackému i jeho rodině. Toto osobní sblížení Gindelyovo s Palackým nabylo proň záhy velikého významu.

Ač se až do r. 1858 Gindelyova činnost s takovým úsilím soustřeďovala na dějiny Bratří, přece se v té době zabýval také jinými plány vědeckými. Umyslu napsati spis o kardinálu Dietrichštejnovi, jež, jak víme, byl pojal v Olomouci,⁸⁶⁾ záhy se asi vzdal, protože se později již nikde o něm nezmiňuje. Také plán Gindelyův, zpracovati některou část právních dějin rakouských, jímž se zanášel rovněž v Olomouci,⁸⁷⁾ se nestal skutkem, ale k úmyslu věnovati se obecně rakouským dějinám se Gindely stále vracel. Šlo mu při tom nepochybně i o to, aby si tím způsobem pojistil universitní kariéru, kdyby jeho práce o látkách výhradně českých na to nestačily. Proto se zvláště v dopisech, psaných Helfertovi, nejednou o tom zmiňuje. Podáváje mu listem z 31. července 1856, jímž zároveň žádal o své jmenování do Uher nebo do Polska, zprávu o své studijní cestě v létě

⁸³⁾ 5. února, po vyjití prvního svazku Geschichte der Brüder, psal Gindely Helfertovi: »Es hat mich gefreut, daß diejenigen, welche hier in Prag kompetente Beurtheiler meines Werkes sind, wie H. Palacký und H. Tomek, sich zur kritischen Beurteilung desselben veranlaßt gefühlt haben und dieselbe, wie ich höre, auch veröffentlichen werden. Die mündlichen Äußerungen gegen mich sind äußerst günstig gewesen.«

⁸⁴⁾ 14. října 1853 G. píše Helfertovi, že, sháněje proň data o Sixtovi z Ottersdorfa, navštívil Tomka, jenž chystá vydání Sixtova spisu o r. 1547.

⁸⁵⁾ Srov. v stati Palacký a Gindely (Č. Č. H. XVIII.) str. 283 násl. O přítomnosti Gindelyově u Riegrů v ún. 1857 svědčí list. Bož. Němcové jejímu muži z 16. ún. 1857 (vyd. Vávra v příl. Osvěty 1915).

⁸⁶⁾ Viz výše str. 166.

⁸⁷⁾ Viz výše str. 154. Ještě 23. července 1856 psal Gindely Höflerovi, prose ho zároveň, aby podporoval jeho snahu o místo v Prešpurku: »Sollten Sie bezüglich anzustellender rechtshistorischer Studien Ihre einmal früher geäußerte Idee noch festhalten, so bin ich nicht dagegen, was immer Sie für mich zu Stande brächten.« O tom plánu Höflerově není mi jinak nic známo, ani nevím, zda souvisí se záměrem Gindelyovým svrchu dotčeným.

1856, poznamenává, že mu sice hlavně šlo o české dějiny XVI. a XVII. století, že však přece stále přihlížel také k dějinám jiných částí říše rakouské, zvláště k dějinám uherským. A v témž listě píše, že učinil rozsáhlé začátky k zpracování uherských a zvláště polských dějin, pro něž našel v Poznani drahocenné rukopisy.⁸⁸⁾ O něco později (dopisem z 7. října 1856) ujišťoval Helferta, že budoucí jeho práce se budou týkati celé monarchie. A v únoru 1857, krátce po vydání prvního svazku svých Dějin bratrských, ohlašoval Helfertovi, že chce ukončiti co nejrychleji svou práci speciální, aby se mohl brzy věnovati úkolu, k němuž prý s entusiasmem spěchá, totiž vypsání rakouských dějin od Ferdinanda I. počínaje.⁸⁹⁾

Brzy potom pojal Gindely plán konkrétnější. Chtěl vydávati »Taschenbuch für oesterreichische Geschichte« na způsob známého Taschenbuchu Raumerova. Publikace, pro kterou Gindely chtěl získati za spolupracovníky nejznamenitější síly, měla obsahovati stati založené přísně vědecky, ale formou přístupné vzdělanému obecnstvu, a stejnoměrně přihlížeti ke všem zemím rakouským, zvláště však zpracovati německé, slovanské a uherské dějiny. Přesvědčiv se, že jeho nakladatel (patrně Bellmann, u něhož vyšla Geschichte der Brüder) je ochoten vzíti na sebe náklad na tento podnik, předložil Gindely v červenci 1857 svůj plán Helfertovi (listem z 27. července). Když Helfert vyslovil svůj souhlas s tím záměrem, Gindely prohlásil (listem z 23. září 1857), že v budoucím roce hodlá svůj plán uskutečnit a tím přispět k upevnění obecně rakouského vědomí proti partikularistickým snahám živeným »staršími pány.«⁹⁰⁾ A ohlašuje Helfertovi 1. února 1858 brzké dokončení prvního svazku svých Dějin bratrských, psal znova, že po ukončení té práce hned se dá do příprav k prvnímu ročníku rakouského historického Taschenbuchu. Ani tento plán se nestal skutkem. Příčiny toho nejsou známy. Hlavní byla asi ta, že Gindely brzy potom byl plně zaujat velikou prací jinou, k níž bylo potřebí veškerých jeho sil.

3. První přípravy k dějinám 30leté války. Pobyt v Mnichově 1858—59.

Bylo již pověděno, že druhým svazkem Gindelyovy Dějiny Bratří neměly býti ukončeny, že měl následovati ještě svazek třetí, jehož hlavním předmětem bylo by české povstání v r. 1618. Světodějná tato událost měla tu býti vylíčena pouze v rámci dějin bratrských,

⁸⁸⁾ Viz citáty v pozn. 62 a 65.

⁸⁹⁾ Gindely Helfertovi 13. února 1857. Tu čteme též: »Wenn ich nicht weiter zurückgreife in meinen Vorarbeiten [než k Ferdinandu I.], so geschieht es, weil ich mein Leben nicht für ausreichend halte.«

⁹⁰⁾ Srov. citát z tohoto listu v Čes. Čas. Hist. XVIII., str. 302 pozn.

jež se arci ve skutečnosti značně blížily obecným náboženským dějinám českým. Tento původní plán se však záhy změnil. Jakmile se Gindely poněkud seznámil s domácími prameny k dějinám českého povstání, dospěl k názoru, že předmět ten nelze zpracovati jen jako část dějin bratrských, i rozhodl se učiniti to spisem samostatným.⁹¹⁾ Spis ten měl původně býti založen na pramenech domácích, českých a moravských, na historických dílech Skálově a Slavatově, tehdy ještě nevydaných a téměř docela neznámých, na pokladech archivů kroměřížského a mikulovského na Moravě, musejního, kapitulního, arcibiskupského a strahovského v Praze i lobkovických knihoven v Praze a Roudnici. Ačkoli se Gindely již v létě 1856 přesvědčil, jak bohatý materiál pro dějiny českého povstání chová v sobě státní archiv berlínský, domníval se zprvu, že nebude mu potřeba bádati v archivech zahraničních, protože najde příslušný materiál v tištěných publikacích německých. Přece však vznikla v něm pochybnost, bude-li možno přestati na těchto publikacích. Soudil, že v archivech zahraničních mohou býti písemnosti české nebo takové, jež dovede pochopiti a náležitě oceniti pouze badatel dobře znalý českých poměrů. Zvláště však jej pudila za hranice snaha zjednati si jistotu o povaze a ceně známé publikace »Die anhaltische Kanzlei«, obsahující důležité písemnosti, jež byly do té doby jediným pramenem pro styky Čech s kurfiřtem falckým v l. 1618—1619, a to písemnosti takové, že o jejich pravosti bývalo pochybováno. Šlo mu tedy především o nalezení originálů kanceláře anhaltské, resp. o archiv falckého kurfiřta a českého »zimního« krále. Za tím účelem, vykonav na podzim r. 1858 některé menší cesty, odebral se v listopadu toho roku do Mnichova, chtěje později své badání rozšířiti na Vídeň, Heidelberg a snad i jiné archivy.⁹²⁾ Leč zdržel se v Mnichově nad očekávání dlouho, celých osm měsíců, a pobyt ten nabyl značného vlivu na jeho pozdější činnost vědeckou i na jeho soukromý život. Dopisy, jež Gindely psal z Mnichova Palackému, Höflerovi, Helfertovi a Chlumeckému, zpravují nás došti podrobně o postupu jeho badání i tamním jeho životě, doplňující tak

⁹¹⁾ Viz Gindelyovu přednášku »über seine wissenschaftliche Reise zu mehreren ausländischen Archiven behufs der Geschichte des 30jähr. Krieges«, konanou v učené společnosti 18. července 1859 a otištěnou ve Zprávách spol. 1859, str. 47—56. Podle té přednášky rozhodnutí zpracovati dějiny českého povstání samostatně vzniklo v Gindelym, »als ich mich daran begeben wollte, den dritten Band meiner Geschichte der böhm. Brüder zu schreiben«, tedy po napsání II. svazku, někdy r. 1858. Tomu se zdá poněkud odporovati předmluva k I. svazku z r. 1856, z níž bylo by možno souditi, že již tehdy Gindely pomýšlel na samostatný spis o českém povstání. Ale podobá se, že tehdy Gindely ještě sám u sebe nebyl rozhodnut určitě o svém pracovním programu (srov. pozn. 62, 63 a 71). Viz též Gindelyovu stat Von Archiven zu Archiven, str. 261.

⁹²⁾ To vše vypravuje Gindely v přednášce, citované v předešlé poznámce.

zajímavě vlastní celkovou zprávu Gindelyovu, kterou podal vědecké veřejnosti brzy po svém návratu z Mnichova přednáškou konanou 18. července 1859 v Král. České společnosti nauk.⁹³⁾

Hned po svém příchodu do Mnichova byl Gindely přímo uchvácen bohatstvím látky, kterou tu nacházel pro svůj předmět. »Ich segne den Genius, der meine Schritte zuerst hierher gelenkt,« psal již 1. prosince 1858 svému příteli Chlumeckému. »Denken Sie sich meine Freude: das ganze Archiv des Winterkönigs befindet sich da. Ich blätterte mit wahrer Wollust den ersten Tag in den Folianten, die man vor mich aufstellte, und in welche die Korrespondenzen zusammengebunden sind. Nun ist alle Sorge vorbei, wie ich meinem Thema würde gerecht werden können, und nur die einzige Sorge ist zurückgeblieben, wie ich alles aufarbeiten werde.«⁹⁴⁾ Poznáváje, jakou spoustu látky bude mu zpracovati v obou velikých archivech mnichovských, říšském i státním, Gindely se snažil pracovati co nejvíce. Nemaje dosti na práci v hodinách úředních (9—1), zjednal si možnost pracovati od 8 hodin ráno do 2 hod. odpo. a doby té hleděl využiti co nejvydatněji.⁹⁵⁾ Již od počátku byl Gindely připraven zůstat v Mnichově asi šest měsíců,⁹⁶⁾ ale nacházeje tu stále novou látku, kterou ani s pomocí písaře, jenž proň opisoval, nemohl zdolati, byl nucen prodloužiti tamní svůj pobyt až do začátku července.⁹⁷⁾

Do Mnichova přijel Gindely s úmyslem sebrati prameny pro spis o českém povstání, ale poznáv poněkud podrobněji tamní materiál, záhy se rozhodl rozšířiti svůj pracovní plán. Již 13. ledna 1859 psal Chlumeckému, že je odhodlán nepřikročiti k zpracování svého tematu, pokud krom archivů mnichovských neprozkoumá archivy ve Vídni, Římě, Madridu, Paříži, Haagu, Kodani a Štokholmu, protože nechce psáti pouze dějiny českého povstání, nýbrž dějiny velikých bojů evropských v l. 1618—1628, jejichž nejvýznamnějším dramaticky pohnutým základem je český odboj.⁹⁸⁾ Podáváje o několik dní po-

⁹³⁾ Viz o ní v pozn. 91.

⁹⁴⁾ Srov. list, psáný Palackému téhož dne.

⁹⁵⁾ Palackému 1. prosince 1858. Aby si práci usnadnil a urychlil, Gindely již 1. prosince 1858 psal Chlumeckému, nemohl-li by od moravských stavů dostat na písaře asi 100 zlatých, že by za to opisy dal moravskému archivu. O věci té pak Chlumecký s Gindelym vyjednával, jak viděti z listů, jež mu Gindely psal 13. ledna a 13. května 1859. Skutečně Gindely dostal od sněmu moravského 100 zlatých, ale teprve po návratu z Mnichova; viz jeho listy k Chlumeckému z 16. července a 23. srpna.

⁹⁶⁾ Tak psal souhlasně Palackému i Chlumeckému 1. prosince 1858.

⁹⁷⁾ 16. července 1859 Chlumeckému: »Vor etwa zehn Tagen bin ich endlich von München zurückgekehrt.«

⁹⁸⁾ Podobně psal Gindely 30. března 1859 Helfertovi, zmíniv se o bohatství nalezených pramenů: »Dieses so überaus reiche Material, von dem nahezu nichts ans Licht der Öffentlichkeit gedrungen ist, hat mich gleich in dem ersten Monat meines Hierseins veranlaßt, meine Arbeit auszudehnen und

zději (3. února) zprávu o změně svého programu Palackému, uvádí, za její důvod také to, že studiem dosavadní literatury o třicetileté válce, jímž se v Mnichově vedle práce v archivě zabýval velmi horlivě — píše, že si za posledních čtrnáct dní vypsál z katalogů královské knihovny na 600 spisů německých, anglických, francouzských, vlašských a španělských a přes sto si jich domů vypůjčil — dospěl k přesvědčení o nedostatečnosti té literatury. Vyjímáje spis Hurterův (o Ferdinandovi II.) a Wolfův (o Maximiliánovi Bavorském), v nichž bylo užito některých archiválií, všechna ta literatura je prý založena nikoli na pramenech archivních, nýbrž na spisech vydaných v XVII. věku. Pramenů českých není v ní vůbec dbáno a rovněž ne archivů anglických, španělských a francouzských. »Zmocnil se mne nyní,« píše dále Gindely, »jakýsi entusiasmus a učinil jsem pevné předsevzetí tu dobu, v které poslednímkrát Čechy v spojení s celou Evropou vešly, co nejdokonaleji zpracovati a kdyby mě to i mělo více než deset let živobytí mého státi. Protož ke všem pramenům českým chci spojit studium zdejšího, vídeňského, pařížského, hagského, londýnského a madridského archivu, a když takovým způsobem Čechy s celou západní Evropou spojím, tu svému předmětu podle přesvědčení mého zadost učiním.«⁹⁹⁾ Těžko zajisté takovou úlohu vyplnit,

nicht, wie ich wollte, bloß die Geschichte des böhm. Aufstandes, sondern die des gesamten Österreichs, besonders wegen der wichtigsten Aufschlüsse, die über die Bewegungen in Ungarn und in Erzherzogtum hier vorliegen, durchzuführen. Damals hat die Monarchie ihre erste Feuerprobe bestanden. Zugleich werde ich darin auf alle Bewegungen im westlichen Europa, zu denen ich so vielfach den geheimen Schlüssel hier finde, Rücksicht nehmen. Diese Arbeit wird dann die Zeit von 1615—1630 umfassen, vornehmlich aber die Geschichte der J. 1618—1624 mitteilen.«

⁹⁹⁾ Také Helfertovi psal Gindely podobně 30. března 1859: »Wenn ich die bisherigen Bearbeitungen des 30jährigen Krieges ansehe, so finde ich, daß sie mit Ausnahme der äußern Ereignisse nahezu jeder Wahrheit entbehren. Sie beruhen zumeist auf den Korrespondenzen eines einzigen Archivs, aber keines, selbst das Wiener, wie ich es aus Hurter ersehen kann, hat den zehnten Teil der Bedeutung des Münchners für diese Zeit. Um jedoch nicht in den bei den andern eben getadelten Fehler zu verfallen, werde ich demnächst meine Studien an den Archiven von Wien, Haag, Venedig, Kopenhagen und, wenn es gut geht, Madrid fortsetzen. Alle diese Archive hätte wohl auch ein Anderer besuchen können, für einen von Böhmen ausgehenden Historiker bildet es stets den Gegenstand einer geheimen Freude, daß ihm für diese Zeit die vielen böhmischen Handschriften Prags und Brünns Aufschlüsse über die innere Bewegung in Böhmen und Mähren geben, die für jeden andern stets ein Geheimnis bleiben und die doch der ganzen Darstellung ein dramatisches Leben einhauchen können.« A ve své přednášce v učené společnosti, konané 19. července 1859, Gindely vykládá: »Nachdem ich mich einmal völlig in dieses Studium eingelassen hatte und ersah, daß innerhalb der Jahre 1618—1620 Böhmen das Land war, um das sich alle dynastischen und religiösen Interessen des mittlern und westlichen Europas drehten, in einer noch durchgreifendern Weise, als dies selbst in den Tagen der Hussiten-

ale nemyslím ji ani za dvě ani za tři leta vyplniti, nýbrž příležitosti a času očekávati.«

Svému předsevzetí vypsati politické dějiny veškeré Evropy v prvních letech třicetileté války zůstal již Gindely věren. Za svého prvního pobytu v Mnichově však nerozšířil své badání na dobu od r. 1618—1628, nýbrž přestal na letech 1618—1623, resp. 1624.¹⁰⁰⁾ Ano, zdá se, že byl na vahách, nemá-li svou práci vůbec tím rokem ukončiti. Psal aspoň počátkem května (12. kv.) Höflerovi, že mnichovský materiál již propracoval tak, že nové cesty do Mnichova bylo by potřeba jen tehdy, kdyby chtěl v dějinách třicetileté války pokračovati přes rok 1624. Novými nálezy byl pak ovšem zdržen až do počátku července. O celkovém výsledku své práce v archivech mnichovských psal několik dní před svým odjezdem z Mnichova (18. června) Palackému: »Kořistě donáším domů přehojné a ujišťuji Vašnosti, že vše, co jsem nyní sebral, ve velikém dvou- neb trojdílném spisu českém spracuju.«

Vedle práce v archivech byl Gindely v Mnichově i jinak činný. Víme již, že velmi horlivě pracoval v knihovně, odkud si také domů hromadně vypůjčoval spisy o třicetileté válce. Nad to si z Prahy do Mnichova přivezl český rukopis se zprávou o cestě Žerotínově v roce 1618, jímž se doma zabýval,¹⁰¹⁾ a v lednu si od Chlumeckého vyžádal na čas jiný rukopis z archivu zemského v Brně.¹⁰²⁾ Jsa nucen všimati si v archivě také korespondencí španělských a zamýšleje vypraviti se později na archivní výzkum do Španěl, učil se pilně španělštině.¹⁰³⁾

Konečně se zabýval i spisováním. V první polovici března napsal dvě historické rozpravy, jednu o volbě Ferdinanda II. králem českým, druhou o jeho sesazení a volbě zimního krále.¹⁰⁴⁾ Obě ty rozpravy, jimiž Gindely chtěl vědeckému světu dáti na jevo, že chce také mluvit do otázek třicetileté války,¹⁰⁵⁾ byly předloženy v sedění vídeňské akademie 6. dubna 1859 a vyšly tiskem v jejích Zprávách s názvem *Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges*

und kriege der Fall war, da war es mir keinen Augenblick zweifelhaft, daß die böhmische Geschichte dieser Zeit als ein Stück europäischer behandelt werden, und daß das Studium über die bedeutendsten Archive Europas ausgedehnt werden muß.« (Sitzungsber. böhm. Ges. Wiss. 1859, str. 54; srov. též konec té přednášky.)

¹⁰⁰⁾ Psal o tom Palackému 7. dubna. Höflerovi a Chlumeckému 14. dubna a znova Chlumeckému 13. května. Srov. Sitzungsber. der böhm. Ges. Wiss. 1859, str. 56.

¹⁰¹⁾ Chlumeckému 14. dubna 1859.

¹⁰²⁾ Témuž 13. ledna a 9. února 1859.

¹⁰³⁾ Palackému 7. dubna 1859.

¹⁰⁴⁾ 4. března psal Höflerovi, že se tou prací zabývá ode tří dnů a chce ji ukončit asi za 10 dní. 10. března pak již psal Palackému: »Čas odpolední použil jsem k shotovení obšírného pojednání.«

¹⁰⁵⁾ Gindely Höflerovi 4. března 1859.

(Sitzungsber. XXXI., 1859, str. 3—64). Vyjímaje zprávu o poměru anglického krále Jakuba k podniku jeho zetě Fridricha Falckého, kterou Gindely čerpal z archivu mnichovského, jsou obě tyto rozpravy založeny výhradně na Skálovi, jehož díla do té doby od historických badatelů nebylo užito, a na Slavatovi tehdy rovněž téměř neznámém. V první rozpravě nejen líčí události při přijímání Ferdinanda II., nýbrž podává i obšírný výklad o otázce, pokud trůn český byl volební. Je to tuším první větší pokus o řešení té otázky v moderní literatuře historické, pokus arci nedokonalý, který záhy byl nahrazen podrobnějším a přesnějším výkladem Kalouskovým.¹⁰⁶⁾ Druhá rozprava je pozoruhodná jednak naprosto nepříznivým soudem Gindelyovým o předácích stavovské opozice protihabsburské, jmenovitě o Thurnovi a pánu z Roupova — Gindely skoro všechno jejich jednání vysvětluje jen nízkými pohnutkami — a vůbec jeho stanoviskem k českému odboji a jeho následkům. Obě rozpravy mají dnes zajímavost téměř jen pro vývoj Gindelyův, neboť byly úplně překonány jeho vlastními spisy pozdějšími.

Snad také ještě v Mnichově nebo hned po svém návratu do Prahy napsal Gindely německou rozpravu o defenestraci českých místodržících v r. 1618, jež v srpnu toho roku byla uveřejněna anonymně s názvem *Slavata und Martinic, der Prager Fenstersturz* v mnichovském katolickém časopise *Historisch-politische Blätter* (Bd. 44, 1859, str. 117—146 a 285—304).¹⁰⁷⁾ V této stati, založené zase na Skálovi a Slavatovi, mimo to pak na pramenech archivu jindřichohradeckého, a určené širšímu obecnstvu, Gindely první ukázal, že shození místodržících bylo předem smlouveno. Věcně se tato rozprava shoduje celkem s pozdějším líčením téže události v Gindelyových Dějinách českého povstání, liší však se od něho tím, že místy více straní shozeným místodržícím a ostřeji odsuzuje jednání jejich odpůrců.^{107*)}

¹⁰⁶⁾ Mám na mysli první vydání *Kalouskova* Českého státního práva z r. 1871. Kalousek stati Gindelyovy neuvádí, ale některá polemická místa, na př. výklad o volbě Matyášově r. 1608, se obrací, nemýlím-li se, také proti ní.

¹⁰⁷⁾ Srov. list Gindelyův Chlumeckému z 23. srpna 1859. O této práci Gindelyově se zmiňuje *Fr. Macháček*, Defenestrace pražská z r. 1618 (v *Čes. Čas. Hist.* XIV., 1908, str. 210—11), a vyslovuje již domněnku, že jejím autorem byl Gindely.

^{107*)} Za příklad vážnější odchylky toho způsobu uvádím výklad o sjezdu strany pod obojí svolaném na 21. května. V rozpravě »Slavata und Martinic« se praví, že jeho svolání bylo »illegál«, že se stalo »auf völlig illegale Weise« a že tedy Matyáš právem zakázal jeho konání (str. 120). V *Gesch. des böhm. Aufstandes I.* str. 259 Gindely naopak správně dokazuje, že svolávájíce sjezd stavové stáli »auf dem legalen Boden, den das J. 1609 geschaffen hatte«. Podobně se v rozpravě z r. 1859 na str. 133 obrana obou místodržících z výtek, které jim činili stavové, nazývá »die glückliche Widerlegung«, v *Gesch.*

Kromě těchto rozprav napsal Gindely v Mnichově část učebnice všeobecných dějin pro reálné školy, kterou dokončil v Praze, brzy po návratu z Mnichova, tak že v září 1859 byla již vytištěna. Tuto práci podnikl proto, aby si opatřil prostředky na zamýšlenou cestu do Paříže a Madridu.¹⁰⁸⁾

Tato usilovná práce odborná nebránila Gindelymu stopovati v Mnichově významnější projevy veřejného a společenského života. Hned v prvním dopise z Mnichova (1. pros. 1858) psal Palackému, že denně asi hodinu věnuje čtení rozličných časopisů ze všech končin světa v tamní »Lesehalle« a v listě psaném současně Chlumeckému zmiňuje se rovněž o vlašských a francouzských žurnálech v Rakousku nepřístupných, jež v Mnichově čítá. V únoru 1859 pak znova Palackému oznamuje: »Čtu zde vlaský journal *Opinione*, francouzský *Debat* a *Nord*, německý *Kölnische* a *Kreuzzeitung* a vidím v tom zastoupena téměř všechna mínění v tom okamžení v Evropě panující.« A četné jiné zmínky v dopisech Gindelyových o politických a vůbec veřejných poměrech v Rakousku i v cizině, jmenovitě v Bavořích, svědčí o jeho neobyčejně živém zájmu o tyto věci. Není divu, že věnoval pozornost také čilému vědeckému životu v Mnichově. Již několik dní po příchodu do Mnichova (1. pros. 1858) psal Chlumeckému, že se stýká »mit mehreren wissenschaftlichen Koryphäen«, jež může pozorovati v županu. Byli to zajisté především historikové, o něž v Mnichově již tenkrát nebyla nouze. »In München wimmelt es von Historikern und man kann stets wetten in jeder Gesellschaft einem oder dem anderen zu begegnen,« psal o tom Gindely Höflerovi (16. bř. 1859), a jindy oznamoval Palackému s podivením, že na universitě mnichovské je pro historii osm profesorů (3. ún. 1859). Z rozličných zmínek v mnichovských dopisech Gindelyových vysvítá, že se v Mnichově osobně seznámil s Voigtem, který tehdy chystal vydání říšských akt sněmovních, hodlaje začítí dobou Karla IV.,¹⁰⁹⁾

des Aufst. str. 286 »die versuchte, wenn auch wenig erfolgreiche«. O Martinicovi i Slavatovi píše tu Gindely celkem velmi příznivě, ač i jim, zvláště Slavatovi, leccos vytýká. Nelíbí se mu na něm, že v zajetí stálou přetvářkou klamal své vězňatele (str. 297), hlavně však »seine schrofte Haltung gegenüber den Protestanten«. »Stammte sie auch,« píše o tom, »aus einer edlen Quelle, so verrieth sie mitunter einige Verkennung christlicher Gerechtigkeit« (str. 299). Pozoruhodný je také příkrý soud, jež tu G. vyslovuje (str. 299) o českém povstání. Zmíniv se o tom, že Slavata byl obviňován od stavů, jako by proti nim byli intrikoval, praví: »Ihre Sache ging durch keine Intrigue und durch keinen Verrath zu Grunde, sie scheiterte an der Unfähigkeit der Leiter, an der Bornirtheit ihres Wahlkönigs und an dem Mangel eines nationalen Aufschwunges. Statt das Volk zum Kampfe aufzubieten, wurde eine Bande angeworben, die zu rauben und zu morden, aber nicht zu kämpfen und zu sterben wußte.«

¹⁰⁸⁾ Gindely Chlumeckému 23. srpna a 19. září 1859.

¹⁰⁹⁾ Palackému 3. února a 10. června 1859.

s prof. Corneliem, s redaktorem Sybelova historického časopisu Kluckhohnem,¹¹⁰⁾ snad i se Sybelem samým,¹¹¹⁾ a posléze s Döllingerem. Döllinger Gindelyho, jenž mu asi byl doporučen Höflerem, pozval k sobě, aby jej seznámil s anglickým lordem Actonem, který později zasáhl do hnutí starokatolického.¹¹²⁾ Höflerovým prostřednictvím došlo asi také k stykům Gindelyovým s oběma redaktory mnichovských Historisch-politische Blätter, založených Görresem a Phillipsem, s dry. Jörgem a Binderem.¹¹³⁾

Ani společenskému životu se Gindely nevyhýbal. Byl-li zprvu toliko jeho bystrým pozorovatelem,¹¹⁴⁾ později se ho sám činně zúčastnil. V únoru (9. ún. 1859) již píše Chlumeckému, že skoro ob den bývá zván do některého společenského kroužku, kde má příležitost studovati povahy a názory Mnichovanů.¹¹⁵⁾ O něco později (10. bř.) píše Palackému, jak v domě zesnulého ředitele knihovny Lichtentalera byl překvapen tím, že kdosi zpíval českou píseň „Horo horo vysoká jsi“, a jak potom sám všechnu společnost učil zpívat jiné české písně. A skoro současně (16. bř.) podává zprávu Höflerovi o svém účastenství v jiných společnostech, do nichž jej asi většinou uvedlo doporučení Höflerovo.¹¹⁶⁾ V jedné z těchto společností, u příbuzných prof. Höflera, seznámil se Gindely se svou pozdější chotí Minou Behseovou, Němkyní z Ruska, dcerou obchodníka v Petrohradě, a ještě před odjezdem z Mnichova se s ní zasnoubil.¹¹⁷⁾

Z Mnichova chtěl Gindely původně jeti do Vídně, aby si zjednal jistotu o svém osudu pro budoucí rok.¹¹⁸⁾ Potom však nejel hned z Mnichova do Vídně, nýbrž do Prahy, kde zůstal asi dva měsíce, jsa zaměstnán hlavně prací o prvním díle své učebnice pro reálky, o níž se již stala zmínka.¹¹⁹⁾ V té době asi Gindely opět navštívil Palackého v Lobkovicích a tu se mezi nimi stala úmluva rozhodujícího

¹¹⁰⁾ Höflerovi 16. března 1859.

¹¹¹⁾ 18. června píše Palackému: »Sybla buď dnes neb zítřa navštívím.« Jistě se Gindely stýkal osobně se Sybelem za svého pozdějšího pobytu v Mnichově v červnu 1861. Psal 23. června 1861: »S p. Syblem jsem déle rozpravoval o politických poměrech v Rakousích a v Němcích a našel jsem ho tím více spravedlivějšího, jako který od dávného času na spojení Němců s vyložením Rakouska pracuje.«

¹¹²⁾ Höflerovi 4. března a 14. dubna 1859.

¹¹³⁾ Höflerovi 4. března a 14. dubna 1859.

¹¹⁴⁾ Viz zajímavá pozorování o Mnichovanech v listech Palackému z 1. prosince 1858 a 3. února 1859.

¹¹⁵⁾ V tom listě jsou též zajímavé úsudky o Mnichovanech a zmínka o básníku Amaranty Redwitzovi.

¹¹⁶⁾ Viz též dopis Höflerovi z 12. května 1859.

¹¹⁷⁾ Píše o tom Palackému 23. září 1859 a velmi podrobně Chlumeckému 24. dubna 1860.

¹¹⁸⁾ Höflerovi 16. března 1859.

¹¹⁹⁾ Chlumeckému 23. srpna 1859.

významu pro potomní činnost Gindelyovu i jeho život.¹²⁰⁾ Podrobnějších zpráv o této úmluvě nemáme a vůbec jen nepřimo se o ní dovidáme z pozdějších zmínek a narážek Gindelyových. Jistě však se tu Palacký s Gindelym dohodl, že se má státi jeho pokračovatelem v sepisování dějin českých, a slíbil mu, že mu opatří vhodné k tomu místo, nepochybně místo zemského archiváře, jež by se teprve zřídilo. Úmluva ta byla chována v tajnosti. Mimo Palackého a Gindelyho snad pouze Höfler o ní věděl hned od začátku. Věc byla ovšem dosti nejistá, zvláště pokud šlo o místo zemského archiváře. Bylo třeba, aby Palacký nejprve vymohl založení zemského archivu a zřízení místa archivářského a toto místo aby zjednal Gindelymu. Nebylo předem jisto, zda se obojí plán Palackému podaří, tím méně pak, stane-li se to v dohledné době. Konečně bylo pochybno, zda místo zemského archiváře bude takové, aby samo mohlo pojistiti životní existenci Gindelyovu, zvláště když již pomýšlel na založení vlastní domácnosti.

Proto Gindely, nedoufaje ani, jak se zdá, dosti pevně ve zdar plánu Palackého, nepřestával hledati jiné cesty k zajištění své budoucnosti. Byl sice dosud profesorem české reálky v Praze, ale pokládaje místo to za zatímní, očekával, že se mu dostane profesury na některé vysoké škole. Nejraději byl by ovšem zůstal v Praze. Proto zvěděv v Mnichově o zamýšlené reorganisasi pražského ústavu polytechnického, byl hotov ucházeti se na ústavě tom o stolicí historie, kdyby snad byla zřízena,¹²¹⁾ což se ovšem nestalo. Současně pomýšlel na místo v Pešti, nedoufal však, že mu bude uděleno.¹²²⁾ Když se pak ve Vídni od ministra dověděl ne sice, že mu bude uděleno místo na některé vysoké škole, za to však že dostane dvouletou dovolenou na archivní cesty, psal Höflerovi (15. října), že by ji nevyměnil ani za ordinariát v Pešti. Ostatně z rozmluvy s ministrem Thunem, jenž mu též slíbil, že bude z reálky vyřaděn a jmenován extra statum, měl Gindely dojem, že ministr jeho budoucí jmenování na některé univerzitě pokládá za samozřejmé.¹²³⁾

Svého pobytu ve Vídni, kde se zdržoval od začátku září do konce listopadu, užil Gindely krom jednání v ministerstvu k práci v tamních archivech. Po několikadenním čekání dosáhl s nemalými nesnáze povolení pracovati ve státním archivu a podobně si zjednal přístup do archivu vojenského, dv. komory a ministerstva vnitra.¹²⁴⁾

¹²⁰⁾ Srovnej mou rozpravu Palacký a Gindely (v Čes. Čas. Hist., XVIII.) str. 287.

¹²¹⁾ Höflerovi 16. března 1859.

¹²²⁾ Viz též list z 16. března.

¹²³⁾ O jednání s Thunem a Helfertem viz listy psané Höflerovi 15. října a Palackému 23. října 1859.

¹²⁴⁾ Chlumeckému 19. září, Höflerovi 15. října a Palackému 23. října 1859.

Záhy však nabyl přesvědčení, že bohatství těch archivů »ani do nejmenší míry nevyrovná se archivu mnichovskému«, takže doufal ukončiti za krátko svou práci ve Vídni. Přestával ovšem veskrze na zkoumání pramenů do r. 1621, jsa připraven později v badání pokračovati.¹²⁶⁾ Naopak se v té době začal kloniti k nové změně svého pracovního plánu, jíž se jeho badání mělo rozšířiti o několik let nazpět. Psal 17. listopadu Palackému do Nizy, že chce »celý převrat, který vydáním listu majestátního započal a bitvou bělohorskou se ukončil, úplně zpracovat,« že své vypravování začne asi rokem 1609 a ukončí r. 1620. Tak se Gindely od svého původního plánu, zpracovati dějiny českého povstání, znenáhla dostával ke studiu posledního období vlády Rudolfovy, jež ho brzy potom upoutalo k sobě ještě více.

Delší pobyt ve Vídni uvedl Gindelyho ve styk s tamními kruhy vědeckými. Styky s některými členy akademie, Birkem, Karajanem, Diemerem a Feilem, byly asi jen formálního rázu.¹²⁶⁾ Za to se často a důvěrně stýkal s českými krajany, přebývajícími ve Vídni, P. Hradilem a Herm. Jirečkem.¹²⁷⁾ Z jiných historiků vídeňských sešel se s Aschbachem, s nímž měl dlouhou rozmluvu o Rukopise Královodvorském, snaže se jej přesvědčiti o jeho pravosti.¹²⁸⁾ Gindely, patrně vlivem přátelských styků s Palackým, Helfertem a bratřími Jirečky, kteří v tehdejší obnoveném sporu o domněle staročeské rukopisy byli jejich hlavními obhájci, tak byl přesvědčen o pravosti těchto podvržených památek,¹²⁹⁾ že vystoupení vídeňského profesora Büdingera a jeho společníků proti rukopisům vysvětloval jen nízkým jejich záštitám ke všemu, co pochází z Čech. Srazil se o to v státním archivě prudce s O. Lorenzem, který byl tenkrát oficiálem při tomto archivě, a rozešel se s ním nepřátelsky.¹³⁰⁾

Z Vídně odejel koncem listopadu nebo začátkem prosince 1859. Jel přes Brno, kde se na počátku prosince zdržel asi čtyři dni. Pracoval v zemském archivu, stýkáje se mnoho s jeho ředitelem, Petrem Chlumeckým, s nímž si od r. 1856 pilně dopisoval. Oba přátelé, jež sblížoval nejen společný zájem a stejné období dějinné, — Chlu-

¹²⁵⁾ Höflerovi 15. října.

¹²⁶⁾ Viz nedatovaný zlomek listu psaného Höflerovi v listopadu 1859.

¹²⁷⁾ S Hradilem Gindely obstarával korekturu Palackého Dějin; viz list Palackému z 23. října. O Jirečkovi zmínka v listě ze 17. listopadu.

¹²⁸⁾ Palackému 17. listopadu 1859.

¹²⁹⁾ Vysvítá to nejen z listů psaných Palackému, nýbrž i ze zmínek v dopisech psaných Höflerovi 12. května a Chlumeckému 13. května 1859, 3. března a 30. června 1862. V dopise z 3. března 1862 čteme o Jirečkově obraně RK: »Jirečeks Arbeit habe ich in meinem Unwohlsein gelesen und kam zu dem Schlusse, daß es eine eminent Arbeit ist. Fejfalik, Büdinger und überhaupt die ganze Wiener Clique sind begraben.«

¹³⁰⁾ Palackému 23. října 1859. Srov. Palacký a Gindely (Čes. Cas. Hist., XVIII., str. 299).

mecký pracoval tehdy o svém Žerotínovi —, nýbrž i zvláštní příbuznost názorů na otázky politické a národnostní, smluvili tu plán veliké edice pramenů pro dějiny l. 1600—1648, kterou chtěli společně podniknouti.¹³¹⁾ Jak si tu edici představovali, poznáváme z jejího programu, jež Gindely poslal Chlumeckému brzy po svém návratu do Prahy (25. ledna 1860). Edice se měla skládati ze dvou skupin. Střediskem jedné měly býti události l. 1608—1611, měla obsahovati historické prameny všeho druhu (kronikářské spisy, korespondence, sněmovní akta) a přihlížeti hlavně ke sporu Matyášovu s Rudolfem i k současným hnutím stavovským. Druhá skupina měla obsahovati prameny od r. 1617 až asi do r. 1624; jejím střediskem mělo být povstání české, ale měla přihlížeti i k tehdejší dějinám rakouským a evropským. Redakci první skupiny měl obstarávati Chlumecký, redakci druhé skupiny Gindely. Účast někoho z Uher v tomto podniku uznával Gindely sice za žádoucí, ale zdálo se mu, že by se sotva podařilo někomu k tomu získati. Jak viděti, edice byla myšlena se stanoviska rakouského a měla míti ráz všerakouský.¹³²⁾ Odvážný plán Gindelyův a Chlumeckého nebyl nikdy uskutečněn. Krom jiných příčin byl zmařen hlavně vážnou choravostí a brzkou smrtí Chlumeckého (zemř. v březnu r. 1863).

Po krátké zastávce v Brně vrátil se Gindely počátkem prosince 1859 do Prahy. Nastala mu zde nemilá práce o druhém díle dějepisné učebnice pro realky.¹³³⁾ Vedle toho však pokračoval v archivních studiích pro dějiny českého povstání. Hned po příjezdu do Prahy se domohl přístupu do archivu místodržitelského, jež byl tehdy uložen ve sklepeních pod kostelem sv. Mikuláše a byl ovšem velmi nedokonale uspořádán.¹³⁴⁾ Brzy potom, dosáhnuv svolení hr. Jindřicha Clama Martinice, prohlédl si jeho archiv ve Smečně, kde arci pro sebe

¹³¹⁾ Gindely sám již dříve pomýšlel na vydání svých archivních výpisků, zvláště mnichovských. Psal 1. prosince 1858 Chlumeckému, že má úmysl »später durch die Akademie alle diese Dokumente drucken zu lassen.«

¹³²⁾ 14. února 1860 psal Gindely Chlumeckému, jak by si přál míti zařizenu redakci šlechtického listu, jíž se měl účastniti: »Es müßte mit der Redaktion so beschaffen sein, wie mit uns, die wir eine österreichische historische Quellenedition veranstalten wollen. Nicht das deutsche, sondern das slavische, magyarsche und germanische Element müßten darin vertreten sein und zu einem österreichischen sich einigen.«

¹³³⁾ Chlumeckému 25. ledna a Palackému 10. února 1860.

¹³⁴⁾ 22. prosince 1859 psal Gindely Helfertovi: »Der Zugang zum Prager Statthaltereiarchiv ist mir unmittelbar nach meinem Eintreffen in Prag frei gewesen. Dasselbe ist in den Kellerräumen unterhalb der Niklaskirche unterbracht, ein großer Teil steht noch da in uneröffneten Kisten. Ich selbst habe mich da umgesehen und konnte nur bemerken, wie viel noch zur Ordnung fehle.« A 12. ledna 1860 psal Palackému: »Započal jsem nyní pracovati v archivu českého náměstnictví, který se mně zdá býti neobyčejně bohat, ale bohužel pořádku aneb raději řečeno nepořádku nacházím v něm žalostného. K tomu přijde, že nepřízniví osudové nejhlavnější věci docela zničili.«

nic nenašel. O něco později si zjednal od hr. Josefa Nostice dovození, prozkoumání písemnosti po jeho pradědu, jenž byl spolupůvodcem českého Obnoveného Zřízení.¹³⁵⁾ Nepřestáváje na těchto přípravách ke spisu o českém povstání, zabýval se tou dobou také studiem bojiště bělohorského, aby mohl podati obsírnější popis neblaze památné bitvy. Konečně se chystal v té době vydati tiskem české dějiny l. 1541—1547 od bratra Matěje Červenky — jméno auktorovo Gindelymu nebylo známo — ; k tomu však nedošlo.¹³⁶⁾

4. Jednání o redakci „Vaterlandu“ 1860. Veliká studijní cesta 1860—1861.

Z této pilné a mnohostranné práce historické, když se již začínal připravovati k veliké cestě do cizích archivů, byl Gindely pojednou vyrušen událostí, která málem by jej od práce odborné byla odvedla k činné účasti v životě politickém. Měl se totiž Gindely státi redaktorem politického listu, jež se tehdy chystala vydávati část české šlechty vedená hr. Jindřichem Clamem Martinicem a jenž potom vskutku počal vycházeti s názvem »Vaterland«.

Styky Gindelyovy s českou šlechtou do té doby nebyly ani živé ani důvěrné. Prostřednictvím Höflerovo a Helfertovo získalo mu sice přízeň ministra Lva Thuna, jež mu velice usnadňovala jeho vědeckou činnost, ale nevedlo, jak je přirozeno, k častějším a důvěrnějším stykům osobním. Poslední dobou však studium historické zjednálo Gindelymu známost dvou členů české šlechty. Na konci r. 1859 nebo v prvních dnech r. 1860 sešel se na Smečně, kam se vypravil k prohlídce tamního archivu, s hrabětem Jindřichem Clamem Martinicem a jeho chotí. Ač se Gindely na Smečně zdržel pouze den, poskytl mu rozhovor s hrabětem, jenž trval přes dvě hodiny, příležitost, poznati poněkud životní jeho názory, třeba o politice téměř vůbec nebyla řeč. I zdálo se Gindelymu, že v hraběti poznal »einen intelligenten und den Zeitverhältnissen vollständig Rechnung tragenden Mann«.¹³⁷⁾ Podobně o několik dní později, počátkem února 1860, pátraje po listinách pobělohorského místokancléře království Českého Oty Nostice, seznámil se Gindely s hrabětem Josefem Nosticem, švakrem hraběte Belcrediho, pozdějšího českého místodržitele a rakouského ministra, a měl s ním rozhovor o politických otázkách, k němuž podnětem byl nedávno před tím uveřejněný program chystaného šlechtického denníku. Gindely o programu tom, za jehož původce pokládal

¹³⁵⁾ Palackému 14. února 1860.

¹³⁶⁾ Viz pozn. 80.

¹³⁷⁾ Chlumeckému 14. února 1860. List ten otiskl již *Soffé*, Peter Ritter von Chlumecký, 1903, str. 33—36, ale odstavec týkající se návštěvy Gindelyovy na Smečně vynechal a rovněž konec listu.

Martinice, soudil nadměru nepříznivě. »Nečetl jsem,« psal Palackému 10. února, »již dlouho něco tak nepatrného, jako program tyto dni vydaný. Je to věru bolestný, když pozorujeme, že tam, kde pravé síly a vydatného nadšení shledati by se mělo, nic než nepatrné a nejasné mudrování o nejdůležitějších otázkách se nalézá.« A 14. února Chlumeckému podrobně vykládal svůj rozhodný nesouhlas s tímto programem, jemuž vytykal hlavně nejasné vědomí vlastního cíle a nepochopení dějinného vývoje posledních šedesáti let, prozrazující se pošetilými výpady proti revoluci a vědě. V rozmluvě s hr. Nosticem Gindely nezatajil tohoto svého úsudku o šlechtickém programu. Vyložil také hraběti, co sám považuje za úkol šlechty; měla se vzdáti své výlučnosti, která ji činí bezmocnou, a vrhnouti se do vln společenského života, aby jej mohla řídit. Jako u Martinice, domníval se Gindely také u Nostice nacházeti pochopení. Srovnáváje osobní projevy obou šlechticů s veřejným jejich programem, dospíval tak k názoru, že vůle těch pánů je dobrá, ale její výraz že byl nešťastně volen.¹³⁸⁾

Více než toto poznání smiřovala Gindelyho s chystaným podnikem šlechtickým zpráva, že o převzetí redakce má býti požádán jeho brněnský přítel, Petr rytíř Chlumecký. Soudil, že jeho působením mohl by listu dán býti program, jímž by se šlechta jako všerakouská strana státní postavila v čelo pokračujícího vývoje společenského a státního. Byl sám přesvědčen, že by si šlechta mohla zjednati veliký význam, kdyby, připoutajíc k sobě všechny muže rozumu a vědy, postavila se v čelo vývoje politického a mírnou reformou učinila neškodnou výstřelky revoluce i zamezila rozklad státu. Aby nový denník mohl vyhovovati tomuto poslání, nesměla by jeho redakce býti pouze německá, nýbrž by v ní musil býti zastoupen živel slovanský, maďarský a germánský, jež by se spojovaly v jednotný živel rakouský. Ačkoli se proslýchalo, že Chlumecký odmítl převzít redakci šlechtického listu, psal mu Gindely 14. února podrobně o tomto svém názoru na připravovaný podnik, vyslovuje naději, zúčastní-li se ho Chlumecký přece, že mu dá nový program. »Ihr Name,« končil svou úvahu, »wird dadurch zu sehr mit der Geschichte unserer kommenden Erhebung oder unseres Ruins verflochten, als daß Sie nicht ändern eine Leuchte zu sein versuchen sollten.«

Chlumecký však redakce nepřijal a místo sebe navrhl za redaktora Gindelyho. Zdá se, že sice myšlenka ta vznikla v jeho vlastní hlavě, ale, než ji uskutečnil, radil se o věci té s prof. Höflerem, který listem z 16. února Chlumeckému takto psal o Gindelym: »Gindely besitzt nicht die Erfahrung, welche hier notwendig ist, obwohl ich, je mehr ich über die Sache nachdenke, ihm denn doch für den Einzi-

¹³⁸⁾ O rozmluvě s Nosticem G. psal Palackému 10. února a Chlumeckému 14. února 1860.

gen halte, welcher, nachdem Sie die Redaktion abgelehnt, mit einem unentweihten Namen, großer Tätigkeit, reichen Kenntnissen einzutreten vermöge. Dazu ist er Inländer und das halte ich für äußerst wünschenswert und nur, wenn man nicht anders kann, sollte man erst Nichtinländer nehmen.«¹³⁹) Teprve potom asi Chlumecký doporučil Gindelyho za redaktora.¹⁴⁰)

Tak se stalo, že 25. února dostal Gindely lístek hrab. Jindřicha Clama Martinice, zvoucí jej velmi aktivním tónem na pondělí 27. února k rozmluvě v paláci Salmovském v Praze.¹⁴¹) Byv již před tím zpraven od Chlumeckého, že jej navrhl za redaktora, Gindely snadno uhodl, oč jde. Zjevně rozrušen psal hned Chlumeckému o radu. Přiznával, že události posledních dnů jej nemálo překvapily. Ač se nikdy nechtěl navždy odříkati činnosti politické, přece si ji vždy představoval jen jako v pozadí své činnosti vědecké. Také je si vědom jak nedostatečnosti svých sil a vážnosti doby, tak své naprosté závislosti na ministerstvu. Uvažoval dále, že by se připravil o možnost klidné práce vědecké, ale byl by i to srovnal se svým »vědeckým svědomím«, jsa přesvědčen, že je třeba, aby se učil dějepisu nejen z archivů, nýbrž i ze zápasů životních. Nezdálo se mu ani nemožno dohodnouti se s Martinicem o zásadách politických a pracovat společně se šlechtou o reorganizaci Rakouska. Byl proto ochoten vstoupiti do redakce šlechtického denníku, nikoli však sám, nýbrž vedle Chlumeckého. Kdežto prý jeho jméno v politickém životě nemá významu, Chlumecký svou činností od r. 1848 by poskytoval záruku, že v podniku, jehož se zúčastní, bude dbáno občanské svobody a vědeckého pokroku. I tázal se ho přímo, zda by se přece nevolil státi se vedle Gindelyho jedním ze čtyř redaktorů nového listu, a žádal okamžitou odpověď, aby se podle ní mohl zařídit. Kdyby odpověď Chlumeckého byla záporná, chtěl i Gindely zamítnouti nabídku Martinicovu; kdyby však Chlumecký přisvědčil, byl Gindely odhodlán nabídku přijmouti.¹⁴²)

¹³⁹) Dopis Höflerův Chlumeckému otiskl neúplně *Soffé* I. c., str. 32—33.

¹⁴⁰) Teprve 23. února dostal o tom G. zprávu od Chlumeckého, jak vysvítá z jeho listu psaného Chlumeckému 25. února. Možno tedy soudit, že Chlumecký doporučil Gindelyho teprve krátce před 23. únorem a tedy po obdržení dopisu Höflerova z 16. února. Ale z dopisu toho se zdá vysvítat, že si Chlumecký vyžádal úsudek Höflerův o Gindelym, že si tedy on sám naň vzpomněl.

¹⁴¹) Text toho pozvání jsem otiskl v *Česk. Čas. Hist.* XVIII., str. 304, pozn. 2.

¹⁴²) List Chlumeckému z 25. února 1860, jež neúplně otiskl *Soffé*, I. c., str. 36—39. Svě rozhodnutí shrnuje tu G. ve slova: »Fällt sie [t. odpověď Chlumeckého] verneinend aus, dann ziehe ich mich auch zurück, fällt sie bejahend aus, dann wag ich's.« V závěru listu, jehož *Soffé* neotiskl, G. Chlumeckému navrhuje, že by se mohli v neděli sejíti k ústní dohodě na některé

V pondělí ráno, těsně před schůzkou s Martinicem, Gindely dostal odpověď Chlumeckého. Moravský historik sice rozhodně odepřel vstoupiti do redakce, ale naopak vybízel Gindelyho, aby redakci přijal.¹⁴³) »Mučen pochybnostmi«, odebral se Gindely k rozmluvě s Martinicem. Rozmluva trvala přes hodinu a týkala se hlavně politického programu Martinicova. Z jeho výkladů bylo patrné, že chce pracovati k ústavnímu vybudování říše rakouské od dola, t. j. tak, že by zemím byla poskytnuta rozsáhlá práva a uspokojeny byly jejich požadavky zvláště po stránce národnostní. Ač Gindely nebyl zcela prost pochybností, zda se tímto způsobem podaří zajistiti budoucnost Rakouska, přece souhlasil s Martinicem, že říšská ústava tou dobou není možná, že je nezbytně třeba povolati země k jednání o záležitostech státních. Martinic sám se mu zdál mužem nepoddajným, který se však nechce vzpírati tomu, co je nevyhnutelné. Sám ujišťoval Gindelyho, že jeho program, jak mu jej vyložil, platí pro přítomné poměry; kdyby však poměry ať císařem, ať jinak byly radikálně změněny, neusiloval by jako don Quixote o něco nemožného, nýbrž by, zachovávaje ovšem věrnost svým zásadám, přizpůsobil svůj program změněným poměrům. Celkem se Gindelymu zdálo, že se Martinic snaží o věc dobrou, že zamýšlí »něco znamenitého« a neměl proti jeho programu zásadních námitek. Leč k přijetí redakce se přece neodhodlal. Nejsa sám u sebe rozhodnut, upozornil na konec Martinice, že je závislý na ministerstvu vyučování a nemůže tudíž bez svolení ministra Thuna nic takového podniknouti. Martinic slíbil, že věc tu obstará, a dohodne-li se s Thunem, že povolá Gindelyho do Vídně.¹⁴⁴)

Rozmluva s Martinicem neukončila tedy pochybností Gindelyových. Celé odpoledne ztrávil uvažováním, nejsa pro rozrušenost myslí schopen jakékoli práce. Tísnilo jej, že se již takřka vzdal svobody, přenechav rozhodnutí Thunovi, ale upokojoval se myšlenkou, že by redakci věnoval jen polovinu svého času, tak že by mu ještě dosti

stanici mezi Prahou a Brnem. Chlumecký, trvaje zásadně na stanovisku zamítavém, tomu návrhu nevyhověl, nýbrž odpověděl jen dopisem.

¹⁴³) O listě Chlumeckého, jehož znění neznám, zmiňuje se G. v listě z 28. února.

¹⁴⁴) O rozmluvě s Martinicem nejpodrobněji psal G. Chlumeckému 28. února. Některé zajímavé doplňky, týkající se zvláště otázky národnostní, obsahuje list Palackému z 25. dubna. G. psal Palackému již z Lipska koncem března, ale list se ztratil, a proto jeho obsah opakoval v listě z 25. dubna. Ve všech podstatných věcech je mezi oběma zprávami úplná shoda. Stručněji psal G. o rozmluvě s Martinicem Helfertovi 28. a 29. února. — Hořejší vypravování se opírá o všechny ty listy a snaží se vystihnouti více jen osobní stránku věci. V kapitole III., jednající o politických a národnostních názorech Gindelyových a jeho poměru k současné politice, bude přihlídnuto podrobněji k obsahu rozmluvy i k projevům Gindelyovým o něm.

času zbylo na práce vědecké, že by redaktorství, jehož by se po 10 až 15 letech mohl vzdát, mohlo se mu státi výbornou školou pro činnost dějepiseckou, nikoli jejím hrobem. Celkem přes všechny pochybnosti, jež zvyšovala ještě vzpomínka na nevěstu, Gindely se v prvních chvílích smířoval s myšlenkou, že se stane redaktorem. V tom smyslu psal 28. února jednak Chlumeckému, jemuž upřímně svěřoval svoje rozpaky, jednak Helfertovi a Thunovi.¹⁴⁵⁾ Svoje stanovisko shrnul v listě psaném Helfertovi v tato slova: »Nach vielen und langen Zweifeln, von denen ich seit 24 Stunden gepeinigt werde, erschien mir mein Vorhaben immer als ein Wagstück, aber zuletzt immer als ein solches, das ich, wenn ich das höchste in der Geschichtschreibung erreichen wollte, unternehmen müßte.«

Ale hned potom počaly v mysli Gindelyově nabývatí vrchu pochybnosti směřující proti přijetí redakce. Netýkaly se politické stránky. Naopak Gindely nepřestával pokládati politický program Martinicův, jenž se mu ve svých důsledcích jevil programem federativním, tou dobou za nejlepší, ano takřka jedinou cestu k nezbytné reorganizační říše a byl hotov tuto cestu nastoupiti bez výhrady. Lekal se však myšlenky, že by měl stanouti v popředí na bojišti politickém, aniž by mu snad z toho pro studia historická vzešel očekávaný užitek. Tyto obavy jej pohnuly, že 29. února znova psal Helfertovi, dávaje mu na uvážení, zda by přijetí redakce na několik roků přineslo mu vědecký, nikoli hmotný prospěch. Odpovědi od Helferta i Thuna brzy došly. Helfert radil Gindelymu, aby redakce nepřijímal, protože by jej činnost politická odvedla od studií historických, aniž by mu z ní vyplynul vědecký užitek, v nějž Gindely doufal. Podobně Thun odepsal, že pokládá za lepší, aby se Gindely odebral na archivní cestu do ciziny, a doložil jen, že slíbil svému švakru Martinicovi povolati Gindelyho zpět, kdyby se naprosto nepodařilo získati jiného redaktora.¹⁴⁶⁾

Tak Gindely, který se zatím sám u sebe stále více klonil k zamítnutí nabídky Martinicovy, rozhodl se posléze nepřijmouti nabízené redakce, ač mu podáván roční plat 4000 zl., suma to na tehdejší po-

¹⁴⁵⁾ Palackému, který tehdy dlel v Nizze, psal G. o těchto věcech teprve o měsíc později (srov. předešlou pozn.). V Praze asi s nikým se neradil ani s Höflerem. Psal aspoň 29. února Helfertovi: »Da ich auf mein gegebenes Wort über die ganze Angelegenheit mit Niemanden sprechen konnte und sonach mit mir allein zu Rat gehen mußte...« Později asi G. aspoň Höflerovi něco o tom světil, protože 18. dubna psal mu o svém zamítnutí redakce šlechtického listu, o němž se ostatně tehdy psalo v novinách, jako o věci jemu již dříve známé.

¹⁴⁶⁾ Listy, jimiž Helfert a Thun odpověděli Gindelymu, nejsou mi přístupny; jejich obsah vysvětluje poněkud z listů Gindelyových Chlumeckému ze 14. března a Helfertovi z 2. března.

měry velmi značná.¹⁴⁷⁾ Když o několik neděl později, jsa již v Mnichově, četl v novinách, že zamítl redakci šlechtického listu, mrazilo prý jej a z nepříjemného pocitu, který mu způsobila tato nepatrná zmínka o jeho osobě, poznal prý, jak málo se hodí k veřejnému životu. »Nun glaube ich,« psal Höflerovi 18. dubna, zmíniv se o tom, »werden mir die Zeitungen Ruhe geben, denn fürwahr ich will ihnen nichts zu thun geben.« Odolav pokušení obětovati tichou vědeckou činnost okázalejšímu působení politickému, Gindely byl patrně odhodlán soustřediti všechno své úsilí na práci vědeckou. Vhodná příležitost k tomu se mu podávala tím, že se několik dní po rozřešení otázky redaktorské vydal na svou největší cestu archivní do ciziny.

Plán této cesty pojal Gindely, jak víme, již za svého posledního pobytu v Mnichově. Již v lednu 1859 projevoval úmysl prozkoumati vzhledem k pramenům pro dějiny třicetileté války archivy ve Vídni, Římě, Madridu, Paříži, Haagu, Kodani a Štokholmu.¹⁴⁸⁾ Později pojal do svého plánu ještě Londýn, Benátky a Brusel, Madrid pak nahradil Simancasem.¹⁴⁹⁾ V listopadu 1859, když mu byla zajištěna dvouletá dovolená, byl již rozhodnut, že pojedje z Prahy do Roudnice, odtud pak přímo do Bruselu a Haagu a dále do Paříže. Z Paříže chtěl na podzim 1860 dojeti do Simancasu, odtud pak do Turina a Benátek, zamýšleje vrátiti se v květnu 1861 do Prahy.¹⁵⁰⁾ Řím, Londýn, Kodaň¹⁵¹⁾ a Štokholm, jak viděti, Gindely již předem zase vyloučil ze svého cestovního programu, jehož se potom přes některé kolísání a odchylky celkem dosti věrně přidržel.

Pokud Gindely nevěděl, že s ním bude jednáno o redaktorství šlechtického denníku, hodlal se vypraviti na cestu asi počátkem břez-

¹⁴⁷⁾ O tom zmínka jen v listě Palackému z 25. dubna 1860. Když G. 24. dubna 1860 světil Chlumeckému, že je zasnouben, připojil k tomu: »Sie werden jetzt begreifen, wenn ich einige Zeit nicht ungeneigt war die Redaction anzutreten, denn die Schönheit des eigenen Hausstandes lockte mich sehr an.«

¹⁴⁸⁾ G. Chlumeckému 13. ledna 1859.

¹⁴⁹⁾ 3. února 1859 psal Palackému, že hodlá bádati v archivech vídeňském, pařížském, haagském, londýnském a madridském. V listě k Höflerovi z 16. bř. mluví jen o Římu, Madridě, Paříži a Haagu. Helfertovi psal 30. bř., že chce navštívití Vídeň, Haag, Benátky, Kodaň »und wenn es gut geht, Madrid«. V rozmluvě s min. Thunem v říjnu 1859 uváděl (podle dopisu psaného Höflerovi 15. října) jako hlavní stanice své cesty Brusel, Paříž a Simancas, o němž se tu zmiňuje po prvé. V dopise psaném Palackému 17. listopadu také mluví o Simancasu a poznamenává, že »jedině tam korespondence španělsko-anglické o záležitostech českých velmi obšírně se nalézají.«

¹⁵⁰⁾ Palackému 17. listop. 1859.

¹⁵¹⁾ Ale ještě z Bernburka G. psal 18. dubna Helfertovi, že pojedje do Bruselu, »obwohl es mich noch fortwährend mahnt früher nach Kopenhagen zu reisen.« Ano ještě 1. června pomýšlel na Kodaň, jak viděti z listu psaného Höflerovi 1. června. Srov. list psaný témuž 5. července.

na 1860.¹⁵²) Zdržev se tím jednáním o několik dní, odjel z Prahy asi 17. března.¹⁵³) První stanicí jeho cesty byla Roudnice, kde zůstal asi týden. Pátral tu marně po korespondenci španělsko-rakouské, jež by se do tamního archivu lobkovického byla mohla dostat rukama nejv. kancléře českého Zdeňka z Lobkovic, za to však tu našel kancléřovou rukou psaný protokol soudu nad vůdci českého odboje.¹⁵⁴) Z Roudnice se Gindely odebral přes Lipsko, kde pracoval jediný den v knihovně Paulinské,¹⁵⁵) do Mnichova, aby tu doplnil své loňské badání, hlavně však aby se před odjezdem do dálné ciziny sešel se svou nevěstou.¹⁵⁶)

Pobyt v Mnichově něco přes čtrnáct dní, dostal se okolo 10. dubna do *Bernburka*. Přilákal jej tam archiv knížete Anhalta, jehož významné zasahování do poměrů českých za odboje stavovského bylo mu známo již z Mnichova. Tam totiž poznal anhaltskou korespondenci z let 1618—1620, která se tam dostala hned po bitvě bělohorské. V *Bernburce*¹⁵⁷) našel jednak důležité doplňky k této korespondenci, zvláště však souvislou korespondenci z l. 1608 až 1618, objasňující styky Anhalta i Falce s Čechami, jmenovitě s posledním pánem z Rožmberka Petrem Vokem, v době před českým povstáním, dále korespondenci z r. 1621. Přes čtyřicet svazků této korespondence, jichž se do té doby ještě nebylo dotklo vědecké badání, bylo Gindelymu půjčeno do bytu. Ačkoli pracoval na 11 hodin denně, užívaje nad to pomoci písařovy, poznal záhy, že svůj pobyt v *Bernburce*, stanovený původně na osm dní, bude nucen prodloužit na šest neděl. Ani to však nestačilo; celých dvou měsíců bylo potřebí k zpracování všeho nalezeného materiálu. Jeho studium obrátilo pozornost Gindelyovu k letům 1608—1611, jichž si do té doby podrobněji nevšiml, a vstúpilo mu přesvědčení, že si musí zjednat jasně zvláště o událostech let 1608—9 dříve, než počne psát o r. 1618¹⁵⁸) Jeho dosavadní badání pro dějiny českého povstání se celkem počínalo rokem 1617, třeba si tu a tam všiml i věcí starších. Pobyt v *Bernburce* jej poučil, že dějiny třicetileté války nelze počínati rokem 1618, že je sice možno o dějinách let 1624—1648 jednat samostatně, ale při dějinách l. 1618—1620 je třeba vrátit se k r. 1608. Tak již

¹⁵²) Chlumeckému 14. února 1860.

¹⁵³) Chlumeckému 14. března a 24. dubna.

¹⁵⁴) O tom hlavně Helfertovi 18. dubna; srov. Chlumeckému 24. dubna.

¹⁵⁵) Helfertovi 18. dubna. V Lipsku G. navštívil rak. generálního konsula z Grünerů, žádaje, aby mu vymohl povolení pracovati v archivě bernburském, což se stalo.

¹⁵⁶) Chlumeckému 24. dubna a Palackému 25. dubna.

¹⁵⁷) O pobytu v *Bernburce* viz listy psané Höflerovi 18. IV., 1. VI. a 9. VI., Helfertovi 18. IV., Chlumeckému 24. IV. a Palackému 25. IV. a 26. XI.

¹⁵⁸) Chlumeckému 24. dubna; Palackému 25. dubna.

v *Bernburce* v Gindelym vznikl úmysl zpracovati větším samostatným spisem dějiny let 1608—1611.¹⁵⁹) Již zde také dospěl k názorům, jejichž stopy jsou patrné v jeho pozdějším díle o Rudolfovi, že vlastní příčinou Unie protestantských knížat nebyly ani události na sněmu rezenském r. 1608, ani záležitost donauwörtská, nýbrž spojení knížete Anhalta s Rakousy a Čechami.¹⁶⁰) Ačkoli se práce Gindelyova v *Bernburce* týkala hlavně let 1608—1611, přece i pro rok 1618 našel tu cenné prameny, jmenovitě zprávy falckého vyslance hraběte ze Solmsu z Prahy.¹⁶¹) Vedle toho se zabýval poněkud také studiem válečnictví ve stol. XVII., k čemuž podnět daly mu tři rukopisy Anhaltovy o věcech vojenských,¹⁶²) a upravováním své reální učebnice dějepisu pro gymnasia.¹⁶³)

Tak ztrávil Gindely dva měsíce v tichém *Bernburce*, jsa v pravém slova smyslu zahrabán do své práce.¹⁶⁴) Od šesti hodin ráno do sedmi večer, vyjímaje polední přestávku, sedal u psacího stolku. Tento nepřirozený způsob života působil nepříznivě na jeho zdraví. Počátkem června byl Gindely stížen chorobou, která sice brzy pominula, ale pohnula jej k tomu, aby si podle rady lékařské, dříve než nastoupí cestu do *Brussele*, dopřál několik dní odpočinku. Rozloučiv se tedy 13. června s *Bernburkem*, kde byl z blízka poznal život v malém státě německém podléhajícím již tehdy zcela vlivu Pruska,¹⁶⁵) uchýlil se Gindely k jezeru *Stahremberskému* u Mnichova, kde ve společnosti své nevěsty ztrávil několik »nejpřívětivějších dnů svého života«.¹⁶⁶)

Zotaven týdenním odpočinkem, nastoupil Gindely okolo 20. června další cestu. Jel přes *Bamberk*, *Mohuč*, *Kolín*, *Cáchy*, *Luttych* a již 2. července dorazil do *Brussele*. Nejzajímavější se mu zdála cesta z *Verviersu* u *Cách* do *Luttychu*. Podívoval se obrovské píli lidské,

¹⁵⁹) Höflerovi 1. a 9. června.

¹⁶⁰) Höflerovi 1. června; podobně Helfertovi 18. července.

¹⁶¹) Palackému 26. list. 1860.

¹⁶²) Höflerovi 1. června.

¹⁶³) Helfertovi 18. července a Chlumeckému 1. října 1860.

¹⁶⁴) Höflerovi 1. a 9. června.

¹⁶⁵) Psal o tom Helfertovi 18. dubna 1860: »Ist man einige Zeit in einem so kleinen Staat wie Anhalt, so bekommt man ein so recht anschauliches Bild, wie Preussen die nördlichen kleinen Staaten ganz und gar an sich gezogen hat. Es zeigt sich das weniger im Volke, das gering besteuert, sich einer ganz behaglichen Existenz erfreut, als mehr in den höhern Schichten der Gesellschaft, die fast durchwegs auf den Wink aus Berlin harren. Wenn wir im Auslande nicht zur Geltung gelangen, so sind wir selbst Schuld daran, denn es ist 10 gegen 1 zu wetten, daß jeder Bursch aus Oesterreich sich in Deutschland geehrt fühlt, wenn man über sein Vaterland schimpft. Eins tröstet mich doch, daß politische Weisheit und Einsicht in unsere Verhältnisse nicht das Gemeingut unserer Kritiker ist.« Srov. list psaný Höflerovi téhož dne.

¹⁶⁶) Höflerovi 5. července. Tam i popis další cesty.

kteřá si tu podmanila horskou přírodu, oloupivši ji ovšem o její divokou nádhuru. V Brussele, představiv se řediteli belgických archivů proslulému historiku Gachardovi, mohl ihned začít práci. Jako již v Bernburce, přihlížel i tu nejen k době českého povstání, nýbrž také k letům 1608—1612. Pro toto období objevil tu pramen velmi důležitý, relace Petra Vischera, pražského agenta arcivévodý Albrechta, místodržitele v Nizozemí. To Gindelyho utvrdilo v úmyslu zpracovati dějiny let 1606—1612 spisem samostatným, jehož ohnisky byli by jednak Rudolf a Čechy, jednak kníže Anhalt, a dílo, pro něž vlastně podnikl cestu, začítí rokem 1617.¹⁶⁷⁾ V archivě brusselském se Gindely seznámil s hrabětem Villermontem, auktořem spisu o Tillym; pracoval tehdy o biografii Mansfeldově, již později Gindely hojně užil ve svém díle o třicetileté válce.¹⁶⁸⁾

Asi 18. července odejel Gindely z Brussele a v neděli 22. července dorazil do Haagu. K zpracování tamního materiálu, který pro dobu do r. 1624 poskytl poměrně málo výtěžku, ač přece některé věci důležité (jmenovitě korespondenci generálních států s Čechami z l. 1607—1630 a korespondenci nizozemského vyslance ve Francii Aersena), stačilo asi deset dní. V poslední den července opustil Gindely Haag a zaměřil přes Brussel do Paříže.¹⁶⁹⁾ Krom kořisti vědecké odnášel si z Hollandska velmi silné dojmy z tamního života. Zdálo se mu, že to je nejzvláštnější země v Evropě. Ale více než drobné zvláštnosti denního života dotkly se jeho mysli dvě věci. Především jej překvapila veliká rozšířenost francouzské řeči ve vyšších vrstvách hollandské společnosti, jimž se francouzština stala takřka řečí mateřskou, i v literatuře, zvláště vědecké. Mimo to jej zajímalo poznání, že Hollandané přes své bohatství, svou velikou minulost a příznivou polohu své země jsou jako malý národ odsouzeni k bezvýznamnosti v literatuře a vědě. Studium historické literatury hollandské o století XVI. a XVII., rozmluvy s Hollandany i čtení hollandských časopisů přesvědčily Gindelyho, že se Hollandanům ve všech oborech vědy nedostává potřebných sil, aby jí mohli dáti národní ráz, a že jim také schází schopnost správně oceňovati význam svých vědeckých pracovníků.¹⁷⁰⁾

¹⁶⁷⁾ Höflerovi 15., Helfertovi 18. a Chlumeckému 29. července.

¹⁶⁸⁾ Höflerovi 15. VIII., Chlumeckému 22. VIII. a Helfertovi 6. IX.

¹⁶⁹⁾ Chlumeckému 29. VII., Helfertovi 6. IX.

¹⁷⁰⁾ Píše o tom 9. září 1860 Helfertovi: »Holland ist das eigentümlichste Land von Europa und ich hatte nicht wenig Vergnügen, alle die Kuriositäten zu studieren, denen man da aufstößt, wenn man den Fuß vor die Wohnung setzt. Am meisten frappirten mich da aber zwei Umstände. Der eine ist die große Bedeutung, welche sich das Französische daselbst errungen hat, so daß dasselbe zur förmlichen Muttersprache der höhern Klassen geworden ist und notwendigerweise einen Rückschlag auf die Entwicklung der holländischen Literatur äußern muß. Es ist etwas gewöhnliches, daß Gelehrte sich für ihre

V Paříži, kde se hodlal zdržeti nejméně čtyři měsíce, začal Gindely pracovati nejprve v císařské knihovně. Kdežto v Brussele a Haagu jeho badání bylo usnadňováno ochotou a liberálností archivářů a uspořádáním archivů, v knihovně pařížské rozličné formality a nedostatek soustavného katalogu rukopisů způsobily mu mnoho nesnází. Za to nadšením jej naplnil podrobný katalog spisů tištěných, s jehož pomocí se v několika dnech seznámil s veškerou literaturou francouzskou o letech 1600—1650. Studium literatury i rukopisných pramenů císařské knihovny, jež mu později bylo usnadněno tím, že mu knihy i rukopisy byly půjčovány do bytu, vnuklo Gindelymu hned v prvním měsíci jeho pařížského pobytu úmysl, rozšířiti znova svůj pracovní program.¹⁷¹⁾ Již cestou do Paříže tanulo mu na mysli, že se tam poohlédne po pramenech pro otázku valdštejnskou, ale jinak nechtěl jíti ve svých studiích za rok 1630, hlavně pak chtěl přihlížeti k době do r. 1624.¹⁷²⁾ Vida však, že s prozkoumáním pařížských pramenů pro dobu do r. 1624 bude hotov mnohem dříve, než očekával, a dospívaje k přesvědčení, že ani pozdější období třicetileté války, jmenovitě let 1633—34 a potom l. 1640—1648, nejsou dosud vědecky zpracována a že pro dobu tuto je v císařské knihovně nadmíru bohatý, a jak se domníval, dosud téměř neznámý materiál, rozhodl se po některém váhání prozkoumati v Paříži i prameny pro tato léta a také ve Španělech dáti svému badání stejný rozsah časový. Byl si vědom, že se nebude moci hned věnovati všestrannému studiu pozdějších let třicetileté války, ale soudil, že ne-

Arbeiten nicht mit der holländischen Sprache begnügen. Der zweite Umstand oder vielmehr das andere interessante Verhältnis ist das, daß die Holländer als kleine Nation fortan zur Unbedeutenheit verurteilt sind. Ihr Reichthum, ihre große Vergangenheit, ihre günstige Lage am Meere hat ihnen unter den kleinen Nationen den günstigsten Standpunkt angewiesen und doch sind sie weitaus nicht mehr im Stande dem, was die Gegenwart in literarischer Beziehung von einer Nation fordert, zu genügen. In allen Gebieten der Wissenschaft fehlt es ihnen an den nötigen Kräften, um dieselbe zu nationalisiren, soweit eben von einer Nationalisirung der Wissenschaft die Rede sein kann. Ich habe das nicht bloß aus den Mittheilungen der Holländer, sondern ich konnte mich davon positiv und negativ überzeugen. Ich habe nämlich nach allen dem geforscht, was die Holländer in der Geschichtschreibung und Geschichtsforschung des 16. und 17. Jh. geleistet haben, aber ich war ziemlich bald fertig, denn die Leistungen sind sehr selten. Die neuesten Arbeiten, welche von Professoren, Pastoren und literarischen Vereinen ausgehen, haben nur einen ganz beschränkten Umfang. Dabei ging den Holländern die richtige Würdigung verloren, denn wie staunte ich, als ich in ihren Zeitschriften und in ihren Mittheilungen ein Duzend von Männern als erste Leuchten der Wissenschaft oder als tief gelehrte Kenner rühmen hörte, deren Name in dem übrigen Europa völlig klanglos ist, oder deren Arbeiten sich auf einige Broschüren beschränken und deren Kenntnisse wirklich ganz unbedeutend sind.«

¹⁷¹⁾ Helfertovi 6. a Höflerovi 13. září.

¹⁷²⁾ Chlumeckému 29. července.

bude nesnadno časem doplniti prameny rakouskými a německými materiál získaný ve Francii a Španělech tak, aby mohl třeba po letech napsati spis o dějinách vyjednávání o mír vestfálský v l. 1640—1648 bez nové cesty do těch zemí.¹⁷³⁾

Ke dvěma spisům, jež chtěl napsati a z nichž jeden měl podati dějiny l. 1606—1612, druhý dějiny l. 1617—1624, připojoval takto Gindely v mysli své spis třetí, dějiny jednání o mír vestfálský v l. 1640—1648, na nějž mělo podle rozpočtu Gindelyova dojít asi za deset roků.¹⁷⁴⁾ Ale od podrobného výzkumu pařížských pramenů pro dějiny míru vestfálského Gindely zase brzy upustil. Shledal, že již v první polovici XVIII. stol. jezuita Bongeant užil těch pramenů a ve svém díle dostatečně vyložil politiku Francie v oněch letech, a mohl tedy přestat na některých paběrcích, jež se týkaly styků Francie s Rákóczyem. Ukončiv brzy tuto práci, rozhodl se prostudovati v Paříži prameny pro celou dobu třicetileté války. Protože prameny do r. 1624 byl probral hned na začátku a k l. 1642—1648 nebylo mu již třeba přihlížeti, zbylo mu zpracovati léta 1624—1642. Snad nejvíce zlákala jej ke studiu té doby snaha přispěti k objasnění záhady valdštejské.

Snaha ta hlavně také zavedla Gindelyho do archivu zahraničních záležitostí. Je to nejdůležitější archiv francouzský pro novější dějiny politické, protože je v něm obsažena většina diplomatických korespondencí francouzských od počátku XVII. století. Archiv ten, na nějž Gindely byl upozorněn v Bruselu, býval tenkrát i Francouzům nesnadno přístup a cizích badatelů v něm před Gindelym pracovalo sotva půl tuctu. Současně s Gindelym, jenž v archivu zahraničním začal pracovati okolo 8. září, docházel tam jediný badatel, slavný francouzský filosof Viktor Cousin.¹⁷⁵⁾ Pracuje v archivu tom denně od 12—4 hodin, Gindely věnoval pozornost především diplomatické korespondenci Francie se Saskem ve století XVII., v níž doufal najíti něco o Valdštejnovi. Skutečně našel tu originály všech listů markýze Feuquièresa, podávajících zprávy o jeho jednání s Valdštejnem r. 1633. Část těchto listů byla již dříve vydána tiskem, jiné však, jež vrhaly ostré světlo na aféru valdštejskou, byly do té doby neznámy. Z těch listů nabyt Gindely také přesvědčení, že další listinný materiál k řešení otázky valdštejské bude třeba hledati v Berlíně, Výmaru a Štokholmu. Byl odhodlán podniknouti sám výzkum na těch místech a teprve potom přistoupiti k podrobnému

¹⁷³⁾ Helfertovi 6. IX., Höflerovi 13. IX. a Chlumeckému 1. X. V listě Höflerovi píše G., že teprve po 6—7 letech by mohl studovati rakouské a německé prameny a že snad tedy až za 10 roků ukončí práci, kterou v Paříži začal.

¹⁷⁴⁾ Chlumeckému 1. října, Höflerovi 13. září.

¹⁷⁵⁾ Helfertovi 30. září 1860.

zpracování otázky valdštejské, k níž v Paříži našel ještě jiné důležité dokumenty při svých pracích o třicetileté válce.¹⁷⁶⁾

Nepřestával totiž Gindely v archivu zahraničním na studiu pramenů pro dějiny valdštejského spiknutí, nýbrž probíral všechnu diplomatickou korespondenci francouzskou s Německem, Dánskem, Švédskem a Polskem z l. 1624—1642. Bohatství důležitých zpráv, jež tu nacházel, jej přímo oslňovalo.¹⁷⁷⁾ Když se jeho pařížská studia schylovala ke konci, byl již přesvědčen, že zpracuje celé dějiny třicetileté války.¹⁷⁸⁾ Leč ani tímto rozšířením svého programu se Gindely nespokojil. Studuje v archivu ministerstva věcí zahraničních zprávy francouzských agentů ve Vídni z posledních let třicetileté války, když dospěl k r. 1648, byl sveden zajímavostí látky, jmenovitě hojnými zprávami o stycích uherských nespokojenců s Frantičkou, takže se rozhodl pokračovati ve studiu těchto pramenů až do smrti Ludvíka XIV. r. 1715. A při tom vznikl již v mysli jeho, třeba jen neurčitě, plán napsati úplné dějiny říše rakouské ve století XVII.¹⁷⁹⁾ Leč úmysl prostudovati v archivu zahraničním rakouskou korespondenci až do počátku stol. XVIII. nebylo Gindelymu dopřáno uskutečniti. Když totiž dospěl k r. 1665, byly mu další svazky korespondencí odeprény, protože prý mají kompromittující obsah a mohly by dáti záminku k diplomatickým reklamacím.¹⁸⁰⁾ Byl tedy

¹⁷⁶⁾ O nálezů listů Feuquièresových psal Gindely Helfertovi 30. září, Chlumeckému 1. října, Höflerovi 28. října a Palackému 26. listopadu. Höflerovi psal 28. října (a podobně 18. listopadu), že až za 4—5 roků zpracuje tuto látku. Ale z listu k Chlumeckému z 18. listopadu 1860 vysvítá, že přece chtěl hned něco uveřejniti o Valdštejnovi; měla to býti patrně práce populární na způsob stati o defenestraci v Hist.-polit. Blätter. Když pak Palacký uveřejnil v »Národních Listech« 24. dubna 1861 jeho dopis z 9. dubna, podávající zprávy o Gindelyových objevech valdštejských v Paříži a Simancasu, Gindely psal 6. května 1861 Chlumeckému: »Ich werde nun wohl nicht säumen können, um in einer längern Broschür die Resultate dieser Forschung [o Valdštejnovi] niederzulegen; doch werde ich stets so lange zögern, so lange ich nicht befürchten muß, daß jemand deshalb nach Paris oder Simancas reist.« Potom hlavní obsah svých objevů o Valdštejnovi uveřejnil ve stati »Meine Forschungen in fremden und einheim. Archiven« v Sitzungsber. Wien. Akad., XXXIX., 1862, str. 13—15.

¹⁷⁷⁾ Höflerovi 18. listopadu; Chlumeckému 18. listopadu.

¹⁷⁸⁾ Chlumeckému 18. listopadu 1860: »Daß die Geschichte des 30jährigen Krieges vollständig von mir bearbeitet werden wird, bezweifle ich nicht mehr. Ich werde die Arbeit in 3 verschiedenen Werken behandeln, das eine bis 1621 führen, das andere bis 1642, das dritte bis 1648.«

¹⁷⁹⁾ Helfertovi 30. září, Chlumeckému 1. října. Plán ten se stýkal s úmyslem pokračovati v Dějinách Palackého, protože Gindely chtěl české dějiny psáti v rámci rakouských. O tom viz list psaný Palackému 26. listopadu 1860.

¹⁸⁰⁾ Chlumeckému 18. listopadu a zvláště Helfertovi 30. listopadu. Tu píše: »Das französische Archiv birgt eine ununterbrochene Korrespondenz mit Ungarn bis auf unsere Zeit, ich weiß dies jetzt sicher. Ob es jemand gelingen wird in den nächsten Jahrzehenden weiter in der leopoldinischen Zeit

Gindely donucen zastaviti se u r. 1665, když byl pro léta předchozí získal mnoho cenného materiálu.¹⁸¹⁾ Ale i z toho materiálu byly mu při úřední prohlídce, jíž byly podrobeny jeho výpisy před jeho odchodem z archivu, některé kusy zabaveny.¹⁸²⁾

Není divu, že přehlížeje tyto výsledky své čtyřměsíční práce v Paříži, pocítoval Gindely dokonale uspokojení. Byl přesvědčen, že jeho pařížská kořist významem předstihuje skoro vše, co byl našel v Mnichově, a radostí i pýchou jej naplňovalo vědomí, že se jeho výzkumy brzy stanou základem evropských dějin XVII. století.¹⁸³⁾ Vykonati práci tak rozsáhlou a namáhavou bylo možno jen tak, že Gindely za svého pobytu v Paříži na ni soustředil veškerý své síly, vzdaluje se téměř úplně všech styků společenských i všelikých požitků velkoměstského života.¹⁸⁴⁾ Francouzská společnost, jak se ji domníval poznávati z literatury a časopisů, odpuzovala jej svou zkažeností a znemravnělostí, národní domýšlivostí, fanatickým shonem po moci a bohatství, jímž se cítí všichni spojování, nazývajíce to pa-

vorzudringen, als es mir gelang, wünsche ich mehr als ich es hoffe. Ich suchte mich auf möglichst guten Fuß mit dem Vizedirektor des Archivs, der die eigentliche Aufsicht hat, zu stellen und erfuhr von ihm, daß die Weigerung, mir die weiteren Korrespondenzen der leopoldinischen Zeit zu geben, auf zwei Gründen beruhe. Der erste Grund sei der, daß man durch solche Publikationen die Angst jener auf das äußerste wachrufe, die noch heutzutage in allen Ländern der französischen Politik dienen, und zweitens, daß speziell von Seite Österreichs bereits Reklamationen stattgefunden haben. Die von Mignet publizierten Korrespondenzen sind für die Familien Lobkowitz, Auersperg und Schwarzenberg von großer, wenn auch nicht immer von angenehmer Bedeutung und von diesen sei eine Beschwerde erhoben worden. Ich berichte Euer Hochw., was ich gehört habe, ohne dieser Angabe völlig meinen Glauben schenken zu können. Ich bezweifle nämlich, daß die Reklamation der genannten Fürstenhäuser im Wege der österr. Gesandtschaft erfolgte, noch mehr bezweifle ich, daß sie auf privatem Wege erfolgt sei.»

¹⁸¹⁾ O tom materiálu psal 18. listopadu Chlumeckému a zvláště podrobně Helfertovi.

¹⁸²⁾ Chlumeckému 5. ledna 1861.

¹⁸³⁾ 30. listopadu 1860 psal Helfertovi: »In der Tat habe ich mich zu der durch ihren Umfang abschreckenden Arbeit entschlossen, meine Forschungen über den ganzen 30jährigen Krieg auszudehnen und sie bis zum J. 1606 zurückzuführen. Die Arbeit ist jetzt fast vollendet und die überstandene Mühe fast vergessen, es bleibt mir nur noch das angenehme Bewußtsein, daß meine Forschungen bald genug der Kanon für die europäische Geschichte des 17. Jahrh. sein werden.«

¹⁸⁴⁾ 6. září 1860 oznamoval Gindely Helfertovi, že chtěl navštívit historika Avenela, ale dověděl se, že je na venkově, jako v Paříži skoro každý, komu je to možno. »Ich werde es daher wohl auf Oktober oder November verschieben müssen, wenn ich hier in gesellschaftlicher Beziehung aus meiner Isolirtheit treten will. Einstweilen lebe ich in der Tat in einer Vereinsamung wie nie in meinem Leben, denn selbst auf dem einsamsten Dorfe findet man weit eher freundliches Entgegenkommen als hier in Paris, wo die allzuweiten Entfernungen zu störend und trennend wirken.« Podobně Chlumeckému 22. srpna 1860.

triotismem. »Alle ihre Gelehrte, Dichter, Künstler und Staatsmänner,« psal Helfertovi 6. listopadu 1860, »leiden an diesem Patriotismus; es ist wahr, sie haben Frankreich mächtig gemacht und haben in Paris Trophäen der Kunst und Wissenschaft angehäuft, die einen betäubenden Eindruck ausüben, allein beglückend ist dieser Eindruck nicht.«¹⁸⁵⁾

Ani s pařížskými historiky Gindely nevstoupil v důvěrnější styky. Seznámil se tu pouze s Champollionem, synovcem slavného egyptologa, tehdy asi padesátiletým, jenž vydal některé prameny historické a zabýval se také poměrem Francie k Rakousku. Gindely byl mu doporučen Chlumeckým, jenž si s Champollionem dopisoval, a nalezl v něm velmi ochotného rádce a pomocníka ve věcech archivních.¹⁸⁶⁾ Jeho příspěvi zjednal Gindelymu den před jeho odjezdem z Paříže přístup k sedění Akademie des sciences morales et politiques, kde ovšem spatřil mnoho znamenitých mužů Francie. Měl i delší rozmluvu s Mignetem, jenž tehdy byl sekretářem akademie, a poznal v něm vzor ochotného Francouze.¹⁸⁷⁾

Ačkoli Gindely ztrávil v Paříži čtyři měsíce, nezdómácněl tu, naopak přes všechnu radost ze skvělých výsledků archivního badání byl tu nespokojen a stále tísnivěji doléhal na pocit osamělosti uprostřed ohromného, ale jemu cizího města.¹⁸⁸⁾ Lekalo jej sice pomyslení na život, který ho očekával v zapadlém Simancasu, ale byl skoro rád, že po čtyřměsíčním pobytu v dusných zdech světového města

¹⁸⁵⁾ Helfertovi 6. září 1860.

¹⁸⁶⁾ Helfertovi 6. září a 30. září, Höflerovi 13. září a Chlumeckému 1. října, 15. listopadu 1860 a 5. ledna 1861.

¹⁸⁷⁾ Chlumeckému 1. ledna a Helfertovi 23. ledna 1861. Helfertovi píše o Mignetovi: »Ich fand in ihm einen der zuvorkommendsten Franzosen und bedauerte im Geiste sehr, daß er nicht mehr die Direktion der Archive über sich habe.« Méně příznivý soud si utvořil Gindely o Mignetově edici diplomatických korespondencí z doby Ludvíka XIV. (Négociations relatives à la succession d'Espagne), když ji srovnával s jejími předlohami v archíve zahraničního ministerstva. Psal o tom díle Helfertovi 30. listopadu 1860: »Für die moderne Geschichte ist dies ein so bedeutendes Werk, daß ich kaum ein zweites zu nennen wüßte, welches an interessanten Enthüllungen dasselbe überträte. Trotz alledem hat sich aber Mignet eine Unterlassung erlaubt, die eine absichtliche Fälschung genannt werden kann.« Vykládá pak podrobněji, jak Mignet vynechal z depeší francouzského vyslance ve Vídni vše, co se týkalo vyjednávání Francie s Uhry, čímž se vzbuzuje nesprávný dojem, jako by Francie byla měla v těch věcech čisté ruce. »Ist dies nicht Schlechtigkeit, wenn man die Geschichte so entstellt? Und es ist kein unbekannter Schreiber, der dies tat, sondern einer der französischen Koryphäen.« Velmi ostře odsuzuje Gindely v tom dopise také Avenelovo vydání korespondence Richelieuovy; publikace ta je prý »ein Beweis von merkwürdiger Unwissenheit und viel-facher Liederlichkeit«. Srov. Gindelyovu stat Meine Forschungen in fremden und einheim. Archiven, str. 10.

¹⁸⁸⁾ Höflerovi 28. a Helfertovi 30. listopadu 1860.

uzří zase trochu přírody.¹⁸⁹⁾ Byl odhodlán zdržeti se v Simancasu dva až tři měsíce a rozšířiti tamní svůj výzkum pokud možno na celé XVII. století.¹⁹⁰⁾

Vzdávaje se pro nedostatek prostředků předem myšlenky navštívit Lisabon a Granadu, již se byl dříve oddával, rozhodl se Gindely, že z Paříže pojedje přes Bordeaux, Bayonne a Valladolid přímo do *Simancasu*, sídla státního archivu španělského, a teprve na zpáteční cestě že se zastaví v Madridě.¹⁹¹⁾ Odejel z Paříže 9. prosince večer a po osmnácti hodinách cesty dorazil do Bordeaux, kde přenocoval. Druhou noc ztrávil v Bayonnu, odkud 12. prosince v 5 hodin ráno nastoupil v diligenci tažené třemi páry koní, kteří ve Španělech vystřídání byli pěti páry soumarů, cestu přes Pyreneje do Španěl. Přes Irún, San Sebastian, Tolosu, Mirandu, Vittorii se tak dostal do Burgosu, odkud již zase železnicí dojel 15. prosince do Valladolidu. Po krátké prohlídce města dal se odtud dovézt dostavníkem do Simancasu. Jestliže již Valladolid, někdy hlavní město španělské, učinil naň svou sešlostí dojem velmi žalostný, není divu, že malý a chudý Simancas nepůsobil naň příznivěji. Zdálo se mu, že nejhorší vesnice v Čechách je lepší než toto městečko o 1200 obyvatel. V archivě samém byl sice přívětivě přijat 71letým archivářem, ale k práci z formálních důvodů nepřipuštěn. Za to byl mile překvapen, naleznuv tam německého historika dra Bergenrotha, který již pět měsíců pracoval v Simancasu o dějinách anglických za Tudorovců. Na jeho radu se Gindely ubytoval u archivního vrátného, kde byl dosti spokojen, ač jej zprvu v nevytopeném příbytku trápila při práci téměř nesnesitelná zima. Celkem přivýkl Gindely rychle životu v Simancasu a zvláště později, když nastala krásná jarní pohoda, byl tam spokojenější, než před tím v Paříži.¹⁹²⁾

K práci v archivě byl Gindely připuštěn teprve po šestnáctidenním marném pobytu v Simancasu, když zakročení rakouského vyslance v Madridě hraběte Crivelliho překonalo formální pochybnosti archivářovy. Tak začal Gindely 2. ledna 1861 pracovati v archivě, v němž do té doby z cizích historiků pouze Gachard a Bergenroth byli soustavněji a rozsáhleji bádali a který pro dějiny německé a rakouské byl dosud temnou pevninou.¹⁹³⁾ Jeho úmyslem bylo, jak víme,

¹⁸⁹⁾ Höflerovi 13. září a 28. listopadu 1860; Palackému 26. listop. 1860.

¹⁹⁰⁾ Chlumeckému 18. listopadu, Helfertovi 30. listopadu a Höflerovi 28. prosince.

¹⁹¹⁾ Höflerovi 28. listopadu 1860; srov. Chlumeckému 27. listopadu.

¹⁹²⁾ Cestu z Paříže do Španěl a svůj příchod do Simancasu Gindely velmi podrobně a živě líčí v dopisech, psaných Höflerovi 28. prosince 1860, Chlumeckému 5. ledna, Helfertovi 23. ledna 1861; o svém pobytu v Simancasu psal též Palackému 27. ledna.

¹⁹³⁾ Srov. *J. Borovička*, Archiv v Simancasu (Zprávy zem. archivu král. Českého, III., 1910) a *VI. Kybal*, Über die Bedeutung des General-Archivs

prozkoumati v Simancasu celé století sedmnácté, vedle toho však chtěl ze zvláštního důvodu věnovati pozornost století šestnáctému.

Bylo již pověděno, že se někdy v létě 1859 stala dohoda mezi Palackým a Gindelym, podle níž se Gindely měl státi pokračovatelem velkého historika v Dějinách národu českého. Hranice, od níž měl Gindely začíti svou práci, tehdy ještě nebyla smluvena. Došlo k tomu teprve na konci Gindelyova pobytu v Paříži. Gindely se věci té dotkl v dopise, jež psal Palackému 26. listopadu. Protože Palacký dílo své zajisté neukončí rokem 1526, nýbrž bude v něm dále pokračovati, »byla by to marná snaha se k 16. věku historie české obrátiti.« Proto Gindely chtěl přestati toliko na vydávání pramenů k českým dějinám XVI. věku, ale své české dějiny začíti teprve dobou pozdější. Z odpovědi Palackého však Gindely poznal, že veliký historik, který tehdy již byl překročil šedesátý druhý rok svého života, nehodlá svými Dějinami jíti za rok 1526 a přeje si, aby se tím rokem práce po něm ujal Gindely. Řídě se tímto přáním Palackého i jeho radou, aby si badání ve Španělech zařídil tak, že by již nebylo potřebí znova se tam vraceti, chtěl Gindely v Simancasu studovati »poměr králův španělských k vladařům rakouským po celou dobu od Maximiliána I. a Vladislava II. až na konec třicetileté války«. Toho úmyslu se však brzy vzdal, přesvědčiv se pouhým prohlédnutím katalogu, který mu byl liberálně dán k dispozici, že by k jeho uskutečnění bylo třeba asi dvou let. I rozhodl se hned na počátku badání o století XVI. i o době po třicetileté válce odložití na později, až by, někdy po desíti letech, opět zavítal do Simancasu, a pro tentokráte přestati na výzkumu let 1600—1648, krom toho pak probrati prameny z l. 1500—1526 pro Palackého, který právě pracoval o dějinách toho období.¹⁹⁴⁾ Protože však se španělská korespondence s Rakouskem a Německem v archivě simancaském počíná řádně teprve rokem 1531, a pro dobu do r. 1526 téměř nic tam není, byl Gindely s prací pro Palackého brzy hotov a její výsledek byl jen nepatrný.¹⁹⁵⁾

Mohl tedy Gindely všechno své úsilí soustřediti na l. 1600 až 1648. S počátku probíral jen korespondenci španělských vyslanců při dvoře pražském a protokoly o poradách státní rady, pro první léta XVII. stol. zběžněji, od r. 1606 podrobně. Brzy byl zas uchvácen bohatstvím zpráv obsažených v těchto pramenech. Zdálo se mu, že tu nachází tolik nového a od dosavadních vědomostí o těch věcech rozdílného, že se domníval býti jako v začarované zahradě, za-

zu Simancas für neuere Geschichte Österreichs, Vídeň, 1910. Gindely sám se zmiňuje o svých předchůdcích v archivě simancaském v listech, psaných Chlumeckému 5. ledna a Höflerovi 16. února 1861.

¹⁹⁴⁾ Palackému 27. ledna 1861.

¹⁹⁵⁾ Palackému 9. dubna 1861; srov. list psaný Helfertovi 23. ledna.

pomínaje na zimu, která jej sužovala.¹⁹⁶) Ač již před tím v jiných archivech našel tolik důležitých pramenů, byl přesvědčen, našel-li jinde stříbro, že teprve v »Simancasu zlatu na stopu přišel.«¹⁹⁷) Pracuje denně skoro deset hodin, doufal, že se mu podaří dojíti za dobu, kterou si vyhradil na pobyt v Simancasu, až k r. 1648.¹⁹⁸) Když však, shledav, že mu nelze přestat na korespondenci vyslanců pražských a vídeňských, že je třeba k doplnění toho materiálu probrati také korespondenci římskou, obsahující rovněž důležité zprávy o věcech českých a německých, počal v březnu soustavně studovati tuto korespondenci, brzy viděl, že nedospěje dále než k r. 1640.¹⁹⁹)

Ukončiv tímto rokem své badání v Simancasu, vydal se okolo 20. dubna na další cestu. Podle původního svého plánu měl ještě zajeti do Turina, aby tu pátral po pramenech po styky odbojných Čechů s vévodou savojským v l. 1618—1620.²⁰⁰) Skutečně s tím úmyslem odjížděl ze Simancasu. Po třídní zastávce v Madridě, kde přišel na stopu důležitých korespondencí diplomatických, aniž se jimi déle zdržoval, doufaje, že mu budou později půjčeny, dojel do Alikante. Odtud se po dvoudenní cestě parníkem, přerušené krátkou zastávkou v Barceloně, dostal do Marseille. Až potud byl odhodlán zajeti do Turina a navštívit také svého bratra ve Veroně. Ale velikost vydání, jež mu způsobila jeho dosavadní cesta a jež ani zvýšenou podporou od ministerstva, ani příspěvkem stavů moravských na opisy, zjednaným mu od Chlumeckého, nebyla dostatečně uhrazena,²⁰¹) vedle toho však nepochybně i touha býti co nejdříve doma, přiměly Gindelyho, že se vzdal toho úmyslu a rozhodl se jeti z Marseille přímo do Mnichova. Provenčským rájem, přes Lyon, Ženevu a Bodamské je-

¹⁹⁶) Helfertovi 23. ledna 1861.

¹⁹⁷) Palackému 27. ledna; podobně Chlumeckému 6. února a Höflerovi 16. února.

¹⁹⁸) Chlumeckému 10. března.

¹⁹⁹) Palackému 9. a Chlumeckému 16. dubna. O ceně španělského materiálu srov. též *Meine Forschungen* 8, 11 a j.

²⁰⁰) Viz zvláště list, psaný Palackému 17. listopadu 1859. O úmyslu jeti do Turina zmiňuje se Gindely v dopisech psaných cestou často.

²⁰¹) Již ze Simancasu byl Gindely nucen žádati Helfertu o přídavek 300 zl. (list z 23. ledna 1860). Také Chlumeckého, který mu před časem sám nabízel podporu na cestu z moravských fondů (srov. list z 18. listopadu 1860), žádal Gindely listem z 6. února 1861 o příspěví. 10. března již Chlumeckému psal, že pošle potřebnou zprávu o své cestě, a hned potom zemský výbor moravský k zprávě archivního ředitele Chlumeckého se usnesl dáti Gindelymu podporu 300 zl. V přípisu z 18. března, jímž to Gindelymu bylo oznámeno, praví se, že si zemský výbor přeje prokázati službu jemu i vědě, a je přesvědčen, »daß er diese Subvention keinem befähigteren und würdigeren Forscher erteilen könnte«. Doufá, že podle slibu daného archivnímu ředitelství sebráný materiál po upotřebení »dem Archive zur Aufbewahrung zu überlassen geneigt sein werde«.

zero dorazil okolo 11. května do Mnichova, znaven dlouhou cestou a rozradostněn vědomím, že je zas blízko domova.

Jeho archivní studia, pro něž se na jaře předešlého roku byl vydal na cestu do ciziny, nebyla tím ukončena. Gindely chtěl jim věnovati ještě všechnu zbývající dobu své dovolené do konce září.²⁰²) Vzdav se myšlenky na cestu do Říma, jíž se byl v Simancasu některý čas vážně zabýval,²⁰³) rozhodl se, že nejprve doplní svoje dřívější badání v Mnichově výzkumem pramenů pro l. 1600—1617, k nimž dříve nebyl přihlížel, z Mnichova pak že se odebere na nějaký čas za podobným účelem do Vídně a posléze do Drážďan, kde před tím, pokud víme, vůbec ještě nebyl pracoval.²⁰⁴) Úmysl ten také uskutečnil. Pracoval nejprve dva měsíce (květen a červen) v Mnichově, potom pět neděl (od 1. července do 6. srpna) ve Vídni a vrátiv se odtud do Prahy, zajel okolo 20. srpna na několik dní do Drážďan, odkud se vrátil do Prahy v první polovině září.

Všude se zabýval studiem pramenů pro l. 1600—1617, zvláště však pro l. 1608—1612. Nejvíce kořisti poskytl mu archiv mnichovský.²⁰⁵) Ačkoli pracoval v archivu denně od 7—1 hod.,²⁰⁶) nebyl do konce června s prací hotov, tak že byl nucen odložit její dokončení

²⁰²) 6. září 1860 psal Helfertovi z Paříže, že byl by mohl dva až tři měsíce své dovolené věnovati vypracování svého spisu, kdyby nebyl rozšířil své badání na celou dobu 30leté války, »ich hielt mich aber in meinem Gewissen verpflichtet nicht einen Tag vor dem 30. Sept. 1861 den archivalischen Studien zu entziehen«.

²⁰³) Ještě 18. listopadu 1860 psal Chlumeckému, že do Říma nemůže jeti dříve než za 4—5 let; podobně Palackému 26. listopadu 1860 a zase Chlumeckému 5. ledna 1861. Ale 10. března psal již Chlumeckému, že v létě zajede, bude-li možno, z Vídně do Říma, »womit ich im September meine Arbeiten beschloße«. Když však v Simancasu počal probírat španělskou korespondenci s Římem a našel tu některé zprávy pražského nuncia v opisech, poslaných z Říma do Španěl v l. 1608—1611, psal 16. dubna Chlumeckému, že římské korespondence v Simancasu »machen es einigermaßen unnötig, daß ich jetzt nach Rom gehe. Wenn ich zur Erzählung der Ereignisse von 1623 an und weiter schreite, muß ich nach Rom, jetzt aber noch nicht.«

²⁰⁴) Již r. 1859 za pobytu v Mnichově pomýšlel Gindely na cestu do Drážďan, kterou chtěl podniknouti v létě toho roku. (Palackému 3. února, Chlumeckému 9. února a 13. května 1859.) Ale nedostal se k tomu. Prodlévaje následujícího roku na veliké své cestě, pojal záhy úmysl po návratu z Itálie zajeti do Drážďan, aby tu prozkoumal především prameny pro l. 1606—1612. »Das Dresdner Archiv muß einige der bedeutendsten Geheimnisse namentlich in Beziehung auf den Passauer Einfall einschließen,« psal Chlumeckému 19. července 1860. O úmysle jeti do Drážďan se zmiňuje též v listech, psaných Palackému 29. května a 26. listopadu 1860. — Novou studijní cestu do Drážďan chystal se G. podniknouti v létě 1862 (Chlumeckému 30. VI. 1862). Po třetí pracoval tam hned r. 1863 již jako zemský archivář.

²⁰⁵) Viz, jak o tom píše Chlumeckému 17., Höflerovi 22. a Palackému 29. května a 23. června 1861.

²⁰⁶) Chlumeckému 17. května.

na pozdější dobu.²⁰⁷⁾ Ve Vídni rozčilující jednání o jeho univerzitní profesuru zdrželo Gindelyho od práce v archivu tak, že si mohl pouze vyhledat věci, jež proň měly být opsány; týkaly se l. 1605 až 1616.²⁰⁸⁾ V Drážďanech našel cenné věci zvláště pro l. 1609 a 1617.²⁰⁹⁾

Tím teprve dokončil Gindely svá archivní studia, jež byl začal cestou do Mnichova na podzim r. 1858. Jejich původním účelem bylo sebrat prameny k dějinám českého povstání pro třetí díl dějin bratrských, ale na konec směřovaly k soustavnému výzkumu veškerých — pokud možno — archivních pramenů k dějinám středoevropské politiky jak v posledních letech vlády Rudolfovy, tak v době třicetileté války. Za tři roky nadlidského téměř namáhání, které časem mělo nepříznivý vliv na jeho zdravotní stav, sebral Gindely takovou spoustu důležitých materiálů, že do konce svého života mohl odtud těžiti pro svá největší díla, z nichž některá (Rudolf II.) jsou založena výhradně na tomto materiálu, jiná (Dějiny 30leté války, Valdštejn) z největší a nejpodstatnější části. Doba od podzimu 1858 do podzimu 1861, vyplněná téměř nepřerušovanou prací v archivech, stala se tak základem a východiskem veškeré pozdější vědecké činnosti Gindelyovy v jejích nejvýznamnějších projevech. Ano ani celých třicet let života, jež Gindelymu ještě byla dopřána, nestačilo k plnému zužitkování látky shromážděné touto tříletou prací, tím méně k uskutečnění všech plánů a podnětů, jež se z ní zrodily v jeho duši.

5. Práce v l. 1861—1862. Snahy o univerzitní profesuru a zemské archivářství.

Badání v archivech zaujalo v těchto třech letech Gindelyho tak, že mu na práci literární zbylo jen málo času. Až do svého odjezdu z Prahy na jaře 1860 mohl se přece poněkud věnovati historickému spisování a ještě v Bernburce se zabýval úpravou školních učebnic, ale na další cestě věnoval se téměř výhradně práci v archivech a studiu historické literatury. Odjížděl s úmyslem sepsati rozpravu o politice anglického krále Jakuba vzhledem k Čechám, ale zdá se, že úmyslu toho neuskutečnil.²¹⁰⁾ V Bernburce se také chystal napsati pojednání o Anhaltovi, ale i od toho upustil, jednak pro nedostatek času, jednak proto, že se rozhodl napsati větší spis o po-

sledních letech vlády Rudolfovy.²¹¹⁾ Z Paříže sice psal r. října Chlumeckému, že mu snad brzy pošle malou stať o politické situaci rakouské, ale nevíme, učinil-li to.²¹²⁾ Teprve v Mnichově po návratu ze Simancasu vrátil se Gindely k literární činnosti. Opsav si v Simancasu zprávy o několika papežských volbách na poč. XVII. stol.,²¹³⁾ napsal v Mnichově hned v květnu rozpravu o tomto předmětu, zvláště o volbě r. 1605.²¹⁴⁾ Rozprava ta, byvši předložena v sedění vídeňské akademie z 13. listopadu 1861, vyšla ve Zprávách akademie s názvem *Zur Geschichte der Einwirkung Spaniens auf die Papstwahlen namentlich bei Gelegenheit der Wahl Leos XI. im J. 1605* (Sitzungsber. der kais. Akad. XXXVIII, 1862, str. 251—283). Gindely tu stopuje vliv španělský na volby papežů v l. 1590—1605 a podle zpráv španělských živě líčí zvláště pohnutý průběh volby z r. 1605.

K jiné práci dal brzy potom Gindelymu podnět Helfert, vyzvav jej za jeho pobytu ve Vídni, aby napsal něco o prvním rakouském sněmu říšském, konaném v Linci r. 1614. Ještě ve Vídni se dal Gindely do této práce, při níž užíval hlavně pramenů ze státního archivu vídeňského, a dokončil ji po návratu z Drážďan v Praze před koncem září 1861.²¹⁵⁾ Dne 23. července předložil ji Gindely vídeňské akademii, v jejížoh zprávách vyšla r. 1862 s názvem *Der erste österreichische Reichstag zu Linz im J. 1614* (Sitzungsber. XL, 1862, str. 230—254). Tato rozprava nepozbyla dosud ceny.²¹⁶⁾

²¹¹⁾ Höflerovi 9. června a Chlumeckému 29. července.

²¹²⁾ V doušce listu z r. října Gindely píše: »Ich liebe Überraschungen; ich hoffe Ihnen eine solche demnächst mit der Übersendung eines kleinen Aufsatzes über unsere politische Lage zu machen.« V pozdějších listech o tom není zmínky a není také patrné, měl-li to býti rukopis či článek tištěný v některém listě.

²¹³⁾ Chlumeckému 16. dubna 1861.

²¹⁴⁾ Chlumeckému 17. a 23. května, Höflerovi 22. května 1861.

²¹⁵⁾ O postupu té práce se dovídáme z listů, psaných Chlumeckému 28. července, 10. srpna, 25. srpna a 23. září 1861. V listě z 25. srpna píše o práci té: »Ich muß Ihnen wiederholen, daß ich streng genommen in Wien nur blutwenig neues erfuhr und die Arbeit, die Sie denn doch bald genug bekommen, wird Ihnen zeigen, daß ich nicht viel bieten kann. Das Neue ist nur meine Auffassung.«

²¹⁶⁾ V té době napsal Gindely pro Helferta zprávu o španělských poměrech, o níž nevím, byla-li uveřejněna. Gindely píše o ní podrobněji 5. září 1861 z Drážďan: »Im Anschlusse übersende ich den gewünschten Bericht über die spanischen Verhältnisse, den ich in meinen Mussestunden so schnell, wie möglich zusammengestellt habe. Ich habe denselben in zwei Teile abgeteilt, voran schickte ich eine zum Verständnis nötige historische Einleitung, dann folgt im zweiten Teil die Schilderung der politischen Parteien selbst. Manche Details, die ich gern beigebracht hätte, mußte ich weglassen, weil das Gedächtnis bei den unabsichtlichen Studien, die ich in Spanien machte, nicht immer so treu ist, als nötig ist, um die Garantie für gewisse Erinnerungen über sich nehmen zu können.«

²⁰⁷⁾ Chlumeckému 24. června.

²⁰⁸⁾ Chlumeckému 22. a 28. července 1861.

²⁰⁹⁾ Chlumeckému 25. srpna a 30. září 1861.

²¹⁰⁾ Chlumeckému 14. března a Höflerovi 9. června 1860. O práci takové není mi nic známo; v pozdější korespondenci se již Gindely o ní nezmiňuje.

Za pobytu v cizině nepřestával se Gindely zabývatí otázkou své budoucnosti, jejíž konečné rozřešení bylo proň tím žádoucnější, že si chtěl na podzim 1861 sňatkem se svou nevěstou založiti vlastní domácnost. Víme, že měl naději na dvojí místo. Podle úmluvy s Palackým se měl státi zemským archivářem českým, a od ministerstva měl slíbenou profesuru na některé vysoké škole rakouské. Od Palackého se sice dostalo Gindelymu krátce před jeho odjezdem z Paříže, v prosinci 1860, písemně nového slibu, ale neustálené poměry ve správě zemské — vstupoval tehdy právě do života nový zemský sněm a zemský výbor — nedovolily ještě Palackému, aby slib svůj uskutečnil. Když se Gindely po návratu z ciziny počátkem července 1861 sešel osobně s Palackým, Palacký nemohl leč odkázati jej na budoucí zasedání sněmovní, bez něhož se zřízení místa archivářského zprvu asi nezdálo možné. Naděje na zemské archivářství, která se Gindelymu od počátku zdála dosti nejistá, zatím tedy jej zklamala.²¹⁷⁾

Mnohem bolestněji se Gindelyho dotklo zklamání naděje na universitní profesuru, na niž se domníval míti oprávněný nárok vzhledem k slibům ministerstva i k vykonané již práci vědecké. Zmínil jsem se, že Gindely r. 1859 nějaký čas očekával své jmenování do Pešti, že však byl rád, když mu místo toho byla udělena dvouletá dovolená na archivní cestu do ciziny. Gindely ovšem doufal, že v těch dvou letech bude příznivě rozřešena otázka jeho universitní profesury, při čemž asi pomýšlel především na universitu pražskou nebo vídeňskou.²¹⁸⁾ Protože se tyto jeho naděje opíraly hlavně o přízeň ministra vyučování Lva Thuna i státního podsekretáře Helferta, byl Gindely nemálo znepokojen Thunovým odstoupením, o němž zvěděl

²¹⁷⁾ Srov. Palacký a Gindely (Čes. Čas. Hist., XVIII., str. 287). Je zajímavé, že se vyskytl také plán, opatření Gindelymu podobné místo na Moravě. Jeho původcem byl Chlumecký, který o tom psal Gindelymu z Paříže. Z odpovědi, kterou mu dal Gindely listem z 18. listopadu 1860, zdá se vysvítati, že Chlumecký byl by chtěl, aby se Gindely stal moravským historiografem místo Dudíka, který byl by dostal místo zemského archiváře, až by zemřel Chytil, tehdy již těžce choravý. Když potom Chytil 10. února 1861 zemřel, psal Chlumecký Gindelymu znova, a Gindely listem z 10. března 1861 projevil ochotu převzítí místo moravského historiografa, »wenn es möglich wäre, denselben mit einem anderen Wohnsitz als Brünn zu bekleiden«. Gindely totiž nechtěl z důvodů vědeckých býti jinde než v Praze nebo Vídni. Touto podmínkou byl asi zmařen plán Chlumeckého, který pak za zemského archiváře navrhl Brandla a způsobil jeho jmenování, ač se o místo ucházel také Dudík. Srov. B. Bretholz, Moravský zemský archiv, str. 45, 55 násl.

²¹⁸⁾ 1. června 1860 psal Höflerovi, který mu byl dal zprávu o jmenování mimořádného profesora historie ve Vídni: »Von mir selbst kann da wohl keine Rede sein, denn erstens würde ich von der Reise jetzt gewiß nicht zurückkehren, und zweitens würde ich es vorziehen Lehrer an der Prager Realschule als Extraordinarius in Wien zu sein.« Později, 5. ledna 1861, psal Chlumeckému, že by byl hotov přijmout místo v Praze nebo ve Vídni.

v Paříži.²¹⁹⁾ Přesvědčení o významu jeho vlastní činnosti vědecké a jmenovitě posledních výzkumů archivních dávalo mu však přece pevnou důvěru, že se ministerstvo i za změněných poměrů postará o zajištění jeho existence a zjedná mu postavení, jaké mají jiní profesori dějin, povolání z ciziny, od nichž pro rakouské dějiny po jeho soudu sotva bylo lze něco očekávati.²²⁰⁾ Byl proto odhodlán po návratu z ciziny žádati od ministerstva, aby mu byla dána profesura na universitě v Praze nebo ve Vídni s ročním platem 1800 zlatých, nebude-li však žádosti té vyhověno, vrátiti se na reálku do Prahy a hledati si jiné zaopatření.²²¹⁾ Důvěra Gindelyova ve zdar této snahy o dosažení universitní profesury v Praze nebo ve Vídni byla silně otřesena zprávou, že uprázdněná stolice dějin na universitě vídeňské dána byla za jeho pobytu v Simancasu Lorenzovi, aniž bylo jeho vzpomenu.²²²⁾ Nepřestával však doufati, že jeho nárok na universitní profesuru bude uznán.²²³⁾

Zjednati si o tom jistotu, bylo hlavním účelem Gindelyovy cesty do Vídne v červenci 1861. Helfert přijal jej velmi vlídně. Na jeho radu shrnul své požadavky v písemnou žádost, jíž se domáhal profesury na pražské universitě s platem 1600 zlatých, a žádost tu odevzdal osobně státnímu ministrovi Schmerlingovi.²²⁴⁾ Brzy však se dověděl od Helferta, jemuž žádost byla odevzdána, aby o ní podal dobré zdání, že pro začátek nemůže Gindelymu opatřiti leč obyčejnou profesuru s platem 1365 zlatých a že jeho žádost bude ještě

²¹⁹⁾ Chlumeckému 1. října a 18. list., Höflerovi 28. října a 18. list. 1860.

²²⁰⁾ Chlumeckému 18. list. 1860 a 5. ledna 1861. V obou listech se G. nepřiznivě vyslovuje o tehdejších rakouských profesorech historie. 18. listopadu píše: »Die Regierung hat 5 Professoren der Geschichte vom Ausland berufen, die alle mehr oder weniger hohe Gehalte besitzen. Alle Achtung für ihre wissenschaftliche Bedeutung, aber ich frage Sie, da Sie am besten diese Dinge zu beurteilen wissen, ob von allen den Herren nur ein Jota für die österreichische Geschichte geleistet werden kann.« A 5. ledna 1861 se vyslovuje podobně: »Die österreichischen Professoren haben für die öster. Geschichte nichts getan. Haben sie etwa die böhmische Geschichte geschrieben, das Archiv Český, das mährische Archiv, die mähr. Landtafel etc. edirt, ist die ungar. Geschichte von Professoren gefördert worden?« Pětí profesory povolanými z ciziny, o nichž se G. zmiňuje, dlužno rozuměti patrně Aschbacha, Sickela a Bädingera ve Vídni, Höflera v Praze a Fickera v Innsbrucku. Podobně se vyslovuje G. také v listě psaném Chlumeckému 18. dubna 1862: »Sowohl Thun als auch die jetzige Regierung vergessen, daß uns vor allem an dem Vortwärtsschreiten der österreichischen Geschichte gelegen sein muß; sie haben an alle Universitäten des Reichs mit Ausnahme von Pesth und Krakau Ausländer berufen, auch noch in Hurter einen ausländischen Historiographen sich verschrieben und das Ende ist, daß Einheimische schließlich das Ausland aufsuchen müssen.«

²²¹⁾ Chlumeckému 5. ledna 1861.

²²²⁾ Chlumeckému 6. února 1861.

²²³⁾ Höflerovi 16. února a 22. května 1861.

²²⁴⁾ Chlumeckému 9., Höflerovi 13. července 1861.

zaslána profesorskému sboru pražské university k vyjádření.²²⁵⁾ To se stalo, a ještě v červenci bylo ve sboru o věci té jednáno. Výsledek byl mimo všechno očekávání Gindelyovo zcela nepříznivý. Ačkoli historikové Höfler a Vietz podporovali jeho žádost a Tomek, jenž nebyl jednání přítomen, meškaje právě ve Vídni, také se proti ní nestavěl, usnesl se sbor, v němž nepříznivý dojem vzbudil příliš sebevědomý tón žádosti Gindelyovy, odpověděti na dotaz ministerstva, má-li Gindelymu býti udělena stolice dějin na pražské universitě, že čtvrté stolice historické není tu potřeba.²²⁶⁾ Roztrpčen nadmíru tímto nezdarem, Gindely přece ještě doufal, že působením Helfertovým a Thunovým dojde svého cíle.²²⁷⁾ Ale naděje ta zklamala jej nadobro. Když se v polovině září vrátil z Drážďan do Prahy, dostal od Helferta zprávu, že jeho jmenování pro nejbližší dobu je téměř nemožné, a že Helfert nemůže proň učiniti nic jiného, než se přičiniti, aby mu byla dovolena prodloužena o rok.²²⁸⁾ Gindely byl tou zprávou přímo zdrcen. Byl tím zmařen i jeho úmysl, založiti si v nejbližším měsíci vlastní domácnost, což bylo Gindelymu tím trapnější, že své nevěstě ani nemohl dáti ujištění, že po půl léte nebo po roce dosažení profesury zjedná mu možnost sňatku. I jeho dovolená se zdála ohrožena propuštěním Helfertovým z ministerstva.²²⁹⁾ Teprve koncem října dostal Gindely zároveň s definitivním zamítnutím své žádosti za profesuru a se slibem, že ministr je ochoten vyhověti jí při vhodné příležitosti, úřední zprávu, že se mu uděluje dovolená na rok s přídavkem 800 zlatých na cesty. Tím dosáhl Gindely na rok lepšího hmotného zaopatření, než by mu byla poskytla profesura na universitě, ale nejistota jeho postavení se tím nezmenšila.²³⁰⁾

Jestliže vyhlídka Gindelyovy na zemské archivářství i na universitní profesuru zatím selhaly, podařilo se mu za pobytu v cizině dosíci jiného místa, které ovšem nemohlo býti náhradou za archivářství nebo profesuru, ani samo o sobě nestačilo k zajištění jeho existence. Brzy po Gindelyově odjezdu z Prahy na jaře 1860 upozornil

²²⁵⁾ Höflerovi 13. července, Chlumeckému 22. července

²²⁶⁾ Chlumeckému 28., Höflerovi 27. července. V dopisu psaném Höflerovi Gindely sebevědomý tón své žádosti vysvětloval tím, že žádost byla určena ministerstvu, nikoli sboru profesorskému: »Und übrigens kann es billig erwogen nicht befremden, wenn man in einem Gesuch einen etwas hochfahrenden Ton annimmt, wenn es sich um die materielle Existenz handelt. Gesuche darf man eben nicht als Selbstbiographien betrachten, mit denen man vor die ganze Welt treten will.«

²²⁷⁾ Chlumeckému 28. července a 25. srpna.

²²⁸⁾ Nedatovaný list Chlumeckému ze září 1861. Srov. dopis témuž z 23. září.

²²⁹⁾ Chlumeckému 30. září a 1. října 1861.

²³⁰⁾ Chlumeckému 31. října. Poměrně příznivé vyřízení žádosti za dovolenou přičítal G. vlivu Lewinského, na nějž ve prospěch Gindelyův působil Chlumecký.

jej prof. Höfler, že by se mohl ucházeti o místo knihovnické u knížete Jiřího z Lobkovic v Praze. Počátkem června zadal Gindely z Bernburka formálně o toto místo, nabízej se také založiti rodinný diplomatář.²³¹⁾ Dostav již za několik dní příznivou zprávu od Höflera, zastavil se na další cestě ve Frankfurtě, Mohuči, Kolíně a Čáchách, aby se obeznámil se zařízením tamních knihoven. Odpověď samého knížete došla ho v Bruselu. Kníže se tázal Gindelyho, kdy se vrátí do Prahy a zda se zabýval starší českou literaturou a řečí. Gindely na to odpověděl, že se vrátí nejdéle do roka, a že sotva půl tuctu lidí četlo tolik staročeských spisů jako on. Nabízel se také poríditi katalog knihovny.²³²⁾ Koncem července, meškaje právě v Haagu, dostal Gindely od knížete Jiřího Lobkovice list se zprávou, že mu po návratu bude svěřena správa knížecí knihovny.²³³⁾ Zda Gindely toto místo nastoupil již v létě 1861, či teprve později, nemohl jsem zjistiti. Zastával je až do své smrti vedle universitní profesury a zemského archivářství.

Nezdar Gindelyových snah o profesuru i archivářství, jakož i prodloužení dovolené o rok zjednaly mu možnost, věnovati všechny své síly zpracování bohatého archivního materiálu, sebraného za poslední tři léta. Gindely vskutku byl odhodlán dáti se s největším úsilím do práce o posledních letech Rudolfa II. Víme, že nebylo původně jeho úmyslem zabývat se podrobněji tou dobou. Ač přípravné práce k dějinám českého povstání nutily jej všimati si také doby předchozí a při tom se mu naskytoval hojný a důležitý materiál pro její dějiny, nepomýšlel zprvu na samostatné jeho zpracování.²³⁴⁾ Nechtěl původně vůbec o době té psáti, později pak se zanášel myšlenkou, vypsati události od r. 1609 úvodem k dějinám českého povstání.²³⁵⁾ Teprve studium anhaltských písemností v Bernburce zrodilo v něm úmysl zpracovati dějiny l. 1608—1611 větším spisem samostatným.²³⁶⁾ Prameny, nalezené v Bruselu, utvrdily v něm tento úmysl tak, že se rozhodl, napsati ještě před spisem o českém povstání dějiny německých a rakouských zmatků v l. 1606—1612, jejichž ohnisky byli jednak Rudolf a Čechy, jednak Kristián z Anhaltu.²³⁷⁾ Plán toho díla měl záhy tak promyšlen, že koncem listopadu

²³¹⁾ Höflerovi 9. června 1860.

²³²⁾ Höflerovi 5. července 1860. Höfler zatím již vypracoval instrukci pro knihovnu, o níž se tu G. zmiňuje. Z dopisu toho se zdá vysvitati, že si G. představoval knihovnictví tak, že by mu bylo samo nebo snad vedle profesury na reálce poskytl možnost uskutečniti svůj sňatek. V listě z 26. července již píše jinak.

²³³⁾ Höflerovi 26. července 1860.

²³⁴⁾ Chlumeckému 13. ledna 1859.

²³⁵⁾ Palackému 17. list. 1859.

²³⁶⁾ Höflerovi 9. června 1860.

²³⁷⁾ Höflerovi 15. VII. a 13. IX., Chlumeckému 29. VII. 1860.

1860 mohl o něm z Paříže psátí dosti podrobně Palackému. Oznamoval mu, že hned po návratu do Čech na podzim 1861 chce se věnovati spisování díla, jež bude míti název buď: »Několik let historie české a evropské«, anebo »Poslední léta cis. Rudolfa II. v Čechách«, bude sestávatí asi ze dvou svazků a vyjde česky i německy.²³⁸⁾

Úmyslu začítí tuto práci na podzim 1861 zůstal Gindely věren.²³⁹⁾ Kdežto však zprvu zamýšlel věnovati se jí s klidem a beze všeho spěchu, aby dílo bylo co nejlépe propracováno, zamítnutí jeho žádosti za profesuru dohnalo jej k rozhodnutí uspíšiti práci, aby své nároky brzy mohl podepřítí hotovým spisem.²⁴⁰⁾ Okolo 1. října 1861 Gindely se vskutku dal do práce a koncem toho měsíce již psal Chlumeckému, že v březnu chce dílo dokončiti a s vytištěným znova se ve Vídni pokusiti o své štěstí.²⁴¹⁾ Na konci listopadu dospěl Gindely až k řezenskému sněmu z r. 1608 a 1. února 1862 měl se začítí tisk. Leč chorobou Gindelyovou, jež vznikla z povodně, zasaňnuvší okolí jeho bytu, zdržel se tisk asi o měsíc, takže se začalo tisknouti koncem února. V té době Gindely byl již rozhodnut, že svůj spis rozdělí ve dva díly, z nichž první půjde až po rok 1609, druhý k roku 1612. První díl chtěl Gindely míti vytištěn počátkem června, brzy však poznal, že toho nedokáže, a bylo potřebí úsilí přímo nadlidského, aby objemný svazek o 23 tiskových arších byl hotov v druhé polovině července. Vyšel s předmluvou opatřenou datem 19. července 1862 a s názvem *Rudolf II. und seine Zeit 1600 bis 1612, Band I.* (str. V + 359), podáváje vypsání dějin vlády Rudolfovy, od r. 1600 až do Majestátu z r. 1609.²⁴²⁾

Vedle práce o prvním díle »Rudolfa II.« zabýval se Gindely v zimě 1861—62 přípravami k jinému velikému dílu, k edici pramenů, jež byl sebral v zahraničních archivech. Gindely, jak již bylo pověděno, zamýšlel některý čas podniknouti rozsáhlou edici pramenů

²³⁸⁾ Palackému 26. list. 1860.

²³⁹⁾ Chlumeckému 22. VII. a 10. VIII. 1861.

²⁴⁰⁾ Chlumeckému 10. VIII., dále nedatovaný list ze září a list z 23. IX. 1861.

²⁴¹⁾ Chlumeckému 31. října 1861. Postup práce Gindelyovy o Rudolfovi, jak svrchu naznačen, lze podrobně stopovati podle listů, jež v té době psal Chlumeckému.

²⁴²⁾ Spis, jehož ocenění bude podáno zároveň s dílem druhým, vyšlým r. 1865, měl neočekávaný úspěch knihkupecký. 9. září 1862 psal o tom G. Helfertovi: »Über den Erfolg meines Werkes bin ich im ganzen genommen doch ebenso erstaunt, als erfreut. Von Deutschland treffen täglich neue Bestellungen ein und sie können nur dadurch effektuiert werden, wenn der Druck der zweiten Auflage so rasch als möglich beschleunigt wird.« A 31. prosince 1862 oznamoval Helfertovi, posíláje mu druhý sešit druhého vydání: »Die erste Auflage ist nun völlig vergriffen und von der zweiten Auflage ist bereits der größere Teil ins Ausland gewandert. Der Absatz in Böhmen überstieg mehrere Hundert Exemplare.« Druhé vydání má na titule datum 1863.

pro první polovici XVII. století společně s Chlumeckým. Od úmyslu toho však oba přátelé patrně brzy upustili. Nicméně chystali se uskutečnití každý aspoň část toho plánu, Chlumecký ve svazku připojeném k jeho spisu o Žerotínovi, Gindely v samostatné publikaci. Zabýval se tím plánem již za svého pobytu v Paříži na podzim r. 1860. Ve velikém díle o pěti až šesti svazcích hodlal vydati prameny pro l. 1606—1620 a vedle toho výtah ze spisu Skálova ve dvou až třech dílech. Zprvu se domníval, že by český sněm mohl povolití náklad na tuto publikaci, jejíž první díl s prameny pro l. 1606 až 1612 chtěl připravití pro tisk do konce r. 1861.²⁴³⁾ Později však dospěl k přesvědčení, že by bylo nevhodnější, kdyby všechny korespondence, vyjímaje české, vydala vídeňská akademie, české prameny pak že by mohly vyjítí v Palackého Archivě Českém ve třech dílech, z nichž jeden by obsahoval historiky, druhý jednání sněmovní, třetí korespondence.²⁴⁴⁾

V tom smyslu vyjednával v červenci 1861 s vídeňskou akademií.²⁴⁵⁾ Jeho nabídka byla přijata a byla mu sekretářem akademie Karajánem projevena ochota vydati všechn materiál v několika letech tak, aby každý rok vyšel silný svazek, a začítí s tiskem hned v listopadu. V sedění akademie 17. července předložil Gindely formálně svůj plán.²⁴⁶⁾ Podle toho jeho edice byla by vydala dvanáct svazků asi třicetiarchových, formátu *Fontes rerum Austriacarum*. Ačkoli přijetí nabídky Gindelyovy znamenalo pro akademií velmi značné vydání, přece se její komise historická rozhodla doporučiti je. V prosinci 1861 se usnesla historicko-filologická třída akademie vídeňské vydati Gindelyovu sbírku pramenů svým nákladem.²⁴⁷⁾ Gindely se chystal hned v lednu začítí s tiskem a 2. ledna znova o svém podniku přednášel v sedění akademie. S vydáváním pramenů však z příčin mně neznámých docela sešlo a jediným výsledkem Gindelyova vyjednávaní s akademií o tuto věc bylo otištění jeho přednášky z 2. ledna 1862 ve Zprávách akademických. Vyšla s názvem: *Meine Forschungen in fremden und einheimischen Archiven* (Sitzungsber. XXXIX. 1862, str. 3—16). Gindely tu nevykládá o postupu svého badání, ani o archivech, v nichž pracoval — přestává na některých poznámkách o archivech v Bernburce, Mnichově a Simancasu —, nýbrž naznačuje hrubými rysy hlavní výtěžky své tříleté práce pro dějiny let 1600

²⁴³⁾ Palackému 26. list., Höflerovi 18. list. 1860.

²⁴⁴⁾ Palackému 23. června 1861. V přednášce *Meine Forschungen* z 2. ledna 1862 se G. zmiňuje o tom, že české prameny chce vydati zvláště »und glaube, daß dies auf Landeskosten wird geschehen können.«

²⁴⁵⁾ Chlumeckému 9. července 1861; srov. Höflerovi 13. července.

²⁴⁶⁾ *Meine Forschungen* str. 17. V této přednášce uvádí G. podrobněji rozvrh chystané publikace.

²⁴⁷⁾ Chlumeckému 16. pros. 1861.

až 1648. Podrobněji líčí situaci evropskou v posledních letech vlády Rudolfovy, jak se mu jevila ve světle pramenů jím sebraných, a podává takřka program své chystané práce o Rudolfovi. Zmíniv se pak o významu svého materiálu pro dějiny I. 1618—1620, líčí širěji jeho důležitost pro I. 1620—1640, při čemž dovozuje nedostatečnost Avenelova vydání korespondence Richelieuovy a stručně vytyká hlavní výsledky svého badání o valdštejnské otázce. Na konec krátce vykládá o způsobu, rozsahu a rozvrhu zamýšlené publikace, jejíž význam vystihuje slovy: »Die ganze Quellensammlung soll einen Kanon für die Geschichte von 1600—1648 bilden und die Einwirkung jeden Staates auf die allgemeinen Ereignisse soll erschöpfend aus den verschiedenen Archiven dargestellt werden.«

Jinými většími pracemi literárními se Gindely r. 1861—2 nezaobýval. Snad vzniklo v té době jeho kratičké pojednání české *Počátky ústředních úřadův státu rakouského* (v Památkách archaeol. a místopisných V., 1862, str. 131—133), které je v podstatě pouhým výňatkem z prvního dílu spisu o Rudolfovi (str. 30—35).²⁴⁸ Jistě byl Gindely v té době činný žurnalisticky.²⁴⁹ Byl k tomu přiveden Chlumeckým, který jej vybízel již na podzim 1861, aby dopisoval z Prahy do Moravských Novin. Gindely vyhověl přání přítelovu a po některých odkladech začal koncem března 1862 zasílati politické dopisy do Moravských Novin, v čemž pak pokračoval skoro až do smrti Chlumeckého (v březnu 1863). Také napsal Gindely v té době dvojí *recensi o Chlumeckého Žerotínovi*, německou pro augsburskou Allgemeine Zeitung, českou pro Památky archaeologické.²⁵⁰ Konečně o prázdninách 1862 byl nucen zabývat se druhým dílem své učebnice pro gymnasia.²⁵¹

Léto a podzim r. 1862 přinesly Gindelymu rozhodnutí ve dvou otázkách, jež určily další běh jeho života. Nechtěje asi déle čekati na zasedání českého sněmu, k němuž od začátku roku 1861 stále nedocházelo — teprve r. 1863 byl sněm zase svolán — podal Palacký 15. července 1862 ve smyslu úmluvy s Gindelym písemní zadání k zemskému výboru. Navrhoval, aby bylo zřízeno místo zemského ar-

²⁴⁸ Snad i Gindelyovy články v druhém díle Riegrova Slovníku vyšlém 1862 (Cahera Havel, Crato) vznikly v té době, ač-li je G. nenapsal již dříve.

²⁴⁹ O tom podrobnějších zpráv se dovídáme z listů Gindelyových Chlumeckému z 16. XII. 1861, 21. I., 3. III., 10. III., 21. III., 18. IV., 5. V., 4. VI., 30. VI., 15. IX. a 29. XI. 1862. O obsahu politických dopisů Gindelyových zasílaných Mor. Novinám bude více pověděno v kapitole III.

²⁵⁰ O tom v listech Chlumeckému 3., 10. a 21. března a 18. dubna. Recenze v Allgem. Zeitung nebyla mi přístupna. Český referát vyšel v Pam. arch. V. 1863 str. 46—7. G. tu vyslovuje přání, aby spis Chlumeckého byl přeložen do češtiny. »Spisovatel, ačkoli úplně jazyku českému rozumí, přece psáti jím neumí.« Překlad takový potom vycházel v Mor. Novinách 1862.

²⁵¹ Chlumeckému 5. května 1862. Učebnice vyšla pak teprve r. 1865.

chiváře, s nímž byla by spojena povinnost připravovati pokračování jeho Dějin, a to místo aby bylo zadáno Gindelymu. Zemský výbor vyřídil ještě v červenci návrh Palackého příznivě. Dekretem z 29. července udělil Gindelymu zatímně místo zemského archiváře s ročním sluzným 1000 zlatých a dovolil mu, že si smí ponechati jinou veřejnou službu, kterou má neb dostane. Službu nastoupil Gindely 1. října roku 1862.²⁵²

Brzy potom byla příznivě rozřešena i otázka universitní profesury Gindelyovy. Již po Vánocích 1861 Gindely znova o ni jednal ve Vídni. Když pak v druhé polovici července dokončil tisk prvního dílu Rudolfa II., vypravil se opět do Vídne, aby se domáhal svého jmenování na pražské universitě.²⁵³ Od Helferta dostal hned zcela určitý slib, že jistě bude do Prahy jmenován. Ale na splnění toho slibu bylo mu čekati ještě delší dobu, než byly vyřízeny nezbytné formálnosti. Ačkoli se ve Vídni zdržel až do konce srpna, nedočkal se konečného rozhodnutí.²⁵⁴ Teprve císařským rozhodnutím z 19. října 1862 jmenován byl mimořádným profesorem rakouských dějin s posavadním platem a přidělen zatímně až do uprázdnění některé ze tří systemisovaných profesur historie pražské universitě.²⁵⁵

Zatím již také, nečekaje konečného rozhodnutí, Gindely 25. září slavil sňatek se svou nevěstou Minou Behseovou v Mnichově.²⁵⁶

Tak se rok 1862 stal důležitým mezníkem v životě Gindelyově. Archivářstvím a profesurou se mu dostalo pevného postavení i určité vymezených úkolů, jež měly přirozeně vliv také na směr jeho další činnosti vědecké. Jsa svým povoláním poután na Prahu, Gindely nepodnikal již velikých cest jako v letech předešlých, nýbrž jen cesty menší, sloužící hlavně k doplnění materiálu sebraného do r. 1861, jenž mu byl pro všechnu jeho potomní činnost zdrojem nevysychajícím. Běh jeho života v potomní době pozbývá rozmanitosti a neposkytuje mnoho látky životopisci. Jeho úřední činnost v postavení zemského archiváře vymyká se z rámce této rozpravy; stačí zmíniti se tu o ní

²⁵² Palacký, Zur böhmischen Geschichtsschreibung str. 139—143; dekret zem. výboru a listy Gindelyovy Höflerovi z 24. srpna a Helfertovi z 9. září 1862.

²⁵³ Chlumeckému 16. XII. 1861, 18. IV., 30. VI. a 20. VII. 1862.

²⁵⁴ Chlumeckému 22. VII., 26. VII. a 15. IX.; Höflerovi 24. VIII. — Za tohoto pobytu ve Vídni byl Gindely 28. července zván u Helferta, kde byli přítomni také oba Jirečkové a Tomek. (Viz Tomkovy Paměti II., str. 54.)

²⁵⁵ Podle přípisu z 10. list. 1862, jímž děkanství pražské university oznamovalo Gindelymu jeho jmenování cis. rozhodnutím z 19. října a ministerským dekretem z 28. října, byl G. jmenován mimoř. profesorem rakouských dějin »mit Belassung Ihres dermaligen Gehaltes und Vorrückungsanspruches« a »bis zur Apertur einer der an der hiesigen Hochschule für Geschichte systemmäßig bestehenden drei Professuren« zatímně přidělen této vysoké škole.

²⁵⁶ Höflerovi 24. srpna, Chlumeckému 15. září 1862.

jen zběžně také proto, že se o ní pojednává v dějinách zemského archivu. O Gindelyově činnosti profesorské možno bohužel podati jen několik vnějších dat. Leč ani postup jeho prací vědeckých nelze v té době sledovati tak podrobně jako v letech předešlých, protože o ní nemáme zpráv, jakých pro dobu do r. 1862 poskytovala bohatá korespondence Gindelyova. Ostatně není toho ani tolik potřeba. Vědecká činnost Gindelyova po r. 1862 je z největší části jen uskutečňováním plánů z doby předchozí. Bylo-li nám možno stopovati podrobněji, jak se tyto plány rodily a vyvíjely v mysli Gindelyově, nezáleží již tolik na tom, abychom podrobně věděli, kdy a jak pracoval o jejich uskutečňování. Zde možno a z nedostatku zpráv i nutno přestat na vytčení hlavních dat. Nelze-li však stopovati podrobně postup vědecké činnosti Gindelyovy po r. 1862, vznikání jednotlivých jeho prací, trvalým výsledkům této činnosti, jeho historickým spisům, dlužno ovšem věnovati nezmenšenou pozornost.

6. Práce o dějinách Rudolfa II. a třicetileté války v l. 1862—1892.

Změněné poměry životní, v něž Gindely vstoupil r. 1862, ani povinnosti, spojené s jeho úředním povoláním na universitě a v archivu zemském, neodvrátily ho od vědeckých prací, začatých s takovým úsilím v letech předchozích, naopak pokračování v těchto pracích bylo i potom hlavní jeho činností, již se přizpůsobovalo a podřizovalo vše ostatní. Proto je záhodno obrátiti se k ní nejdříve.

Z prací, začatých před r. 1862, zbývalo Gindelymu dokončiti především dílo o Rudolfovi II., jehož první svazek vyšel v létě r. 1862. Kdy a jak Gindely pracoval o svazku druhém, nevíme, ale jisto je, že byl dokončen v březnu 1865, kdy je datována jeho předmluva. Svazkem tím, jenž vyšel s názvem *Rudolf II. und seine Zeit 1600—1612, Band II.* (str. V + 365) a obsahuje dobu od polovice r. 1609 do smrti Rudolfovy, veliké dílo Gindelyovo o posledních letech tohoto nešťastného vladaře bylo ukončeno. Dílo mělo neobyčejný úspěch knihkupecký — první svazek bylo třeba již r. 1863 vydati podruhé a svazek druhý vyšel rovněž v dvojím vydání²⁵⁷⁾ —, a také odborná kritika přijala je s uznáním,²⁵⁸⁾ ale záhy se ozvaly hlasy,

²⁵⁷⁾ 15. června 1865 psal G. Helfertovi: »Mit dem größten Vergnügen schickte ich E. E. die Fortsetzung zu den ersten 10 Bogen der zweiten Auflage meines Werkes.« Protože druhé vydání I. svazku vyšlo již r. 1863, může se tato zmínka týkati jen druhého svazku. Sr. pozn. 242.

²⁵⁸⁾ O prvním díle napsal *Zap* v Památkách archaeol. V. (1863) str. 143: »Můžeme směle tvrditi, že v tom oboru [t. nových dějin] nikdo nepodnikl dílo takového objemu s tak veleobsáhlým důkladem, s jakým tuto před veřejnost vystoupil náš Gindely . . . Gindely v posledních letech ohromně pracoval.«

vytýkající mu namnoze právem rozličné dosti vážné nedostatky,²⁵⁹⁾ a ještě více a větších nedostatků bylo v něm shledáno od badatelů pozdějších, kteří se po Gindelym zabývali dobou Rudolfovou.²⁶⁰⁾ Ač spisu Gindelyovu po pravdě velmi mnoho lze vytýkati, nemůže přece býti pochyby, že to je dílo opravdu vynikající nejen svým rozsahem, nýbrž i věcnou hodnotou. Jeho význam je arci zase především v materiále pramenném, který tu je zpracován. Jsou to, jak víme, hlavně diplomatické korespondence, jež byl Gindely prozkoumal na svých

Jiný odborný posudek český o Gindelyově Rudolfovi není mi znám. Anonymní referent o Dějinách č. povstání I. v Čas. Čes. Mus. 1869 [Lepař?] se zmiňuje o svém rozboru Rudolfa II., ale nepodařilo se mi zjistiti, kde rozbor ten vyšel. Do německých Mittheilungen des Ver. für Gesch. d. Deut. in Böhmen 1865 (Beilage str. 117 násl.) napsal obšírný referát prof. Höfler, jenž svůj soud o knize shrnul v tato slova: »Das Drama, welches sich nun entwickelte und seinen Mittelpunkt an Rudolf II. gewann, war uns zwar in einzelnen Theilen durch die authentischen Correspondenzen von Zeitgenossen, durch die Werke Aretins, Chlumetzky's, Hammers, Hurters, Poirsons, Rommels u. a. nicht unbekannt und einen nicht ganz unwichtigen Beitrag können wir selbst uns rühmen hinzugefügt zu haben. Allein es fehlte die Ausfüllung erheblicher Lücken und selbst in Betreff des Bekannten und wie man annehmen konnte, sicher Gestellten, zeigte sich sehr bald durch die von Prof. Gindely aus spanischen, französischen, öst., böhm., bairischen, pfälzischen, sächsischen, anhaltischen Archiven zusammengetragenen wertvollen Notizen, daß die ganze bisherige Forschung über die 12 Jahre in Frage gestellt, neu aufgegriffen, wesentlich bereichert sei.« O novinářských kritikách I. dílu Rudolfa zmiňuje se G. v listě psaném Höflerovi 24. VIII. 1862: »Die deutschen Zeitungen in Prag Bohemia, Tagesbote und Morgenpost haben in mehrfachen und längeren Artikeln mein Werk günstig besprochen, die böhmischen Journale, obwohl ich ihnen Exemplare zugeschickt habe, haben dessen nicht einmal erwähnt.«

²⁵⁹⁾ Nepříznivou kritiku o prvním díle Rudolfa přinesla vídeňská Katholische Literaturzeitung, jejíž příslušný ročník nebyl mi přístup. Gindely odpovídá na ni v druhém vydání prvního svazku v pozn. na str. 8. Také se jí dotýká v listě k Chlumeckému z 15. září 1862: »Was die Kritik der Kathol. Literaturzeitung betrifft, so hat sie mich im Moment geärgert. Seitdem habe ich sie ganz vergessen. Mich wegen Philipps II. Verurteilung anzugreifen ist mir gleichgültig. Die Geschichte mit Perez und Montigny zu verdrehen macht Katholiken keine Ehre. Deine Frage, wohin mein Verleger Exemplare meines Werkes geschickt, glaube ich so zu verstehen, daß du irgendwo eine Kritik in mir günstiger Weise hervorrufen wollest. Liebster Freund, ich bitte dich, mache dir keine Mühe, deine Gesundheit fordert die steteste Schonung und der Tadel der Kathol. Literaturzeitung berechtigt mich eine bessere Behandlung vom protest. Deutschland zu hoffen.« Naděje na uznání protestantů se však nesplnila. Aspoň *Noorden* ve spise »Zur Würdigung Loebells« vyšlém r. 1864 vyslovuje (str. 93) domněni, že Gindely je ultramontán, poněvadž své dějiny Rudolfa II. začíná teprve rokem 1600 a to »in solcher Kunst des Verschweigens der vorhergegangenen Ereignisse und in der einseitigen Benutzung gerade desjenigen archivalischen Materials, welches seinen Behauptungen über die aggressive protestantische Politik zustatten kam.« Sr. *J. Jung*, Julius Ficker (1907) str. 353 pozn. 5.

²⁶⁰⁾ Srov. *Kybal*, Jindřich IV. a Evropa v l. 1609—1610 (1909) str. 189—191.

velikých cestách po archivech evropských. Z těchto pramenů, před tím většinou buď docela neznámých neb aspoň soustavněji neužitých, Gindely vytěžil tolik nového pro poznání posledního, historicky nejvýznamnějšího období vlády Rudolfovy, že se jeho dílo stalo nezbytným východiskem a základem všeho pozdějšího badání o té době. I když se toto badání obrací proti Gindelymu a výsledkům jeho práce, nemůže popřít, že kráčí v jeho šlépějích, cestami od něho objevenými a vyšlapanými. Ani veliký a právem vysoko ceněný podnik mnichovské akademie, známé Briefe und Acten zur Geschichte des dreiszigjährigen Krieges, jež nejvíce přispěly k částečnému znehodnocení díla Gindelyova, nevykajají se z toho pravidla.²⁶¹⁾ Ano právě tato publikace nám umožňuje ocenit velikost a význam sběratelské práce Gindelyovy i jeho podivuhodnou schopnost vybrati ze spousty pramenné látky, jež prošla jeho rukama, takřka na ráz věci skutečně důležité.²⁶²⁾

S touto schopností souvisí arci vážný nedostatek, který jsme poznali již v dřívějších pracích Gindelyových a který také v jeho díle

²⁶¹⁾ První práce pro Briefe und Acten konaly se za Gindelyova pobytu v Mnichově na jaře 1861. Gindely sám o tom psal 22. května 1861 Höflerovi a o den později, 23. května, Chlumeckému. Obě zmínky jsou velmi charakteristické pro způsob Gindelyovy práce badatelské. V listě psaném Chlumeckému se praví: »Man beschäftigt sich jetzt in München auf Kosten des Königs die Korrespondenzen der Union und Liga von 1608 in den Druck zu geben. Wenn die Arbeit so fort geht, und voraussichtlich wird dies nie anders der Fall sein, so werden sie wohl in 100 Jahren fertig. Ich muß lachen, wenn ich Ungeschicklichkeit und Hülflosigkeit ansehe, mit der man summa summarum in 8 Monaten 2 Bände bearbeitet und noch nicht zu Ende gebracht hat, die alles in allem mir 3 Tage Arbeit gekostet haben. Man schreibt hier Dinge ab, deren Wichtigkeit ich schlechterdings nicht begreife, langathmige Gegenschriften.« Podobně v listě k Höflerovi G. píše: »Nun sind am hiesigen Archive mehrere Schreiber beschäftigt — denn die Herren selbst arbeiten nicht — um alles mögliche zu kopiren . . . Die Abschreiber kopiren unverdrossen an einem Foliant, während hunderte zu lesen und zu excerpieren sind, um fertig zu werden.«

²⁶²⁾ Sr. případný úsudek *M. Rittera* v jeho stati o druhém svazku Gindelyovy Gesch. des 30j. Krieges, otiské v příloze k Allg. Zeitung 1878 č. 102. Ritter se tu zmiňuje o Gindelyově Rudolfovi II. a praví: »Mit diesem früheren Werke teilt die neue Arbeit auch die längst bekannten Vorzüge. G. sucht, unbekümmert um fremde Anschauungen und Bücher, die Ereignisse aus den ungedruckten Acten zu erforschen. Und wie jeder größere politische Vorgang sich in Verhandlungen entfaltet, in welche eine Regierung nach der anderen eintritt, so wandert er von Archiv zu Archiv, um aus weit zerstreuten Spuren Plan und Verlauf der Vorgänge zu ermitteln. Auf diese Weise ist es ihm gelungen in der Geschichte Rudolfs II. ganze Reihen von unbekanntem Bestrebungen und Verhandlungen aufzudecken.« A posílaje Gindelymu výtisk svého díla »Acten zur Gesch. des 30j. Krieges«, jež se týkalo doby Rudolfovy, psal mu, aby jej přijal »als ein Zeichen der Anerkennung, welche ich Ihnen für Ihre bahnbrechenden Arbeiten auf gleichem Gebiete schulde«. (List z 2. II. 1871.)

o Rudolfovi II. často nepříjemně se pocituje: nepřesnost a nekritičnost v užívání pramenů. Hojně doklady nepřesnosti byly v Gindelyově »Rudolfovi« zjištěny potomním badáním a není je tu třeba uváděti. Nekritičnost se jeví v přílišné důvěřivosti auktorově jak ke zprávám vyslaneckých relací, jež nebývají vždy věcně zcela spolehlivé, tak zvláště k úsudkům jejich pisatelův o poměrech a osobách tehdejší doby. Možno skoro říci, že Gindely na tyto poměry a osoby pohlíží namnoze takřka očima španělských vyslanců, kteří mu byli hlavními a ovšem zhusta jednostrannými zpravodaji a jejichž působení přičítá někdy větší význam, než jaký skutečně mělo. Spoléhaje příliš jednostranně na svůj hlavní pramen, vyslanecké relace, Gindely naopak skoro docela nedbá jak starších spisů historických, tak novější odborné literatury o době Rudolfově a proto někdy tápe v nejistotě, nebo přímo se dopouští nesprávnosti i tam, kde nebylo nemožno zjistiti pravdu.

Jak proti methodě Gindelyova díla, tak proti jeho pojetí hlavních zjevů té doby možno dnes leccos namítati. Samého Rudolfa Gindely zajisté posuzuje příliš přísně, jeho vladařskou nezpůsoblost líčí větší, než byla, a o upřímnosti jeho náboženského přesvědčení pochybuje jistě neprávem. Také jiné osoby, vystupující v jeho díle, pojímá příliš jednoduše, přímočarě, nepokoušeje se o hlubší psychologické vystižení jejich povahy a jednání. S jeho hodnocením jednotlivých osob a událostí, o nichž jedná, rovněž nelze vždy souhlasiti.²⁶³⁾ Nezcela neprávem bylo Gindelymu vytýkáno, že v díle svém, jednaje o sporu mezi Matyášem a Rudolfem, příliš do popředí postavil otázku českou, že nedoceníl význam sporu o Jülich.²⁶⁴⁾ Ale výtku tu možno oslabiti upozorněním, že k práci o Rudolfovi Gindely byl přiveden studiem českých dějin, že mu vlastně šlo o kus dějin českých nebo nejvýš rakouských, kdežto naopak otázkám, které nesouvisely přímo s dějinami českými a rakouskými, od počátku vědomě věnoval menší pozornost.²⁶⁵⁾ Je přirozeno, že tímto zásadním stanoviskem byl Gindely sveden k jednostrannému pojímání věci, k přeceňování některých momentův a podceňování jiných. Ale

²⁶³⁾ Velmi příkře soudí po té stránce o Gindelyově Rudolfovi *Kybal* na uv. m., s jehož úsudkem však nemohl bych ve všem souhlasit.

²⁶⁴⁾ Tak zvláště *Kybal* str. 190.

²⁶⁵⁾ 26. VII. 1860 psal G. Höflerovi z Haagu: »Die Korrespondenzen mit Deutschland sind besonders zahlreich über die Jülichischen Angelegenheiten und diese studiere ich nicht.« A 18. XI. 1860 psal témuž z Paříže: »In München habe ich noch nicht die Geschichte der Union studiert, in Bernburg hat mich nur das, was auf Böhmen Bezug hat, interessirt. Die Hauptthätigkeit der Union fällt mit dem Jülichischen Streit zusammen und darüber habe ich nie ein Aktenstück excerpirt, weil mir dieser Streit maßlos langweilig erschien und es dabei am Ende zu nichts ordentlichem kam, weil der 30j. Krieg dazwischen trat.«

tento nedostatek, jež pozdější badání snadno mohlo odstraniti, je zajisté příliš pochopitelný, aby bylo správně vytykáti jej dílu Gindelyovu příliš přísně. Mnohem vážnějším jeho nedostatkem jest, že se v něm nepřihlíží k vnitřním poměrům, že se tu vypisují skoro jen diplomatická vyjednávání, často únavná, aniž se vystihuje souvislost událostí s vnitřním vývojem zemí, jichž se týkají. Gindely sám původně chtěl podati mnohem více, chtěl vypsati svým dílem zároveň »kulturní stav v Čechách« a nepochybně i v jiných zemích Rudolfových.²⁶⁶⁾ Z toho však uskutečnil jen málo. Kapitola o dvoře Rudolfově a ústředních úřadech jeho říše, ještě dnes pozoruhodná, je pouhým náběhem k tomu. I po stránce formální možno posléze knize Gindelyově vytykáti nedostatek pečlivější zpracovanosti.²⁶⁷⁾ Ale přes to vše Gindelyův Rudolf II. patří k nejcennějším a vsutku základním dílům o novějších dějinách českých a rakouských.²⁶⁸⁾

Dokončením spisu o Rudolfu II. získal Gindely možnost věnovati se dílu, na něž se již dlouho chystal, a jehož vydání ohlašuje také v předmluvě k druhému svazku svého »Rudolfa II.«,²⁶⁹⁾ k dějinám českého povstání v l. 1618—1620. Že o díle tom pracoval již před ukončením spisu o Rudolfovi, dokazuje jeho rozprava o volbě císaře Ferdinanda II. r. 1619, uveřejněná r. 1864 s názvem *Die Kaiserwahl in Frankfurt im J. 1619* (Oest. Revue I., 1864, str. 79—101). Tato rozprava, založená podle poznámky auktorovy na diplomatických korespondencích státních archivů rakouských, bavorských, francouzských a španělských, jest ukázkou z Gindelyových Dějin třicetileté

²⁶⁶⁾ Palackému 26. XI. 1860.

²⁶⁷⁾ 10. VIII. 1861 psal sice G. Chlumeckému: »Was meine Arbeit betrifft, so können Sie gewiß sein, daß ich vor mehr wie 2 Jahren nicht einen Bogen veröffentlichte; die Arbeit ist zu schwer und ich will die Feile ordentlich an sie legen.« Ale víme již, s jakým chvatem a za jakých okolností pracoval o prvním svazku toho spisu; viz výše str. 216.

²⁶⁸⁾ S pracemi o dějinách Rudolfa II. souvisí Gindelyova přednáška konaná ve společnosti nauk »über ein verloren gegangenes von H. Jeník von Waldstein verfasstes böhmisches Buch: Geschichte der Jahre 1606—1612«, z níž byl uveřejněn pouze zcela stručný výtah ve Zprávách král. č. spol. nauk za r. 1863. Jedná o spise, jež p. Henyk z Valdštejna dal tisknouti ve své tiskárně v Dobrovicích, jehož vlastním původcem však byl asi Václav Magrle ze Sobíšku; spis ten byl zabaven, protože se v něm neuctivě mluvilo o členech dynastie. O věci té psal později J. Jireček, Některé příhody p. Henyka z Valdštejna (Osvěta 1878) a ve své Rukověti k děj. č. literatury (pod hesly Henyk z Valdštejna a Magrle).

²⁶⁹⁾ Na konci tohoto spisu (II. 362) G. ohlašuje, že zamýšlí napsati také »eine detaillirte Geschichte der Ereignisse von 1613—1620«. Pokud však vím, nezabýval se nikdy vážněji přípravami k takovému dílu. Ano 23. IX. 1861 oznamuje Chlumeckému, že hodlá napsati pět spisů o dějinách l. 1600—1648, výslovně prohlášen: »die Geschichte von 1613—1616 werde ich nicht schreiben, sondern seiner Zeit gleich mit 1617 beginnen«.

války (z druhého svazku). O prvním svazku tohoto díla Gindely pracoval asi do konce r. 1868, věnuje při tom obzvláštní péči jeho stránce formální.²⁷⁰⁾ V květnu 1869 byl svazek ten již vytištěn;²⁷¹⁾ byl vydán s názvem *Geschichte des dreissigjährigen Krieges. I. Abteilung: Geschichte des böhmischen Aufstandes von 1618 I. Band* (Praha 1869; str. XVI + 486). V předmluvě datované 11. května 1869 Gindely vykládá plán celé své práce. Podle toho neměly to býti pouze dějiny českého povstání, nýbrž dějiny celé třicetileté války, jež se měly skládati ze čtyř oddělení. První mělo obsahovati dějiny českého povstání v l. 1618—1620, druhé léta 1621—1629, to jest dobu t. zv. dánské války, třetí dějiny Gustava Adolfa, Valdštejna a jejich doby až asi do pražského míru, čtvrté pak poslední léta třicetileté války od míru pražského až do míru vestfálského. O prvním z těchto oddělení Gindely poznamenává, že nic nepřekáží jeho rychlému ukončení, protože všechno potřebné badání pro ně je hotovo.

Ve skutečnosti práce nepokračovala tak rychle, jak si Gindely původně představoval. Zprvu se ovšem domníval, že druhý svazek jeho díla bude moci vyjít již na podzim r. 1870. V březnu toho roku psal Palackému, že »po celou zimu pracoval seč byl« a proto doufá, že mu v listopadu odevzdá druhý svazek svého díla, který »bude sahat až téměř k bělohorské bitvě«.²⁷²⁾ A počátkem května oznamoval Helfertovi, že máje na universitě na letní semestr dovolenou, odebere se v nejbližších dnech do Řídké u Mníšku, aby se tam až do konce srpna věnoval výhradně práci o druhém svazku českého povstání, který má vyjít do konce toho roku.²⁷³⁾ Ale brzy potom byla Gindely stížen vážnou chorobou, která jej déle než dva roky zdržovala od jakékoli práce. Teprve od konce r. 1872 mohl se k ní zase zneváhnla vraceti.²⁷⁴⁾

Hned potom jal se znova zabývati otázkami souvisícími s jeho hlavním životním dílem. Již r. 1873 vyšla jeho rozprava *Über die Erbrechte des Hauses Habsburg auf die Krone von Ungarn in der Zeit von dem J. 1526—1687* (Arch. für österr. Gesch. LI, str. 195—240). K řešení této otázky byl Gindely, jak sám udává, přiveden prací o dějinách třicetileté války, kde mu bylo zabývati se právní stránkou volby Ferdinanda II. na trůn uherský. Jeho zájem o ni byl však zvý-

²⁷⁰⁾ 4. pros. 1868 psal Helfertovi: »Was mein eigenes Werk betrifft, so schreibe ich es jetzt fast noch einmal um, damit die Form so gewählt wie möglich sei.«

²⁷¹⁾ 19. kv. 1869 G. oznamoval Helfertovi: »Durch Habietinek erlaube mir heute Ihnen den ersten Band meiner Geschichte des 30j. Krieges zu übersenden.«

²⁷²⁾ Palackému 26. bř. 1870.

²⁷³⁾ Helfertovi 11. května 1870.

²⁷⁴⁾ Podrobnější zprávy o této chorobě viz doleji str. 289.

šen nedávným sporem mezi Lustkandlem a Deákem, z nichž první dokazoval (r. 1863) naprostou dědičnost trůnu uherského v rodě habsburském již před r. 1687, druhý však ji právem popíral, dovzuje, že koruna uherská byla v rodě habsburském dědična toliko po meči a že si stavové uherští mohli z princů panujících rodu zvoliti kteréhokoli. Opíraje se o důležité dokumenty z archivu ministerstva vnitra, Gindely rozbořem zpráv o volbách králův uherských z rodu habsburského do r. 1687 dospěl výsledku skoro shodného s Deákovým, jehož správnost se dnes obecně uznává.²⁷⁵⁾

Přiblížil-li se Gindely touto rozpravou předmětu svého hlavního díla, teprve někdy na podzim r. 1874 po návratu z Vídně, kde v r. 1873—4 vyučoval korunního prince Rudolfa, mohl se oddati přímo práci o něm.²⁷⁶⁾ Ačkoli bylo mu na počátku překonávati nesmírné obtíže, aby se zase vpravil do práce, již se skoro čtyři roky ani nedotkl, přece se záhy těšil naději, že s druhým svazkem bude hotov za několik měsíců. Koncem listopadu 1874 psal Helfertovi, že chce s tiskem toho svazku začíti ve 3—4 měsících.²⁷⁷⁾ Po čtyřech měsících sice svazek hotov nebyl, naopak Gindely ještě zápasil s neszázemi formálními, jež mu působila rozmanitost a složitost látky určené pro tento svazek, ale přece doufal, že rukopis dokončí za několik neděl.²⁷⁸⁾

²⁷⁵⁾ Srov. na př. Huber—Dopsch, Öst. Reichsgeschichte (1901), str. 170 a Turba, Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion 1156—1732 (1903).

²⁷⁶⁾ 3. list. 1874 psal Helfertovi, že od návratu do Prahy (v srpnu) zase pracuje s plnou silou: »Literarische Anzeigen, Lehrbücherarbeiten nahmen mich die ersten sechs Wochen in Anspruch, jetzt bin ich ganz in böhmischen Aufstand versunken und führe die Arbeit energisch weiter. Ich habe jetzt viel nachzuholen, die drei Jahre geistiger Trägheit haben mich in jeglicher Beziehung zurückgebracht. Ich habe die Tausend meiner Forschungen festzuhalten vergessen und bin der weiteren literarischen Entwicklung nicht gefolgt. Dies alles gut zu machen ist jetzt ein großes Stück Arbeit, aber meine mit jedem Tage sich kräftigende Gesundheit hilft mir dies Ziel zu erreichen.«

²⁷⁷⁾ Helfertovi 30. list. 1874: »Ich arbeite jetzt mit aller Kraft an dem zweiten Band des böhmischen Aufstandes, mit dessen Druck ich in 3—4 Monaten beginnen will. Wenn ich damit fertig sein werde, werde ich damit meine Auferstehung von den Todten feiern.« Před tím v srpnu, v zadání k zemskému výboru z 26. srpna 1874, ohlašoval G., že druhý díl Dějin českého povstání vyjde »im nächsten Frühjahr«.

²⁷⁸⁾ Helfertovi 22. března 1875: »Ich bin jetzt vollständig in den zweiten Band des 30jährigen Krieges vergraben und hoffe mit dem Manuskript in den nächsten Wochen fertig zu werden. Die Arbeit ist mir schwerer als je geworden, nicht weil meine Kräfte erlahmen, denn diese besitze ich wie nur je, sondern weil der Gegenstand außerordentlich schwierig ist. In diesem zweiten Bande behandle ich die gleichzeitige Geschichte Europas, es ist darin ebensoviel von Deutschland, England, Frankreich, Spanien, Ungarn wie von Böhmen die Rede und nun entsteht die Schwierigkeit, wie ich die ganze Erzählung so gruppieren soll, daß sie wie ein Ganzes, wie ein Roman aus einem Guße erscheint. Das ist jetzt die Schwierigkeit, die ich bewältigen muß, wenn

To se však nestalo. Poznáváje, že k dokonalému pochopení události, o nichž mělo se jednati ve svazku druhém, je nezbytně třeba znáti důkladně rozličné události pozdější, na než mělo dojiti teprve ve svazku třetím, Gindely se rozhodl odložití dokončení svazku druhého, až by zpracoval také látku určenou pro svazek třetí, a vydati pak oba svazky současně. Do února 1876 dospěl s prací tak daleko, že doufal počítati s tiskem obou svazků za šest až osm neděl.²⁷⁹⁾ Ale i potom se ještě zdržel tak, že druhý svazek byl dotištěn teprve koncem r. 1877 a vyšel v prvních dnech r. 1878²⁸⁰⁾ s názvem *Geschichte des dreissigjährigen Krieges, I. Abteilung: Geschichte des böhmischen Aufstandes von 1618. Bd. II.* (Praha 1878; str. XVI + 442). Zatím se již tiskl také svazek třetí, který vyšel ještě toho roku: *Geschichte des dreissigjährigen Krieges, I. Abteilung. Band III.* (Praha 1878; str. XII + 496).

Již před tím však uveřejnil Gindely jednotlivé ukázky z obou těchto svazků. R. 1876 vyšly jeho české rozpravy *O postavení Francie k povstání českému v l. 1618—1620* (Čas. Česk. Mus. 1876, str. 1—34), *Bitva na Bílé Hoře* (ibid. str. 213—239) a *Schütze Ferdinanda II. a stavů rakouských na hradě vídeňském* (Světozor X., str. 360 násl.). Německy vydal Gindely r. 1876 popis bitvy bělohorské s názvem *Die Schlacht auf dem weissen Berge* (Beilage zur Allgem. Zeitung 1876, Nro. 156 násl.; srov. výtah v příloze k »Bohemii« 1876, Nr. 156 násl.) a r. 1877 rozpravu *Die Verhandlungen des Kaisers und der ungarischen und böhmischen Stände mit der Pforte in den Jahren 1619—1620* (Sitzungsber. der böhm. Ges. d. Wiss. 1877, str. 49—61).²⁸¹⁾ Zvláště důležitým doplňkem třetího svazku

ich mit dem Manuskript fertig werde, und das jetzt allein meine Sorge ausmacht. Ich muß mich eigens mit E. E. besprechen, um zu erfahren, wie Sie jenes harmonische Ganze aus jenen Tausenden von Nachrichten bilden, die der Geschichte Oesterreichs zu Grunde liegen, ich möchte mich jetzt über die Methode Ihrer Arbeit informieren.«

²⁷⁹⁾ Helfertovi 13. února 1876: »Wie schwer die verschiedenen Arbeiten auf mir lasten, können E. E. daraus entnehmen, daß ich gleichzeitig den zweiten und dritten Band meiner Geschichte des böhm. Aufstandes arbeiten mußte und mit dem Drucke beider Bände in etwa 6—8 Wochen beginnen werde. Es ließ sich dies nicht anders tun, ich konnte Licht in verschiedene Ereignisse des zweiten Bandes nur dann bringen, wenn ich die folgenden Ereignisse genau studirt hatte und so entschloß ich mich zur Bearbeitung beider Bände und zur gleichzeitigen Publication derselben.«

²⁸⁰⁾ Již 6. ledna 1878 psal G. Helfertovi: »Ihre freundlichen Zeilen und die Anzeigen in der Wiener Zeitung erhielt ich seiner Zeit rechtzeitig zugeschickt und ich danke für die wohlwollende Art und Weise, wie Sie mein Werk anzeigten. . . Mit dem dritten Band bin ich vollständig fertig und habe ihn der Druckerei übergeben; der Druck schreitet langsam vorwärts, es ist dies aber nicht meine Schuld.«

²⁸¹⁾ S názvem »Zwei Fragmente aus Gindely's demnächst erscheinendem 2ten Bande der Geschichte des böhm. Aufstandes« otiskla pražská Bohemia

Dějiny třicetileté války je však samostatná, r. 1877 vydaná sbírka historických zpráv o bitvě bělohorské, *Die Berichte über die Schlacht auf dem Weissen Berge bei Prag* (otisk z Arch. für öst. Gesch. LVI, 1878; str. 1—179). Tato kniha, jež trpí známými nedostatky dřívějších edicí Gindelyových, byla velmi příkře odsouzena auktozem podrobného a cenného spisu o bitvě bělohorské J. Krebsem.²⁸²) Jedna z výtek Krebsových, týkající se účasti P. Dominika v bitvě bělohorské, byla Gindelymu podnětem k pozdější rozpravě o P. Dominikovi, vydané r. 1884 s názvem *Ein Beitrag zur Biographie des Pater Dominicus a Jesu Maria des Zeitgenossen der Schlacht auf dem Weissen Berge* (Arch. f. österr. Gesch. LXV, 1884; str. 137 až 152), kde se nově objevenými prameny snaží dokázat správnost svého původního tvrzení.

Vydáváje druhý a třetí svazek Dějin českého povstání, měl Gindely látku čtvrtého svazku zpracovánu již tak, že jej chtěl vydati ještě v témž roce.²⁸³) Toho arci nedokázal. Roku 1879 vydal sice ukázkou z něho českou stať *Popravy v Praze po bitvě bělohorské* (Čas. Čes. Mus. LIII., str. 135 násl.), ale svazek sám nebyl v rukopise hotov před koncem r. 1879²⁸⁴) a vyšel teprve r. 1880, jsa označen titulem *Geschichte des dreissigjährigen Krieges, II. Abteilung: Die Strafdekrete Ferdinands II. und der pfälzische Krieg 1621—1623* (Praha 1880; str. XVII + 597).

Všechny čtyři svazky Gindelyových Dějin třicetileté války vyšly současně také v paralelním vydání českém o názvu *Dějiny českého povstání* (díl I. 1869, str. III + 411; díl II. 1878, str. XI + 336; díl III. 1878, str. 333 + XLVIII; díl IV. 1880, str. VIII + 463).²⁸⁵)

v příloze č. 283 a 284 z r. 1877 dvě krátké stati: »I. Die Verwüstung der Prager Domkirche, II. Die Katastrophe von Jičín.«

²⁸²) Viz o tom doleji str. 236.

²⁸³) Helfertovi 6. ledna 1878: »In der Ausarbeitung des vierten Bandes habe ich schon einen mächtigen Schritt vorwärts getan und ich lebe der Überzeugung, daß auch dieser Band noch heuer 1878 in Ihre Hände kommen wird. Ich arbeite so rüstig vorwärts; leider wird mir das Archivstudium in den nächsten Jahren noch viel Zeit wegnehmen, denn es genügt nicht, daß ich die drei Monate der großen Ferien dazu verwende, ich muß jetzt auch die Osterferien dazu verwenden und werde sicher im heurigen Jahre beginnen, indem ich diesmal beide Zeiträume in Wien zubringen werde.«

²⁸⁴) Helfertovi 1. pros. 1878: »Ich brauche noch etwa sechs Wochen um die Revision des 4. Bandes meiner Geschichte des 30j. Krieges zu beenden und den Band der Öffentlichkeit zu übergeben.«

²⁸⁵) 29. pros. 1866 psal Gindelymu nakladatel Tempsky, že je ochoten převzít české vydání Dějin 30leté války; bude je vydávati po sešitech a to v 1000 exemplářů. — 10. dub. 1870 však mu oznamoval, že místo 1000 dal tisknout 1500 exemplářů. »Wenn auch der Erfolg nicht ganz nach Wunsch ausfiel, so gebe ich doch die Hoffnung nicht auf, später noch von diesem Buche einen entsprechenden Absatz zu erzielen.« Zvyšuje mu smluvený honorář.

Toto české vydání je překlad díla německého, jež dlužno pokládati za originál, a to překlad formálně velmi nedokonalý, plný slohových tvrdostí a také věcně zhusta nepřesný, tak že jeho čtení vzbuzuje mnohem nepříznivější dojem o spisovatelském umění Gindelyově, než čtení německého originálu.²⁸⁶)

Když vyšel čtvrtý svazek Dějin třicetileté války, Gindely byl přesvědčen, že další svazky budou následovati velmi rychle. Koncem r. 1880 psal Helfertovi, že je úplně hotov s přípravnými pracemi pro dalších pět svazků, jež hodlá vydati rychle za sebou.²⁸⁷) Co měly obsahovati tyto připravené svazky, nevíme, a není také jasno, zda jimi celé dílo mělo býti ukončeno. Jisto je, že v té době již Gindely nezamýšlel napsati dějiny celé třicetileté války, nýbrž chtěl své Dějiny ukončiti smrtí Valdštejnovou nebo mírem Pražským. Již v předmluvě k českému vydání druhého svazku svých Dějin z r. 1878 — v německém vydání tato část předmluvy schází — Gindely ohlašuje určitě, že své dílo o třicetileté válce ukončí smrtí Valdštejnovou, že se tedy jeho spis bude týkati jen l. 1618—1634. A v autobiografické črtě z r. 1881 opakuje výslovně, že dějiny třicetileté války chce dovésti jen k míru pražskému, tedy k r. 1635.²⁸⁸) Zdá se tudíž, že oněch připravovaných pět svazků mělo obsahovati to, co ještě zbývalo do r. 1634 neb 1635. Ze svazků těch však za života Gindelyova nevyšel ani jediný.

Uveřejňoval ovšem i v těch letech hojně příspěvky k dějinám pozdějšího období třicetileté války, jež těsně souvisí s jeho hlavním dílem. Nehledíme-li k pracím o Valdštejnovi a o pobělohorské protireformaci v Čechách, kterým v literární činnosti Gindelyově pro jich rozsah a význam přísluší místo zvláštní, patří sem nejprve stať *Eine Heirat mit Hindernissen. Geschichte der Verhandlungen zur Vermählung der Infantin Marie von Spanien 1621—1631*, vydaná roku 1884 (v I. ročníku časopisu Zeitschrift für allgemeine Geschichte, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte, jež tehdy vydával H. Zwiedineck-Südenhorst, str. 481 násl.); dále spis *Fried-*

²⁸⁶) Český tento překlad je prý dílem J. Pažouta, bezpečného svědectví o tom nemám. Rozličné věcné nesprávnosti vytkl mu Kalousek v Osvětě 1880 v úvaze o IV. díle; srov. doleji v pozn. 395.

²⁸⁷) Helfertovi 2. pros. 1880. Rovněž v autobiografické črtě »Von Archiven zu Archiven« z r. 1881 (Archival. Zeitschr. VI., 266) G. praví: »Mit den Forschungen für die Zeit bis 1635 bin ich, so weit dies die österreichischen, deutschen, französischen und spanischen Archive betrifft, im Laufe der verfloßenen neunzehn Jahre zum größten Teil fertig geworden. Dringend nötig erscheint noch die Einsichtnahme des englischen, dänischen und schwedischen Staatsarchivs.« G. však vyslovuje naději, že této povinnosti bude »zum größten Teil« zbaven prací jiných, edicemi pramenů a zprávami čerpanými z archivů již prozkoumaných.

²⁸⁸) Archival. Zeitschrift VI. (1881) str. 265.

rich V. von Pfalz, der ehemalige Winterkönig von Böhmen seit dem Regensburger Deputationstag vom J. 1622 bis zu seinem Tode, vyšly r. 1885 (v Pojednáních král. české společnosti nauk, ř. VI., sv. 12, stran 42 in 4°) a vypisující podrobně marné snahy nešťastného krále o dosažení ztraceného panství rodového i hodnosti kurfiřtské. Také možno tu uvéstí rozpravu *Die Gegenreformation und der Aufstand in Oberösterreich im J. 1626* (Sitzungsber. Wien. Akad., Band 118, 1889, str. 56), která byla brzy překonána spisem F. Stieveho o témž předmětu, více než desetkrát objemnějším a ovšem i mnohem důkladnějším.²⁸⁹⁾ Důležitým příspěvkem k dějinám pozdějšího období třicetileté války je dále spis *Die maritimen Pläne der Habsburger und die Anheilmahme Kaiser Ferdinand II. am polnisch-schwedischen Kriege während der Jahre 1627—1629* (v Denkschriften Wien. Akad. 1891, IV., str. 1—54, in 4°, s podnázvem »Ein Beitrag zur Geschichte des 30jähr. Krieges«), kde Gindely hlavně materiálem ze Simancasu a Bruselu doplňuje starší práce o tomto předmětu, a přímo za doplněk Gindelyových Dějin 30leté války možno pokládati obšírnou biografii sedmihradského knížete Bethlena Gabora, kterou vydal Gindely společně s maďarským historikem Acsádym r. 1890 ve veliké sbírce illustrovaných biografií uherských s názvem *Bethlen Gábor és udvara 1580—1629* (stran 246), i současně vydaný Bethlenův diplomatář: *Acta et documenta historiam Gabrielis Bethlen Transilvaniae principis illustrantia* (str. 543).²⁹⁰⁾

²⁸⁹⁾ Práce *Stieveova* Der oberöst. Bauernaufstand des J. 1626 vyšla roku 1891 ve 2 svazcích, z nichž prvý má 344, druhý 320 stran. V úvodě čte se neobyčejně příkrý odsudek Gindelyovy práce a jeho vědecké činnosti vůbec. Stieve tu (str. VII) píše: »In neuester Zeit hat sich dann A. Gindely für einen 1889 . . . veröffentlichten Aufsatz Die Gegenreformation und der Aufstand in Oberöst. im J. 1626 auf die münchener Akten berufen. Wer wie ich den großen Werken dieses fruchtbaren Schriftstellers nachgearbeitet und dabei gesehen hat, wie er aus ungeheueren Aktenmassen nur einzelne Stücke herausfischt und diese in der Regel entweder mißverstehet oder höchst ungenau wiedergibt oder sogar nur zum Teil und nicht selten mit Übergehung des Wichtigsten ausbeutet, den wird es nicht überraschen, daß die erwähnte kleine Schrift die gleichen Gebrechen der Forschung kundgibt und daß sie, obwol der Verfasser für sie gegen seine Gewohnheit auch gedruckte Werke benutzt hat, die Kenntnis der Geschichte des Aufstandes soviel wie gar nichts fördert.« Sr. dole pozn. 306.

²⁹⁰⁾ Maďarský název této edice zní: *Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez*. Vyšla nákladem uherské akademie. V pozůstalosti Gindelyově zchoval se též německý text spisu o Bethlenu Gaborovi, připravený k tisku. Snad dojde k jeho uveřejnění ve spisech vídeňské akademie. Dvě ukázky tohoto německého textu vyšly r. 1890 v Ungarische Revue X. s názvem *Zur Geschichte Gabriel Bethlens* (I. Bethlens Heirat mit Katharina von Brandenburg; II. Die Erhebung Ferdinand III. auf den ung. Thron). — Vydání spisu o Bethlenu Gaborovi způsobilo Gindelymu hněv jeho krajana ve

K dalšímu vydávání svých Dějin 30leté války se Gindely po r. 1880, kdy byl vyšel svazek čtvrtý, již nedostal. Teprve po jeho smrti r. 1901 vydal J. Hirn z jeho pozůstalosti s názvem *Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges* pět kapitol chystaného dílu pátého, jež se týkají událostí z l. 1623—1627 (v Arch. f. österr. Gesch. LXXXIX; str. 1—243).²⁹¹⁾

Vídni žijícího, známého historika J. Fiedlera, který sám po léta zabýval se tímto thematem. G. mu předem psal o úmyslu vydati spis o Bethlenovi, slibuje, že neuveřejní materiálu vídeňského sebraného Fiedlerem. Fiedler odepsal mu 11. března 1889 velmi roztrpčeně: »Hätte ich,« tak psal, »auch nun die leiseste Ahnung von diesem Ihren Vorhaben gehabt, würde ich es ganz gewiß unterlassen haben, die besten Lebensjahre auf Schaffung von Maculatur zu verwenden, wohl wissend, daß ich die Concurrentz mit Ihnen nicht bestehen könne . . . Die nun nahezu Blatt für Blatt zerzupfte Artischoke wird wohl in das Kehricht wandern, um in dem hohen Alter nicht noch den Verdruß hinnehmen zu müssen, das Werk einer mehr als dreissigjährigen Mühe und Geldaufwandes immer wieder entwertet zu sehen . . .« Že se Gindely odhodlal bez ohledu na Fiedlera vydati svůj spis o Bethlenovi, k tomu přispěly nepochybně značnou měrou domluvy maďarských historiků. Z nich psal mu v červenci 1888 Szilagyí: »Kennen Sie die Geschichte von diesem gewissen Bulldog, der sich satt gegessen hat und ließ doch niemanden zu seinen Schlüssel kommen, der doch voll mit Speisen war? Seit Jahren secirt mich dieser gute Herr Hofrat [t. Fiedler], hält mich und die Akademie zum Narren, secirt uns und verspricht alles und hält nichts. Vor zwanzig Jahren hat er schon versprochen, daß er seine Quellensammlung durch unsere Akademie publiciren wird und hält doch sein Versprechen nicht. Wissen Sie, daß seine Quellensammlung durch volle 10 Jahren in unserm Budget aufgenommen wurde? Wissen Sie, daß ich viele werthvolle Sachen von meinen Publicationen darum ausgelassen habe, um ihm zu schonen? Zum Teufel hinein das ist doch zu viel. Nun gut. Es soll so sein, wie Sie es wünschen. Weitere Schritte werde ich nicht tun, so lange Sie nicht nach Budapest kommen, dann werde ich mit Ihnen und mit unseren Freund Fraknói die Sache besprechen.« Když pak Gindely počátkem r. 1889 poslal svou sbírku pramenů do Budapešti, psal mu Szilagyí: »Ihr werthes Schreiben habe ich vor ein Paar Tagen erhalten und vorgestern das Paquet mit den wertvollen Copien. Wahrlich ein großer Schatz, das wichtigste, was bisjetzt erschien oder publicirt wurde, auch die venetianische Documente nicht ausgenommen, denn aus diesen ist ersichtlich Bethlens ungehauer große diplomatische Tätigkeit. In der nächsten Sitzung der histor. Commission werde ich die Documente vorzeigen, den Statuten der Commission gemäß.« Dolejí Szilagyí oznamuje: »Die Übersetzung Ihres Bethlen Gabors ist schon fast ganz beendigt, aber vor Ende dieses Jahres wird es nicht unter die Presse gehen wegen der Illustrationen, die ich mit großer Sorgfalt durchführen will. Zwei Maler der Gesellschaft Theodor Dörre und Karl Cserna werde ich, den ersten nach Siebenbürgen, den zweiten nach Oberungarn, wegen Originalaufnahmen aussenden; bis sie zurückkommen und mit den Bildern fertig werden und der Zinkograph sie auch fertig macht, vergeht der Sommer.«

²⁹¹⁾ Jednotlivé kapitoly mají tyto názvy: »A. Kampf gegen den Administrator von Halberstadt und gegen Mansfeld (1623—4). B. Französische Vermittlungsversuche im J. 1624. Zusammenkunft in Schleusingen. C. Die englischen Heiratsverhandlungen mit Spanien und Frankreich (1623—4). D. Die Unterhandlungen mit Dänemark und Schweden über die Führung des Krieges (1624—5). E. Klagen über Waldstein und die Verhandlungen über das Kriegs-

Životní dílo Gindelyovo, jehož plán byl pojal v mladickém zápalu svých třiceti let, zůstalo tedy torsem. Gindelymu se nepodařilo vypsati dějiny celé třicetileté války, jak bylo původně jeho úmyslem, ale i z pozdějšího značně omezeného programu, podle něhož chtěl své dějiny dovésti jen k r. 1635, byla uskutečněna pouze část poměrně dosti malá. Velmi nedostatečnou náhradou za nedokončené části tohoto velikého díla je celkové, ale jen velmi stručné a populární vypsání dějin celé války třicetileté, jež Gindely podal trojdílným spísem, který vyšel r. 1882 v dvojím současném vydání, jednak s názvem *Der dreissigjährige Krieg (in drei Abtheilungen)* v osmém svazku Helfertovy publikace *Oesterreichische Geschichte für das Volk*, jednak s titulem *Geschichte des dreissigjährigen Krieges in drei Abtheilungen* ve sbírce »Das Wissen der Gegenwart«, vydané Tempským.²⁹²⁾

Plán tohoto populárního spisu vznikl dvacet let před jeho vydáním. Již r. 1862 slíbil Gindely Helfertovi, že pro jmenovanou jeho publikaci, jejíž program jest — jak ještě bude pověděno — z části dílem Gindelyovým, napíše dějiny třicetileté války.²⁹³⁾ Mělo se to státi brzy, ale po pěti letech, v únoru 1867, bylo Gindelymu omlouvat se, že dosud s prací není hotov. Žádal-li tehdy jen o poshovění několika měsíců, teprve po dvou letech, v květnu 1869, mohl Helfertovi oznámiti,²⁹⁴⁾ že se konečně dá do této práce a že ji doufá do-

wesen im Reiche. Mühlhausener Collegialtag (1627)«. O stavu rukopisu pro V. svazek Gindelyových Dějin 30leté války podává Hirn v závěrečné poznámce tuto zprávu: »Schon die erste Durchsicht des Manuscripts ergab, daß an die Veröffentlichung eines fünften Bandes nicht gedacht werden könne, weil der Verewigte nur einen Teil des einschlägigen Stoffes druckfertig hinterlassen hatte. Ganze Capitel wie das über die Schlacht bei Lutter, über Waldsteins Kampf gegen Mansfeld und andere waren noch überhaupt nicht in Angriff genommen, andere zwar begonnen, aber durchaus nicht abgeschlossen, einzelne Teile, wie der über die Jugend Waldstein's, durch andere Arbeiten, insbesondere jene von Stieve, überholt. Es empfahl sich daher, dasjenige, was wirklich vollendet vorlag und eine Erweiterung des historischen Wissens gegenüber dem bisher Gebotenen bedeutet, herauszunehmen und unter dem zusammenfassenden Titel von Beiträgen zur Publication zu bringen.«

²⁹²⁾ Ve sv. I., III. a V. Názvy jednotlivých svazků jsou: I. Der böhmische Aufstand und seine Bestrafung 1618—1621 (str. 267). — II. Der nieder-sächsische, dänische und schwedische Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1622—1632 (str. 232). — III. Der schwedische und schwedisch-französische Krieg bis zum westfälischen Frieden 1633—1648 (str. 232). Spis je vyzdoben hojnými ilustracemi. Vyšel též v anglickém překladě.

²⁹³⁾ 4. června 1862 psal o tom G. Chlumeckému.

²⁹⁴⁾ V nedatovaném listě Gindelyově, psaném Helfertovi mezi 18.—27. únorem 1867, čte se o tom: »Was meine eigene Arbeit über den 30j. Krieg betrifft, so bitte ich um einige Monate Geduld. Ich wollte mit derselben im Januar fertig werden, ich bin aber in allen meinen Vorsätzen diesmal um 4—5 Monate zu kurz gekommen. Ich hoffe und wünsche E. Exz. in meiner

končiti do Vánoc toho roku.²⁹⁵⁾ Ani tomu slibu nemohl však do- státi, a choroba, která mu brzy potom odňala na dlouhou dobu mož- nost veškeré práce, zabránila mu i v potomních letech věnovati se tomuto dílu.²⁹⁶⁾ Teprve v létě 1876 chystal se k němu přikročiti, doufaje, že je ukončí do konce toho roku nebo do jara roku násle- dujícího.²⁹⁷⁾ Ale i v tom se přepočítal. Počátkem roku 1878 sice zase oznamoval Helfertovi, že již počal pracovat v minulém roce a dovedl práci ku konci českého povstání, ostatek pak že dokončí ve Vídni.²⁹⁸⁾ Ale když koncem r. 1879 byl upomínán o dodání slíbené části rakouských dějin, mohl toliko slíbiti Helfertovi, až odevzdá do tisku čtvrtý díl svých velikých Dějin, že se dá s veškerým úsilím do malého spisu o třicetileté válce, k jehož napsání bude potřebovati jen několika měsíců.²⁹⁹⁾ Tak se konečně r. 1880 Gindely dostal k práci, kterou byl na sebe vzal před osmnácti roky. Pracoval o ní v zimě 1880—81³⁰⁰⁾ a brzy potom ji dokončil, tak že r. 1882 spis mohl býti vydán.

Všechny tyto práce Gindelyovy o dějinách třicetileté války ve svém souhrnu znamenají zajisté dílo významu neobyčejného, nejznamenitější plod vědecké činnosti Gindelyovy. Hlavní a nejcen- nější jeho součástí jsou arci čtyři svazky velikých Dějin třicetileté války, podle nichž především sluší posuzovati vědeckou i spiso- vatelskou mohoucnost Gindelyovu. Jako o starších jeho spisech platí také o tomto díle, že jeho cena je hlavně v neobyčejném bohatství látky v něm zpracované. Ano, po té stránce vynikají Dějiny třiceti- leté války nad starší práce Gindelyovy, opírajíce se o výzkum prame- nů mnohem všestrannější a soustavnější. Proto mohl Gindely dílem tím podati mnoho věcí úplně nových, jiné, již dříve známé, ob- jasniti plněji a ostřeji. Této veliké přednosti svých Dějin byl si Gin- dely sám dobře vědom. Po ukončení jejich prvního svazku psal o tomto svém díle Helfertovi: »Die Forschungen, die derselben [Ge- schichte des 30j. Krieges] zu Grunde liegen, sind die umfassendsten,

Arbeit eine wissenschaftlich gediegene Leistung zu geben und ich weiß, daß Sie über das, was ich über die geänderten Verfassungsverhältnisse in Oester- reich nach 1618 erzählen werde, ebenso erstaunt, wie für Ihren Wissensdurst befriedigt sein werden. Es soll alles wo möglich in meinem Werk ein Novum sein und ich will mein Wort halten.«

²⁹⁵⁾ Helfertovi 19. května 1869.

²⁹⁶⁾ 2. května 1871 psal G. Helfertovi, že jeho nemoc povolila a slíboval: »Bei meiner Ankunft in Wien werde ich hoffentlich den Termin für die Ab- lieferung der Gesch. des 30j. Krieges genau bestimmen.« Potom však se ne- moc vrátila.

²⁹⁷⁾ Helfertovi 13. února 1876; srov. témuž 20. srpna 1876.

²⁹⁸⁾ Helfertovi 6. ledna 1878.

²⁹⁹⁾ Témuž 1. prosince 1879.

³⁰⁰⁾ Témuž 2. prosince 1880, 23. ledna 1881.

die bei einem modernen Geschichtswerk angestellt wurden. Der Inhalt des Buches bietet größtentheils neue Thatsachen...³⁰¹⁾ A tvrzení to není neoprávněno. Pochybují aspoň, že by se našlo v moderní literatuře historické z doby před Gindelyovými Dějinami dílo, které bylo by založeno na tak rozsáhlém, soustavném a podrobném výzkumu archivním jako tyto Dějiny, a nelze popírat, že věci v nich obsažené byly většinou nové. To bylo také celkem odbornou kritikou uznáno. »Hier wie überall,« psal v úvaze o třetím svazku Gindelyových Dějin přední znatel příslušného období dějin středoevropských M. Ritter, »hat seine weitausgebreitete Arbeit in privaten und öffentlichen Archiven neue Quellen erschlossen und dadurch der Forschung neue Wege eröffnet. Wer nach ihm diese Dinge behandelt, wird immer seinen Spuren und Hinweisungen nachgehen müssen.«³⁰²⁾ A jiní kritikové psali podobně.³⁰³⁾ I možno říci, že Gindely i tu, jako dílem o Rudolfovi,razil nové dráhy historickému badání o tomto období dějinném a že se badání tomu jeho Dějiny po nejedné stránce staly základem.

Ale také s nedostatky, jež jsme našli v starších pracích Gindelyových, setkáváme se v tomto jeho díle. Jednostranné užívání archivního materiálu, přečítávání diplomatických korespondencí a relací vyslanecých na újmu jiných pramenů, skoro úplné pomíjení starší historické literatury jistě nepřidává ceny jeho dílu. Ale zdá se mi, že v Dějinách třicetileté války tento nedostatek nevystupuje tak silně jako ve spise o Rudolfovi.³⁰⁴⁾ Horší je, že i tu se jeví po-

³⁰¹⁾ Témuž 19. května 1869.

³⁰²⁾ Beilage zur Allgem. Zeitung 1879 č. 85 z 20. března.

³⁰³⁾ Referent Sybelovy Hist. Zeitschrift K. G. Helbig vyslovuje se o prvním svazku Gindelyových Dějin takto: »eine eingehende im Einzelnen vieles Neue und Interessante bringende und aufklärende Darstellung mit einer relativ vollständigen Benutzung des größtenteils noch unbekanntem archivalischen und des in böhm. Publicationen gebotenen Materials, wie es keinem Andern zu Gebote stand« (Hist. Zeitschr. XXII., 1869, str. 411—15). Též A. Rezek v anonymním referátě o III. díle v Lumíru VI., 1878 č. 17, vytýká »velikost spracovaného materiálu až oslnující«. A o čtvrtém díle napsal Zwiedineck-Südenhorst: »Was G. erzählt, beruht... fast durchgängig auf seinen eigenen archivalischen Forschungen, deren Ausdehnung wenig zu wünschen übrig läßt« (Mitt. Inst. f. öst. Gesch. II., 1881, str. 495). Srv. též, co G. sám píše ve stati Von Archiven: »Jedenfalls aber habe ich versucht, ein Stück der Vergangenheit auf Grund des möglichst vollständigen diplomatischen Materials der Hauptländer Europas zu liefern, und auf diese Weise die Einseitigkeit von mir fern gehalten, der selbst die glänzendsten Schriftsteller verfallen, wenn sie über einen Teil der neuesten Geschichte schreiben, weil sie sich bei der geringen Ausdehnung ihrer Studien von jener Voreingenommenheit nicht frei machen können, von der die Schriftsmänner eines bestimmten Reiches angefüllt sind.«

³⁰⁴⁾ Jednostrannost v užívání materiálu ostře vytýkl Gindelymu zvláště Rezek v anonymním referátě ve Světozoru XIV., č. 46 (12. list. 1880). Na-

dobná nepřesnost v užívání pramenů jako v starších pracích Gindelyových. Ačkoli jeho vzácná schopnost vybrati ze spousty archivního materiálu takřka instinktivně věci, jichž mu bylo pro jeho účel potřeba, i v tomto díle většinou skvěle se osvědčila,³⁰⁵⁾ přece nejednou dopustil se vážných chyb; nevystihl vždy správně a jasně podstatný smysl pramenů, jichž užíval, přehlédl nejednou věci podstatné, kdežto většinou nedůležitým přičítal význam, jehož po pravdě neměly. Ohromný rozsah látky, kterou bylo Gindelymu zpracovati, vysvětluje i omlouvá valnou část těchto nedostatků, takže nelze schvalovati příkrý tón výtek, jež mu proto bývaly činěny.³⁰⁶⁾ Některé z těch ne-

zývá ji tu »dědičnou Gindelyho chybou« a dodává: »Ano, archivy v Simance, v Drážďanech, v Mnichově a všude jinde, co ty podávají, tot svatě; aby však pohlédnuto se také po pramenech domácích a spojením obou udání hledělo se nabyti objektivního výsledku, k tomu nepřihlíženo nikdy.« Tato výtky Rezeka souvisí arci s jeho požadavkem, aby v Děj. č. povst. bylo více místa věnováno vypsání vnitřních poměrů českých, o čemž se ještě zmíním. Klidněji na tento nedostatek práce Gindelyovy upozornil Bezold v referátě o III. svazku v Revue hist. XIV., 1880, str. 421: »L'auteur, on le sait, a pour principe de travailler presque exclusivement d'après de documents inédits et de négliger autant que possible l'historiographie contemporaine ou postérieure...« Podobně Zwiedineck-Südenhorst v referátě o IV. sv. v Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. II., 1881, str. 495 píše: »Die Masse archivalischen Materiales, über welches er gebietet, läßt ihn auch der Literatur teilweise entraten, es schien uns wenigstens, als habe er fremden Anschauungen nicht allzuviel Beachtung geschenkt.« Také Krebs, Die Schlacht am Weißen Berge, str. 171 vytýká Gindelymu »unmäßige Anbetung alten gelb gewordenen Papiers«; srov. též jeho úsudek citovaný v pozn. 306.

³⁰⁵⁾ M. Ritter v referátě o II. sv. v Beilage zur Allg. Zeit. 1878 č. 102 vytýká »sein seltenes Geschick in dem Chaos archivalischer Acten rasch die leitenden Fäden zu finden«.

³⁰⁶⁾ Nejostřeji snad je vyslovil J. Krebs, Die Schlacht am Weißen Berge (1879), str. 170: »Wenn die Kunst des Geschichtschreibers vornehmlich in zwei Dingen bestehen soll, einmal die Ereignisse so wieder zu schauen, wie sie tatsächlich gewesen sind und sie dann in schöner Form darzustellen, so gestehe ich G. das Zweite neidlos zu: seine Schreibweise ist gewandt, klar und gefällig. Allein die erste Forderung erfüllt er nicht; so wie er die Dinge schildert, sind sie wohl nur zum kleinsten Teile gewesen. G. beschreibt die Vorgänge nicht nach dem Maße ihrer Wichtigkeit, sondern lediglich nach dem Ergebnisse seiner Funde in den Acten. Die innere Verbindung der Ereignisse geht ihm, da er gedruckte Resultate selten oder gar nicht benützt, verloren; was er bietet, sind ausschließlich verarbeitete Actenexzerpte, welche ohne den Gesamtüberblick für die Zeit und ohne umfassende Erkenntnisse des politischen Augenblicks gesammelt, der jene Schriften gear, besser in Regestenform oder nach Art der von Ritter und Stieve herausgegebenen Briefe und Acten publicirt worden wären. In den drei Bänden der Gindely'schen Geschichte des 30j. Kr. wird kaum ein Kapitel existiren, welches später nicht noch einmal bearbeitet werden muß.« Ze dílo Gindelyovo má přece značně větší cenu věcnou, než mu přiznává Krebs, vysvítá i z jeho vlastní knihy, jež nejednou prostě přejímá výsledky badání Gindelyova, činíc je základem vlastních pozorování a úvah. Neméně příkře než Krebs odsoudil dílo Gindelyovo F. Stieve, jehož úsudek byl již svrchu v pozn. 289 uveden. Prudkost výpadu

dostatků byly však zaviněny známou a nepopíratelnou slabostí Gindelyovou, povrchností v řešení sporných nebo pochybných otázek z oboru kritiky pramenů, ano někdy úplným nedbáním jejich základních pravidel. I pro tyto nedostatky možno najít vysvětlení v nedostatečné přípravě Gindelyově právě pro tento obor historické práce, v jeho vznětlivém a živém temperamentu, jemuž se přičilo trpělivé zjišťování věci na pohled vedlejších, a vůbec v celém způsobu jeho práce, možno také uznati, že i v této věci Gindely býval souzen příliš přísně, ale sotva lze pochybovati, že po věcné stránce tyto nedostatky nejvíce oslabují hodnotu díla Gindelyova.³⁰⁷)

S povahou pramenů, o něž se Gindely ve svém díle nejvíce opírá, souvisí poněkud jiný jeho nedostatek, kterým trpěl již spis o Rudolfovi. Jeho Dějiny třicetileté války vypisují skoro jen politické a vojenské operace, hlavně pak všeliká diplomatická vyjednávání, nepřihlížejíce soustavněji k jejich věcnému pozadí, k jejich souvislosti s vnitřními poměry zemí a národů, jichž se týkají, s jejich vývojem politickým i kulturním. I tento nedostatek díla Gindelyova byl některými kritiky nejen vytýkán, nýbrž také velmi ostře odsuzován.³⁰⁸)

Stieveova proti G. lze snad poněkud vysvětlovati napiatým jeho poměrem k příteli Gindelyovu M. Ritterovi, o němž svědčí také zmínka v dopise Ritterově Gindelymu z 22. července 1891. Ritter tu píše: »Nächstens sende ich Ihnen eine 2. Lieferung meines 2. Bandes, in der ich mich trotz meiner sonstigen Enthaltensamkeit in Noten hier und da mit der stumpfen und zudringlichen Polemik Stieve's auseinandersetze.« Jistě Krebs i Stieve, ač dobře postřehli nedostatky pracovní metody Gindelyovy, ve své přísnosti zašli příliš daleko. Srov., co o tom napsal Jung v nekrologu Gindelyově v Beil. z. Allg. Zeitung. Jung praví tu, že některé práce Gindelyovy, jako na př. jeho výklad o bitvě bělohorské, spis o hornorakouském selském povstání z r. 1626, vzbudily odpor; »es hieß, der Verfasser vernachlässige die vorhandene Literatur, es fänden sich Flüchtigkeitsfehler u. s. w., worin ja mitunter ein Körnchen Wahrheit lag, aber bei voller Anerkennung der Akribie im Detail bleibt bestehen, daß Gindely's Werke (wie mir Alfons Huber schreibt) trotz alledem doch zehnmal mehr werth sind als die Specialuntersuchungen Jener, die an denselben das Messer ihrer Kritik versucht haben.«

³⁰⁷) Některé doklady Gindelyovy povrchnosti v kritice pramenů podává na př. Krebs l. c. zvl. str. 159; sr. však, co na str. 228 bylo řečeno o otázce P. Dominika. Krebs shrnuje svůj úsudek o Gindelym po té stránce v tato přísná, ale nezcěla neoprávněná slova: »Niemand kann den ungeheueren Sammelleiß Gindelys höher schätzen, niemand die stoffliche Bereicherung, welche uns seine Bücher bringen, bereitwilliger anerkennen, als der Schreiber dieser Zeilen. Allein die Art seiner Quellenkritik öffnet doch nur Thür und Thor für das Wiedereindringen eines Dilettantismus, den unsere Wissenschaft längst überwunden glaubte« (str. 171).

³⁰⁸) Celkem správně charakterizuje Gindelyovy Dějiny po této stránce Zwiedineck-Südenhorst v referátě o IV. sv. v Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. II. 1881: »G. schreibt die Geschichte der Diplomatie, allenfalls auch der militärischen Operationen des 30j. Krieges; was sonst in der Zeit vorging und bestimmend auf die Entwicklung des Volkes und die Politik der Regierung einwirkte, läßt er unberührt. Die Erscheinungen der materiellen und geistigen

Ale myslím, že i tu možno Gindelyho hájit. Jeho dílo bylo by zajisté nadmíru získalo, kdyby obsahovalo »dopodrobna propracovaný obraz české společnosti« před českým povstáním, jak si přál Rezek, nebo kdyby dokonce podávalo »ein Gesamtbild des politischen, wirtschaftlichen und geistigen Lebens jener Epoche«, jak byl by chtěl Zwiedineck-Südenhorst. Ale ti, kdo Gindelymu vytýkali, že jeho dílo těchto požadavků nespĺňuje, sotva si byli dobře vědomi velikosti a nesnadnosti úkolu, který tak lehce předpisovali jinému. I dnes, bylo by předčasné pokoušeti se o takové dílo, k němuž se dosud nedostává přípravných prací, tím více tedy v době, kdy psal Gindely. Naopak soudím, že Gindely jednal rozumně, když program svého díla zásadně omezoval na líčení akcí diplomatických a válečných, všímaje si vnitřních poměrů jen potud, pokud toho k jejich porozumění bylo třeba. Posuzovateli věci znalým od počátku bylo zjevno, že i v tomto omezení úkol, který si Gindely vytkl, převyšuje síly jednotlivcovy,³⁰⁹) a skutečnost potvrdila jejich obavy, že Gindelymu nebude dopřáno jej uskutečnit.

Kultur — wenn wir dabei von der religiösen Frage absehen — finden in seiner Geschichte keinen Platz.« Podobně se vyslovil též referent o Gindelyových malých Dějinách 30leté války v Hist. Zeitschr. LV. (1886) str. 495: »Namentlich sind es die diplomatischen und militärischen Aktionen, über welche der Geschichtsfreund ziemlich genügende Aufklärung erhält. Ein Gesamtbild des politischen, wirtschaftlichen und geistigen Lebens jener Epoche ist darin jedoch nicht zu suchen.« Ostřeji, ale toliko se stanoviska českých dějin, tento nedostatek díla Gindelyova vytkl A. Rezek. V referátě o II. svazku (v Lumíru VI., 1878, č. 17) označuje za »největší závadu knihy, že až příliš přísně drží se pouze líčení diplomatických vyjednávání a zápletek, dvorských intrik a unavujících vyslaneckých not a relací. Vímeť ovšem dobře, že v povstání českém zapleteny byly všechny dvory evropské, a že tedy dvorská diplomacie veliké měla při tom úcastenství, avšak my víme zároveň, že v povstání tom zapleteny byly také osudy celého národa českého«. Proto prý právem bylo očekávati, že Gindelyovy Děj. č. povst. »vyličí nám dopodrobna propracovaný obraz české společnosti a jejího znenáhlého upadání se všemi toho příčinami vnějšími a vnitřními . . .« Zatím prý však »spis Gindelyho duchaplně a podrobně poučuje nás o zahraniční diplomatické historii českého povstání se stanoviska evropského; ale národ, o něž se tu vlastně jednalo, hraje při tom úlohu apatického diváka! Stejnou výtku, ale příkřeji formulovanou, učinil Rezek dílu Gindelyovu za polemiky vzniklé po vydání IV. sv. ve Světozoru 1880 č. 49, kde praví: »P. Gindely před lety mnohými zahloubal se do studia zahraničních archivů, vynesl odtud mnoho vzácného materiálu, sužitkoval ho ve svých pracích všemožně, ale ten proces, jenž odehrával se v politickém a sociálním životě u nás a jenž byl vlastní příčinou hlubokého úpadku národního, ten zrakům p. Gindelyho ušel záplna, poněvadž z nedostatku studia českých poměrů bylo utíkati se ku *frusim* a k slabým po většině nesprávným náčrtkům na místě *objektivního, věrohodného, na domácích pramenech založeného* líčení. Tak jeví se věc v Dějinách Rudolfa II. a ve všech svazcích Dějin č. povst. až do nynějška.«

³⁰⁹) Již r. 1869, referuje o prvním svazku Gindelyových Dějin, napsal Helbig v Hist. Zeitschr. XXII., str. 411: »Der Verfasser, der nebenbei auch Pa-

Na důležitost vnitřních poměrů nebylo ostatně třeba Gindelyho upozorňovati. Viděli jsme, že již ve svém Rudolfovi původně chtěl vyličití celkový kulturní stav českého národa za oné doby. A když pracoval o prvním díle toho spisu, vybízel svého přítele P. Chlumeckého, aby se věnoval vnitřním dějinám Moravy v l. 1615—1630, při čemž vyslovoval pochybnost, zda bude někdy mít tolik času, aby mohl zpracovati vnitřní dějiny té doby, bez nichž nelze rozuměti událostem l. 1618—1620.³¹⁰⁾ Některé, a to velmi důležité stránky vnitřních dějin českých Gindely přece zpracoval, tak zvláště vývoj poměrů náboženských ve svých Dějinách Bratří a dějiny českých financí. Ostatně v prvním díle svých Dějin třicetileté války podal dosti podrobný, třeba nedosti prohloubený a ve všem přesný obraz vnitřních poměrů českých v době předbělohorské, který ani dnes není bez ceny. A také v dalších dílech vnitřním poměrům českým, jak se vytvořily za povstání i v první čas po jeho pokoření, věnoval značnou pozornost. O mnoho více v rámci velikého jeho díla a za tehdejšího stavu vědeckého badání sotva bylo možno učiniti.³¹¹⁾ Dlužno

lackys böhmische Geschichte fortsetzen will, macht sich eine sanguinische Illusion. Vorbereitung und Ausführung in der Art, wie er es für die Geschichte des ganzen Krieges verspricht, ist bei der eminentesten Begabung und bei dem solidesten Fleiße eine Unmöglichkeit: schon der Versuch einer consequent durchgeführten Ausbeutung eines einzigen Archivs, wie es z. B. das Dresdener ist, für die Zeit von 1635—1648 würde allein eine ganz energische Arbeitskraft in Anspruch nehmen.« A r. 1881 v referátě o IV. svazku (v Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. II., str. 495) *Zwiedineck* vyznává: »wir versuchen wohl mit einer gewissen beklemmenden Sorge abzuschätzen, ob es ihm [Gindelymu] nach menschlicher Voraussicht gelingen könne das Material, dessen ohnehin schon so bedeutende Hauptmasse von dem rastlosen Forscher fortwährend vermehrt und bereichert wird, zu einem abgeschlossenen Ganzen zusammenzuzwingen...«

³¹⁰⁾ Chlumeckému 3. března 1862.

³¹¹⁾ Rezkův příkře odmítavý úsudek o těchto stránkách díla Gindelyova, citovaný výše (v pozn. 308), je jistě přehnaný a nespravedlivý. Je zajímavé, že němečtí historikové soudili o nich značně jinak. Referent *Syblovy Hist. Zeitschr.* o I. svazku toho díla, *Helbig*, shledával, že Gindelyovo vypsání ústavních a stavovských poměrů českých před válkou je »sehr dankenswerth, wenn gleich in einer allgemeinen Gesch. des 30j. Kr. zu weiltäufig«. (H. Z. XXII, 1869, str. 411.) *M. Ritter* v referátě o II. svazku v *Beil. zu Allg. Zeit.* 1878 č. 102 vytýká, že i tu jako v díle o Rudolfovi G. »verschiedene Partien, besonders die Entwicklung der Dinge in Böhmen und vieles aus der inneren Geschichte der öst. Monarchie recht eigentlich erst aus den Acten zu Tage gefördert«. A *Zwiedineck-Südenhorst*, referuje o IV. svazku v *Hist. Zeitschr.* LII., 1884, napsal: »Wirklich erschöpfend sind nicht einmal die öst. Zustände geschildert, wenn wir auch gerne hervorheben, daß jene Teile des Werkes, wo der Vf. auf dem heimatlichen Boden Böhmens sich bewegt, weitaus die anregendsten und lebendigsten genannt werden müssen. Die Akten über die Hochverratsprozesse in Böhmen, Mähren und Öst. werden nunmehr als geschlossen betrachtet werden können. G. gibt eine so erschöpfende Darstellung derselben, daß wir fast in Zweifel darüber sind, ob dieselbe in solcher Ausdehnung für

však upozorniti, že Gindely původně přece zamýšlel pokusiti se o to, co později od některých kritiků bylo v jeho díle pohřešováno. V předmluvě k prvnímu svazku svých Dějin zmiňuje se o veliké proměně, která byla způsobena třicetiletou válkou ve všem veřejném i soukromém životě tehdejší společnosti, a vytýká potřebu toho, aby poměry na začátku války a při jejím skončení byly shrnuty v celkový obraz a tak se dospělo k vlastnímu výtěžku celé historické práce. Slibuje pak, že to hodlá učiniti na konci prvního oddělení o Čechách, na konci celého díla o Německu. První z těchto slibů Gindely také aspoň částečně splnil samostatným spisem o dějinách pobělohorské protireformace, kde podrobně vypsán náboženský i ústavní převrat způsobený v Čechách povstáním.

Není-li v samých Dějinách třicetileté války vnitřním věcem českým dopřáno tolik místa, kolik by si byli přáli někteří jejich čeští posuzovatelé, je to odůvodněno veškerým jejich založením, pro něž se Gindely rozhodl hned na počátku své práce. Víme, že úmyslem Gindelyovým od počátku bylo vypsati Dějiny českého povstání v rámci obecných politických dějin evropských, vyložiti souvislost českých poměrů a událostí té doby s evropskými, vliv evropské politiky na české povstání. Tak se vyslovoval o programu svého budoucího díla v době, kdy pro ně podnikal první badání,³¹²⁾ tak se k němu hlásil i později, po dokončení čtvrtého svazku.³¹³⁾ Bylo jistě jeho dobrým právem stanoviti si takto program své práce, a řekl bych, že to byl program dobře uvážený a zcela vhodný, přiměřený jak po-

das Verständnis des Verlaufes der kriegerischen Begebenheiten notwendig war...«

³¹²⁾ Viz výše str. 183 násl.

³¹³⁾ V odpovědi na Rezkův nepřívznivý referát o tomto svazku, otištěný ve *Světozoru*, napsal G. v téměř časopise 1880 č. 49: »Zajisté jest na vůli každého historika, v jakém objemu práci svou provésti chce, provede-li ji jen přiměřeným způsobem. Když jsem se odhodlal k sepsání historie českého povstání, pojal jsem tuto práci ne pouze z českého, nýbrž z všeobecného stanoviska, chtěl jsem totiž vyložiti, jaký vplyv měly zdejší záležitosti na politiku zahraničních států a jak se tyto naproti proměnám českým chovaly, pokud a jak jim přály aneb nepřály; neb konečně osud země české nebyl vyřízen statečností neb nestatečností českých neb císařských vojinů, nýbrž německou unií a ligou, španělskými penězi, neutralitou francouzskou a obojetností anglického krále. Ani jedno důležité opatření nestalo se v Čechách a ani jediná pohroma nestihla naši zemi, kde by cizina nebyla měla hlavního podílu; *toto spojení českých záležitostí s cizinou vyložiti, všudy tajné nitky vypátrati, které osud český s libovůllí cizích spojovaly, to jsem považoval za svou úlohu a myslím, že jsem tím nevěšdní práci vykonal.*« Podobně ve stati »Von Archiven« (*Archival. Zeitschr.* VI, 1881, str. 265) G. píše: »In der Schilderung des böhmischen Aufstandes und der folgenden Zeit wollte ich meinem Geburtslande ein Werk schaffen, welches bis in das kleinste Detail den Zusammenhang Böhmens mit der Politik der Hauptstaaten Europas und ihre Einflüsse auf das Schicksal desselben erzählen sollte.«

vaze pramenů, z nichž Gindely nejvíce mohl čerpat, tak jeho osobnímu nadání a temperamentu. A podle toho programu bylo mu přirozeně zabývat se mnohem více diplomatickými akcemi jednotlivých dvorů evropských, pokud zasahovaly do dějin českého povstání, než vnitřními poměry zúčastněných zemí a národů, nevyjímaje ani národa českého. Zaslal-li v tom někdy příliš daleko, tone-li někdy podobně jako ve spise o Rudolfovi jeho vypravování v záplavě podrobností, jejichž historický význam je snad pochybný, je to sice chyba, ale možno ji omluviti přirozeným a proto tak často u historiků se vyskytujícím sklonem k přeceňování otázek a událostí, jimiž se právě zabývají.

Celkem věcná hodnota díla Gindelyova byla a dosud jest veliká. Jí se Gindelyovy Dějiny třicetileté války řadí nesporně k základním dílům o novověkých dějinách evropských, zvláště pak českých a rakouských, k dílům, od nichž třeba vycházeti při každém dalším badání o příslušných otázkách a k nimž stále třeba se vraceti, i když jednotlivé jejich části jsou zastaralé, byvše překonány pracemi novějšími.

I po stránce formální, jejímuž vytříbení Gindely věnoval velikou péči,³¹⁴⁾ jeho Dějiny třicetileté války mají mnohé přednosti. Povšechný rozvrh látky dlužno uznati za důmyslný a celkem případný, ačkoli nelze upřít, že v líčení diplomatických akcí, jež se děly současně na několika stranách, nepodařilo se Gindelymu vždy dosíci žádoucí přehlednosti. Gindelyova schopnost vypravovati živě a poutavě, vykládati jasně a srozumitelně i otázky značně spleťté se projevuje i v tomto díle. Zvláště některé kapitoly, jež se dotýkají pohnutých událostí a jednání, ač jsou psány slohem prostým, přirozeně plynoucím, nevyhledávajícím strojených efektů, působí silným, téměř dramatickým dojmem.

Přispívá k tomu Gindelyův způsob nezdržovati proud vypravování dlouhými charakteristikami jednajících osob nebo úvahami o nich. Přes to dovede Gindely několika slovy, tu a tam jako bezděky prohozenými, vzbuditi v čtenáři jasnou představu o těchto osobách a vyjádřiti svůj názor o nich.³¹⁵⁾ Aspoň hlavní osoby vystupují v jeho díle před zraky čtoucího plasticky a živě. V jejich posuzování snad se Gindely někdy mýlil, byv sveden svými osobními sympatiemi i antipathiemi a snad ještě více nedostatečnou znalostí jejich vnitřního života, ale celkem osvědčil upřímnou snahu a také značnou

³¹⁴⁾ Viz výše str. 225 pozn. 270.

³¹⁵⁾ Tuto vlastnost Gindelyovu pěkně vystihl *Bezold* v referátě o IV. svazku jeho díla v *Revue hist.* XX, 1882, str. 429: »M. Gindely aime à effacer les personnages derrière les événements et à moins parler d'eux que de leurs actions; cependant il ne manque pas de traits de caractères, qui précisent davantage la physionomie de tel ou tel personnage...«

způsoblost chápat lidi lidsky s jejich přednostmi a slabostmi a oceňovati je spravedlivě bez ohledu na jejich stanovisko národnostní, náboženské nebo jiné. Gindelyova nezaujatost v otázkách národnostních a náboženských bývala s pochvalou uznávána,³¹⁶⁾ ale naopak býval mu od českých kritiků vytýkán nedostatek citu pro strašné utrpení českého národa po bělohorské porážce.³¹⁷⁾ Bylo to jistě nesprávné. Je pravda, že u Gindelyho nenajdeme ani nadšeného horování, ani sentimentálních výlevů zármutku, ale pozornému čtenáři neujde, jak na místech pohnutých jeho vypravováním, na oko věcným a střízlivým, proráží soucit s utrpením nešťastného národa a spravedlivé rozhořčení proti těm, kdo po auktorově přesvědčení zavinili jeho pád, ať to byli vlastní jeho synové, či cizí odpůrci.³¹⁸⁾

Ani filosofického rozjímání o významu událostí vypravovaných nebo jiných všeobecných úvah Gindely nemiluje. Jen zcela výjimečně najdeme v jeho Dějinách obsírnější úvahy toho způsobu — tak v III. svazku úvahu o příčinách porážky bělohorské, ve svazku IV. o povaze třicetileté války —, ale přes to je stanovisko Gindelyovo k hlavním otázkám a událostem, o nichž píše, všude jasně patrné. O správnosti toho stanoviska možno souditi rozličně — k některým věcem sem hledícím ještě se vrátím —, ale dojistá nelze Gindelymu

³¹⁶⁾ Velmi zajímavě se o tom vyslovuje *Helbig* v referátě o I. svazku v *Hist. Zeitschr.* XXII., 1869, str. 411. Uznává, že G. píše »ohne eine Spur von kirchlichem oder nationalem Fanatismus mit einer Unbefangenheit des Urteils, die bei katholischen und böhmischen Schriftstellern nicht zu häufig ist... Auch in nationaler Beziehung ist G. besonnen und gerecht. Er beurteilt unbefangen das Recht der Habsburger und der Stände bei der Königswahl in Böhmen, er schont seine Landsleute nicht: trotz seiner warmen Liebe zu seiner Heimat wird die Unfähigkeit und Thorheit der Häupter des Aufstandes überall so offen geschildert, daß die später eintretende Katastrophe schon hier vorausgesehen werden kann. Nur der Schmerz, daß eben dadurch die Selbstständigkeit Böhmens und die Abhängigkeit der Länder, welche der böhmischen Krone incorporirt waren, verloren gegangen sei, macht sich an einigen Stellen geltend. Wer wird läugnen, daß der Verlust der Selbstständigkeit der böhm. Kronländer nach dem Siege Ferdinands und das absolute klerikale Regiment, das von 1620 an daselbst herrschte, auf Jahrhunderte hin alles freie und frische Leben in Böhmen vernichtete und wer wird es einem *Czechen* verdenken, wenn er von der jetzigen nationalen Bewegung seiner Landsleute eine Regeneration seiner Heimat hofft? Aber der Verfasser selbst... illustriert mit pietätvoller Aufrichtigkeit die damalige Unfähigkeit der Böhmen, zumal des Adels, für eine *gedeihliche Entwicklung* ihres politischen Lebens...« Gindely sám píše ve stati »Von Archiven« (*Archiv. Zeitschr.* VI., 1881, str. 265): »ich suchte mich so viel als möglich in der Beurteilung der auswärtigen Politik von nationalen Voreingenommenheiten frei zu machen und jenen vorurteilsfreien Sinn zu bewahren, den Ranke in seiner französischen und englischen Geschichte an den Tag legt.«

³¹⁷⁾ O tom více doleji; viz zvl. str. 392.

³¹⁸⁾ Srov. také správný postřeh *Helbigův* o národnostním stanovisku Gindelyově, uvedený výše v pozn. 316.

upíratí poctivou snahu dopracovati se pravdy. A myslím, že v mnohých a základních otázkách byl pravdě bližší než většina těch, kdo o nich psali před ním i po něm.

Menší práce Gindelyovy o dějinách třicetileté války, jež byly svrchu vypočteny, přimykají se svým obsahem i rázem těsně k jeho hlavnímu dílu. Odchylnější povahy je toliko edice zpráv o bitvě bělohorské, o jejíchž nedostacích se již stala zmínka, a stručné populární vypsání dějin celé třicetileté války. Cenu tohoto spisu dobře vystihl Zwiedineck-Südenhorst, když napsal, že není podobného díla, jež by celkem podávalo v zhuštěné formě tolik a tak spolehlivých zpráv o době třicetileté války, zvláště o tehdejších diplomatických a vojenských akcích, že však bychom v něm marně hledali úhrnný obraz politického, hospodářského a duševního života oné doby.³¹⁹⁾ Z povahy toho spisu plyne také, že je tu autor nucen svůj názor o rozličných sporných otázkách přednášeti dogmaticky, bez důkazů.

S Gindelyovými Dějinami třicetileté války stýkají se velmi těsně jeho práce o *Valdštejnovi a otázkce valdštejnské*. Již za svého pobytu v Paříži a Simancasu v zimě r. 1860—1 Gindely, jak víme, soustavně pátral po pramenech, jež by mohly přispěti k objasnění valdštejnské záhady.³²⁰⁾ Naleznuv v Paříži v archivě ministerstva zahraničního originály listů francouzského generála Feuquièresa o jeho vyjednávání s Valdštejnem, byl přesvědčen, že tím získal nezvratný důkaz viny Valdštejnovy.³²¹⁾ Toto přesvědčení o vině Valdštejnově bylo v něm ještě utvrzeno, když objevil originál smlouvy z 1. února r. 1634, kterou chtěl francouzský král Ludvík XIII. učiniti s Vald-

³¹⁹⁾ Referát *Zwiedineckův* o tomto spise vyšel v *Hist. Zeitschr.* LV., 1886, str. 495; viz citát z něho výše v pozn. 308. Srov. podobný referát téhož historika v *Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch.* IV., 1883, str. 320.

³²⁰⁾ Viz o tom výše str. 201 násl.

³²¹⁾ Již 30. září 1860 psal v tom smyslu Helfertovi. A 1. října oznamoval radostně Chlumeckému: »Nun bin ich so glücklich den gordischen Knoten zu lösen . . . Alles, was bis dahin Wallenstein an Verrat zur Last gelegt wurde, ist völlig wahr.« Podobně psal 28. října 1860 Höflerovi, přiznávaje zároveň: »Ich habe stets einen gewissen Widerwillen gegen Wallenstein gehabt, der Böhmen, Mähren und Deutschland unsäglich bedrückt und zuletzt noch denjenigen, dem er alles verdankte, um die Krone Böhmens bringen wollte. Er schien es mir nicht wert, wenn man ihn von dem Verbrechen der Untreue rein waschen wollte, um Ferdinand mit einem Meuchelmord zu belasten. Nun diese Frage kann ich jetzt endgiltig entscheiden. Alles, was man Wallenstein von Verrat zur Last gelegt hat, ist wahr.« Zcela podobně psal G. Palackému v listě z 26. list. 1860, kde se ještě ostřeji vyslovuje o Valdštejnovi. Dává si tu však také otázku: »Měl on r. 1633 a 1634 jakýsi vyšší směr před sebou, že proti Ferdinandovi vystoupiti chtěl?« a odpovídá: »Já nevím jiného nežli že se vlády v Čechách despotickým způsobem zmocniti chtěl. Jestli se Ferdinand nespravedlivosti proti Čechům dopustil, zajisté Wallenstein při tom nejčinnějším nástrojem byl.«

štejnem,³²²⁾ a když potom v archivě simancaském našel další doklady o zrádných záměrech Valdštejnových.³²³⁾ Svých valdštejnských objevů zamýšlel Gindely původně užiti toliko pro příslušnou část svých *Dějin třicetileté války*,³²⁴⁾ ačkoli se nějaký čas zabýval myšlenkou, zpracovati je ve zvláštní práci.³²⁵⁾ Hlavní jejich obsah dostal se prvně na veřejnost otiskem Gindelyova listu, psaného o té věci Palackému 9. dubna 1861, ve feuilletonu »*Národních Listů*« z 24. dubna t. r. a potom zprávou, kterou podal o nich Gindely sám ve své stati »*Meine Forschungen*« z r. 1862.³²⁶⁾

Ačkoli svými objevy pařížskými a simancaskými Gindely pokládal záhadu valdštejnskou za rozřešenu, přece byl od počátku odhodlán pátrati po dalších dokladech ve všech archivech, do nichž jej vedly nalezené stopy, jmenovitě v Berlíně, Výmaru a Štokholmu.³²⁷⁾ K takovému dalšímu pátrání ještě více byl povzbuzen novými pokusy buď téměř docela očistiti Valdštejna od obvinění (Hallwich), neb aspoň zbaviti jeho zrádné úmysly a skutky stínu mravní závadnosti výkladem, že Valdštejn byl k nim takřka dohnán nezdarem své ideální snahy o zjednání míru v Říši (Ranke).³²⁸⁾ I přihlížel Gindely při veškerém badání, jež v potomních letech podnikal buď osobně nebo dával podnikati pro zemský archiv, všude také k pramenům pro otázku valdštejnskou a k zprávám o Valdštejnovi vůbec. Jako první výsledek těchto studií uveřejnil r. 1875 český článek *Jakým způsobem nabyl Albrecht z Valdštejna svých statků a jaké úmysly jej při tom vedly* (v *Čas. Česk. Mus.* XLIX., str. 304—320), jež vyšel také současně v německém zpracování s názvem *Neues über Wallenstein* (v *Beilage zur Allgem. Zeitung* 1875, č. 147—8). Zde líčí hlavně Valdštejnovo úsilí o dosažení ohromného bohatství v prvních letech po bitvě bělohorské a ukazuje, jak hanebných prostředků při tom užíval. Ačkoli velmi ostře odsuzuje jeho bezohlednou hrabivost, jeho egoismus a démonickou ctižádnost, přece uznává veliké přednosti jeho ducha, jeho energii a organisátorský talent, jeho slávu válečnickou a státnickou.

O pět let později valdštejnské studie Gindelyovy dospěly tak daleko, že byl odhodlán sebrané dokumenty, velikou většinou

³²²⁾ Chlumeckému 18. listopadu 1860.

³²³⁾ Psal 9. dubna 1861 Palackému ze Simancasu: »Zprávy archivu zdejšího s francouzským se takovým způsobem doplňují, že ani nejmenší pochybnosti nezbyvá.«

³²⁴⁾ Höflerovi 28. října 1860.

³²⁵⁾ Chlumeckému 18. listopadu 1860; srov. výše pozn. 176.

³²⁶⁾ Srov. výše pozn. 176.

³²⁷⁾ Srov. výše str. 202.

³²⁸⁾ Vykládá o tom ve své stati *Von Archiven* (*Arch. Z.* VI., 1881), str. 268.

z r. 1633—4, vydati současně se zpracováním předmětu (nepochybně v Dějinách třicetileté války) ve zvláštní publikaci, do níž chtěl pojmuti výtahy všech již dříve vydaných kusů, důležitých pro řešení otázky valdštejnské.³²⁹⁾ Ani potom však neustával sbíratí prameny pro tuto otázku. Když na jaře 1882 pracoval v archivě vatikánském, našel i tam některé zmínky o Valdštejnovi, o nichž ještě z Říma podal veřejnosti zprávu článkem *Waldstein in der Beleuchtung des vaticanischen Archivs* (v Beilage zur Allgem. Zeitung 1882, č. 103 z 13. dubna). Článek podává hlavně ukázky ze zpráv papežského nuncia Rocciho, který v čas chebské katastrofy byl ve Vídni, a končí se výkladem, jak sluší psátí jméno proslulého vojevůdce. Gindely tu vysvětluje, že tvar »Wallenstein«, jehož sám dříve užíval, je ne-správný, že historicky správná je toliko forma »Waldstein«, které užito již v nadpisu toho článku. O tuto otázku bylo Gindelymu brzy potom svéstí tuhou polemiku novinářskou s hlavním obhájcem Valdštejnovým Hallwiche, který hájil tvar »Wallenstein«, snaže se dokázat, že »Waldstein« vzniklo z původního tvaru německého vlivem slovanským.³³⁰⁾ Nové závažné publikace valdštejnské poskytly Gindelymu o něco později příležitost, znova veřejně projevití své stanovisko ve vlastní valdštejnské otázce. Na podzim 1885 uveřejnil s názvem *Neue Schriften für und gegen Waldstein* (v Beilage zur Allg. Zeitung 1885, č. 263—4, září) souborný referát o publikacích Hildebrandově, Gädekově a Bílkově. Nejvíce se tu zabývá publikací Hildebrandovou, ukazuje, která z dokladů v ní uveřejněných vy-

³²⁹⁾ Von Archiven, str. 270.

³³⁰⁾ Té věci se týká list Hallwichův psaný Gindelymu 17. března 1884, kde se praví: »Mit großer Genugtuung ergreife ich nach der auch mir höchst unangenehmen Zeitungspolemik Ihre Hand. Es war mir nicht eingefallen — ich nehme keinen Anstand, dies in aller Form zu erklären — mit dem Nachweise des Einflusses der slavischen Zunge auf die Bildung der Namensform »Waldstein« speziell Ihnen irgend welche politische oder nationale Absichten oder Nebenabsichten zu unterschieben. Das ändert nichts an der Tatsache, daß diese Namensform eben nur in Böhmen entstand und entstehen konnte, was ich bewiesen zu haben glaube. Doch genug davon. Ich hätte eine gegenteilige Erörterung von Ihrer Seite sehr begreiflich gefunden und nicht das geringste Bedauern dabei empfunden, wenn Sie dieselbe nicht direct an meine Adresse gerichtet und dabei meine politische Stellung zur Sprache gebracht hätten. Darauf mußte ich erwidern; Sie haben das zweifellos vorausgesetzt. Und — ich sehe es wohl voraus — wir werden und müssen uns noch oft begegnen, vorausgesetzt, daß wir uns nicht gegenseitig todschweigen wollen, was ich für meine Person als das Aergere betrachten und behandeln würde. Seien wir also gewitzigt; nehmen wir an uns selbst ein abschreckendes Exempel. Ich verspreche herzlich gern, jederzeit jede Art persönlicher Spitze grundsätzlich vermeiden zu wollen.« Připomínám k tomu, že G. měl s Hallwiche přátelské styky asi od r. 1870; podporovali se vzájemně v práci. Ani touto polemikou jejich styky nebyly přerušeny, jak ukazuje nejen list právě citovaný, nýbrž i jiné pozdější.

svítá, že Valdštejn začal zrádně vyjednávatí s Gustavem Adolfem již r. 1631 a r. 1633 že tato vyjednávatí byla obnovena. I vyslovuje znova rozhodně své přesvědčení: »In den Augen redlicher Leute beging er einen Vertrauensbruch oder wie man das unverhohlen bezeichnen musz einen Verrat.«³³¹⁾

Zatím již Gindely dokončoval svůj vlastní veliký spis o Valdštejnovi, který počátkem r. 1886 vyšel o dvou dílech s názvem *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625—1630* (I. Band, str. VIII + 424; II. Band, str. VI + 396).³³²⁾ Jak z tohoto názvu patrno, spis Gindelyův se netýká přímo vlastní záhady valdštejnské, posledních záměrů Valdštejnových a jeho konce, nýbrž dřívějšího období jeho života, jeho prvního generalátu. Jsou tu shrnuty všechny, také již dříve uveřejněné a užité, zprávy, svědčící o Valdštejnově postavení a činnosti v tomto období, a to formou dosti nezvyklou a jistě málo šťastnou.³³³⁾ Spis Gindelyův není ani pouhá publikace pramenů, ani

³³¹⁾ O Gaedekovi se G. zmiňuje jen stručně, ale s uznáním; Bílkovu práci však rozhodně odmítá. Praví, že Bílek v líčení osobnosti Valdštejnovy a jeho sporu s císařem »von Unkenntnis und Parteilichkeit geleitet, alle bisherigen Verteidiger des Generals überbietet«. Svůj úmysl napsati souborný referát o těch spisech oznámil G. předem Gaedekovi, který mu za to děkoval listem z 2. září 1885. G. i potom s ním byl v přátelské korespondenci.

³³²⁾ Předmluva prvního svazku je datována v lednu 1886.

³³³⁾ *Zwiedineck-Südenhorst* v referátě otištěném v Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. VIII., 1887, str. 160 násl. napsal o knize Gindelyově, že to je »eine Mischung von Actensammlung und Erzählung, die wir als gänzlich verfehlt bezeichnen müssen, da sie weder den Forscher, noch den Geschichtsfreund befriedigt.« Právě-li Zw. dále, že se G. k této »in keiner Weise zu rechtfertigenden Darstellungsform« odhodlal, »weil er dieselbe für die Tendenz am entsprechendsten hielt, welche er ganz unverhüllt an den Tag treten läßt,« je to obvinění jistě zcela nespravedlivé a velmi neslušné. Referát Zwiedineckův i na jiných místech se vyznačuje těmito vlastnostmi. Zdá se, že na tón toho referátu působil i osobní poměr referentův ke Gindelymu, který se v těch letech patrně zhoršil. Je velmi zajímavo srovnati, jak týž referent psal o IV. svazku Gindelyových Dějin 30l. války r. 1881 v Mitt. des Inst. für öst. Gesch. II. a o tři léta později, r. 1884, v Hist. Zeitschrift LII. Kdežto r. 1881 se mu zdálo, »daß die Darstellung selbst in dem neu erschienenen Bande keinerlei Kräfteabnahme verrät, daß sie vielmehr an Sicherheit und Freiheit zuzunehmen scheint,« a soudil také, že »über einzelne Details mit einem Geschichtschreiber zu rechten, der sich zu einer so grundlegenden Arbeit ausgerüstet hat, wäre kleinlich und würde nur beweisen, daß seine Bedeutung nicht erfaßt wurde,« r. 1884 vyslovoval se o témž svazku značně jinak. Psal: »Was G. jedoch in seiner Darstellung fehlt, das ist die plastische Gestaltung des Stoffes, dessen er nicht vollständig Herr zu werden versteht. Gegenstände von sehr verschiedenster Bedeutung werden mit einer Gleichmäßigkeit behandelt, die uns in Erstaunen setzen muß.« Referát o Gindelyově knize o Valdštejnovi z r. 1887 prozrazuje pak již přímo osobní nechut referentovu ke Gindelymu. Že poměr mezi oběma historiky za posledních let života Gindelyova nebyl přátelský, možno souditi ze zmínky obsažené v listě M. Rittera psaném 12.

jejich zpracování. Otiskují se tu jednak celé listiny, jednak výňatky z nich, jsou však spojeny auktorovými úvody, vysvětlivkami a závěry. Vedle věcí již známých, jež tu jsou přehledně sestaveny, obsahuje kniha Gindelyova mnoho důležitých zpráv nových, jimiž se podstatně obohacují starší vědomosti o daném předmětu. Po té stránce byla cena knihy Gindelyovy od odborníků celkem uznána,³⁶⁴) za to však jeho vlastní vývody a závěry vedle souhlasu vzbudily také velmi prudký odpor.

Hned v předmluvě se Gindely hlásí k obžalobcům Valdštejnovým ve smyslu Rankeově a Gädekově, a v knize samé snaží se dokázat, že Valdštejn již za svého prvního generalátu v l. 1625—1630 choval zrádné úmysly proti císaři. Při tom podrobně rozvádí svůj svrchovaně nepříznivý soud o Valdštejnovi, známý již z jeho stati z r. 1875. Uznáváje Valdštejnovy vynikající vlastnosti vladařské a válečnické, přísně odsuzuje jeho nezřízený egoismus, hrabivost a ukrutnost. Názor Gindelyův o zrádných záměrech Valdštejnových již za jeho prvního generalátu od některých odborníků přijat byl s úplným, od jiných aspoň s částečným souhlasem,³⁶⁵) dřívější obhájcové Valdštejnovi však vystoupili ostře proti němu. V jejich čele stál pilný a plodný, ale nekritický badatel v otázce valdštejnské Heřman Hallwich, který vytáhl proti Gindelymu do pole nejen v od-

března 1892 Gindelymu, kde čteme: »Überhaupt liefert das junge Österreich in der Historie doch manche bedenklliche, in ihrer Betriebsamkeit wenig erquickliche Heißsporne, z. B. Zwiedineck.«

³⁶⁴) »Eine reiche Fundgrube historischen Materials anziehend für Forscher und Laien« nazývá knihu Gindelyovu referent H. W. v Hist. Zeitschr. LVIII., 1887, str. 125 a sám Zwiedineck v nepříznivém svém posudku výše uvedeném doznává, že v ní odborník najde »manche sehr schätzenswerte Bereicherung seines Wissens«.

³⁶⁵) A. Gaedeke psal 7. dubna 1886 Gindelymu, děkuje za knihu o Valdštejnovi: »Wie sehr mich Ihr treffliches Werk interessirt und wie sehr ich erfreut bin, allen Ausführungen beipflichten zu können, brauche ich wohl kaum zu versichern. Ich finde den Inhalt für die Gegner geradezu vernichtend, den Beweis ebenso klar, wie maßvoll und entscheidend geführt.« M. Ritter v děkovném dopise z 20. dubna 1886, nevyslovuje se o sporné otázce, praví jen všeobecně: »Ihr erfolgreiches Arbeiten, bei dem Sie die Welt immerfort mit neuen Ergebnissen überraschen, erregt meine Bewunderung und könnte einen ja fast neidisch machen.« Ve svém prvním polemickém spisku »Zur Beurtheilung . . . Albrechts von Waldstein« str. 3. tvrdí G.: »Die Anzeigen, die bisher in den Journalen von Oesterreich und Deutschland über mein Werk erschienen sind, lauteten mit Ausnahme einer einzigen, von Prutz in der Nationalzeitung veröffentlichten, mehr oder weniger zustimmend zu meinem Werke und auch Prutz focht selbstverständlich meine Schlußfolgerung, die die Treue des Generals antastet, in anständiger Weise an.« Referent Hist. Zeitschrif H. W. v referátě psaném již po vypuknutí sporu s Hallwiche (H. Z. LVIII., 1887, str. 125) projevuje v některých bodech s Gindelym souhlas, v jiných vyslovuje se proti němu.

borných časopisech, nýbrž i v denních listech.³⁶⁶) Při tom zase jako již dříve v polemice o správný tvar jména Valdštejnova nejen vnesl do sporu moment národnostní, vytýkáje Gindelymu, že jsa »undeutsch in seinem ganzen Wesen« nemůže pochopiti, kterak pád Valdštejnův r. 1630 znamenal úplné vítězství nepřátel německé velikosti a říšské jednoty, nýbrž vinil Gindelyho z nevědomosti, nízkosti a zlé vůle, ano i z nepoctivosti. Poněvadž listy, v nichž byly podniknuty tyto útoky na Gindelyho, většinou odepřely přijmouti jeho odpověď,³⁶⁷) odhodlal se odpověděti obsírnějším spiskem samostatným. Spisek ten vyšel počátkem r. 1887 o názvu *Zur Beurtheilung des kaiserlichen Generals im 30jährigen Kriege Albrechts von Waldstein. Eine Antwort an Dr. Hallwich* (Praha 1887, str. 38). Vyvraceje jednotlivé námitky Hallwichovy, snaží se tu Gindely dokázatí důvodnost obvinění, která byl přednesl ve své knize proti Valdštejnovi. Nový ještě prudší, ale také hrubší útok Hallwichův, přiměl Gindelyho k druhé odpovědi, kterou vydal rovněž samostatně s názvem málo pozmeněným *Zur Beurtheilung . . . Albrechts von Waldstein. Zweite Antwort an Dr. Hallwich* (1887). Ačkoli nelze upříti, že Gindely v obžalobách proti Valdštejnovi zacházel někdy

³⁶⁶) Děkuje dopisem z 23. dubna 1886 Gindelymu za první svazek Valdštejna, psal mu Hallwich: »Doch muß ich unumwunden gestehen, daß ich Ihnen ganz außerordentlich dankbar bin, wenn Sie endlich einmal sagen, was alles gegen W. gesagt werden kann.« 18. května 1886 pak oznamoval Gindelymu: »Ihren 2. Band habe ich vor wenigen Tagen dreimal von drei verschiedenen Redactionen zur Besprechung erhalten. Leider fehlt es mir jetzt absolut an der nötigen physischen Zeit, um, wie ich gerne wollte, diesen Wünschen zu entsprechen. Übrigens: das Mögliche soll, wie immer, auch hier geschehen.« Potom uveřejnil Hallwich v pražských Mitt. des Ver. f. Gesch. d. D. in Böhmen XXV., 1886—7, článek »Gindely's Waldstein«, z něhož obsírné výtahy, provázené osobními výpady na Gindelyho, otiskl již před tím v časopisech »Bohemia«, »Deutsche Zeitung« i »Neue Freie Presse«.

³⁶⁷) Ve spisku »Zur Beurtheilung« str. 4 G. píše, že ze tří listů, jmenovaných v předešlé poznámce, pouze »Bohemia« dopřála místa jeho odpovědi. Za redakci »Neue Freie Presse« odpověděl Gindelymu 30. list. 1886 dr. Bacher, že sám nemůže zatím rozhodnouti o uveřejnění odpovědi Gindelyovy, ale hned dodal: »Es ist, wie ich Ihnen wol nicht zu sagen brauche, eine der härtesten Zumutungen für ein Blatt, eine Polemik gegen sich selbst aufzunehmen und darum handelt es sich in dem vorliegenden Falle.« Za »Deutsche Zeitung« psal Gindelymu 14. prosince 1886 její šefredaktor Dr. H. Friedjung: »Schon aus dem Briefe, welchen ich an H. Freytag in dieser Angelegenheit gerichtet habe, war zu entnehmen, daß der Aufsatz Dr. Hallwich's nur ein Abdruck aus den Mitt. d. Ver. f. d. Gesch. d. Deutschen gewesen war und daß demnach die Entgegnung nur in den Mittheilungen selbst am Platze wäre. Verzeihen Sie, daß ich bei dieser Antwort beharren muß, wiewol ich gerne Ihnen, geehrter H. Professor, dessen wissenschaftliche Verdienste ich nach wie vor hochschätze, entgegenkommen wollte. Die leidigen nationalen Verhältnisse sind zu dem ein Hindernis der Aufnahme, welches ich auch bei dem besten Willen nicht zu überwinden im Stande bin.«

příliš daleko, dávaje se svésti svým takřka osobním odporem proti němu, a že se při tom dopustil některých poklesků věcných, jež jeho odpůrcem byly opraveny, vědecká i osobní převaha Gindelyova nad Hallwichelem v této polemice byla nezaujatým odborníkům od počátku patrna, a také není pochyby, že celkový soud Gindelyův o Valdštejnovi je historicky správnější.³³³⁾

³³³⁾ Pozoruhodný je úsudek referenta *Hist. Zeitschrift* (LVIII., 1887) H. W. o polemice mezi Gindelym a Hallwichelem: »Hallwichts ‚Offener Brief‘ ist in dem Tone gehalten, in welchem man literarische Hinrichtungen zu vollziehen pflegt, wobei es freilich nicht selten geschieht, daß die ‚Hingerichteten‘ trotzdem wohlgenut weiterleben. Im vorliegenden Falle war der Ton ‚göttlicher Grobheit‘, den Hallwich anschlägt, schon darum nicht angezeigt, weil Hallwich sich im Grunde in ähnlicher Lage befindet wie sein Gegner; wenn nämlich in den Werken Gindelys eine Art persönlicher Feindschaft gegen Wallenstein kaum zu verkennen ist, so betrachtet umgekehrt Hallwich jeden Angriff gegen seinen Lieblingshelden, als wenn ihm selbst eine persönliche Beleidigung zugefügt würde, und wenn G. den Charakter Wallensteins Schwarz ins Schwarz malt, so malt ihn dafür Hallwich Licht in Licht, was mindestens ebenso unrichtig ist.« Rozhodněji se vyslovil proti Hallwichevi *M. Ritter* v dopisech psaných Gindelymu. Již 9. prosince 1886 psal mu: »Der Hetze gegen Ihren Wallenstein werden Sie mit Ruhe zusehen. Wenn man auf solchen archivalischen Schätzen sitzt, so kann man seine Position verteidigen. Und übrigens: viel Feind, viel Ehre.« Dostav pak od Gindelyho jeho první polemický spis proti Hallwichevi, psal mu 12. března 1887: »Herzlichen Dank für die Zusendung der neuesten erbaulichen Wallensteiniana. Mit Bedauern sehe ich daraus nicht, daß Sie überhaupt für Ihre Auffassung kämpfen müssen — denn das konnte bei einem so tief greifenden Buch wie dem Ihrigen nicht ausbleiben —, aber daß Sie sich mit solchen Gegnern herumschlagen müssen. Jedenfalls macht es einen sehr wohltuenden Eindruck, daß Sie dem Ton der Gasse denjenigen der guten Gesellschaft entgegengesetzt haben. Was die Argumente selbst angeht, so glaube ich, daß Ihr Gegner einstweilen genug hat, wenigstens vor ruhig urteilenden Leuten. Ich behalte mir jedoch vor, nach einiger Zeit, wenn es nicht mehr den Anschein absichtlichen Succurses erwecken kann, auf Ihre höchst interessanten Wallensteiniana zurückzukommen. Nächstes Wintersemester werde ich in meinem historischen Seminar Übungen darüber anstellen.« A ještě o dva roky později, 12. března 1889, oznamoval Ritter Gindelymu, že ohlásil u Sybelovy *Hist. Zeitschrift* stát o jeho Valdštejnovi, pro kterou má materiál v podstatě již pohromadě, ale nemůže jej zpracovati pro nedostatek času. Dále pak píše: »Hoffentlich lesen Sie in nicht zu ferner Zeit meine Arbeit über Ihren Wallenstein. Ich möchte mich mit derselben nicht überweilen und verhaufen. In meiner Auffassung glaube ich der Ihrigen nahe zu kommen. Hallwich scheint mir, wo er über die dankenswerte Publication von Actenstücken hinausgeht, Rodomontaden zu liefern, die man nur einem jugendlichen Brausekopf verzeihen würde.« Docela na straně Gindelyově stál ovšem *Gaedeke*. Děkuje Gindelymu 24. října 1887 za druhou brožuru proti Hallwichevi, oznamoval mu, že má napsati »in den nächsten Monaten für das *Hist. Taschenbuch* auf Maurenbachers dringende Bitten einen circa 5 Bogen starken kritischen Artikel über die Wallensteinliteratur seit Ranke,« a dodal: »Daß Hallwich alsdann seiner Flittern entkleidet und in seiner historischen Kritiklosigkeit gezeigt werden wird, brauche ich Ihnen wohl kaum zu versichern.«

Spis Gindelyův o Valdštejnovi ani polemika jím podnětená netýkaly se přímo záhady valdštejnské, pojící se k druhému generalátu Valdštejnovu, který se skončil jeho násilnou smrtí. Jejím řešením hodlal se Gindely zabývatí teprve v dalších svazcích *Dějin třicetileté války*, které však mu již nebylo dopráno dokončiti. Pouze malý náběh k tomu učinil Gindely, pokusiv se r. 1889 rozpravou *Wallsteins Vertrag mit dem Kaiser bei der Übernahme des zweiten Generalats* (Pojednání král. české spol. nauk ř. VII., sv. 3, 1889, str. 44 in 4°) rozřešiti spornou otázku, za jakých podmínek Valdštejn přijal po druhé velení nad císařskou armádou. Hlavně ze zpráv španělských vyslanců, jež doplňuje místy zprávami papežského nuncia, sestruje tu Gindely jednotlivé články tehdejší smlouvy Valdštejnovy s císařem. Proti hlavním výsledkům Gindelyovy práce ozval se záhy rozhodný odpor,³³⁹⁾ a pozdější badání, opírající se namnoze o prameny Gindelymu neznámé, celkem dospělo přesvědčení, že základní názor Gindelyův na význam a obsah oné smlouvy je nesprávný.³⁴⁰⁾ Přes to práce Gindelyova byla cenným příspěvkem k řešení nesnadné otázky.

Vedle spisů a statí o Valdštejnovi vyrostla Gindelymu z práce o dějinách třicetileté války samostatná kniha *o pobělohorské protireformaci v Čechách* s dvěma menšími rozpravami obsahově s ní se stykajícími. Bylo již pověděno, že Gindely, ač ve svých *Dějích třicetileté války* věnoval poměrně značnou pozornost převratu nastalému ve vnitřních poměrech českých po bitvě bělohorské, přece zamýšlel podle slibu daného v předmluvě k prvnímu svazku podati na konci prvního oddělení svého díla, t. j. patrně na konci části jednající o českém povstání, souhrnný obraz tohoto převratu. Když pak po vydání čtvrtého svazku bylo mu vytýkáno, že ve svém díle nevypisuje dostatečně skutečný postup pobělohorské protireformace v Čechách, Gindely odmítl tuto výtku odkazem na další díly svého spisu, kde teprve bude o těch věcech podrobně pojednáno.³⁴¹⁾ Skutečně se Gin-

³³⁹⁾ Proti Gindelyově práci vystoupil polemicky *Schebek*, *Die Capitulation Wallensteins beim Wiederantritte des Generalates im J. 1632* (Oest.-Ung. Revue XI., 1891).

³⁴⁰⁾ Česky psali o věci *H. Kollmann*, Některé příspěvky ke smlouvě göllersdorfské uzavřené v příčině druhého generalátu Valdštýnova (Česk. Čas. Hist. I., 1895) a *J. Pekař*, Dějiny valdštejnského spiknutí I. (1895), str. 105. Německy *W. Michael*, Wallsteins Vertrag mit dem Kaiser im J. 1632 (*Hist. Z.* sv. 88, 1902) a zvláště *M. Ritter*, Der Untergang Wallensteins (*Hist. Z.* sv. 97, 1906).

³⁴¹⁾ Odpovídaje ve *Světozoru* 1880 č. 49 na nepříznivou kritiku svého díla, G. napsal: »Podobně jako jsem při pokutování povstalců hlavní váhu nekladl na popravu, nýbrž na celý vývin procesu, podobně též moje vypravování nelíčí v první řadě křivdy a pokuty, jichž bylo protestantům v jednotlivých obcích trpěti, nýbrž úmysly vídeňské vlády, jak v pronásledování jinověrců poznenáhla sejevily, rozličné porady o protireformaci . . . , zkrátka všechny přípravné kroky, které se na úkor přesvědčení lidu českého staly . . .

dely v potomních letech zabýval mnoho tímto předmětem. Již r. 1883 vydal českou rozpravu *O vzniku tak zvané ‚Cassa salis‘* (ve Výroční zprávě král. č. spol. nauk 1883; byla to přednáška konaná v sedění společnosti 9. června 1883), kde vypisuje jednání, jež vedlo k zavedení solní dávky v Čechách ve prospěch zchudlé církve české r. 1630. Zajímavá tato práce, založená výhradně na pramenech z archivů českých (arcibiskupského, konsistorního, místodržitelského a duchovského) a rakouských (zvl. ministerstva vyučování) a pojatá skoro beze změny do posmrtného spisu Gindelyova o protireformaci v Čechách, byla později (r. 1898) doplněna podrobnější statí Kollmannovou, k níž mohlo již býti užito bohatého materiálu z archivu sv. kongregace do propaganda fide v Římě.³⁴²⁾

Kdy a jak Gindely v potomních letech pracoval o dějinách pobělohorské protireformace v Čechách, není podrobněji známo. Protože na letní semestr r. 1891 ohlásil na německé universitě pražské čtení o protireformaci a Obnoveném Zřízení zemském, zdá se, že se tou dobou zabýval sepisováním svého díla, jehož rukopis byl nalezen v jeho pozůstalosti. Bylo vydáno tiskem teprve r. 1894, dva roky po smrti Gindelyově, péčí Th. Tupetze s nadpisem *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen* (str. XI + 532). Tento název, ač patrně pochází od samého Gindelyho, není dosti určitý ani přesný. Spis jedná nejen o náboženské protireformaci pobělohorské, o pronásledování nekatolíků a jejich obracení na víru katolickou, o »reformě« university a snahách o povznesení katolické církve, nýbrž také o konfiskacích pobělohorských a příšerném finančním hospodaření vlády Ferdinandovy v Čechách a posléze o vzniku Obnoveného Zřízení zemského a významu ústavního převratu jím způsobeného. Časově dílo Gindelyovo objímá toliko dobu od bitvy bělohorské do r. 1627, tedy pouze první období protireformační činnosti pobělohorské. Tato časová omezenost díla Gindelyova i naznačený jeho obsah mohly by sváděti k myšlence, že to měl býti závěrečný díl prvního oddělení spisu o dějinách třicetileté války, jímž měl podle původního

Pokud ostatně přípravné kroky vládní do r. 1622 následky měly, které nějaké větší pozornosti zasluhují, vypravoval jsem o nich, vypravování mé končí však r. 1622 a tragické události, pod kterými celý národ trpěl, dragonády oné doby, pokutování a sužování lidí ve víře vytrvalých dalo se teprve po r. 1622, v rozsáhlé míře, tepru když vyznání katolické za jedině oprávněné vyhlášeno bylo, a musím tedy opět kritika na další postup práce odkázati, v které se dostatečných zpráv dočte. Podobně musím jeho výčitku, jako bych sobě exultantův nevyšimal, co ukvapenou prohlásiti; . . . rozsáhlé stěhování započalo se teprv r. 1623 a v následovní době i odložil jsem tedy vypravování o něm též na budoucí svazek.«

³⁴⁰⁾ H. Kollmann, Jednání kard. Harracha s dvorem císařským r. 1626—7 v příčině náboženství (Česk. Čas. Hist. IV., 389).

úmyslu Gindelyova býti vyličen převrat nastalý ve vnitřních poměrech českých první léta po bitvě bělohorské. Ale opakování některých věcí, o nichž Gindely psal již ve vydaných svazcích Dějin třicetileté války, svědčí zase o tom, že spis o protireformaci pokládal za dílo samostatné.³⁴³⁾

Jisto však je, že tímto posmrtně vydaným spisem Gindely čestně splnil slib daný v předmluvě k prvému svazku Dějin 30leté války a opakováný v polemice vzniklé po vydání svazku čtvrtého, že podrobněji vypíše, jak se jevily následky porážky bělohorské ve vnitřních poměrech českých za prvních let po bitvě, a zároveň nejlépe vyvrátil nespravedlivou výtku, jako by neměl citu pro strašné utrpení českého národa v ony doby hrůzy a smutku. Ostatně se Gindelyova Protireformace vyznačuje stejnými přednostmi i nedostatky jako Dějiny třicetileté války. Bohatství cenné látky, která je tu čerpána valnou měrou také z místních archivů českých, vedle toho i z archivů zahraničních, vídeňských, římských a j., a zpracována se známým formálním uměním auktorovým, zakládá i zde velikou věcnou hodnotu díla, které však namnoze trpí nedostí přesným, úplným a soustavným užíváním pramenů.³⁴⁴⁾ Kapitoly jednající o protireformačních snahách a skutcích první doby pobělohorské bude jistě možno podstatně doplniti, zvláště důležitými zprávami z archivu římské propagandy, odkud Gindely jen málo čerpal, a mnohé podrobnosti opravit. Kapitolou o Obnoveném Zřízení zemském rovněž není ještě povědění poslední slovo o tomto složitém předmětu. Ale přes to spis Gindelyův obsahuje tolik nových a důležitých poznatků, podává tak sytý obraz smutných poměrů v Čechách v první léta pobělohorská, způsobených nesvědomitým řáděním bělohorského vítěze, že se řadí k nejvýznamnějším spisům o českých dějinách, jsa zároveň nadmíru poučným a názorným příspěvkem k ocenění protireformačního katolicismu a s ním ruku v ruce jdoucího absolutismu. Vyšla-li jedna z kapitol Gindelyovy Protireformace již o několik let dříve také česky, jiná byla uveřejněna teprve po jeho smrti. Současně s německým spisem vyšla česká rozprava Gindelyova *Vznik Obnoveného Zřízení zemského* (v Právniku XXXIII, 1894, str. 1 násl.), která je toliko zpracováním poslední kapitoly spisu o protireformaci.

³⁴³⁾ Vydavatel Tupetz se v úvodní poznámce poměru tohoto spisu k Děj. č. povst. vůbec nedotýká.

³⁴⁴⁾ Za příklad takové nepřesnosti uvádím, že G. na str. 88 mluví o dobrém zdání označeném názvem »Ratio iuvandae religionis«, jako by pocházelo z doby po Bílé Hoře. Totéž dobré zdání znal však odjinud již v *Gesch. der böhm. Brüder II.*, 342 a kladl je tam k r. 1602. Opravdu však zdání to pochází asi z l. 1607—8; srov. *Hrejsa*, Česká konfesse (1912) str. 428 pozn. 4.

7. Gindely jako zemský archivář království Českého a pokračovatel Palackého.

Vedle pokračování ve velikých historických pracích, začatých před r. 1862, určovalo činnost Gindelyovu v druhém období jeho života nejvíce jeho úřední postavení v zemském archivu království Českého. Když Gindely byl jmenován zemským archivářem, vlastně ještě zemského archivu nebylo. Teprve současně s jeho jmenováním položen k němu základ tím, že novému archiváři dána v opatrování část registratury zemského výboru, nepotřebná pro běžné úřadování, a jiné archiválie (na př. genealogické sbírky). Gindelymu pak připadl úkol starati se o další vybudování archivu. Jsa vydatně podporován svým adjunktem Josefem Emlerem, pozdějším archivářem města Prahy a profesorem pomocných věd historických na pražské universitě, shromáždil Gindely za krátko v archivu zemském značné množství důležitých a cenných archiválií, jež do té doby byly chovány na různých místech a dosud jsou jádrem sbírek archivních. Ale tyto skutečné archiválie, tento vlastní archiv zemský, nestaly se hlavním předmětem úřední činnosti Gindelyovy. V duchu své doby Gindely byl přesvědčen, že stačí, jsou-li tyto archiválie bezpečně uloženy v místnostech archivních, a proto málo dbal o jejich vědecké uspořádání a prozkoumání.

Hlavní úkol zemského archivu Gindely od počátku spatřoval v něčem jiném. Archiv měl podle něho především sbíratí prameny pro české dějiny, zvláště novější, soustavným výzkumem archivů domácích i cizích a opisováním pramenů tam nalezených pro zemský archiv. V tomto názoru byl Gindely nepochybně za jedno s vlastním původcem založení zemského archivu Palackým, který si přál, aby zemský archiv především připravoval pokračování jeho Dějin, a zemský výbor se tomu rovněž nijak neprotivil. Mohl tedy Gindely vésti zemský archiv po svém, spíše jako historický ústav, sběratelský a později i vydavatelský, než jako skutečný archiv. V tom směru Gindely působil s podivuhodným úsilím a s velikým úspěchem. Výzkum archivní a sbírání listinného materiálu prováděny za něho v imposantních rozměrech. V archivu zemském za správy Gindelyovy a jeho přičiněním shromážděny tisíce opisů listinných z velikého počtu archivů českých, rakouských i zahraničních, jež pro vědecké poznání novějších dějin českých mají namnoze velikou cenu. Ale nelze smlčeti, že tato sbírka listinných opisů právě vlivem Gindelyovým nevyhovuje svému účelu tak, jak by se bylo mohlo žádati. Gindely totiž výzkum, podnikaný archivem, řídil tak, aby sloužil především jeho pracím vědeckým, zvláště jeho Dějinám třicetileté války. Tak se stalo, že byly pro zemský archiv opsány spousty listin z velikých archivů zahraničních, které se sice týkají dějin třicetileté

války, ale pro vlastní dějiny české nemají přímého významu. Nelze-li Gindelyho zprostiti výtky, že zemský archiv v zájmu svých vědeckých prací odcizoval namnoze tomu, co sám uznával za jeho nejvlastnější poslání, dlužno po pravdě vyznati, že i tak archiv zemský za jeho správy velmi mnoho vykonal pro soustavný výzkum pramenů k novějším dějinám českým.³⁴⁵⁾

Výzkum ten dával Gindely většinou prováděti úředníky zemského archivu, z nichž zvláště skromný a pracovitý J. Pažout stal se takřka jeho vědeckým pomocníkem, ale také sám osobně se ho účastnil měrou dosti značnou. Za tím účelem podnikl i po r. 1862 několik archivních cest, většinou arci nevelikých. Několikrát pracoval v archivech vídeňských, nejdéle r. 1873—74, kdy vyučoval korunního prince Rudolfa. Z jiných archivů rakouských navštívil, pokud vím, r. 1868 hraběcí Thurnovský archiv v Bleiburce v Korutanech; téhož roku pracoval v Inšpruku, kam i v létě 1880 na několik dní zavítal. Také v Uhřích byl Gindely několikrát; jeho cílem bývalo obyčejně hlavní město Budapešť, kde jej nalézáme v březnu r. 1879, v červenci 1884 a v květnu 1887. Roku 1884 navštívil mimo to městský archiv v Košici a rodinný archiv knížat Esterházy v Železnici (Eisenstadt, Kismárton). R. 1887 pak zajel také do Debrecína, aby tu pátral po dopisech exulantských. O rok později, v létě r. 1888, chystal se podniknouti cestu do Šaryšského Potoka, ale není mi známo, zda úmysl ten uskutečnil. V Německu prodléval Gindely na archivních cestách i po r. 1862 častěji. Hned v létě 1863 byl Gindely úředně v Drážďanech a Wolfenbüttelu, snad i v Brunšviku, v potomních letech navštívil, pokud jsem mohl zjistiti, Drážďany ještě třikrát (1877, 1881, 1886), Mnichov čtyřikrát (1868, 1876, 1880, 1884), Berlín dvakrát (1879 a 1883), Norimberk dvakrát (1865, 1875) a jednou Darmstadt (1868), Koblenz (1868), Vratislav (1869) a Boitzenburk (1883). Jednou (1881) zajel až do Kodaně, jindy (1888) do Bruselu a Haagu.³⁴⁶⁾

Mimo tyto zpravidla jen kratší cesty podnikl Gindely v době po r. 1862 ještě větší cestu archivní do Říma, kde pracoval od polovice února do konce dubna r. 1882. Po otevření archivu vatikánského v r. 1880 Gindely první z českých historiků pracoval v tomto archivu, do něhož před ním vůbec toliko

³⁴⁵⁾ Podrobněji o počátcích zemského archivu král. Českého a Gindelyově úředním působení v ústavě tom jedná moje rozprava Zemský archiv království Českého (Česká revue 1910, č. 7 a 8) a zvláště práce J. Borovičky v tomto svazku Zpráv zem. archivů.

³⁴⁶⁾ Tato data o archivních cestách Gindelyových, jistě neúplná, čerpal jsem jednak z úředních jeho zpráv v registratuře zem. výboru, jednak ze zmínek v jeho korespondenci. Uváděti podrobně doklady zdálo se mi zbytečno.

dva čeští historikové byli zavítali, Palacký r. 1837 a Dudík r. 1852. Gindely všiml si v archivě vatikánském výhradně pramenů pro dějiny třicetileté války a pobělohorské protireformace v Čechách, probíraje hlavně relace papežských nunciů z l. 1620—1634. Bohatství archivu vatikánského naplnilo jej podobným nadšením, jako jeho nálezy v archivech, jež poznal o dvě desetiletí dříve. »Co jsem živ, nikdy jsem nepracoval v tak bohaté sbírce listin nejdůležitějších jako v Římě,« napsal o tom v úředním dobrozdání z r. 1886.³⁴⁷) Není divu, že Gindely brzy jal se usilovati o to, aby v archivě vatikánském bylo pro dějiny české soustavně badáno. Již někdy r. 1883 vypracoval návrh žádosti, kterou měla podati královská česká společnost nauk ministerstvu vyučování, aby byly povoleny potřebné peníze na vypravení českých badatelů do Říma. Akce tato však se nezdařila.³⁴⁸) Teprve usnesením sněmu království Českého z r. 1886, aby čeští badatelé byli do Říma vysíláni nákladem zemským, byl položen základ soustavnému badání pro dějiny české v archivě vatikánském. K vyzvání zemského výboru podal tehdy také Gindely obšírné dobrozdání o způsobu, jak bylo by zaříditi české badání v archivě tom, a též osobně účastnil se jednání o této věci. Vlastní řízení české práce v archivě vatikánském přešlo však záhy (1887) na zvláštní historickou komisi zemskou, složenou z českých historiků obou národností, mezi nimiž byl ovšem také Gindely.³⁴⁹) Protože se práce ta týkala první léta skoro výhradně dějin středověkých, zdá se, že Gindely neměl o ni valného zájmu. Jeho podnětu však aspoň nepřímo dlužno přičísti zásluhu, že r. 1891 české badání v Římě bylo rozšířeno také na důležitý archiv sv. kongregace de propaganda fide.³⁵⁰)

Postavení zemského archiváře ukládalo Gindelymu vedle úkolů úředních také vážnou povinnost mravní. Podle úmluvy s Palackým a slibu, daného velikému historikovi, měl Gindely *pokračovati* v jeho *Dějinách národu českého*, počínaje rokem 1526.³⁵¹) A také při zakládání zemského archivu bylo vyslovováno přání, aby archivář při-

³⁴⁷) Srov. mou rozpravu *České badání v archivě Vatikánském* (Zprávy zem. arch. I., 1906), str. 27.

³⁴⁸) V pozůstalosti Gindelyově se zachoval koncept žádosti, kterou král. česká společnost nauk měla podati ministerstvu, psaný rukou Gindelyovou. Mělo se žádati, i. aby ministerstvo dalo 1200 zl. na badání ve Vatikáně, z nichž by učená společnost vydržovala badatele od 1. října 1883 do posledního května, 2. aby skriptoru F. Tatrovi byla na tu dobu dána dovolená. Hlavně se pomyslelo na XIV. a XV. stol. Byla-li žádost opravdu podána, není mi známo; zdá se, že s ní sešlo.

³⁴⁹) Srov. moje *České badání* v arch. Vatik. str. 29 sl.

³⁵⁰) Srov. *H. Kollmann*, *O badání českém v archivě kongregace de Propaganda fide* (Zprávy zem. arch. I., 1906), str. 50.

³⁵¹) S tím, co následuje, srov. moji rozpravu *Palacký a Gindely* (Česk. Čas. Hist. XVIII., 1912), str. 289.

pravoval pokračování Palackého. Gindely tuto svou povinnost uznával a nejednou se k ní po r. 1862 a také ještě po smrti Palackého veřejně hlásil. Neslíbil však Palackému, že po svém jmenování, zanechaje všech jiných prací, začne hned psáti české dějiny od r. 1526. Naopak, bylo mezi nimi smluveno, že Gindely nejprve dokončí práce již začaté. V dopise, psaném Palackému z Paříže 26. listopadu 1860, který je prvním určitým svědectvím o úmluvě mezi Palackým a Gindelym, Gindely výslovně praví, že nejprve napíše spis asi dvojdílný o posledních letech Rudolfa II., potom »své nejhlavnější dílo«, totiž dějiny let 1618—1620, jež se budou skládati asi ze 3—4 dílů, a konečně třetí díl *Dějin bratrských*; potom teprve že se obrátí k českým dějinám, aby začal tam, kam dospěje Palacký. Vyslovuje naději, že Palacký zpracuje ve svém díle ještě století XVI., Gindely uvažuje o tom, jak bude třeba psáti české dějiny po českém povstání. Nebude možno přihlížeti pouze k dějinám Čech a Moravy, nýbrž bude třeba dějiny těch zemí studovati v souvislosti a obecnou historií. »Nemyslím s historií od r. 1624—1848 historií českou splésti, nýbrž chci, aby se mně z ní jako jádro konečně vyvinula.« Podle toho Gindely nebyl by chtěl po ukončení dějin českého povstání vraceti se zpět do stol. XVI., nýbrž pokračovati dále, psáti dějiny české, počínaje dobou pobělohorskou, a to jako součást dějin všeobecných, k jejichž studiu již v tu dobu činil rozsáhlé přípravy. Když však Palacký, odpovídaje na tento list, prohlásil, že již nehodlá pokračovati v dějinách českých po r. 1526, a dal tak Gindelymu na srozuměnou, že úkol ten připadne jemu, Gindely neváhal projeviti k tomu ochotu. V listě, psaném Palackému ze Simancasu 27. ledna 1861, již se hlásí k sepsání historie české od l. 1526, ale znova ohlašuje, že se práce té ujme teprve po dokončení svých prací již začatých, k nimž tou dobou patřily — jak i Palackému bylo známo — také již dějiny celé třicetileté války.

Oběma historikům bylo zajisté jasno, že se takto Gindely k vlastnímu pokračování v *Dějinách Palackého* dostane až po letech, ale sotva tenkrát tušili, že k dokončení začatých prací bude Gindely potřebovati tolik času, že ani celý jeho život na to nestačí. Ani později však se Gindely nevzdával naděje, že po dokončení oněch velikých prací již začatých zbude mu čas na pokračování v díle Palackého. Když r. 1865 odevzdával veřejnosti druhý díl svého Rudolfa, sám se asi ještě domníval, že se k práci té dostane dosti záhy. V předmluvě (ze 4. března 1865) ohlašuje, že hodlá vypsati dějiny české ve třech posledních stoletích. Vydá sice dříve spis o českém povstání v l. 1618—1620, kterýžto předmět nebylo by pro jeho světový význam a jeho těsnou souvislost s obecnými dějinami dobře možno zpracovati v úzkém rámci celkových dějin českých, protože však archivní badání pro spis ten již vykonal, bude s ním hotov v době ne-

dlouhé. Potom asi Gindely, nevzdávaje se ovšem svých prací o dějinách třicetileté války, chtěl se věnovati práci o českých dějinách od r. 1526. Směr této práce Gindely zajímavě vytyká, když dále vykládá o povaze českých dějin po r. 1526. Vyjímaje l. 1618—1620, jejichž události se příkře odrážejí od ostatního obsahu českých dějin po r. 1526, jsou to — tak soudí — skoro výhradně dějiny vnitřní. Vývoj ústavní a správní, utváření se poměrů městských a selských, úpadek a rozmach duchovního života, nenáhlý vzrůst německého obyvatelstva až po jeho nynější význam — toť s naznačenou výjimkou podle Gindelyho skoro jediný obsah dějin českých od nastoupení Habsburků na trůn český.³⁵²⁾ Mluví-li tu Gindely veřejně o napsání českých dějin po r. 1526 jako o práci, kterou hodlal podniknouti v nedaleké budoucnosti, máme z té doby i soukromý jeho projev, svědčící, že již tenkrát opravdu činil přípravy k té práci. V červnu 1865 psal Helfertovi, že si již pomalu sestavuje prameny pro pokračování v Dějinách Palackého a že se mu podařilo najít nové prameny ke sporu mezi Čechami a Slezskem z r. 1546.³⁵³⁾

Vydávaje o čtyři roky později první díl Dějin třicetileté války, prohlašuje Gindely v předmluvě (z 11. května 1869), že si učinil životním cílem vypsati dějiny třicetileté války a pokračovati v českých dějinách, jež přes čtyřicetiletou práci slavného učence nejsou dokončeny. Ještě v té době se asi Gindely domníval, že oba tyto úkoly bude řešiti takřka současně, že o pokračování Palackého bude pracovati vedle dějin třicetileté války. Zdálo se mu to možné, protože si oba úkoly patrně představoval mnohem snazší, než v pravdě byly.

Znenáhla však se ukazovalo, že se Gindely mýlil ve svých výpočtech. Práce o dějinách českého povstání a třicetileté války postupovala mnohem pomaleji, než Gindely doufal, a stále více zabírala skoro všechnu jeho sílu pracovní. Nicméně Gindely dlouho nevzdával se úmyslu ujmouti se pokračování Palackého, jakmile dokončí Dějiny českého povstání. Ještě r. 1874 v úředním zadání k zemskému výboru ohlašoval, že po dokončení Dějin českého povstání hodlá přikročiti k sepisování dějin českých od nastoupení rodu habsburského, pro něž přípravné práce koná již skoro dvacet roků.³⁵⁴⁾ A vydávaje r. 1878 druhý a třetí díl svých Dějin českého povstání, sliboval, že brzy dá se do spisování českých dějin od r. 1526. K předmluvě če-

³⁵²⁾ Rudolf II. und seine Zeit, Bd. II., str. IV.—V.

³⁵³⁾ Helfertovi 15. června 1865.

³⁵⁴⁾ Podáváje 26. srpna 1874 zem. výboru žádost za zvýšení platu, G. uváděl na její podporu: »Seit nahezu 20 Jahren treffe ich die vorbereitenden Studien zur Abfassung der Geschichte Böhmens seit dem Regierungsantritte des Hauses Habsburg und bin nun in der Lage nach Beendigung der Geschichte des böhm. Aufstandes, von der der zweite Band im nächsten Frühjahre erscheinen soll, die Ausarbeitung dieses Werkes beginnen zu können.«

ského vydání svazku druhého připojil Gindely na konci několik slov »k drahým mým krajanům«, kde vysvětluje, proč dosud nesplnil jejich naděje, že bude pokračovati v Dějinách Palackého. Příčinou toho je prý neobyčejná obtížnost a rozsah archivního badání k tomu potřebného. »Četné zahraničné a především vídeňské archivy musejí býti k tomu účelu probádány; listin v nich se nalezajících, které se musejí buď opsati nebo alespoň prohlédnouti, aby se o dějinách českých nabylo jasnosti, není na tisíce, nýbrž na statisíce a miliony. Je to práce, při níž badatelé mysl takřka klesá, a předce se musí podniknouti, má-li se sestaviti dílo, jež by se důstojně řadilo k práci od Palackého započaté. K studium ve vídeňských a zahraničných archivech pojí se badání v přechytných českých archivech soukromých a městských, jež vyžaduje dlouholetého cestování. V ohledu tomto nelze ani dostatečně ocenit služby, kteréž museum české podporováním jednotlivých schopných pracovníků prokazuje badání historickému, čímž archiv zemský nabývá četných opisů důležitých listin českých. V 6 až 8 letech všestranné badání bude asi tak úplné, že se bude moci přikročiti k sepsání dějin českých od r. 1526; až do té doby budeme muset trpělivě vyčkati.« Potom dotýká se Gindely zajímavě poměru ohýstaného pokračování v Dějinách Palackého k svým pracím o dějinách třicetileté války. »Od r. 1618—1634 dějiny Čech souvisí co nejtěsněji s dějinami Evropy — bohužel nikoli na prospěch země —, a chceme-li o nich nabýti dokonalého světla, musejí býti líčeny v souvislosti s dějinami všeobecnými. Naděju se tedy, že se mi nebude vyčítati, jako bych se těmito obsáhlými studiiemi odcižoval vypsání dějin domácích, nýbrž se uzná, jak jsem právě tím prokázal největší službu dějinám domácím.«

Jestliže se Gindely v tu dobu rozhodl omeziti program své druhé práce životní, dějin třicetileté války, tak, že chtěl tyto dějiny dovésti pouze k r. 1634 neb 1635, přimělo jej k tomu vedle poznání nepředvídané obtížnosti a rozsáhlosti této práce nepochybně také přání zjednati si rychleji volnost ke spisování dějin českých. Ale zdá se, že brzy po r. 1878, kdy ještě veřejně sliboval psáti dějiny české od r. 1526, Gindely se znenáhla počal vraceti k tomu, co bylo jeho úmyslem dříve, než zvěděl od Palackého, že své Dějiny ukončí r. 1526. Byl sice stále odhodlán, až by dějiny třicetileté války dovedl k r. 1635, věnovati se spisování dějin českých, ale nechtěl je asi počítati rokem 1526, nýbrž tam, kde by přestalo jeho dílo o třicetileté válce, rokem 1635.³⁵⁵⁾ Tato změna programu, kterou Gindely veřejně ohlásil

³⁵⁵⁾ Tomu nasvědčují, zdá se mi, slova Gindelyova ve stati Von Archiven (Arch. Z. VI., 1881) str. 265: »Die Geschichte des 30j. Krieges in dem begonnenen Umfange will ich in demselben Umfang nur bis zum Prager Frieden, also bis zum J. 1635, fortsetzen. Es geschieht dies zum Teil aus dem Grunde, weil die mit diesem Krieg in Zusammenhang stehende definitive Umgestaltung

v autobiografické črtě z r. 1881, hověla jistě osobní zálibě Gindelyově, jehož zájem stále více směřoval k dějinám novějším a nejnovějším, také a snad především vyplynula z poznání, že chabnoucí síly historika tehdy již více než padesátiletého nestačily by zmoci úkol tak veliký v celém jeho rozsahu, ale možná, že na ni nebylo bez vlivu ani to, že se zatím k práci o českých dějinách po r. 1526 přihlásil mladý pracovník jiný, Antonín Rezek, který již r. 1876 byl vydal první část zamýšleného díla o dějinách vlády Ferdinanda I. v Čechách, jednajíc o zvolení Ferdinandově za krále českého. Nevíme, zda úmysl projevený veřejně r. 1881 Gindely zachoval až do své smrti — některé jeho práce v potomních letech uveřejněné, o nichž hned více bude pověděno, tomu, jak se zdá, opravdu nasvědčují —, k jeho uskutečnění se ovšem nedostal.

Nebylo-li Gindelymu dopřáno napsati dějiny české od r. 1526 neb aspoň od r. 1635, vykonal přece k dílu tomu mnoho vážných příprav, nehledě ani k tomu, že hlavní jeho spisy jak z doby před r. 1862 (Dějiny Bratří), tak z let pozdějších (Rudolf II., Dějiny 30leté války) obsahují v sobě podstatný kus těchto dějin. Vyjednávaje s Palackým o pokračování v jeho Dějinách, slíbil mu Gindely, že ihned přikročí k vydávání pramenů pro dějiny české XVI. stol., jež bylo by základem jeho budoucí práce. »Vydáváním pramenů 16. věku rád co nejdřív započnu,« psal Palackému 26. listopadu 1860 z Paříže, »jest to nevyhnutelný základ práce budoucí.« Podobně slíboval v dopise psaném ze Simancasu 27. ledna 1861, že po návratu bude jedna z jeho nejprvnějších prací sestavení všech domácích pramenů 16. a 17. věku s tím rozdílem, že »v bratrských pramenech i nejstarší od založení Jednoty podati mám.« A vracaje se již k domovu, znova psal Palackému (23. června 1861) o tomto svém úmyslu. »České prameny chci rozdělit na tři díly, totiž zamýšlím vydati zvláště historiky, jednání sněmovní a ostatní korespondence, a to vydání nejlépe by se připojilo Archivu Českému.«

Na uskutečnění toho plánu pomýšlel Gindely, jakmile byl jmenován zemským archivářem. Vida však, že by sám nestačil na všechnu

der Verhältnisse Böhmens mit diesem Jahre zum Abschluß gelangt, zum Teil, weil seit dem Tode Wallensteins die Söhne dieses Landes jeden Einflusses auf den allgemeinen Gang der Ereignisse entkleidet sind und jede Spur einer selbständigen Politik für Böhmen erlischt. Nach Lösung dieser Aufgabe werde ich die weiteren Jahre meines Lebens nur dem Studium der inneren Entwicklung meiner Heimat zuwenden, und meine weiteren Arbeiten werden also die Geschichte Böhmens im engsten Rahmen zum Gegenstande haben. Wie weit ich sie führen werde, das werden Zeit und Umstände ergeben.« Vykládám-li tato slova tak, že jimi G. projevoval úmysl psati dějiny české po r. 1635, potvrzuje tento výklad ta okolnost, že se G. v potomních letech již nezabýval dějinami stol. XVI., za to však dobou pozdější.

tu práci, hned také se staral o získání spolupracovníků založením »historické školy«, t. j. praktickým výcvikem mladých historiků. A výcviku takového se jim mělo dostati právě kritickým zpracováním pramenů, jež měly býti vydávány. Již v létě 1862 mluvil Gindely o tomto svém úmyslu s Helfertem ve Vídni,³⁵⁶) a hned na podzim, sotva se vrátil z Mnichova od svatby, jal se energicky pracovati o jeho uskutečnění. Nemaje naděje, že by na vydávání pramenů k českým dějinám mohl získati podpory z veřejných fondů, pojal myšlenku opatřiti si soukromým sdružením jednotlivců prostředky na chystaná *Monumenta historiae Bohemica*. Navštívil za tím účelem několik předních šlechticů českých, snaže se je nakloniti této myšlence, a úspěch byl nad očekávání skvělý. Všichni projevíli souhlas i ochotu podporovati podnik trvalými ročními příspěvky, jimiž měl býti zjednan roční důchod 2000—2400 zlatých. Do konce roku 1862 jednání dospělo tak daleko, že se o nejbližším zasedání českého sněmu mělo sejíti 10—12 šlechticů k společné úradě, kde by se podle návrhů Gindelyových stanovily výše a způsob příspěvků.³⁵⁷)

³⁵⁶) 5. září 1862 psal Helfertovi, že jeho žádost, aby vedle universitní profesury směl přijmouti místo zem. archiváře, byla odeslána do Vídně a dodal: »Ich habe mir die Freiheit genommen E. Exz. auseinanderzusetzen, wie ich von diesem Posten aus eine historische Schule in Böhmen begründen könnte und wollte und glaube also nichts mehr hinzufügen zu müssen, um mein Gesuch weiter zu empfehlen.«

³⁵⁷) O své akci směřující k založení Monument G. psal podrobně Helfertovi v listě z 31. pros. 1862. Praví tu, že chce Helfertovi dáti zprávu o podniku, »dessen Begründung seit mehreren Wochen mir unablässig im Sinne gelegen ist« a pak píše: »Die Begründung einer historischen Schule in Böhmen erheischt gebieterisch [die Herausgabe] des gesammten daselbst befindlichen und noch unedirten geschichtlichen Materials, an dessen kritischer Bearbeitung jüngere Kräfte sich heranbilden könnten. Es war mir klar, daß für ein solches Unternehmen wenigstens für den Anfang, keine öffentlichen Fonds in Anspruch genommen werden können, und daß bloß auf dem Wege privater Vereinigung etwas geschaffen werden könne. Ich unternahm es aufs Geradewohl eine Anzahl von Kavalieren hier aufzusuchen und sie für das Unternehmen einer Herausgabe von Monumenta historiae Bohemica, wie die Pertzischen, zu gewinnen und wo möglich zu begeistern. Ich muß zu meiner großen Freude gestehen, daß sie alle mit bewunderungswürdiger Zuvorkommenheit dieses Unternehmen gut hießen und sich zu fortdauernden Beiträgen, deren jährliche Höhe ich auf 2000—2400 fl. präzisirte, bereit erklärten. Namentlich ging der Graf Albert Nostitz mit Eifer an die Sache. Die Angelegenheit ist nunmehr so weit gediehen, daß bei Gelegenheit der Landtagseröffnung 10—12 Kavalieri in einer gemeinschaftlichen Sitzung die Modalitäten der Zahlung festsetzen und meine Vorschläge endgültig annehmen dürften. Das Geld dürfte bei einem der Herren jährlich reponirt und von dort nach Bedarf erhoben werden.« Vypočítává pak G., co všechno má býti pojato do programu Monument, a pokračuje: »Von allen diesen Ausgaben kann eigentlich nur die der Historiker und Chronisten gleich in Angriff genommen werden, denn jeder einzelne derselben bietet ein abgeschlossenes Ganze. Hierin würden also die Leistungen schon im nächsten Jahre ersichtlich sein. Bezüglich der andern Punkte wären jedoch mehrjährige

Ale dostavily se nesnáze plynoucí z poměrů politických. Chtěje svému podniku dáti ráz ryze vědecký, Gindely pokoušel se získati proň českou šlechtu obou směrů politických, ale přesvědčil se, že rozpor mezi nimi je daleko větší, než se byl domníval. »Die Parteilung unter dem Adel,« psal 13. ledna 1863 svému příteli Chlumeckému, »ist hier eine furchtbar schrofte, wie ich erst jetzt erfahre. Auf die Theilnahme von Leo Thun, Georg Lobkowitz, Carl Schwarzenberg, Eugen Černin, Albert Nostitz kann ich gewiss rechnen, aber diese Namen genügen, um Leute wie Carlos Auersperg, Ernst Waldstein und ihre Freunde abzuschrecken. Ich arbeite unerschrocken an der

(4—5jährige) Vorarbeiten nötig, denn das überall in Böhmen und teils auch in Mähren zerstreute Material müßte gesammelt, abgeschrieben und kritisch verglichen werden. Die zu erwartenden 2400 fl. denke ich deshalb in der Weise zu verwenden, daß jährlich 800 fl. auf die Herausgabe von Historikern zur Honorierung der Herausgeber verwendet würde. Druck und Papier erbietet sich ein Verleger umsonst zu besorgen. Der Rest etwa 1600 soll einzig und allein zur Anfertigung von Kopien bezüglich der Ausgaben von 2.—7. (t. j. 2.—7. oddělení Monument) verwendet werden. Bei diesen Kopien und den etwa nötig werdenden Reisen sollen durchwegs nur Lehramtskandidaten oder Gymnasiallehrer verwendet werden. Ich selbst habe wiederholt den beitragenden Kavaliere erklärt, daß ich bei dieser ganzen Arbeit kein Honorar für mich in Anspruch nehme, sondern daß ich jedes Jahr ihnen genau über die Verwendung des Geldes Rechnung legen will. Meine Absicht ist, in der Herausgabe der Monumenta alle strebsamen Kräfte Böhmens derart zu konzentriren, daß ihre Tätigkeit nicht bloß eine bestimmte Richtung nimmt, sondern auch eine gehörige Wirksamkeit ausübt. Unter den verschiedenen Teilen der Monumenta ist die Herausgabe der Landtafel bis 1541, insofern sie vor dem Brande bewahrt wurde, eine der wichtigsten und schwierigsten und kann nur zu Stande kommen, wenn zwei bis drei Personen mehrere Jahre durch emsig daran arbeiten. So wie die Sachen jetzt [sind], gibt es nur zwei Personen, welche sich mit Erfolg dieser Arbeit unterziehen könnten, ein Supplent an der böhmischen Realschule *Emler* mit Namen, und Prof. *Maloch* in Jičín. Des erstern Gewinnung unterliegt keinen Schwierigkeiten mehr. Der Landesausschuß von Böhmen hat mir die Annahme eines Hilfsarbeiters mit dem Gehalt von 500 fl. gestattet und die Wahl der Person freigestellt. *Emler* wird diesen Posten annehmen und am Ende des ersten Semesters die Realschule verlassen, und da das Archiv ihm beinahe keine Beschäftigung bietet, ausschließlich zur Bearbeitung der Landtafel verwendet werden. Bei *Maloch* kann von einer Teilnahme nur dann die Rede sein, wenn seine Übersetzung nach Prag ermöglicht würde.« I žádal G. Helferta, aby způsobil přesazení Malochovo z Jičína na vyšší českou reálku do Prahy. Žádost ta však neměla úspěchu. Maloch zůstal v Jičíně. Připomínám, že Ant. V. Maloch (nar. v Praze 1823, zemř. 1880) v letech padesátých vydal některé menší práce z oboru českého dějepisu a zeměpisu a byl pilným spolupracovníkem Riegrova Národního slovníku, kde se o něm dočítáme, že si »obral za úkol svého života prozkoumati desky zemské posud pro dějepis téměř nepoužité.« Zdá se, že do něho byly skládány nejen od Gindelyho značné naděje, jichž však nesplnil. Přípravoval v pozdějších letech podrobné dějiny Jičína a monografii o Albrechtovi z Valdštejna, ale práci těch nedokončil (Riegrův Sl. N. V. a X.; viz o něm též zajímavou zmínku u *Brandla*, Život K. J. Erbena, str. 63). Plán s *Emlerem* se ovšem vydařil.

Gewinnung der letztern, weil ich meinem Unternehmen unbedingt nur eine wissenschaftliche Folie geben will, allein ich bin im Zweifel an dem Gelingen dieser Fusion.«³⁵⁸) Obava Gindelyova se splnila; šlechty ústavověrné pro svůj podnik nezískal. Za to však v ostatní šlechtě našel nemalý počet obětavých příznivců. Na konci roku 1862 bylo jich 10—12, v červenci 1863 již asi 20. Lev Thun, na jehož účast Gindely s určitostí spoléhal, sice mezi nimi nebyl, za to však Jiří Lobkovic, Karel Schwarzenberg, Eugen Černín a Albert Nostic, vedle nich pak kardinál Schwarzenberg, knížata Bedřich a Jan Adolf ze Schwarzenberka, Ferdinand a Moric Lobkovicové, Öttingen-Wallerstein, Hugo ze Salmu a Vincenc Karel Auersperg, hrabata J. Clam Martinic, Josef a Ervín Nosticové, Ervín Schönborn, Frant. Thun st., Alb. Kaunic, Hanuš Kolovrat-Krakovský, Theodor Thun Hohenstein a Karel Wolkenstein. Příspěvky těchto kavalerů zajištěn byl již v lednu na Monumenta pro r. 1863 příjem 1600—1800 zl. a později suma ta vzrostla na 3600 zl. Správu těch peněz vedl kníže Jiří Lobkovic.³⁵⁹)

Zatím byl již, jak se zdá, za spolupůsobení *Emlerova* a snad i *Palackého* stanoven podrobný program chystaného podniku a v lednu 1863 tištěnými letáky šířen oň zájem ve veřejnosti.³⁶⁰) Podle vzoru

³⁵⁸) V dopise psaném Helfertovi 31. prosince 1862 (viz citát v předešlé pozn.) G. psal jen všeobecně, že navštívil »eine Anzahl von Kavaliere«, z nichž uvedl jménem toliko Alb. Nostice. Protože však dále praví, že »sämtlich tito kavaleri« »mit bewunderungswürdiger Zuvorkommenheit dieses Unternehmens guthieße«, a o jakýchkoli nesnázech se nezmiňuje, zdá se, že se G. nejprve dovolával podpory u šlechty strany historické, s níž jej sblížovala osobní známost s L. Thunem, Martinicem, Jiřím z Lobkovic a Josefem Nosticem. Nesnáze se patrně objevily teprve, když se obrátil na šlechtu ústavověrnou, což asi bylo teprve po 31. prosinci 1862.

³⁵⁹) Jména všech přispěvatelů byla uveřejněna na obálce prvního sešitu Monument. Jakou částkou který z nich přispěl, dovidáme se z rukopisného výkazu zachovaného v pozůstalosti Gindelyově v zem. archivu. Odtud poznáváme, že čtyři kavaleri (Martinic, Eug. Černín, Ferd. Lobkovic a Kolovrat) dali po 300 zl., osm po 200 zl., sedm po 100 zl., dva po 50 zl., a to vesměs jen na r. 1863, celkem 3600 zl. V dopise, jež G. psal 19. července 1863 knížecímu bibliotekáři v Roudnici, čteme, že na Monumenta zavázalo se přispívati »gegen 20 der ersten Kavaliere Böhmens«, mezi nimi také Ferdinand a Moric Lobkovicové, a že »nach der allen bekannten Bestimmung soll das Geld in die Kasse des H. Fürsten Georg von Lobkowitz in Prag eingezahlt werden«.

³⁶⁰) Výtisk letáku (německého) je v arch. zemském. Leták tištěný u Bellmanna 1863 není podepsán, ale G. tu mluví v první osobě. V úvodě vzpomíná G. vydavatelské činnosti Dobnerovy, Pelzlovy a j., ukazuje na příklad jiných zemí, »wo durch jahrelange gemeinsame Anstrengungen die geschichtliche Vergangenheit durch eine systematische Quellenpublication der Gegenwart näher gerückt wird« a uvádí jmenovitě Pertzova Monumenta, jež nazývá »ein unübertroffenes Muster systematischer und kritischer Publication« historischer Quellen. Pak pokračuje: »Wenn ich nun den Plan gefaßt habe, für Böhmen eine ähnliche Ausgabe von Monumenten zu Wege zu bringen, wie

Pertzových Monument měla publikace dostati název Monumenta historiae Bohemica a skládati se ze šesti oddílů. Jeden měl obsahovati starší díla historická a kronikářská (především Skálu a Slavatu), druhý zbytky shořelých desk zemských do r. 1541,³⁶¹⁾ třetí česká akta sněmovní do r. 1648,³⁶²⁾ čtvrtý český diplomatář, pátý písemnosti

diese Pertz für Deutschland ermöglichte, so war ich weder über die Größe einer solchen Aufgabe im Unklaren, noch täuschte ich mich über den langen Zeitraum, den die Lösung in Anspruch nehmen wird. Allein da im gegenwärtigen Augenblicke die Verhältnisse günstiger als je zu sein scheinen, da es an wissenschaftlichen Hilfsarbeitern nicht gebricht und die Opferwilligkeit edler Mäcenate die materiellen Schwierigkeiten zu besiegen helfen dürfte, so glaubte ich endlich die ersten Schritte zur Herausgabe der Monumenta tun zu müssen.« Vyroživ pak podrobně program podniku, vyslovuje naději, že do roka bude možno počítí s vydáváním některé práce kronikářské. Delších příprav bude vyžadovati vydání desk, sněmů a diplomatáře. »Eine Anzahl jüngerer Kräfte, mindestens 4—5, welche sich den Geschichtsstudien widmen und in der Lesung alter Handschriften eine bedeutende Fertigkeit erlangt haben, müßten ununterbrochen mit der Anfertigung der nötigen Kopien betraut werden.« Bude třeba pracovati i v archivech mimo Prahu. Na to vše bude potřebl peněz. »Ich für meinen Teil — proklašuje G. — bringe gern einem so großen Unternehmen, dessen Leitung und Durchführung meine angelegentlichste Sorge sein soll, meine Kraft zum uneigennützigem Opfer. Meine Stellung als Vorsteher des böhmischen Landesarchivs unterstützt mich dabei wesentlich und macht mir gewissermaßen zur Pflicht das zu beginnen, wozu andere wohl die gleiche Kraft, aber nicht gleich günstige Gelegenheit benützen.« Potom vypočítává, že na tisk, vydržování 4—5 kopistů, na cesty a j. bude potřebl »selbst bei der strengsten Sparsamkeit« roční sumy asi 3000 zl. a dovolává se za tím účelem podpory české šlechty. »Der Adel von Böhmen ist es vor allem, auf dessen Unterstützung ich bei diesem Unternehmen rechne, ist er es doch, dessen Ruhm und Interesse am meisten durch die genaue Kenntnis der Vergangenheit gefördert wird.«

³⁶¹⁾ V programovém letáku Gindelyově se k tomuto oddílu poznamenává: »Es gibt keine Publication, welche für die Geschichte Böhmens neben der Ausgabe der Historiker von größerer Wichtigkeit wäre, als die Herausgabe der Überreste der alten Landtafel . . . In der Publication der Landtafelüberreste kann der Adel die Veröffentlichung der authentischsten Dokumente über seine Abstammung, seine verwandschaftlichen Beziehungen und die Ausdehnung seines Besitzes erwarten, die Geschichte unseres Landes gewinnt aber ganz außerordentlich in dem einer genaueren Aufklärung am meisten bedürftenden Teile, nämlich jenem, welcher sich auf die Kultur und Rechtsverhältnisse unserer Vergangenheit bezieht. Die böhmische Landtafel ist selbst in ihren Überresten nach dem Urteile des bewährtesten Kenners der böhmischen Geschichte, Palacký, eine unerschöpfliche und unschätzbare Quelle für die Kenntnis unserer Geschichte und sie ist der vereinten Anstrengung der tüchtigsten Männer wert, um durch den Druck veröffentlicht und für immer vor weiterem Schaden bewahrt zu werden.«

³⁶²⁾ V tomto oddíle podle letáku Gindelyova měly býti vydávány krom artykulů sněmovních také zápisy o sněmovním jednání. »Über einige der wichtigsten Landtage Böhmens, wie z. B. die von 1526, 1575, 1608 und 1609, haben sich nämlich mehrfach Diarien erhalten, welche ausführlich über den Gang der Verhandlungen berichten. Diese Diarien, welche für die Kenntnis

konsistoří katolické a utrakvistické, jakož i annály některých řádů (jesuitského, kapucínského),³⁶³⁾ šestý historické spisy bratrské.³⁶⁴⁾ Pro jiné prameny, jež by časem též mohly býti vydány, na př. právní prameny, berní registra a pod., nebyl zatím stanoven zvláštní oddíl.³⁶⁵⁾

unseres parlamentarischen Lebens von ganz außerordentlichem Werte sind, würden im Vereine mit den Landtagsbeschlüssen der angestrebten Quellen-publication zur größten Zierde gereichen.«

³⁶³⁾ »In wie fern die kirchenhistorischen Quellen noch weiter in diesen Monumenten zur Veröffentlichung gelangen würden, hinge von den Mitteln ab, über welche der Herausgeber auf die Dauer zu gebieten haben würde.«

³⁶⁴⁾ »Die Schriften der böhmischen Brüder nehmen in der böhmischen Geschichte aus einem doppelten Grunde eine hohe Stufe ein. Sie sind bedeutsam wegen ihrer sprachlichen Vollendung, sowie wegen der Wichtigkeit ihres Inhaltes. Die Publication der Bruderschriften soll sich meinem Plane gemäß allein auf die historische Abteilung derselben beziehen.«

³⁶⁵⁾ V dopise psaném Helfertovi 31. prosince 1862 G. oznamoval, že Monumenta krom šesti oddílů svrchu uvedených budou míti ještě: »7. Herausgabe von Korrespondenzen und Schriftstücken, die unter keine der früheren Rubriken gehören.« V letáku se o takovém sedmém oddíle Monument nemluví. Za to však čteme tam tento zajímavý odstavec: »Mit diesen sechs Abteilungen wären die Quellenschriften unserer Vergangenheit weitaus nicht erschöpft; es ist mit Ausnahme der Landtafel und der Landtagsbeschlüsse, welche nur indirect, wenn auch ununterbrochen unsere Rechtsverhältnisse berühren, keine derselben, die sich ausschließlich die Rechtsgeschichte unseres Landes durch Publication der wichtigsten Processakten oder einzelner seit mehr als 200 Jahren unedirten Rechtsbücher zum Gegenstande gewählt hätte. Ebenso fehlt es an einer Abteilung, welche alle Dokumente in sich vereinen würde, die sich auf unsere finanziellen, und was damit im innigen Zusammenhange steht, unsere Bevölkerungsverhältnisse beziehen. Wir besitzen nämlich zahlreiche Steuerrollen, in denen die Beiträge des Adels, der Städte u. s. w. zu den allgemeinen Lasten genau verzeichnet sind; wir besitzen von einzelnen Gemeinden und Herrschaften genaue Nachweise über die Bevölkerung, ihre Zu- und Abnahme, die Zahl der Feuerstellen u. s. w., die uns natürlich am besten in den Stand setzen, über die materiellen Verhältnisse unserer Vorfahren ein sicheres Urteil zu fällen. Wenn ich in diesem Programme keine weiteren Abteilungen, welche die Quellen für unsere Rechtsgeschichte und für unsere volkswirtschaftlichen Verhältnisse zusammenfassen würden, aufstelle, so geschieht es deshalb, weil ich in diesem Augenblicke nicht mehr zu unternehmen gedenke, als was mir erreichbar erscheint. Die Grenze für meine Bestrebungen bildet sowohl die beschränkte Anzahl von literarischen Freunden, auf deren Mithilfe ich bei meinem Unternehmen hoffen kann, als auch die mehr oder minder bedeutende Unterstützung, welche edle Mäcenaten demselben zu Teil werden lassen.« Ve zmínce, jež se tu činí o pramenech právních, možno snad tušiti vliv přítele Gindelyova Herm. Jirečka, který potom v jeho Monumentech vydal prvý díl svého Codex juris bohemicí. V tom, co G. vykládá o pramenech ku poznání poměrů finančních a hospodářských, ohlašuje se však patrně vlastní zájem Gindelyův o tyto otázky, z něhož vzešel brzy potom jeho spis o českých financích v l. 1526—1620. Pokud jde o vlastní program Monument, zdá se, že vydání diplomatáře bylo do něho pojato působením Emlerovým a myšlenka vydati desky zemské že vyšla rovněž od něho, nebo

Ještě r. 1863 vyšel první sešit Monument s názvem českým i latinským *Monumenta historiae bohemica edita auxilio illustrium amicorum patriae historiae ab A. Gindely: Staré paměti dějin českých, vydává pomocí vznešených příznivců domácího dějepisu A. Gindely*. Na obálce tohoto sešitu, jenž obsahoval prvou část Dekretů Jednoty bratrské, připravených pro tisk Gindelym, vysvětloval redaktor, proč začátek učiněn tímto dílem. Nemohlo prý se začítí diplomatárem ani deskami zemskými, ačkoli jejich vydání bylo »nejvíce žádoucí«, poněvadž »oběma oddělení dlouholeté práce zapotřebí bude, nežli k nějakému ukončení dospějí«. A že se začítí musilo se spisy, »které samy o sobě celek činí«, zvoleny k tomu »sněmy« Jednoty bratrské. Po Dekretech mělo se přikročiti ještě r. 1864 k vydávání Slavaty prací bratří Jirečků a Skály ze Zhoře prací prof. K. Tieftrunka. Mimo to Gindely sám chtěl vydati Apologii Jiřího z Lobkovic a Herm. Jireček sbírku pramenů českého práva do začátku XIV. století; v r. 1865—66 pak měl začítí Kl. Borový s vydáváním korespondencí konsistoří utrakvistické a katolické.

Tyto sliby, učiněné redaktorem při vydání prvního sešitu Monument, byly skoro vesměs brzy splněny. Apologie Lobkovicova sice vůbec nevyšla, ale vše ostatní bylo vydáno podle ohlášení z r. 1863. R. 1865 dokončeny Dekrety Jednoty bratrské a vydán prací Tieftrunkovou i první díl Skály, jehož díl druhý následoval r. 1866, třetí 1867, čtvrtý 1868 a pátý 1870. R. 1866 vyšel první a r. 1868 druhý díl Slavaty vydaný Jos. Jirečkem, r. 1867 první díl Sbírků českých pramenů právních od Herm. Jirečka. K tomu přistoupila r. 1868 Akta konsistoře utrakvistické a r. 1869 Akta konsistoře katolické z doby Ferdinanda I. vydaná Kl. Borovým.³⁶⁶⁾ Tak za dobu poměrně krátkou byla vydána řada knih obsahujících prameny pro dějiny české zvláště XVI. a XVII. stol. Povážíme-li, že z pramenů pro dějiny české té doby před tím skoro nic nebylo vydáno, že věci uveřejněné ve svazcích Gindelyových Monument mají vesměs velikou cenu a že se na několik desetiletí staly a namnoze dosud jsou východiskem a základem vědeckého badání o nejvýznamnějším období novověkých dějin českých, oceníme význam a záslužnost podniku Gindelyova. Ačkoli prameny obsažené v jeho Monumentech nejsou vydány způsobem, který by vyhovoval přísnějším požadavkům edičním, přece

spíše přímo od Palackého. Ostatní body programu jsou však, vyjímaje snad některé podrobnosti, patrně dílem Gindelyovým, jak svědčí výše uvedené zmínky o těch věcech v listech psaných Palackému. Pokud jde o vydání akt-konsistorních, viz násl. pozn.

³⁶⁶⁾ V předmluvě k Aktům konsist. utrakvist. str. II. Borový se zmiňuje, že byl před několika roky vybidnut Gindelym, aby vydal akta obojí konsistoře. O sobě pak praví, že o díle pracoval od r. 1863; byl tedy Gindelym vybidnut někdy r. 1862—3. Dále Borový děkuje Gindelymu (str. VII.), že mu »účinnou radou i pomocí svou hledání i kritiku pramenův nadmíru usnadnil«.

je jisto, že tu byl učiněn velmi vážný začátek v pracích nezbytných k pokračování v dějinách Palackého a zároveň smělý pokus o veliký a soustavný podnik vydavatelský. A přední zásluha o to náleží Gindelymu, který nejen dal podnět k tomu podniku, nýbrž si proň dovedl také zjednatí pracovníky a opatření potřebné prostředky finanční.

Gindelyovým dílem bylo také vydání prvního svazku sbírky, při němž arci užíval velmi vydatné pomoci Emlerovy.³⁶⁷⁾ Svazek má název *Dekrety Jednoty bratrské* a je označen jako první část prvního oddělení Monument, obsahujícího »Spisy bratrské« (1865; str. VIII + 320). Sbírků dekretů v svazku tom vydaných se skládá ze dvou částí nezcela stejnorodých. První část, zahrnující v sobě dekreta od počátku Jednoty do r. 1574, je dílo neznámého bratra, který r. 1617 pořídil systematický soubor všech do té doby učiněných usnesení bratrských, při čemž mu nešlo o úplnost ani o historickou přesnost, nýbrž hlavně o sestavení pomůcky pro praktickou potřebu Jednoty. Z toho díla, jež mělo čtyři části, se zachovaly pouze dvě části první ve dvou rukopisech, které se zásluhou prof. Purkyně dostaly z Lešna do Českého Musea. Otisk těchto dvou rukopisů vyplňuje více než tři čtvrtiny edice Gindelyovy. Zbytek obsahuje dekreta či spíše protokoly desíti bratrských synod z l. 1592—1636, vydané podle původních zápisů, jež objevil sám Gindely v rukopise helvetské církve v Lešně. Zápis o jiných synodách bratrských psané polsky i rozličné přílohy a traktáty latinské, obsažené v témž rukopise, Gindely ve své edici bohužel vynechal. Proto jeho edice není úplným souborem všeho zachovaného a v tehdejší době dostupného materiálu, jež by podle svého názvu měla obsahovati. Věci otištěné pak jsou vydány bez jakéhokoli aparátu kritického, jež povaha edice naléhavě vyžaduje. V celé knize není jedině vysvětlivky a úvod přestávající na několika povšechných a povrchních poznámkách je zcela nedostatečný. Jestliže Dekreta přes to náležejí k nejdůležitějším a základním edi-

³⁶⁷⁾ Vydavatelem na titule knihy uveden pouze G., jenž však v úvodě psaném 17. května 1864 vzdává díky »p. Emlerovi, adjunktovi při zemském archivu, za pomoc laskavou, kterou mně při vydání bratrských sněmů jako vůbec při přípravě celé sbírky Starých pamětí poskytuje«. Také ve schůzi zemského výboru dne 14. června 1864 usneseno dle podání Gindelyova »dítě vom Landesarchivar publicirten Monumente als ein Resultat der Begründung des Landesarchivs anzusehen und die Mithilfe des Adjunkten Emler bei dieser Publikation zur Kenntniss zu nehmen« (protokol zemského výboru). Emler sám, referuje o vydání Dekretů v Pam. arch. VI., ani slovem se nezmínil o své účasti v této edici. Ale v Emlerově životopise v Riegrově Sl. Nauč. X. z r. 1873 se praví, že Emler Dekreta »upravil k tisku«. Emlerovi asi dlužno přičísti zásluhu o přesnost textovou, což ovšem při tomto způsobu edice, kde se přestává na pouhém otisku předlohy, je hlavní věc. Brandl, Život K. J. Erbena (1887) str. 14 tvrdí, že dekreta bratrské opsal pro Museum r. 1856 na žádost Erbenovu kněz Jos. Roštlapil.

cím z oboru novějších dějin českých, má zásluhu o to látka sama, ne způsob jejího vydání.³⁶⁸⁾

Posledním svazkem Skálovy Historie vyšlým r. 1870 bylo zastaveno vydávání Monument. Stalo se to z nedostatku dalších prostředků peněžních. Očekávání Gindelyovo, že »vznešení příznivci« jeho podniku budou poskytovat příspěvky pravidelné a stálé, se nespínilo. Všichni, kdo r. 1862 a 1863 upsali některou částku na Monumenta, neopominuli podotknouti, že podporu upisují pouze na rok 1863, a skutečně valná jejich většina po druhé již nepříspěla. Když první čtyři svazky byly ukončeny a tři další se dotiskovaly, shledáno, že se do 4000 zl., potřebných na tyto svazky, nedostává ještě 355 zl. Tato částka byla opatřena novými příspěvky A. Schwarzenberga, J. Clama-Martinice a Jiřího z Lobkovic.³⁶⁹⁾ Tím však pomoc poskytnutá českými aristokraty na Monumenta byla vyčerpána. Vyjímaje podporu z fondu bývalého »Časopisu katolického duhovenstva«, kterou na vydání akt konsistorních Monumentům vykázal kardinál Schwarzenberg,³⁷⁰⁾ nedostalo se jim, pokud víme, větších příspěvků jiných, takže nezbývalo, než ustati v jejich vydávání.

Ani po zániku Monument Gindely neustával přičiňovati se o uskutečnění aspoň některých částí jejich původního programu. V programu tom bylo také vydání *pozůstalých desk zemských*, o něž se již dávno před tím byl zasazoval sám Palacký. V Monumentech sice pozůstatky vydány nebyly, vyšly však r. 1870 prací Emlerovou, jež k tomu r. 1863 získal Palacký,³⁷¹⁾ samostatně, a to ne bez při-

³⁶⁸⁾ Srov. posudek *Emlerův* v Památkách archaeologických VI. (1864—5), str. 118, dále anonymní referát [od redaktora F. Schulze?] v Českém obzoru literárním I. (1867) str. 18—20 o Starých pamětech dějin českých. Tu se praví, že G. »zasluhuje vděčného uznání, že získav si pomoc několika vlasteneckých velmožů, rázně se ujal uveřejňování St. paměti českých«, ale vyslovuje se pochybnost, bude-li možno provést celý program podniku, neboť »předsevzetí jest ohromné«. Edici Dekretů se vytýká, že do ní nepojaty polské dekrety Jednoty, »jichž by snad bylo bývalo pětkrát tolik jako českých« a dále se praví: »Mimo to jest úvod textu předeslaný patrně dosti chatrný. Není sice lepšího znalce dějin Jednoty bratrské nad vydavatele, ale právě proto by mu bývalo snadno vytknouti aspoň kratičce význam předmětu, jež obecněstvi předkládal, a snad i vytknouti temnější stránky jeho, zvláště co se organisaace celé Jednoty týče. Takto ale nepřesahuje úvod meze knihučpečkého ohlášení.« Viz také nevládný referát v Mitt. des Ver. für Gesch. d. D. in Böhmen 1864, Beilage str. 54—56, podepsaný šifrou »A . . . z . . . r.«

³⁶⁹⁾ O tom svědčí nedatovaný zápis z pozůstalosti Gindelyovy v arch. zemském, podávající povšechné zúčtování příjmů a vydání na Monumenta.

³⁷⁰⁾ O tom zmínka v předmluvě k Aktům konsistoře utrakvistické str. IV.

³⁷¹⁾ V úvodě k edici Pozůstatků str. XIX. Emler se zmiňuje o těch, kdo před ním na popud Palackého sbírali a opisovali zbytky shořelých desk, a pokračuje: »Teprve r. 1863 vybidnut jsa od Palackého jal jsem se pokračovati v započatém díle, a od té doby věnuji všechny volné chvíle vyvedení jeho.« Ale z listu Gindelyova psaného Helfertovi 31. pros. 1862 (viz citát v pozn. 356)

činění Gindelyova. Je známo, že Pozůstatky desk byly vydány nákladem hraběte Jindřicha Clama Martinice, a zdá se, že tento kavalír byl k tomu získán hlavně Gindelym. Jisto je, že s ním Martinic o té věci vyjednával, jemu zasílal své příspěvky a s ním se dohadoval o způsobu zamýšlené dedikace a jiných formálnostech, že konečně jemu vedle Emlera přičítal hlavní zásluhu o dílo samo.³⁷²⁾ Ale také

víme, že také G., patrně v dohodě s Palackým, staral se o získání Emlerovo pro tuto práci a že proto vymohl jeho jmenování adjunktem zemského archivu. Z téhož dopisu je patrné, že se mimo to pomýšlelo také na jičínského profesora Ant. Malocha.

³⁷²⁾ O tom svědčí zvláště dopis hr. Clama-Martinice psaný Gindelymu ze Smečna 28. února 1870. Martinic tu píše: »Zunächst beeile ich mich E. W. den Betrag von 500 fl. im Sinne ihres werten Schreibens zu übermitteln. Die weiteren noch auf das heurige Jahr entfallenden 500 fl. stehen jeden Tag zur Disposition und wenn es sich treffen sollte, daß ich etwa eben vom Hause abwesend sein sollte, so hat mein Cassier bereits die nötige Anweisung; in solchem Falle wird er, wenn Sie sich gefälligst an ihn wenden sollten, nicht säumen Ihrem Wunsche zu entsprechen. Was nun ferner das Titelblatt anbelangt, so füge ich mich den von Ihnen gütigst geltend gemachten Motiven und Rücksichten. In Anbetracht der Dedication endlich bedauere ich es doppelt, nicht Gelegenheit gehabt zu haben zu mündlicher Erörterung. Es war mein ursprünglicher Gedanke, daß ich das Opus mit einer kurzen Dedication dem Königreiche Böhmen widme. Bei unserer letzten Besprechung äußerten Sie die Ansicht, daß Ihnen das minder passend erscheine, und daß die Dedication von dem Herausgeber H. Emler auszugehen hätte. Ich habe die Gründe dafür vollkommen anerkannt. In diesem Falle würde sich meiner Ansicht nach das einfache »Regno Bohemiae dedicatum« am Besten eignen. Anders ist es, wenn ich als Widmender erscheinen soll. In diesem Falle scheint es mir, daß, wenn schon mein Name auf dem Titelblatte steht und er nun auch durch die Dedication gewissermaßen über das Werk, an welchem ich doch gewiß und sans phrase das geringere Verdienst habe, disponiren und patronisiren soll, dem materiellen Anteile an der Herausgabe gegenüber dem geistigen, welcher Ihnen und H. Emler zukommt, ein ganz unbescheidener Platz angewiesen würde. In diesem Falle schien es mir also notwendig, schicklich und gerecht, daß wenn ich das Werk *fremder Arbeit* »dem Königreiche« — oder dem Vaterlande — widme, ich es nicht tue ohne eben das Verdienst der eigentlichen Herausgeber zu erwähnen. Ich dünkte es mir dann ungefähr so (wobei ich in vorhinem um Absolution bitte für etwaige Barbarismen in dem bereits stark verrauchten Latein): »*Regno Bohemiae* (oder: *patriae suae*) hunc clarorum virorum laborem, quorum cura et indefessa solertia reliquias, quae exstant, collegit et comparavit, dicat impenditque H. J. C. de C. M.«, wobei nach »virorum« Ihr und Emlers Name einzuschalten wären. Ich gebe diese Idee Ihnen einfach ad referendum und cedo meliori iudicio. Finden Sie es nicht passend, dann dürfte jedenfalls das einfache »Regno Bohemiae dedicatum« sich am meisten empfehlen. Ich komme um 10. März auf einige Tage nach Prag; kann die Sache vielleicht bis dahin warten, so würden wir sie mündlich austragen können; wenn nicht, submittere ich auf Ihr Urteil.« K dopisu připojeno ještě toto zajímavé postscriptum: »In älterer Zeit ist — soweit ich darüber Materialien habe — in der Regel »domu Smečenského« nicht »Smečenského« geschrieben worden. Weiter erlaube ich mir die Bemerkung, daß ich für meinen Teil mich — und zw. gestützt auf Palackýs und Anderer Ausspruch — nicht »hrabě z Clamu a Martinic« schreibe, sondern einfach »hrabě Clam-Martinic«,

Emler sám v úvodě své edice vyznává, že byl při práci své »horlivě podporován« Gindelym, a z úředních zpráv víme, že se v archivu zemském mnoho opisovalo pro vydání pozůstatků desk zemských.

Brzy potom se Gindely postaral o splnění jiné části programu vytčeného původně Monumentům, totiž o *vydávání českých akt sněmovních*.³⁷³) Jako zemský archivář Gindely dbal od počátku toho, aby při výzkumu archivů domácích i cizích bylo přihlíženo k pramenům pro dějiny českých sněmů. Již v úředních zprávách podaných zemskému výboru r. 1870 a 1871 o činnosti zemského archivu mohl oznámiti, že bylo získáno množství cenné látky pro české sněmy ve století XVI. V červenci 1873 podal pak zemskému výboru formální návrh na vydávání »Sněmů českých«. Podle toho návrhu mělo celé dílo obsáhnouti l. 1526—1792 a býti ukončeno ve 12—15 svazcích. Návrh Gindelyův byl příznivě přijat zemským výborem a již v září 1874 byl schválen českým sněmem. Počátkem r. 1876 začato s tiskem a v l. 1877 vyšel první díl publikace, jež měla název *Sněmy české od l. 1526 až po naši dobu*. Dosti rychle následovaly pak další díly této publikace, takže do smrti Gindelyovy bylo vydáno celkem sedm dílů s prameny pro dobu od r. 1526 do r. 1591. Vydavatelem Sněmů českých označen na titule »královský český archiv zemský«. Skutečně se prací, spojených s jejich vydáváním, účastnili všichni úředníci archivní, vrchní redakci pak při sedmi prvních dílech vedl Gindely jako zemský archivář. Jeho činnost redaktorská záležela hlavně ve výběru látky a v psaní úvodů, jež počínaje dílem čtvrtým předesílány jednotlivým oddílům akt sněmovních. Krom toho Gindely obstarával částečně úpravu textů německých a sám sestavil věcný rejstřík k dílu sedmému jako vzor, podle něhož měly býti sestavovány takové rejstříky ke všem dílům ostatním.

was im Genitiv »hraběte Clama-Martinice« geben würde. Doch sind das eben nur ganz unmaßgebliche Bemerkungen, denen Sie so viel oder so wenig Beachtung schenken mögen, als Ihnen gut dünket.« Připomínám k tomu, že se v titule Pozůstatků, který je český a latinský, praví: »Nákladem J. Exc. p. J. J. hr. Clama Martinice, vladáře domu Smečanského vydal J. Emler«, a dedikace na zvláštním listě otištěná zní stručně: »Regno Boemiae dicatum«, »Království českému věnováno«. Jméno Gindelyovo v titule vůbec není uvedeno; toliko v úvodě se Emler zmiňuje, že byl při práci »podporován horlivě zemským archivářem p. drem Gindelym«. Srov. též list Gindelyův psaný Palackému do Nizzy 26. března 1870, kde G. píše: »Mezi zdejšími novinami především bude Vašnosti těšit, že konečně první oddělení desk zemských tiskem ukončeno jest a budoucí týden se uveřejní. Celé dílo věnováno jest napsím na zvláštním listu: Regno Bohemiae; tak si to hrabě Martinic přál a tak se konečné dorozumění s Emlerem stalo. Jeden exemplář na vzácném papíru vytištěný má se časem svým i císaři odeslat. Tak tedy dojde dílo uveřejnění, které bohužel pro Vašnosti o 40 let pozdě vychází.«

³⁷³) Srov. moji rozpravu »Sněmy české« ve Zprávách zem. arch. král. Č. II. (1908) str. 36 násl.

Založení »Sněmů českých« a vydání jejich sedmi objemných dílů je nesporně záslužný čin vědecký, čin velikého významu pro vývoj vědeckého badání o novějších dějinách českých. Gindely sám přistupoval k podniku tomu s přesvědčením, že se Sněmy stanou každodenní příručkou pro české historiky obou národností a pevným základem pro všechno budoucí badání, ano že budou znamenati epochu ve vydávání českých pramenů historických. A po vydání prvního svazku právem napsal Bezold, že se touto publikací zemského archivu pro právní a hospodářské dějiny Čech otvírá pramen prvního řádu, a Rezek správně pověděl, že Sněmy české jsou tak jako pro starší dobu Palackého Archiv Český největší a nejdůležitější sbírkou původních pramenů k našim dějinám. Tím více sluší litovati, že i tato úřední publikace Gindelyova trpí vlastností, která je společna všem jeho edicím, že se ceně pramenné látky v ní uveřejňované nerovná způsob jejího vydání. U »Sněmů českých«, které by skutečně byly mohly znamenati epochu ve vydávání českých pramenů historických, je tento nedostatek zvláště citelný. Jejich svazky, vydané Gindelym, ačkoli postupně v leccems se zdokonalovaly, jsou celkem na míle vzdáleny ideálu, jaký si dnes tvoříme o edicích toho způsobu, a jaký v nejednom případě byl již také větší nebo menší měrou uskutečněn. Ale i tak zůstanou »Sněmy české« ještě dlouho hlavním zdrojem vědeckého badání o českých dějinách XVI. století a vedle Monument nejvážnějším dokladem Gindelyovy snahy, připravit si půdu pro pokračování v Dějinách Palackého.³⁷⁴)

³⁷⁴) Ze snahy učiniti přístupny důležitější prameny k novějším dějinám českým vyplynul také úmysl G. vydati druhý díl historického spisku Tomáše Pešiny z Čechorodu »Mars Moravicus«, jinak Protelum plagarum. Ze Zpráv o zasedání král. č. spol. nauk 1877 se dovídáme, že v sedění z 8. ledna 1877 G. přednášel *Zprávy z Pešinoва života*. Podav některé nové zprávy o životě Pešinově čerpané z akt kapitulního archivu, mluvil G. obšírněji o druhém díle Marsa. Praví, že na dílo to, jehož vydání připravuje, byl upozorněn v listopadu 1876 v archivu kapitulním Frindem. Myslíl zprvu, že to je práce »bídna«, ale vzal si ji domů, aby ji prohlédl. »Když jsem ji pak téhož dne odpoledne čísti počal, neodložil jsem ji více z ruky, až jsem ji dočetl. S upřímným potěšením musel jsem uznati, že starší české dějepisceví vyjímaje Stránského nemá díla takového, které by se tomuto rukopisu rovnati mohlo, a že vším právem Pešinu nejpřednějším dějepiscem českým starší doby nazvati můžeme.« První část (asi čtvrtina) od r. 1526—1608 je méně cenná. »Tím znamenitější však jest vypravování událostí od r. 1608 až do r. 1632, jelikož Pešina k tomu nejen veskeré současné literatury použil, nýbrž i rozsáhlé archivární studie konal i z některých pramenů čerpal, jichž nyní nalézti nelze. Mohl bych zajisté sto rozličných zpráv udati, o nichž jen u Pešiny náležitě světa nalézáme, některé z nich mají důležitost velikou... Povšechný úsudek, kterýž bych o Pešinovi podal, zněl by v ten smysl, že jeho na roven s nejpředněšími dějepisci, kteříž až do jeho doby o české historii psali, kladu.« Ale úmysl vydati dílo Pešinovo nestal se skutkem. V protokolu o řádném sedění král. č. spol. nauk dne 7. února 1877 se dočítáme: »das früher

S touto snahou souvisí také některé práce Gindelyovy, věnované rozličným otázkám z novějších dějin českých, zvláště vnitřních. Spatřoval-li Gindely podle svého přiznání z r. 1865 vlastní obsah novějších dějin českých v jejich vývoji ústavním a správním, v utváření se poměrů městských a selských, v úpadku a rozvoji duchovního života a v nenáhlém vzrůstu německého obyvatelstva, je pochopitelné, že se vedle jiných svých prací zabýval také studiem takových otázek. První ukázkou toho studia podal již r. 1868 práci *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526—1618*, vyšlou ve spisech vídeňské akademie (Denkschriften der philos.-histor. Klasse der kais. Akad. in Wien XVIII., 1868; str. 78 in 4° a 3 tabulky). Jsou to hlavně dějiny mimořádných, na svolení stavů závislých důchodů, jež králi českému plynuly z království Českého (bez zemí vedlejších). Kdežto o řádných důchodech krále českého (z korunních statků, mince, cel a j.) jsou tu jen chudé poznámky — poměrně dosti mnoho se tu dovídáme o tehdejších clech —, dějiny oněch důchodů mimořádných se podávají se značnou podrobností. Především povšechný přehled jejich vývoje, vypisuje Gindely podrobně, jak bývaly zdaňovány jednotlivé třídy obyvatelstva, jaké způsoby berní se u nás za té doby vyskytují, a kdy jich bylo užíváno. Po těchto soustavných výkladech následuje podrobný chronologický přehled všech finančních svolení českého sněmu od r. 1527 do r. 1617. Na konci přidána přehledná tabulka, kde se udává, kolik a jaké berně bylo povoleno v jednotlivá léta a, pokud bylo možno, také jaký byl výnos těch berní.

Pramenná látka, zpracovaná v tomto nevelikém spise, je neobyčejně bohatá. Krom sněmovních artykulů je tu užito množství úředních aktů jiných, zvláště z archivů ministerstva vnitra a českého místodržitelství. Právě-li Gindely v úvodě, že finančních aktů, prošlých jeho rukou, bylo daleko přes 10.000, je to snad poněkud nadšazeno, ale samo jeho dílo svědčí o hojnosti a ceně pramenů, na nichž je založeno, jež však, bohužel, nejsou jednotlivě uváděny. Bohatou

übergebene Manuskript ‚Proteilon plagarum‘ von Pessina wurde wieder zurückgenommen, da der Vermögensstand der Gesellschaft eine Drucklegung dieses umfangreichen Werkes in diesem Jahre nicht zuläßt« (Zprávy o zasedání Kr. spol. n. 1877, str. 73). Zda G. ještě potom se zabýval dílem Pešinovým, není mi známo. Dlužno však poznamenati, že dnes o ceně tohoto díla soudíme mnohem střízlivěji než G. Podrobný pramenný rozbor té jeho části, jež jedná o době Ferdinanda I., podniknutý *Ad. Krejčíkem*, Prolegomena k vydání II. dílu T. J. Pešinova díla *Mars Moravicus* (1913), ukázal, že část ta je věcně i formálně skoro bez ceny. V dalších částech snad se tu a tam najdou některé dosti důležité zprávy, odjinud neznámé a proto cenné — jistě ne tolik, jako tvrdil G. —, ale celkový soud o věcné i literární hodnotě díla Pešinova jistě nebude ani zdaleka tak příznivý, jak se domníval G. po prvním prohlédnutí spisu Pešinova.

a pestrou látku, již mu poskytly tyto prameny, dovedl Gindely zpracovati v obraz přehledný a jasný, třeba ne vždy zcela přesný. Je tu sice dosti povšechných tvrzení ukvapených nebo přímo nesprávných, k nimž se dal Gindely svéstí daty nedosti uváženými — na př. tvrzení o chudnutí české šlechty za Ferdinanda I. —, nebo zarážející neznalostí staršího bernictví českého, o němž již tenkrát bylo možno dovědět se některých zpráv z Dějin Palackého. Výklad o poměru českého bernictví po r. 1526 k českému bernictví doby předchozí nebo k bernictví ostatních zemí habsburských nebo jiných států evropských, jenž by teprve umožnil posouditi správně finanční politiku prvních panovníků habsburských v Čechách a veškeru soustavu tehdejšího bernictví českého, schází tu docela. Ale tyto nedostatky jsou většinou nejen pochopitelné, nýbrž i omluvitelné tehdejšími stavem vědeckého badání o podobných otázkách, úplným téměř nedostatkem prací, jež byly by mohly Gindelymu býti vzorem a oporou po stránce methodické a podkladem při srovnávání českých poměrů s poměry jiných zemí. Nejsou-li nám ani dnes podrobněji a spolehlivěji známy finanční a zvláště berní poměry většiny tehdejších zemí habsburských, k nimž bylo by především třeba přihlížeti při studiu financí českých, není divu, že se Gindely v práci, vzniklé skoro před půlstoletím, ani nepokoušel uvésti dějiny českých financí v souvislost s jejich vývojem v ostatních zemích habsburských, nebo jen v zemích České koruny. Ačkoli i jinak metoda jeho práce připadá nám dnes namnoze poněkud primitivní, její věcná hodnota je dosud značná. Nebylať ještě nahrazena prací jinou, přesnější a důkladnější, a stále ještě dlužno ji počítati k základním spisům z českých dějin ústavních za doby habsburské. Pokrokem vědeckého badání sice pozbuje tohoto významu, ale vždy zůstane jí čest, že byla prvním vážným a soustavným pokusem o vědecké objasnění většího oboru vnitřních dějin českých doby novější, že byla z prvních prací toho druhu nejen u nás, nýbrž vůbec.³⁷⁵⁾

³⁷⁵⁾ O spise Gindelyově přinesly Památky archaeologické VIII (1868—9), str. 159 referát podepsaný značkou »—ý«, jehož pisatelem byl nejspíše tehdejší Gindelyův adjunkt v zem. archivu *Fr. Dvorský*. Referát překvapuje nezvyklou a jistě nespravedlivou přisností i tónem, jímž se tu o Gindelym píše. Vytyká se jeho spisu, že o řádných příjmech je v něm pojednáno »způsobem velmi nedostatečným a chatrným«, příslušné oddělení spisu prý je »docela slabé«, prý »neučiněno tu zcela žádného kroku ku předu«, ačkoli prý se to »při bedlivosti jen poněkud větší dobře státi mohlo«. Nejlepší prý je oddělení sedmnácté, kde je »nahromaděno velké množství materiálův a co materiál a ne snad co resultát hlubokých studií má spis p. prof. Gindelyho cenit.« Především musíme vytykati dílu tomuto, jako již jednou spisu jinému bylo vytykáno, že nepřihlíženo pranic k starším dějinám věci této se týkajícím. Kdyby byl n. př. prof. G. o bernictví českém z času před Ferdinandem I. byl jen tolik napsal, co jest v druhé části V. dílu Dějin Palackého, byl by se uhnul mnohým méně přesným úsudkům o bernictví českém; pochybení ta-

Ke spisu o českých financích přistoupilo v potomních letech několik menších prací Gindelyových, věnovaných jiným otázkám z vnitřních dějin českých za doby novější. R. 1880 přednášel Gindely ve výroční schůzi Král. České společnosti nauk o poměrech lidu poddaného v Čechách od konce války třicetileté až do r. 1848 a přednáška ta byla otištěna ve výroční zprávě společnosti s názvem *Über die Lage der bäuerlichen Bevölkerung in Böhmen in der Zeit von 1648—1848* (Výr. zpráva Král. Čes. spol. nauk, 1880 str. XVIII—XLVIII; vyšlo též v *Beilage zur Allgem. Zeitung* 1880 s nadpisem: *Die Lage des böhmischen Bauernstandes in der Zeit von 1648 bis 1848*). Ač i tu užito hojného materiálu pramenného, nebylo formou přednášky možno podati více, než pouhý povšechný nástin, nepronikající do hloubky, v lecčems nesprávný a dnes již celkem zastaralý. Podobné povahy je Gindelyova přednáška, konaná v slavnostním shromáždění téže společnosti v prosinci 1884 a potom uveřejněná česky s názvem *O cechovním zřízení v Čechách od XVI. až do XVIII. stol.* (v *Právniku* XXIV, 1885) i německy s nadpisem *Das Zunftwesen in Böhmen vom XVI. bis ins XVIII. Jh.* (Zprávy Král. Čes. spol. nauk 1884; str. 55—83). Na základě četných řádů cechovních i jiných pramenů, nashromážděných zemským archivem, vypisuje tu Gindely zcela povšechně podstatu cechovního zřízení a jeho vývoj v Čechách za doby naznačené a vytýká pak důležitější momenty z vývoje některých cechů. Valnou část toho, co čteme v přednášce Gindelyově, známe dnes lépe a mnohem podrobněji hlavně zásluhou velikých prací Z. Winterových, jež se arci týkají jen doby předbělohorské, ale hojně zprávy o českém cechovníctví po válce třicetileté dosud jí zachovávají nemalou cenu věcnou. Celkem pak i dnes stručný, jasný a přehledný výklad Gindelyův dobře poučuje o daném předmětu.

Úřední činnosti v archivě zemském, jemuž často bývá řešiti otázky genealogické, byl asi Gindely přiveden k práci o vývoji právních poměrů české šlechty a zvláště práva inkolátního za doby novější, jež vyšla r. 1886 s názvem *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem XVI. Jh.* (v *Pojednáních Král. Čes. spol. nauk* ř. VII., sv. 1., třída hist.-filos., stran 40 in 4°). Práce ta má značnou cenu tím, že jsou tu sneseny a většinou plně otištěny nejdůležitější dokumenty, týkající se zásadní úpravy příslušných poměrů právních, k jejichž objasnění užito i četných příkladů zvláštních. V podrobnostech je leccos nepřesného, mnohé

ková dávají nám však dostatečné svědectví, že bylo p. spisovateli starší bernictví české terra incognita. . . . Taktéž nám nedostačují nijakž vývoje čili reflexe národohospodářské a statistické; politických úvah straní se p. spisovatel „jako čert svěcené vody“.

otázky jsou odbyty příliš lehce, a zvláště výklad o vývoji českého šlechtictví a inkolátu od doby Marie Terezie je nedostatečný, jak patrně z novější důkladné práce B. Baxovy o tomto předmětu,³⁷⁶) ale hlavní problémy, o něž jde, se tu objasňují celkem dobře a dalšímu badání o nich položen spisem Gindelyovým bezpečný základ.

Poslední z prací Gindelyových, věnovaných novějším dějinám českým a vzniklých samostatně bez přímé souvislosti s jeho velikým dílem o dějinách třicetileté války, vyšla r. 1887 s názvem *Die Processierung der Häretiker in Böhmen unter Kaiser Karl VI.* (Pojednání Král. Č. spol. nauk ř. VII., sv. 2., třída filos.-histor.; str. 33 in 4°). Vlastním předmětem této práce je spor o hranice soudní pravomoci nad kacíři, který vznikl r. 1720 mezi českým soudem appellačním a pražským arcibiskupem a skončil se r. 1726 ústupem arcibiskupovým. Vypisuje se tu zevrubně jak věcná podstata toho sporu, tak i všechno vyjednávání, vedené z té příčiny při dvoře Karla VI., jež zajímavě osvětluje stanovisko jeho vlády v otázkách církevních a náboženských a zvláště ostré světlo vrhá na necírkevní smýšlení tehdejšího nejvyššího kancléře českého hraběte Leopolda Šlika. Hlavním pramenem byl tu Gindelymu podrobný denník je-suity Wietrowského, arcibiskupova zástupce při dvoře císařském, zachovaný v pražském archivě kapitulním, mimo to pak rozličná akta, čerpaná jednak z téhož archivu, jednak z registry registry někdejšího soudu appellačního, z nichž nejdůležitější kusy jsou v poznámkách otištěny. V nečetné dosud literatuře o českých dějinách XVIII. století náleží práci Gindelyově místo jistě čestné.

Teprve dva roky po smrti Gindelyově vyšly konečně jeho *stručné dějiny české v l. 1612—1648*, napsané pro souborné dílo *Oesterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Böhmen, 1. Abtheilung, 1894, str. 309—326). Na několika stránkách jsou tu shrnuty hlavní výsledky jeho velikých prací o dějinách českého povstání, o protireformaci pobělohorské a o Valdštejnovi, a připojeno několik slov o posledních letech zoleť války a o stavu zemí českých při jejím ukončení.³⁷⁷) A rovněž teprve dva roky po smrti Gindelyově vyšel jeho objemný spis, věnovaný cele českým dějinám, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, který, jak již bylo pověděno, patří k nejvýznamnějším dílům o novějších dějinách českých. Českým dějinám je však věnována i podstatná a velmi cenná část

³⁷⁶) B. Baxa, *Inkolát a indigenát v zemích koruny České od r. 1749—1848*, Praha 1908.

³⁷⁷) K napsání tohoto nástinu českých dějin v l. 1612—1648 byl G. vyzván listem redaktora díla »Die öst.-ung. Monarchie« H. Zeissberga z 27. pros. 1890, k němuž se připojilo formální pozvání podepsané kor. princeznou Štěpánkou. Rukopis měl býti dodán do konce r. 1891.

největšího díla Gindelyova, díla, jemuž po r. 1862 obětoval nejvíce svých sil, jeho Dějin třicetileté války.³⁷⁸⁾

Přehlížíme-li vše, co Gindely vykonal od své úmluvy s Palackým a svého jmenování zemským archivářem království Českého pro vědecké poznání českých dějin od r. 1526, a přičteme-li k tomu ještě jeho dřívější práce sem hledící, jest nám vyznati, že je to dílo veliké rozsahem i významem, a že po té stránce žádný historik český nemůže se s ním měřiti. Nestal-li se pokračovatelem Palackého v tom smyslu, že by byl dále psal české dějiny po r. 1526 v duchu a způsobem Palackého Dějin národu českého, jistě ze všech historiků, kteří se po Palackém zabývali českými dějinami, nejvíce připravil půdu tomu, kdo by se chtěl pokusiti o takové pokračování.

8. Činnost universitní a učitelská.

Mnohem menší význam než úřad zemského archiváře měla pro vědeckou činnost Gindelyovu po r. 1862 jeho profesura na pražské universitě, kde na podzim r. 1862 jmenován byl profesorem mimořádným, r. 1867 řádným. Zda ještě v r. 1862—63 začal přednáseti, není mi známo; v seznamu přednášek pro tento rok uveden není. Jeho přednášky jsou tu prvně ohlášeny na zimní běh r. 1863—64. Od té doby až do smrti Gindelyovy (ještě na r. 1892—93) jsou jeho přednášky ohlašovány každý rok, vyjímaje letní semestr r. 1867, oba semestry r. 1869—70, kdy asi měl dovolenou,³⁷⁹⁾ a l. 1871—2, 1872—3, 1873—4, kdy od činnosti universitní byl zdržován nejprve dlouhou chorobou a potom vyučováním korunního prince Rudolfa ve Vídni. Od začátku až do r. 1871 mívával vedle hlavních čtení ně-

meckých také přednášky české, od své nemoci, t. j. od r. 1874, konával výhradně čtení německá.

V zimním semestru mívával od začátku až do své smrti každý rok pětihodinné čtení německé, označené povšechným názvem »Österreichische Geschichte«. Vedle toho měl v zimním semestru r. 1863—4 ještě jednohodinné čtení české »Historie Rakouska v 30leté válce«. V potomních letech však v zimě mimo hlavní pětihodinné čtení nepřednášival nic jiného, vyjímaje zimní běh r. 1880—1, kdy ohlásil jednohodinné čtení německé »Geschichte der östlichen Staaten Europas«. V letním semestru konával až do r. 1871 čtení dvoje, německé a české, z nichž čtení české zpravidla mívávalo větší počet hodin.

Předmět těchto čtení býval rozmanitý. Česky četl Gindely celkem o těchto themech: »Historie Bratří českých s ohledem na hnutí náboženské v Rakousku od r. 1450—1564« (1 hod., r. 1864), »Převraty náboženské od počátku XVI. věku až do vydání tolerančního patentu pod císařem Josefem II. a vliv jejich na mocnářství rakouské v kulturním a státoprávním ohledu« (3 hod., r. 1865), »Nejnovější historie Rakouska od r. 1740—1848 se zvláštním ohledem na poměry uherské« (3 hod., r. 1866), »Historie českého povstání l. 1618 a následující 30leté války s ohledem na vývin ústavních poměrů rakouských« (4 hod., r. 1868), »Nejnovější historie Rakouska od r. 1780—1848 se zvláštním ohledem na vývin ústavních poměrů« (3 hod., r. 1869), »Dějiny třicetileté války se zvláštním ohledem na vývin vnitřních poměrů rakouských« (4 hod., r. 1871). Krom toho mívával Gindely v letním semestru menší čtení německá, nejen historická, nýbrž i geografická. Historická čtení se týkala těchto temat: »Neuere Geschichte Oesterreichs seit dem Westphälischen Frieden« (4 hod., r. 1864), »Geschichte der ungarischen und böhmischen Verfassung bis auf die pragmatische Sanction« (1 hod., r. 1866), »Die Reformen Josef II. und die Gegenreformen Leopold II.« (1 hod. publ., r. 1868), »Geschichte der Reformen Maria Theresias« (1 hod. publ., r. 1871), geografická byla ohlašována názvy: »Mathematische Geographie mit einer Einleitung über die Leistungen der Alten auf diesem Gebiete« (2 hod., r. 1865) a »Geschichte der Geographie und der geographischen Entdeckungen« (1 hod., r. 1866).

Od r. 1875 čítal Gindely i v létě pouze německy, a to o themech z dějin všeobecných. Až do rozdělení pražské university četl taktó dvakráte dějiny třicetileté války (r. 1876: »Geschichte des 30j. Krieges und seiner Folgen, namentlich mit Bezug auf Oesterreich«, r. 1879 pouze: »Geschichte des 30j. Krieges«, pokaždé 4 hod.), dvakráte o dějinách XVIII. stol. (r. 1875: »Geschichte des XVIII. Jh. mit vorzüglicher Berücksichtigung der durch die Rivalität der Häuser Habsburg und Bourbon veranlassten Kämpfe«, r. 1880: »Kultur- und politische Geschichte Europas im XVIII. Jh. mit vorzüglicher Be-

³⁷⁸⁾ Mimo práce svrchu uvedené uveřejnil G. ještě drobný příspěvek k českým dějinám XVI. stol., *zprávu o požáru v Praze r. 1541*. Ve Zprávách o zasedání uč. spol. 1874, str. 167, čteme, že v sedění z 6. července 1874 byl předložen list, jímž se dává králi Ferdinandovi I. zpráva o požáru, který r. 1541 pohltil desky zemské; list ten byl zaslán prof. Gindelym, který jej našel v červnu 1874 v archivu říšského ministerstva financí ve Vídni; text listu je ve Zprávách otištěn. — Že se G. r. 1874 zabýval ve Vídni studiem pramenů pro české dějiny doby Ferdinandovy, o tom svědčí také jeho list psaný Helfertovi 22. bř. 1875. G. tu projevuje ochotu poskytnouti Centrální komisi pro zachování historických památek vhodné archivní zprávy: »Ich selbst kann gleich mit zweierlei aufwarten: mit der Korrespondenz, die K. Ferdinand in den J. 1541—2 bezüglich der Restauration des kgl. Schlosses in Prag und im J. 1547—8 wegen der Herstellung des Schlosses Brandeis an d. Elbe geführt hat. Die Aktenstücke habe ich im vorigen Jahre im k. k. Finanzministerium gefunden und habe sie für uns abschreiben lassen. Sie sind für jene Zeit und für Böhmen von Wert.«

³⁷⁹⁾ 11. kv. 1870 psal Helfertovi: »Ich trage, wie es vielleicht E. Exz. bekannt ist, im zweiten Semester nicht vor.«

rücksichtigung der Rivalität der Häuser Habsburg und Bourbon«, 4 hod.), dvakrát o dějinách Evropy od konce XVIII. stol. (r. 1877: »Geschichte Europas seit der ersten Theilung Polens unter Hervorhebung der gleichzeitigen öst. Entwicklung«, 4 hod.; r. 1880: »Gesch. Europas seit dem Ausbruche der franz. Revolution von 1789 mit besonderer Hervorhebung der öst. Verhältnisse«, 3 hod.) a jednou o náboženských dějinách doby reformační (r. 1876: »Geschichte der durch Luther und Calvin angeregten Bewegungen in Europa mit Berücksichtigung der gleichzeitigen Vorgänge in Oesterreich«, 4 hod.).

V letech 1875—8 mívál Gindely v letním semestru vedle hlavního čtení ještě cvičení seminární. K jejich konání neodhodlal se z vlastního popudu. Kdežto jako zemský archivář a předurčený pokračovatel Palackého aspoň první dobu pokoušel se založit »historickou školu« v Čechách, jako universitní profesor přestával na pouhém přednášení, a pokud vím, sám se ani nepokusil zavést na pražské universitě praktická cvičení, jež s úspěchem neobyčejným byla již tehdy pěstována na universitách v Inšpruku a ve Vidni.³⁸⁰ Když však za jeho nemoci r. 1872 prof. Höfler dal mu zprávu o úmyslu založit na pražské universitě historický seminář, Gindely ihned projevil ochotu konati přednášky o pramenech k dějinám rakouským (Quellenkunde zur öst. Geschichte) buď ve druhém a třetím ročníku, nebo jen v jediném roce.³⁸¹ Skutečně byl pak r. 1873 seminář historický zřízen,³⁸² ale Gindely, jsa ještě nemocen, nemohl se ho účastnit. Chystaje se zase k činnosti universitní, vyžádal si r. 1874 od prof. A. Hubera v Inšpruku stanovy tamního historického semináře, založeného r. 1871 Huberem a Zeissbergem.³⁸³ V létě r. 1875 pak

³⁸⁰ Viz o tom zvl. *J. Jung*, Julius Ficker (1907), str. 202—241.

³⁸¹ 5. dub. 1872 psal Höflerovi: »Mit der Bildung eines historischen Seminars bin ich einverstanden und bin erbötig im zweiten und dritten Jahrgang über Quellenkunde zur öst. Geschichte Vorlesungen zu halten. Falls dies nur in einem Jahrgange zu geschehen hätte, will ich die Vorlesungen auf ein Jahr beschränken. Die Kollegien, welche juristischer Natur sind, müssten selbstverständlich die Kandidaten an der juristischen Fakultät hören.«

³⁸² Srov. Die deutsche Karl-Ferdinandsuniversität in Prag unter der Regierung Seiner Majestät des Kaiser Franz Josef I. (1890), str. 438.

³⁸³ A. Huber odpověděl Gindelymu listem z 1. pros. 1874, kde píše: »In der Anlage erhalten Sie ein Exemplar der Statuten unseres historischen Seminars, die von Zeissberg und mir entworfen worden sind. Wir hätten übrigens wohl manches anders gefasst, wenn wir uns nicht, um nicht etwa beim Ministerium Anstände zu haben, möglichst enge an die Statuten des historischen Seminars in Wien angeschlossen hätten, und halten uns auch nicht genau an die Bestimmungen derselben. Dies gilt namentlich von § 2, 3a, wornach die Aufsätze im Seminar vorgetragen werden und daran eine Disputation der Mitglieder mit dem Verfasser sich knüpfen soll. Ich lasse nur jene Arbeiten oder jene Partien daraus vortragen, welche durch ihren Inhalt oder die methodische Behandlung auch für die übrigen Mitglieder belehrend sind. Die Dispu-

Gindely vskutku četl o pramenech k novějším dějinám rakouským s praktickými cvičeními (Quellenkunde der neueren öst. Geschichte verbunden mit praktischen Übungen, 1 hod.) a v seznamu přednášek bylo o tomto čtení poznamenáno, že je určeno hlavně pro kandidáty profesury gymnasiální a přístupno jen posluchačům, kteří se zaváží k písemným pracím.³⁸⁴ V potomních třech letech, 1876—1878, mívál pak Gindely vždy v létě dvouhodinné seminární cvičení z oboru rakouských dějin a jejich pramenů, označené v seznamu přednášek výslovně za »historický seminář«. Ale na rok 1879 se již seminář Gindelyův neohlašuje, což snad souvisí se změnou ve zřízení semináře, jež vedla k jmenování Ad. Bachmana seminárním adjunktem.³⁸⁵ Tak Gindely poslední tři roky před rozdělením university konal v letním semestru místo cvičení seminárních vedle hlavního čtení německého pouze jednohodinná čtení rovněž německá (r. 1879: »Ältere politische und Verfassungsgeschichte Ungarns« publ.; r. 1880: »Geschichte der staatlichen und religiösen Verhältnisse unter Ferdinand I.«, r. 1881: »Geschichte Englands seit der Restauration der Stuarts«).

Na doplňování university profesory a docenty oboru historického, k němuž docházelo hojnou měrou v posledním desetiletí před rozdělením university, neměl Gindely, jak se zdá, značnějšího vlivu. Hlavním činitelem v těchto věcech byl čilý Höfler a poněkud také Tomek. Krom obou těchto profesorů, s nimiž Gindely žil v poměru velmi přátelském,³⁸⁶ působil s ním na universitě po r. 1862 jako

tation der übrigen Mitglieder mit dem Verfasser lasse ich ganz fortfallen, weil die Themata in der Regel doch zu spezieller Natur sind, als das andere als der Verfasser so genau über die Einzelheiten unterrichtet sein können, das sie in fruchtbringender Weise darüber disputieren könnten. Doch stelle ich an verschiedene Mitglieder einschlägige Fragen, die mir geeignet erscheinen. Die Übungen in der Abteilung für öst. Geschichte haben wir, abweichend von Wien, auf den Sommersemester verlegt, damit die neu eintretenden sich früher die notwendigsten allgemeinen Kenntnisse erwerben können.«

³⁸⁴ »Bei diesen Vorträgen, die für Candidaten des Gymnasiallehramtes zunächst bestimmt sind, müssen sich die Zuhörer zu schriftlichen Arbeiten verpflichten.«

³⁸⁵ Die deutsche Karl-Ferdinandsuniversität, str. 439. Tu se tvrdí, že byli tehdy jmenováni dva seminární adjunkti, Goll a Bachmann, což však není správné. Goll byl sice Höflerem navržen za adjunkta vedle Bachmanna, ale ministerstvo na to nepřistoupilo, a teprve po čase jmenovalo toliko Bachmanna.

³⁸⁶ O poměru Gindelyově k Höflerovi leccos již bylo a ještě bude pověděno. O přátelském poměru k Tomkovi v době před rozdělením university svědčí *Tomkovy Paměti z mého života II.* (1905). Tomek vypravuje, že se s Gindelym, s nímž, jak odjinud víme, byl osobně znám asi od r. 1853 (sr. str. 180), sešel 28. července 1862 u Helferta (str. 54); že 14. června 1864 do restaurace na Letné, kam docházel Tomek se svou manželkou a některými přáteli, zavítal též »Gindely, od nedávna kollega můj v dějepise ra-

čtvrtý historik jeho někdejší učitel starý K. Vietz.³⁸⁷) Když Vietz koncem r. 1870 jako stařec 72letý odešel z university, jeho místo nemělo původně být obsazeno, protože čtvrtá stolice historie, jejíž zřízení pro Gindelyho bylo odůvodňováno také Vietzovým stářím, byla pokládána za přespočetnou. Teprve v březnu 1872 byla universita ministerstvem vyzvána, aby podala návrh na obsazení místa po Vietzovi, a to tak, aby dějiny rakouské a všeobecné zase byly spojeny v jedné ruce.³⁸⁸) O tomto vyzvání dal Gindelymu, který tou dobou byl v Griesu na léčení, zprávu Höfler, naznačuje asi zároveň možnost navrhnouti na místo po Vietzovi profesora antických dějin. Odpovídaje Höflerovi, Gindely vyslovil mínění, kdyby se chtělo vyhověti přání ministerstva, že by se mohl povolati do Prahy některý z profesorů university štyrskohradecké nebo inšprucké; kdyby však Höfler chtěl navrhnouti ministerstvu zřízení profesury pro antické dějiny, bylo by asi třeba hledati kandidáta v cizině. Pro ten případ upozorňoval na mnichovského Morice Rittera, který se sice zabýval hlavně novověkem, ale také pracoval o dějinách starověkých a Gindelymu byl osobně znám.³⁸⁹) Takřka obratem oznámil Höfler Ginde-

kouském na universitě, se svou paní (str. 85), že 1. srpna 1865 účastnil se G. schůzky u Černého koně na rozloučenou s Tomkovými před odjezdem na prázdniny (str. 101), že r. 1866 G. někdy přicházel do nedělní společnosti Tomkovi u Černého koně (str. 112), že 1. srpna 1873 sešel se s Gindelym ve společnosti Helfertově a Jirečkové v Machově, že všichni toho dne přenocovali na faře v Martinkovicích, druhého pak dne šli společně do Broumova a »kromě Gindelyho, který se ostýchal pro oblek poněkud ošumělý«, navštívili p. opata. O živých stycích Gindelyových s Tomkem a s přední českou společností tehdejší svědčí zvláště vypravování Tomkovo k r. 1876. Toho roku prý »pravidelným dnem společenským stala se středa. Dle úmluvy mezi několika vlasteneckými domácnostmi stávalo se totiž každou středu pozvání od jedné ke druhým na večer ku přátelskému pobytu...« První takové »sezvání« bylo 26. ledna u Emlera, druhé 2. února u Tomka, kde byli přítomni Palacký, Rieger, Jireček a syn jeho Josef Konstantin, Gindely, Vrtátka, Emler, Kalousek, Gabler a Pflieger, třetí u Jirečka, čtvrté (16. února) u Gindelyho, pak u Riegra, Emlera, Gablera, Jirečka (str. 318). Také ještě k r. 1877 vypravuje Tomek: »Časem měli jsme také zase přátelské večery s dobrými známými v domácnostech, totiž u nás, u Löwových, u Gindelyho, u Jirečkových« (str. 334). V Pamětech z pozdějších let není již o podobných stycích Tomkových s Gindelym zmínky. Jak G. cenil vědeckou práci Tomkovi, vysvitá z jeho listu psaného Helfertovi 13. ún. 1876, kde oznamuje, že hodlá uveřejniti referát (Anzeige) o třetím svazku Tomkova Dějepisu m. Prahy. »Letztere Arbeit ist sehr bedeutend und verdient eine hervorragende Würdigung und ich will zu diesem Ende hiefür durch einen längern Aufsatz, den ich unter der Feder habe, wirken.« Zda a kde tento referát vsuktu vyšel, nepodařilo se mi vypátrati.

³⁸⁷) O něm viz výše str. 151.

³⁸⁸) Sr. Deutsche Karl-Ferdinandsuniversität str. 442. Tu se praví, že první vyzvání ministerstva se stalo 12. března. Jakého asi bylo obsahu, vím jen z dopisu Gindelyova dále citovaného.

³⁸⁹) V listě psaném Höflerovi 29. března 1872 G. se vyslovuje o Ritterovi takto: »Ich sprach mit ihm zweimal und glaube, dass er ein honneter Mann

lymu, že bylo rozhodnuto žádati na ministerstvu zřízení profesury pro dějiny antické, že však Ritter může být navržen pouze tertio loco.³⁹⁰) Ministerstvo pak skutečně vyhovělo žádosti fakulty, po jejímž návrhu jmenován byl v srpnu 1872 profesorem dějin starověkých na pražské universitě gottinský docent Otto Hirschfeld, rodem z pruského Královce.³⁹¹) Jaký byl poměr Gindelyův k tomuto novému kolegovi, není mi známo. Dlouho spolu na universitě nepůsobili. Již r. 1876 byl Hirschfeld povolán na universitu vídeňskou a po roce dosazen na jeho místo v Praze mladý docent inšprucké university Tyrolan Julius Jung, s nímž v potomní době pojilo Gindelyho důvěrné přátelství.³⁹²)

Nedlouho před rozdělením pražské university přibyla ke čtyřem stolicím historickým stolice pátá pro pomocné vědy historické. Ačkoli již od r. 1872 konal na universitě přednášky i cvičení z toho oboru jako řádný člen Společnosti nauk Josef Emler, absolvent vídeňského ústavu dějezpytného, již tehdy dokonale kvalifikovaný svou činností vědeckou a vydavatelskou, nebyl profesorem pomocných věd historických jmenován on, nýbrž jihočeský Němec Matyáš Pangerl, někdejší Emlerův kolega na vídeňském institutu a do té doby adjunkt centrálního archivu švarcenberského ve Vídni. Jeho jmenování, jež možno pokládati za projev Čechům nepřívznivého smýšlení tehdejší vlády rakouské, se stalo v květnu 1875, ale již po čtyřech letech, počátkem r. 1879, Pangerl zemřel a jeho nástupcem jmenován Emler. Jaká byla účast Gindelyova v tomto dvojím obsazení stolice pomocných věd historických, neumím povědět. S Emlerem byl arci Gindely velmi dobře znám. Jako první adjunkt zemského archivu Emler pomáhal mu velmi účinně při jeho za-

ist, von dem Sie stets eines rücksichtsvollen Entgegenkommens versichert sein könnten.« O stycích Gindelyových s Ritterem svědčí list Ritterův z 2. ún. 1871, kde R. oblaňuje Gindelymu, že mu dal poslati výtisk svých »Acten zur Gesch. des 30j. Krieges« a prosí ho, aby jej přijal »als ein Zeichen der Anerkennung, welche ich Ihnen für Ihre bahnbrechenden Arbeiten auf gleichem Gebiete schulde«. A 21. list. 1872 G. sám psal Helfertovi: »Ich bin sehr gut mit dem Dozenten an der Münchener Universität Dr. Ritter bekannt...« Korrespondence mezi Gindelym a Ritterem potrvála i v potomní době až do smrti Gindelyovy.

³⁹⁰) G. Höflerovi 5. dubna 1872.

³⁹¹) Deutsche Karl-Ferdinandsuniversität, str. 442.

³⁹²) Znal-li G. Junga již před jeho povoláním na pražskou universitu a měl-li jaký vliv na jeho jmenování, nevím. V nekrologu Jungově, jež napsal H. Svoboda do Deutsche Arbeit X., str. 610, se jen neurčitě praví, že Jung v Praze vstoupil ke Gindelymu »in nähere Beziehungen, die sich trotz der abweichenden nationalen und politischen Anschauungen zu einem dauernden Freundschaftsbund ausgestalteten«. Svoboda uvádí, že v denníku Jungově z r. 1893 je báseň věnovaná památce nedávno před tím zesnulého Gindelyho. O Jungově přátelství ke Gindelymu svědčí i jeho nekrolog, jež napsal do Beilage zur Allg. Zeitung 1893.

kládání a rovněž při Monumentech, a zvláště při vydávání Dekretů bratrských, konal mu Emler služby velmi platné. Naopak Gindely umožnil získáním podpory Martinicovy první velikou edici Emlerovu Pozůstatky desk zemských.³⁹³) Také o jejich soukromých stycích máme zprávu z r. 1876.³⁹⁴) Zda a pokud však se Gindely přičinil o jmenování Emlerovo profesorem, nelze říci.

Sotva měl Gindely značnější zásluhu o habilitace docentů oboru historického, jež se uskutečnily za posledních let před rozdělením university. Aspoň žádný z tehdejších docentů nemůže být nazván jeho žákem v plném smyslu, třeba Gindely nejednomu z nich účinně pomáhal v práci vědecké. Prvního z těchto docentů *Josefa Kalouska*, který se habilitoval r. 1871, znal Gindely z osobních styků v rodinách Riegrově a Palackého i z jeho studií v zemském archivu pro spis o českém státním právu. Svou přízeň osvědčil mu tím, že se staral o zjednaní hmotných prostředků na vydání jeho hlavního spisu.³⁹⁵)

³⁹³) O tom všem výše str. 267.

³⁹⁴) Viz zprávu *Tomkových Pamětí* II., 318, citovanou výše v pozn. 386.

³⁹⁵) O tom svědčí dopis hr. J. Czernina psaný Gindelymu 24. ledna 1871. Hrabě se omlouvá, že tak pozdě odpovídá na dopis Gindelyův z 16. ledna, a pokračuje: »Leider sehe ich mich durch die vielseitigen an mich gestellten Anforderungen und Bitten genötigt, in Erfüllung derselben etwas Masz zu halten. Wenn es mir daher auch nicht gestattet ist Ihren Wünschen vollkommen zu entsprechen, so will ich mich doch der Förderung eines durch Ihre gewichtige Fürsprache empfohlenen Werkes nicht gänzlich entziehen, bitte daher den mitfolgenden Beitrag Herrn Dr. Kalousek einhändigen zu wollen und gebe der Hoffnung Raum, dasz es Ihnen gewisz gelingen werde noch andere beitragsleistende zur Deckung der weitem Unkosten zu gewinnen. Auf die Ehre der Dedikation, die bei der Geringfügigkeit meines Beitrages für mich gewissermaszen drückend wäre, musz ich verzichten, werde selbe gerne einem Andern gönnen, der in der Lage ist für den löblichen Zweck mehr tun zu können.« V předmluvě k 1. vydání svého Českého státního práva z r. 1871 Kalousek děkuje Gindelymu na druhém místě hned po Palackém. O dva roky dříve napsal Kalousek velmi pochvalný, až nadšený, referát o prvním svazku Gindelyových Dějin č. povst. I. (do denníku Pokrok 1869 č. 10 násl.). Později, zvláště asi po smrti Palackého, nastalo, jak se podobá, odcižení mezi Gindelym a Kalouskem. Když r. 1880 bylo v některých českých listech útočeno na Gindelyho pro IV. díl jeho Dějin č. povstání, napsal Kalousek do Osvěty stat protestující proti některým názorům v díle tom projednaným. Stat vyšla s názvem Dějepisec doby pobělohorské (Osvěta XI, 1881, str. 10—18) bez podpisu Kalouskova, který odepřel ji podepsati, protože redakce Osvěty (V. Viček a F. Schulz) z jeho rukopisu mnoho vyškrtla a leccos do něho přidali ve smyslu Gindelymu nepřátelském. Tak jmenovitě redakci vynechána tato významná slova Kalouskova: »Že však [názor Gindelyův] nepochází z nějakých vedlejších pohnutek ani z nenávisť k Čechům, tím jsme si úplně jisti. Ne v charakteru, ale v letoře Gindelyho vězí ta chyba, ze které pocházejí téměř všechny vady jeho spisů... Že Gindely není nepřiznivcem Čechů a duchovního života našeho, to ostatně dokazují také dopisy jeho v Augšpurských novinách o záležitosti university pražské, které před některým časem vzbuzovaly obecnou pozornost. Podkládá-li kdo Gindelymu nekalé pohnutky nebo účely, křivdí jemu...« Viz podrobnější infor-

Habilitace dvou dalších docentů *Adolfa Bachmanna* pro dějiny rakouské r. 1874 a *Jaroslava Golla* pro dějiny všeobecné r. 1875 spadá do doby, kdy Gindely byl nemocí a potom pobytem ve Vídni vzdálen university pražské. O Gollovi víme, že k akademické kariéře byl vybidnut Höflerem a Tomkem, kdežto Gindely se oň nezajímal. Jako člen universitní komise pro habilitaci Gollovu (vedle Höflera a Tomka) podal však velmi příznivý posudek o jeho pracích vědeckých, jimiž dokládá svou žádost za venia docendi, a později (r. 1880) účinně podporoval Gollovo jmenování profesorem.³⁹⁶) Bachmann byl především odchovancem Höflerovým.

mace Kalouskova v článku *J. Volfa*, Bibliografický výčet prací Kalouskových (Český Lid 1908, str. 449). Srov. též *J. Werstadt*, Bílá Hora v české historiografii (Pokroková revue X., 1913).

³⁹⁶) O svém poměru ke Gindelymu psal mi Goll v obšírném listě, jímž mi v srpnu 1906 na mou žádost podával některá data autobiografická: »S Gindelym jsem se též seznámil po čas studií osobně. Někdy jsem opisoval jako volontér v archivu (což bylo přece jakous takous školou) a dobrovolně jsem opsal listiny v archivu mladoboleslavském a daroval opisy zemskému archivu. To bylo autodidaktické cvičení v paleografii...« A dále: »O poměru k Gindelymu by bylo dlouho psát i těžko. On podivným způsobem vlastně nechtěl mít školu, nechtěl mít žáky. Zkusili jsme to, já i Rezek; on si tuším nepřál, abych pracoval v 17. stol. a Rezek v 16. Ale moje studie o Jednotě mu nic nevadily, ač se sám o věc již neinteresoval.« Srov. můj článek o Gollovi otištěný v příloze k Česk. čas. hist. XIII. 1907, str. 12. V posudku o habilitační žádosti Gollově (orig. vlastní rukou Gindelyovou psaný v registratuře děkanství filosofické fakulty při české universitě) Gindely s velikým uznáním vytýká, že Gollovy habilitační práce *Der Convent von Segeberg a Die französische Heirat, Frankreich und England 1624 und 1625* jsou založeny na důkladném studiu rozsáhlé odborné literatury německé, anglické, francouzské i holandské i na pramenech archivních, po stránce formální činí jim však některé výtky. »Die einzelnen kurzen Abtheilungen sind wohl klar und deutlich geschrieben und enthalten eine überraschende Fülle von richtigen politischen Anschauungen, aber gleichwohl verstand der Kandidat das riesenhafte Material, das sich ihm darbot, nicht so zu beherrschen, dasz uns die gesammte Arbeit als ein einheitliches Bild anmuten möchte. Bei der Tüchtigkeit der einzelnen Theile ist aber die Hoffnung begründet, dasz er in seinen späteren Arbeiten diesen Fehler überwinden wird.« Dále píše G.: »Mehrfache kritische Untersuchungen, die dr. Goll seinem Gesuche beilegt, namentlich eine Kritik über die „Lettres du Comte d'Estrades“ zeigen, dasz der Kandidat für diese Art literarischer Untersuchungen ein hervorragendes Talent besitzt. In dieser Richtung scheint derselbe überhaupt die meisten Anlagen zu besitzen, denn in den oben erwähnten beiden Abhandlungen berichtet er fast ununterbrochen in einem raisonirenden oder kritischen Tone, wiewohl die Ausdehnung der Abhandlungen und ihr Inhalt ihm auch Gelegenheit zu einer klaren und einfachen Erzählung geboten hätten. Vielleicht hat das Beispiel anderer berühmterer Historiker nachtheilig auf den Kandidaten eingewirkt und ihn vergessen gemacht, dasz von Herodot und Thukydidés an die Erzählung die Grundlage eines tüchtigen Geschichtswerkes mache und dasz sich an die Erzählung wohl die Raisonnements anschlieszen, diese selbst sich aber nicht in Raisonnements auflösen dürfe.« Na konec G navrhuje, aby Goll byl připuštěn k habilitaci »und zwar in Anerkennung seiner bisherigen

Rovněž o vědeckou výchovu *Emila Werunského*, který se habilitoval r. 1877 pro dějiny všeobecné, staral se hlavně Höfler, ač také Gindely byl mu podle všeho příznivě nakloněn — r. 1882 se při číňoval o jeho vypravení do Říma. — a o jeho vědecké potenci měl veliké mínění.³⁹⁷⁾ Habilitace *Konstantina Jirečka* pro dějiny balkánského poloostrova r. 1877 jistě se stala s plným souhlasem Gindelyovým, jež s otcem mladého docenta i s ním samým spojovalo důvěrné přátelství.³⁹⁸⁾ Poslední docent, jenž se pro historii habilitoval před rozdělením university, *Antonín Rezek*, připuštěný r. 1878 za docenta dějin rakouských, byl žákem Tomkovým a Emlerovým. V předmluvě svého habilitačního spisu³⁹⁹⁾ děkuje Gindelymu, že mu dovolil užiti materiálu připraveného pro první díl Sněmů českých před jeho vy-

Leistungen, weil sich aus ihnen die begründete Hoffnung ergibt, er werde bedeutende wissenschaftliche Arbeiten zu Stande bringen«. Viz naopak zajímavý úsudek Gollávy o Gindelym v stručném jeho nekrologu napsaném do *Revue historique* 1893, str. 218, jakož i v rozpravě »Palackého program práce historické« (*Cesk. Cas. hist. IV.*, 1898, str. 3).

³⁹⁷⁾ Odpovídaje Helfertovi na jeho žádost za archivní příspěvky pro centrální komisi památkovou, psal mu G. 22. bř. 1875, že on sám i Emler jsou ochotni přispěti, a pokračoval: »An Prof. Höfler habe ich mich mit dem Antrag nicht gewandt, da er in den böhmischen Archiven nicht mehr arbeitet. Archivalische Kenntnisse hat eigentlich auf deutscher Seite in Böhmen nur Dr. Lippert, der ehemalige Realschuldirektor von Budweis. Von jungen Leuten bilden sich auf deutscher Seite zwei Männer heran, die zu groszen Hoffnungen berechtigen, Dr. Pachmann(!), Gymnasialprofessor in Prag, und Dr. Verunsky, die aber beide noch zu sehr mit ihren Studien beschäftigt sind. Nach einigen Jahren dürften beide auf dem Gebiete der Geschichtschreibung, namentlich der letztere, Groszes leisten.« Zájmem Gindelyovým o mladého Werunského dlužno asi také vysvětlovati, že se v jeho pozůstalosti zachoval obšírný a zajímavý list, jímž Werunski 25. července 1875 vypisoval komusi, patrně Höflerovi (oslovuje adresáta Regierungrat), poměry na universitě v Göttingkách, kde dlel na studiích. Že se G. přičíňoval o vypravení Werunského do Říma, vysvítá z dopisu, který mu psal Sicked 7. července 1882. Tu se praví: »Am 15. Okt. wird Vatik. Archiv wieder geöffnet und sollen unsere Sendlinge da am Platz sein, so müssen sie bald bestimmt werden. Summe ist zunächst mäszig, reicht höchstens für drei Mann. Dennoch bin ich, soweit es auf mich ankommt, gewillt auf Ihren Antrag einzugehen, d. h. für Werunski einzutreten. Bitte reden Sie gleich mit ihm auf Grund dieser meinen Zeilen. Kann sich W. aus irgend welchem Grunde nicht entschlieszen, schon in diesem Winter nach Rom zu gehn, so bitte ich um Benachrichtigung per Telegraph, da ich dann sofort mit anderem Historiker verhandeln will. Doch hoffe ich, W. nimmt an.« Potom byl Werunski do Říma vypraven teprve o rok později, v říjnu 1883.

³⁹⁸⁾ 5. července 1876 psal G. Hermenegilku Jirečkovi: »Korunní princ se velmi chvalně zmínil o spisu Vašeho synovce Constantina a doufám, že se jeho pomocí snad veškeré překážky odstraní, které by snad rychlému ustanovení Constantina za profesora se v cestu stavily; za dvě leta nejděle doufám, že ho co kollegu uvítat mohu.« Konstantin Jireček již r. 1872 přeložil do češtiny Gindelyovu učebnici dějepisu pro střední školy.

³⁹⁹⁾ Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého (1878).

tištěním, a ze spisu samého je zjevno, že Rezek velmi vydatně užíval opisů zemského archivu, ale jeho poměr ke Gindelymu již v té době nebyl nikterak srdečný a vystoupením Rezkovým proti Gindelyovým Dějinám českého povstání v r. 1880 zkalil se ještě více.⁴⁰⁰⁾

Pokud jde o osobní postavení Gindelyovo na universitě, možno říci jen tolik, že krom Höflera a Tomka stýkal se důvěrně a přátelsky s profesorem filosofie *J. H. Loewem*, s nímž jej asi nejvíce sblížovalo jeho umírněné stanovisko v otázkách národnostních.⁴⁰¹⁾ Jinak

⁴⁰⁰⁾ Již o třetím díle Dějin č. povstání uveřejnil Rezek nepodepsaný referát v *Lumíru* 1878 č. 17, kde vedle mnohé chvály činí se Gindelymu výtku, že ve svém díle vypisuje toliko vnější dějiny povstání, nevšímaje si vnitřního vývoje českého národa v té době. (Sr. *R. Urbánek*, *Rezek-historik*, *Česká revue* 1909, str. 472.) Když pak po vydání IV. dílu Dějin č. povstání některé listy české (*Národní listy*, *Květy*) ostře odsoudily dílo Gindelyovo, neostýchajíc se ani osobně urážeti auktora, objevil se také ve *Světozoru* XIV., 1880, č. 46 (z 12. listopadu 1880) velmi nepřiznivý posudek spisu Gindelyova, podepsaný šifrou »—k«, již někdy užíval Rezek, a obsahem i slohem zcela rezkovským prozrazující zřetelně svého auktora (správnost mého dohadu, že posudek ten napsal Rezek, určitě mi potvrdil tehdejší redaktor *Světozora* p. Primus Sobotka). Tu vedle věcných výtek z části oprávněných, celkem však nespravedlivě přísných, vytyká se Gindelymu, že »zůstává při vypravování svém *děsně chladným*, když v Čechách vše se rdělo krví a topilo v slzách!«, že ignoruje všecko české a přes to přece tvoří konečné úsudky a závěrky o dějinách českých. Referát však obsahuje i přímý útok na archivářskou činnost Gindelyovu; prý vydává tisíce do ciziny za přepisy, »jichž cena pro dějiny české jest často velmi problematická«, a napopak zanedbává výzkum důležitých archivů domácích, odcizuje tak zemský archiv intencím Palackého. Referát se končí projevem trpkosti, »že nástupcem Palackého, zakladatele historické školy české, jest muž, jenž za zoleťého pobytu svého v Praze nenaučil se česky psáti«. Na tuto kritiku odpověděl Gindely v č. 49 téhož časopisu (z 3. pros. 1880), háje se toliko z věcných výtek, jež mu byly učiněny. V témž čísle byla uveřejněna replika Rezkova, kde se mimo jiné praví: »Kdyby p. Gindely byl pouze profesorem při universitě pražské, možno dosti, že by si historických prací jeho nikdo u nás nepovšimnul, ježto by byla naděje, že někomu jinému bude možno udělati to, čeho on opomenul. Ale p. G. jest *zemským archivářem a zemským historiografem království českého* a tu myslíme, že má česká literární společnost právo pozeptati se konečně, co se děje, a vystoupiti také s věcnými námitkami. Výtku naši, že nenaučil se dosud česky a že vyhazuje veliké peníze do ciziny za přepisy, jichž cena pro dějiny české jest velmi často velmi problematickou, p. Gindely v replice své pominul *významným mlčením*. Myslíme, že právě tak bude mu jednati, když vytkneme dále, že *zemský archivář a historiograf český se v badání domácím úplně zanedbal a čím dále tím více zanedbává* na úkor svého úředního postavení a přísně vědecké objektivnosti. Tak zvané »evropské stanovisko« p. Gindelyovo je stanoviskem pochybeným, neboť se jeví pouze v tom, že v dějinách českého povstání český národ ani do Evropy nenáleží, poněvadž se o něm nic vědecky správného nevypravuje.« K tomu jen poznamenávám, že »zemským historiografem království Českého Gindely nikdy nebyl.

⁴⁰¹⁾ Loewe byl rodilý Pražan (nar. 1808); jeho smýšlení bylo silně katolicky konservativní. Stýkal se také mnoho s Tomkem, jak patrně z jeho

z vlastního projevu Gindelyova o poměrech na universitě r. 1874 poznáváme, že nelibě nesl rostoucí tehdy vliv cizích, hlavně z Pruska povolávaných profesorů.⁴⁰²⁾ Než brzy potom, r. 1879, byl Gindely sám zvolen děkanem fakulty filosofické.

Národnostní spory na universitě, jež posléze vedly k jejímu rozdělení, dotkly se i Gindelyho. Konáním českých přednášek, publikováním některých prací v českém jazyce a hlavně svými styky s vlasteneckou společností českou řadil se Gindely k českým profesorům. K českému stanovisku v otázce universitní se také veřejně přihlásil články o ní uveřejňovanými v augsburské *Allgemeine Zeitung*.⁴⁰³⁾ Ještě rozhodněji učinil to tím, že podepsal memorandum českých profesorů a docentů z února 1880, jímž se česká minorita universitní ohrazovala u ministerstva proti německé většině.⁴⁰⁴⁾ Nicméně když pak universita byla rozdělena — stało se to počátkem školního roku 1882—83 — Gindely rozhodl se z důvodů ne zcela jasných přejíti na universitu německou.⁴⁰⁵⁾ Toto jeho rozhodnutí vzbudilo mezi německými profesory silný, ale nikoli nepochopitelný odpor. V červnové schůzi filosofické fakulty r. 1882 od některých jejích členů podán protest proti ponechání Gindelyovu na budoucí německé universitě. Pravilo se tu, že by to znamenalo zárodek nové university utrakvistické vedle university české. V nejvyšším rozru-

Paměti. Srov. zajímavou zmínku o Loewem v listě Gindelyově Höflerovi z 14. července 1872.

⁴⁰²⁾ 30. list. 1874 psal G. Helfertovi: »Ich habe E. Exz. versprochen, Ihnen einige Details über die jetzige Preussenwirtschaft bei uns mitzuteilen. Details zu schreiben ist aber wirklich traurig. Tatsache ist, dasz jetzt die philosophische Fakultät — von der medizinischen behauptet man dasselbe — ganz von den Geboten der preussischen Sendlinge abhängig ist, die bei allen Wahlen in rücksichtslosester Weise ihr Übergewicht ausbeuten. Selbst die hiesigen Deutschen, obenan Professor Hasner, sind empört über dieses schnöde Treiben, aber jeder begnügt sich die Faust in der Tasche zu ballen. Wenn eine österreichische Gesinnung jetzt nicht mehr aufkommen kann, so tragen die Regierungsmänner die erste Schuld daran.« K tomu připomínám, že r. 1874 byl děkanem filosofické fakulty profesor matematiky Jindřich Durège z Gdanska a že vedle něho působilo tu ještě asi šest profesorů z říše německé (Willmann, Willkomm, Stein, Hirschfeld, Woltmann, Benndorf). Srov. zajímavou zmínku o tehdejších poměrech na pražské universitě u *Golla*, *Rozdělení pražské university* (Praha 1908), str. 47.

⁴⁰³⁾ O těchto člancích vím jen ze zmínky Kalouskovy z r. 1881, citované výše v pozn. 395; přes mnohé pátrání nepodařilo se mi je v *Allgemeine Zeitung* najít.

⁴⁰⁴⁾ Pamětní spis z 18. února 1880, podepsaný též Gindelym, jest otištěn u *Golla*, *Rozdělení pražské university*, str. 88. Jeho podavatelé se uvádějí slovy: »Wir gehorsamst unterzeichneten Professoren und Docenten böhmischer Nationalität...«

⁴⁰⁵⁾ Snad se G. domníval, že by mu české přednášení bylo působilo nesnáze, jistě na jeho rozhodnutí měly vliv i nedávné útoky některých českých časopisů na jeho osobu i vědeckou a úřední činnost.

šení myslí Gindely odpověděl na tento protest písemným zadáním k ministerstvu, v němž Němcům vytýkal, že sami zavinili roztržku s Čechy, a zároveň dopisem fakultě oznamoval, že zadá za pensionování.⁴⁰⁶⁾ Jak se věc urovnala, není mi známo. Jisto je, že Gindely zůstal na universitě německé a přednášel tu až do své smrti.

⁴⁰⁶⁾ O tomto sporu vím toliko ze tří dopisů nakladatele Tempského, psaných Gindelymu ze Sv. Volkangu v červnu a červenci 1882. V prvním dopise ze 14. června Tempský píše: »Ihr lieber Brief vom 12. hat mich auf das tiefste erregt. Auf das schmerzlichste bedauere ich nicht in Prag zu sein, wo ich doch vielleicht durch Rücksprache mit den einzelnen Herren dieser Sache eine günstigere Wendung hätte geben können. Da ... aber ... schon morgen Donnerstag die Sitzung ist, könnte ich, auch wenn ich gleich abreiste, doch nicht mehr zurecht kommen... Jedenfalls vermeiden Sie jeden entscheidenden Schritt, lassen Sie sich nicht einschüchtern, geben Sie nicht Ihre Stellung auf! Sie können ja Ihr Vorgehen vollständig rechtfertigen, Sie haben gar keine Ursache sich aus Ihrer so erfolgreichen langjährigen Wirksamkeit verdrängen zu lassen. Hoffentlich blieb Schmejkals Intervention nicht erfolglos! Wohin sollen wir kommen, wenn die Parteileidenschaft zu solchen Ausschreitungen führt! Geben Sie ja nicht widerstandslos nach, verteidigen Sie Ihre Stellung. Sie können, wie ich glaube, unmöglich verdrängt werden, wenn Sie mit Ruhe ohne Herausforderung Ihr ganzes Vorgehen begründen, dessen innere Notwendigkeit darlegen und von diesem Standpunkt aus die Angriffe Ihrer Gegner abweisen. Der akademische Senat kann da unmöglich einfach Ihren Gegnern recht geben und die Angelegenheit nimmt dann gleich eine ganz andere Wendung.« O čtyři dny později, 18. června, Tempský psal: »Soeben habe ich nun näheres über diese unglückliche Angelegenheit erfahren und eile Ihnen zu raten den unangenehmen Verhältnissen auszuweichen. Nehmen Sie einen Urlaub auf 2 Jahre behufs Ihrer wissenschaftlichen Arbeiten, den man Ihnen unmöglich abschlagen kann, nach 2 Jahren ist über diese Sache Gras gewachsen, die Verhältnisse haben sich geändert, teilweise wohl auch die Personen, Sie arbeiten indessen an irgend einem ruhigen Ort im Süden oder Westen und kommen zurück, wenn die 2 Jahre um sind. So machte es auch Göthe...« A v třetím listě nedatovaném, ale psaném patrně počátkem července 1882, Tempský píše: »Im Besitz Ihres lieben Briefes vom 30. Vor. überreiche ich Ihnen hierbei mit bestem Dank die Aktenstücke wieder, welche Sie mir mitteilten: 1. Den Protest der philos. Fakultät; 2. Ihre Äußerung dagegen an den Minister; 3. Das Konzept Ihres Briefes an den Prodekan. Leider zeigt der Protest der Fakultät, wie weit die Parteileidenschaft geht. Der Protest ist geschickt gearbeitet und ich begreife jetzt, wie sich auch ganz ruhige Männer bestimmen lieszen ihn zu unterschreiben. Die Stelle, wo behauptet wird, Ihr Verbleiben in der deutschen Fakultät bedeute den Keim einer neuen utrakvistischen Fakultät neben der neuen rein czechischen, würde im deutschen Publikum jedenfalls Eindruck machen. Alles andere scheint mir, vom Standpunkt des Publikums aus, weniger wichtig. Ich glaube daher, es wäre besser gewesen, wenn Sie diesen Punkt entschieden wiederlegt hätten, wogegen die Stelle, in welcher Sie den Deutschen die Schuld des Zerwürfnisses mit den Czechen beimessen, wohl besser weggeblieben wäre, weil sie mit der zu erörternden Frage eigentlich nicht zusammenhängt und weil Ihre Unterfertigung des Memorandums sich, wie ich glaube, in anderer Weise besser rechtfertigen lässt. Ebenso wäre, wie ich glaube, in Ihrem Brief an den Prorektor die Stelle, worin Sie erklären um Ihre Pensionierung einschreiten zu wollen, besser weggeblieben. ... Jeden-

I tu mívval Gindely, jak již bylo naznačeno, každý rok v zimním semestru povšechné čtení pětihodinné o rakouských dějinách, v letním semestru pak dvě čtení menší, jednak z dějin všeobecných, jednak z dějin rakouských. Častěji opakoval čtení o dějinách evropských v době reformace (3 hod., r. 1882, 1884, 1887, 1890), o dějinách evropských v době 30leté války (3 hod., r. 1883, 1886, 1889, 1892), o dějinách středověkých ústav jednotlivých rakouských zemí (1 nebo 2 hod., r. 1883, 1886, 1889, 1892), o vnitřních a ústavních zápasech uherských od nastoupení rodu habsburského (2 hod., 1884, 1887, 1890). Dvakrát opakoval starší čtení o politických a kulturních dějinách Evropy v 18. století (3 hod., 1888 a 1891), dvakrát četl o dějinách států severoamerických (2 hod., 1885 a 1888), jednou o dějinách anglických od vypuzení Stuartovců (2 hod., 1882). Posléze ohlásil v létě 1891 čtení dvouhodinné o protireformaci v Čechách a Obnoveném zřízení zemském. Jaké bylo osobní postavení Gindelyovo na německé universitě a jeho poměr ke kolegům, o tom se mi nedostává zpráv.

Celkem Gindely nebyl podle všeho učitelem vynikajícím a jistě jako universitní profesor nezjednal si takového významu, jaký si získal jako historický badatel a spisovatel. Za třicet roků své činnosti na universitě měl sice množství posluchačů,⁴⁰⁷⁾ ale jen nemnozí se k němu hlásili jako jeho »žáci«,⁴⁰⁸⁾ a mezi nimi snad žádný z historiků znamenitějších.

Mimo universitu však měl Gindely žáka, o němž třeba zvláště

falls glaube ich aber, dasz auch bei den Verhältnissen, wie ich sie jetzt übersehe, ein unbestimmter Urlaub das beste ist. Sie brauchen deshalb Prag nicht für Jahre zu verlassen; solche Sachen gestalten sich oft sehr rasch anders. Der Artikel der Neuen Fr. Presse kam ganz aus der Initiative der Redaction. Dort werden Sie als mannhafter unabhängiger Geschichtschreiber, der nur der Wahrheit die Ehre gibt und *nemanden* zu Gefallen schreibt, *sehr hoch geschätzt*. Gewisz bedauert man auch dort den von der Fakultät ganz unnötiger Weise hervorgerufenen Conflict. Ich kann jetzt nur lebhaft bedauern, dasz Sie mich nicht früher, als ich noch in Prag war, von dieser Sache unterrichteten. Es hätte sich da dieser Sache wohl noch eine andere Wendung geben lassen.«

⁴⁰⁷⁾ V seznamu posluchačů, kteří měli zapsáno v letním semestru 1873 jeho české čtení, čtou se mimo jiné tato jména: Gust. Eim, Emil Frida (= Jar. Vrchlický), Al. Jirásek, Vojt. Nováček, Jan Peisker, Just. Prášek, Ant. Rezek, Věk. Špinčič.

⁴⁰⁸⁾ Znám vlastně toliko jediný příklad. Známý žurnalista a historik rakouský *H. Friedjung*, tehdy profesor na vídeňské obch. akademii, poslal r. 1876 Gindelymu svůj spis o Karlu IV. a ve věnovacím připsu z 5. kv. nazývá se »ein Schüler, der vor einigen Jahren durch Ihre Vorträge an der Prager Universität manigfache Anregung gewonnen hat«. Také v dopise z 14. pros. 1886, jimž oznamoval Gindelymu, že nemůže v Deutsche Ztg. uveřejniti jeho odpověď Hallwichovi, ujišťoval *Friedjung*, »dasz ich als einer Ihrer ehemaligen Hörer Ihnen ein achtungsvolles Andenken bewahrek.

se zmíniti. Byl to tehdejší *korunní princ rakouský arcikníže Rudolf*, k jehož vyučování byl Gindely r. 1873 povolán do Vídně. Za tím účelem si vyžádal od zemského výboru dovolenou, aby dobu, po kterou mělo vyučování trvati — od druhé poloviny srpna 1873 do konce května 1874 — mohl ztráviti ve Vídni výzkumem tamních archivů, zvláště archivu státního.⁴⁰⁹⁾ Měl korunního prince vyučovati třikrát týdně českým dějinám, které vstoupily na místo dějin uherských, před tím princem vykládaných. Zprvu Gindely vykládal o českých dějinách německy, ale řídě se přáním císařovým, aby se korunní princ při českých dějinách přiučil české řeči, hned od počátku užíval při svých výkladech také češtiny, a když shledal, že princ, který se byl v mládí češtině naučil, ale potom ji zanedbal, dostatečně pokročil ve znalosti českého jazyka, přednášel mu a rozmlouval s ním již od listopadu pouze česky. Ano později mu dával i písemné úkoly české, žádaje, aby obsah některé přednášky česky vypsals, což princ velmi ochotně činíval. Tím způsobem docílil toho, že princ mohl při závěrečných zkouškách, konaných v přítomnosti císařově, z českých dějin býti zkoušen po česku s výsledkem velmi příznivým. Císař sám byl tím tak potěšen, že nejen Gindelymu hned po zkoušce udělil řád, ježž mu korunní princ osobně odevzdal, nýbrž si vyžádal jeho radu, jaké opatření by se mělo státi, aby se princ v češtině zdokonalil. I navrhol Gindely, aby byl princ po tři roky vyučován česky právní historii a krásné literatuře české, a doporučil k tomu za učitele svého přítele *Hermenegilda Jirečka*, který pak skutečně tímto úkolem byl pověřen.⁴¹⁰⁾ Styky Gindelyovy s korunním princem nepřestaly docela, ani když vyučování bylo skončeno. Za pobytu princova v Praze na jaře 1880 byl od něho Gindely pozván lístkem srdečně psaným k návštěvě,⁴¹¹⁾ a ještě r. 1886 poděkoval mu za jeho spis o Valdštejnovi lichotivým listem.⁴¹²⁾ Když však Gindely asi o dva roky později, za tehdejšího válečného napětí, žádal korunního prince, aby byl připuštěn k jeho vojenskému velitelství za

⁴⁰⁹⁾ Viz žádost podanou zem. výboru 7. července 1873 v registratuře zem. výboru; opis v zem. arch.

⁴¹⁰⁾ Viz Gindelyovy listy psané Palackému 16. ledna, 11. dubna a 31. kv. 1874 (srov. mou stat Palacký a Gindely v *Česk. Čas. Hist.* XVIII., 1912, str. 318). Viz též vzpomínkovou stat *Herm. Jirečka*, *České učení korunního prince arciknížete Rudolfa 1875—1877* (v *Osvětě* XXXVI., 1906).

⁴¹¹⁾ V listě z 26. dub. 1880 psaném vlastní rukou princ píše: »es drängt mich Sie wieder einmal zu sprechen und zu sehen«.

⁴¹²⁾ V listě z 10. června 1886 princ psal Gindelymu: »Die Gründlichkeit Ihrer Forschungen und Ihr von der ganzen Wissenschaft anerkanntes Talent und Geschick für Geschichtschreibung verbürgen es, dasz es Ihnen gelungen sein dürfte endgiltig Klarheit und Sicherheit in die Kenntnisse jener höchst interessanten und bewegten Epoche gebracht zu haben.«

válečného zpravodaje, nebylo této žádosti vyhověno a také žádaná audience byla mu odepřena.⁴¹³⁾

Aby doplněn byl obraz učitelské působnosti Gindelyovy, dlužno připojit zmínku o jeho *učebnicích*. První díl učebné knihy všeobecného dějepisu, určené původně pro gymnasia, vyšel ještě před Gindelyovým jmenováním na universitě, r. 1861, druhý a třetí brzy po něm, r. 1864 a 1865. Později tato učebnice byla několikrát znova vydána v rozličných úpravách, pořízených jak Gindelym samým, tak jinými auktory,⁴¹⁴⁾ a také překládána do cizích jazyků.⁴¹⁵⁾ Tím způ-

⁴¹³⁾ Jménem korunního prince odpověděl Gindelymu nedatovaným listkem jeho hofmistr Bombelles: »Seine k. H. der Kronprinz befehlen mir Ihnen mitzuteilen, dasz bei Seinem Commando auf keinen Berichterstatter gerechnet wird. — Es ist h. demselben nicht möglich Sie in diesen Tagen in Audienz zu empfangen.« Oč Gindelymu šlo, poznáváme z dopisu, který mu psal jeho přítel Ludvík kníže Windischgrätz, velitel krakovské posádky, 11. kv. 1888: »Ihr Gedanke sich im Kriegsfall für einige Zeit zur Armee zu begeben und dort für die Sache des Vaterlandes zu wirken, ist eine schöne(!) und in einem grossen Hauptquartiere auch für einen Mann ihres Alters durchführbar, lassen Sie mich diese Eventualität im Auge behalten.« Připomínám, že tehdy hrozilo nebezpečí války s Ruskem, o níž Windischgrätz praví: »Der Krieg, wenn er unter den Auspicien, wie sie jetzt vorliegen, stattfindet, ist das grösste Abenteuer (meines Erachtens), das Europa seit einigen Jahrhunderten erlebt; die Massen, die daran teilnehmen sollen, gestalten denselben zu einem kolossalen Unternehmen; er kann wohl der Trippel-Alliance gegenüber kaum erfolgreich für Russland sein, die Kunst wird nur darin liegen müssen, sein Resultat mit den unvermeidlichen Opfern an Menschen, an finanziellen und wirtschaftlichen Kräften und an socialen Gefahren in ein entsprechendes Verhältnis zu bringen.«

⁴¹⁴⁾ První vydání učebnice Gindelyovy vyšlo u Bellmanna s názvem Lehrbuch der allgem. Geschichte für Obergymnasien I. Bd. (1861), str. X + 354; II. Bd. (1865), str. VI + 228; III. Bd. (1864), str. IV + 224. Později vyšlo několikrát zpracování této knihy. Pokud mi známo, byly vydány: Lehrbuch der allgem. Geschichte für die oberen Klassen der Handels- und Realschulen (znám jen 2. vyd. z r. 1870); Lehrbuch der allgem. Geschichte für die oberen Klassen der Mittelschulen (znám 6. vyd. z r. 1880); Lehrbuch der allgem. Geschichte für die unteren Klassen der Mittelschulen (1. vyd. v l. 1866—7); Lehrbuch der Geschichte für Volks- und Bürgerschulen (1. vyd. r. 1876). Skoro všechna tato zpracování vyšla v několika vydáních. Mimo to G. napsal Erzählungen aus der allgemeinen Geschichte (zunächst für die sechste Klasse der öst. Volks- und Bürgerschulen bearbeitet), 1875.

⁴¹⁵⁾ Češty vyšel: Prof. Dr. Ant. Gindelyho Dějepis všeobecný. Pro střední školy vzdělal profesor Josef Erben (1872—1874), pro vyšší školy střední v překladu dra J. K. Jirečka (1. vyd. 1872). Mimo to vyšly též polské a vlašské překlady, jež tu nemohu uváděti stejně jako rozličná pozdější zpracování učebnic Gindelyových. Pro zajímavost připomínám, že druhé české vydání Dějepisu pro vyšší školy střední, přeloženého původně Jirečkem, chtěl opatřit prof. Kalousek. Nakladatel Tempsky psal 16. list. 1880 Gindelymu, že bude potřeba nového vydání I. dílu české učebnice dějepisu pro vyšší gymnasia a při tom mu oznamoval: »Meine diesbezüglichen Verhandlungen mit H. Dr. C. Jireček hatten die Vereinbarung zur Folge, dasz H. Prof. Kalousek in Zukunft die Herausgabe besorgt. H. Prof. Kalousek

sobem se rozšířila po všech skoro rakouských školách středních a nabyla velikého vlivu na studium dějepisu na těchto školách i na dějinný názor dorůstající inteligence v zemích říše rakouské. Ačkoli dnešním požadavkům vyučovacím učebnice Gindelyovy již nevyhovují, možno přece říci, že jejich dlouholetá rozšířenost a obliba nebyly nezaslouženy. Jsou psány jasným, stručným a obsažným slohem, poměrně značná pozornost se v nich věnuje otázkám ústavním a kulturním, o věcech náboženských a národnostních se tu vykládá klidně a objektivně,⁴¹⁶⁾ a máme-li na mysli, jak přísné cenzuře vyučovací správy tenkrát byly a dosud jsou podrobeny takové učebnice, uznáme jistě, že jejich stanovisko k velikým otázkám minulosti je poměrně dosti svobodné a osvícené. Jestliže učebnice Gindelyovy skoro po čtvrtstoletí ovládaly snad všechno střední školství rakouské, v letech osmdesátých se počal vzrůstat odpor proti nim;⁴¹⁷⁾ byly znenáhla vytlačovány knihami jinými a dnes se jich, tuším, již nikde neuzívá.

9. Soukromý život po r. 1862.

Rok 1862, který přinesl Gindelymu několikeru změnu v jeho postavení úředním, znamená také počátek nového období v jeho životě soukromém. Gindely toho roku vstoupil v manželství s Minou Behseovou, která se mu stala věrnou, oddanou a vzácně inteligentní družkou života a zůstala jí až do jeho smrti, kterou přežila o více než dvě desetiletí (žije dosud v Mnichově). Dala Gindelymu několik dětí, z nichž otce přežily dvě, syn Jiří, nyní notář v Buchově u Karlových Varů, a dcera Klára. Vyjímaje občasně choroby dítěte, manželky i jeho vlastní rodinné štěstí Gindelyovo nebylo ničím vážněji zkaleno.

Velmi těžkou chorobou mozkovou byl Gindely trápen asi tři roky v l. 1871—73. Prvně jej tato choroba zachvátila počátkem r. 1871 a trvala asi dva měsíce. V květnu se stav Gindelyův zlepšil tak, že se již chystal vrátiti se k svým pracím.⁴¹⁸⁾ Aby se úplně zotavil, pod-

ist dazu auch gern bereit, jedoch erst vom J. 1883 an, da er für das J. 1882 durch andere bereits begonnenen Arbeiten vollständig in Anspruch genommen ist. Es verblieb uns daher die Aufgabe einen Interimsrevisor für den I. Teil zu suchen. Prof. Kalousek empfahl als solchen H. Prof. Tieftrunk.«

⁴¹⁶⁾ Přes to byl r. 1887 s německé strany (v časopisech Tagesbote für Mähren und Schlesien a Neue Freie Presse) na tyto učebnice podniknut útok, jakoby jejich stanovisko bylo nepřívznivé živlu německému. G. na tento jistě docela bezdůvodný útok odpověděl tištěným letákem »Zur Abwehr« z 25. ledna 1887.

⁴¹⁷⁾ Již 26. list. 1884 psal nakladatel Freytag Gindelymu: »Sämtliche Unter- und Oberrealschulen in Böhmen haben Ihr Buch abgekauft.«

⁴¹⁸⁾ 2. kv. 1871 psal G. Helfertovi: »Es ist der erste Brief, den ich nach zweimonatlicher Krankheit schreibe... Die Krankheit ist so ziemlich

nikl v létě cestu na Šumavu,⁴¹⁹) ale brzy potom se nemoc vrátila se zvýšenou silou. Proto se na podzim r. 1871 Gindely vypravil se svou manželkou a synáčkem na jih. Zůstal však nejprve několik měsíců v Mnichově za příčinou léčení, které se nad očekávání protáhlo.⁴²⁰) Nemoc se jevila hlavně tím, že Gindely nemohl vládnouti očima. Po několikanedělním léčení v Mnichově nabylo nejprve pravé oko pohyblivosti. Protože se stav levého oka dlouho nelepšil, zdálo se, že bude potřeby operace, ale počátkem prosince počala se i levému oku vraceti pohyblivost, tak že po dalších šesti nedělích bylo zase úplně pohyblivé. Tím však oční choroba nebyla docela odstraněna. Dlouhou churavostí Gindely pozbyl schopnosti užívatí obou očí zároveň. Teprve koncem ledna se zas naučil pravidelně pohybovat očima tak, aby mu dávaly jediný obraz. »Radost, kterou jsem tu pocítil, vypsat nemůžu,« psal Gindely Palackému, když mu počátkem března 1872 oznamoval tuto příznivou změnu. Také ostatní stav Gindelyův se již tak zlepšil, že se sám domníval, že je úplně schopen k práci. Nicméně byl odhodlán nepracovati ještě několik měsíců, až by se uzdravil dokonale.

Z Mnichova, odkud se pro vážnou nemoc synáčkova vypravil teprve koncem února, odebral se Gindely s rodinou do Griesu u Bozenu. Tu se již mohl zase poněkud zabývat čtením a dopisováním, ale plného zdraví ještě dlouho nenabyl.⁴²¹) V polovině července psal z Prienu na jezeře Chiemském Höflerovi, že sice hlava je úplně zdráva, že již netrpí návaly krve k mozku, že může denně pracovati třeba dvě hodiny, ale oči že dosud nejsou zahojeny; hledí-li do dálky, dosud prý vidí dvojí obraz předmětu a toliko na blízko oči mu slouží docela dobře.⁴²²) Koncem léta 1872 se sice Gindely vrátil do Prahy, ale nepevně zdraví donutilo jej zase odjetí. Odebral se do jižních Tyrol a usadil se v říjnu v osadě Obermais nedaleko Meranu.⁴²³) Tu zůstal až do jara 1873⁴²⁴) a dlouhými vycházkami i tělocvikem utužil své zdraví tak, že na podzim 1873 mohl již přijmouti vyzvání, aby vyučoval korunního prince Rudolfa.

Od té doby Gindely požíval celkem dobrého zdraví, o jehož zachování pečoval horlivým pěstováním turistiky, a mohl se s plnou

gewichen und ich hoffe in 3—4 Wochen in vollem Gebrauch meiner Kräfte wieder zu sein.«

⁴¹⁹) 3. července 1871 psal G. Helfertovi z Prachatic, kde se patrně delší dobu zdržoval.

⁴²⁰) Paní Gindelyová Palackému 20. října a 29. pros. 1871.

⁴²¹) G. Palackému 4. bř. a Höflerovi 18. bř. 1872.

⁴²²) Höflerovi 14. července 1872.

⁴²³) Höflerovi 23. list., Helfertovi 21. list., Palackému 18. pros. 1872; pí. Gindelyová Palackému 16. pros. 1872.

⁴²⁴) Palackému 20. bř. 1873.

silou věnovati svým vědeckým pracím. Bylo mu však za těch let zažití vážné nepřijemnosti jiného způsobu, útoky odpůrců vědeckých i osobních. První a nejprudší útok byl naň učiněn po vydání čtvrtého svazku Dějin českého povstání r. 1880 některými českými časopisy.⁴²⁵) Bylo-li mu tu vytýkáno, že není dobrý Čech, brzy potom, když se rozdělovala pražská universita a Gindely přešel na universitu německou, byl od některých jejích členů napaden, protože prý je Čech.⁴²⁶) Tou dobou se již také začínaly polemiky Gindelyovy o Valdštejna hlavně s Hallwiche, které dostoupily největší ostrosti r. 1887.⁴²⁷) V tomto roce se k nim přidružily také spory o školní učebnice Gindelyovy.⁴²⁸) Nový promyšlený útok podniknut na Gindelyho r. 1891 na sněmu království Českého, kde návodem některých historiků českých Gindely jako zemský archivář podroben přísné a nepříznivé kritice.⁴²⁹) Tehdy život Gindelyův se již schyloval ke konci. Již r. 1888 se u něho objevily příznaky ledvinové choroby. Když koncem července zavítal do Bruselu, aby tam konal archivní studia o Valdštejnovi, ochuravěl náhle tak, že se na radu lékařovu vrátil hned do Prahy.⁴³⁰) Uzdravil se sice brzy, ale ne nadobro. V létě 1892 ledvinová choroba propukla znova. Pobyt v Kynžvartě a Karlových Varech nic mu neprospěl. Po návratu do Prahy nemoc se zhoršila a v pondělí 24. října Gindely jí podlehl v 64. roce svého věku.⁴³¹)

⁴²⁵) Srov. výše str. 283 a doleji str. 392.

⁴²⁶) Viz str. 284.

⁴²⁷) Viz str. 244.

⁴²⁸) Viz str. 289 pozn. 416.

⁴²⁹) Více o tom v mé stati Zemský archiv král. Českého (Ceská Revue 1910) jakož i v článku J. Borovičkově v tomto svazku Zpr. zem. arch.

⁴³⁰) 14. srpna 1888 učinil adjunkt J. Pažout podle konceptu Gindelyova zemskému výboru oznámení, že Gindely v Bruselu onemocněl tak, že se musil vrátit do Prahy, aby se zotavil.

⁴³¹) V oznámení o úmrtí Gindelyově vydaném rodinou se praví, že G. »zesnul po dlouhé těžké chorobě, zaopatřen sv. svátostmi umírajících v pondělí 24. října o půl 5. hodině odp. v 64. roce věku svého na zánět ledvin«, a že »pohřeb konati se bude ve čtvrtek dne 27. října o 3. hod. odp. z chrámu Páně sv. Václava na Smíchově na hřbitov Volsanský do rodinného hrobu«. V též oznámení G. se nazývá řádným členem císařské akademie věd ve Vídni, královské akademie v Pešti, české akademie věd, slovesnosti a umění, král. české učené společnosti a mnohých jiných společností učených. Skutečným členem cis. akademie ve Vídni byl G. zvolen 27. května 1870, ř. členem král. české učené společnosti r. 1864 a za ř. člena české akademie jej zvolilo volební shromáždění řádných členů akademie 3. července 1890. Kdy se G. stal členem král. akademie věd v Pešti, nevím. R. 1862 zvolil Gindelyho dopisujícím členem Verein für Geschichte und Altertum Schlesiens, r. 1866 Verein für meklenburgische Geschichte und Altertumskunde. Mimo to byl G. 3. listopadu 1863 jmenován od císaře členem vyučovací rady (Unterrichtsrat) »mit der Einreihung unter die auswärtigen Mitglieder desselben und in die Sektion für die philosoph. Fakultät«.

II. Gindely – historik.

Stopovali jsme dosti podrobně nejen vnější běh života Gindelyova, nýbrž i postup jeho vědecké činnosti a její hlavní výsledky. Je však třeba pokusit se ještě o celkovou charakteristiku Gindelyho jako historika, o úhrnné ocenění jeho vědeckého díla, o určení jeho místa ve vývoji dějepisectví českého, rakouského a vůbec evropského. To budíž úkolem této kapitoly!

Z vypsání Gindelyova mládí a jeho studií je zjevno, že se Gindely jako historický badatel a spisovatel nemůže zvátí přímým žákem některého vynikajícího mistra historické vědy. Jediný profesor historie, jehož přednášky na universitě poslouchal, *K. J. Vietz*,⁴³²⁾ sám vědecky samostatně nepracoval a nemohl ani svým posluchačům dátí účinný návod k samostatné práci vědecké. Přece však možno mluvití o učitelích Gindelyových, rozumíme-li tím muže, od nichž čerpal podněty a pokyny pro vlastní práci a jejichž příklad působil na jeho vědeckou činnost. V tom smyslu prvním učitelem Gindelyovým byl profesor *Konstantin Höfler*.⁴³³⁾

Když r. 1851 čtyřicetiletý Höfler přišel do Prahy, měl již za sebou minulost dosti pohnutou. Stav se v mladém věku profesorem dějin na universitě mnichovské, přilnul s mladistvým zápalem k směru, jehož uznanou hlavou byl Josef v. Görres. Romantické, silně katolicky zbarvené horování pro středověk, v němž shledáváno uskutečnění nejvyššího ideálu lidstva, dokonalé jednoty mezi mocí duchovní a světskou a podřízení rozmanitých malých zájmů jedinému velikému účelu, vyznačuje vědeckou činnost Höflerovu v tu dobu. Tím duchem jsou naplněny jeho studie o středověkém zápase mezi císařstvím a papežstvím a o dějinách papežství vůbec, jimž se oddával za svého pobytu v Mnichově. Ale na těchto studiích Höfler ne-

přestával, nýbrž také přímo zasahoval do současných zápasů politických, vystupuje jako horlivý publicistický obhájce ultramontánního směru Görresova, při čemž rád v minulosti hledal oporu pro snahy doby přítomné. Tato činnost mu sice zjednávala přízeň vlády bavorské, ale posléze se mu stala osudnou. Když počátkem r. 1847 klerikální ministerstvo Abelovo bylo od krále v nemilosti propuštěno a Höfler se svými politickými přáteli na universitě (Görres, Phillips, Döllinger, Sepp) pro ně demonstroval, byl zbaven profesury. Ještě toho roku se stal archivářem v Bamberce, kde působil do svého povolání na universitu pražskou. Pobyt v Bamberce měl značný vliv na další vědecký vývoj Höflerův. Byl jím odvrácen od svého dosavadního výlučného universalismu a přiveden ke studiu dějin teritoriálních; jeho jednostranný zájem o dějiny středověké a církevní ustoupil aspoň z části zájmu o dějiny novější a světské. Nespokojuje se vlastní prací, Höfler s velikým úsilím se pokoušel zorganizovati badatelskou a vydavatelskou činnost ve Francích a vypracoval pro ni rozsáhlý program, z něhož arci jen malá část mohla býti uskutečněna.

Ačkoli se po odchodu z Mnichova Höfler značně umírnil jako historik i politik ve své bojovnosti, nevzdal se přesvědčení, za něž tam byl bojoval. I do Prahy si přinesl nadšení pro středověk jako dobu nejvyššího rozkvětu jednotné církve, živý zájem o otázky církevní a náboženské, jež chápal a posuzoval se stanoviska přísně katolického, ano klerikálního. Přinesl si dále vedle sklonu k universalismu, svádějícímu zhusta k povrchnosti a dilettantismu, vědomí o významu dějin teritoriálních a o potřebě soustavného výzkumu jejich pramenů. Jestliže již v Bamberce měl příležitost dotknouti se svou prací českých dějin — podal příspěvek k říšské politice Jiřího z Poděbrad —, po příchodu do Prahy se oddal velmi horlivě jejich studiu. Není divu, že jeho pozornost zaujala především doba, v níž český národ tak mocně zasáhl do dějin církevních, doba husitská. Tak vznikla jeho veliká a dobře známá sbírka pramenů k dějinám husitského hnutí i jeho spis o Husovi a odchodu německých studentů a profesorů z Prahy r. 1409.⁴³⁴⁾

Víme-li, že se Höfler brzy po svém příchodu důvěrně sblížil s mladým Gindelym, že se stal jeho podporovatelem a rádcem v pracích vědeckých i ve snaze o zajištění životní existence, snadno pochopíme, že si čilý Höfler záhy zjednal značný vliv na svého mladého přítele a na počátky jeho samostatné činnosti vědecké. Ačkoli nelze zjistiti, zda Gindely svou první práci historickou, církevní dějiny české, podnikl přímo z popudu Höflerova, není pochyby, že práce ta

⁴³²⁾ Viz o něm výše str. 151.

⁴³³⁾ Viz *Ad. Bachmann*, *Constantin von Höfler* (Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deut. in B. XXXVI, 1898) a zvláště *A. Dürnwächter*, *Konstantin von Höfler und die fränkische Geschichtsforschung* (Hist. Jahrbuch XXXIII, 1912). Sr. posmrtnou vzpomínku Gollovu v Česk. čas. hist. IV., 1898, str. 69.

⁴³⁴⁾ Höflerovi *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung* vyšli ve Font. rer. Austr. sv. 2, 6 a 7 v l. 1856—1866, jeho spis *Mag. Johannes Hus und der Abzug der deutschen Professoren und Studenten aus Prag* r. 1864.

hověla zálibám Höflerovým. Možná, že Gindelyův zájem o otázky církevní a náboženské, který se jeví ve volbě tematu této jeho první práce, zvláště pak v jeho spisech o bratrské dogmatice a bratrských dějinách vůbec, byl prostě výsledkem jeho vlastního vývoje duševního, pro nějž jeho dvouletý pobyt v semináři jistě nebyl bez významu, ale je velmi pravděpodobno, že vlivem Höflerovým tento zájem Gindelyův byl tak posílněn, že vlivu tomu z valné části a snad především dlužno přičísti, že se Gindely stal prvním historikem, který se soustavně zabýval theologickými otázkami z dějin českých, pro něž liberalismus Palackého a Tomkův neměl plného porozumění. Vlivu Höflerovu podlehalo nepochybně také počáteční vydavatelská činnost Gindelyova, rychlá a formálně nedostatečná. Aspoň Gindelyova edice pramenů k dějinám bratrským z r. 1859 a Höflerovi *Scriptores rerum husiticarum* z r. 1856 jsou si blízké nejen dobou svého vzniku, nýbrž i svým rázem a hodnotou. A je posléze možno, že Höflerem, někdejší archivářem, byl Gindely vůbec přiveden k soustavnějšímu badání v archivech a knihovnách.

Možno-li pozorovati stopy vlivu Höflerova na počátky historické činnosti Gindelyovy, nelze neviděti, že se Gindely již tu liší velmi podstatně a prospěšně od Höflera. Není ani v jeho prvních pracích nic z duchaplného, ale nehlubokého krasořečnictví Höflerova, naopak všude vystupuje strážlivá věcnost a úcta k faktům. Kdežto Höflerovy studie o českých dějinách náboženských vyvrcholily známým úvodem k jeho edici husitských pramenů, který je spíše tendenčním historickofilosofickým traktátem než vědeckou studií, u Gindelyho vzešly z nich krom několika podrobných a věcných monografií veliké dějiny Jednoty, v nichž projevy osobního smýšlení auktorova skoro docela zanikají v líčení historických zjevů a událostí. Rozdíl mezi Gindelym a Höflerem se tu jeví i v jejich poměru k látce. Kdežto Höfler přistupuje k českým dějinám náboženským jako cizinec, který k nim byl přiveden jejich významem obecně historickým, na Gindelym je patrno, jak se v něm takřka při práci probouzí živé vědomí vlastní příslušnosti k národu, který v nich byl hlavním činitelem, a tím i zájem o vše, co se týká jeho minulosti. Místo höflerovského universalismu nacházíme tu osobní, bezprostřední vztah k předmětu. Tento rozdíl mezi Höflerem a Gindelym se jeví nejvíce v Gindelyových českých pracích povahy literárně historické, jmenovitě ve statích o Blahoslavovi a Lukášovi, kde se podrobně stopují životní osudy těchto bratrských spisovatelův a zjišťují jejich české spisy.

Ačkoli tento zřetelný odklon Gindelyův od Höflera souvisí s vývojem jeho českého vědomí národního, hlavní jeho příčinou je jistě vrozená rozdílnost jejich povah a nadání. Romanticky a aestheticky naladěný, nejednou až ve fantastičnost zabíhající ideolog Höfler, který jen zřídka a s nevalným zdarem dovedl řešiti úkoly ryze historické, ne-

mohl zůstati trvale učitelem Gindelyho, jenž se od počátku vyznačuje smyslem pro historickou realitu, vzácnou schopností chápati minulost opravdu historicky a zvláště neobyčejnou vytrvalostí a soustavností v práci badatelské. Vskutku Gindely, ač jeho přátelský poměr k Höflerovi potrval, brzy přestal k němu vzhlížeti jako k svému vědeckému a vůbec duševnímu vůdci. Když r. 1862 při založení spolku pro dějiny Němců v Čechách Höfler pronesl programovou řeč, která svým obsahem pobouřila Gindelyho a objevila hlubokou rozdílnost jejich smýšlení vědeckého, národního i politického, Gindely sám v dopise k příteli Chlumeckému takto vyslovil svůj úsudek o Höflerovi: »Er ist ein Mann von Geist, aber er sieht alle Dinge anders an, als andere Menschen, fasst sie auch anders zusammen, und ist namentlich von keiner sicheren und tiefen Überzeugung...«⁴⁸⁵)

Vzdaluje se takto jako historik Höflera, sblížoval se Gindely naopak s českou společností literární a vědeckou. Od vydání první své práce o bratrské dogmatice z r. 1854 Gindely měl živé styky s vynikajícími členy této společnosti a také ve své práci vědecké užíval hojně jejich podpory. Vedle slavného původce Starožitností slovenských *P. J. Šafaříka* hlavně musejní bibliothekář *V. Hanka* svou pomocí usnadňoval Gindelymu práci badatelskou. Styk s těmito muži i s jinými, jako byli na př. redaktor Časopisu musejního *V. Nebeský* nebo historik a básník prof. *Erazim Wocel*, povzbuzoval zajisté Gindelyho k pracím o látkách výhradně českých, určeným toliko nebo především českému čtenářstvu.

V tu dobu, kdy Gindely, původně takřka odchovanec Němce Höflera, přetvořoval se znenáhla v českého národního historika, českého jak volbou předmětu své práce, tak svým vnitřním poměrem k němu, začínají se jeho styky s nejznamenitějším zástupcem národ-

⁴⁸⁵) G. Chlumeckému 27. června 1862. G. tu píše dále o Höflerovi: »Seine frühere Görresische Anschauung fangt an unter dem Einfluss der Ereignisse in die Brüche zu gehen« a před tím: »Wenn ich dir seine Concilia [Pragensia] empfahl, so hatte ich nur die äusserst mühsame Auffindung und Zusammenstellung im Auge. Die Einleitung habe ich, offen gesagt, bisjetzt noch nicht gelesen.« V dopise, psaném Chlumeckému o několik dní dříve (4. června 1862) za prvního dojmu řeči Höflerovy, G. praví sice: »Ich bin seit Jahren mit Höfler bekannt und achte sein mannigfaches Wissen«, a znova přiznává, že Höfler je »ein Mann, der in mancher Beziehung mit einem bedeutenden Wissen ausgestattet ist«, ale oznamuje svému příteli, že mluvě s Höflerem o jeho řeči, přímo mu řekl, »dass ich zwar in Anbetracht unserer mehrjährigen Verbindung nicht gegen ihn öffentlich auftreten werde, dass ich ihm aber erklären müsse, dass zwischen seinen und meinen Anschauungen ein unerfüllbarer Abgrund sei...« Ačkoli tu G., jak ze souvislosti patrno, má na mysli své i Höflerovy názory politické a národnostní, přece se ve všech těchto jeho projevech o Höflerovi obráží i rozdílnost jejich vědeckých snah.

ního dějepiscectví českého *Františkem Palackým*, které nemohly býti bez vlivu ani na vědeckou činnost Gindelyovu. Skutečně se mohlo zdáti, že se Gindely působením slavného historiografa, stane národním historikem českým v podobném smyslu, jako jím byl Palacký sám. Víme, že si Palacký přímo zvolil Gindelyho za svého pokračovatele v Dějinách národu českého, a že Gindely byl skoro až do své smrti odhodlán se jím státi. Ale víme také, že Gindely, ačkoli se stále zabýval novějšími dějinami českými a velmi mnoho vykonal pro jejich vědecké poznání, skutečným pokračovatelem Palackého se přece nestal. Naopak právě v tu dobu, kdy se stala dohoda mezi ním a Palackým o tuto věc, vědecký vývoj Gindelyův, který, jak se podobalo, směřoval k úplnému splynutí Gindelyovu s vědeckým životem českým, zabočil ve směr jiný, který jej odpoutal od tohoto života a postavil jej takřka mimo vývoj českého dějepiscectví.

Tento obrat ve vědeckém vývoji Gindelyově byl způsoben hlavně zajisté samým postupem jeho historických studií. Ještě když se ubíral na podzim r. 1858 na studijní cestu v zahraničních archivech, bylo jeho úmyslem, napsati dějiny českého povstání jako část dějin českých, ale povaha pramenného materiálu, nalezeného v Mnichově, Bernburce, Paříži a Simancasu, který jeho zrakům otevřel široké obzory evropské politiky, a poněkud snad i mezinárodní vědecké styky, navázané za pobytu v těchto městech, způsobily, že dosavadní převážný zájem Gindelyův o dějiny české ustoupil širšímu zájmu o všeobecné dějiny evropské. Lze říci, že veliké studijní cesty Gindelyovy vykonané v l. 1858—1861 rozhodly o tom, bude-li Gindely historikem pouze českým, či také a větší měrou historikem evropským. Gindely sám vystihl význam tohoto obratu ve svém vývoji, když psal na podzim 1859 Höflerovi, že studie, jež podniká, setrou s jeho prací »das lokal beschränkte Interesse«. ⁴³⁶⁾ Skutečně v největších jeho dílech potomní doby dějiny české jsou toliko složkou, ovšem významnou, obecných dějin evropských. Šlo-li Gindelymu původně jen o to, aby veliké události českých dějin vyložil v souvislosti s dějinami všeobecnými, později tento účel u něho ustupuje do pozadí. Obecné dějiny evropské stávají se mu namnoze cílem samy o sobě, a nikoli snaha sloužiti svým dílem národní potřebě, nýbrž všeobecný zájem vědecký je při tom jeho vodítkem.

Nedovedl-li vliv Palackého zameziti toto zabočení Gindelyovo na dráhu všeobecného »nenárodního« dějepiscectví, náleží jemu nejvíce zásluha o to, že se Gindely ani potom neodcizil českým dějinám, nýbrž naopak oddával se jejich studiu ještě soustavněji a všestranněji než před tím. Nehledě k tomu, že ve svých dílech, zabývajících se převážnou dějinami všeobecnými, věnoval vynikající pozornost věcem č-

⁴³⁶⁾ Höflerovi 15. října 1859.

ským, vydal značný počet cenných prací o látkách ryze českých, z nichž největší a nejdůležitější, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, vyšla teprve po jeho smrti, jako zemský archivář pečoval o sbírání archivních pramenů pro novější dějiny české a jejich vydávání (»Sněmy české«) a také aspoň na začátku své působnosti archivářské pokoušel se s úspěchem o zorganizování historické práce české v oboru vydávání pramenů historických.

Gindelyova činnost historická náleží tedy ne tak podle jazyka jeho spisů, jako po věcné i ideové jejich podstatě jednak dějepiscectví českému, jednak dějepiscectví světovému, a pouze v souvislosti s vývojem obou může býti náležitě vystižen její význam. Leč Gindely sám pokládal se vždy také za historika rakouského a byl jím skutečně nejen proto, že české dějiny pojímal jako součást obecné historie rakouské, nýbrž i z toho důvodu, že ve svých spisech přihlížel i k dějinám všech zemí mocnářství rakouského. Bude proto potřeba vyztknouti také jeho postavení ve vývoji dějepiscectví rakouského.

Ve vývoji českého dějepiscectví náleží Gindelymu zajisté místo velmi významné. Pojistují mu je hlavně jeho práce o českých dějinách od nastoupení rodu habsburského na trůn český až do převratu bělohorského. V tomto oboru měl Gindely jediného vážného vědeckého předchůdce V. V. Tomka, jehož starší práce, vyšlé nedlouho před vydáním prvního spisu Gindelyova, se zabývají jednotlivými otázkami českých dějin předbělohorských. Stačí z nich uvésti zvláště cennou rozpravu o církevní správě strany pod obojí v Čechách od doby husitské až do Bílé Hory z r. 1848 a několik důkladných a velmi podrobných studií o stavovských nepokojích za Rudolfa II., jež vycházely v l. 1853—1856 (v Časopise musejním). Krom těchto monografií Tomkových nebylo před Gindelym větší vědecky cenné práce o českých dějinách po r. 1526. V době, kdy se počíná vědecká činnost Gindelyova, odvrátil se však Tomek již docela od studií z oboru novějších dějin českých k dějinám města Prahy, v nichž teprve po smrti Gindelyově dospěl za rok 1526. Poněvadž jediný z tehdejších historiků, který se hlouběji zabýval českými dějinami nové doby, moravský přítel Gindelyův Petr Chlumecký, jehož výborný spis o Karlovi ze Žerotína vznikl skoro současně s prvním dílem Gindelyova Rudolfa za významné účasti Gindelyovy, předčasnou smrtí byl odňat vědecké práci, ⁴³⁷⁾ stal se Gindely na dlouho jediným vážným vědeckým pracovníkem v tomto období dějin českých.

Co všechno v tom oboru Gindely vykonal, bylo již dostatečně

⁴³⁷⁾ Chlumeckého spis »Karl von Zierotin«, v němž vydatně užito archivních výpisků Gindelyových, vyšel r. 1862; Chlumecký zemřel 29. bř. 1863.

vyloženo. Zde stačí říci, že Gindelyovy práce, především jeho spisy o dějinách bratří českých, o českých financích, o Rudolfu II., o českém povstání, o pobělohorské protireformaci podávají ne sice souvislý, všestranný a ve všem uspokojivý, přece však velmi bohatý a celkem věrný obraz českých dějin politických, náboženských a z části i ústavních v době, která pro všechnu budoucnost českého národa měla tak osudný význam. Obraz ten byl již za života Gindelyova, hlavně však za doby novější po rozličných stránkách doplněn a tu a tam též opraven prací badatelů jiných. Zvláště po stránce vývoje církevního a náboženského a poněkud i ústavního a společenského bylo po Gindelym dosti mnoho vykonáno pro poznání doby předbělohorské — budiž vzpomenuť aspoň prací Borového, Winterových, Riegrových a Kameníčkových, posledních dílů Tomkova Dějepis města Prahy a nedávného velikého díla Hrejsova —, ale dosud i tu za valnou část spisů Gindelyových není náhrady. Pokud pak jde o dobu českého povstání a prvních let po Bílé Hoře, platí to o spisech Gindelyových skoro napořád. Krom několika monografií, z nichž nejdůležitější je asi Krebsův spis o bitvě bělohorské z r. 1879, toliko Bílkovy podrobné Dějiny konfiskací pobělohorských znamenají podstatné obohacení našich vědomostí o českých dějinách té doby proti spisům Gindelyovým.

Uhrnem možno říci, že spisy Gindelyovy o českých dějinách l. 1526—1627 jsou nejen valnou většinou prvním, nýbrž namnoze, zvláště pro dobu českého povstání a prvních let po jeho pokoření, dosud jediným vědeckým, samostatným, přímo na pramenech založeným zpracováním dějinného období, jež se důležitostí staví po bok době husitské. Všechno vědecké poznání českých dějin té doby, všechen náš názor na ně je převážnou většinou založen přímo nebo nepřímou na spisech Gindelyových. Novější hadání o těchto dějinách je sice často nuceno spisy ty doplňovati, opravovati a někdy i potírati, ale nemůže a dlouho ještě nebude moci nevraceti se k nim. To jim přes všechny jejich nedostatky věcné i methodické, na něž výše bylo nejednou důrazně upozorněno, zjednává v dějinách českého dějepiscetví význam, jaký krom Dějin Palackého nelze přiznati spisům žádného jiného historika českého.

Ale nejen svými spisy získal si Gindely zásluhu o vědecké poznání českých dějin té doby, nýbrž i tím, že z jeho podnětu, jeho přispěním a z části i jeho prací byly vydány nejdůležitější prameny pro dobu tu — prameny k dějinám bratrským, Sněmy české, Monumenta Bohemiae s bratrskými dekrety, akty konsistoří a historickými díly Skálovým a Slavatovým — čímž umožněno další vědecké badání. I v tomto oboru činnost Gindelyova trpěla mnohými vážnými nedostatky, nicméně je znamenitým doplňkem jeho činnosti spisovatelské. Je třeba představit si, jak by vypadaly naše vědomosti o českých

dějinách l. 1526—1627, kdyby nebylo spisů Gindelyových a publikací vzniklých jeho přičiněním, abychom plně ocenili význam obojí této činnosti.

Pro české dějiny pozdější doby pobělohorské práce Gindelyovy nemají toho významu. Je jich poměrně málo a nemohou se ani rozsahem ani důležitostí rovnati pracím o dějinách doby předchozí. Také byly zastíněny výbornými pracemi pozdějšími, zvláště Rezkovými, Riegrovými a nověji Pekařovými. Nicméně Gindely i tu byl průkopníkem, který se prvně pokoušel vědecky objasnit aspoň některé stránky českých dějin této smutné doby.

Celkem význam Gindelyův pro české dějepiscetví dlužno hledati mnohem více ve věcném jejich obsahu, než v jejich stránce methodické. Methodicky jeho díla většinou nejen neznamenají pokrok v českém dějepiscetví, nýbrž namnoze nestojí ani na výši prací Palackého a Tomkových. Zvláště v kritice pramenů a ve způsobu jejich užívání Gindely se nerovnal oběma svým předchůdcům. Nesluší však zapomínati, že po té stránce badání o dějinách novověkých vůbec pokulhávalo a většinou dosud pokulhává za dějepiscetvím, jež se zabývá středověkem. Také dlužno uznati, že Gindely i po stránce methodické vnesl do českého dějepiscetví některé nové prvky. Bylo již vytčeno, že se první z moderních historiků českých zabýval soustavně studiem českého hnutí náboženského po stránce theologické. Možno dále dodati, že nejen svými pracemi prokázal důležitost soustavného výzkumu zahraničních archivů pro české dějiny XVI. a XVII. stol., nýbrž zároveň hned také naznačil cesty, kterými se bude při tom bráti potomní badatelům, upozornil na zdroje, z nichž jim bude čerpati. S tím souvisí i jiná neméně důležitá vlastnost spisů Gindelyových o českých dějinách. Ukazující názorně, jak veliký vliv mívaly obecné poměry evropské na vývoj věcí českých, jsou velmi poučným dokladem pravdy od vrstevníků Gindelyových mezi českými historiky zhusta přezírané, že české dějiny dlužno chápati a vykládati v souvislosti s obecnými dějinami evropskými. Tímto vnesením evropského hlediska do vědeckého badání o novějších dějinách českých získal si Gindely o české dějepiscetví zásluhu trvalou a neocenitelnou.

Vynikající význam Gindelyův ve vývoji českého dějepiscetví a veliká důležitost jeho spisů pro poznání české minulosti v období zvláště významném vzbuzují v nás zájem o to, jaké bylo jeho *pojetí českých dějin*, jak soudil o velikých otázkách a událostech z dějin českých, zvláště o těch, jež sám podrobně studoval. Protože se Gindely nikdy hlouběji nezabýval staršími dějinami českými, nelze u něho očekávati jednotný a promyšlený názor na ně a také bychom marně v jeho spisech hledali stopy takového názoru. Toliko z jeho soukromých projevů se dovídáme o stanovisku Gindelyově ke dvěma významným otázkám starších dějin českých, jež není bez zajímavosti.

Je to nejprve otázka pravosti Rukopisu Královského, jež má arci zásadní důležitost pro pojetí nejstarších dějin českých. Když r. 1859 článkem M. Büdingera v Sybelově *Historische Zeitschrift* znova byl rozvířen spor o pravost této domněle staročeské památky, Gindely stál velmi rozhodně na straně těch, kdo věřili v pravost těchto znamenitých podvrženin. Toto stanovisko Gindelyovo bylo asi valnou měrou určováno jeho přátelským poměrem k tehdejšími předními obhájci Rukopisu, Palackému, Helfertovi a bratřím Jirečkům, a naopak osobní nechutí k jejich vídeňským odpůrcům Büdingerovi a Lorenzovi, o nichž byl přesvědčen, že proti Rukopisu Královskému vystoupili toliko z nenávisti ke všemu, co pochází z Čech. Jisto je, že o pravosti Rukopisu byl Gindely přesvědčen zcela nezvratně, že domněnku, jako by Hanka mohl býti jeho původcem, pokládal za nsmyslnou, a obranou Rukopisu Královského od bratří Jirečků vydanou r. 1862 spor o Rukopis uznával za definitivně rozhodnut ve prospěch jeho pravosti.⁴³⁸⁾ Zůstal-li tomuto přesvědčení věren také tehdy, když o čtvrtstoletí později spor o Rukopis Královský propukl s novou silou a skončil výsledkem proň naprosto nepříznivým, není mi známo.

Druhá otázka starších dějin českých, o níž známe názor Gindelyův, týká se významu německého živlu v těchto dějinách. O této věci se Gindely vyslovil velmi rozhodně a určitě, když r. 1862 němečtí historikové z Čech vedení Höflerem sestoupili se ve spolek, jehož účelem bylo dokazovati, že účast a význam německého živlu v českých dějinách byly mnohem větší, než se přiznávalo ve spisech českých, jmenovitě v Dějinách Palackého, a vůbec zjednati platnost německé-

⁴³⁸⁾ Některé projevy Gindelyovy o Rukopise Královském z dopisů psaných Palackému sestavil jsem ve stati Palacký a Gindely str. 298—9. Také v jeho dopisech k Chlumeckému jsou zajímavé zmínky o tom předmětu. Již 13. kv. 1859 psal mu G. z Mnichova: »Entgeht der Streit wegen der Königinhofer Handschrift nicht Ihrer Aufmerksamkeit? Die Schrift ‚Max Büdinger und die Königinhofer Handschrift‘ ist von Helfert, wie ich gewisz weisz; mir gefiel sie sehr. Auch Palacký wird, wie ich erfuhr, eine bezügliche Schrift in die Welt senden.« A po přečtení spisu ‚Die Echtheit der Königinhofer Handschrift‘ od bratří Jirečků napsal 3. bř. 1862 Chlumeckému: »Jirečeks Arbeit habe ich in meinem Unwohlsein gelesen und kam zu dem Schlusse, dasz es eine eminente Arbeit ist. Feifalik, Büdinger und überhaupt die ganze Wiener Clique sind begraben.« Když brzy potom přední odpůrce Rukopisu mladý filolog a literární historik Feifalik zemřel, G. dotýká se toho, psal 30. června 1862 Chlumeckému: »Feifaliks Schicksal ist recht traurig. Es ist Schade, dasz er statt seine Kräfte positiver Tätigkeit zuzuwenden, in negativer zersplittert hat. Nach Jirečeks Schrift erscheint mir sein Angriff auf die Königinhofer Handschrift als ein ganz verunglückter. Zudem musz man den alten Hanka, wie ich gekannt [haben], um die Beschuldigung, als habe er die Gedichte fabricirt, lächerlich zu finden. Wenn ich Dir sage, dasz der gute Chytil gegen Hanka gehalten ein geistreicher Mann war, so ist damit wohl für unbefangene Leute alles gesagt.«

mu stanovisku v pojmání dějin českých. V zahajovací schůzi tohoto spolku, konané 27. května 1862, měl Höfler programovou řeč, ve které se zabýval také významem slovanského a německého živlu v dějinách vůbec, a zvláště v dějinách českých, stavě se při tom na stanovisko příkrého, Slovanstvu nepřátelského nacionalismu německého. Řečí Höflerovou Gindely tak byl pobouřen, že neváhal velmi ostře projevit mu svůj nesouhlas s jeho výklady a v dopise psaném Chlumeckému odsoudil je s neobyčejnou prudkostí. »Diese kaum mit einem Namen zu bezeichnenden Beleidigungen der Slavenwelt« — psal Gindely — »dieses lächerliche Herbeiziehen des deutschen Reiches in die oesterreichische Geschichte, für die (!) allenfalls ein Süddeutscher, ein Bayer, nie und nimmer aber ein Oesterreicher, er mag welcher Sorte immer sein, Sinn oder Verständnis [haben kann], endlich dieses gränzenlos lächerliche Gleichstellen der Deutschen und Slaven in der böhmischen Geschichte, dies war mir geradezu unerträglich. Vom 17.—19. Jh. sind gewiss die Deutschen in Böhmen so massenhaft geworden, dass die Geschichte dieses Landes ebenso auf ihren wie auf den Schultern der Böhmen ruht, aber dies auch in früheren Zeiten behaupten zu wollen, dies zu hören, ist für meine Geduld zu viel...«⁴³⁹⁾ Je viděti, že Gindelyův prudký odpor proti Höflerovým výkladům o českých dějinách vyplynul dílem z jeho smýšlení národního a politického, ale v podstatě se jistě zakládal na jeho přesvědčení

⁴³⁹⁾ V dopise k Chlumeckému z 4. června 1862 G. píše, že při čtení řeči Höflerovy jeho rozhořčení (Entrüstung) neznalo mezí. Soudil, že historik takových názorů nemůže býti přijat do spolku rakouských historiků, o jehož založení s Chlumeckým jednal: »Lies die Rede Höflers aufmerksam durch und du wirst finden, dasz sie die gröbsten Beleidigungen der Slaven enthält und so viel unverdautes und unerwiesenes Zeug, dasz man sich wohl in Acht nehmen musz ihn in einen Bund oesterreichischer Historiker aufzunehmen, deren Prinzipien vor allem klar sein und deren Auftreten unbedingt versöhnend, wengleich fest am Prinzip der Staatseinheit haltend sein musz. Höfler ist ein Mann, der in mancher Beziehung mit einem bedeutenden Wissen ausgestattet ist, der aber nie unsere österr. Zustände begreifen und die in Süddeutschland gegen Preussen herrschende Eifersucht in anderer Weise auf unsern Boden übertragen möchte...« Doleji pak píše: »Am Sonntag Abend hatte ich eine 3 Stunden lange Erklärung mit H., in welcher er seine Rede verteidigte. Ich muszte staunen über die Behauptungen, wohin ihn seine Leidenschaftlichkeit verleitete, und fühlte mich mehr und mehr in meinen Anschauungen bestärkt.« A na konci listu G. se znova vrací k této věci: »Ich weisz nicht, ob Du die zugeschickte Rede ebenso scharf auffassen wirst, wie ich. Ich müszte Dir dazu noch manche Mitteilungen machen, aus denen Du den geheimen Sinn mancher Sätze erkennen könntest.« Slavnostní řeč Höflerova, jež Gindelyho tolik pobouřila, jest otištěna v prvním, 12. června 1862 vydaném sešitě časopisu Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Ač se tu přeceňuje význam německého živlu v českých dějinách, neděje se to způsobem nikterak urážlivým. Naopak mluví tu Höfler o české koruně s nezvyklou u Němců vřelostí.

vědeckém, získaném studiem české minulosti, zvláště doby husitské, která právě podává nejskvělejší důkaz tvrzení Gindelyova, že v starších dějinách českých nemohou Němci významem býti stavěni na roveň Čechům.⁴⁴⁰⁾

Gindelyův názor na samo husitství poznáváme poněkud hlavně z úvodní kapitoly jeho Dějin bratrských i z jejich předmluvy, při čemž arci dlužno míti na mysli, že tu bylo Gindelymu dbáti ohledů na censuru. O Husovi se Gindely zmiňuje na několika místech, ale vždy jen stručně. Leč i z těchto zmínek je zjevno, že Husovo vystoupení proti »tehdejší« katolické církvi nijak ho nepobuřovalo.⁴⁴¹⁾ Byl přesvědčen, že Husovi šlo především o mravnost lidu i kněží a že touto snahou byl veden k útokům na kněžstvo i k učení, že působivost svátostí je závislá na osobě toho, kdo je udílí.⁴⁴²⁾ O husitských válkách, jež prohlašuje za nejvýznamnější zjev českých dějin, sice praví, že zemi oloupily o její lesk, jenž se jevil v památkách umění stavitelského, v plodech literárních a vědeckých a na vždy ji zbavily její dřívější velikosti, ale dodává, že přes to od »synů českého národa«, k nimž patrně počítá i sebe, nebývají posuzovány podle těchto svých zhoubných následků a proto nebývají bezvýhradně odsuzovány. Naopak vědomí, že boj původně náboženský stal se plemenitým zápasem mezi Němci a Slovany a nebýti českých vítězství, že by český národ byl zmizel s povrchu zemského, vede je k příznivému úsudku o nich.⁴⁴³⁾

⁴⁴⁰⁾ Srov. též nepříznivý úsudek Gindelyův o Schlesingerových Českých dějinách, vzniklých z tendencí, jež r. 1862 Gindelyho tolik pobouřily, v listě psaném Palackému 26. bř. 1870. Naproti tomu dlužno upozorniti, že v dotčené již úvaze o starších dějinách českých v Děj. č. povst. IV., str. 67, G. až přeceňuje význam německého vlivu na český vývoj kulturní i státní za doby předbělohorské.

⁴⁴¹⁾ Praví-li G. v předmluvě (str. I), že proces Husův dospěl »bis zu dem Stadium eines bewussten Zerfalls mit der damaligen katholischen Kirche«, zdá se, že slovo »damalig« není tu položeno bez úmyslu.

⁴⁴²⁾ Mluvě o Jednotě bratrské, praví G. v předmluvě (str. III): »Ihr Augenmerk war zumeist auf das praktische Gebiet gerichtet; es sollte kein moralisches Gebrechen weder in der Gemeinde, noch an dem Priester geduldet werden. Dies ist's ja, was Hus zuerst intendirte, was ihn den priesterlichen Charakter angreifen liesz und weszhalb er die Wirksamkeit der Sakramente von dem Ausspender bedingte. Ihre kirchliche Verfassung entsprach vollkommen seinen Intentionen.« A před tím (str. I) praví o Husovi: »Er selbst war noch nicht zur schlieszlichen Feststellung seines Dogma's gelangt, er hatte für seine Anhänger noch an keine bestimmte Kirchenform gedacht.«

⁴⁴³⁾ V Gesch. der böhm. Brüder I. str. 3 čtete, že vystoupení Husovo a odpor katolického světa proti němu vedlo »zu den groszartigen Hussitenkämpfen, welchen an Bedeutung nichts in der Geschichte dieser Länder gleich kömmt. Alle Verhältnisse wurden durch sie im Laufe von 15 Jahren so umgestaltet, dass eine Rückkehr in den alten gesellschaftlichen Zustand nicht mehr möglich war. Der verheerende Krieg hatte das Land seines Glan-

Z hlavních stran husitských Gindely nejméně sympathie projevuje pro Tábor. Soudí o nich, že svou dogmatikou nesouviseli s Husem, ač snad jádro jejich duchového vývoje bylo obsaženo v jeho učení, a častěji vytýká jejich násilnictví, výstřednost jejich zásad a jejich strašné bludy.⁴⁴⁴⁾ Ale ani vlastní, umírnění husité nebyli Gindelymu sympatičtí. V předmluvě (str. II.) vyslovuje o nich pochybnost, možno-li je uznati za pravé duchovní dědice Husovy, protože prý neustávali usilovati o jednotu s církví katolickou, s níž Hus na konec přerušil všechno vyjednávání, a v knize samé dotýká se jich zpravidla nepříznivě. Hlavu těchto husitů, mistra Rokycanu, viní ze sobecké ctižádosti a jeho vystupování proti Bratrům vysvětluje mstivostí.⁴⁴⁵⁾ O kněžstvu husitském jeho doby je přesvědčen, že bylo velmi znemravnělé.⁴⁴⁶⁾ a o mistrech, kteří si osobovali právo rozhodovati o učení bratrském, mluví s největším pohrdáním.⁴⁴⁷⁾

zes in den Denkmälern der Baukunst, in den Leistungen der Kunst und Wissenschaft beraubt und von seiner frühern Grösze für immer herabgestürzt. Gleichwohl werden diese Kriege nicht nach ihren verwüstenden Folgen von den Söhnen der böhmischen Nation beurteilt und deshalb nicht unbedingt verdammt. Der anfängliche Religionskrieg wurde bald zu einem Racenkriege zwischen Deutschen und Slaven und es ist nicht zu zweifeln, dass die böhmische Nation aus der Reihe der existirenden gestrichen wäre, würde es nicht gelungen sein, den wutentbrannten Kampf siegreich auszufechten. Diese Betrachtung macht sich immer mehr oder weniger klar in den Beurteilern geltend, daher ihr unerwartetes und beifälliges Urteil.«

⁴⁴⁴⁾ V předmluvě (str. II) G. praví: »Die Taboriten hingen in der Dogmatik mit Hus nicht zusammen, aber doch dürfte ihre geistige Entwicklung in demselben zum Teil wie im Kern vorhanden gewesen sein«, a doleji: »Die Gewaltsamkeit der Taboriten war auch nicht nach seinem [Husově] Sinne.« Jinde (str. 12) vytýká »die extremen Grundsätze« Táborů, a mluvě o učení Chelčického, praví (str. 41), že se vyvinulo »Angesichts der grausen Verirrungen der Taboriten, die ihren Glauben die Brandfackel und das Schwert in der Hand verbreiteten und in dem ruhigen Denker die Empfindung des bittersten Ekels und der tiefsten Trauer erregen mussten.«

⁴⁴⁵⁾ Na str. 38 píše o Rokycanovi: »Dieser ehrgeizige Mann, dem die Stellung eines böhmischen Papstes behagte, und der jedem Frieden mit der Kirche, der auf seine Kosten hätte geschlossen werden sollen, entgegentrat, tat böse, als er die Saat seiner Lehren aufgehen sah [t. v Jednotě]; er wünderte sich, dass er Männer um sich gehabt, denen es mit der Religion Ernst und nicht Scherz war und die das, was sie erkannt, auch ins Werk zu setzen suchten. Seine Rache liesz nicht lange auf sich warten. Hatte er früher vielleicht des Königs Misztrauen gegen die Brüder, wo nicht besänftigt, doch nicht geweckt, so reizte er jetzt diesen, und zugleich bearbeitete er seinen Clerus und seine Gläubigen.« Srov. též úvahu o Rokycanovi na str. 10.

⁴⁴⁶⁾ Str. 21 G. praví, že Rokycana kázal proti hříchům římského duchovenstva, »die doch um diese Zeit in Böhmen nicht grell hervortraten, während ganz anderes über die utraquistische Geistlichkeit gesagt werden konnte; na str. 41 dotýká se »der durch keine Disciplin zusammengehaltenen unwürdigen utraquistischen Priester« a tak i j.

⁴⁴⁷⁾ Gesch. der böhm. Br. I., str. 51. S výtkou, kterou G. činí husitům, že nepřestávali usilovati o smír s církví a tak se zpronevěřovali památce Hu-

Za to velmi příznivě soudil Gindely od počátku o Jednotě bratrské. Již ve své první vědecké práci, v rozpravě o dogmatických názorech Bratří z r. 1854, chválí jejich mravně reformní úsilí a s nadšením se vyslovuje o jejich velikém významu pro českou literaturu.⁴⁴⁸⁾ Podobně ve spise o Komenském z r. 1855 pěkně oceňuje mravní jádro Jednoty,⁴⁴⁹⁾ v současné netištěné stati o náboženských blouznivcích v Čechách se zjevnou zálibou vytyká sílu náboženského přesvědčení jejich členů⁴⁵⁰⁾ a v úvodě k edici pramenů bratrských r. 1859 Jednotu

sově, nesrovnává se docela jeho pozoruhodný výklad o husitství na str. 159 až 162. G. tu prohlašuje jako axiom, »dasz der böhmische Utraquismus nie, in keiner Periode seiner Existenz, katholisch gewesen sei«. Ukazuje, že všechny pokusy o smír s církví se nezdařily pro odpor národa. O kompakťátech praví, že »wenige Wochen ihrer Geltung in Böhmen zeigten, dasz sie für die Forderung der Mehrheit des Landes nicht ausreichend befunden wurde«. Snaha krále Jiřího o smír s Římem se nezdařila, protože prv »die Wünsche des utraquistischen Volkes waren gegen sie gerichtet«. O jeho sporu s kurií praví G.: »Die Päpste konnten sich nicht zu Konzessionen herbeilassen, die ein innerlich von der Kirche abgefallenes Volk gegen sie gekehrt zur weiterer Trennung, statt zur Einigung benützt hätte. Die Zeit und die Geschichte musz und hat sie gerechtfertigt; aber ihr ungerechtfertigtes Vorgehen gegen Georg auf dem Wege der Gewalt, statt dem der Güte, hat die Gesinnung des Landes nachhaltig, ja zum Teil bis auf die Gegenwart Rom abgeneigt gemacht.« Také vyjednávání s Římem za Vladislava II. »zerschlug sich an der Gleichgiltigkeit des Landes«. I soudí G.: »So wie das Bedürfnis, sich mit der Kirche zu einen, mochte es selbst nur in Wenigen vorhanden sein, mit der Dauer der Trennung abnahm, so trat im 16. Jh. eine stets entschiedener Abneigung zu weiteren Transaktionen ein. Selbst ohne dasz Luther aufgetreten wäre, würde die böhmische Nation, menschlicher Voraussicht nach, sich nie mit der Kirche geeint, sondern in ihrer Separation so bestärkt und ausgebildet haben, wie dies mit den griechisch nicht unirten Völkerschaften der Fall ist.«

⁴⁴⁸⁾ Viz výše str. 159.

⁴⁴⁹⁾ G. tu pěkně praví (str. 537), že povaha Komenského, o níž se před tím vyslovuje s velikým uznáním, je významná pro celou Jednotu, protože jsou v ní jaksi soustředěny vlastnosti, které vždy vyznačovaly třeba měrou nedokonalejší veškeru Jednotu. K tomu pak připojuje otázku, zda by Bratří nebyli lépe poslouchili své vlasti, »wenn sie den sittlichen Kern, der unbestritten in ihnen lag, im Verein mit der alten Kirche, die so Groszes und Herrliches in Böhmen geleistet, hätten wirken lassen«.

⁴⁵⁰⁾ G. tu píše: »Vor dem J. 1621 war Böhmen im Laufe der letzten 2 Jahrzehende(!) überwiegend lutherisch geworden. Indessen war die Anhänglichkeit an diesen von der Fremde eigentlich überkommenen Kultus mehr oder weniger innig. Zum guten Teile ist das Volk vom Utraquismus wegen der Ausspendung des Abendmahls unter beiden Gestalten zu demselben hierübergezogen worden, das entscheidende Moment liegt aber zumeist in dem Zwange, den die lutherisch gesinnten und gegen das Königtum oppositionell gestimmten adelichen Grundbesitzer auf das Landvolk ausgeübt haben. Von einem selbsttätigen, spontanen Erfassen des luther. Glaubens ist ausser in Städten keine Rede. Dagegen hatte sich in Böhmen als eine friedsamere weitere Entwicklung des früheren Taborismus etwa seit dem J. 1450 die Einheit der Brüder konstituiert. Ganz entgegengesetzt dem Lutheranism war hier der Anschluss des einzelnen ein durchwegs freier von Niemand unter-

nazývá »nejzajímavějším zjevem národním«.⁴⁵¹⁾ Stejný názor se obráží také v jeho velikých dějinách bratrských. Hned v předmluvě čteme o Bratřích, že nejlépe pojali jádro snah Husových, usilující hlavně o mravnost věřících i kněžstva, a že od svého vzniku až do smrti Komenského byli pravými zástupci národního husitství.⁴⁵²⁾ A všechnen obsah knihy svědčí zjevně o auctorově příznivém smýšlení o Bratřích.

Ale tyto Gindelyovy sympathie k Bratřím mají všude určité zbarvení. Jistě především mravní opravdovost a silné náboženské i církevní přesvědčení Bratří zjednávalo Jednotě sympathie mladého, živě nábožensky cítícího historika, a úctou naplňovala jej jejich podivuhodná činnost literární,⁴⁵³⁾ ale přece nelze nepozorovati, že příznivé smýšlení o Bratřích bylo v něm živeno také přesvědčením, že v mnohých důležitých věcech byli bližší katolicismu než luterství, jež Gindelymu tehdy bylo zjevně odporné. Již v rozpravě o bratrské dogmatice je patrna snaha ukázati, že věroučné názory Bratří v leccems se méně odchylovaly od učení katolického než nauka luterská. V práci o Komenském se praví podobně, že v nauce a ve zřízení nebyl mezi Bratřimi a katolíky rozdíl větší než mezi Bratřimi a protestanty,⁴⁵⁴⁾ a v Dějinách Bratří při výkladu o Rudolfově majestátu z r. 1609 setkáváme se přímo s tvrzením, že Jednota naukou o ospravedlnění stála církvi nekonečně blíže než Luther.⁴⁵⁵⁾ S tímto názorem také souvisí,

stützt, im Gegenteil fast ohne Unterlasz von Pönalgesetzen bedroht. Nur wenige Herren traten später als Unterstützer der Brüder auf, und dies nur auf Gründen, wo sich nahezu Niemand befand, der einem andern Glauben angehört hätte, und war dies der Fall, so hatte er als Utraquist und Lutheraner gewisz keine Bedrängnis zu erfahren. So fand sich denn bei den Brüdern das kirchliche Bewusstsein in einer Stärke vor, dem nicht so bald ein anderes nahe kam.«

⁴⁵¹⁾ Str. V: »die interessanteste nationale Erscheinung«.

⁴⁵²⁾ V předmluvě (str. II) praví G. o Bratřích: »diese scheinen den eigentlichen Kern der Bestrebungen Husens erfasst zu haben« (viz dále citát v pozn. 442), a dále (str. III) píše: »Die böhmischen Brüder haben vom Momente ihrer Entstehung als wahre Repräsentanten des nationalen Husitentums bis zum Tode ihres letzten Meisters — des Comenius — im Exile (1450—1671) der Geschichte ihres Landes einen eigentümlichen Stempel aufgeprägt, sie haben sich als Hauptfaktor an allen Bewegungen beteiligt, die das 16. und 17. Jh. erschütterten haben.«

⁴⁵³⁾ Viz na př., jak oceňuje rozsah jejich činnosti literární v Gesch. der böhm. Br. I., str. 124; srov. ibid. str. 39.

⁴⁵⁴⁾ G. vytyká tu (str. 517) Komenskému, že přes svou duševní povznesenost byl »ungerechter gegen Rom als gegen Wittenberg. War doch die Differenz zwischen dem Dogma und der Verfassung der Brüder und der Lutheraner nicht geringer als zwischen den ersten und den Katholiken. Und nur aus diesem Gesichtspunkte durfte er urteilen. Doch reichte er dem Lutheraner williger die Hand und hielt den Katholiken verstrickt und befangen im finstern Aberglauben.«

⁴⁵⁵⁾ Gesch. d. böhm. Br. I., str. 383.

že sympathie Gindelyovy neplatí Jednotě původní, Chelčického, nýbrž Jednotě pozdější podstatně změněné zvláště působením br. Lukáše. Kdežto pro veliký zjev Chelčického a pro prvotní Jednotu naplněnou jeho duchem Gindely nemá porozumění, nýbrž jen útrpný úsměv,⁴⁵⁶⁾ a »malou stránku« mezi Bratřími, která se snažila zachovati Jednotě její původní ráz, přímo odsuzuje,⁴⁵⁷⁾ nadšeně velebí br. Lukáše za to, že Jednotu tolik přiblížil katolictví, a uchrániv ji od zhoubného vlivu Lutherova, způsobil, že setrvala při katolickém názoru o ospravedlnění.⁴⁵⁸⁾ Také v pozdějším vývoji Jednoty Gindely pochvalou provází snahy směřující k jejímu udržení na stanovisku Lukášově a naopak odsuzuje pokusy o její sblížení s luterány, velebí na př. Blahoslava a nepříznivě posuzuje Augustu.

Byla-li Gindelymu Jednota sympathická pro svou rozdílnost od luterství, je pochopitelné, že nebyly mu milé náboženské směry příbuzné luteranismu. Vskutku vysvítá z jeho spisů zřejmá nechuť proti té části strany pod obojí, která v XVI. stol. vlivem reformace Lutherovy značně se zradikalisovala. Nazýváje stoupence tohoto směru, který nikterak nebyl pouhou odnoží luterství, nýbrž organickým pokračováním starého husitství, a k němuž se srdcem hlásila ohromná většina strany pod obojí,⁴⁵⁹⁾ prostě luterány, Gindely tyto české »luterány«, jež si představoval zcela na způsob luteránů německých, stíhal stejnou nechuť jako samého Luthera a luterství, ochotně přijímal všechny žaloby a pomluvy, přednášené proti nim od jejich bratrských odpůrců, a stejně nespravedlivě jako oni posuzoval jejich politický postup.⁴⁶⁰⁾

Toto Gindelyovo stanovisko k oběma hlavním nekatolickým stranám českým v době předbělohorské, mající původ jednak v suggestivním vlivu pramenů bratrských, o něž se Gindely hlavně a někdy téměř

⁴⁵⁶⁾ Ibid. str. 15 praví G. o učení Chelčického: »Eine unfreundliche, nicht eben bezaubernde Theorie, dasz sie im Gehirn eines vereinsamten Denkers sich ausbilden konnte, wer mag sich darüber wundern? Allein dasz sie Freunde und Bekenner fand, wer sollte dies vermuten?« Sr., jak na str. 52 posuzuje učení br. Řehoře.

⁴⁵⁷⁾ Ibid. str. 76, 193 a j.

⁴⁵⁸⁾ Ibid. str. 190, 193, 201.

⁴⁵⁹⁾ To postihl G. sám, jak patrně z jeho úvahy citované výše v pozn. 447, ale jinde se u něho nejeví stopy tohoto správného poznání. Naopak viděli jsme, že mu české »luterství« bylo »ein von der Fremde eigentlich überkommener Kultus« a že podle jeho názoru luterská víra byla v Čechách lidu násilím vnucena od vrchností (sr. pozn. 450). V Gesch. der böhm. Br. II. str. 445 praví podobně: »Der lutherische Glaube wurde zuerst von den Herren erfasst und den Untertanen, mochten sie dazu gute oder böse Miene machen, aufgedrungen.«

⁴⁶⁰⁾ Nechuť Gindelyova k Lutherovi a luterství se obrátí zvl. v jeho úvaze o nich v Gesch. der böhm. Br. I., str. 206. Jeho nepříznivé smýšlení o českých »luteránech« se projevuje v celém líčení jejich poměru k Bratřím a jejich postupu politického. Sr. též Gindely a Palacký I. c. str. 312.

výhradně opíral, jednak v katolickém smýšlení jeho mladých let, působilo velmi mocně na pozdější literaturu historickou a na všechno pojmání náboženských dějin českých doby předbělohorské. Způsobilo zejména jednostranné přeceňování Bratří a nespravedlivé odsuzování celé ostatní strany pod obojí, jež se stalo takřka obecným pravidlem. Teprve historické badání posledních let, pronikajíc hlouběji v podstatu tehdejších náboženských a církevních poměrů českých, pokouší se o historicky správnější a spravedlivější chápání i cenění jak Bratří, tak těch, kdo bývali nazýváni českými luterány a jež nyní označujeme vhodněji názvem »novoutrakvistů«.⁴⁶¹⁾

V pozdějších spisech Gindelyových, pokud se týkají náboženských poměrů českých za doby předbělohorské, toto stanovisko již nikde zjevněji nevystupuje. Jednaje o snahách nekatolických stavů českých, o jejich náboženských zápasech s vládou Rudolfovou, Martyášovou i Ferdinandovou, Gindely již nečiní skoro rozdílu mezi stavy bratrskými a ostatními stavy pod obojí, nýbrž na ně pohlíží jako na jednotnou stranu náboženskou neb politickou a také je označuje jednotným názvem stavů protestantských. Vysvětluje se to povahou věci samé; od vydání Majestátu Rudolfova z r. 1609 a poněkud již před tím stavové bratrství i novoutrakvističtí postupují přese všechny vnitřní neshody na venek jednotně a Gindely v pozdějších svých spisech zabývá se skoro jen vnějším politickým jejich postupem v době po Majestátu, nedbaje celkem jejich vývoje vnitřního.

Gindelyovo stanovisko k snahám těchto »protestantských« stavů českých, k jejich velikému zápasu za svobodu náboženskou, který na konec vyvrcholil českým povstáním, nebylo vždy zcela stejné, nýbrž se měnilo jeho povšechným vývojem myšlenkovým i postupem jeho historického studia. Znajíce náboženské smýšlení Gindelyovo v prvních letech jeho vědecké činnosti, snadno pochopíme, že mu snahy protestantských stavů českých tehdy nemohly býti sympathické. Rozhodně katolické přesvědčení sice Gindelymu nebránilo uznávati plnou zásadní oprávněnost stavovského požadavku, aby většině národa byla přiznána svoboda vyznání, a naopak odsuzovati vládu Rudolfovu proto, poněvadž, odpírajíc tomuto slušnému požadavku, dráždila protestanty bezúčelným pronásledováním, aniž se starala náležitě o posílení věci katolické.⁴⁶²⁾ Ale o stavích, kteří bojovali za tento požadavek, soudil

⁴⁶¹⁾ Více o tom v mé stati »Nový názor na české dějiny náboženské v době předbělohorské« (Česk. Čas. Hist. XX., 1914).

⁴⁶²⁾ V ten smysl se G. vyslovil již ve svých Beiträge zur Gesch. der Zeit Kais. Rudolf II. z r. 1855, str. 35. Tu s důrazem vytýká, že bylo tehdy potřebou státu, aby »die unabweisbaren Ansprüche der Protestanten auf eine gerechte und gesetzmäßige Weise befriedigt würden«. Srov. úvahu o zhoubnosti náboženské politiky Rudolfovy v Gesch. d. Br. II., str. 280. Tamtéž str. 398 G. píše: »Auf Rudolph fällt die doppelte Schuld. Seine Lässigkeit

celkem velmi nepříznivě. Zdálo se mu, že jejich žaloby na útisk náboženský byly neodůvodněny, protože prý ve skutečnosti nebylo takového útisku,⁴⁶³) naopak vinil je, že se sami dopouštěli násilí na nekatolících.⁴⁶⁴) Zdálo se mu také, že žádají leccos neprávem a neslušně,⁴⁶⁵) a byl přesvědčen, že sami, kdyby byli nabyli vrchu, byli by bývali stejně nesnášliví ke katolíkům jako tito k nim.⁴⁶⁶) Hlavně však jim vytýkal, jako to již před ním mnohem příkrěji byl učinil Tomek, že nešlo jim až na některé výjimky upřímně o náboženství, že vlastním jejich cílem bylo dosažení moci politické a zřízení šlechtické oligarchie.⁴⁶⁷) A v těchto politických snahách stavů spatřoval,

hatte die Katholiken in Böhmen geschwächt, statt gestärkt; und als seine Untertanen mehr wie zu drei Vierteln Protestanten waren, wollte er ihnen die Berechtigung zur Existenz nehmen, ohne doch ausserhalb Böhmens einen Stützpunkt zu haben...« Oceňuje pak (str. 406) požadavky stavů v boji o Majestát, uznává, že některé z nich byly slušné (billig) a k nim počítá jmenovitě žádost stavů »fortan frei ihre Religion bekennen und neue Kirchen, soweit notwendig wäre, bauen zu dürfen«.

⁴⁶³) Sr. zvl. Gesch. d. Br. II., str. 375, 421, 426.

⁴⁶⁴) V Gesch. d. Br. II., str. 306, G. se zmiňuje o nebezpečí, jež hrozilo Bratřím, když se r. 1588 měl státí pánem hlavního jejich sídla, Ml. Boleslavě, bojovný katolík Jiří z Lobkovic, a dodává k tomu: »Wenn H. Georg Popel das oberste zu unterst gekehrt hätte, so würde er um kein Haar mehr getan haben, als was jeder Neuerer in Böhmen sich gegen die Anhänger der alten Kirche zu tun erlaubte.« Pro toto tvrzení sotva by se našly doklady.

⁴⁶⁵) Tak soudil zvl. o naléhání stavů pod obojí, aby jejich souvěrci mohli býti pochováni i v kostelech katolických. Píše o tom (Gesch. d. Br. II., 435): »Es ist aber doch eine wunderbare Sache mit dieser Zudringlichkeit. In dem Momente, wo die Protestanten für immer aus dem Schosze der katholischen Kirche sich entfernten, gönnten sie den letztern nicht einmal den ungestörten Besitz ihrer Gotteshäuser.« Srov. citát z rozpravy o Komenském v násl. pozn. Také v I. díle Rudolfa II., str. 351, prohlašuje G. některé požadavky stavů za neoprávněné, ale praví, že chováním císařovým jest »jede Forderung der Protestanten mehr als entschuldigt«.

⁴⁶⁶) V práci o Komenském (str. 517) vytýká G. Komenskému, že se bratřil s luterány, kdežto katolíkům nenáviděl (viz citát výše v pozn. 454), a pak praví: »Wenn er den Katholicismus als seinen und seiner Landsleute Bedränger ansah, so hatte er Unrecht, es durfte ihm nicht unbekannt sein, welche die Veranlassungen zum Aufstande in Böhmen gewesen seien, und wie nur dieser allein die Ursache des Unterganges seiner Partei war. Es durfte ihm nicht verborgen sein, welches Schicksal man im Falle des Sieges den Katholiken bereitet hätte und ob dieselben nicht ebenso genötigt gewesen wären ihren Gottesdienst um Mitternacht und in Höhlen zu feiern, wie es die Brüder zu Zeiten genötigt waren. ... Überhaupt waren Protestanten und Katholiken noch nicht gewillt einander zu dulden, und das aus einem sehr anerkennenswerten Grunde, weil beiden ihre Religion als das Heiligste galt.«

⁴⁶⁷) Ten názor se obrátí poněkud již v citované úvaze o Komenském. Určitěji vystupuje na rozličných místech Gesch. d. Br. O šlechtě na sněmu 1609 píše (II., 390): »Der Adel war nach Prag in Begleitung zahlreicher Dienstmansschaft gekommen; diese hatte weit mehr Freude an skandalösen Auftritten, als Verständnis für den Gegenstand der Verhandlung und auch

podobně jako Tomek, nebezpečí pro státní pořádek a vlastní příčinu potomní katastrofy.⁴⁶⁸) Nesoudil-li Gindely příznivě o protestantských stavích českých za boje o Majestát, mnohem nepříznivější byl jeho soud o nich za potomního odboje. Jeho původcům neváhal přičítati nejen neschopnost a lehkomyšlnost, nýbrž i nízké sobecké pohnutky.⁴⁶⁹)

Poněkud jiný názor na tyto věci nacházíme v pozdějších spisech Gindelyových. Již v druhém díle spisu o Rudolfu II., jenž vyšel r. 1865, Gindely nesvaluje vinu osudného konfliktu mezi stavy českými a jejich habsburskými panovníky na oligarchické choutky šlechty, nýbrž příčinu jeho hlouběji a historicky dojista správněji v náboženském rozporu mezi dynastií a stavy, který za tehdejších poměrů nezbytně vedl k nepřekonatelnému rozporu politickému.⁴⁷⁰) Také již

den Ständen verursachte zum Teil die Vernichtung des königlichen Ansehens mehr Vergnügen als das freie Bekenntnis der Konfession von 1575, die denn doch nur wenige gelesen hatten.« O vůdcích stavovského hnutí v r. 1609 píše na jiném místě (str. 438): »Mögen sonst die Motive, durch welche die Häupter der Bewegung bestimmt wurden, welche immer gewesen sein; so viel ist gewiss, dasz Stolz und Ehrgeiz keinen geringen Anteil an der Umwälzung gehabt.« Podobně v I. díle Rudolfa II., str. 180, upozorňuje G., že stavovského hnutí na konci vlády Rudolfovy se nečastnili ani duchovní ani měšťané, a usuzuje z toho, »dasz doch die Bewegung vor allem in den nach oligarchischer Macht strebenden Adelshäuptern ihren letzten Grund hatte«. Ale příznává, že Rudolfova »Misregierung reizte mehr oder weniger alle Stände der Bevölkerung und der Adel kam nur einem allgemeinen Wunsche nach, wenn er sich an die Spitze der Bewegung stellte«. Také připouští, že aspoň někteří vůdcové hnutí jednali z ryzích pohnutek, zvl. Budovec (ibid. str. 182; srov. str. 225, 236).

⁴⁶⁸) Viz zvl. Gesch. d. Br. II., str. 317 a 412. Tu čteme pozoruhodný výrok: »Die ganze böhmische Katastrophe war, nachdem doch jede billige Religionsforderung erfüllt worden, dadurch hervorgerufen, dasz die im kirchlichen Streite errungenen Privilegien zum politischen Kampfe verwendet wurden.« Ale v předmluvě k I. dílu tohoto spisu (str. V) G. vznik povstání vysvětluje prostě rozporem náboženským: »Die nicht mehr zu vereinigenden religiösen Gegensätze erzeugten endlich den böhmischen Aufstand.«

⁴⁶⁹) Nepříznivé smýšlení o původcích odboje zvl. ostře vystupuje v práci Beiträge zur Gesch. des 30j. Krieges z r. 1859 (sr. výše str. 186), obrátí se však i v Gesch. d. Br. (viz na př. v díle II., str. 363, zmínku o Thurnovi) i ve stati Martinic und Slavata v Hist. pol. Blätter 1859 (sr. výše pozn. 107). O Thurnovi se G. vyslovuje velmi nepříznivě také v I. díle Rudolfa II., str. 182; byl podle něho, »ehrgeizig«, »eigennützig« a »herrsüchtig«; viz též v druhém díle str. 218.

⁴⁷⁰) Viz pozoruhodnou úvahu v II. díle Rudolfa II. str. 5—6. Tu čteme, že po Majestátu z r. 1609 k odvrácení katastrofy bylo by bývalo potřeba krále jako byl Jiří Poděbradský, »dessen religiöse Überzeugung mit der weitaus grösseren Mehrzahl des Volkes zusammentraf und der mit fester Hand die durch die vorangegangenen Kämpfe zerrüttete Ordnung im Lande wieder hergestellt hätte. Mit dem Moment, wo dem religiösen Bedürfnisse genügt worden, hätte er es verstanden den Übergriffen des Adels zu steuern, dessen Bedeutung der Wohlfahrt der Gesamtheit dienstbar zu machen und die Aufmerksamkeit des Volkes auf etwas anderes zu lenken, als auf die ewige

nespatřuje v politických snahách stavů předbělohorských nebezpečí pro stát a národ, nýbrž soudí, že nebyti rozporu náboženského rozumnou politikou mohly tyto snahy býti udrženy v náležitých mezích, ano že jich mohlo býti užito k vybudování jednotné státní moci v zemích habsburských a tím i k povznesení moci dynastie.⁴⁷¹⁾ S názorem, že vlastní základ osudného rozporu mezi českými stavy a dynastií, a tudíž i českého povstání, je povahy náboženské, potkáváme se i v Gindelyových Dějinách českého povstání i v jeho posmrtném spise o předbělohorské protireformaci.⁴⁷²⁾ Ačkoli Gindely vytýká, a to někdy

Erörterung religiöser Streitfragen«. Dále G. praví, že nedůvěra stavů k dynastii a jejím hlavním rádcům byla odůvodněna, poněvadž četné a nezvratné doklady svědčí, »dass dieselben sich durch kein den Protestanten bezüglich der religiösen Freiheit gegebenes Versprechen für gebunden erachteten, sondern nur die Gelegenheit abwarten wollten, um sie zur Annahme des Katholizismus zu zwingen. Katholische Fürsten hielten ihre Krone für unsicher, wenn sie über protestantische Untertanen herrschten, und diese ihren Glauben gefährdet durch katholische Herrscher. Diese gegenseitige und wohlberechtigte Furcht muszte bewirken, dass die religiösen Ausgleichsversuche und folglich auch die Erteilung des Majestätsbriefes, weit gefehlt einen Abschluss für die inneren Bewegungen zu bilden, nur Haltestationen bezeichnen, von denen nach kurzer Ruhe der Kampf mit erneuerter Heftigkeit aufgenommen wurde. Es wäre ungerecht solche Zustände irgend einem Teile allein zur Last zu legen, sie sind eine Folge des Verhältnisses, welches der Staat zur Kirche im Mittelalter eingenommen, eine Folge der innigen Überzeugung jeder Glaubenspartei, dass sie im alleinigen Besitz der Wahrheit sei.«

⁴⁷¹⁾ Uvažuje o významu konfoederací mezi stavy zemí habsburských G. v II. díle Rudolfa, str. 293, vyslovuje názor, že hnutí vzbuzené jednáním o konfoederace »hätte nicht unbedingt jenen unheilvollen Ausgang nehmen müssen, der für lange Zeit das geistige Leben in Oesterreich zerstörte... Die bloss negative Wirksamkeit der von dem Adel beabsichtigten Konfoederation hätte vielleicht Mathias durch eine positive vervollständigen können, welche statt zu trennen, verbunden und die Macht der Habsburger auf eine solide Basis erhoben hätte. Für diese Erfolge, so scheint es, wäre es jedoch unerlässliche Bedingung gewesen, dass Mathias nicht nur über eine hohe politische Begabung verfügt, sondern sich auch dem Glauben seiner Untertanen beigelegt hätte. Nur in diesem Falle konnte er der ständischen Bewegung, die auf eine aristokratische Republik hinsteuerte, eine Richtung geben, die dieses Ziel verfehlte und ihm selbst dienen muszte.« Podobný, ač ještě ne tak promyšlený názor o stavovských konfoederacích vyslovil G. již v dopise Palackému 22. pros. 1859. Střízlivěji o konfoederacích soudí G. v Děj. č. povst. I., str. 68, 84 a 289; v díle III., str. 143—4 se o nich, arci za změněné situace, vyslovuje zcela zamítavě.

⁴⁷²⁾ V Děj. č. povst. I., str. 308 se praví: »Různice [v něm. vyd.: der Kampf] v Čechách měla prameny své v roztržce mezi protestanty a katolíky; kdož čítal se k jedné neb druhé straně, tomu náleželo k ní se hlásiti a při ní vytrvati, necht již byly následky vítězství nebo porážky jakékoli, dosáhnuce třeba mnohem dále než vlastní věc sporná.« Tamtéž str. 380: »Byli by direktori rádi tomu bývali, aby i katolíci stavy k sněmu přijeli, osvědčice se takto i na venek, že boj v Čechách vede se nejen za náboženskou, nýbrž i politickou svobodu, poněvadž oběma bylo stejně od panovníkův ubližováno.« V Děj. č. povst. II., str. 333, se podobně praví, že Ferdinandovi II. byla

desti důrazně, také působení motivů jiných, zvláště politických, nebo i osobních, na vznik povstání,⁴⁷³⁾ přece, jak z celku patrné, je přesvědčen, že základní jeho pohnutka byla povahy ideální. Již tím se odchyluje velmi podstatně od svého staršího názoru na české povstání, ale rozdíl obojího názoru se stupňuje ještě tím, že Gindely nyní bezvýhradně uznává oprávněnost žalob, které od stavů českých byly přednášeny na církevního politiku dvora vídeňského, uznává, že touto politikou, která bezohledně porušovala jejich těžce dobytou svobodu náboženskou, uvádějíc v posměch ustanovení Rudolfova Majestátu z r. 1609, stavové byli přímo dohnáni k násilnému vystoupení proti vládě.⁴⁷⁴⁾ Opravuje svůj starší názor na věc, Gindely také vykládá,

vítána pomoc luterského kurfiřta saského, protože se tak mohlo ujmouti přesvědčení, že spor český se zakládá na důvodech politických a ne náboženských. Dále se vykládá, že Ferdinand neměl zamítnouti žádost kurfiřta saského a stavů rakouských za objasnění svých úmyslů vzhledem k protestantům zemí českých, nechtěl-li podati důkaz, že válka v Čechách není ničím jiným než válkou náboženskou«. Také v známém úvodě k IV. dílu Děj. č. povst., ač tu politickým snahám stavů přiznává větší význam pro vznik povstání, přece za hlavní jeho příčinu uznává různost víry. Píše (str. 4): »Již r. 1610 staly se veliké rozdíly mezi panovníky rakouskými a jejich poddanými, jež způsobeny byly nejen růzností víry, nýbrž původ svůj měly také v snažení stavů po nabytí největších práv politických, jimž moc královská a snad i spořádaná vláda měly padnouti za obět.« A dále (str. 5) praví, že »stavové vedle náboženského svého vyznání sledovali účel politický«. Ostatně z veškerého vypravování Gindelyova v Děj. č. povstání je patrné, že G. povstání to pokládal za boj především náboženský, liše se tím prospěšně od Tomka, podle jehož jistě nesprávného názoru pohnutky a povaha českého povstání byly především politické. Také v Gesch. der Gegenreformation se G. jasně vyslovuje o této věci; praví tu (str. 34) o uvězněných původcích odboje: »Zulezt beruhigten sich fast alle in der Überzeugung, dass sie für den Glauben gekämpft hätten, und im ganzen genommen, war dies richtig; denn wenn auch einige der Parteiführer aus Ehrgeiz den Brand angefacht hatten, seine Nahrung bekam er doch nur aus dem kirchlichen Gegensatz, der zwischen dem Kaiser und seinen Untertanen bestand.«

⁴⁷³⁾ Srov. výroky ze IV. dílu Dějin č. povst. a z Gegenref. v předešlé poznámce. Působení osobních pohnutek naznačuje G. při Thurnovi v Děj. č. povst. I., str. 148.

⁴⁷⁴⁾ V Děj. č. povst. I., str. 206, mluvě o sporech o kostely v Broumově a Hrobcech, G. praví: »Takovým způsobem porušen nejen těžce list majestátní, nýbrž ustanovení jeho, aby každý člověk v Čechách pro všecku budoucnost k vyznání svému svobodně hlásiti se směl, uvedeno v posměch.« A dále: »Zboření kostela hrobského obnášelo v sobě tolik vyhrůžného, urážlivého a posměšného pro víru protestantskou, že bylo zloha nemožné omluviti takové jednání jakýmkoli líčeným důvodem. ... Po tomto skutku nezbyvala protestantskému obyvatelstvu ani jediná pochybnost o tom, že r. 1609 nepřinesl mu žádoucího ovoce i že musí rozhodovati meč o bytí či nebytí jeho. Nadešlit časové protestantům, kdež všecko další povolování mohlo se pro ně státi osudným...« Tamtéž na str. 265 čteme: »Mnohým katolíkům zdálo se býti spravedlivé podati protestantům ruku k ochraně, poněvadž bylo nepochybné, že dosud děla se jim křivda.« Srov. str. 268, kde G. k radě tří katolických pánů českých, že pokoj možno zjednat, jen »když císař do Čech se navrátí

že počáteční postup stavů pod obojí r. 1618 byl zcela legální a že teprve příkrým jednáním vlády byli zatlačeni na cestu revoluce.⁴⁷⁵⁾

Protože již v českém povstání nespátřuje osobní podnik několika členů české šlechty, nýbrž nutný následek nepřekonatelného rozporu náboženského mezi většinou národa a habsburskou dynastií,⁴⁷⁶⁾ Gindely nemůže arci vytykáti vůdcům stavovským, že odboj začínali. Vskutku jim Gindely této výtky nečiní, za to však je tím ostřeji odsuzuje, že odboj vedli špatně. Soudí, že mezi nimi nebylo nikoho, kdo by jakkoli vynikal nad prostřednost, nikoho, kdo by byl dovedl sjednotiti všechny síly země k společné činnosti, a opět a opět žaluje na jejich nehospodárnost, naprostou nezpůsobilost k vedení správy zemské i vojenské,⁴⁷⁷⁾ spatřuje v tom všem přední příčinu české porážky.⁴⁷⁸⁾ O některých zvláště o Thurnovi se vyslovuje se zjevným

a záležitost svobody protestantského vyznání jakož i statků duchovních podle zákona spořádá«, připojuje poznámku: »Slova tato vypovídají více než celé knihy, jsouce nejvýmluvnějším přiznáním, že podle přesvědčení samých katolíkův v dlouholetých oněch různicích náboženských nebylo postupováno podle zákona.« Rovněž na str. 276 G. praví, že stavové přednášeli »staré, a jak jsme zde dostatečně vyložili, ovšem spravedlivé stížnosti své strany chování se císaře ve věcech náboženských«.

⁴⁷⁵⁾ Viz výše pozn. 107.

⁴⁷⁶⁾ V Děj. č. povst. I., str. 331, G. poznamenává, že »všechn lid sedlský ukázal se věci stavovské býti s tělem i duší oddaným«. A v díle II., str. 150, píše, že sice Ferdinandovi II. šlo o zničení protestantů ne z ukrutnosti, nýbrž z vnitřního hlubokého přesvědčení, »ale vrstevníkem jeho, protestantům, bylo konečně jedno, byli-li vedeni na jatky ze zbožného přesvědčení nebo ze zlomyslnosti; u nich nebylo žádné pochybnosti, že se musejí brániti. Takovým předsudkem se řídili odbojní poddaní Ferdinandovi, jen ono živilo zápas, ježž sice ctižádost jednotlivců rozněcovala, ježž však vzplanul jen příčiněni n celku«.

⁴⁷⁷⁾ V Děj. č. povst. I., str. 254 čteme: »Pro zdar povstání nebylo zrovna s prospěchem, že vláda a správa země byla položena v ruce sboru, z 30 osob sestaveného, neboť tato mnohočíslnost musila předkem oslabovati jednotu a sílu vlády. Z toho, že vláda direktorův tak dlouhý čas mohla trvati, vychází též s politováním na jevo, že v zemi nebylo dostatek čelnějších sil domácích. V 15. věku nikdy nescházelo na mužích, kteříž dovedli buď všechn národ, buď aspoň některou stranu jeho k své vůli připravit a za jistými cíli po sobě potáhnouti. Na ten čas nebylo však takových lidí: státníci i řečníci na sněmích, válečníci i duchovní byli pohříchu vesměs osobami schopnosti toliko prostředních (něm.: »von betrüebender Mittelmässigkeit«).« Dále G. prohlašuje za chybu, že se Thurn spokojil vrchním velitelstvím vojska, kdežto úkol zjednatí náležité prostředky k obraně svěřen »mnohohlavé direkcí«, která jej špatně plnila. »Jediný muž měl řešení obou úkolův do rukou svých vzíti, a ono by se mu bylo povedlo, kdyby byl znal úcastenství všekerého národa do jednoho proudu uvéstí, všechny síly země v užitek obrátiti a obecnou dobrou vůli pravým ohněm nadchnouti. Znamenití vojevůdcové stačili v každý čas oběma úkolům. Thurn ale nebyl z nich.« Viz též Děj. č. povst. II., 89—91, 96, 192, 208; srov. však i chválu nejv. úředníků stavovských v díle III., 243.

⁴⁷⁸⁾ Viz zvl. Děj. č. povst. III., str. 275. Tu G. praví, že Čechové mohli dobytí vítězství ještě r. 1619, »dokud Ferdinand nebyl ještě se všech stran

odporem a pohrdáním.⁴⁷⁹⁾ Nicméně strašné útrapy, jež bylo snášeti přemoženým, naplňují jej soucitem s nimi.⁴⁸⁰⁾

Byl-li Gindely přísným soudcem odbojních stavů českých, nepsoudil o jejich odpůrcích shovívavěji. Stačí zmíniti se o jeho stanovisku k Ferdinandovi II. Již studiem pramenův archivu simancaského dospěl přesvědčení, že Ferdinand nebyl tak mírumilovný, jak jej líčil Hurter, že mu šlo o potření protestantů a zavedení absolutismu ve všech jeho zemích.⁴⁸¹⁾ Přesvědčení to vyslovuje Gindely také v Dějinách českého povstání. Právnem prý mohla býti činěna Ferdinandovi výčitka, že jeho snaha směřuje ke zničení protestantů, že protestantům jen tam dopouštěl žiti, kde působnost jeho meče byla omezena. Váhu této výčitky Gindely oslabuje tvrzením, že Ferdinanda k takovému útočnému jednání nenutkala ukrutnost, nýbrž vnitřní hluboké přesvědčení (II., 150), a podobně na jiném místě hlavní příčinu jeho síly a úspěchu hledá v jeho nezlomné důvěře v božskou prozřetelnost (II., 8). Ale jiných předností Gindely na Ferdinandovi nenacházel, naopak mnoho vlastností špatných. Zdálo se mu, že »způsob, jakým vládl, svědčí, že vychováván byl k poslušnosti a ne k poroučení, nebo jinak řečeno, že vzdělán byl na mnicha a ne na císaře« (II., 14), shlédával na něm liknavost, nesamostatnost a úplnou nezpůsobilost vladařskou (II., 14, 15 a j.).⁴⁸²⁾

podporován, kdyby byli měli za vůdce muže, jenž by byl vynikal vážností, vojenskou způsobilostí a státnickým nadáním jako Jiří z Poděbrad a jenž by byl spojence přiměl k rychlému a účinnému jednání. Ale jelikož v Čechách nikdo moc vládní nevykonával, nikdo se nestaral o zřízení vojenských úřadů... nikdo přísně a nezvratně nenaléhal na plnění povinností, ujal se nejstrašnější nepořádek... Vláda direktorská byla družina kmotrů a strážků, která nadřžovala všem členům rodiny na újmu celku«.

⁴⁷⁹⁾ V Děj. č. povst. I., str. 72 násl. G. posuzuje Thurna příznivěji než v starších svých spisech; za to přísně jej odsuzuje v Děj. č. povst. IV., str. 71, 336.

⁴⁸⁰⁾ Stačí upozorniti, jak G. líčí řádění vítězného vojska v Praze po bitvě bělohorské v Děj. č. povst. III., 218 násl., nebo pozdější trestání Čechů ibid. IV., 30, nebo jak se vyslovuje o chování Šimona Lomnického k pokorěným stavům ibid. IV., 69. Zřetelněji soucit Gindelyův s utrpením přemožených proniká v jeho posmrtném spise o protireformaci pobělohorské, kde se soustavně vypisuje řádění bělohorského vítěze v Čechách. Bylo-li však napsáno, že se teprve v tomto díle v Gindelym »ozval ne sice Čech, ale člověk« (Goll v Česk. čas. hist. IV., 1898, str. 3), nezdá se mi to správné. Nenacházím aspoň, že by tu stanovisko Gindelyovo v té věci bylo jiné než v jeho starších spisech; zdánlivý rozdíl plyne, myslím, jen z povahy předmětu, o němž G. píše. Srov. též Kalouskovu kritiku v Osvětě 1881.

⁴⁸¹⁾ Höflerovi 16. ún. 1861.

⁴⁸²⁾ Nepříznivý soud Gindelyův o Ferdinandovi v II. díle Děj. č. povst. nedošel souhlasu Helfertova, který svůj odchylný názor projevil v recenzi otištěné ve Wiener Zeitung. G. psal mu o tom 6. ledna 1878: »Dasz Sie über Ferdinandens Wesen eine andere Anschauung haben, kann mich ebenso wenig beleidigen, wie befremden; hatte ich doch bei Abfassung des ersten Bandes

Od názoru Gindelyova na osobní vlastnosti Ferdinandovy dlužno rozlišovati jeho stanovisko v otázce, pokud jeho protireformální činnost pobělohorská byla oprávněna. Pokud Gindely byl naplněn katolickým smýšlením a odporem k protestantismu, bylo proň nepochybné, že Ferdinand měl k této činnosti plné právo, že činil jen to, co byli by činili jeho protestantští odpůrcové, kdyby byli zvítězili.⁴⁸³) Ale ani později nesoudil podstatně jinak. Jsa přesvědčen, že náboženský rozpor mezi dynastií a českým národem bylo možno rozřešiti toliko násilím, toliko dokonalým vítězstvím jedné strany nad druhou, přiznával Ferdinandovi právo k násilnému potlačení poddaných, jako těmto přiznával právo k násilnému odboji proti dynastii. S tohoto stanoviska, o němž možno souditi rozličně, jemuž však nelze upříti, že je vzácně spravedlivé k oběma stranám, Gindely neváhal napsati, že Ferdinand, chtěl-li si zachovati vládu, »musil potlačit bezohledně náboženské přesvědčení lidu, proměnit ústavu a pobrat konečně jmění všem zámožným lidem a vložit je do rukou sobě oddaných přívrženců, jimž nezáleželo na upomínkách domácích a jimž dřívější poměry a osudy země byly lhostejny.«⁴⁸⁴) To však neznamená, že by Gindely byl schvaloval strašné řádění Ferdinanda II. a jeho vlády v Čechách po Bílé Hoře. Ale jako nevytýkal odbojným stavům, že odboj začínali, nýbrž že jej špatně vedli, tak ani Ferdinandovi nevytýkal, že po svém vítězství chtěl Čechy dokonale a třeba krutými prostředky pokořiti, nýbrž že to nedovedl učiniti tak, aby z toho vzešel skutečný prospěch dynastii a státu, že nedovedl vítězství svého užiti k povznesení státních financí a k zavedení lepšího pořádku ve správě zemské, nýbrž dopustil, aby z vítězství toho hanebně kořistili nesvědomití jednotlivci, že tím vším zbytečně rozmnožil hrozné útrapy pokořených

von ihm selbst eine günstigere Meinung und muszte meine darauf folgende Verurteilung Ferdinands manchen meiner Leser befremden. Mein Urteil ist jedoch das Resultat der Studien, die sich weit über das Jahr 1630 erstrecken und welche, wenn ich sie veröffentlicht haben werde, meine Angaben so glänzend rechtfertigen werden, dasz ich die gewisse Überzeugung [habe], Sie selbst vollständig und unbedingt für meine Anschauung zu gewinnen. Die Zeit von 1624—1630 ist voll grässlicher Ereignisse, die hauptsächlich durch Ferdinands Nichtstun verschuldet werden.« Je zajímavé, že k Helfertovu pro Ferdinanda příznivému názoru přihlásil se také Rezek v anonymní polemice s Gindelym ve Světozoru 1880 č. 49; kde píše: »Že pisatel těchto řádkův jest přívržencem náhledu Helfertova o Ferdinandovi II., toho nezakrývá a nezakrývá, ježto náhled Helfertův rozumnějším býti se mu zdá než výklad Gindelyho nezapně spojzený dle Lamormainova spisu Idea principis Christiani.« Není pochyby, že tu Rezek Gindelymu silně křivdil. Svou »Gegenreformation« G. ukázal, jak vážné důvody měl pro svůj soud o vládařské nezpůsobilosti Ferdinandově.

⁴⁸³) Viz zvl. Beiträge zur Gesch. des 30j. Krieges z r. 1859, str. 49—50; srov. též Gesch. der böhm. Brüder II., str. 311.

⁴⁸⁴) Děj. č. povst. IV., str. 72; srov. ibid. str. 33—34 o potlačení protestantismu.

zemí a jejich obyvatelstva. Tento příšerný rub vítězství Ferdinandova nad českými kacíři odhaluje Gindely zvláště v posmrtném spise o protireformaci s bezohlednou pravdivostí, aniž se tají svým soudem o něm.

Na otázku, které byly příčiny konečné porážky Čechů a vítězství Ferdinandova, Gindely nedával vždy odpověď stejnou. Kdežto na počátku svých studií o dějinách českého povstání vysvětloval nešťastný jeho pro Čechy výsledek toliko neschopností jejich vůdců, omezeností jejich krále a nedostatkem národního rozmachu,⁴⁸⁵) později, když ve svém díle dospěl až k porážce bělohorské, pokusil se o konkrétnější výklad jeho příčin.⁴⁸⁶) Vyslovuje tu úsudek, že největší vliv na porážku Čechů měla rozhodná finanční převaha jejich nepřátel. Svůj špatný stav finanční zaviniili sice Čechové z valné části sami, totiž direktori špatným hospodařením, ostatní stavové nedostatečnou obětavostí, ale stav ten byl způsoben také tím, že výlohy, které se vyžadovaly na zemi české r. 1620 po dvouleté válce, »nebyly v žádném poměru k ztenčeným příjmům této země«. Kdežto na straně Ferdinandově krom zbrojných sil, které postavil do pole pomocí svých zemí poddaných, papeže a krále polského, stálo vojsko bohatých knížat ligistických, kteří válkou posud nic neutrpěli, a pomocné sbory Filipa III., vydržované bohatými poklady z Ameriky, Čechy »od zemí přivtělených dostávaly jen podporu polovičitou a ostatní spojenci u Čechů jen pomoc vyhledávali a sami nepatrnou pomoc poskytovali«. K porážce Čechů přispělo dále nedostatečné vojenské zřízení spojených zemí, zvláště nedostatek jednotné velitelské moci, a posléze povaha jejich vojska, které se neskládalo z vycvičených domácích vojáků, nýbrž z najatých žoldnéřů většinou cizích, a tudíž »nebylo prodchnuto vědomím národní souvislosti a proto se nenadchlo k nejvyšším obětem«. Tento poslední nedostatek Gindely vysvětluje úpadkem válečnictví v Čechách a na Moravě od nastoupení rodu habsburského, který podle něho záležel v tom, že ve válkách bylo užíváno pravidelně toliko najatých pluků a jen zřídka za velikého nebezpečí zemské hotovosti, čímž se stalo, že se za povstání nedostávalo v Čechách lidí zkušených v řemesle válečném a bylo třeba najímati cizí žoldnéře. Z toho pak plynulo, že se »válce nedostávalo národního vědomí, které bylo mocnou pobídkou nejen ve válkách husitských, nýbrž za všech dob.«⁴⁸⁷) Gindely soudí, že to české věci bylo velice

⁴⁸⁵) V rozpravě »Slavata und Martinic« z r. 1859; viz odtud citát na str. 187 pozn. 107.

⁴⁸⁶) Děj. č. povst. III., str. 275 násl.

⁴⁸⁷) Již ve stati »Slavata und Martinic« z r. 1859 G. mezi příčinami české porážky uváděl také to, že nebojoval lid, nýbrž najatí žoldnéři (srov. výše str. 187 pozn. 107). Ale v Děj. č. povst. I., 356, vytýká stavům, že se dopustili velké chyby, když se pokoušeli užiti na obranu země také veřejně

na újmu, ale sám si hned dává otázku, »kdyby byla válka nabyla rázu národního, zdali by se byly neodvrátily Slezsko, Rakousy a snad také Uhry a zdali by tedy výhoda nebyla zvážena odpadnutím spojenců«. Výsledek své úvahy shrnuje Gindely v tato slova: »Porážka u Prahy byla tedy tím připravena, že se v l. 1618 a 1619 slabosti císařovy neutilo k rychlým a smrtelným ranám a že se mu tak popřál čas k uzavření strašného spolku; dále, že se nedostávalo peněz, řádných vůdců a vycvičených domácích vojáků«; byla tedy »jen přirozeným následkem přemnohých vad a nedostatků«.

Ač tedy Gindely konečný nezdár českého povstání nepokládá za dílo pouhé náhody, přece jeho příčiny hledá především toliko v samém průběhu povstání, jakož i ve finanční a vojenské síle obou stran, nikoli — jako Tomek, Rezek a po nich mnozí jiní — v domnělém vnitřním úpadku českého národa, jenž byl by i bez formální porážky národ přivedl do záhuby.⁴⁸⁸⁾ Uvádí-li mezi příčinami české porážky také úpadek válečnictví v Čechách a na Moravě, z jeho vlastních výkladů vysvítá, že tento úpadek byl zaviněn mnohem více velikou proměnou v obecném válečnictví než zvláštními poměry českými.⁴⁸⁹⁾ V české literatuře historické Gindelyův střízlivý názor na příčiny české porážky v boji s dynastií habsburskou byl sice hlavně vlivem autority Tomkovy, Rezkovy a Denisovy zatlačen skoro úplně naznačenou teorií o hlubokém vnitřním úpadku českého národa v době předbělohorské, ale historické badání posledních let, odvracejíc se znenáhla od této teorie, po mém soudu naprosto neodůvodněné, nepřimo vede k uznání názoru Gindelyova v podstatné jeho části.⁴⁹⁰⁾

hotovosti, a vykládá správně, že se způsobem válčení v XVII. stol. se nesrovnávalo volání domácího lidu do zbraně.« A podobně na jiném místě (ibid. str. 397) vytýká direktorům svolávajícím hotovost neuvěřitelnou krátkozrakost. S tím se dobře nesrovnává, že jinde (II., 86), když líčí, jak se vojsko zemské hotovosti neosvědčilo, připojuje k tomu zcela nehistorickou poznámku: »Člověk musel se bezděčně tázati, zdali Čechy obydleny jsou pokolením naprosto zkaženým a zdalíž vnuci při upomínce na válečné činy dřívějších dob nemusejí se studem zardít. Jak mohl někdo očekávat od cizích žoldnéřů — a z těch skládalo se z větší části vojsko najaté — vítězství nad Bouqoyem, když sami domorodci chovali se tak potupně v obhajování vlastního krbu.«

⁴⁸⁸⁾ Srov. také, jak G. líčí v I. díle Děj. č. povst. vnitřní stav zemí českých na konci doby předbělohorské; ukazuje tu na př., že stav lidu podaného byl poměrně příznivý (str. 119 násl.).

⁴⁸⁹⁾ Ostatně G. sám této věci nepřičítal základní význam. Aspoň v polemice s Rezkem ve Světozoru 1880 č. 49 napsal: »Konečně osud země české nebyl vyřízen statečností neb nestatečností českých neb císařských vojáků, nýbrž německou uní a ligou, španělskými penězi, neutralitou francouzskou a obojetností anglického krále.«

⁴⁹⁰⁾ Teorii úpadkovou hájil proti Gindelymu Rezek v polemice o IV. díl Děj. č. povst. ve Světozoru 1880 č. 49, kde vytýkal Gindelymu, že ve svých dílech nevěnoval pozornost procesu, »jenž odehrával se v politickém a sociál-

Souborného ocenění osudných následků pohromy bělohorské pro další vývoj českého národa u Gindelyho nikde nenacházíme, a z věcného jeho výkladu o nich není dosti jasně patrné, jak o nich smýšlel. Ale ze způsobu jeho psaní o nich možno vycítili, jak velice byl vzdálen úžasného názoru Tomkova o štěstí způsobeném převratem bělohorským českému národu. Soudil sice, že převrat měl i některé dobré stránky — za prospěšné uznával zvláště stanovení dědičnosti českého trůnu v rodě habsburském a také v některých jiných ustanoveních Obnověného Zřízení zemského sledával pokrok proti dřívějším poměrům —, ale jistě k nim nepočítal násilné sjednocení českého národa u víře katolické, jehož oprávněnost se stanoviska vlády sice, jak jsme viděli, neváhal uznati, o němž však nedovedl psáti bez zjevného odporu, ani zavedení absolutismu, jímž byl fakticky, třeba ne právně, podvrácen samostatný vývoj českého státu.

O této stránce převratu bělohorského Gindely arci nesoudil vždy stejně. V mladších svých letech byl nakloněn souditi, že bělohorským převratem byl položen základ k jednotnému státu rakouskému, což ovšem pokládal za účinek prospěšný. Ale ústavní zápasy z let 1859—61 zvukly v něm toto přesvědčení. Poznával, že domnělý úspěch státní myšlenky rakouské nebyl trvalý a nezachránil Rakouska od nových otřesův a zmatků. I dával si otázku, zda boje tehdy vybojované byly bojovány nadarmo, takže znova třeba podnikati zápas o trvání monarchie. Vypisuje tyto své pochybnosti Chlumeckému dopisem ze Simancasu v únoru 1861, již také vyslovil myšlenku, že snad obětem 17. stol. nyní po dvou stech let má se dostati ospravedlnění.⁴⁹¹⁾ A o několik měsíců později, v červnu toho roku, neváhal již Palackému vysloviti přesvědčení, že »začátek vši bídy a neřesti

ním životě u nás a jenž byl příčinou hlubokého úpadku národního« (srov. výše pozn. 308). Vyslovil sice souhlas s názorem Gindelyovým, že osud země české byl rozhodnut všeobecnou situací politickou, ale dodal k tomu: »A přece míníme, že i p. Gindely bude v tom souhlasiti s námi, řekneme-li, že bez hlubokého vnitřního úpadku v Čechách byla by celá diplomacie evropská nyní právě tak ničehož nepořídila, jako nepořídila za dob husitských, kdy národ dovedl ještě sebe znáti a za ideu v boj se dáti...« Netřeba snad dokazovati nesprávnost tohoto tvrzení Rezkova, jež svědčí o podivném nepochopení ohromného převratu nastalého v poměrech evropských od doby husitské.

⁴⁹¹⁾ Psal Chlumeckému: »Unsere Arbeiten fussen in der Zeit von 1600—1620, wo alle Ereignisse darauf hienzielten, entweder den neu gebildeten Staat zu zertrümmern, oder, wie es zuletzt geschah, die ständische und protestantische Opposition zu zermalmen. Oft fühle ich mich jetzt zu der Frage aufgeregt: Sind alle Kämpfe, die damals gefochten wurden, umsonst gefochten worden und müssen wir die Frage über den Bestand der Monarchie nochmals durchfechten? Sollten die Opfer des 17. Jh. jetzt nach 200 Jahren ihre Rechtfertigung erlangen? Ich dachte mir oft, dasz über den Trümmern des frühern Staatswesens ein neuer Bau aufgeführt worden ist, jetzt kann man entschieden daran zweifeln.«

spočívá v tom potvorném zmíchání všech poměrů a národů, které po bělohorské bitvě nastalo«, a že nyní třeba »starým nespravedlnostem konec učiniti«. Tehdy se mu také zdálo, že nebylo »většího a proti nebi volajícího absolutismu jako v 17. věku, kde blaho a spojení národů takměř od rodinných případností záviselo«. Za pozdějších let smýšlení Gindelyovo o těchto věcech bylo poněkud jiné. Ačkoli jeho líčení po bělohorského absolutismu neprozrazuje ani dost málo nadšení pro něj, přece aspoň theoreticky Gindely se s ním smiřoval, soudě, že »přechod od státu středověkého k modernímu mohl se státi jen prostředkem absolutismu«. ⁴⁹²⁾ Nacházel-li tehdy pro protireformační činnost Ferdinandovu ospravedlnění v tom, že ji vyžadoval zájem státní, vrátil se přece zas k staršímu svému názoru, že Bílá Hora posloužila myšlenke jednotného státu rakouského. Přes to takřka s lítostí se zmiňuje ve svém díle několikrát o porušení samostatného vývoje země české převratem bělohorským. ⁴⁹³⁾

O Gindelyově nazírání na pozdější dějiny české, jejichž některými stránkami se rovněž zabýval, nelze povědět nic, co by zasluhovalo zvláštní zmínky. Možno tedy přejít k pokusu o vystižení *místa a významu Gindelyova ve vývoji dějepísectví rakouského*. Hned předem dlužno vytknouti, že pro Gindelyovo postavení v dějepísectví českém právě to je zvláště příznačné, že se stejně a snad více cítil historikem rakouským než českým, že dějiny české byly mu vždy nerozlučnou součástí dějin rakouských, že hledisko, které určovalo jeho pojetí českých dějin, nebylo, jak jsme poznali, výlučně české, nýbrž zároveň rakouské, ovšem v tom ideálním smyslu, který Gindely a mnozí jeho vrstevníci slovu tomu dávali a který dnes stále více upadá v zapomenutí. Hlavní příčinou toho bylo zajisté politické smýšlení Gindelyovo, které se vyznačovalo po všechen čas upřímným a možno říci horoucím vlastenectvím rakouským, ale poněkud působily tu i životní jeho poměry. Pomýšleje od počátku na kariéru universitní, nemohl přestávati na výhradním pěstování dějin českých. Proto již r. 1855 podával z Olomouce Helfertovi zprávu o svém úmyslu věnovati se studiu právních dějin rakouských, proto o rok později psal mu, že chce v budoucích svých pracích míti zření k celé monarchii, a skutečně počal již tou dobou v tom smyslu činiti přípravy k soustavnému studiu novějších dějin rakouských. ⁴⁹⁴⁾ Zájem o dějiny uherské, jimž záhy, jak se zdá, věnoval značnou pozornost, byl v něm rozvíjen zvláště nálezem důležitých pramenů pro styky uherských stavů s Francií ve stol. XVII. v pařížském archivu zahraničního ministerstva. Studium těchto pramenů vzbudilo v Gindelym také úmysl napsati dějiny

⁴⁹²⁾ Děj č. povst. III., str. 144.

⁴⁹³⁾ Viz Děj. č. povst. IV., 36, 68; Gegenreform. 83.

⁴⁹⁴⁾ Helfertovi 15. ún. 1855, 7. říj. 1856, 13. ún. 1857; srov. výše str. 180.

rakouské v l. 1601—1715. ⁴⁹⁵⁾ Úmyslu toho Gindely arci neuskutečnil, ale přec jeho spisy krom dějin českých zabývají se přímo také dějinami jiných zemí monarchie habsburské, některé výhradně (práce o hornorakouském povstání selském, o uherském právu nástupnickém, o Bethlenu Gáborovi), jiné ve spojení s dějinami českými a obecnými (spis o Rudolfu II. a Dějiny 30leté války).

K oběma těmto velikým spisům se Gindely sice dostal od českých dějin, ale záhy byl odhodlán podati v nich kus historie rakouské. Psal o tom zajímavě Helfertovi z Bruselu v červenci 1860. Podav mu zprávu o svých archívních objevech, o nichž byl přesvědčen, že jejich uveřejněním nastane nová epocha v rakouském i obecném dějepísectví XVII. stol., Gindely připojil k tomu delší úvahu o zásadách, jimiž by se chtěl spravovati při zpracovávání sebraného materiálu. Byl přesvědčen, že se nemůže státi toliko se stanoviska XVII. stol., nýbrž i se stanoviska přítomnosti. Ale působilo mu nesnáze, že nebylo spisů, které by jednaly o rakouských dějinách posledních tří století tak, aby mohly mu býti v tom smyslu vodítkem při jeho vlastní práci, a že nebylo ještě jistoty, jak se v budoucnosti utvoří politické poměry státu rakouského. Ze čtyř vědeckých prací o novějších dějinách rakouských, které tehdy bylo možno uvésti, žádná podle Gindelyho se nepokusila překonati tyto zásadní nesnáze. Ještě nejvíce bylo by snad možno učiti se z Buchholzova spisu o dějinách Ferdinanda I. Hammer ve své biografii kardinála Khlesla spokojil se tím, že v Khleslovi předvedl vzor šťastného intrikána. Hurterova práce o Ferdinandovi II. je sice rozsáhlá, ale není důstojna dějepisce Innocence III. Nehledě k tomu, že stejně jako spis Hammerův je plna nesnesitelných nepravostí, vyplývajících z neznalosti poměrů českých a uherských, a že docela zanedbává formu, práce ta nepůsobí ani smiřujícím ani povznášejícím ani přesvědčujícím dojmem. Formálně nejdokonalejší je spis Arnehtův o Eugenu Savojském, tu však nebylo auktorovi přemáhati nesnáze, s nimiž je zápasiti historikovi vypravujícímu o velikých hnutích na počátku XVII. stol. nebo za doby přítomné, takže ani tento spis nemůže býti vodítkem.

Leč ani přítomné poměry neposkytují rakouskému dějepisci opory v jeho práci. Není tu veliké, všechny společenské vrstvy pronikající strany politické, která by si byla jasně vědoma, čeho vyžaduje prospěch tohoto státu, není tu poměrů, jež bylo by možno pokládati za trvalé. Nemůže tedy rakouský historik zásady, jimiž by se bylo řídit při vypravování minulých událostí, čerpati ani z programu ně-

⁴⁹⁵⁾ Helfertovi 30. září 1860. G. tu píše: »Ich habe bisher ungemein viel Sorgfalt darauf verwendet die ungarischen Verhältnisse genau kennen zu lernen, weil ohne diese Kenntnis von einer öster. Geschichte vielleicht noch weniger die Rede sein kann, als wenn man die böhmische vernachlässigt.«

kteře strany politické, ani ze současné skutečnosti. Je však třeba, aby se snažil překonat tyto nepříznivé poměry. Francouzské a německé dějepisectví sleduje neodvratně svůj cíl, jímž jest státní velikost vlasti, a oboje prokázalo tomuto ideálu platné služby. Neměla by snad také rakouská historická věda vykonat konečně svou povinnost naproti státu?

»Je mehr ich mich mit historischen Studien befasse« — pokračuje Gindely, — »desto weniger fällt es mir ein in meiner künftigen Arbeit eine detaillirte Politik im Auge zu halten. Bei mir tritt die staatliche Frage in den Vordegrund und bewältigt alle Nebengedanken; ich möchte aus meiner Geschichtschreibung die Lehre hervorgehen lassen, daß, nachdem die Vorsehung es einmal zugelassen hat, daß durch die Tatkraft der einen und die Fehler der andern das Gebilde des österreichischen Staates herauswuchs und nachdem es unbedingt feststehet, daß, ohne unendliches Weh zu erzeugen, eine Lockerung dieses Verbandes nicht zugegeben werden kann und diejenigen, welche es unvernünftig genug wollen, den Schaden selbst später tragen würden, daß, sage ich, man sich in diesem staatlichen Verband aneinander gewöhnen muß, so gut es geht. Eine von dieser Idee getragene Geschichtschreibung hat nichts verletzendes in sich, sie ist im Stande die Gegensätze zu versöhnen, ein gesamtnationales Bewußtsein wachzurufen und den frechen Anfeindungen der Fremden ein Ende zu machen. Die partikularen Fragen und die separaten nationalen Wünsche lösen sich dann mit einer rapiden Leichtigkeit, wenn über die Haupt- und Lebensfrage kein Zweifel existiert, und die Regierung hört auf im Zustande der Nothwehr zu sein. Es sind dies freilich kühne Hoffnungen, die ich hier ausspreche, aber man muß entweder an ihre Realisirbarkeit glauben und sich demgemäß an die Arbeit machen, oder an der Zukunft verzweifeln . . .«⁴⁹⁶)

Na první pohled je patřna blízká příbuznost těchto názorů Gindelyových s názory a snahami, které v letech předchozích zastávali se

⁴⁹⁶) List z 18. července 1860. Srov. též list psaný Chlumeckému ze Simancasu 6. ún. 1861, kde G., vyloživ své pochybnosti o významu zápasů z l. 1600—1620 (viz citát v pozn. 491), píše: »Wie verhält sichs aber dann mit unserer Erzählung? Wenn man Ereignisse, die vor Jahrhunderten vor sich gingen, erzählt, so bringt man sie in Bezug zur Gegenwart; zu welcher Gegenwart sollen wir sie in Beziehung bringen? scheint nicht alles bestehende einer Zersetzung entgegen zu gehen? Ich für meinen Teil fühle mich in dem Moment nicht fähig an die Erzählung meiner Forschungen mich zu begeben, und doch muß ich mitten in diesem Zweifel mich daran machen, denn weder in 1 noch in 10 Jahren sind unsere Verhältnisse geklärt. Oesterreich ist wie ein Betrunkener, schwankt nach allen Seiten, bis endlich ein Schlag oder der Zufall ihn nach einer Seite wirft. Ich fürchte, dasz wir gleich dem Betrunknen zu Boden geworfen werden, von einem Gehen ist keine Rede.«

souhlasem hr. Lva Thuna hlavně Helfert a Tomek, a které směřovaly k vytvoření jednotného »národního« dějepisectví rakouského, stejnoměrně přihlížejícího ke všem národům říše a ke všem stejně spravedlivého, při tom však zároveň usilujícího o probuzení společného »národního« vědomí velkorakouského a smyslu pro společný zájem státní. Ano výklad Gindelyův se jeví skoro jen rozvedením myšlenek obsažených ve známém spise Helfertově »Über Nationalgeschichte und den gegenwärtigen Stand ihrer Pflege in Oesterreich« z r. 1853, což Gindely v listě k Helfertovi sám doznává.⁴⁹⁷) Přes to není pochyby, že myšlenky, jež tu svěťoval Helfertovi, byly jeho hlubokým a upřímným přesvědčením. Byly v dokonalé shodě s veškerým jeho názorem politickým a Gindely se k nim také vždycky soukromě i veřejně hlásil.⁴⁹⁸) Obrázejí se však i v jeho spisech histori-

⁴⁹⁷) V listě z 18. července 1860 psal Helfertovi: »Es ist etwa 6 Jahre her, dasz E. Hochwohlgeboren in einer Broschüre 'Über Nationalgeschichte und ihre Pflege in Oesterreich' über diesen Gegenstand in ähnlicher Weise gesprochen haben. Ich habe mir damals, als ich die Broschüre las, nicht gedacht, dasz mich der Gegenstand einmal so ernst bewegen würde. 6 Jahre sind vergangen und noch hat Ihr Gedanke keine entsprechende Ausführung gefunden. Man macht im Reiche geistiger Entdeckungen und Eroberungen nicht leicht einen Schritt vorwärts, wenn gleich manche Personen sich mit dem Gegenstande beschäftigt haben mögen. Ein österreichischer Lingard, wie sich E. Hochw. denselben wünschen, wird noch lange fehlen, allein es muß doch einmal damit begonnen werden, ihm für seinen Weg die Richtung zu weisen. Der, welcher jetzt arbeitet, kommt gewisz nicht bis ans Ziel, allein man muß sich eben mit den Worten trösten: In magnis rebus iam voluisse sat est.« Ale již také 13. ún. 1857 psal G. Helfertovi: »Der Gedanke, den dieselben in Ihrem Werke 'Über Nationalgeschichte...' ausgesprochen und der darin vorhandene Hinweis auf die herrliche Bearbeitung englischer Geschichte durch Lingard hat mir am meisten gezeigt, was uns fehlt und was bei uns zu tun ist.« Dlužno poznamenati, že anglický historik John Lingard (1771—1851) byl katolický kněz, jenž svými Dějinami Anglie zastával proti dějepisům směru osvícenského, protestantsky liberalistického způsobem umírněným stanovisko katolické menšiny; věcně jeho spis podával téměř jen dějiny dynastie a parlamentu.

⁴⁹⁸) Již 13. ledna 1859 psal G. Chlumeckému z Mnichova: »Jetzt, wo ich das handwerksmäßige der Geschichtschreibung etwas erlernt habe und wo ich befruchtenden Einflüssen der Fremde und der mehrjährigen Studien preisgegeben bin, fühle ich die Kraft zu Leistungen, die vielleicht im Verhältniß sein dürften zu den Opfern, die ich von der Regierung verlange. Gibt mir dieselbe doch nichts, wie meinen Gehalt und verlange ich auch von ihr für die Zukunft nicht mehr, hoffe aber dafür eine Arbeit zu Stande zu bringen, welche ohne das Gefühl des Hasses gegen irgend eine Nationalität, sondern durchdrungen von ihrer Bedeutung für den Aufbau Österreichs in der Tat für die österreichische Gesamtgeschichte ein nicht unbedeutender Beitrag wäre.« Když se pak r. 1862 jednalo o založení spolku rakouských historiků a Chlumecký chtěl do něho pozvati také prof. Höflera, G. pobouřený Höflerovou řečí při zakládání spolku pro dějiny Němců v Čechách byl v pochybnostech, je-li záhodno, aby Höfler byl přijmán do spolku rakouských historiků. (Viz výše pozn. 439.) Tehdy (4. VI. 1862) psal Chlume-

ckých, projevující se jednak posuzováním událostí s hlediska společného státního zájmu rakouského,⁴⁹⁹⁾ jednak národnostní nezauja-

ckému: »Du muszt mir zugeben, dasz es weitaus nicht genügt, wenn ein oest. Historiker enragirten Deutschen gefällt, er musz vor allem den vermittelnden Elementen der übrigen österr. Nationalitäten zu genügen trachten, und sind deren bis jetzt auch nur wenige, so musz ihr Wachstum angebahnt werden. Im Prinzip der staatlichen Einheit darf keine Concession gemacht werden, in allem übrigen möchte ich jede anraten, welche uns zum inneren Frieden verhilft.« A dále píše, dotýká se svého rozporu s Höflerem: »Mich hat die Sache eben so aufgeregt wie traurig berührt, da ich sehe, wie weite Wege wir noch zu wandern haben, ehe ein gemeinsames Verständnis erzielt wird. Desto gröszter ist jedoch die Verpflichtung von Männern Deiner Stellung den Weg der richtigen Mitte zu wandern. Hat sich einmal ein fester Kern öst. Historiker entwickelt, so sind solche Ausschreitungen einzelner Gelehrten nicht möglich.« O několik dní později, 27. června 1862, G. psal Chlumeckému: »Die Ansicht Deines letzten Briefes, dasz erst dann die Richtung der öst. Geschichte bestimmt werden kann, wenn alle Landtage den Reichstag beschickt haben werden, teile ich vollkommen. Auf jeden Fall wird es dann österreichische und keine deutsche oder magyarische Geschichte geben.« Tou dobou vyslovil G. svůj názor na úkol rakouského dějepisce také veřejně, v předmluvě k I. dílu Rudolfa II. dané 19. července 1862: »Für die verwickelten Verhältnisse unserer Tage bietet die Geschichte der letzten drei Jahrhunderte die einzige Erklärung und wenn auch nicht momentan, so doch für die Zukunft den Fingerzeig für eine friedliche Ausgleichung. Das Ziel, das ein Geschichtschreiber dieser Zeit in Oesterreich stets anstreben musz, ist die rückhaltloseste Wahrheit; sie mag schmerzen, aber sie musz doch wieder versöhnen. Ich hatte bei meiner Arbeit unverrückt dies Ziel vor Augen.« S tím třeba srovnati zmínku v dopise Gindelyově Chlumeckému z 18. dubna 1862, kde G. ohlašuje, že chce své stanovisko v otázce rakouské v předmluvě k I. dílu Rudolfa »genau präcisiren«. Srov. doleji na str. 378 citovaná slova z Gindelyova dopisu k Helfertovi z 15. června 1865.

⁴⁹⁹⁾ Stačí uvést dokladem zajímavou úvahu o »rakouském« programu Karla ze Žerotína a Ferdinanda II. v Děj. č. povst. I., str. 289 násl. (srov. též citát z dopisu k Chlumeckému z 6. ún. 1861 uvedený výše v pozn. 491), nebo soud o pobělohorské protireformační činnosti Ferdinandově citovaný výše str. 314. Rakouský vlastenecké stanovisko Gindelyovo v nazírání na dějiny rakouské se jeví význačně také v dopise k Chlumeckému z 20. pros. 1862, kde G. píše: »Vorgestern bekam ich Arnehs I. Band Maria Theresia. Ich freute mich recht dieses Werkes, das ich gleich las; verläugnet er auch nie den Hofmann, so freut es mich doch sehr, dasz wieder einmal ein Stück öst. Geschichte von den Lügen der Ausländer freigeworden ist. Namentlich bekommt Friedrich II. seinen Teil und dies um so eindringlicher, je weniger Arneht mit starken Worten auftritt.« Podobně příznačný pro smýšlení Gindelyovo je jeho projev v dopise psaném Helfertovi 6. září 1860. Dotknuv se svých studií o vyjednáváních o mír vestfálský, píše: »Nicht ohne ein Gefühl der tiefsten Wehmuth beendige ich alle Tage meine Studien in denselben, denn die Stellung, welche damals Oesterreich gegenüber den französischen und schwedischen Intriguen einnahm, ist mitunter herzerreißend und nur die Persönlichkeit des Grafen Trautmansdorf befriedigt und versöhnt zugleich. Mit dem Anfang des 30j. Krieges lerne ich jetzt auch sein Ende kennen und fast könnte man zu dieser ganzen Tragödie nur in der Geschichte unserer Tage ein Seitenstück finden. Wir müssen unser ganzes vergangenes

stosti auctorovou. Ze tato tak ostře vyhraněná tendence v dílech Gindelyových nepůsobí rušivě, dlužno přičísti zajisté hlavně tomu, že Gindely nad jakoukoli tendenci stavěl vždy historickou pravdu.⁵⁰⁰⁾ Byl pevně přesvědčen, že právě nejbezohlednější pravidou nejlépe poslouží svému cíli, že pravda třeba bolestná na konec přece smiřuje,⁵⁰¹⁾ a proto neváhal nemilosrdně odhalovati i nejtemnější stránky dějin rakouských, nic v nich nezastíraje ani neokrašluje. V přesvědčení tom bylo zajisté mnoho idealismu, jemuž skutečnost asi nedala vždy za pravdu. Jest aspoň velmi pochybné, zda všechna díla Gindelyova, na př. jeho spis o pobělohorské protireformaci v Čechách, působila na mysl čtenářů vždy tak, jak by si byl přál.

Ale také vývoj rakouského dějepisceví bral se docela jiným směrem, než mu chtěl spolu s jinými vytknouti Gindely. O jednotném dějepisceví rakouském možno dnes mluvit ještě méně než v době, kdy se Gindely připravoval ke svým velikým dílům. Utěšený vývoj badání historického u jednotlivých národů rakouských může býti uznán dostatečnou náhradou za zmar tohoto ideálu, jemuž odporuje všechen novější politický i kulturní vývoj naší říše. Ale jak se stanoviska ryze vědeckého tak vzhledem k vlastním národním a politickým zájmům jednotlivých národů rakouských dlužno litovati vědeckého separatismu, který se namnoze vzrývá u historiků jednotlivých národních i územních skupin této monarchie a vede k tomu, že se jim dějiny ostatních zemí a národů rakouských stávají takřka temnou pevninou, čímž pozbývají schopnosti spravedlivě oceniti je-

Weh, unsere ganze Ohnmacht kennen, um uns davon warnen und uns belehren zu lassen.«

⁵⁰⁰⁾ Proto na př., ač sám horoval pro jednotný stát rakouský, ostře odmítal Biedermannův spis Die öst. Gesamtstaatsidee, kde se auctor pokouší dokazovati ústavní a správní jednotnost zemí rakouských již v XVI. stol. Psal o tom Helfertovi v nedatovaném dopise z druhé pol. února 1867: »Biedermanns (eines Professors der Nationalökonomie in Innsbruck) Arbeit: Die Entwicklung der Staatsidee in Oesterreich habe ich mit groszer Hast zur Hand genommen, aber ich war erstaunt über den Mangel am Wissen, die Seichtigkeit und hie und da geradezu Lügenhaftigkeit des Autors. So z. B. behauptet er, Ferdinand habe 1528 den böhmischen Gerichten mit Ausnahme des Landrechts den Auftrag gegeben deutsch zu amtiren — was eine pure Erfindung [ist]; sodann sagt er weiter, Ferdinand I. habe erklärt, die böhmische Verfassung müsse umgestaltet und den Verhältnissen des neu erstandenen österreichischen Staates angepasst werden und citirt zum Belege sogar einen Ausspruch Ferdinands. Ich habe diese Urkunde, aus der das Citat stammt, im Original im Landesarchiv und darin ist nicht die leiseste Rede von der Verfassung. Biedermanns Citat ist sonach eine pure Verdrehung. Der österreichische Staat ist allmählig erwachsen und ging — welcher Vernünftige kann das läugnen — aus dem Verhältnis einer Personalunion in das einer Realunion seit dem 30j. Kriege über. Wenn man aber gleich bei seiner Entstehung schon allen Ernstes den Beistand einer realunionistischen Verwaltung und Verfassung behauptet, so ist das pure Narrheit.«

⁵⁰¹⁾ Srov. citát z předmluvy k I. dílu Rudolfa v pozn. 498.

jich význam pro tento stát, jakož i chápati jejich snahy minulé i přítomné. Po té stránce návrat k ideálům doby Gindelyovy byl by jistě žádoucí.

Ať ostatně jakkoli soudíme o Gindelyových názorech na úkoly rakouského dějepisce, jisto je, že jeho spisy svým věcným obsahem i svou vědeckou hodnotou patří k základním dílům o novějších dějinách rakouských a zajišťují Gindelymu ve vývoji rakouského dějepisce místo velmi významné. Pro poznání dějin rakouských v stol. XVI.—XVIII. nikdo, vyjímaje snad jediného Arnetha, nečinil tolik jako Gindely.

Ale i s hlediska *všeobecné historiografie* dlužno Gindelyho počítati k vynikajícím pěstitelům novověké historie v druhé polovině XIX. století. Jeho spisy o dějinách posledního období vlády Rudolfa II. i třicetileté války staly se přes své nedostatky methodické, jak již bylo vytčeno, východiskem a základem pozdějšího badání o dějinách té doby, jemuž v pravém smyslu slova razily dráhu. Leč ani po stránce všeobecné methodické vědecká činnost Gindelyova není bez významu pro vývoj moderního dějepisce, pokud se zabývá dějinami novověkými. Aby tento význam vynikl, je třeba zmíniti se o poměru Gindelyově k muži, který měl v uplynulém století největší vliv na methodu historického studia dějin novověkých, *Leopoldu Rankemu*.

Poznali jsme, že Gindely v počátcích své historické činnosti podléhal vlivu vědeckého směru, který se stavěl k Rankemu zcela nepřátelsky. Byl to katolicko-romantický směr Görresův, který působil na mladého Gindelyho Höflerem. Odtud patrně vyprýštila jeho nechuť k velikému historikovi protestantskému, která se tak ostře obrázila v dotčeném výše úsudku 27letého Gindelyho o universitní přednášce Rankeově vyslechnuté v červenci 1856 v Berlíně, úsudku svrchované nepřívětivé a velmi neuctivé.⁵⁰²) Přes tuto osobní nechuť k Rankemu, která Gindelyho, jak se podobá, ani později docela neopustila, Gindely, který ještě před ukončením svých studií universitních byl počal čísti spisy Rankeovy, stal se časem, podléhaje snad také poněkud vlivu svých mnichovských styků s historiky kruhu Sybelova vyšlými ze školy Rankeovy, ctitelem jeho historického umění. Podívoval se, jak později vyznal, jeho ostrému a sofistickému výkladu, jasnému seskupení fakt i důvodů, soustavnému zařazování každé události. Byl také přesvědčen o velikoleposti Rankeových objevů v cizích archivech i o zásluze, kterou si získal upozorněním na důležitost benátských relací.⁵⁰³)

⁵⁰²) Höflerovi 30. července 1856; srov. výše str. 171.

⁵⁰³) 23. ledna psal G. Helfertovi: »Es ist ein Jahrzehend, dasz ich nach und nach mit den Rankischen Schriften bekannt wurde; damals imponirte mir die scharfe und sophistische Auseinandersetzung, die lichte Gruppierung

Leč toto příznivé smýšlení o Rankeovi změnilo se velmi vážně v jeho neprospěch, když Gindely vlastním studiem archivním, při němž se mu namnoze bylo bráti stopami Rankeovými, odhaloval nedostatky pracovní metody svého velikého předchůdce. Poznav za svého pobytu v Bruselu a v Paříži r. 1860 archivní poklady tam chované, jal se kriticky zkoumati Rankeovy Dějiny papežů a Dějiny francouzské, chtěje vyšetřiti jejich pramenný základ. Dospěl při tom výsledku překvapujícího a pro slaveného mistra historické vědy nejvýš nepříznivého. Shledal — tak píše 23. ledna 1861 Helfertovi —, že jeho francouzské dějiny jsou založeny na studiu úžasně mělkém. Tištěné literatury XVI. a XVII. stol. Ranke vůbec nezná, anebo ji odbývá se vznešenou nonchalancí. Archivy, jichž se dovolává, zná jen velmi povrchně, ačkoli předstírá, jako by je byl propracoval. Z grandiosní kolekce státního archivu španělského v Simancasu, kterou častěji cituje, jistě neviděl ani dvanáct svazků. Do archivu zahraničního ministerstva v Paříži, který pro novověké dějiny francouzské má největší důležitost, před vydáním svých dějin francouzských vůbec ani nevšiml;⁵⁰⁴) teprve v srpnu 1860 pracoval tam asi čtrnáct dní. Zprávy benátských vyslanců, které Ranke v dějinách francouzských stejně jako v dějinách anglických cituje s obzvláštní zálibou jako »pravé arcanum své historické vědy«, nemají ani z daleka takové důležitosti, jakou jim přičítá. Benátský vyslanec může podávati důležité zprávy o povaze a způsobu života jednotlivých osob, ale o vlastních jednáních bývá hůře informován než naše moderní žurnály, jimž by přec nikdo nedal přednost před vlastní diplomatickou korespondencí. Ale Ranke, neznaje archivů anglických a francouzských, snaží se vzbuditi domněni, jako by klíč k nejdůležitějším událostem byl v Benátkách, čímž se prohřešuje proti historické zásadě, že cizímu archivu můžeme dobře rozuměti a jeho užívati, známe-li řádně archiv domácí, v tomto případě francouzský neb anglický. Leč i v Benát-

der Tatsachen und Argumente, die systematische Einreihung jedes Zwischenfalls, und zu wenig mit der Quellenliteratur anderer Völker vertraut, schloss ich mich der allgemeinen Meinung in Deutschland an, Ranke habe in fremden Archiven und namentlich in Italien ganz grosartige Entdeckungen gemacht und er sei es, der insbesondere auf die Wichtigkeit des venetianischen Archivs aufmerksam gemacht.« Jak vysoko v té době G. cenil dějepisec umění Rankeovo, vysvitá z jeho dopisu psaného Helfertovi 2. bř. 1860, kde praví: »Das Urteil über Macaulay teile ich vollständig, denn die blendendste Seite seiner Geschichtsschreibung, welche in Vorführung schlagender Beispiele und Anspielungen besteht, ist gerade sein Fehler, denn in den meisten Fällen sind sie maszlos übertrieben oder von allzugroszer Ferne herbeigeholt. Ich glaube, dasz die künftige Zeit unter den Historikern der Gegenwart entschieden Thiers und Ranke vorziehen wird.«

⁵⁰⁴) O tom psal G. také Höflerovi 13. září 1860, Helfertovi 30. září 1860 a Chlumeckému 1. října 1860.

jich význam pro tento stát, jakož i chápati jejich snahy minulé i přítomné. Po té stránce návrat k ideálům doby Gindelyovy byl by jistě žádoucí.

Ať ostatně jakkoli soudíme o Gindelyových názorech na úkoly rakouského dějepisce, jisto je, že jeho spisy svým věcným obsahem i svou vědeckou hodnotou patří k základním dílům o novějších dějinách rakouských a zajišťují Gindelymu ve vývoji rakouského dějepisce místo velmi významné. Pro poznání dějin rakouských v stol. XVI.—XVIII. nikdo, vyjímaje snad jediného Arnetha, nečinil tolik jako Gindely.

Ale i s hlediska *všeobecné historiografie* dlužno Gindelyho počítati k vynikajícím pěstitelům novověké historie v druhé polovině XIX. století. Jeho spisy o dějinách posledního období vlády Rudolfa II. i třicetileté války staly se přes své nedostatky methodické, jak již bylo vytčeno, východiskem a základem pozdějšího badání o dějinách té doby, jemuž v pravém smyslu slova razily dráhu. Leč ani po stránce všeobecně methodické vědecká činnost Gindelyova není bez významu pro vývoj moderního dějepisce, pokud se zabývá dějinami novověkými. Aby tento význam vynikl, je třeba zmíniti se o poměru Gindelyově k muži, který měl v uplynulém století největší vliv na metodu historického studia dějin novověkých, *Leopoldu Rankemu*.

Poznali jsme, že Gindely v počátcích své historické činnosti podléhal vlivu vědeckého směru, který se stavěl k Rankemu zcela nepřátelsky. Byl to katolicko-romantický směr Görresův, který působil na mladého Gindelyho Höflerem. Odtud patrně vyprýštila jeho nechuť k velikému historikovi protestantskému, která se tak ostře obrátí v dotčeném výše úsudku 27letého Gindelyho o universitní přednášce Rankeově vyslechnuté v červenci 1856 v Berlíně, úsudku svrchované nepřívětivé a velmi neuctivé.⁵⁰²⁾ Přes tuto osobní nechuť k Rankemu, která Gindelyho, jak se podobá, ani později docela neopustila, Gindely, který ještě před ukončením svých studií universitních byl počal čísti spisy Rankeovy, stal se časem, podléhaje snad také poněkud vlivu svých mnichovských styků s historiky kruhu Sybelova vyšlými ze školy Rankeovy, ctitelem jeho historického umění. Podívoval se, jak později vyznal, jeho ostrému a sofistickému výkladu, jasnému seskupení fakt i důvodů, soustavnému zařazování každé události. Byl také přesvědčen o velkoleposti Rankeových objevů v cizích archivech i o zásluze, kterou si získal upozorněním na důležitost benátských relací.⁵⁰³⁾

⁵⁰²⁾ Höflerovi 30. července 1856; srov. výše str. 171.

⁵⁰³⁾ 23. ledna psal G. Helfertovi: »Es ist ein Jahrzehend, das ich nach und nach mit den Rankischen Schriften bekannt wurde; damals imponirte mir die scharfe und sophistische Auseinandersetzung, die lichte Gruppierung

Leč toto příznivé smýšlení o Rankeovi změnilo se velmi vážně v jeho neprospěch, když Gindely vlastním studiem archivním, při němž se mu namnoze bylo bráti stopami Rankeovými, odhaloval nedostatky pracovní metody svého velikého předchůdce. Poznáv za svého pobytu v Bruselu a v Paříži r. 1860 archivní poklady tam chované, jal se kriticky zkoumati Rankeovy Dějiny papežů a Dějiny francouzské, chtěje vyšetřiti jejich pramenný základ. Dospěl při tom výsledku překvapujícího a pro slaveného mistra historické vědy nejvýš nepříznivého. Shledal — tak píše 23. ledna 1861 Helfertovi —, že jeho francouzské dějiny jsou založeny na studiu úžasně mělkém. Tištěné literatury XVI. a XVII. stol. Ranke vůbec nezná, anebo ji odbývá se vznešenou nonchalancí. Archivy, jichž se dovolává, zná jen velmi povrchně, ačkoli předstírá, jako by je byl propracoval. Z grandiosní kolekce státního archivu španělského v Simancasu, kterou častěji cituje, jistě neviděl ani dvanáct svazků. Do archivu zahraničního ministerstva v Paříži, který pro novověké dějiny francouzské má největší důležitost, před vydáním svých dějin francouzských vůbec ani nevšiml,⁵⁰⁴⁾ teprve v srpnu 1860 pracoval tam asi čtrnáct dní. Zprávy benátských vyslanců, které Ranke v dějinách francouzských stejně jako v dějinách anglických cituje s obzvláštní zálibou jako »pravé arcanum své historické vědy«, nemají ani z daleka takové důležitosti, jakou jim přičítá. Benátský vyslanec může podávati důležité zprávy o povaze a způsobu života jednotlivých osob, ale o vlastních jednáních bývá hůře informován než naše moderní žurnály, jimž by přec nikdo nedal přednost před vlastní diplomatickou korespondencí. Ale Ranke, neznaje archivů anglických a francouzských, snaží se vzbuditi domněni, jako by klíč k nejdůležitějším událostem byl v Benátkách, čímž se prohřešuje proti historické zásadě, že cizímu archivu můžeme dobře rozuměti a jeho užívati, známe-li řádně archiv domácí, v tomto případě francouzský neb anglický. Leč i v Benát-

der Tatsachen und Argumente, die systematische Einreihung jedes Zwischenfalls, und zu wenig mit der Quellenliteratur anderer Völker vertraut, schloss ich mich der allgemeinen Meinung in Deutschland an, Ranke habe in fremden Archiven und namentlich in Italien ganz groszartige Entdeckungen gemacht und er sei es, der insbesondere auf die Wichtigkeit des venetianischen Archivs aufmerksam gemacht.« Jak vysoko v té době G. cenil dějepiscké umění Rankeovo, vysvítá z jeho dopisu psaného Helfertovi 2. bř. 1860, kde praví: »Das Urteil über Macaulay teile ich vollständig, denn die blendendste Seite seiner Geschichtschreibung, welche in Vorführung schlagender Beispiele und Anspielungen besteht, ist gerade sein Fehler, denn in den meisten Fällen sind sie maszlos übertrieben oder von allzugroszer Ferne herbeigeholt. Ich glaube, dasz die künftige Zeit unter den Historikern der Gegenwart entschieden Thiers und Ranke vorziehen wird.«

⁵⁰⁴⁾ O tom psal G. také Höflerovi 13. září 1860, Helfertovi 30. září 1860 a Chlumeckému 1. října 1860.

kách se Ranke zdržel jen několik neděl, takže badání nemohl ani řádně začít.

Je pochopitelné, že také o ceně díla založeného na tak nedostatečném studiu Gindely nesoudil příznivě. »Er bringt keine neuen Thatsachen vor, sondern er rasonirt nur in seiner Weise über die französische Geschichte«; v ta slova shrnul svůj soud o Rankeových Dějinách francouzských v dopise psaném Höflerovi z Paříže 13. září 1860. A o něco později, 23. ledna 1861, psal podobně ze Simancasu Helfertovi: »Seine französische Geschichte und seine Geschichte der Päpste gehen nirgends über die in Frankreich und Italien bekannte historische Literatur hinaus, seine archivalischen Citate sind planlos zusammengeklautetes Brocken um den Schein zu verbreiten, als seien sie das Resultat systematischen Studiums. Sein oberflächliches Hinausgehen über die Ereignisse und sein nach allen Seiten hinbiegsames Urtheil sind eine Folge seiner höchst ungenügenden Bekanntschaft mit dem Gegenstand, derentwegen er sich genöthigt sieht, vorsichtig aufzutreten, um sich nicht arge Blößen zu geben . . .« A ještě ostřeji vyjádřil Gindely svůj úsudek o Rankem v dopise, který touž dobou (27. ledna 1861) psal Palackému: »Ranke nikdy v žádném archivu nepracoval, leč v každém asi týden přebýval, několik rukopisů nahlédl a s velikou nestydatostí rukopisy uvádí a upotřebuje, takovou ale nejasností, že patrně, že jim nerozumí. Tím nikoli upřítí nechci jeho znamenité nadání, jen tolik tvrdím, že jemu naskrze historické svědomí schází. Neb člověk ten nesvědomitý jest, který o věcech soudí, o kterých se dostatečně nepoučil . . .«

Netřeba tu vykládati, kolik nespravedlivosti a ukvapenosti je v tomto úsudku mladého temperamentního historika, opojeného vlastními objevy archivními. Gindely sám později nepochybně uznával, že Ranke znamená přece mnohem více, než byl ochoten připustiti ve svých třiceti letech. Podáváje r. 1881 vědecké veřejnosti nástin své dosavadní činnosti, přiznával, že Ranke, jemuž dává čestný název »der berühmte Altmeister in der Geschichtschreibung«, byl mu při spisování jeho díla o dějinách 30leté války vzorem aspoň v tom, že se snažil zachovati si soud nezkalený předsudky, jaký osvědčil Ranke ve svých dějinách francouzských a anglických.⁵⁰⁵) A možno se domnívati, že se Gindely zatím naučil ceniti i jiné přednosti spisů Rankeových, z nichž některé již ve svých mladých letech byl dobře postihl. Je však pozoruhodné a pro posouzení Gindelyova poměru k Rankemu po stránce methodické nemálo důležité, že Gindely již před půlstoletím tak bystře postřehl slabosti a nedostatky Rankeovy methody pracovní, jež si historická kritika německá uvědomila většinou te-

⁵⁰⁵) Von Archiven (Arch. Zeitschr. VI., 1881), str. 265 a 269.

prve mnohem později.⁵⁰⁶) Poznání, k němuž Gindely již r. 1860 dospěl, o nedostatečnosti pramenného základu historických spisů Rankeových, o nesoustavnosti a neúplnosti archivního výzkumu, o němž se opírají, o jednostranném užívání benátských relací a nemírném přeceňování jejich významu srovnává se úplně s názorem moderní historické kritiky.⁵⁰⁷) Také zásadu, že pro dějiny každého státu největší důležitost má důkladný výzkum jeho domácího archivu, již Gindely potíral pracovní methodu Rankeovu, dlužno uznati za správnou. Jest však otázka, zda se Gindely ve svých vlastních pracích uvaroval nedostatků, jež vytýkal Rankemu a zda se řídil zásadami, kterými jej potíral, zda pracovní methoda Gindelyova znamená v něčem pokrok proti methodě Rankeově. Myslím, že na tuto otázku možno odpověděti kladně.

Náleží-li Rankemu zásluha, že od pramenů vypravovacích, totiž starších spisů historických, z nichž před tím skoro výhradně bývala čerpána znalost minulých dějů, obrátil se ke zprávám současných pozorovatelů, jmenovitě k relacím benátských vyslanců, z nichž možno vytvořiti mnohem živější a podrobnější obraz zašlých událostí, poměrův i osob, byl v tom pozdějším dějepiscectvím překonan tím, že relace pozorovatelů sice současných, ale v státních akcích nezúčastněných a o nich zhusta nedostatečně informovaných, nahrazeny prameny ještě bezprostřednějšími, korespondencí osob a úřadů, jež byly samy významnými činiteli ve vývoji dějinných událostí, a úředními akty všeho způsobu. K těm, kdo se přičinili o toto překonání methody Rankeovy, možno zajisté plným právem počítati také Gindelyho. Byl nejen z prvních, kdo správně postřehli její nedostatky, nýbrž hned sám se snažil dáti svým spisům po té stránce lepší základ methodický. I Gindely užíval diplomatických relací jako svého hlavního pramene,

⁵⁰⁶) V listě k Helfertovi z 23. ledna 1861 G. sám o tom píše: »In Deutschland hat man diese Vorwürfe bisher nicht gegen Ranke erhoben, ich werde nicht säumen, seiner Zeit sie bezüglich der Geschichte Frankreichs und der Päpste geltend zu machen. In England hat der erste im vorigen Jahr erschienene Band der englischen Geschichte vollständige Verurteilung in den Journalen gefunden und diesmal hat sich selbst in Deutschland die Opposition erhoben. Die Grenzboten dieses Jahres enthalten eine vernichtende Kritik der Rankischen Arbeit von einem gewissen Dr. Bergenroth, der seit vielen Jahren sich mit englischer Geschichte befasst, die bedeutendsten europäischen Archive durchgereist ist und gegenwärtig sich in Simancas der Forschung wegen aufhält. Die Wiener Zeitung hat im vorigen Jahre eine Recension der englischen Geschichte gebracht, welche dieses Werk als das non plus ultra dessen, was die Geschichtschreibung bisher geleistet, hinstellt. Es ist interessant daraus zu ersehen, wie bestimmend Ranke's groszes Talent und sein gewonnenes Ansehen auf die allgemeine Meinung einzuwirken im Stande ist; ich weisz dies selbst nach mir zu beurteilen.« Srov. též polemickou poznámku proti Rankemu v I. díle Rudolfa II. str. 163.

⁵⁰⁷) Srov. na př. E. Fuetter, Geschichte der neueren Historiographie (1911), str. 478—482.

ale postihnou správně, že mají nestejnou hodnotu podle poměru jejich pisatelů k událostem, o nichž vypravují,⁵⁰⁸) opíral se o relace vyslanců, kteří nebyli pouhými pozorovateli, nýbrž zároveň také jako zástupcové svých pánů přímými účastníky státních jednání — jako na př. vyslancové králů španělských —, vedle toho však užíval rozsáhlou měrou i jiné diplomatické korespondence a podle povahy předmětu také úředních akt, která se mu někdy, na př. v Dějinách protireformace, dokonce stala pramenem hlavním.

Nejvíce však po mém soudu Gindely přispěl k methodickému pokroku historického badání o dějinách novověkých tím, že pochopil a skutkem v život uváděl důležitou zásadu, že při studiu novověkých dějin politických nestačí užívatí kterékoli nahodile vybrané skupiny pramenů, na př. relací vyslanců jednoho dvora nebo písemností jediné ze stran zúčastněných v státních akcích, o něž jde, nýbrž že je třeba přihlížeti, pokud možno, ke zprávám a písemnostem všech stran, jinými slovy, že je třeba, aby historik píšící o politických dějinách novověkých nepřestával na vyčerpání archivů, jež jsou mu právě přístupny, nýbrž se opíral o soustavný výzkum všech archivů skrývajících v sobě písemnou pozůstalost kteréhokoli z činitelů, kteří významněji zasahovali do vývoje dějinného. V takovémto soustavném vyhledávání pramenného materiálu osvědčil Gindely nesporně podivuhodný důmysl a vytrvalost. V tom se mu, myslím, nemůže rovnati žádný ze starších historiků, kteří se zabývali dějinami novověkými, a málokterý z historiků pozdějších. Tím také Gindely asi nejvíce přispěl k rozvoji moderního badání o politických dějinách nové doby.⁵⁰⁹)

Pokoušíme-li se vyšetřiti, jak Gindely dospěl k poznání této zásady a k jejímu praktickému užívání, jeho vlastní přiznání, zdá se, přichází nám vstříc. V dopise, jež psal Gindely Palackému z Paříže 26. listopadu 1860, čteme: »Při sepisování Vaší historie nešetřil jste Vašnosti ani času, ani cest a byl byste zajisté do Ameriky cestoval, kdyby se tam byly které prameny nacházely. Myslím, že jsem sobě příklad ten k srdci vzal, necítím žádného pokoje, pokud o nějakém archivu ještě nevyzpytovaném vím . . .«⁵¹⁰) Podle toho mohli bychom souditi, že přesvědčení o potřebě soustavného archivního výzkumu bylo v Gindelym vzbuzeno příkladem Palackého, že Gindely prostě způsob vědeckého badání, jehož užíval Palacký při své práci o českých

⁵⁰⁸) V listě z 23. ledna 1861 psal Helfertovi: »Ich werde auch nach Venedig gehen und erwarte dort recht hübsche Sachen zu finden, aber unmöglich kann ich dort das finden, was nur in den Kanzleien von Wien, Paris oder Madrid zu suchen ist.«

⁵⁰⁹) Sr., co bylo řečeno výše na str. 233 při rozboru Dějin 30l. války.

⁵¹⁰) Podobně psal G. Palackému 29. kv. 1861 z Mnichova po skončení své veliké cesty: »Z mých oustních podání a poněkud nahlédnutím nesmírného množství mých výpisků posoudíte, jestliže jsem příklad, který Vy jste historickým badáním podal, v paměti měl.«

dějinách ve středověku, přenesl na práce z dějin novověkých. Ačkoli je možno, že vzor Palackého působil takto na Gindelyho, přece myslím, že k naznačenému způsobu práce Gindely byl přiveden jednak vlastním takřka vrozeným pudem badatelským, hlavně však zkušenostmi získávanými postupně archivním studiem, které mu bylo umožněno porozuměním a podporou tehdejší vyučovací správy.

V té věci zvláště Gindelyův dlouhý pobyt v Mnichově v zimě r. 1858—9 měl proň veliký význam. Podle vlastního přiznání odjížděl do Mnichova s úmyslem studovati toliko určitou skupinu pramenů — anhaltskou kancelář — a teprve studium tamních archivů ukázalo mu cestu k dalšímu mnohem všestrannějšímu a rozsáhlejšímu badání archivnímu.⁵¹¹) Tu dospěl k poznání, že všechny dosavadní spisy o třicetileté válce nevyhovují požadavku historické pravdy, poněvadž jsou založeny většinou jen na pramenech jediného archivu, a to archivu, který se významem nerovná mnichovskému. Aby se sám uvaroval této chyby, rozhodl se již v Mnichově rozšířiti své badání na všechny hlavní archivy evropské.⁵¹²) Odtud již další postup práce se podával takřka sám sebou a poznáváním nových archivů přirozeně se v Gindelym utvrzovalo přesvědčení o důležitosti takového soustavného výzkumu.⁵¹³)

Zjednal-li si Gindely takto o methodický pokrok moderní historiografie zásluhu, na kterou se, myslím, neprávem zapomínává, v jiných oborech historické metody takový význam nelze mu přiznati, naopak Gindely tu byl namnoze značně vzdálen toho stupně dokonalosti, jehož se věda historická dopracovala již před ním. Kdybychom chtěli užití školské terminologie, mohli bychom říci, že v oboru historické heuristiky Gindely razil vědeckému badání o dějinách novověkých nové dráhy, ale v oboru historické kritiky nestál na výši před ním od jiných dosažené. Na tuto slabou stránku historického díla Gindelyova bylo již výše dostatečně upozorněno, takže není potřebí šířiti se tu o ní. Také netřeba již vykládati, že Gindely, ačkoli patří k historikům, kteří uměli psáti dobře, slohem jasným, plynulým a příjemně čitelným, nemůže býti srovnáván s velikými mistry histori-

⁵¹¹) Srov., jak sám líčí postup svých prací v přednášce, kterou měl v učené společnosti 18. července; viz výše str. 182 sl.

⁵¹²) Viz výše str. 184 pozn. 99 uvedený citát z listu psaného Helfertovi 30. bř. 1859; srov. list k Palackému z 3. ún. 1859, a stat Von Archiven str. 261 a 266.

⁵¹³) Podává 30. září 1860 Helfertovi zprávu o nálezů listů Feuquiereových, psal G.: »Was mich bei meinem so über die Massen wichtigen Fund am meisten freut, ist, dasz ich so ganz ohne jede besondere Anstrengung dazu gekommen bin. Indem ich meine Forschungen systematisch von Archiv zu Archiv ausdehnte, schloz ich jede Zufälligkeit von den Resultaten derselben aus und gelange dahin jede Frage des 30j. Krieges, welche überhaupt durch die Archive gelöst werden kann, zu lösen.«

ckého stylu, jako byl Leopold Ranke a náš Palacký. K tomu se Gindelymu nedostávalo jejich uměleckého citu i myšlenkové hloubky. Jen některé rysy k charakteristice historické individuality Gindelyovy pokusím se ještě vytknouti.

Z Gindelyova životopisu víme, že se studiu historickému oddal teprve po některém kolísání. Je však jisto, že k němu přilnul celou duší. Svědčí o tom nejen podivuhodná intenzita jeho historických studií na počátku jeho vědecké dráhy, nýbrž i projevy pravého historického nadšení, s nimiž se potkáváme v korespondenci z jeho mladých let. Tak v dopise psaném Palackému z Mnichova 20. května 1859 Gindely ke zprávě o vypsání historických otázek akademií vídeňskou připojuje poznámku: »Nevím, zdali skutečný historik nějakou práci za odměnu nebo na vyzvání podnikne; každá práce věru historická musí vycházet z jakéhosi vnitřního pudu.« Ze Gindely byl k práci historické hnán skutečně takovýmto »vnitřním pudem«, dokazuje jak zápal, s jakým se vrhal do únavného studia archivního, tak dojemná radost z objevů při tom činěných. Oznamuje Palackému (listem z 1. prosince 1858), že našel v archivu mnichovském hledaný archiv zimního krále, Gindely dodává: »Nevím sobě kolikráte radostí co počítí, když nejvzácnější listy a poznamenání z doby od r. 1618—1620 čtu a spisuji. Jest mi skutečně teskně, neb nevidím žádného okolo sebe, jemuž bych to neb jiné ukázal a při kterém bych předpokládati mohl, že jen částečně důležitost těch věcí nyní tak v cizině ukrytých pochopuje. Nechci-li tedy za blázna držán býti, musím bez ohledu na okolí sám čísti, sám psátí, sám se diviti a sám se radovati.«⁵¹⁴) Podobně o dvě léta později, popisuje Helfertovi z Paříže (6. září 1860) své nálezy učiněné v Bernburce a Haagu, takto líčí svou radost z nich: »Ich kann nicht die Freude beschreiben, welche ich empfand, als ich so den Kreis meiner Forschung mit einer mathematischen Genauigkeit abschloß und so das einzig richtige Verständnis in die Bewegungen des 17. Jh. gewann . . .«⁵¹⁵) A brzy potom (23. ledna 1861) psal Helfertovi ze Simancasu: »Wenn ich jetzt übersehe, was ich alles schon gesammelt, wovon die eine Hälfte ganz neu, die andere Hälfte das Bekannte in einer ganz andern Weise auffassen lehrt, so werde ich oft trunken vor Freude.« A podobně jako tyto nelíčené projevy radosti z poznávání temných dosud stránek minulosti svědčí o živosti historického citění Gindelyova také

⁵¹⁴) Také Chlumeckému psal G. téhož dne, že se probíral »mit wahrer Wohllust« korespondenci zimního krále; viz výše str. 183.

⁵¹⁵) V témž listě G. pokračuje: »Ich habe in der Geschichte des 17. Jahrh. keine neuen Schlachten entdeckt, keine unbekanntenen Thronumwälzungen aufgespürt, aber es kommt mir vor, dasz das innere Leben jener Zeit bisher wie mit einem Schleier verdeckt war, der hie und da wohl gelüftet, doch noch nicht zerrissen worden ist.«

jeho přiznání, jež nacházíme v dopise psaném Palackému z Vídně 17. listopadu 1859. »Zaměstnává mne,« píše tam, »práce dnem i nocí, neb hojnost detailu již sepsaného představuje mně každou osobu tak živě před oči, že se nezřídka stává, že dnes o Maximilianovi Bavorském, zítra o Thurnu neb o Budovci sen mám.«

Dovedl-li se takto Gindely celou duší vžívati do dob dávno zálých, nepatřil přec k historikům, jimž stačí prosté poznávání věcí minulých, kteří chtějí toliko věděti, »wie es eigentlich gewesen«. Naopak Gindely zvláště v mladších letech, jsa proniknut přesvědčením o velikém významu historie pro přítomnost, neustával hledati souvislost mezi snahami minulosti a doby přítomné a význam dávných událostí oceňoval s hlediska přítomnosti, jejich potřeb a cílů. Vysvitá to dosti jasně již z toho, co bylo vyloženo o Gindelyově nazírání na dějiny české a rakouské. Ale také jeho dopisy podávají hojně toho doklady. Tak v dopise psaném Palackému 22. prosince 1859 úvaha o příznivých následcích, jež mohlo míti pro všechn potomní vývoj státu rakouského uskutečnění konfедераčních snah stavovských z počátku XVII. stol., je mu podnětem k tomuto projevu: »Avšak s osudem nelze bojovati, tudy vše převráceno a zmícháno, že nyní téměř ani stezky z labyrintu našich poměrů nevede. Mohu směle říci, že sotva mnozí více o osudech našich přemítají jako já; má práce se právě té doby týká, z které nynější postavení všech věcí jako z pramenu vychází a denně každou chvilku, kterou od prací spočívám, přemítám, jak by ta neb jiná věc zřízena býti měla a poněvadž všecko přemítání k žádnému činu nevede, upadám takřka do melancholie. Víím dobře, že čest mého jména závisí od toho, jak svému úkolu zadost učiním, a že historikova úloha ne v učenosti, nýbrž v pravdě spočívá . . .«⁵¹⁶)

Zvláště za jednání o redaktorství Vaterlandu na začátku r. 1860 Gindely mnoho uvažoval o poměru mezi vědeckým studiem minulosti a praktickou činností politickou. Zdálo-li se mu zprvu, že by se redaktorství politického žurnálu mohlo státi výbornou školou pro jeho činnost dějepisickou, posléze ustálil se v názoru, že jasného vědomí o politických potřebách přítomnosti lze se dopracovati spíše činností

⁵¹⁶) Podobně psal již 9. ún. 1859 Chlumeckému: »Weil die Zeiten, die dem 30j. Kriege vorangingen, so sehr ähnlich den gegenwärtigen sind, und weil es sich damals wie jetzt um die Zerstückelung der Monarchie handelte, so betrachte ich mit der regsten Aufmerksamkeit die moderne Entwicklung und suche mir über den Weg klar zu werden, auf dem Oesterreich eine Zukunft hat, denn dasz die letzten 200 Jahre nicht planmässig vorgegangen wurde, kann man sich nicht verhehlen . . .« A o dvě léta později, 6. ún. 1861, psal témuž příteli, že je sotva někdo v Rakousku, »der in so hohem Grade durch die gegenwärtigen Zeitverhältnisse ideal aufgeregt werden könnte«, jako oni dva, poněvadž doba, již se zabývají, tak těsně souvisí s přítomností. Srov. výše str. 322 pozn. 499. citát z dopisu psaného Helfertovi 6. září 1860.

historickou než žurnalistickou.⁵¹⁷⁾ Ovšem ani potom nepřestával pokládati za nezbytnou podmínku pro zdárný výsledek svých historických studií o století XVII. jasné stanovisko k současným otázkám politickým. Vykládá Helfertovi zásady, jimiž se chtěl řídit při svých pracích, aby přispěl k vytvoření »národního« dějepisectví rakouského, shledával nesnáz tohoto úkolu, jak jsme viděli, také v tom, že nebylo tehdy veliké strany politické, jejíž program by mohl být historikovi vodítkem při práci. Při tom vyslovil přesvědčení, že historikovi je třeba, aby se opíral o jasné a zrale uvážené vědomí jistého množství, nechce-li se vydávat v nebezpečí, že zbloudí, stavě se ve svém díle na stanovisko, jehož nikdo s ním nesdílí. »Der Historiker,« psal tehdy (18. července 1860) Helfertovi, »darf nicht planlos herum-schweiften, sondern nur in einer bestimmten und von den tausend Inkonsequenzen des täglichen Lebens freien Art ausdrücken, was das richtige Instinkt und die bessere Überzeugung aller oder eines Theiles seiner Zeitgenossen ist, und seine Wirksamkeit besteht dann, wenn ich nicht irre, darin, daß er seinen Freunden in einem fest formulirten Glaubensbekenntnis zurückgibt, was er aus ihrer Überzeugung und aus seiner geläuterten Einsicht als einzelne Glaubensartikel entnommen hat . . .«

Stejně mocné přesvědčení o potřebě těsného styku historikova se snahami přítomnosti obráží se ve slovech, jimiž Gindely vyjadřoval Palackému svůj odpor proti Rankeovu podle jeho domnění povrchnímu, ano nesevdomitému universalismu. »Pevně se ukořenil ve mně ten náhled,« psal ze Simancasu 27. ledna 1861, »že v historii není možno něco dokonalého dokázati, leč když koncentruje historik všecku svou pozornost na jeden a jediný národ neb stát, který s tím národem se stýká, a kdo se na něco více odváží, může se státi velmi učeným mužem, ale nikdy historikem. Historik a básník mají obmezený a ouzce vyřčený kruh činnosti. Básník na národ svůj odkázán

⁵¹⁷⁾ 2. bř. 1860 psal Helfertovi: »Wenn ich schon rücksichtlich der wissenschaftlichen Seite keinen Zweifel über den zu fassenden Entschluß habe, so wird dieser nur um so mehr durch die Betrachtung gestärkt, dasz ich mich zu frühzeitig ins politische Getriebe einmischen würde. Ich gestehe offen, dasz ich gut zu wissen glaube, was die Parteien in Oesterreich wollen, aber darüber nicht ganz klar bin, was wohl denselben am besten frommen würde. Bei einer solchen innern Unsicherheit, über die ich nicht im Stande bin leichtsinnig mich hinüberzusetzen und die gerade das Resultat meiner Studien ist, würde ich in vielen wichtigen Fragen, die sich zur Entscheidung darbieten, kaum hoffen können, bestimmend aufzutreten, sondern dürfte eher erwarten zu viel von andern bestimmt mich entscheiden zu müssen. Auch genügt es für einen Journalisten bei uns nicht mehr, ein guter Oesterreicher zu sein, man musz mit einer Art wilder und rücksichtsloser Energie den Gegner niederschlagen und hiezu ist nötig, dasz man mit sich bereits völlig im Reinen sei. Der Weg hiezu sind aber wohl gewisz eher historische als journalistische Studien.«

jest, a historik jen život toho národu aneb státu vyobrazit může, ku kterému od mládí náležel, jehož osudy dělil a jehožto naděje dělil.«

Přistupuje takto ke studiu dějin s přesvědčením o jejich těsné souvislosti s přítomností a se snahou sloužiti svou vědeckou prací politickým cílům své doby, Gindely vydával se v nebezpečí, že by mohl být sveden k tendenčnímu upravování historických faktů, k zastírání nepříjemných pravd. Od tohoto nebezpečí byl však uchráněn mocně vyvinutým citem pro pravdu. Psal-li Palackému, že »historikova úloha ne v učenosti, nýbrž v pravdě spočívá,«⁵¹⁸⁾ nebo jindy, že »v historických badáních ani sympathie ani antipathie pravdu neučí, nýbrž jediné authentická akta,«⁵¹⁹⁾ ujišťoval-li svého příznivce, že všechna jeho snaha i ctižádost směřuje k tomu, aby se mohlo říci o jeho pracích, že »nevývratným způsobem historickou pravdu podávají,«⁵²⁰⁾ nebo konečně prohlašoval-li v předmluvě spisu o Rudolfovi II., že cílem historikovým musí být »die rückhaltsloseste Wahrheit«, vyslovoval tím jistě své hluboké a pevné přesvědčení, jímž se opravdu také řídil ve všech svých pracích historických.⁵²¹⁾

Jak Gindely pohlížel na jednotlivé významné otázky dějinné, poznali jsme již dostatečně. Viděli jsme, že k událostem a osobám historickým nezaujímá stanovisko pouhého pozorovatele, nýbrž zpravidla také zřetelně projevuje svůj názor na ně i svůj soud o nich. Hledáme-li však v jeho spisech hlubší filosofický základ těchto názorů a soudů, kořist není valná. Gindely, který tak mnoho a živě přemýšlel o otázkách praktického významu pro současný život, nebyl přítelem úvah ryze theoretických. Toliko v úvodní kapitole čtvrtého svazku jeho Dějin třicetileté války najdeme větší úvahu toho způsobu, která nám prozrazuje kus dějinné filosofie Gindelyovy. Gindely tu uvažuje o otázce, byla-li třicetiletá válka válkou náboženskou či politickou. Ukazuje, že ve válce té opravdu šlo o náboženství, ale »zápas náboženský provázen byl neustále bojem o statky, čímž poskytováno potřebné palivo k dalšímu požáru«, že »protivy náboženské bývaly často sice vítanou záminkou k započetí nepřátelství, ale nikoli dostatečnou příčinou«, že vlastní příčiny války měly původ v zájmech osobních. K této charakteristice třicetileté války, jejíž správnost snaží se dokázati tak, že vysvětluje, namnoze v rozporu s obsahem vlastního svého spisu,⁵²²⁾ jednání všech činitelů ve válce zúčastněných pohnutkami sobeckými, snahou po moci a statcích,⁵²³⁾ Gin-

⁵¹⁸⁾ Palackému 22. pros. 1859.

⁵¹⁹⁾ Témuž 26. list. 1860.

⁵²⁰⁾ Témuž 29. kv. 1861.

⁵²¹⁾ Srov. výše str. 241, 323 a j.; viz též jeho rozhorlený soud o vydavatelské činnosti Mignetově citovaný výše 187.

⁵²²⁾ Srov. výše str. 310.

⁵²³⁾ Zárodek tohoto názoru na podstatu třicetileté války najdeme již v Gindelyově rozpravě o Komenském z r. 1855, kde čteme (str. 517): »Wenn

děly připojuje všeobecnou úvahu o základních pohnutkách dějinného života, ano všeho lidského konání. Za takového pohnutky prohlašuje péči o zachování sebe a přání, abychom život svůj zlepšili. »Péče o zachování je nám naléhavou nutností a přání, abychom život svůj zlepšili, ať jsme toho sobě vědomi nebo ne, má vliv na veškeré naše jednání, ať již hájíme své víry nebo své řeči, nebo své svobody nebo svého tržště, z přání tohoto plodí se nejskvělejší naše výkony a v něm vznik svůj má naše nejhoroucnější ctizádost.« Tak všechny veliké zápasy náboženské, národnostní a politické mají vedle stránky ideální i stránku hmotnou, neboť jako útisk náboženský v XVII. stol. ohrožoval existenci jednotlivců, tak ji ohrožuje útisk národní a politický. »Kdo se tedy brání proti utlačování politickému a národnímu, hájí jen denního svého chleba.« Podle toho byly by dějiny vlastně jen bojem o život, nebo lépe bojem o denní chléb.

Není třeba vykládati, že tato dějinná filosofie Gindelyova je pouhý ohlas známých teorií materialistických, které v těch letech již také na vědu historickou mocně působily.⁵²⁴⁾ Neshody, které jsou ve výkladu a pojetí některých základních otázek z dějin 30leté války mezi úvahou, již Gindely hlásá tuto filosofii, a mezi jeho vlastními spisy staršími i pozdějšími, ukazují, že tato dějinná filosofie Gindelyova není zcela věrným výrazem jeho ustáleného názoru na život a dějiny, získaného vlastní zkušeností a úsilnou činností duševní, nýbrž spíše projevem cizích myšlenek, jejichž vlivu Gindely podlehl. Nevyplývá tato filosofie nutně z jeho historického díla, toto dílo není jí prolínáno, ona je do něho uměle vnesena zvenčí. Není ovšem pochyby, že myšlenky hlásané v úvodní kapitole ke čtvrtému svazku Dějin 30leté války hověly osobnímu sklonu Gindelyovu, jeho střízlivému pojmání životních i dějinných otázek, jeho praktickému smyslu, který se v jeho spisech i v životě jevil zvláštním porozuměním pro otázky finanční, i jeho nepopíratelné náklonnosti k nepříznivému smýšlení o historických osobnostech, kterou lze postřehnouti v jeho názoru jak na vůdce českého povstání, tak na jejich odpůrce,

je dem 30j. Kriege ein ideales Moment zu Grunde lag, so war dies am Ende desselben längst verschwunden, ein Kampf der gemeinsten Interessen machte sich geltend.« Myslím, že těmito stručnými slovy povaha 30leté války vystižena správněji než pozdější obšírnou úvahou z r. 1880. Ostatně G. na konci této úvahy v částečném rozporu s dřívějším výkladem formuluje svůj názor podobně jako r. 1855: »Války počínají z tisícerych příčin [tedy patrně ne pouze egoistických], ale jakmile počaly, příčiny tyto ustupují do pozadí a na jich místo nastupuje otázka o ukojení ctizádosti a ziskuchtivosti a válce čas vyměřuje.«

⁵²⁴⁾ R. 1883 uznal J. Kalousek za vhodné vystoupiti proti materialistickému pojmání dějin, jehož hlavním představitelem mu byl Hellwald; viz jeho rozpravu Historie a materialismus v Čas. Česk. Musea 1883.

a také v jeho pojetí osobnosti Valdštejnovy.⁵²⁵⁾ Přes to však bylo by, myslím, nesprávné přičítati této úvaze zvláštní význam pro poznání Gindelyova dějinného názoru.

Na konec hodilo by se pověděti několik slov o škole Gindelyově. Ale dlužno vyznati, že Gindely vlastně školy nezanechal, ač, jak víme, usiloval o její založení. Svým příkladem, svými spisy a někdy i osobním přispěním působil ovšem na činnost nejednoho historika. Zvláště arci ti, kdo za jeho správy pracovali v archivu zemském, přijímali od něho mnohé podněty k vlastní práci. Tak možno postřehnouti vliv Gindelyův v prvních pracích Ferd. Tadrý, který však záhy obrátil se k oboru historické práce úplně odlišnému od činnosti Gindelyovy,⁵²⁶⁾ dále v celé historické činnosti skromného a oddaného pomocníka Gindelyova J. Pažouta, jemuž však chyběla všechna tvořivá síla,⁵²⁷⁾ a posléze ve valné části rozsáhlého historického díla Gindelyova nástupce ve správě zemského archivu Frant. Dvorského, který se však nikdy nevypracoval z vědeckého dilettantismu.⁵²⁸⁾ Také jiní historikové čeští a nepochybně i cizí byli zasazeni vlivem Gindelyovým, u žádného však vliv ten, pokud možno pozorovati, neměl význam rozhodující. Dílo Gindelyovo přes to, jak bylo vyloženo, mocně působilo jak věcně tak myšlenkově na pozdější dějepisce, zvláště české. A stále ještě historické badání, vracejíc se k jeho tematům, kráčí jeho stopami a učí se od něho.

⁵²⁵⁾ V Gindelyových spisech historických, zvláště pozdějších, nenajdeme téměř postav ideálních. V Dějinách Bratří G. ještě horoval pro některé muže, o nichž psal, tak pro Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, br. Lukáše, Blahoslava a j., a to prý ještě, jak podle svědectví Boženy Němcové sám přiznával, »musel se tuze moderýrovat, aby v nadšení pro ty karaktery více nepsal, než by radno bylo«. (Viz list Boženy Němcové z 16. února 1857 psaný jejímu muži a otištěný V. Vávrou ve sbírce Z rodinné korespondence Boženy Němcové str. 220.) O Komenském v práci jemu věnované z r. 1854 mluví s úctou a nadšením, a naopak v stati »Martinic und Slavata« velmi příznivě soudí o Martinicovi, kdežto o Slavatovi má pochybnosti. Ve spise o Rudolfovi je mu ještě Žerotín příkladem velkého státníka, v čemž se projevuje vliv Chlumeckého. Později jeho soud o Žerotínovi se změnil velmi značně v jeho neprospěch, jak patrně z Dějin č. povstání, a rovněž o Slavatovi na konec nesměšlel příznivě, jak ukazuje jeho posmrtný spis o proti-reformaci.

⁵²⁶⁾ Srov. nekrolog Tadrův v Česk. čas. hist. XVI. (1910), str. 254—6.

⁵²⁷⁾ Srov. nekrolog Pažoutův v Česk. čas. hist. XVII. (1911), str. 262.

⁵²⁸⁾ Viz obšírnou pohřební vzpomínku »František Dvorský« ve Zprávách zem. arch. král. Českého II. (1908), str. 21—33.

III. Gindelyovo smýšlení náboženské, národnostní a politické.

U historika, který se zabýval studiem historických otázek tak těsně souvisejících s myšlenkovými proudy a snahami své doby a který tak hluboce byl proniknut vědomím této souvislosti jako Gindely, je jistě velmi důležité pro jeho plné a správné pochopení znáti osobní jeho poměr k těmto proudům a snahám, jeho smýšlení o hlavních otázkách, jež zmítaly myslmi jeho současníků. Proto je záhodno věnovati na konec trochu soustavnější pozornosti vývoji Gindelyových názorů náboženských, národnostních i politických, o němž arci již v dřívějších částech leccos bylo pověděno. Najde se v něm zajisté leccos typického a pro tehdejší dobu příznačného. A poněvadž Gindely nepřihlížel vždy jen trpně k veřejným událostem své doby, nýbrž někdy sám do nich dosti významně zasahoval, bude tu možno podati i některé, jak doufám nezcela bezcenné, příspěvky k poznání našeho novodobého vývoje politického.

Náboženské smýšlení Gindelyovo bylo zprvu beze vší pochyby upřímně a přísně katolické. S jistotou možno se domnívati, že doma vychován byl Gindely v duchu přísně katolickém a duchem tím bylo naplněno jistě také vzdělání, jehož se mu dostalo na školách. Bylo již pověděno, že ředitelem malostranského gymnasia, na němž Gindely studoval, byl kněz. Možno dodati, že také přední učitel Gindelyův na tomto gymnasiu V. Al. Svoboda svoje katolické smýšlení okázale osvědčoval skládáním českých i německých legend a kostelních písní.⁵²⁹⁾ Vstup Gindelyův do semináře ukazuje, že ani na filosofii, kde se ho zvláště působením filosofů Fr. Exnera a Aug. Smetany mohly dotknouti myšlenkové proudy s katolicismem těžko srovnatelné,⁵³⁰⁾ neodvrátil se Gindely od svého náboženského pře-

⁵²⁹⁾ Viz důkladnou studii *J. Hanuše* o Svobodovi v Laichterově Literatuře české XIX. stol. I. (1902), str. 733 násl. Srov. též *Jakubec*, Dějiny literatury české (1911), str. 464.

⁵³⁰⁾ Srov., jak působily přednášky těchto mužů na málo staršího vrstevníka Gindelyova Ant. Springera; viz *J. Heidler*, Ant. Springer a česká politika v l. 1848—1850, (1914), str. 10—11.

svědčení. Ani jeho vystoupení ze semináře nebylo, jak se podobá, způsobeno vážnou krizí náboženskou, jaká odtud vypudila na př. jeho vrstevníka Karla Havlíčka Borovského. Gindely i po odchodu ze semináře zůstal přesvědčeným katolíkem a dvouletému pobytu v jeho zdech dlužno zajisté přičísti jak Gindelyův smysl pro theologické otázky, jevíci se v jeho prvních spisech historických, tak i jeho živý zájem o církevní a náboženský život tehdejší doby, o němž svědčí jeho soukromá korespondence s prof. Höflerem. Gindelyovo přilnutí k Höflerovi v počátcích jeho činnosti vědecké mělo pak nepochybně vliv nejen na tuto činnost, nýbrž i na jeho smýšlení o církevních a náboženských otázkách. Vlivem tím byl Gindely utvrzen ve svém katolickém smýšlení, zároveň však jeho katolicismus nabyl určitého zbarvení; jeví se v něm za potomních let patrný sklon ke směru Görresovu a Döllingerovu, jehož stoupencem byl také Höfler.⁵³¹⁾

Přísně katolické smýšlení obráží se jak v prvních historických spisech Gindelyových, tak v jeho soukromých projevech z té doby. Nestalo se jistě náhodou, že v prvním jeho spise při rozboru dogmatických názorů Jednoty bratrské byl mu hlavním vodítkem proslulý tehdy spis bojovně katolického teologa Moehlera a vedle něho polemický spis jesuity Šturma proti Bratřím. Také důraz, s jakým Gindely v této práci i v jiných svých spisech z těch let opět a opět vytýká, že Jednota bratrská, jež mu byla sympatická pro svou mravní a náboženskou opravdovost, byla svými názory věroúčnými namnoze bližší katolicismu než protestantismu, že se naukou i zřízením nelišila méně od luteránů než od církve katolické, ukazuje zřetelně jeho vlastní stanovisko k oběma vyznáním. A dává-li si v rozpravě o Komenském (str. 537) otázku, zda by Bratří nebyli lépe posloužili vlasti, kdyby mravní jádro, které v nich nesporně bylo, byli přiváděli k platnosti ve spolku se starou církví, která v Čechách dokázala tolik velikého a krásného, hlásí se tím přímo k ctitelům jednotné obecné církve. Nejjasněji však vysvítá rozhodně katolické smýšlení Gindelyovo z jeho stati o tolerančním patentu a náboženských blouznivcích ve východních Čechách, napsané r. 1855, ale tiskem nevydané. Hned při zmínce o tolerančním patentu čteme tu poznámku, že marně bychom hledali za tehdejší doby podobný zjev ve většině zemí protestantských, a přece prý katolík bývá »in gewohnter Lügenhaftigkeit« stíhán výčitkou největší nesnášlivosti. Zvláště však příznačný pro tehdejší smýšlení Gindelyovo jest jeho nepřiznivý soud o známém osvěceném biskupu královéhradeckém Hayovi. Gindely mu ostře vytýká, že si při svém

⁵³¹⁾ K následujícímu srov. mou stat Palacký a Gindely (Česk. čas. hist. XVIII) str. 308 násl. a zde str. 305 násl.

působení mezi východočeskými nekatolíky po tolerančním patentu počínal spíše jako státní úředník než jako katolický biskup, že vydal nařízení, aby duchovenstvo jeho diecese udílelo protestantům křest bez obvyklých ceremonií katolických odporujících jejich přesvědčení náboženskému, a když se tomu pražský arcibiskup vzepřel, že neváhal dovolávat se v tom rozhodnutí světské vrchnosti. Také odsuzoval Gindely Hayovo vystupování proti katolickým poutem, pobožnostem a bratrstvům. »Es scheint uns,« psal, »der Ton, mit dem von Andächteleien, Bruderschaften, Wallfahrten gesprochen wird, nicht eben am passendsten in dem Munde eines katholischen Bischofs zu klingen. Solche Gegenstände könnten allerdings hier und da einige Übelstände mit sich führen, allein sie sind doch offenbar gehörig geleitet als eine Blüte des christlichen Lebens anzusehen. Die gesellschaftliche Andacht, welche den Einzelnen so sehr anzufeuern im Stande ist, tritt hier hervor und anstatt sie zu hemmen, ist gerade ihre Beförderung nötig.« Z tohoto úsudku o činnosti Hayově vysvítá zřejmě, že Gindely byl v tu dobu nejen přesvědčeným katolíkem, nýbrž i rozhodným odpůrcem církevní závislosti na moci světské i racionalistického zavržení katolických obřadů a pobožností, že byl proniknut duchem katolického romantismu své doby, ale i duchem konkordátu, který právě tehdy byl uváděn v život.

Katolické citění Gindelyovo zračí se také v dopisech, jež psal Höflerovi na své cestě v létě 1856. S upřímným rozhořčením vypravuje Gindely v prvním z těchto dopisů o venkovském faráři, jež kdesi ve východních Čechách viděl v pátek dopoledne ve veřejné zahradě hráti kuželky, zatím co si jeho spoluhráči pochutnávali na uzeném jazyku, nabízejíce také kaplanům, kteří se řídili příkladem svého pána. A se zjevnou ošklivostí se zmiňuje o frivolním cynismu mnichů kteréhosi východočeského kláštera, do něhož zavítal na své cestě.⁵³²⁾ Naopak řeči a chování německých protestantů, s nimiž se mu bylo stýkati na této cestě, urážely jej v jeho katolických citech. Rozhovor s žitavským pastorem Peschkem, který se týkal hlavně rakouských hřbitovů a jezuitů, přesvědčil jej, »dasz ein Pastor ein weit unverbesserlicher Starrkopf sei als sonst Jemand«. A chování vicepresidenta Učené společnosti lužické ve Zhořelci Köhlera, který jej uvítal výkladem o tom, jaká je to hanebnost, že byli kdysi protestanté vypuzeni z Rakouska a nyní že se zamýšlí něco podobného, jej přímo pobouřilo. »Diese Art und Weise des Willkommens,« psal o tom Gindely Höflerovi, »kam mir wie eine Rohheit vor und meine Erbitterung wurde noch aufgestachelt, als er so frech war, mich zu fragen, ob ich katholisch oder utrakvistisch

⁵³²⁾ Höflerovi 19. června 1856.

wäre.« Jen ohled na knihovnu, k níž si chtěl zjednatí přístup, zdržel prý Gindelyho, že Köhlerovi neřekl, co již měl na jazyku, »dasz sein Benehmen den Stempel intoleranter Rohheit an sich trage.«⁵³³⁾

O katolickém smýšlení Gindelyově svědčí i jeho první veliké dílo, Dějiny Bratří. Čteme-li v prvním díle tohoto spisu nadšený výklad o katolickém básníku Bohuslavu z Lobkovic, jemuž v díle o dějinách *Bratří* věnováno asi tolik místa jako Chelčickému (str. 98—103), nebo omlouvání prudkých výpadů biskupa Augustina proti Bratřím z l. 1506—1507 (str. 128—129), všimneme-li si v díle druhém Gindelyova úsudku o náboženské politice Maximilianově (str. 5), o jezuitěch (str. 12, 253, 254, 258) a vůbec o katolických horlivcích (na př. 173 násl., 367 a j.), nebudeme ani chvíli v pochybnostech o tom, které straně patří jeho srdce.⁵³⁴⁾ Auktorovo katolictví jeví se tu však i ostrou a netajenou nechutí jak k českým husitům, tak i k jejich pozdějším nástupcům, českým »luteránům«, a ovšem i příkrým odporem proti Lutherovi a luterství vůbec.⁵³⁵⁾ I Gindelyův názor na Jednotu bratrskou dobře se srovnává s jeho katolickým smýšlením. Jeho sympathie k Jednotě plynuly z přesvědčení o její mravní opravdovosti, o silném náboženském citu jejích členů, o dokonalosti jejího církevního zřízení a ovšem také o jejích velikých zásluhách o řeč a literaturu českou, byly však, jak již bylo naznačeno, nemálo zesilovány také poznáním, že Jednota v mnohém byla bližší katolicismu než nenáviděnému luterství.⁵³⁶⁾

⁵³³⁾ Témuž 8. července 1856.

⁵³⁴⁾ V druhém díle str. 72 zmiňuje se G., jak bylo Augustovi a Blahoslavovi vytýkáno, že mají vlastní nádherné povozy, a poznamenává k tomu: »Bruder Gregor und Lukas würden zu dieser Neuerung die Köpfe geschüttelt haben; hätten sie dieselbe vorausgesehen, würden sie vielleicht den Reichtum der katholischen Kirche mehr als die natürliche Folge eines langen *geachteten* Bestehens und gesegneten Wirkens, denn als das Eindringen des Satans angesehen haben.« A na str. 89 praví: »Abgesehen von unserem eigenen Glauben will es uns nach den Eindrücken unserer Umgebung und nach den Lehren der Geschichte nicht einleuchtend sein, dasz etwas anderes als die *strengste* Uniformität im Dogma die Grundlage einer Kirche sein könne.«

⁵³⁵⁾ Viz jen na př. v Gesch. d. Br. I., str. 206 úsudek Gindelyův o Lutherovi. Ujišťuje-li G. v druhém díle str. 163, že není »durch keine Sympathien oder Antipathien eingenommen«, nelze mu v tom dáti za pravdu.

⁵³⁶⁾ Gindelyův názor na Jednotu neuspokojil plně Helferta, jemuž dílo bylo připsáno. Z dopisu, který mu psal Gindely 13. ún. 1857, se dovídáme, že v prvním díle Dějin Bratří vzbudilo nelibost Helfertovu mimo jiné zvláště srovnání Jednoty s církví obecnou na str. 397. G. na to odpovídal: »S. 397 ist für sich betrachtet die Gegenüberstellung der Brüder und der Kirche allerdings unpassend, allein hier musz nur das Buch als Schilder dienen. Was die Worte ‚menschliche Seite der Kirche‘ betrifft und die damit in Verbindung gebrachten ‚traurigen Erinnerungen‘, so ist dieser Satz eine Reminiscenz aus einem berühmten katholischen Apologeten, der mir eben nicht erinnerlich ist und der zwei Seiten, eine göttliche und eine menschliche, an der Kirche unterscheidend, in der letztern den Grund aller Verirrungen

Přes to rozhodné sympathie Gindelyovy pro Jednotu značně tlumí příkrost jeho katolického stanoviska. K jeho zmírnění přispívá však vedle Gindelyova přirozeného citu pro spravedlnost také jeho odpor proti všemu násilí ve věcech víry, ať se ho dopouštěla kterákoli strana. Odtud plynulo, že s naprostou určitostí přiznával protestantům právo na svobodu náboženskou i církevní a rozhodně odsuzoval náboženskou nesnášlivost i církevní absolutismus habsburských panovníků.⁵³⁷⁾ Mimo to Gindely uznává plně právo papežovo rozhodovati o otázkách náboženských, neváhal odsuzovati jeho zasahování do věcí světských.⁵³⁸⁾ Naopak názoru některých

und Flecken findet. Die menschliche Seite bilden eben der Clerus und die Gläubigen.« Dále odpovídá G. na jinou výtku Helfertovu: »S. 161 sagte ich, die Gesinnung Böhmens sei ‚zum Teil bis auf die Gegenwart Rom abgeneigt‘. Ich glaubte damit eine sichere Tatsache zu konstatiren, wie sie mir nach den Ereignissen des letzten Jahrzehendes unzweifelhaft erschien. Allein gern will ich zugeben, dasz abgesehen von der Möglichkeit eines Irrtums meinerseits, der betreffende Satz ohne Schaden für das Geschichtswerk hätte weggelassen werden können, ja hätte weggelassen werden müssen, wenn ich im Momente, wo ich ihn niederschrieb, wohl beachtet hätte, was ich denjenigen Interessen, die ich selbst erfaszt habe und verteidige, schuldig bin.« Potom uvádí G. všeobecně na svou obranu: »Wenn man mit einer gläubigen und echt konservativen Stimmung sich an eine Darstellung der Kirchengeschichte überhaupt oder eines allgemeineren Geschichtswerkes macht, so ist gar keine Gefahr vorhanden, dasz man gegen die in vornhinein mitgebrachte Gesinnung verstöszt, weil sie eben das Resultat von Gesamtstudien ist. Geht man aber aus dem Centrum an einen Punkt der Peripherie, so kann man gar leicht den Überblick des Kreises verlieren und vergessen, wie die Linien zu ziehen sind, damit alle das Centrum treffen. Mit meiner Geschichte der böhmischen Brüder befinde ich mich nun nicht im Centrum öst. Geschichte, sondern an deren Peripherie, daher ich, mich für den Zeitraum meiner Arbeit in den excentrischen Punkt einlebend, leicht die stets notwendige Rücksicht vergessen kann. Geschicht es doch Biographen sehr häufig, dasz sie für die Taten ihres Helden einen ganz andern Maszstab haben als für die seines Gegners. Obzwar ich im innersten meinem Gegenstande durch Religion und Neigungen fremd gegenüberstehe, so mag ich doch häufig dem Fehler milderer Rücksicht für das allgemeine Ganze und minder strenger Beurteilung des einzelnen und partiellen verfallen sein.« — Piného souhlasu došel spis Gindelyův u církevních úřadů katolických; viz výše v pozn. 82 citát z dopisu Gindelyova Helfertovi z 23. července 1857.

⁵³⁷⁾ Více o tom výše v kap. II. str. 307 násl. V rozpravě »Slavata und Martinic« z r. 1859 (str. 299) praví G. o Slavatovi: »Er war unter allen Umständen ein rechtlicher Mann und durchdrungen von der Wahrheit seines Glaubens. Dagegen wissen wir nicht seine schroffe Haltung gegenüber den Protestanten zu loben; stammt sie auch aus einer edlen Quelle, so verriet sie mitunter einige Verkenntung christlicher Gerechtigkeit.«

⁵³⁸⁾ Gesch. d. Br. II., str. 368, G. takto uvažuje o stanovisku mírných a neústupných katolíků: »Meinten die Nachgiebigen, dasz sie auf eigene Verantwortung hin einige Konzessionen in Glaubenssachen den Protestanten, um sie zu gewinnen, tun könnten, so griffen sie da in eine Sphäre hinein, in der sie weder hinreichend orientirt noch auch irgendwie zu sprechen berechtigt waren. Hier musste der Papst gefragt werden. Wenn aber die Strengen meinten, der Papst allein dürfe die Erlaubnis geben, ob die Prote-

»theoretiků« své doby zavrhuje všechen vliv státu na církev přiznával sice jistou oprávněnost, přece však nesouhlasil s úplným vylučováním moci světské ze spolupůsobení ve věcech církevní správy.⁵³⁹⁾ O zlořádech v katolické církvi před reformací Lutherovou neostýchal se Gindely pronéstí úsudek velmi ostrý.⁵⁴⁰⁾

Celkem je tuším dosti zjevna příbuznost náboženského stanoviska Gindelyova, jež se obrází v jeho Dějinách Bratří, se stanoviskem bavorských katolíků kruhu Görresova a Döllingerova, u nichž se rozhodně katolické smýšlení namnoze spojovalo s náboženskou snášlivostí a značnou svobodomyšlností v otázkách církevně politických.⁵⁴¹⁾ Víme, že se s nimi Gindely prostřednictvím Höflerovým za svého pobytu v Mnichově v l. 1858—9 dostal i v živý styk osobní a že v jejich orgánu Historisch-politische Blätter vydal r. 1859, ovšem anonymně, rozpravu o pražské defenestraci. Tím vším asi dlužno vysvětlovati, že Gindely od některých protestantských kritiků byl pokládán za ultramontána.⁵⁴²⁾

Ale právě v době, kdy se Gindely osobně nejvíce sblížil s předáky katolického hnutí v Bavořích, počínal se již připravovati jeho vnitřní odklon od jejich směru myšlenkového. V Mnichově, jak jsme viděli, Gindely stýkal se nejen s katolickými historiky kruhu Döllingerova, nýbrž i s tammím hlavním zástupcem protestantského dějepisceví německého Sybelem a s jinými stoupenci jeho směru. Bylo-li jeho spojení s katolickými kruhy mnichovskými prostředkováno hlavně Höflerem, o jeho styk s historiky protestantskými přičinil se, jak se podobá, především Palacký. A není zajisté odvázné domnívati se, že i jinak vliv mohutné osobnosti Palackého přispíval k vymanění Gindelyovu z jednostranného vlivu oněch kruhů katolických. Snad ještě více však k tomu přispělo jeho zasnoubení s nevěstou protestantského vyznání. Gindely sám přičítal tomu

stanten zu dulden seien oder nicht, so befanden sie sich auf dem Standpunkte rein mittelalterlicher Anschauung, der für das 17. Jh. nicht mehr anzuwenden war. Denn unter welchem Titel konnte der vierte Teil der Landesbewohner verpflichtet werden, den Kampf mit der Mehrzahl zu beginnen? Dieser Kampf war unvermeidlich, wenn man den Protestanten die verlangten Rechte versagte. Ob der Kampf aufgenommen und wie durchgeführt werden sollte, war Sache des Kaisers, denn es handelte sich nicht blosz um geistliche, sondern um weltliche Vorteile.«

⁵³⁹⁾ Ibid. str. 411, 418.

⁵⁴⁰⁾ Viz doleji str. 351 citované místo z Gesch. d. Br. I., 393.

⁵⁴¹⁾ Stačí tu vzpomenouti na př. výkladů Döllingerových na sjezdu katolických spolků v Řezně 1849. Tu Döllinger sice žádal plnou svobodu pro katolickou církev ve věcech duchovních, zároveň však se rozhodně vyslovil proti zasahování kněží do oboru občanského a státního života, pro úplnou svobodu jiných vyznání náboženských, pro shodu mezi mocí církevní a světskou. Srov. J. Friedrich, Ignaz von Döllinger III. (1901), str. 17 násl.

⁵⁴²⁾ Z ultramontanismu vinil Gindelyho Noorden ve spisku »Zur Würdigung Loebells« 1864; srov. J. Jung, Julius Ficker str. 353 pozn. 5.

veliký význam. Psalť na podzim r. 1859 (17. list.) Palackému o své nevěstě: »Ohled na náboženství její ještě lépe namnoze ukazuje mně cestu spravedlivou než cit spravedlivosti sám. Považuju to za zvláštní řízení boží, které mne právě k takovému spolku vedlo.« Jistě nevěsta a pozdější choť Gindelyova měla na jeho smýšlení náboženské nemalý vliv. Jestliže Gindely zprvu byl by ji snad chtěl pohnouti ke změně víry, upustil od toho docela, když se blíže seznámil s jejím příbuzenstvím, k němuž patřili i protestantští pastoři.⁵⁴⁸⁾ Je pochopitelné, že těmito příbuzenskými styky změnilo se i osobní nazírání Gindelyovo na protestantismus.

Některé známky změněného náboženského smýšlení Gindelyova nacházíme již v prvním díle jeho spisu o Rudolfovi II., vzniklém r. 1862. Ani tu Gindely nepíše o protestantech se sympathií, naopak s velikým důrazem vytýká, že v zápasech XVI. a XVII. stol. knížatům a stavům protestantským šlo stejně o náboženské znásilnění poddaných jako vrchnostem katolickým, ano že si osobovali vyšší práva nad svědomím svých poddaných než sami papežové a koncilia a při tom se rozhodně obrací proti historiografii protestantské. Dodává však, že se tím nijak nechce dotýkati náboženského jádra protestantismu, nýbrž má na mysli pouze jeho světské náčelníky.⁵⁴⁴⁾

⁵⁴⁸⁾ Jung, Julius Ficker, str. 353 pozn. 5, háje Gindelyho z výtky ultramontanismu (srov. předešlou pozn.), uvádí, že jeho choť byla protestantka, a dodává: »Gindely habe (wie sie mir mittheilt) ihr anfangs wohl von Confessionswechsel geredet, später nie mehr, seitdem er ihre Verwandten (unter denen livländische Pastoren) kennen und deren Familienleben schätzen gelernt hatte.«

⁵⁴⁴⁾ Na str. 160 posuzuje G. ostře stanovisko falcké strany při jednání řezenském poč. r. 1608 a volá: »Und diese Männer, welche um ein unbeschränktes Reformationsrecht ausüben zu dürfen, dasselbe auch den Katholiken zugestehen wollten, sonach also nicht einmal den Schein einer tiefen eigenen Überzeugung besaßen, diese Männer konnten dennoch ihrer Zeit die öffentliche Meinung in Oesterreich und Deutschland für sich haben und bei der Mehrheit als Vertheidiger der »evangelischen Wahrheit« gegen papistische Tyrannie gelten.« Vysvětluje pak, jak bylo možno, »dass solche Männer wie der Pfalzgraf und sein gesammter Anhang nicht in ihrem wahren Werte von Jedermann erkannt wurden« a dodává: »Es ist keineswegs unsere Absicht mit dieser Polemik gegen das religiöse Element des Protestantismus aufzutreten.« Chtěl jen ukázati, že světská náčelníci protestantští znásilňovali svědomí svých poddaných neméně než král španělský nebo papež. »Und doch wie wenig hat man dies bei der Auffassung der Vergangenheit berücksichtigt... Die Protestanten, schliesslich die Sieger auf dem Schlachtfelde, sind bisher auch die Sieger auf dem literarischen Kampfplatze gewesen; sie haben die Geschichte des 17. Jh. geschrieben und darin liegt der Grund der üblichen Beurteilung der pfälzischen Partei. Indem wir auf Grundlage von Quellen, welche entscheidender sind als die Sympathien geistiger Gesinnungsgenossen, Männern wie Anhalt nicht ihre bedeutenden Anlagen und ihre Regsamkeit, wohl aber die höhere Weihe eines edlen Strebens absprechen, gedenken wir gleichwohl nicht, zu anderer Gunsten in einen ähnlichen Fehler zu verfallen.« Sr. též str. 303.

Také sice projevuje souhlas s názorem Döllingerovým, že protestantismus na počátku všude, kam pronikl, zhoršil stav lidu a zvýšil moc knížat i šlechty, ale namítá proti němu, že naopak obnovení katolicismu všude bylo provázáno takovými prostředky politickými, že z nich neměla prospěch ani svoboda stavů ani obecné dobré.⁵⁴⁸⁾ Jako zde setkáváme se i na jiných místech knihy s ostrou kritikou strany katolické, již se jaksi vyrovnává nepříznivý Gindelyův soud o protestantech. Jeho příkrý úsudek o španělském králi Filipu II. vzbudil hned po vyjití knihy prudký odpor katolické kritiky.⁵⁴⁹⁾ Ale také papeže XVI. stol. posuzuje tu Gindely přísně, vytýkáje jim, že více jim šlo o světské zájmy než o zájmy církevní, že světská panovačnost a nemírná láska k vlasti potlačovala v nich smýšlení církevní.⁵⁴⁷⁾ Jako již dříve zavrhuje ovšem Gindely i tu všechno násilí náboženské, ať se ho dopouštěla kterákoli strana,⁵⁴⁸⁾ a proti němu staví ideál pravé a plné svobody svědomí, jemuž se podle něho v době tehdejší přiblížili jen vzácní jednotlivci jako Žerotín a Budovec a jehož uskutečnění bylo možno teprve v nové době.⁵⁴⁹⁾

Kdežto ještě v prvním díle spisu o Rudolfovi přes všechnu objektivnost Gindelyovu prozrazuje se místy jeho katolické smýšlení, v pozdějších jeho spisech marně bychom hledali jakýkoli patrnější jeho projev. Jeho náboženská objektivnost nabývá tu podstatně jiného rázu. Není to již objektivnost přesvědčeného, ale osvíceného a spravedlivého katolíka, který dovede uznati i stanovisko odpůrců, nýbrž objektivnost pozorovatele, jenž nemá živějšího osobního vztahu k žádné straně náboženské a proto postup těchto stran posuzuje s hlediska zájmů jiných, hlavně politických, po případě národních. Již v druhém díle spisu o Rudolfovi II. Gindely značně klidněji než ve svých spisech dřívějších píše o náboženských zápasech na poč. XVII. stol.⁵⁵⁰⁾ a ve svých pracích pozdějších při jejich posuzování projevuje úplný náboženský indiferentismus.⁵⁵¹⁾

K tomuto stanovisku přiveden byl Gindely jistě ne tak vlivem svého sňatku s protestantkou jako působením poměrů časových i místních, které jej obklopovaly. Novodobé prostředí české, prosycené vzpomínkami na hrůzy, jež tu v minulosti způsobily zápasy náboženské, a zmítané prudkými boji politickými a národnostními, nebylo a není půdou úrodnou pro rozvoj mocnějšího citění

⁵⁴⁵⁾ Str. 175.

⁵⁴⁶⁾ Viz v druhém vyd. I. dílu str. 8 pozn. o tom; srov. výše pozn. 259.

⁵⁴⁷⁾ Str. 4—5, 9, 12, 17 a j.

⁵⁴⁸⁾ Str. 167, 280, 303, 308.

⁵⁴⁹⁾ Str. 280, 307, 313 a j.

⁵⁵⁰⁾ Viz na př. úvahu na str. 6 tohoto druhého dílu.

⁵⁵¹⁾ Sr. v předešlé kapitole výklad o Gindelyově názoru na české zápasy náboženské v XVI. a XVII. stol.

náboženského vůbec a katolického zvláště. Je to naopak půda, v níž snadno klíčí náboženský indiferentismus.⁵⁵²⁾ Od dob národního obrození českého nevzniklo na české půdě významnější a obecnější hnutí náboženské, které bylo by možno srovnávat na př. s katolickým romantismem německým, a pokud vlny takového hnutí v cizině vzniklého dolehly do Čech, brzo tu zanikly bez vážnějšího účinku nezasáhnuvše širších vrstev národních. Je jistě příznačno, že i v Gindelyově učitelí Höflerovi na české půdě značně ochladl jeho górreresovský katolicismus, ustupuje docela snahám národnostním a politickým.⁵⁵³⁾ Tím pochopitelnější jest, že Gindely, který ke směru tomu nikdy nepřilnul tou měrou jako Höfler, který svými příbuzenskými vztahy i svým poměrem k Palackému byl od něho odváděn, odcizil se mu brzy úplně. Svědčí o tom krom jeho názírání na minulé zápasy náboženské, jak se obrátil v pozdějších jeho spisech, také jeho poměr k hnutí starokatolickému vzbuzenému Döllingerem a jeho přívrženci po prohlášení dogmatu o papežské neomylnosti. Gindely, který se zájmem sledoval literární boj sváděný stoupenci obou směrů,⁵⁵⁴⁾ uvítal s naprostým souhlasem Döllingerovo vystoupení proti papežské neomylnosti na počátku r. 1870. Dávaje o něm zprávu Palackému (20. března 1870), vyslovil přesvědčení, bude-li vyhlášena infallibilita, že »nevyskytne se v Čechách vyjma šlechty ani jediného vzdělaného člověka, který by ji zastal a církve v tom hájiti chtěl«, a zmíniv se s ostrou ironií o »pánech ze šlechty, kteří nejvíce jsou k spatření v kázání pátečním u Klinkowströma a přísahají na infallibilitu papežskou«, pro-

⁵⁵²⁾ J. Jung, Julius Ficker, str. 353, pozn. 5, mluví o náboženském smýšlení Gindelyově, případně poznamenává, »dasz in Böhmen der nationale Gegensatz der maszgebende ist, nicht der konfessionelle, daher in konfessionellen Dingen eine freiere Meinungsäuszserung stattfindet.« Srov. poznámky Z. Nejedlého ve spisku Ke sporu o smysl českých dějin 1914.

⁵⁵³⁾ Srov. výše v pozn. 435 citované výroky Gindelyovy o Höflerovi.

⁵⁵⁴⁾ 13. ledna 1870 psal G. Helfertovi: »In der Concils- und kirchlichen Frage habe ich die neue Literatur emsig verfolgt und möchte E. E. sehr die Schrift von dem Bischof Maret, Du concil général et de la paix religieuse empfehlen; das Werk ist noch bedeutender als Janus und bewegt sich übrigens auf streng katholischem Standpunkt, was bei Janus nicht immer der Fall ist. Das schärfste in der ganzen Sache ist aber Döllingers anonym erschienene 1½ Bogen lange Broschür an die deutschen Bischöfe, die zweifelsohne in Ihre Hand gekommen ist.« Dotčený zde spis Maretův vyšel v září 1869 francouzsky a německy. Proslulý spis proti neomylnosti papežské vydáný o něco dříve pod pseudonymem »Janus« byl v podstatě dílem J. Döllingera, což Gindelymu patrně nebylo známo. Viz o tom Friedrich, I. v. Döllinger III., 484 násl. Brožura Döllingerova, o níž se tu G. zmiňuje, jest spisek vydáný v říjnu 1869 německy a francouzsky anonymně s názvem »Erwähnungen für die Bischöfe des Konziliums über die Frage der Unfehlbarkeit«. Viz o něm Friedrich, III. str. 500. Z ostatní literatury poučující o hnutí proti dogmatu o papežské neomylnosti, jež vedlo k založení starokatolické církve, stačí uvést J. Fr. v. Schulte, Lebenserinnerungen I.—III. (1908—9).

jevil názor, že »tato zatemnělost přivede k druhé a snad rozhodnější reformaci«. A také o dva roky později v dopise k Höflerovi (18. bř. 1872) stanovisko zastanců papežské neomylnosti prohlásil za neobhajitelné. Ale hnutí starokatolické, ač zprvu byl nakloněn přičítati mu nemalý význam, nijak ho neuchvátilo, naopak zůstalo mu cizí.⁵⁵⁵⁾ K jeho hlavnímu zástupci na pražské půdě, známému kanonistovi prof. J. Fr. Schultemu, choval dokonce neobyčejně ostrou nechut, ano opovržení.⁵⁵⁶⁾

Také národnostní smýšlení Gindelyovo bylo podrobena změnám, jež arci pro nedostatek pramenů nelze stopovati do podrobností.⁵⁵⁷⁾ Víme, že matka Gindelyova byla Češka, otec uherský Němec a že jeho vychování bylo od mládí dvojjazyčné. Školního vzdělání dostalo se Gindelymu, jak za tehdejších poměrů bylo přirozeno, výhradně řečí německou, ale mezi jeho učitelí byli i mužové národnosti české a vlasteneckého smýšlení. Na gymnasiu malostranském byl tu jmenovitě častěji dotčený V. Al. Svoboda, za svého mládí radikální Slovan, za doby studií Gindelyových sice již velmi zkratlý, stále však literárně činný jako český spisovatel; právě do té doby spadá vznik jeho české veršované komedie Karel Škréta, jež byla provozována r. 1842 a ovšem propadla.⁵⁵⁸⁾ Také na filosofii a na universitě měl Gindely některé profesory české národnosti i českého smýšlení. O jeho dobré znalosti českého jazyka svědčí nejen vysvědčení o jeho zkoušce z filosofie, již se podrobil v prosinci 1852, nýbrž i to, že již před tím, v dubnu 1852, mohl býti jmenován suppletem na c. k. české reálce, kde mu bylo o dějepisu a zeměpisu přednáseti česky. Při svých historických studiích, jimiž se asi touž dobou počal zabývat, přihlížel rovněž od počátku též k historickým spisům česky psaným. Máme jeho vlast-

⁵⁵⁵⁾ Viz zmínky o něm v dopisech k Höflerovi z 18. bř., 5. dub., 14. července a 23. listopadu 1872. V listě z 5. dubna soudil ještě G., »dasz die alt-katholische Opposition immer gröszere Dimensionen annimmt und dasz sie der kathol. Kirche in Deutschland einen furchtbaren Stosz versetzen dürfte.« Ale 24. července již psal: »Ich glaube jedoch nicht, dasz die Fallibilisten andere Triumphpe erleben werden, als dasz sie die glaubenslose Masse vermehren werden.«

⁵⁵⁶⁾ 5. dubna 1872 psal G. Höflerovi, že plně pochopuje, že »Schultes altkatholisches Auftreten in Prag jenen, die ihn kennen, nur ein Lächeln entlocken kann«. A 23. list. 1872 vyslovuje se o Schultem taktó: »Wenn solche Leute sich an die Spitze einer religiösen Bewegung stellen, so wird dies geradezu lächerlich. Zur Bildung einer Legende gebe allerdings sein Leben Stoff genug; wenn er später unter die Zahl der neuen Heiligen versetzt werden würde, müsste er es unter der Bezeichnung als Wunderlügner.« O Schulteově účasti v hnutí starokatolickém viz jeho již citovaných Lebenserinnerungen díl I., str. 260—362.

⁵⁵⁷⁾ Srov. mou stat Palacký a Gindely.

⁵⁵⁸⁾ Viz studii Hanušovu citovanou v pozn. 529.

ní zprávu, že se již před odchodem do Olomouce chystal excerpovati velikou česky sepsanou Historii církevní Pavla Skály ze Zhoře.⁵⁵⁹⁾ Jaký byl v Olomouci, kde ovšem přednášel německy, jeho poměr k tamní společnosti české a německé, nevíme. Víme však, že právě za jeho působení v Olomouci počínají se živější styky Gindelyovy s českou vědeckou a literární společností v Praze, zejména s Šafaříkem otcem i synem, Vocelem, Nebeským, Hankou i Wenzigem. První vědecké práce Gindelyovy tou dobou vzniklé byly arci napsány a vydány německy, ale již počátkem r. 1855 se dovídáme o úmyslu Gindelyově psáti také česky⁵⁶⁰⁾ a úmysl ten již po roce skutečněn uveřejněním české práce Gindelyovy o Blahoslavovi v Časopise českého musea počátkem r. 1856. V potomních letech Gindely uveřejňoval již pravidelně některé své práce také česky a práce ty, psané češtinou pěknou, plynou a poměrně ryzí, vydávají svědectví, že dokonale ovládal jazyk, který byl doslova jeho jazykem mateřským.

Česká spisovatelská činnost Gindelyova i jeho živé styky s českou vlasteneckou společností za tehdejší české národnosti tak nepříznivé doby dokazují jasně, že se Gindely netajil svou příslušností k českému národu, nýbrž že se k němu otevřeně hlásil. Ale vlastní soukromé jeho projevy z té doby svědčí, že ryzí a vroucí nacionalismus český byl mu přece cizí. Vypisuje Höflerovi mocný dojem, který naň na jeho cestě v létě 1856 byl učinil vášnivý nacionalismus polské šlechty, jevíci se prudkou nenávisť nejen k německým utlačovatelům, nýbrž i k jejich řeči, připojil k tomu Gindely poznámku, která nesvědčí o valné sympathii k národnostním zápasům v Čechách, naopak ukazuje, že zápasy ty nebyly mu po chuti, poněvadž jejich forma zdála se mu příkrá, že pro ně neměl mnoho porozumění. »Ich dachte,« psal Gindely Höflerovi (23. července 1856), »nur an den Bewohnern meiner Heimat nationale Bestrebungen in ihrer schroffsten Form aufgetreten gesehen zu haben; diesen großen Irrtum berichtigte ich in Polen.«

V dopise psaném Höflerovi o týden později (30. července 1856) z Berlína vyslovuje se již Gindely určitěji o národnostních zápasech v Čechách. Vypravuje tu o své rozmluvě se svým kolegou mladým Vojtěchem Šafaříkem, konané v berlínském příbytku Gindelyově hluboko do noci. Když Šafařík vyprávěl mnoho zajímavého o Rusku, Gindely vyznal mu přímo, že českou národní věc pokládá za ztracenou a svými důvody donutil prý Šafaříka, že mu dal za pravdu. »Für einen echten Slaven,« dodává k tomu Gindely, »hat diese Erkenntnis die Folge, daß er seine Partikularität aufgibt und sich

⁵⁵⁹⁾ Viz výše pozn. 24.

⁵⁶⁰⁾ Viz. pozn. 42.

einem größeren Slavenstamm aggregirt; bei mir, ich gestehe es, macht mich eine richtige Würdigung der Verhältnisse unschlüssig darüber, was ich als gerecht, oder ungerecht ansehen soll.« Toto upřímné doznání učiněné Němci Höflerovi je jistě velmi důležité pro pochopení tehdejšího národnostního stanoviska Gindelyova. Vysvítá z něho především zcela jasně, že se Gindely již v tu dobu rozhodně cítil Čechem. Sice nebyl by pocítoval potřebu uvazovati o tom, co bylo by mu činiti, když se mu česká národní věc zdála ztracena. Pouze vědomí vlastní příslušnosti k českému národu mohlo v něm vzbuzovati takové úvahy a pochybnosti. Ale přiznání Gindelyovo zároveň ukazuje, že sám dobře cítil, čím se lišil od svého přítele Šafaříka a jiných českých vlastenců jeho rázu. Nebyl »pravý Slovan«, neměl onoho bezprostředního, živelného citu národného, z něhož přirozeně prýštilo i vědomí slovanské, citu, který neodolatelnou silou takřka žene v boj za věc národa, nedbaje toho, zda výsledek boje toho je pochybný a třeba i beznadějný.

Že hlavní příčinou této národní nerozhodnosti byl jeho národnostně smíšený původ a vychování, Gindely sám dobře poznával. Oznamuje počátkem r. 1857 (13. ún.) Helfertovi svůj úmysl věnovati se studiu dějin rakouských, počínaje dobou Ferdinanda I., vyslovil přesvědčení, že k úkolu tomu má zvláštní způsoblost pro svoje národnostní stanovisko: »Mein Vater ist ein Magyar, meine Mutter eine Böhmin, meine Erziehung deutsch; so weiß ich mich in die einzelnen Nationalitäten hineinzuleben, ohne im mindesten von einer befangen zu sein.« Toto důrazné ujišťování Gindelyovo o jeho naprosté národní nezaujatosti vplynulo nepochybně ze snahy odvrátiti od sebe podezření z »partikulárního« vlastenectví tehdejší vládě tak nemilého, přes to však netřeba pochybovati o jeho upřímnosti. Gindely opravdu tenkrát ani později nedovedl přilnouti plně a bez výhrady k určité národnosti. Nicméně národnost jeho matky byla mu, jak jsme poznali, již tenkrát přece bližší, než tu přiznával Helfertovi. A v potomní době poměr Gindelyův k české národnosti stával se ještě důvěrnější, jeho národní vědomí ještě živější. Vytrvalé studium české minulosti a jejich památek národnostně nejryzejších i stálý styk s vlasteneckým prostředím českým nemohly nepodporovati vzrůst jeho vědomí národného.⁵⁶¹⁾ Zvláště však přátelské sblížení Gindelyovo s Palackým,

⁵⁶¹⁾ Srov., co o tom pověděno výše v kap. II. str. 294 násl. Dokladem buďtež tu uvedena Gindelyova slova o bibli kralické z druhého dílu Gesch. der böhm. Br., str. 309: »So lange die böhmische Sprache noch (!) gesprochen wird, so lange kann das Andenken an diese grosartige Arbeit nicht erlöschen... Es hat der Böhme keinen groszen Trost, wenn er die Literatur seines sogenannten goldenen Zeitalters überblickt... Aber neben Bedeutenheit seiner Geschichte — mag man nun auch mit den sie bewegenden Ideen und ihrem Ausgange zufrieden sein oder nicht — musz den Böhmen die herrliche frühe

k němuž došlo, jak víme, asi r. 1858, jistě i v tom směru mocně působilo na Gindelyho. V jeho dopisech psaných Palackému z Mnichova od konce r. 1858 do polovice r. 1859 nacházíme také, jak přirozeno, nejurčitější projevy jeho českého národního citění. Hned v prvním dopise (1. pros. 1858) vyznává, že »v cizině vždy znova vidí, jakými pouty k domácnosti své připoután« jest. V pozdějším dopise (z 10. bř. 1859) vypravuje, jak byl až k slzám pohnut, když v kteréš německé společnosti zaslechl zpěv české národní písně a jak potom onu společnost učil zpívat české písně v originále, »aby když jiní krajané se sem dostanou, se více osamoceni necítili«. A podobně v jiném listě (z 10. června 1859) líčí svou radost, že mohl na dráze po česku promluvit s českými lékaři a vojáky, kteří jeli Mnichovem.

Významnější důkaz probuzeného národního citu Gindelyova, než jsou tyto projevy vlastenecké sentimentality, dlužno spatřovati v »enthusiasm«, s nímž — jak psal Palackému 3. února 1859 — učil »pevně předsevzetí tu dobu, v které poslednímráz Čechy v spojení s celou Evropou vešly, co nejdokonaleji zpracovati« a tím způsobem »spojiti Čechy s celou západní Evropou«, i v úmyslu zpracovati sebranou látku »ve velikém dvou- neb trojdílném spisu českém«, o němž psal Palackému na konci svého pobytu v Mnichově (18. června 1859). Také v Gindelyově stanovisku ke sporu o rukopisy Královédvorský a Zelenohorský, tehdy nově propuklému, obráží se silný vliv českého vlasteneckého prostředí na Gindelyho, jímž byl překonáván jeho dřívější národní indifferencismus.⁵⁶²) Oznamoval-li Gindely brzy po návratu z Mnichova (23. října 1859) Palackému, že jeho nevěsta, s níž se v Mnichově seznámil a zasnoubil a kterou nazývá prostě »Ruskou«, učí se pilně česky a jemu již dobře rozumí, je z toho patrné, jak hlavně vliv Palackého a ohled naň podněcoval vlasteneckou horlivost Gindelyovu. Naopak rozhorlení, s kterým Gindely v dopise psaném v ty doby (12. kv. 1859) Höflerovi odsuzuje útoky Němců na Slovany a rozhodnost, s níž odmítá »das sich so oft wiederholende Geschwätz wegen Tschechisirung des Geschichtsunterrichts«, dokazují, že jeho české citění bylo upřímné a opravdu živé.

Ale toto české citění Gindelyovo mělo od počátku meze. Před ním a nad ním tkvěl v srdci Gindelyově jiný, mocnější cit vlastenecký, jeho neobyčejně vroucí a hluboký *patriotismus rakouský*.

Entwicklung seiner Sprache erfreuen, wenn er bedenkt, dasz er heutzutage dieselben Regeln der Grammatik und Syntax befolgt, weil fast nichts in beiden sich geändert. Dieses Stereotype der Form selbst unter Verhältnissen, die andere europäische Sprachen so gewaltig geändert, musz wohl ein Beweis für ein vorangegangenes tiefes geistiges Leben der Nation sein.«

⁵⁶²) Viz výše str. 300.

S projevy toho rakouského patriotismu Gindelyova setkáváme se, jak pochopitelno, nejvíce v jeho dopisech Helfertovi. Ujišťuje-li Gindely tohoto vynikajícího představitele tehdejších vládních snah o vytvoření jednotného Rakouska a jednotného rakouského vlastenectví, že jeho práce nemají jiného cíle než »die Verherrlichung Oesterreichs« (7. října 1856), že svými přednáškami na universitě v Olomouci snažil se probouzeti u svých posluchačů »das Interesse für die allgemein österreichische Sache« a že také jeho Dějiny Bratří mají se přidružiti k těm pracím, »die eine starke unangreifbare Konstituierung Oesterreichs bezwecken«, nařiká-li, že se na své cestě Polskem, Německem i Nizozemím setkával všude s vroucím vlastenectvím, které jej naplňovalo podivem, ale s bolestí shledal, »daß man einen österreichischen Patriotismus nicht gelten lassen wolle« (9. pros. 1856), vyslovuje-li přesvědčení, že rakouský historický »Taschenbuch«, ježž chtěl vydávati, pomůže posilňovati všerakouské vědomí (das allgemein österreichische Bewußtsein) a že se toto vědomí povznese, až starší páni, kteří se domohli proslulosti svými partikularistickými snahami a proto se jich nechtějí vzdáti, ustoupí mladým mužům správnějšího nazírání (23. září 1857), je možno pochybovati o naprosté upřímnosti těchto projevů, neboť jejich účel je příliš zjevný. Ale v podstatě jistě jsou správným výrazem Gindelyova smýšlení. Svědčí o tom podobné projevy rakouského vlastenectví obsažené v jiné jeho korespondenci, jejichž opravdovost je nepochybná.

Tak v dopise psaném Höflerovi z Herrnhuta v létě 1856 (19. června) zmiňuje se Gindely s trpkostí o nepřátelském smýšlení proti Rakousku, s nímž se všude setkával, ale dodává si hned útěchy úvahou, že spravedlivému bývá snášeti největší protiventství. A všechna síla rakouského patriotismu Gindelyova obráží se v těchto slovech, jež čteme v dopise napsaném příteli Chlumeckému z Mnichova koncem r. 1858 (1. pros.): »Betrübt hat mich in letzter Zeit heftig die maßlose Polemik, welche französische Journale gegen Oesterreich führen und die Falschheit der Deutschen in dieser Beziehung. Diese frechen Lügen, die über unsere Verhältnisse in die Welt gesandt werden, diese Raubsucht, welche unser Hab und Gut teilen möchte, ist so aller Scham bar, daß sie noch mehr Entsetzen als Angst einflößt. Ich wünschte, Sie möchten hier einige Tage die italienischen und französischen Journale lesen, welche in Oesterreich nicht zu finden sind. Wann werden wir doch in der Fremde gefürchtet sein! Jetzt sind wir nur gehaßt.«

Rakouské vlastenectví Gindelyovo vyzírá také z napětí, s nímž sledoval zápas Rakouska s Francií a Sardiníí a rakouskou državou v Itálii v první polovině r. 1859. Nejistá budoucnost Rakouska před vypuknutím války naplňovala jej tísní a smutkem. Zdálo se

mu, že nastává doba podobná jako byla před vypuknutím třicetileté války, neboť tenkrát jako teď šlo o roztržení monarchie.⁵⁶³) Když pak počátkem května psal mu Chlumecký o válečných přípravách v Rakousku, Gindely odpovídá mu (13. kv. 1859), volal: »Jetzt ists an Österreich zu zeigen, daß es seiner Existenz wert ist, es mag sich verteidigen und den letzten Mann daransetzen; könnte man nur jedem Soldaten eine infernalische Wut einflößen!«

Zpráva o ujednání míru počátkem července 1859 Gindelyho celkem uspokojila. Neželel ztráty Lombardska, ano byl by si přál, aby se Rakousko bylo zbavilo také Benátska, neboť úplně splynutí těchto zemí s Rakouskem zdálo se mu nemožné.⁵⁶⁴) Rmoutilo však jej, že rakouská armáda nevyhrála ani jediné bitvy. »Aber so überall,« psal Chlumeckému 16. července 1859, »vom ersten Gefechte bis zur letzten Schlacht geschlagen ist nun die Armee, welche die innerliche Einheit Oesterreichs repraesentirte, und auf die wir jeden Heller verwendet haben, in ihren eigenen Augen und was noch schlimmer ist, in denen der Bevölkerung derangirt.«

Srovnáme-li živý, rozhodný, někdy až vášnivě vzrušený tón, jenž se ozývá z listů Gindelyových, kdykoliv jde o Rakousko, s měkkými a tlumenými tóny, jimiž se vyznačují všechny i nejvroucnější projevy jeho češství, pochopíme snadno, které vlastnictví bylo v něm hlubší a mocnější. A bude nám jasno, kterou vlast měl na mysli, když v historické práci vydané r. 1859 napsal pěkná slova: »Neutralität ist in dem Momente, wo es sich um das Vaterland handelt, das größte Verbrechen.«⁵⁶⁵)

S tím se srovnává i Gindelyovo stanovisko k politickým otázkám, jež vyneseny byly na povrch veřejného zájmu nepříznivým výsledkem války s Itálií. Nelze povědět s určitostí, jak Gindely smýšlel o absolutistické soustavě vlády Bachovy, jejíž přízně tak hojnou měrou požíval, v době, kdy její moc nebyla ještě ořesena. Známe-li jeho přísný smysl pro spravedlnost i jeho rozhodný odpor proti všemu násilí, jež osvědčoval posuzuje náboženské zápasy dávné minulosti, můžeme se dohadovati, že nikdy nebyl jejím bezvýhradným citem. Potvrzení tohoto dohadu podává první díl jeho Dějin bratrských, vzniklý r. 1856, tedy v době, kdy absolutismus trval ještě v plné síle. Gindely v něm s úctyhodnou odvahou projevil své sympathie s liberálně demokratickými

⁵⁶³) Palackému 3. ún. 1859; Chlumeckému 9. února 1859; srov. níže pozn. 569.

⁵⁶⁴) G. psal Chlumeckému 16. července 1859: »Dasz wir die Lombardei nicht haben, macht mir keine Sorgen; noch lieber wäre mir, wenn wir auch Venedigs baar wären. Dies sind einmal Länder, die sich Österreich nie assimiliren kann.«

⁵⁶⁵) Beiträge zur Gesch. des 30j. Krieges, str. 52.

snahami své doby. Charakterisuje dobu po vystoupení Lutherově, napsal tu (str. 393): »Die Lüfte waren damals mit reformatorischen Ideen geschwängert, so wie sie es heutzutage mit demokratischen sind, und wie keine edle Seele diesen letzteren, sondern nur alter Hochmut und Habsucht denselben ganz zu widerstehen im Stande ist, mag ihnen auch ein Irrtum zu Grunde liegen, so saugten die Menschen im 16. Jh. einen kirchlichen Oppositionsgeist ein, weil die geistige Liederlichkeit der jüngsten kirchlichen Herrscher, die Nichtswürdigkeit adeliger Domkapitel und Bischöfe unerträglich geworden.« Když Helfert, jemuž Dějiny Bratří byly připsány, projevil svou nespokojenost s tímto místem knihy, Gindely se sice pokoušel dáti mu výklad pokud možno nevinný,⁵⁶⁶) ale není pochyby, že bylo věrným výrazem jeho smýšlení. Možno tudíž souditi, že Gindely již dávno před státním převratem z r. 1859 odsuzoval absolutistický a reakční směr vlády Bachovy.⁵⁶⁷) Ačkoli cenil její úsilí o vytvoření silného jednotného Rakouska, které bylo i jeho ideálem,⁵⁶⁸) přece také jistě nesouhlasil s její politikou národnosti. Není divu, že hnutí vzbuzené převratem z r. 1859 mezi národy rakouskými učinilo i Gindelyho rozhodným odpárcem absolutismu a horlivým stoupencem demokratického, liberálního konstitucionalismu jakož i snah o spravedlivé rozřešení otázky národnosti v Rakousku. Ale jeho stanovisko k hnutí tomu mnohem více než tendencemi liberalistickými, demokratickými nebo národnostními bylo určováno přáním, aby byla zachována moc a jednota Rakouska.

Již počátkem r. 1859, když v Mnichově poznával, že se schyluje k zápasu o rakouské državy v Itálii, Gindely si dával otázku, jakou cestu bylo by Rakousku nastoupiti, aby si zajistilo budoucnost. Neboť byl přesvědčen, že za posledních 200 let nepostupovalo se s rozvahou a že je na čase postaratí se, aby slabost Rakouska nevzbuzovala již posměch a drzost ciziny.⁵⁶⁹) Ale uspo-

⁵⁶⁶) Viz citát z listu, jež o tom G. psal Helfertovi 13. ún. 1857, v mé stati Palacký a Gindely, str. 304 pozn. 1.

⁵⁶⁷) 16. července 1859 gratuloval G. Chlumeckému k jeho vyznamenání vládou a dodal: »es versöhnen mich derlei Akte der Regierung mit manchen mittelalterlichen Maszregeln.«

⁵⁶⁸) Viz jeho úsudek o vládě Bachově z r. 1864 citovaný doleji v pozn. 613, srov. též pozn. 614.

⁵⁶⁹) Chlumeckému 9. ún. 1859: »Die Fremde, die Studien und so gefährliche Zeiten, wie die jetzigen, bringen die politischen Ansichten zur Reife. Weil die Zeiten, die dem 30jährigen Kriege vorangingen, so sehr ähnlích den gegenwärtigen sind, und weil es sich damals wie jetzt um die Zerstücklung der Monarchie handelte, so betrachte ich mit der regsten Aufmerksamkeit die moderne Entwicklung und suche mir über den Weg klar werden, auf dem Oesterreich eine Zukunft hat, denn dasz die letzten 200 Jahre nicht planmäsizig vorgegangen wurde, kann man sich nicht verhehlen;»

kojivé odpovědi na tuto otázku patrně nenašel. Neboť ještě v červenci po uzavření míru, když se již všude ozývalo volání po přeměně Rakouska v stát ústavní, a ani vláda se mu nevzpírala, Gindely nebyl sám v sobě rozhodnut, jak o věci souditi. Nevzpíral se zásadně těmto snahám, ale vadila mu jejich neurčitost, jmenovitě nedostatek jasného vědomí o základní myšlence, na níž měl býti vybudován nový ústavní stát.⁵⁷⁰⁾ Ano ještě čtvrt roku po pádu ministerstva Bachova vyznával v listě psaném Palackému (17. list. 1859): »Odstoupením ministra Bacha započala zajisté nová perioda u vnitřní vládě rakouské, ale nemohu ještě dosti jasně posoudit, v čem ta proměna vlastně pozůstává.« A na samém konci r. 1859 (22. pros.), dává Palackému do Nizy zprávu o nebývalém politickém ruchu v Praze, nevyslovuje se o věcné stránce tehdejších snah politických, nýbrž přestává na všeobecné poznámce, že »takové rozjitření myšlenek bez následků zůstatí nemůže«. Kam se však v tu dobu klonil jeho politický názor, ukazuje jeho úvaha o stavovských konfoederacích XVII. stol., obsažená v témž dopise. Gindely tu pronáší myšlenku, že mohly tyto konfoederace míti prospěšný vliv na vývoj říše. »Kdyby takoví sněmovní rakouští se byli shromáždili, zajisté by při nich samostatnost jednotlivých dostatečného opatření našla.« Při rozumné politice bylo by to prospělo i dynastii, která byla by dosáhla úplného uznání dědičného práva, a »naopak byla by snad z takového spojení rozličných národů nejdříve náboženská i politická svoboda vykvetla«. Podle toho byl by ideálem Gindelyovým býval společný říšský sněm rakouský, jednotná, ač samostatnost jednotlivých zemí nerušící, a liberalistická ústava říšská.⁵⁷¹⁾

Neměl-li Gindely až do konce r. 1859 určitého a ustáleného názoru na převrat, jenž se tehdy odehrával v státním životě říše ra-

jetzt ist's an der Zeit, dasz mit Riesenschritten vorgegangen werde, damit Oesterreichs Schwäche nicht stets den Spott und die Frechheit des Auslandes rege halten.«

⁵⁷⁰⁾ Chlumeckému 17. července 1859: »Bei Ihnen so gut wie bei uns und überall will man aus Oesterreich einen Verfassungsstaat machen. Mir ist das alles recht, aber ich habe bei allen diesen Wünschen meine Bedenken. Was soll die leitende Grundidee dieses Verfassungstaates sein? Niemand will recht mit der Farbe herausrücken.«

⁵⁷¹⁾ Tím se G. asi mnoho nelišil od většiny tehdejších občanských politiků českých. Sám Rieger 1. list. 1860 v »Reichenberger Zeitung« přiznal: »Hätte Gesamt-Österreich, abgesehen von allen historischen Präcedenzen und Erinnerungen, eine liberale Gesamtverfassung nach modernen französisch-belgischen Anschauungen erhalten, dann hätte man uns Böhmen eine solche Aufopferung unserer historischen Individualität im Interesse der Gesamtheit allenfalls zumuthen können.« Srov. *Tobolka*, Jak došlo k sblížení dr. Riegra s hr. Clamem-Martincem (Nová česká revue II. 1905), str. 508.

kouské, v jedné věci jeho stanovisko bylo od počátku zcela rozhodné. Byl příkrým odpůrcem maďarských snah po státní samostatnosti spojené s nadvládou nad národy nemaďarskými. Hned po skončení války v Itálii v červenci 1859 prohlášoval za přední úkol mocnářství »dobyti« Polska a Uher pro Rakousko.⁵⁷²⁾ A když v říjnu 1859 psal Palackému o opozici Maďarů proti novému církevnímu zákonu, neopominul dáti zřetelně na jevo svůj nesouhlas s jejich politikou: »Maďarové nynější dobu mají za příležitou, aby znovu převahu nad všemi jinými národnostmi dosáhli, a argumentace jejich, daleko vzdálená od rozumných a spravedlivých základů, vychází od historického práva výboje.«⁵⁷³⁾ Štavel-li se Gindely tak rozhodně proti politickým a národnostním snahám Maďarů ohrožujícím podle jeho přesvědčení jednotu mocnářství, pro kterou tak upřímně horoval, není divu, že nebyly mu po chuti ani obdobné snahy jiných národů, nevyjímaje ani Čechů. Již v prosinci 1859 psal Chlumeckému se zjevnou nelibostí, že národnostní vření v Praze dostoupilo vyššího stupně než kdykoli před tím od r. 1848.⁵⁷⁴⁾ A koncem ledna 1860 v dopise k témuž příteli přímo projevil přesvědčení, že mocně vzrůstající hnutí národnostní způsobí buď rozklad říše nebo povede k absolutismu strašnějším než kdy před tím. Zdál se mu, že i Čechové upouštějí již od myšlenky foederace a pomýšlejí na rozbití státního celku. I soudil, že za takových okolností trvání Rakouska není slučitelné s politickou svobodou. Tak i při studiu dějin rakouských zmocňovala se ho obava, že jest mu činiti s mrtvolou.⁵⁷⁵⁾

⁵⁷²⁾ Chlumeckému 16. července 1859: »Jetzt kann sich alle Kraft des Reiches auf Polen und Ungarn wenden und diese Länder können für Oesterreich erobert werden. Versäumen wir diese Aufgabe nicht, so mangelt unserer künftigen Größe nichts. Es heiszt aber jetzt: an die Arbeit!«

⁵⁷³⁾ Palackému 23. října 1859; srov. zmínky o politice Maďarů v listech psaných Palackému 22. pros. 1859 a 12. ledna 1860.

⁵⁷⁴⁾ Chlumeckému 16. pros. 1859: »Neues gibt es hier nichts weiter, als dasz die nationale Gährung einen höhern Grad erreicht hat, als je nach 1848. Der Anstosz dazu war zuletzt die Schillerfeier. Man hat die Studenten erouirt, welche eine Manifestation gegen die Schillerfeier organisirt haben, sie gehören dem Altstädter Gymnasium an; sie wurden von der Polizei mit 2—3 Tagen Gefängnis abgestraft und jetzt ist dem Altstädter Lehrkörper aufgetragen worden, im Disciplinarwege gegen sie zu verfahren. Das wahrscheinlichste Ende wird die Relegation aller Beteiligten sein.«

⁵⁷⁵⁾ Chlumeckému 25. ledna 1860: »Obwohl ich von der Berührung mit der äuzern Welt ganz zurückgezogen lebe, so ist es doch nicht möglich eine so dicke Wand zwischen mir und der Auszenwelt aufzuführen, dasz mich nicht die politischen Wirren berührten. Ich gestehe, dasz ich oft Mühe habe die Ruhe des Geistes zu bewahren und nicht zu denken, dasz alles seinem Ende entgegen geht. Das Princip der Nationalität mit solcher Schärfe, wie ich rings um mich höre, betont lässt keine Confoederation zu, sondern führt nur zur Auflösung. Ich bin überzeugt, dasz es nur zwei Auswege jetzt gibt, entweder Ruin des Ganzen oder nach heftigen innern Kämpfen eine furcht-

Toto pessimistické nazírání na obrat nastalý v politických poměrech říše rakouské po pádu absolutismu, které převládalo v myslí Gindelyově, pokud nezvyklé politické vření pozoroval jen ze zátiší své pracovny, ustoupilo klidnějšímu soudu, když se Gindelymu naskytla příležitost z blízka a hlouběji nahlédnouti v podstatu snah o ústavní přetvoření říše. Stalo se to za jednání o redaktorství »Vaterlandu«, jež svrchu podrobněji bylo vyličeno.⁵⁷⁶⁾ Zvěděv počátkem února o úmyslu založiti šlechtický žurnál, který by se stal orgánem všerakouských zájmů, Gindely zprávu tu uvítal s radostí, neboť soudil, že právě šlechta byla by povolána státi se tmelem pojícím odstředivé živly v říši.⁵⁷⁷⁾ Ale program nového listu hned potom uveřejněný⁵⁷⁸⁾ vzbudil jeho nejprudší odpor. Ostrá kritika tohoto programu obsažená v listě Gindelyově Chlumeckému ze 14. února 1860 poučuje nás jasně o tehdejších politických názorech Gindelyových. Jeho nelibost vzbudily hlavně výpady programu toho proti revoluci. »Wie sonderbar,« uvažuje, »musz dem Verfasser desselben der Begriff der Revolution sich gestalten, wenn er zu solchen Expectorationen sich hinreissen lässt und wie wenig musz er wissen, dasz unsere ganze gesellschaftliche Lage ein Produkt der von ihm angeklagten Revolution ist, und wenn er dies weisz, wie sehr wir in der Revolution reformatorische Tätigkeit zu segnen Ursache haben. Es hilft nichts fort und fort zu klagen, was die Revolution schlimmes tue und zusammenzutreten um sie aufzuhalten; eins nur hilft: selbst tätig aufzutreten und sich an die

barere Absolutie wie je. Die politische Freiheit halte ich mit dem Bestande Oesterreichs weiter nicht verträglich. Vielleicht wäre es noch im J. 1848 gegangen, jetzt weisz ich aber wohl, dasz man selbst in Böhmen die Idee der Foederation aufzugeben beginnt und an die Zertrümmerung des Ganzen denkt. Welche Gefühle mich bei Betrachtung solcher Dinge beherrschen, vermag ich kaum zu sagen; ich suche die Geschichte eines Reiches zu schreiben und kann mich der Furcht nicht verschlieszen, dasz ich es mit einem Leichnam zu tun habe. Man darf allerdings die vis inertiae nicht unterschätzen, die manches morsche Staatsleben lang gefristet hat, allein diesmal, glaube ich, ist die causa movens stark in Tätigkeit. Ein Gutes aber hat die gegenwärtige Krisis, sie wird endlich festere Zustände, seien sie welcher Art immer, herbeiführen.«

⁵⁷⁶⁾ Viz výše str. 192 a d.

⁵⁷⁷⁾ Chlumeckému 14. ún. 1860: »Gerade der Adel wäre berufen den Retter in der Not zu machen und den Kitt für die widerstrebenden Elemente abzugeben.«

⁵⁷⁸⁾ Program ten podepsaný šesti členy rakouské aristokracie a datovaný »am Neujahrstage 1860« byl spolu s prospektem připravovaného listu vydán nejprve jako leták, počátkem února byl pak celý nebo výtahem uveřejněn v denních listech. Vídeňská »Ostdeutsche Post« otiskla celý program v čísle z 8. února. Pražská »Bohemia« přinesla o něm v čísle 34. z 9. února obšírný dopis z Vídně datovaný 7. února s delšími výňatky a kritickými poznámkami. Programu šlechtického listu se tu vytýká přílišná všeobecnost, mlhavost, nejjasnost.

Spitze der Ereignisse stellen, dann kann man sie beliebig in seinem Sinne lenken.«

K této apologii revoluce, jež upomíná poněkud na známé spisy a projevy Ant. Springera z l. 1848—49⁵⁷⁹⁾ o revoluci, druzí se v témž listě Gindelyově apologie svobodné vědy. »Kann wohl jemand, der einen Begriff von derselben [Wissenschaft] hat,« táže se, »glauben, dasz eine Partei oder ein Journal dieselbe umzugestalten vermag und musz er nicht einsehen, dasz ein journalistischer Ausfall gegen dieselbe so wenig zu bedeuten habe, wie ein Hilferufen in der Wüste. Ob die Wissenschaft andere Bahnen einzuschlagen habe, wird gewisz kaum jemand anderer entscheiden, als sie selbst und die Entscheidung hierin fällt bei der ideellen Verbindung von ganz Europa auch nicht einem einzelnen Bearbeiter derselben zu. Man denke doch nicht, dasz Oesterreich allein den Erdkreis ausmache, sondern dasz es unmöglich ist der Wechselwirkung mit der Fremde zu widerstehen.« Vroucí slova, jež tu Gindely pronáší na obranu revoluce a vědy, jsou důkazem, že jeho svobodomyšlné názory, které jsme u něho shledali již za absolutismu, ovšem ve formě méně určité, v tu dobu nabyly značné síly, tak že mu nedopouštěly schvalovati program proti nim se prohřešující, ačkoli hlavní cíl toho programu shodoval se s jeho přáním. Gindely nechtěl, aby za jednotu Rakouska bylo bojováno zbraněmi politické a kulturní reakce. Také však bylo jeho přesvědčením, že jednota nemá znamenati germanisaci národů rakouských. »Nicht das deutsche, sondern das slavische, magyarische und germanische Element müssten darin vertreten sein und zu einem österreichischen sich einigen,« praví o redakci chystaného denníku, dávaje tím zároveň na jevo, jak si představoval rozřešení národnostní otázky v Rakousku.

Byv několik dní potom vyzván vůdcem šlechtické strany, jež usilovala o založení denníku, a původcem jeho programu hr. Jindřichem Clamem-Martincem ke schůzce, jejímž účelem bylo pohnouti jej k převzetí redakce, Gindely znova u sebe vážně uvažoval o snahách šlechtické strany Martinicovy a jejím programu. Ač nepřestával odsuzovati uveřejněný program pro jeho vylučnost a mlhavost, přece se mu zdálo, že v přítomné chvíli, kdy jde především o to, aby vytvořen byl základ pro nové vybudování Rakouska, mohl by jíti se šlechtou. »In Zeiten so groszer Gefahr wie die gegenwärtigen,« psal Chlumeckému před schůzkou s Martinicem (25. ún. 1860), »müssen sich diejenigen einen, die den angegriffenen Punkt und das ist jetzt die Existenz Oesterreichs verteidigen wollen.« Rád v jednotlivostech podřídí své mínění, nebude-li mínění opačné vystupovati s takovou příkroostí jako v programu zakládaného listu,

⁵⁷⁹⁾ Srov. J. Heidler, Antonín Springer, str. 105.

a ze srdce přeje šlechtě vliv, jímž mohou působiti veliké bohatství a intelligence. Redakce šlechtického denníku byl by však ochoten účastniti se jen tehdy, kdyby list ten byl odhodlán s bezohlednou opravdovostí řešiti otázku národnostní a ústavní a kdyby v čelo redakce postavil se Chlumecký, neboť jeho působnost od r. 1848 poskytovala by záruku, že v podniku, jehož se ujme, bude šetřeno občanské svobody a vědeckého pokroku.

Z tohoto projevu Gindelyova i z jeho dřívější kritiky šlechtického programu zřetelně poznáváme jeho tehdejší názor politický. Vroucí vlastenectví rakouské sdružené s přesvědčením o potřebě spravedlivého řešení otázky národnostní, mírný, ale rozhodný liberalismus, toužící po občanské svobodě a vědeckém pokroku, s nímž se srovnává jeho kritické, ač nikoli zásadně odmítavé stanovisko ke šlechtě, jsou hlavní složky toho názoru. Jak by tyto zásady měly býti uskutečňovány v praxi, jak by v jich duchu mělo býti přetvořeno státní zřízení rakouské, Gindelymu samému asi nebylo jasno. Teprve rozmluva s Martinicem, v níž mu Martinic podrobně vykládal svůj program, přivedla jej, jak se podobá, k zaujetí určitějšího stanoviska v konkrétních otázkách tehdejší rakouské politiky. Z vlastních zpráv Gindelyových o této rozmluvě se dovídáme, jaké asi to stanovisko bylo.⁵⁵⁰⁾

Když se Martinic úvodem k rozhovoru pokusil vyvrátiti výtky, které byly činěny jeho programu,⁵⁵¹⁾ Gindely se ho přímo otázel na jeho stanovisko v otázce národnostní, jakožto ústřední otázce veškeré tehdejší politiky rakouské. Odpovídaje vyslovil se Martinic rozhodně proti centralisačnímu systému Bachovu a pro volný rozvoj jednotlivých národností, jemuž mělo sloužiti národní škol-

⁵⁵⁰⁾ Viz o nich výše v kapit. I. pozn. 144. Zprávy ty jsou zároveň cenným příspěvkem k poznání tehdejších politických názorů Martinicových, které dosud byly sestrojovány jen ze tří anonymních brožur vydaných r. 1859 a jemu připisovaných. Srov. *Tobolka*, Jak došlo k sblížení dra F. L. Riegra s hr. J. J. Clamem-Martinicem (Nová česká revue II., 1905), a *Tobolka*, Dějiny české politiky nové doby (v Laichterově České politice III.) 1909, str. 187 násl. Z oněch tří brožur však pouze jediná pochází jistě od Clama-Martinice, totiž kritika obecního zákona z 24. dubna 1859 (sr. poz. 586). Ostatní dvě brožury, totiž »Sustine et abstine« a »Die Antwort des Verfassers der Brochüre Sustine et abstine auf den offenen Brief Seiner Erlaucht des Grafen von Wurmbrandt«, liší se věcně i formálně od obou zaručených projevů Martinicových z té doby (Kritiky obecního zákona a programu šlechtického listu) tak, že auctorství Martinicovo, proti němuž svědčí některé momenty vnější, dlužno prohlásiti za svrchované pochybné, ano zhořla vyloučené.

⁵⁵¹⁾ Chlumeckému 28. ún. 1860: »Nachdem er mir exponirt hatte, dasz man seinem Programm mit Unrecht Vorwürfe wegen Gott weisz welcher Tendenzen oder wegen Unklarheit mache . . . « Protože tu Martinic »svým« programem nazývá program »Vaterland«, jemuž podobné výtky opravdu byly činěny (srov. pozn. 578), možno v těchto slovích spatřovati doznání, že byl vlastním původcem toho programu.

ství nižší i vyšší v Uhřích, Polsku i v Čechách. Důsledně bylo by zříditi maďarskou universitu v Uhřích a polskou v Haliči. Když k tomu Gindely podotkl, že by také v Čechách musela býti založena česká universita, vyslovil se Martinic též pro zřízení české university, pokud by jí bylo třeba. O poměru této české university k staré universitě pražské patrně mluveno nebylo.⁵⁵²⁾

Potom Gindely předložil Martinicovi otázku, je-li pro ústavu říšskou nebo pro ústavy zemské. Martinic na to prohlásil, že jednotnou říšskou ústavu na ten čas považuje za nemožnou, poněvadž by jí zvláště Maďaři nikdy neuznali. Je rozhodně proti ústavnosti založené na přímých volbách, tedy proti společnému říšskému sněmu. Žádá, aby »ve všech otázkách« rozhodovaly sněmy o dvou komorách, z nichž první byla by složena hlavně z velkostatkářské šlechty, duchovenstva a university. Toliko pro kontrolu říšského finančního hospodářství bylo by třeba společného orgánu, jímž by byla rozšířená říšská rada. O všem ostatním rozhodovaly by zemské sněmy a také správa jednotlivých zemí byla by založena na zásadě »selfgovernmentu«. Tím by se sama sebou rozřešila i otázka jazyková. Neboť je přirozeno, že by se na sněmích užívalo jazyků zemských, tedy v Čechách a na Moravě českého a německého, v Haliči polského, v Uhřích, jež by měly vlastní sněm bez někdejších připojených zemí, uherského. Podobně by se na sjezdech okresních a krajských užívalo řeči příslušného okresu nebo kraje, tedy v Uhřích podle potřeby také slovácké nebo německé.⁵⁵³⁾ Z vý-

⁵⁵²⁾ Zde se obě hlavní zprávy Gindelyovy o rozmluvě s Martinicem, listy psané Palackému 25. dubna 1860 a Chlumeckému 28. února 1860, poněkud rozcházejí. Podle zprávy dané Palackému Martinic se původně zmínil toliko o universitě maďarské a polské. Když pak G. »poukázal na to, že podobně v Čechách též česká universita by založena býti musela, jinak že by nespokojenost tím většího stupně dosáhla«, Martinic přidal, »že by zřízení české university též odkládáno býti nemohlo«. V listě k Chlumeckému G. vyložil podrobněji Martinicovo stanovisko v otázce ústavní, jen stručně se zmiňuje o jeho programu školském. Píše: »Nach diesen Verhältnissen würde auch der Unterricht organisirt werden und müsste so eine magyrische, eine polnische und es könnte auch eine böhmische Universität geben, soweit dies notwendig sei. Ob dann in Ungarn und Polen die Universitäten nicht auch zur Hälfte einen deutschen Charakter hätten, wurde nicht berührt.« Podle prvé zprávy byl by se Martinic pro českou universitu vyslovil rozhodněji než podle zprávy druhé. Ale z obou je patrné, že jí nepokládal za tak potřebnou jako university maďarskou a polskou.

⁵⁵³⁾ Podle Gindelyova líčení v listě k Chlumeckému z 28. února 1860 Martinic prohlásil, »er sei gegen jeden Constitutionalismus, wie der durch direkte Wahlen erzeugt werde, er wünsche indirekte Wahlen und eine künftige Einteilung der Landtage in etwa zwei Kammern, in deren ersterer vornehmlich der grundbesitzende Adel, die Geistlichkeit und Universität und was sonst sich dazu eignen würde, vertreten sei. Eine Reichsverfassung halte er in dem Momente nicht für möglich, weil namentlich Ungarn nie und nimmer derselben beitreten würde. Nur für die finanzielle Leitung des Reiches

kladů Martinicových, jenž sám projevoval ochotu, kdyby se poměry radikálně změnil, přizpůsobiti jim svůj program, ovšem přísně v duchu jeho hlavních zásad, poznal Gindely, že jádrem těchto zásad je zavržení ústavnosti založené na přímých volbách, snaha po zastoupení stavovském a úmysl pracovati proti odkřesťanštění státu. Systém Bachův Martinice urážel, poněvadž nedbaje získaných nebo zděděných práv, proklamoval státní omnipotenci.⁵⁸⁴⁾

Všechny tyto výklady Martinicovy pohnuly Gindelyho k prohlášení, že i on uznává říšskou ústavu na ten čas za nemožnou, a že stejně jako Martinicovi jde mu upřímně o budoucnost Rakouska. V otázkách podrobných snad by se s ním ve všem neshodoval, ale proti hlavním zásadám jeho programu nemá námitek.⁵⁸⁵⁾ Ačkoli není pochyby, že toto prohlášení učinil Gindely s plným přesvědčením, zdá se, že v přesvědčení tom byl utvrzen teprve vý-

dürfte sich eine Gesamtkontrolle bestehend in einem erweiterten Reichsrat als notwendig herausstellen. Die Verwaltung jedes einzelnen Landes müsse auf dem Prinzipie des Selbstgovernmentes aufgebaut sein und nach diesem würde sich die Sprachenfrage von selbst lösen. Denn es sei natürlich, dass in den Bezirkstagen die Bezirkssprache, in den Kreistagen die Kreissprache, in den Landtagen die Landessprache gesprochen würde. In Ungarn, das ohne die ehemaligen Provinzen einen eigenen Landtag hätte, wäre also die Landtagssprache ungarisch, aber an den Kreis- und Bezirkstagen je nach Bedürfnis slovakisch oder deutsch u. s. w. In Polen sei naturgemäß das polnische die Landtagssprache, in Böhmen und Mähren das deutsche und böhmische.«

⁵⁸⁴⁾ »Seine Prinzipien,« praví G. v listě k Chlumeckému z 28. ún., »konzentriren sich in folgenden Hauptpunkten: Er mag keinen Konstitutionalismus, der im Wesentlichen durch direkte Wahl hervorgerufen wird, er strebt nach ständischer Vertretung und will der Entchristlichung des Staates entgegengetreten. Das Bachische System beleidigt ihn, weil dieses ohne Rücksicht auf erworbene oder hergebrachte Rechte die Staatsomnipotenz proklamire.«

⁵⁸⁵⁾ Chlumeckému 28. února 1860: »Ich erwiederte ihm auf alle seine Expositionen, die ich durch wiederholte Fragen veranlaszte, dass ich von der Einsicht durchdrungen sei, es sei jetzt eine Reichsverfassung nicht möglich und dass ich insofern mit ihm ein Ziel verfolge, als mir die Zukunft Oesterreichs am Herzen liege. In Detailfragen dürfte sich eine Differenz ergeben, und er vielleicht nicht anstehen den Verhältnissen Concessionen zu machen, im Principe wüsste ich nicht, worin ich ihm jetzt entgegenstehe. Er entgegnete, dass er sich gegen Concessionen verwahren müsse, er bleibe auf seinen Prinzipien stehen, werde aber natürlich veränderten Verhältnissen Rechnung tragen.« Na jiném místě téhož listu G. píše: »In der ganzen Unterredung machte Martiniz auf mich den Eindruck eines unnachgiebigen festen Mannes, der aber doch dem, was man Notwendigkeit nennt, nicht entgegengetreten wollte. Er versicherte mich mehrmals, das, was er jetzt zu mir sage, sei das Program für die gegenwärtigen Verhältnisse, würden diese, sei es durch den Kaiser, sei es sonstwie, radikal geändert werden, so sei er kein Don Quixote, der für unmögliches eintreten wolle, sondern mit steter Festhaltung seiner Prinzipien seine Bestrebungen den Verhältnissen anzupassen suchen.«

klady Martinicovými.⁵⁸⁶⁾ Přiznávát sám v dopise psaném Chlumeckému den po rozmluvě s Martinicem (28. ún. 1860), že v nitru svém nejprve uvažoval, zda uskutečnění programu Martinicova a zavedení zemských ústav nezničilo by existenci Rakouska a zda by nebylo výhodnější pomýšleti na ústavu říšskou. Ale nemohl přý se vzpírati poznání, že na ten čas bylo by marno pokoušeti se o vybudování státu rakouského shora.⁵⁸⁷⁾ »Es musz,« psal Chlumeckému, »noch einmal das Schicksal in die Hände der Provinzen niedergelegt werden und von ihnen aus Oesterreich aufgebaut werden, wenn dies überhaupt noch im Bereich der Möglichkeit liegt.« Jen tímto způsobem, zdálo se mu, bylo by možno učiniti konec obecné lethargii obyvatelstva a jeho všude se projevujícímu nepřátelství proti vládě. Všechny jiné otázky mají proti tomu jen podřízený význam.⁵⁸⁸⁾

A v podstatě stejně, třeba s pochopitelnou zdrželivostí vyslovuje se Gindely o zásadách politického programu Martinicova v listě psaném o den později (29. ún.) Helfertovi. V dějinách po-

⁵⁸⁶⁾ Nasvědčují tomu vlastní jeho slova v listě k Chlumeckému z 28. února: »Es schien mir Martiniz nicht unbilliges anzustreben und in dieser Meinung wurde ich noch bestärkt, als ich am Abend seine Broschür über die Gemeindefrage, welche er mir mitgab, durchlas, in welcher mir die Wahrheit seiner Exposition und eine liberale Kühnheit der Sprache auffiel, die mir mit dem Programm seltsam kontrastirte.« Sr. v pozn. 595 citát z listu k Palackému z 25. dubna. Brožura, o níž se tu G. zmiňuje, je Martinicova kritika obecního zákona z 24. dubna 1859 vydaná v říjnu 1859 v Praze anonymně a bez názvu jako rukopis. První část brožury obsahuje podrobnou a věcnou, skoro vesměs zamítavou kritiku nového zákona, druhá vyslovuje a odůvodňuje požadavek, aby dosavadní vševláda byrokracie byla omezena vytvořením autonomních jednotek správních. Měly to býti nejprve obce venkovské i městské a území vrchnostenská, jež měly býti slučovány v okresy a býti základem zemských sněmů (Provinziallandtage). »Liberale Kühnheit«, o níž se zmiňuje Gindely, jeví se hlavně ostrou kritikou tehdejší vládní soustavy byrokratické. Martinic výmluvně líčí její nedostatečnost i její škodlivé následky pro všecken společenský život ve státě. Na konec prohlašuje: »Die dermaligen Zustände sind unhaltbar; sie führen uns nicht nur zum finanziellen Ruin, sondern auch zur Zersetzung der Gesellschaft: durch diese zur Revolution. Das neue Bahnen eingeschlagen werden müssen, ist durch die Kundgebungen der Regierung selbst anerkannt. Solcher Bahnen gibt es aber nur zwei, entweder Einlenken in französisch-constitutionelles Regime (in dieser oder jener Form) oder aber sociale Regeneration auf der Grundlage autonomen Selbstgovernmentes.« První cestu Martinic zavrhne, druhou vřele doporučuje.

⁵⁸⁷⁾ »Sie sehen daraus, dass ein solches Programm den provinziellen Ansprüchen bedeutend entgegenkomme. Ich konnte nicht umhin in meinem Innern die Betrachtung anzustellen, ob, wenn das Programm ins Leben gerufen und eine provinzielle Vertretung organisirt sein würde, nicht unsere Existenz vernichtet sei und ob nicht eine Reichsvertretung angezeigter sei. Allein ich kann mich ebensowenig selbst wie sonst Jemand der Beobachtung erwehren, dass für jetzt ein Bau von oben nach unten ein vergeblicher Versuch sei.«

⁵⁸⁸⁾ Srov. citát v pozn. 592 doleji.

sledních dvanácti let bude prý vytýkáno, že vláda usilovala rozhodnou centralisací o takové sjednocení všech zájmů v Rakousku, jež bylo by časem zrodilo společné státní vědomí, rakouský patriotismus. Gindely sám je přesvědčen, jakmile se ustoupí s této cesty, že nebude již nikdy možno na ni se vrátiti a že snad spějeme vstříc většímu zlu než je to, jemuž chceme uniknouti. Ale zdá se mu, že smutné poměry s naprostou nutností vedou k opuštění této cesty. Z pověstí i z novin vysvítá, že budoucí státní zřízení Rakouska má býti rozděleno podle zemí, že dostaneme zemské ústavy, nikoli však ústavu říšskou, která je nemožna.⁵⁸⁹⁾ Také Martinic chce vybudovati nově Rakousko od dola a vyhověti zemským zvláštnostem po stránce ústavní a jazykové. Jeho program ve svých důsledcích jeví se programem foederativním, třeba snad Martinic sám toho označení nepřipouštěl. Není-li již, jak se Gindelymu opravdu zdá, jiné cesty k lepší úpravě poměrů v Rakousku, nezbyvá mu, než aby jako jiní bezvýhradně nastoupil tuto cestu.⁵⁹⁰⁾ Ovšem uznával, že takovým řešením ústavní otázky rakouské bude posílněn »provinciální« duch a že bude pak záviseti toliko na zemích, zda se v nich vytvoří rakouské vědomí; i soudil, že bude úkolem těch, kdo se nyní cítí Rakušany, aby se postavili proti přílišnému tříštění.⁵⁹¹⁾

⁵⁸⁹⁾ Helfertovi 29. ún. 1860: »Es wird einst in der Geschichte der letzten 12 Jahre hervorgehoben werden, dass die Regierung durch eine entschiedene Centralisation eine Verkettung sämtlicher Interessen in Oesterreich angestrebt hat, die im Laufe der Zeit ein gemeinsames staatliches Bewusstsein, einen österreichischen Patriotismus, hätte zur Folge haben können. Ich selbst — ich gestehe es offen — kann mich nicht der Überzeugung verschlieszen, dass sobald einmal dieser Weg verlassen wird, er nie mehr wieder betreten werden kann und dass wir vielleicht grözern Übeln entgegen gehen, als jene sind, vor denen wir uns jetzt zu retten suchen. Es scheint aber, dass die zwingende Notwendigkeit trauriger Verhältnisse zum Verlassen dieses Weges führen wolle. Das Gerücht und die Zeitungen teilen ab und zu mit, dass die künftige Organisirung Oesterreichs eine nach Provinzen getheilte sein und dass wir mit einem Worte Provinzialverfassungen, aber keine eigentliche Reichsverfassung haben werden, weil eben letztere eine Unmöglichkeit sei.«

⁵⁹⁰⁾ Helfertovi 29. ún. 1860: »Ich habe aus den Mittheilungen des H. Grafen Martiniz entnommen, dass er den Versuch Oesterreich von oben herab zu konstituiren aufgebend, den Versuch anstellen will, dies von unten hinauf zu tun und dass er den provinziellen Verschiedenheiten in Verfassung und Sprache Rechnung getragen wissen will. In seinen letzten Konsequenzen scheint mir dies ein föderatives Programm zu sein, wenn vielleicht auch das Wort föderativ in seiner prägnanten Bedeutung vom H. Grafen M. nicht zugegeben werden möchte. Ist ein anderer Weg zur bessern Gestaltung der Dinge in Oesterreich nicht mehr möglich, dann musz ich diesen so gut wie jeder andere rückhaltslos betreten. Es scheint mir so zu sein, wofern mein Urtheil durch Angstlichkeit nicht zu sehr getrübt ist.«

⁵⁹¹⁾ Budou-li místo říšské ústavy vydány ústavy zemské, psal G. Helfertovi 29. února, »so kann man jetzt noch gar nicht ermessen, wie sehr der provinzielle Geist erstarken wird, so viel ist aber sicher, dass man es dann den

Je patrné, že rozmluva s Martinicem naklonila Gindelyho myšlenku foederativní úpravy Rakouska, třeba ho nezbavila všech pochybností, zda se touto cestou opravdu dospěje toho, co mu nepřestávalo býti nejvyšším ideálem politickým, silného Rakouska. Poznáváje však, že sílu Rakouska nejvíce podlamuje nespokojenost jeho národů, spatřoval přední úkol tehdejší rakouské politiky v jejich uspokojení spravedlivým rozřešením otázky národnosti,⁵⁹²⁾ a poněvadž foederativní program Martinicův, jak se mu zdálo, ukazoval k tomu cestu jediné možnou, byl hotov jej uznati. Stoupenkem foederativního programu, o jehož podrobnostech a důsledcích sotva měl zcela jasnou představu,⁵⁹³⁾ učinilo jej nikoli jeho národní vědomí české, nýbrž jeho rakouské vlastenectví,⁵⁹⁴⁾ ačkoli zdá se nepochybně, že bez národního vědomí českého sotva byl by tak živě pocítoval potřebu uspokojiti rakouské národy. A rakouské vlastenectví dalo Gindelymu také aspoň na chvíli zapomenouti na to, co se v názorech Martinicových a jeho strany přičilo jeho smýšlení liberálnímu a demokratickému.⁵⁹⁵⁾

Velká cesta studijní, na kterou se Gindely vydal hned po skončeném jednání s Martinicem, zbavila jej na delší dobu přímého styku s domácími poměry politickými. Ohlas politických zápasů v Čechách a v Rakousku jen slabě doléhal k jeho sluchu. Ne-

Provinzen wird überlassen müssen, ob in ihnen ein österreichisches Bewusstsein erstehen und auf welche Weise sich dasselbe äuszern wird. Es ist dann die Aufgabe jener, die sich jetzt als Oesterreicher fühlen, den Kampf gegen eine allzuweit gehende Sonderung zu eröffnen.«

⁵⁹²⁾ Chlumeckému 28. února 1860: »Es ist nun an sich diese oder jene Frage in Oesterreich eine Nebensache, wofern durch irgend ein Mittel die Lethargie im Volke und die überall sich kundgebende Feindseligkeit gegen die Regierung ein Ende nimmt.« A Palackému 25. dubna 1860: »Nejedná se nám v Rakousích nyní toliko o trochu více nebo méně politické svobody jako o to, aby všechny národové k uspokojení přišli.«

⁵⁹³⁾ 2. bř. 1860 psal G. Helfertovi: »Ich gestehe offen, dass ich gut zu wissen glaube, was die Parteien in Oesterreich wollen, aber darüber nicht ganz klar bin, was wohl denselben am besten frommen würde. Bei einer solchen innern Unsicherheit, über die ich nicht im Stande bin leichtsinnig mich hinüberzusetzen und die gerade das Resultat meiner Studien ist, würde ich in vielen wichtigen Fragen, die sich zur Entscheidung darbieten, kaum hoffen können, bestimmend aufzutreten, sondern dürfte eher erwarten zu viel von andern bestimmit mich entscheiden zu müssen.«

⁵⁹⁴⁾ Srov. podobný vývoj u Ant. Springera v r. 1848, o čemž u *Heidlera*, Antonín Springer str. 47.

⁵⁹⁵⁾ Ale liberalistická nedůvěra, ano nechut k šlechtě, se již zase ozývá v dopise k Palackému z 25. dubna 1860, kde G. píše: »Zdálo se mi okamžitě, jako by Martinic skutečně něco znamenitého zamýšlel, ale když jsem zároveň na to myslel, kdo všechno ti jsou, kteří se s ním spojili, a jaké veřejnost o tom všem mínění má, tu ovšem věc cele se mně znechutila. Nezapomenul jsem na to, že bych se samojediný v společnosti nacházel, kde by mně jiní rozkazovali a že žádných garantií nemám, že by se věc tak vedla, jak se Martinic vyjádřil.«

mívaje o nich podrobnějších zpráv a nemoha o nich s nikým hovorití, soustřeďoval všechno své myšlení na svou vědeckou práci.⁵⁹⁶⁾ Ale právě touto prací, jež se týkala dějinného období pro všechny pozdější vývoj Rakouska zvláště významného, byl utvrzován v přesvědčení o těsné souvislosti mezi historií a přítomností, v přesvědčení, že je třeba, aby historik k studiu minulosti přistupoval s jasným názorem na zásadní otázky současného života politického a s živým zájmem o ně. A uvažuje mnoho o úkolech rakouského dějepiscetví, chtěl mu přiznati důležité poslání politické. Přál si, aby smiřovalo protivu mezi rakouskými národy, budilo společné vědomí vlastenecké («gesamtnationales Bewusstsein») a odráželo nepřátelské útoky ciziny, a oddával se smělé naději, že by pak bylo snadno rozřešiti zvláštní přání národnostní.⁵⁹⁷⁾ Ale nejen práce vědecká, také zkušenosti získané za pobytu v cizině vedly jej k úvahám významným pro jeho názor na otázky politické, a zvláště národnostní. Tak z poznání vědeckých poměrů hollandských odvozoval poučení, že za moderní doby malý národ, třeba žil v poměrech nejpříznivějších, jest odsouzen k bezvýznamnosti kulturní.⁵⁹⁸⁾ A život v Paříži naplnil jej odporem k francouzskému patriotismu, jevícímu se nemírnou národní domýšlivostí a fanatickým shonem po moci a bohatství.⁵⁹⁹⁾

Určitějšího světla o Gindelyově nazírání na základní otázky tehdejší rakouské politiky než z těchto všeobecných úvah, pro jeho smýšlení politické a národnostní arci velmi příznačných, nabýváme ze zmínek o politických událostech a poměrech v Rakousku, jež porůznu nacházíme v jeho obsáhlé tehdejší korespondenci. Možno z nich souditi, že jeho víra v program Martiničův, který, jak jsme viděli, přijal nikoli bez váhání, záhy značně ochladla. Projevy vzrnajícího se nacionalismu národů rakouských a zvláště úspěšné státoprávní snahy Maďarů vzbuzují v něm brzy zase pochybnosti a obavy o budoucnost Rakouska. Již z Bernburka píše dva měsíce po odjezdu z Prahy Chlumeckému, že se mu v cizině politický stav Rakouska zdá ještě horší než doma. Vyslovuje-li zároveň naději, že císařská rozhodnutí o reorganizaci zemí uherských neznamenají plné obnovení starých Uher, t. j. starého národního státu uherského, naznačuje tím zřetelně, čeho se pro budoucnost Rakou-

⁵⁹⁶⁾ Chlumeckému z Paříže 22. srpna 1860: »Unsere staatlichen Verhältnisse verwickeln sich immer mehr und ich glaube wohl, dasz Sie über diesen Gegenstand oft genug in ziemlich düsterer Weise sich unterhalten mögen. Da ich mit Niemand über dergleichen Dinge reden kann, so sind meine Gedanken fast nur auf die Arbeit gerichtet.«

⁵⁹⁷⁾ O tom výše str. 320.

⁵⁹⁸⁾ Viz citát v pozn. 170.

⁵⁹⁹⁾ Srov. výše str. 204.

ška obával.⁶⁰⁰⁾ O něco později, v dopise k Höflerovi z 1. června 1860, vyznává již přímo, že pokojnou existenci Rakouska pokládá za nemožnou, poněvadž mezi ním a ideou národnostní, která nyní ovládá svět, je rozpor nepřekonatelný. Je prý možno na pět, deset, dvacet roků vše utišiti, ale stále bude hroziti nebezpečí, že se Rakousko při každém politickém otřesu octne na pokraji záhuby. K tomuto názoru, jenž se nesrovnává dobře s dotčenými výše theoretickými úvahami o úkolech rakouského dějepiscetví, jak je rozvíjel brzy potom v dopisech k Helfertovi, hlásí se Gindely také v jiném pozdějším listě psaném Höflerovi (13. září 1860). Zmínku o vznikaní národního státu italského obracejícího se proti papežství provází tu poznámkou, že italské události neznamenají vítězství liberalismu, nýbrž nacionalismu, který nyní tak zmohutní, že bude rozrušovati státy, jako je dříve rozrušovalo náboženství. A hned k tomu dodává, odtrhnou-li se Uhry vítězně od Rakouska, že zmizí samo jeho jméno a jednoho rána že se probudíme jako Bavoři nebo Prusové. Klid v Rakousku nenastane snad nikdy, poněvadž každá změna vyhovující jedné polovině obyvatelstva dotýká se nepříjemně druhé jeho poloviny.

Uznáváje plně nepřekonatelnou sílu nacionalismu, nevzdával se tedy Gindely svého přesvědčení o velikém významu otázky národnostní pro Rakousko, ale pozbýval důvěry v možnost jejího smírného rozřešení uspokojením jednotlivých národů, k němuž směřoval program Martiničův. Proto vydání *diplomu říjnového* nijak ho nepotěšilo. Ačkoli shledával, že diplomem tím bylo celkem uskutečněno vše, co žádal ve svém programu Martinič, přece se mu zdálo, že se jím dokonává roztržení monarchie a že nebude již možno zdržovati Němce od sympathií s Frankfurtem.⁶⁰¹⁾ A s nedůvěrou sledoval snahy o přetvoření Rakouska na základě říjnového diplomu. »Wenn alles gut geht,« psal Höflerovi 18. listopadu 1860, »wird Oesterreich ein Föderativstaat, das wahr-

⁶⁰⁰⁾ Chlumeckému 24. dubna 1860 z Bernburka: »...dagegen betrübt mich oft genug die Betrachtung unserer politischen Lage, die einem im Ausland noch schlimmer erscheint, wie in der Heimat. Sie glauben gar nicht, in welcher gedrückter Lage sich die österreichischen diplomatischen Agenten im Auslande befinden. Ich ersah dies aus einem längern Zwiegespräche mit dem österreichischen Generalkonsul in Leipzig Herrn von Grüner. Was soll ich von den neuesten Entscheidungen bezüglich Ungarns denken? Ich gebe mich durchaus nicht, wie dies jetzt ausländische Zeitungen absichtlich tun, dem Glauben hin, dasz dies eine Reconstitution des alten Ungarns sei. Besoldete ungarische Korrespondenten musz es überall massenweise geben, denn fast jedes deutsche Winkelblatt hat nicht erdichtete, sondern wirkliche Korrespondenten.« Srov. zmínku o císař. rozhodnutí stran Uher v listě k Palackému z 25. dubna 1860, kde G. o něm praví: »Nedoufám, aby to zase vedlo k vládě Maďarů nad jiné národy.«

⁶⁰¹⁾ Höflerovi 28. října 1860.

scheinlichste scheint mir aber, dasz es ein Heerd ununterbrochen dauernder Agitation, Resolution, Agiotage u. s. w. sein wird, bis endlich das Ende der Dinge kommt.« Současně v listě k Chlumeckému projevoval pochybnost, zda připravovaná reorganise Rakouska přinese zlepšení dosavadního stavu. »Der Herrschaft des Deutschtums,« psal mu rovněž 18. listopadu, »und damit dem einheitlichen Charakter ist jetzt ein unheilbarer Schlag beigebracht worden, ob nun das künftige besser sein wird, wünsche ich mehr, als ich hoffe.« Tento pessimismus Gindelyova nazírání na budoucnost Rakouska krom zpráv o finanční jeho tísní živily hlavně rostoucí nároky Maďarů, a hlavně odporem proti nim třeba zajisté vysvětlovati nedůvěru Gindelyovu k politice, jejímž výrazem byl diplom říjnový.⁶⁰²) Ale tento pessimismus prýštil jistě též z jeho osobní stísněné nálady, jejíž příčinou byl dlouhý samotářský život v cizině.

Vydání únorové ústavy a nepochybně i vlastní návrat z ciziny rozjasnily poněkud tento chmurný názor Gindelyův na politický stav Rakouska. Ještě v květnu 1861, kdy již dlel v Mnichově, psal sice Höflerovi (22. kv.), že jeho obavy o Rakousko jsou dosud větší než jeho naděje, a znovu vyslovoval přesvědčení, že Uhry zlomí Rakousku vaz. Ale jen několik dní potom v listě, jímž Palackému gratuloval k jmenování členem panské sněmovny, dává již na jevo nadšení až překvapující pro změněné politické poměry v Rakousku. »Nastává nyní,« píše mu (29. kv.) rovněž z Mnichova, »jak pro veřejný život, tak zvláště pro historickou vědu nejkrásnější doba...« Patrně stav nastalý v Rakousku po vydání ústavy únorové probouzel v Gindelym nové naděje do budoucnosti. Samo zavedení ústavnosti hovělo jeho liberalismu a ústava Schmerlingova uspokojovala jej nepochybně tím, že vycházejíc poněkud vstříc foederalistickým snahám zemí a národů rakouských, přece trvala na jednotě říše, a to, aspoň zásadně, i naproti Uhrám, ač jim přiznávala více než ostatním zemím. Je známo, že také občanští politikové čeští nestavěli se zprvu proti únorovce, přehlížejíce v radosti z fakta, že se Rakousku dostalo konstituce, která i jejich národu přiznávala jistá politická práva, nedostatky této ústavy i těžké křivdy, které páchala na české národnosti, a nedbajíce toho, že nešetří historických práv jejich země. Není divu, že Gindely, jehož národní citění nebylo tak silné a jenž pro historické státní právo české nejevil do té doby porozumění, s ústavou tou ochotně se smiřoval. Jistě v ní nespatořoval nebezpečí pro český národ, naopak byl přesvědčen, že poskytuje možnost, aby národ-

⁶⁰²) Chlumeckému 27. list. 1860; srov. též listy Chlumeckému z 6. ún. 1861 a Höflerovi 16. ún. 1861.

nostní otázka v Rakousku byla spravedlivě rozřešena. »Myslím,« psal Palackému v červnu 1861, »že každému člověku, který není nerozumný a zakrnělý Němec, národní otázka, od které všechno jiné blaho závisí, v pravém světle se ukazuje... Začátek vši bídy a neřesti spočívá v tom potvorném zmíchání všech poměrů a národů, které po bělohorské bitvě nastalo. Jedná se nyní starým nespravedlnostem konec učiniti...«⁶⁰³)

Náhle vzplanulá optimistická důvěra Gindelyova, že v Rakousku po vydání únorovky nastává »nejkrásnější doba«, dlouho, zdá se, nepotrvala — již v polovině července (13. července 1861) psal Höflerovi, že existence v Rakousku se proti dřívějšíku ani o vlas nezlepšila —, ale přesvědčení, že by se únorová ústava mohla státi základem zdárného vývoje říše rakouské i jejích národů, si Gindely zachoval. Proto nebyly mu po chuti snahy národů rakouských o větší politickou samostatnost, než jim byla přiznána touto ústavou. Nesouhlasil ani s politikou českých poslanců na říšské radě, jež se stále více klonila k passivní opozici. Byl by si přál, aby Čechové své národní zájmy podřizovali zájmům státního celku, aby politickým radikalismem neohrožovali samu ústavu a svobodu politickou, kterou přinesla Rakousku, aby se postavili na půdu dané ústavy a v jejím rámci se domáhali splnění svých spravedlivých požadavků národnostních. Toto stanovisko zastával důsledně ve svých pražských *dopisech do Moravských Novin*, jež od března 1862 do počátku r. 1863 psal k maléhání svého přítele Chlumeckého, který na směr tohoto listu hájícího českým jazykem vládní politiku měl patrně značný vliv.⁶⁰⁴) Pro poznání tehdejšího politického smýšlení Gindelyova jsou ovšem tyto dopisy pramenem velmi cenným.

Hned v druhém z těchto dopisů (ze 4. dubna 1862) vyslovoje se Gindely rozhodně proti tomu, že čeští poslanci činili na

⁶⁰³) Palackému 23. června 1861. V témž dopise G. se zmiňuje o své rozmluvě se Sybelem, o němž praví: »Nalezl jsem ho tím více spravedlivějšího, jako který od dávného času na spojení Němců s vyloučením Rakouska pracuje.«

⁶⁰⁴) Srov. výše str. 218 zvl. pozn. 249. Veden jsa zmínkami v listech Gindelyových Chlumeckému, našel jsem v Moravských Novinách roč. XIV. a XV. celkem 11 pražských dopisů Gindelyových, z nichž dva jsou označeny šifrou patrně zcela nahodile zvolenou (m.), ostatní nemají zvláštního označení. Autorství Gindelyovo prozrazuje také jejich sloh a obsah. Deset dopisů je z r. 1862, a to z 21. března (v č. 25. z 25. bř.), ze 4. dubna (v č. 29. z 8. dub.), z 6. května (v č. 38. z 9. kv.), z 18. května (v č. 42. z 23. kv.), z 5. června (v č. 46. z 10. června), z 29. června (v č. 54. ze 4. července), z 16. září (v č. 76. z 19. září), z 21. října (v č. 86. z 24. říj.), z 2. pros. (v č. 98. z 5. pros.) a z 21. pros. (v č. 103. z 23. pros.). Z r. 1863 je dopis jediný z 13. ledna (v č. 5. z 16. ledna). Pozdější pražské dopisy v Mor. Novinách nejsou již od Gindelyho. O vlivu Chlumeckého na Moravské Noviny zmiňuje se *Hýsek*, Literární Morava v l. 1848—1898 (1911), str. 28.

říšské radě nesnáze jednání o státních financích. »Nemůžeme,« píše, »s tím počínáním docela souhlasiti. Peněžité záležitosti naše tak smutné jsou, že všemi prostředky na zlepšení jejich mysliti povinností každého spravedlivého muže jest. Při všeobecné bídě nemá svoboda zdaru ani květu, a snadno se zmocní širších kruhů mínění, jako by systém konstituční očekávaného ovoce nésti s to nebyl.« Radikálně opoziční vystupování Čechů proti vládě na radě říšské vysvětloval si Gindely jejich očekáváním, že politické hnutí mezi Maďary, Poláky a Jihoslavy prospěje jejich vlastním snahám, a že zvláště dojdou podpory Maďarů, což pokládal za zcela pochybené.⁶⁰⁵⁾ Velmi jasně vyslovil se o tom v dopise z 6. května 1862. Zmiňuje se tu o článku kteréhosi maďarského časopisu, jímž se Maďaři zříkají veškeré solidarity s Čechy. Článek ten prý přešel do všech německých časopisů a vůbec způsobil velikou sensaci, ale v českých novinách nebylo prý o něm ani zmínky. »Snadno tomu porozumíme,« poznamenává k tomu Gindely, »když podotkneme, že posavadní chování Čechů naproti říšské radě spočívalo na domněnce, že na Maďarích naleznou vždy podpory. Ačkoliv již historie l. 1848 takovým domněnkám zcela odporuje a na bíledni leží, že Maďaři při svých pretensích nižádným způsobem se Slovany držeti nemohou, přece se zdá, jako by naši vůdcové na to byli zapoměli. Což, když by vláda stísněna jsouc se všech stran, konečně požadavkům maďarským podati se nucena viděla, nestalo by se to na nenahraditelnou škodu Slovanů a nejsou tedy Čechové a kdo se s nimi spojí povinni takovému politickému převratu předejítí a Rakouska upřímně se ujímati? Zdá se nám, úloha každého rakouského státníka především v tom záležitosti, zvikané poměry celého státu upevniti, pak zbyde vždy příležitosti postupem času pro jednotlivé národy toho dobytí, čeho bez újmy celku dosíci mohou.«

⁶⁰⁵⁾ G. dotkl se té věci již v dopise do Moravských Novin z 21. března 1862. Zmínil se o přípitku, jež pronesl znamenitý houslista maďarský Reményi při hostině žurnalistické v Praze na sbratření Slovanů a Maďarů, poznamenal k tomu: »Nevím, jestli by Slovanům vůbec a Čechům zvláště vítězství Maďarův užitečným bylo.« A v jeho soukromém dopise psaném téhož dne Chlumeckému čteme: »Die Böhmen sind sehr erzürnt und erwarten von den Bewegungen, die sich in Ungarn, Polen und unter den Südslaven bereiten, günstige Resultate für sich. Nun ob mit mehr Recht als 1848 bezweifle ich sehr.« Zajímavá je též zmínka o Maďarech v dopise ze 4. července. G. tu píše: »Košutův program, kterým Maďary k založení dunajské federální republiky vyzývá, zbudil zde u mnohých posměch, ač může-li se kdo takovým věcem srdečně smát. Maďarové sami nahlížejí, že s to nejsou suprematii bývalou zachovati, a chtějí sobě maďarskou říši na způsob rakouské zříditi. Zda mohou oni Rumunům, Srbům a jiným národům to podati, co v Rakousku svobodná konstituce jim podati může, zda maďarský živel oživující a spojující moc v sobě chová?«

Ještě rozhodněji proti opoziční politice Čechů a pro politiku rakouskou, ano vládní prohlásil se Gindely v dopise ze 4. července 1862. Zmínka o tiskovém procesu Národních Listů, jež byl skončen 18. června odsouzením jejich redaktora dra Julia Grégra pro rušení veřejného pokoje a pořádku k těžkým trestům, je mu tu podnětem k delší úvaze vyjadřující zvláště jasně jeho tehdejší stanovisko politické.⁶⁰⁶⁾ Píše: »Každý soudný a s národními poměry obeznámený člověk přiznati musí, že u vnitřní správy Rakouska, jmenovitě co se týká národnosti, mnoho ještě změněno býti musí, že se národnostem ve mnohých ohledech ještě nadlekovati musí, ačkoliv se již mnoho děje, že ale příčinu, proč se všecko najednou a hned nestává, vládě za vinu pokládati nesmíme. Máme parlament, do něhož všichni národové Rakouska pozváni jsou, nuže ať se shromáždí, ať svá přání tam vyjví, ať ve procesech znovuzrození Rakouska podíl berou, ať sami tam cestu udají, jak se zájmy zvláštění se všeobecnými mířiti mohou a upřímným a úsilným namáháním všech najde se konečně nějaká formule, podle které další vývin Rakouska pojištěn bude. Ať se nikdo nedomnívá, že jakouž takouž formulí federalistickou Rakousko ihned se řídití dá; kdyby se kterákoliv v život uvedla, viděli bychom převrat takový, který by se ne vývinu, nýbrž rozpadu podobal. Jen mravným a zákonitým namáháním přijdeme ku předu. Chování se maďarských, polských a částečně i českých žurnálů neukazuje, že tuto nezvratnou sadu pochopily. Ony nestaví, nýbrž bourají, ačkoliv se k tomu nikterak příznati nechťí. Parlament rakouský jest jediná půda, kde otázky státní rozhodnutí dojíti mohou, nikoli ale v žurnálech probuzováním vášní národních.«

V pozdějších dopisech Gindely určitěji formuluje své stanovisko k požadavkům obou tehdejších hlavních politických směrů v Rakousku, federalistického a centralistického. Podnět k tomu dala mu zmínka o Helfertových brožurách politických, na podzim r. 1862 anonymně vyšlých,⁶⁰⁷⁾ kde auktor zvláště řešil otázku, je-li na základě

⁶⁰⁶⁾ G. praví, že o tomto soudním rozsudku, jež prý »jaksi obecnostvo sobě samému vrátil«, chce pronést soud svůj i mnohých s ním rovně smýšlejících; doufá, že snad tím přispěje »k dorozumění se s našimi odporníky, ku kterým více méně zjevně nepřátele nynějších poměrů čítám«. Hlásí se tedy sám ke straně přátel »nynějších poměrů«. S tím souhlasí následující úvaha.

⁶⁰⁷⁾ O prvé z brožur Helfertových zmiňuje se G. prvně v dopise z 16. září, kde píše: »Tyto dni vyšla malá brošurka v Praze pod názvem 'Time is money' (čas platí jako peníze) aneb Unor či říjen. Zbudila velikou pozornost, poněvadž se připisuje jednomu z nejčelnějších poslanců, který posud ve všech otázkách veřejných k smířlivosti napomíná. Pojednává otázku již po tak mnohých měsících častokráté pojednanou, zda-li na základě nynější ústavy srozumění stran možným není a dokládá, že ano, jestliže strany vůbec vyrovnání a nikoliv záhubu říše nežádají. Má zajisté pravdu, když času ta-

únorové ústavy možno dorozumění mezi stranami, a dokazoval, že takové dorozumění je možno.^{607*}) Gindely podáváje o tom v dopise

kovou cenu jako penězům přikládá, ale bohužel my anebo lépe řečeno naše národní strany ještě málo k smířlivosti nakloněny jsou.« Kdežto z této zmínky vysvítá, že G. ještě nevěděl, kdo je autorem brožury, nýbrž pomyslel na někoho z poslanců (nejspíše asi dra Pinkasa), druhá zmínka svědčí, že mu pravý auktor byl již znám. Je v dopise z 21. října, kde G. píše: »Nebude vám neznámo, že v posledních dnech vyšly v Praze dvě brožurky, v kterých se nynější stav našich rakouských záležitostí projednává. Každá stránka, ba každá řádka svědčí, že spisovatel neobyčejnou známostí věci vyniká a jistě v takovém postavení se nachází, v kterém o obtížích, s kterými se každá reorganisace Rakouska setká, osobní zkušenost nabyt. Zaujímá sprostředkovací místo mezi ultraněmeckými centralisty a početilými federalisty a hlavní zřetel běře na blaho veškerého státu... Třetí brožurka s návrhy pro budoucnost vyjde v brzkou pod titulem ‚Sammeln wir uns‘ od toho samého spisovatele.« Srov. pozn. následující.

^{607*)} Poněvadž se G. v dopisech do Mor. Novin i v soukromé korespondenci (srov. poz. 621 a 625) hlásí výslovně, ano s nadšením k zásadám hlásaným od Helferta v těchto brožurách, je záhodno doplniti několika slovy jeho vlastní zprávy o nich. V první brožure, jež má podtitul »October oder Februar? Einigen wir uns!«, dokazuje se, že není zásadního rozporu mezi diplomem říjnovým a únorovým patentem, že obě listiny mají býti základem dalšího ústavního vývoje rakouského. »Was wir auch immer,« praví na konec Helfert (str. 42), »für den Bestand, für das Heil und Gedeihen unseres Vaterlandes ersprieszlich, nothwendig erachten mögen, wir können, wir sollen, wir dürfen es anstreben nicht im Gegensatze zu unserer gesetzlich bestehenden Verfassung, wir können, wir sollen, wir dürfen es nur zu verwirklichen suchen auf der Grundlage, innerhalb der Gränzen, unter den Voraussetzungen unserer zu Recht bestehenden Verfassung. Das Februarpatent in dem vom allerhöchsten Gesetzgeber selbst ausgesprochenen Zusammenhange mit dem Octoberdiplom mit allen Änderungen, Verbesserungen, Erweiterungen, zu denen diese Grundgesetze selbst in verfassungsmässiger Weise den Weg offen lassen, sei unser entschiedenes, rückhaltloses, ehrliches Programm.« Druhá brožura s podtitulem »Unsere Parteien, Verständigen wir uns!« kritizuje základní programové požadavky tehdejších politických stran rakouských, potírá jejich radikální výstrelky a snaží se docílití mezi nimi vyrovnání. Tak žádá, aby byly uznávány státoprávní zvláštnosti království a zemí monarchie habsburské, zamítá snahu dáti jí uniformní zřízení správní na způsob francouzských departementů, ale naopak dovozuje (str. 119), »dass die Länder der ungarischen und böhmischen Krone ebensowenig als die übrigen dem Scepter unseres kaiserl. Herrn unterworfenen Königreiche, Erzherzogthümer, Fürstenthümer, Grafschaften u. s. w. historisch-politische Individualitäten d. i. selbständige und eigenberechtigte Einzelwesen seien; dass die Zusammengehörigkeit dieser Königreiche und Länder kein bloss staatenrechtliches Föduis, sei es als Staatenbund oder als Bundesstaat, zur Grundlage habe; dass das alle Theile des Reiches umschlingende Band keineswegs nur in der Gemeinsamkeit des regierenden Hauses zu suchen, als blosses Personal-Union aufzufassen sei.« Podobně odsuzuje s velikou rozhodností všeliké snahy germanisační, žádá, aby všem národům byla dopřána možnost nerušeného vývoje, ale dokazuje nutnost jednotné řeči dorozumivací, jíž může býti pouze němčina. Posléze vykládá, že je sice třeba dopřati jistým organickým útvarům společenským právo, aby své záležitosti samy spravovaly, zejména vyslovuje se rozhodně pro samosprávu obecní, ale zahrnuje snahu

z 21. října zprávu, praví, že spisovatel anonymních brožur »zaujímá sprostředkovací místo mezi ultraněmeckými centralisty a početilými federalisty a hlavní zřetel běře na blaho veškerého státu«. K tomu pak dodává: »Jest to naše pevné přesvědčení, že jenom když národy státu dají, co státu jest, centralisté od přílišných požadavků upustí. Avšak pokud Čechové, Chorvátí a Poláci politiku posavadní zachovávají budou, neplní svou povinnost naproti Rakousku.« Kdežto zde »sprostředkující« stanovisko Gindelyovo obrací se více proti federalistům než proti centralistům, jindy také jim dostává se důtky. V dopise z 5. prosince 1862 Gindely, zmíniv se o přípravách k nastávajícímu zasedání českého sněmu, poznamenává, že všechny předlohy, jež se vláda chystá sněmu předložiti, vyhýbají se národním rozbrojům. Nicméně není prý naděje, že budoucí sněm »zuřivějších výjevů z těch rozbrojů pocházejících prázden bude«. »Příčina k tomu,« pokračuje Gindely, »bude zajisté podána od obou protivných stran. Mezi Němci nacházejí se mnozí, kteří na dvojité postavení své zapomínají. Němci co národ zajisté mají to samé povolání a právo jako jiní národové rakouští, ne méně, ale též ne více. Že celá říše rakouská ve svých vládních orgánech jakési německé roucho obléká, to leží v nutných poměrech, pochází z potřeby vzájemného dorozumění se, kterého jinak mezi tolika národy docílití nelze. Jsouť mnozí Němci, kteří tomu poměru buď nerozumějí aneb nešetrně o něm mluví. Naopak zase mezi Čechy mnozí naplnění jsouce ideou jakéhosi federalismu nemožného v skutku, ač ne ve slovech vždy, centralisaci rakouské, pokud nevyhnutelná jest, se opírají. Stanovisko vlády, sprostředkující mezi stranami, dosti jasně vytknuto jest.⁶⁰⁸⁾ Jedná se jen o to, zdali mezi poslanci mužů takových se najde, kteří pro pravé prostředkování slova mocni jsou.« Na konci téhož dopisu, zmíniv se o chabé návštěvě zatímního divadla českého hned v první dny jeho otevření, v níž spatřuje důkaz proti těm, kdo usilovali o stavbu divadla velikého, vrací se zase k politice a praví: »Může to sloužit za poučení těm, kteří rovně jako vystavením divadla na čtené

přenéstí všechnu vyšší správu (na př. okresní, krajskou) na orgány autonomní a přimlouvá se za dualistickou úpravu této správy, jakou dnes opravdu máme. V třetí brožure opatřené podtitulem »Weiterbildung unserer Verfassung. ‚Sammeln wir uns‘« naznačuje Helfert cestu, jíž by se měl bráti další politický a ústavní vývoj v duchu jeho zásad. Všechny tři brožury, mající společný název »Time is money!«, vyšly v Praze u Tempského v srpnu, září a říjnu 1862.

⁶⁰⁸⁾ Ve své stati na obranu »Sprachenzwangsgesetz« z r. 1864 G. vyslovuje se již poněkud jinak o národnostním stanovisku vlády Schmerlingovy. Píše: »Kein Vernünftiger wird die gegenwärtige Regierung beschuldigen, dass sie den deutschen Interessen nicht eifrig ergeben sei.« (Čechische Revue V., 1912, str. 217.)

obecenstvo tak změněním nějakého článku v ústavě v úplné ví-
tězství každého národu doufají. Necht si to pamatují: Každý v Ra-
kousku dojdeme mírným loyálním chováním změny možné a zá-
doucí, přemrštěnost ale by vedla zase do otroctví.«⁶⁰⁹) A v dopise
z 23. prosince 1862 podobně doporučuje Čechům na sněmu takov-
outo umírněnou loyální politiku: »Doufejme, že sněm český cho-
vati se bude jako sluší s ohledem na Rakousko. Učiní-li tak Češi,
snadno se jim vyhověti může, kde požádání jejich spravedlivá, jinak
zajisté zůstanem v neblahém rozjítření doby, která sotva uply-
nula.«⁶¹⁰)

Politické zásady a názory, jež Gindely hlásal v těchto dopisech
psaných do Moravských Novin, byly jistě jeho upřímným přesvěd-
čením.⁶¹¹) Obrážejí se nejen v prvním díle jeho spisu o Rudol-

⁶⁰⁹) O otázce českého divadla G. ve svých dopisech do Mor. Novin se
zmiňuje několikrát. V dopise z 21. března 1862 je zpráva o valné schůzi, na
níž se rozhodovala otázka, má-li býti přijata nabídka zemského výboru na
vystavění malého divadla zatímního. Za přijetí té nabídky se přimlouval dr.
Rieger, proti mluvil kníže Rudolf Taxis, žádaje, aby se stavělo divadlo defi-
nitivní. »Většina rozhodla pro dra Riegra, ačkoliv slova knížete Taxise
většího dojmu u shromáždění způsobila.« V dopise z 8. dubna G. stručně
zaznamenává, že kníže Schwarzenberg vzdal se presidentství výboru diva-
delního »jak se praví nemile dojat jednáním poněkud demokratickým jedné
části výboru«. Posléze v dopise z 5. prosince, z něhož jsou slova svrchu cito-
vaná, zmíniv se o slavném otevření zatímního divadla Hálkovou tragedií
»Král Vukašín« píše: »Známo jest, že na počátku toho roku, když se jednalo
o zřízení divadla, mnozí pokročilejší z české strany proti vystavení prozatím-
ního divadla se vsí nárůživostí vystoupili a nikterak jinak se uchýlcholíti
nechtěli nežli vystavením nádherného paláce pro několik tisíc diváků. Za-
tímní divadlo nemá více prostory než pro 1000 osob a vzdor novotě již ten-
týden pozorovati bylo znepokojující ochábllost účastenství.« K tomu pak při-
pojuje úvahu svrchu uvedenou.

⁶¹⁰) Před tím v dopise z 23. pros. 1862 čteme zprávu: »Zakladatelé časo-
pisu »Vaterlandu« měli před krátkým časem poradu v Praze, zúčastnili se při
ní též mužové jako Palacký a jeho přátelé. Výsledek porady znám není.«

⁶¹¹) V dopisech těch, jichž obsah není veskrze politický, je i leccos jinak
zajímavého anebo pro smyšlení Gindelyovo příznačného. Najdou se tu stručné
zprávy o rozličných významnějších událostech tehdejšího pražského života
kulturního, zvl. spolkového, o veřejných slavnostech a pod., namnoze s po-
zoruhodnými poznámkami. V dopise ze 4. dubna 1862 je delší zmínka
o pohřbu polního maršálka knížete Windischgrätze. G. tu poukazuje »na
jakousi ironii osudu«. »Ve Vídni,« píše, »stúčastnila se při pohřební slavnosti
právice, která slavného maršálka započala připočítati k straně své. Než v Praze
ochladily se myslí národovců »tagesbefehlem« generála Clama, který zásluh
zemřelého způsobem takovým se zmínil, že se nemilá památka svatodušních
událostí r. 1848 obnovila. V tom se veřejné mínění Čechů i Němců shodlo,
že Windischgrätz mírným jednáním r. 1848 o Prahu nesmrtebné zásluhy
sobě získal, a díky za to budí jemu tedy hrobní chvalořeči.« V dalších do-
pisech zaznamenává G. rozličné slavnosti národní, tehdy nadmíru hojné
a v dopise ze 16. září o nich poznamenává: »Ostatně mimochodem řečeno
neustálé slavnosti po celých Čechách, tu úmrtní památka, tam narozeniny,
tam postavení pomníku aneb památní tabule, tu sjezd řemeslníků, tam tělo-

fovi II., vzniklém právě v tu dobu,⁶¹²) nejen v jeho stati na obranu
zákona o obligátním vyučování druhého zemského jazyka na všech
středních školách českých z r. 1864, o níž ještě bude řeč,⁶¹³) nýbrž

cvičných jednot aneb zpěváckých spolkův, tak často se opakují, že se podi-
vením tážeme, kde času aneb jmění všem účastníkům se dostává. Byla to
jedna z nejsmutnějších vad r. 1848 to neustálé potulování se po světě veliké
části obyvatelstva, necht se to nyní neopakuje.« Před tím čteme v témž dopise
tuto pozoruhodnou zmínku: »Události poděbradské způsobily velikou po-
zornost. Známo totiž, že tam při jedné z nesčíslných nynějších ovací mužům
slavným a neslavným k rozbroji mezi měšťanstvem a vojskem přišlo. Místo-
držitelství pražské, zdá se, že na straně měšťanstva stojí, a že události tak
neustranně posuzuje, jak to na vládu konstituční sluší.« Dopis z 5. června
začíná G. slovy: »Spolky, veřejná sezení, volby, toť heslo každodenní, kdo
nyní není přivtělen několika spolkům, zdá se jaksí vyloučen ze společnosti
lidské.« Potom vypravuje o volební bitvě, »největší v běhu posledního roku«,
jež byla svedena v průmyslové jednotě 21. května, a připojuje k tomu po-
známku: »V žurnálech Němci a Češi sobě předhazovali, že valným přístupem
úduv jediné politiku a méně průmysl na zřeteli měli, nám se ale zdá, že obě
strany svými předhůzkami cíle se neminuly.« V témž dopise je zpráva o val-
ném sezení Musea, kde zvířezila »mírná strana« proti straně usilující o volbu
knížete Taxise. Na konci pak čte se tato úvaha: »Museum české, ačkoliv
památkami svými na minulost odkazující, šetří dosti přísně stejného oprá-
vnění; mezi údy výboru nacházejí se Češi a Němci, a lze očekávati, že i dále
prospívati bude, neb ne bojem, nýbrž svorností prospívají jak rodinně tak
státní poměry.« Z jiných zpráv o věcech spolkových pozoruhodny jsou zmínky
o hospodářských spolcích, které tehdy po Čechách hromadně byly zakládány
za horlivé účasti šlechtý strany Martinicovy (srov. *Srb*, Politické dějiny ná-
rodu českého od r. 1861, str. 50). G. se o nich zmiňuje prvně v dopise ze
6. května, kde praví: »V posledních měsících rozmnožili se téměř den co
den hospodářští spolkové po Čechách a nečiníme zajisté křivdu žádnému,
když tvrdíme, že se těmi spolky ne pouze rolnictví našemu napomáhati mělo.
Ministerium, které až posud nikoliv se jim neprotivilo, činnost jejich nyní
obmezilo rozkazem, který počet schůzek na čtyry v roce určuje a zároveň
nařizuje, aby vždy vládní komisař jim přítomen byl.« 16. září pak píše:
»Hospodářské spolky, které se před několika měsíci něco více než se slušelo
zabývaly politikou, nyní odkázány na svůj pravý obor, působí blahodárně
a vzbuzují mezi selským stavem smysl pro pokrok v orbě.«

⁶¹²) Nesouhlas Gindelyův se soudobými snahami radikálně foederalisti-
ckými je zjevný z jeho úsudku o rakouských poměrech doby Rudolfovy
(str. 36): »Die eifersüchtige Hütung der einzelnen Landesverfassungen reichte
nicht mehr zu dem gewünschten Zwecke aus; sollten dieselben in der Tat
unverletzt erhalten bleiben, so war es notwendig, dass man daran dachte,
dem gesamten Reiche auch eine eigene Verfassung zu geben, an der der
Kaiser zwar Schranke, aber auch eine Stütze gefunden hätte.« (Totěž slovně
v české rozpravě Počátky ústředních úřadů v Pam. archaeol. V.) Odpor proti
absolutismu a přesvědčení o potřebě veřejné svobody (»öffentliche Freiheit«)
prozrazuje se na mnohých místech knihy; na př. str. 20 (Filip II. »vervoll-
ständigte jenes absolute Regierungssystem, welches die geistige und mate-
rielle Entwicklung der Spanier auf fast zwei Jahrhunderte hinaus vernich-
tete«), str. 23, 171, 173 (Rudolf počal »seinen traurigen Kampf gegen die
mährische Verfassung«), 175, 307 a j.

⁶¹³) Tu zasluhuje pozornosti zvláště úsudek Gindelyův o vládě Bachově
a Schmerlingově (Čechische Revue V., str. 220). G. tu praví, že Němci po-

také v jeho soukromých dopisech psaných za prvních let vlády Schmerlingovy Chlumeckému, jenž mu v tu dobu smýšlením politickým byl nejbližší, ač se tu, jak pochopitelně, setkáváme také s projevy pochybností a vlastní nejistoty Gindelyovy i v základních otázkách politických.⁶¹⁴) Ale z dopisů těch se též dovídáme, že Gindely nehodlal přestati na pouhém hlásání těch zásad, nýbrž chtěl zjednati jim platnost založením zvláštní strany, která stojíc uprostřed mezi krajními federalisty a centralisty, byla by měla povahu »strany střední« (Mittelpartei).

Myšlenka takovéto strany vynořuje se v korespondenci Gin-

stavivše se na říšské radě po bok vlády Schmerlingovy proti neněmeckým odpůrcům říšské ústavy, ujali se tak řešení »einer Aufgabe, die Bach vor ihnen vergeblich versucht hatte. Denn die Gerechtigkeit musz man der Bachschen Regierung erweisen, zuzugeben, dasz der Grundgedanke derselben darin bestand Österreich zu einem mächtigen und einheitlichen Ganzen umzugestalten. Der Absolutismus war das Mittel zum Zweck. Bachs Versuch miszglückte, sein Streben ward aber nicht fallen gelassen; von Schmerling wurde der Aufbau des Gesamtstaates auf konstitutionellem Wege versucht; hiebei traten die Deutschen in erster Linie als Bundesgenossen auf und zwar um so energischer, je mehr an dem Bestande des Staates gezerrt wurde oder Experimente versucht werden sollten, deren Resultate, wie günstig man auch sonst von ihnen urteilen mag, kein Mensch berechnen kann.«

⁶¹⁴) Zajímavé je zvláště upřímné vyznání Gindelyovo obsažené v dopise k Chlumeckému z 27. června 1862. G. tu zaznamenává pověst o brzkém odstoupení ministerstva Schmerlingova a povolání Belcrediově a pokračuje: »Allemaal wenn ich zwischen den anarchischen Wogen des Föderalismus und dem schroffsten Centralismus wählen sollte, würde ich den letztern vorziehen, denn eine Regierung musz stets existiren, andererseits fange ich an die Überzeugung zu gewinnen, dasz das slavische Element in Böhmen zu einem so bedeutsamen Faktor im Staatsleben sich erheben wird, wie etwa Kroatien oder Galizien. Solange die Verfassung dauert, geht ein organischer Prozess in Oesterreich vor sich, dessen Endresultate die Auflösung der Centralisation sein werden. Am Ende wäre dies weder bedauerens- noch wünschenswert, je nachdem die Zwischenphasen ruhig oder unruhig sich abwickeln. Aber es ist im Ganzen recht peinlich in solchen Übergangsperioden zu leben. Während des letzten halben Jahres habe ich, so zurückgezogen ich auch lebe, sehr viele Studien über unsere Zersplitterung machen können. Die Luft ist hier gleichsam instruktiv. Der Gedanke mag Dir barok erscheinen, aber er gewinnt bei mir immer mehr an Gewicht, nämlich uns kann nur geholfen werden, wenn die Regierung selbst resolut die Durchführung eines scharf begrenzten Föderalismus in Angriff nehmen würde. Wie ich dies meine, hoffe ich Dir bald mündlich auseinanderzusetzen. Tut sie das nicht, so geraten wir entschieden wieder in die Stagnation, welche entweder den Absolutismus oder Verfall zur Folge haben wird. Wäre der Absolutismus der vergangenen Periode glücklicher, ruhmvoller, liberaler und vor allem nicht banquerot gewesen, so hätte er nach einer 50jähriger Dauer meiner Überzeugung nach mehr für Oesterreich getan, als dies noch 20 Parlamente tun können. Das Fiasko, mit dem er endete, hatte seine in den verworrenen österreichischen Verhältnissen wohl begründete und zum Teil gerechtfertigte Existenz für immer diskreditirt.« Srov. s tím dopis z 4. června 1860, kde G. píše o Höfle- rovi a národnostním stanovisku rakouských historiků; viz výše str. 301.

delyově s Chlumeckým prvně již v březnu 1862. V listě z 21. března, vysloviv pochybnost o správnosti české politiky, spoléhající na podporu Maďarů, Poláků a Jihoslovanů, Gindely stručně podotýká: »Das Schlimme ist, dasz es hier keine Mittelpartei gibt.« Jaká strana mu při tom tanula na mysli, ukazuje hned potom následující zmínka u dru Krásovi, který ve svém denníku »Čase«, založeném v říjnu 1860, hlásal názory dosti blízké názorům Gindelyovým, snaže se odvrátiti Čechy od opposice proti ústavě únorové a vládě Schmerlingově.⁶¹⁵) Ačkoli Gindelyova »střední strana« byla by se patrně měla ujmouti programu Krásova, zamítal Gindely předem velmi rozhodně myšlenku na společné působení s ním a o jeho mravní hodnotě vyslovoval se s velikým opovržením.⁶¹⁶) Také však tou dobou ještě nepomýšlel na založení zvláštní strany, naopak se spíše klonil k názoru, že bylo by lépe připojiti se prostě k některé z obou národních stran a odtud se přičinovati o dorozumění mezi nimi.⁶¹⁷) Jistě Gindely nic v té věci nepodnikal, jsa plně zaměstnán prací vědeckou — dokončoval tehdy právě s horečným úsilím první díl spisu o Rudolfovi II. —, a také s nikým v Praze o tom nejednal. Toliko Chlumeckému svěřoval svou myšlenku, nečině však určitějších návrhů.⁶¹⁸) Když pak Gindely koncem července a po-

⁶¹⁵) Srov. J. J. Langner, O jednom zrádci národa; *Zd. Tobolka*, Z publicistické činnosti Dra A. Krásy (Sborník prací žáků Gollových 1906).

⁶¹⁶) V listě z 21. bř. 1862 G. praví jen stručně: »Krása ist mit seinem Čas in Verachtung gesunken.« Více o tom píše v dopise z 29. list. 1862; viz výňatek z něho dole v pozn. 621.

⁶¹⁷) Píše o tom velmi zajímavě v listě k Chlumeckému z 18. dubna 1862: »Inzwischen gestalten sich bei uns die Gegensätze immer schroffer; es gibt keine Versammlung, kein Institut, das nicht in kurzem seinen vermittelnden Charakter verlöre. Willst du turnen, muszt du entweder dem deutschen oder böhmischen Turnverein dich beigesellen; neben der böhmischen Ressource entsteht ein deutsches Casino; jetzt entsteht hier sogar ein deutscher historischer Verein gegenüber einem böhmischen, der soeben von den Theologen begründet wurde, an dem aber auch Laien sich beteiligen. Kurz der Zeitpunkt nähert sich hier in der Tat, in welchem man, wenn man noch Athem schöpfen will, wird erklären müssen, ob man deutsche oder böhmische Luft wolle. Ich frage mich nun die Zeit her ernst, welches Benehmen man diesen Verhältnissen [gegenüber] einschlagen müsse. Über meinen österreichischen Standpunkt bin ich mir klar, aber im Leben selbst scheint er mir nicht durchführbar, ohne dasz man mit einer Partei verschmilzt und aus ihrer Mitte dann der Vermittlung das Wort redet. Man hat absolut keine Bedeutung, wenn man allein steht, sondern bekommt sie erst durch den Anschluss an andere.«

⁶¹⁸) Chlumeckému 18. dubna 1862 po slovech uvedených v předešlé poznámce: »Für mich, der ich jetzt nur in meinem Zimmer lebe, ist allerdings die Entscheidung noch nicht so dringend; allein ich gedenke ihr beim Abschluss des ersten Bandes meines Werkes näher zu rücken und meinen Standpunkt in der Vorrede genau zu präcisiren. Ich werde Dir später meine Gedanken in dieser Beziehung detaillirter vorlegen und will sehen, ob Du mir zustimmst. Jedenfalls kann ich Dir mit vollem Herzen sagen, dasz ich mit

čátkem srpna 1862 byl návštěvou u Chlumeckého, rozprávěli spolu také ústně mnoho o potřebě utvoření státní strany, která, jsouc prosta národnostního radikalismu, přiznávala by němčině tolik místa a významu, kolik ho vyžaduje vzájemné dorozumívání.⁶¹⁹⁾ A v dopise do Moravských Novin z 21. října 1862 veřejně projevil přání, aby se na sněmu českém vytvořila taková strana »státní či sprostředkovací«.⁶²⁰⁾

Teprve potom Gindely, který zatím byl konečně jmenován profesorem na pražské universitě i zemským archivářem a také se oženil, jal se sám pracovati o utvoření takové strany. Dovídáme se o tom z listu, jež Gindely psal 29. listopadu 1862 Chlumeckému. Vypravuje tu, že mluvil o své myšlence s několika ze svých nejdůvěrnějších přátel, kteří byli dotud počítáni k české straně — uvádí z nich jménem toliko mladého advokáta dra. Habětínka, potomního ministra spravedlnosti v kabinetu Hohenwartově —, a shledal u nich porozumění pro své snahy. To v něm vzbudilo domněnku, že v národní straně v Čechách je mnoho osob, jež bylo by možno získati pro rozumnou dohodu, kdyby se jen v jejich čelo postavili mužové dobrého jména, nezávislého postavení a hlubokého přesvědčení, zcela nepodobní dru Krásovi, s nímž vláda před časem učinila pokus o založení podobné strany. Strana, o jejíž založení se chtěl pokusiti Gindely, měla se podle něho vytvořiti sama sebou (von innen), bez přičinění vlády, z osob bezúhonných a pokud možno nových. Měla míti dostatek odborně vzdělaných pracovníků a svůj vlastní orgán v německé i české řeči. Zatím Gindely a jeho přátelé uznali za nejúčelnější počítati se založením literárního kroužku nebo kasina, kde by shromáždili stejně smýšlející a poznali tak svoji sílu. Programem strany mělo být podle Gindelyho asi to, co hlásal Helfert ve svých tehdy anonymně vydaných brožurách, o nichž Gindely již před tím psal pochvalně v Moravských Novinách. Gindely nepochyboval, kdyby se pro tento program prohlásilo několik zdatných mužů, že by se k nim přidala celá legie slabochů, zvláště úředníků, ale právě těm, myslil, dlužno se nejvíce vyhýbati. Hlavně záleží na získání krajanů české národnosti, neboť jen v nich možno spatřovati jádro, které by mělo význam

Niemandem so voll übereinstimme, wie mit Dir, und nur Dir allein ganz offen meine Meinung sage, nachdem noch nicht der Moment gekommen ist, sie auch vor aller Welt breitzulegen.«

⁶¹⁹⁾ Chlumeckému 29. list. 1862; viz doleji.

⁶²⁰⁾ V dopise tom G. píše: »O sněmeh zemských v okamžení utichlo, nelze však o brzkém jich povolání pochybovati. Vloni sobě stály česká a německá strana naproti, my nepochybujeme, že při budoucím sněmu strana, abych ji tak nazval, státní či sprostředkovací váhy nabyde. Bylo by smutné, kdyby mužů takových dosti hojný počet se nesešel, přepiatost nemůže povždy trvat.«

pro ozdravení veřejných poměrů v Čechách. Ale také Němci měli býti získáni pro tuto akci. Jmenovitě pomýšleno na místopředsedu říšské rady dra Leopolda rytíře Hasnera, který byl zprátcen s Habětínkem. Protože však Hasner meškal ve Vídni, měly první kroky býti podniknuty teprve po jeho příchodu.⁶²¹⁾

⁶²¹⁾ Chlumeckému 29. list. 1862: »Neben diesem beschäftigte mich mehr als alles ein politischer Gedanke, über welchen ich Dir hier die detaillirteste Mitteilung geben will. In unsern Zwiegesprächen haben wir stets als das eine von allen anzustrebende Ziel die Schaffung einer staatlichen Partei in Oesterreich angesehen, welche sich von allen nationalen Überschwenglichkeiten fernhält und der deutschen Sprache den ihr für das gemeinsame Verständnis nötigen Raum und Bedeutung zugesteht. Solange die Gründung einer solchen staatlichen Partei nicht gelingt, solange sind wir vor Extremen nicht sicher und namentlich das innere Leben unseres Staates wird der ihm unbedingt nötigen Ruhe ermangeln. Über diesen Gegenstand habe ich hier mit einigen meiner vertrauenswertesten Freunde, die bisher alle zur böhmischen Partei angehörig angesehen wurden, gesprochen und fand zu meiner freudigen Überraschung, dasz sie ganz in jene Intentionen eingehen, die ich nach meiner Bekantschaft mit Dir als die deinigen ansehen kann. Ich nenne Dir z. B. einen gewissen Dr. Habietinek, einen der jüngst ernannten Advokaten von Prag. Die Erfahrung zeigte mir zur Genüge, dasz es in der Reihe der nationalen Partei (zunächst in Böhmen) eine grosse Masse von Personen gebe, welche für ein vernünftiges Verständnis gewonnen werden könnten, wenn Männer von Namen und unabhängiger Stellung und von einer wirklich tiefen Überzeugung geleitet, sich an ihre Spitze stellen. Der Versuch, den die Regierung mit Krása machte, ist total mislungen; ein Mann, der allgemein als bestochen und charakterlos gilt und in dessen Geleite kein Mensch auf der Gasse erscheinen mag, kann nicht eine Partei begründen, welche einen Ausschlag geben könnte. Die Partei, wie ich sie meine, musz sich von innen entwickeln und gleich beim ersten Hervortreten aus einer Anzahl vollkommen intakter, wo möglich neuer Personen bestehen. Diese Partei müszte sich ihr Organ im Deutschen und Böhmischem begründen, Männer besitzen, die in den verschiedensten Materien bewandert sind. Ich sowie jene, mit denen ich mich besprochen habe, halten es für das zweckmässigste mit der Begründung eines literarischen Cirkels oder Casinos zu beginnen, daselbst unsere Gesinnungsgenossen zu sammeln und unsere Stärke kennen zu lernen. Im nächsten Winter wären wir vielleicht stark genug vor die Öffentlichkeit zu treten. Wir warten mit den einleitenden Schritten bis zur Ankuft des Vicepräsidenten des Reichstags Hasner, weil Habietinek innig mit ihm liirt ist und wir ihn für uns zu gewinnen hoffen. Was sagst Du zu diesem Plane, liebster Freund? Vielleicht sind Dir die in Prag anonym erschienenen 3 Broschüren Time is money, von denen die dritte eben veröffentlicht wurde, bekannt, sie sind von Helfert. Sie enthalten geradezu unser politisches Programm. Würdest Du die Personen kennen, die deutscher- und böhmischerseits hier in den Landtag gewählt werden, Du würdest erschrecken, so alberne Bierhauschwätzer, die im Landtage selbst kaum den Mund aufzutun wissen werden. Es ist nicht zu zweifeln, dasz wenn eine Anzahl tüchtiger Männer sich um das Programm einer staatlichen Partei schaaren würden, eine ganze Legion schwacher Personen, namentlich Beamte, sich um dieselbe gruppieren wollte. Allein eben dies ist am meisten zu meiden; was wir wollen, ist zunächst der Gewinn unserer českischen Landsleute, nur in ihnen werden wir einen festen Kern sehen, der für die Klärung unserer Verhältnisse Bedeutung hätte.« O brožurách Helfertových viz více v pozn. 607*; srov. též pozn. 625.

dely sotva vešel v těsnější styk. Jeho přátelský a jistě upřímný poměr k Palackému, Riegrovi a Martinicovi znemožňoval jeho spojení s Pinkasem, který tak ostře na ně útočil. Svou vlastní akci nepředstavoval si Gindely proti těmto mužům, nýbrž vedle nich. Nesouhlasil sice často s jejich politikou,⁶²⁷⁾ ale nikdy proti nim nevystupoval, naopak zastával se jich v Moravských Novinách proti radikální a demokratické frakci Taxisově.⁶²⁸⁾ A právě při sněmu r. 1863 podařilo se mu získati šlechtu strany Martinicovy, aby hmotnou pomocí umožnila vydávati Monumenta historiae bohemica.⁶²⁹⁾ Nezdar pokusu Pinkasova a Hasnerova o založení čisté rakouské střední strany v Čechách⁶³⁰⁾ a snad i nové sblížení Gindelyovo se stranou Martinicovou způsobené Monumenty zmařilo nepochybně jeho plán. Aspoň není zpráv, že by se Gindely r. 1863 nebo později byl pokoušel jej uskutečnit.⁶³¹⁾

Svého rakouského vlastenectví a svého přesvědčení o potřebě dohody mezi rakouskými národnostmi se arci ani potom nevzdal. Sám se k tomu hlásí r. 1865, když píše Helfertovi: »Die Ereignisse der letzten vier Jahre in Oesterreich sind wohl im Stande gewesen manche geschichtliche und politische Anschauung von früher in Schwanken zu bringen. Ich freue mich, dasz ich jetzt wie vor Jahren keinen andern Standpunkt als den österreichischen annehme; wiewohl von Deutschen, Slaven und Magyaren mehr oder weniger verkannt oder angefeindet ist er gleichwohl der allein richtige und gestattet eine wahre Unparteilichkeit in der Geschichtsauffassung.«⁶³²⁾

Tomuto vyznání předchází v listě Gindelyově delší výklad o nesrovnalosti českého státoprávního požadavku generálních sněmů koruny české s historií. Z toho je zjevné, že vyznání to zdůrazňující rakouské stanovisko směřuje také a snad především proti českým snahám státoprávním. Známe-li Gindelyův názor na politické zá-

nic podstatného do sebe, co každý nahlédne, který jen poněkud konečně záměry docela rozličné obou stran zná, a příčina takových nepodstatných zpráv leží jedině v rozbrojích dosti zjevných na straně české. Strana mírnější, ku které Rieger náleží, váží sobě spojení se šlechtou, strana odvážlivější, pozůstávající nejvíce z mladších lidí bez zkušeností a vyššího sociálního postavení, zamítá takovouto alianci.«

⁶²⁷⁾ Chlumeckému 5. května 1862: »Dieser Tage war Jireček in Prag, ich sprach viel mit ihm, namentlich über Thun und Clam, denen er doch näher steht, und ich gestehe, dasz ich mehr als je in Zweifel über die Klarheit der Politik geraten bin, welche dieselben befolgen.«

⁶²⁸⁾ Srov. výše pozn. 626.

⁶²⁹⁾ Viz výše str. 261.

⁶³⁰⁾ Srov. *Srb*, Polit. dějiny str. 53; *Heidler*, A. M. Pinkas, str. 32.

⁶³¹⁾ V tu dobu ovšem vysychá důležitý pramen pro tyto věci, Gindelyova korespondence s Chlumeckým, jenž zemřel v březnu 1863.

⁶³²⁾ Helfertovi 15. června 1865.

pasy l. 1861—1863, nemůžeme tím býti překvapeni. Víme, jak rozhodně se Gindely vyslovoval proti »pošetilému federalismu«, maje při tom na mysli jistě také český program státoprávní, jež v tu dobu sblížením šlechtické strany Martinicovy s českou národní stranou Palackého a Riegrovou dostal se do popředí českého snažení politického. Není tudíž divu, že také r. 1865 vyslovoval se s nesouhlasem o tomto programu. Zvláště ostře odsuzoval český požadavek, aby pro všechny země České koruny zavedeny byly společné generální sněmy. Zabýváje se při své práci o posledních letech vlády Rudolfa II. podrobněji studiem českých poměrů státoprávních za tehdejší doby, dospěl přesvědčení, že české generální sněmy XVI. a XVII. stol. byly pouze nahodilá, neústavní, toliko od Habsburků svolávaná shromáždění, proti nimž se ohrazovali Moravané a Slezané, až skutečně r. 1616 bylo jim císařským diplomem přiznáno, že nejsou povinni účastniti se sněmů generálních. I soudil Gindely, že české generální sněmy, jež by měly zákonem vymezený obor působnosti a byly periodicky svolávány, byly by něčím úplně novým, takže proti jich srovnávání se starými sněmy generálními bylo by třeba protestovati ve jménu dějin, že je to pouhý vymysl českých žurnálů.⁶³³⁾ Nejde tu o to, zda názor Gindelyův na generální

⁶³³⁾ G. psal 15. června 1865 Helfertovi, že při práci o druhém díle Rudolfa II. bylo mu podrobně studovati právní i faktický poměr mezi zeměmi České koruny i rakouského mocnářství a pokračoval: »Es kann nicht fehlen, dasz man dabei gegen althergebrachte Ansichten verstöszt und mancherlei Träumen nahetritt. So hat mich eine genaue Untersuchung gelehrt, dasz das, was man sich unter böhmischen Generallandtagen denkt, ein Phantasiegebilde unserer Tage ist, das sich die böhmischen Journale erdacht, um ihm Wirklichkeit zu geben. Die Generallandtage des 16. und 17. Jh. waren nichts als zufällige, in der Verfassung nicht begründete, von den *Habsburgern* (!) allein hervorgerufene Versammlungen, gegen deren Wiederernewerung Mähren und Schlesien vielfach und schliesslich (1616) mit solchem Erfolge protestirten, dasz Mathias in einem Diplom erkannte, Mähren und Schlesien seien nicht verpflichtet, an einem Generallandtage zu partizipiren. Das ist doch gewisz schlagend. Generallandtage der böhmischen Krone mit gesetzlichem Wirkungskreis und periodischer Berufung wären etwas ganz neues, ein novum, gegen dessen Vergleich mit den alten Generallandtagen man im Namen der Geschichte protestiren müsste.« Srov. druhý díl Rudolfa II. str. 16, kde G. píše, že Čechové nesnažili se upokojiti stesky Moravanů a Slezanů proti převaze království Českého v společných záležitostech koruny, neboť »das, was ihnen allein die Spitze abgebrochen hätte, nämlich eine so innige Verschmelzung der Interessen sämmtlicher Länder der böhmischen Krone, wie sie etwa durch Errichtung eines gemeinsamen Jahr aus Jahr einzuberufenden Parlaments, durch Schaffung eines einzigen obersten Gerichtshofes oder einer einheitlichen Verwaltung zu Stande gekommen wäre und bei der dann nicht von der Herrschaft eines Teiles über den andern, sondern aller über alle die Rede sein konnte, das lag nicht im Geiste des 16. Jh., welches nach dem Beispiele des Mittelalters die Macht in kleinere Kreise zu zerlegen beliebte und nicht das Geteilte vereinte«. Viz tamtéž str. 271. Ale již v prvním díle str. 200 G. vytyká, že sněmy generální byly svolávány jen nepravdělně.

sněmy české XVI. a XVII. stol. je správný, neboť zajímá nás pouze stanovisko Gindelyovo k významnému bodu novodobého českého programu státoprávního. Vidíme, že bylo příkře odmítavé, a můžeme se domnívat, že také o jiných bodech toho programu Gindely soudil asi podobně.

Ale změna politického stavu v Rakousku brzy potom nastala naladila Gindelyho příznivěji pro český program státoprávní. 27. července 1865 ministerstvo Schmerlingovo vystřídáno ministerstvem Belcrediovým, které vzdávajíc se ústavy únorové, vrátilo se k stanovisku diplomu říjnového. Manifestem z 20. září zastavena ústava únorová a s národy, kteří se jí dotud vzpírali, zahájeno vyjednávání. Ač především šlo o usmíření Maďarů, také Čechům mělo se vyjítí vstříc.⁶³⁴⁾ Když se český sněm 12. prosince 1865 většinou složenou z českých poslanců lidových a ze šlechtických stoupců Martinicových usnesl o adrese k císaři, žádající, aby se dal korunovati na království České, císař v odpovědi na tuto adresu 29. prosince prohlásil, že se dá korunovati, až jednání o novou úpravu mocnářství zdárně bude skončeno. Opravdu již r. 1865 počato s přípravami na korunovaci.⁶³⁵⁾ Nejspíše prostřednictvím českého místodržitelství byly tehdy Gindelymu jakožto zemskému archiváři předloženy některé otázky o českém řádu korunovačním, při čemž naznačováno, že vláda chce, aby se korunovace týkala také Moravy a Slezska. Neznáme odpovědi Gindelyovy na tyto otázky, víme jen, že se vyslovil proti úmyslu vlády povolati k české korunovaci také Moravu a Slezsko, dovozuje, že teprve r. 1791 česká korunovace učiněna společným aktem všech tří zemí korunních a že Morava i Slezsko jak r. 1791 tak i r. 1836 toliko s protestem se jí zúčastnily.

Válečnými událostmi první poloviny r. 1866 bylo asi jednání o korunovaci na delší dobu zastaveno, aby teprve po válce bylo zase obnoveno. V přípise, ježž o tom ministerstvo zaslalo českému místodržitelství, projevoval se úmysl, aby se korunovace týkala pouze království Českého, jak byl radil Gindely, a její stará forma

V témž díle na str. 315 je též zajímavý projev proti »historickým dedukcím«, jakých užívali stavové protestantští čeští i rakouští v boji za svobodu náboženskou r. 1609. G. tu praví: »Weit vernünftiger war es, wenn einige Protestanten, denen es schliesslich nicht entging, dasz sie mit ihren Beweisen nicht ausreichen dürften, erklärten: nun wohl, haben wir die verlangten Rechte früher nicht gehabt, so wollen wir sie jetzt haben.«

⁶³⁴⁾ Srov. *Syb*, Politické dějiny I., str. 87 násl.; *Tobolka*, Česká politika za Belcrediho 1865—1867 (Naše doba XIV., 1907); *Tobolka*, Dějiny české politiky, str. 249 násl.; *Zeithammer*, Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche 1865—1871. I. Teil (1912).

⁶³⁵⁾ O těchto vládních přípravách ke korunovaci nebylo dosud, pokud vím, nic známo. Vědělo se jen, že korunovace byla slíbena. Co svrchu o nich vypravují, je čerpáno z pamětního spisu Gindelyova, o němž viz násl. pozn.

aby byla přizpůsobena novým poměrům; zvláště se měla změnití přísaha korunovační a řád holdovacího sněmu. O tomto návrhu bylo Gindelymu zase podati dobré zdání, jehož koncept datovaný 23. listopadu 1866 se zachoval.⁶³⁶⁾ Obširný elaborát Gindelyův nejen podává výklad o historických formách české korunovace, nýbrž také návrhy na jejich novou úpravu srovnalou se změněnými poměry doby, při čemž se dotýká také základních bodů české otázky státoprávní.

Po té stránce důležitá je zvláště Gindelyova úvaha o kompetenci budoucího sněmu korunovačního, který podle úmyslu ministerstva měl vstoupiti na místo někdejších sněmů holdovacích, jsa složen ze členů jak starého sněmu stavovského, tak sněmu nového, sloučených v jedinou korporaci, která by při korunovaci naproti panovníkovi představovala zastupitelstvo celé země. Gindely souhlasil s tímto návrhem, ale vyslovuje názor, že takováto nová instituce ústavní, jež vzbudí jistě prudké boje politické, neměla by sloužiti jen ke zvýšení vnějšího lesku při korunovaci, nýbrž měla by dostati úkol vážnější. I navrhuje přímo, aby sněmu tomu bylo svěřeno ujednatí formu přísahy korunovační s vládou. Poněvadž není pochyby, že korunovační přísaha musí býti změněna a že změna taková se nemůže státi jednostranným rozhodnutím vládním bez souhlasu země, hodilo by se, aby tento souhlas byl zjednan na sněmu korunovačním. Bylo by jen přirozeno, aby korunovační sněm rozhodoval o řádu korunovačním, o korunovační přísaze králově i holdovací přísaze stavů.

Tímto způsobem, vykládá Gindely, byl by postaven most, který by umožňoval zákonný přechod ze staré doby do doby nové. Aby se nestala újma novému sněmu, musil by ovšem sněm korunovační, jemuž by bylo přestati na formulaci oněch přísah, buď implicate

⁶³⁶⁾ V zem. archivě království Českého. G. se o tomto dobrém zdání zmiňuje v nedatovaném dopise, ježž psal Helfertovi v době zasedání českého sněmu ve dnech 18.—27. února 1867. Píše tu: »Mannigfache Arbeiten, die mit dem Archiv im Zusammenhange stehen und unter denen Deduktionen über das böhmische Staatsrecht einen hervorragenden Platz einnehmen, haben mich nicht wenig beschäftigt.« Také Jung v nekrologu Gindelyově se ho dotýká slovy: »Es stammen aus seiner Feder mehrere Gutachten, die er im ersten Decennium unseres Verfassungslebens als Landesarchivar abzugeben hatte, so über die böhmische Königskrönung überhaupt und die letztere Acte dieser Art insbesondere; ferner über das Verhältnis Mährens und Schlesiens zur böhmischen Krone. Obwohl Gindely den altböhmischen Notabilitäten und den Spitzen des Feudaladels persönlich nahe stand, fiel sein Gutachten doch so aus, dasz die Anhänger der cisleithanischen Staatsidee damit zufrieden waren, indem die Entwicklung der Dinge im Sinne des Einheitsstaates constatirt wird.« Z těchto slov i z uvedené Gindelyovy zmínky možno souditi, že G. psal mimo dobré zdání, o němž jedná výše, ještě jiná zdání o českém státním právu. O nich však není mi nic známo.

nebo výslovně uznati práva nového sněmu. Tím by protest členů bývalého sněmu stavovského podaný r. 1861 dosáhl svého cíle a byl konečně vyřízen, zároveň pak by přestala všechna pochybnost o právní existenci sněmu nového. »Und wenn dies,« dodává Gindely, »in den Augen vieler vielleicht keine Bedeutung haben sollte, so werden sie doch nicht den Vorteil und die Bedeutung einer ununterbrochenen Rechtsentwicklung im Lande verkennen. Die sprunghafte Entwicklung, wie sie in den letzten 18 Jahren uns geboten wurde, hat den unverkennbaren Nachteil, daß ihr die sichere Basis abgeht und daß man alles Vertrauen in das Bestehen bestimmter staatlicher Institutionen verliert. Bei der Verteidigung einer Verfassung, gleichviel ob der Monarch oder die Volksvertreter sie verteidigen, hat es ein ganz anderes Gewicht, wenn man sich auf einen Jahrhunderte langen Bestand berufen kann, als wie wenn eine Spanne Zeit mit ihren höchst einseitigen Erfahrungen vorliegt.«

Gindely upozorňuje pak, že spolupůsobení sněmu korunovačního při stanovení přísahy korunovační mělo by ještě jiné vážné důsledky státoprávní. Protože přísaha korunovační je posvátnou sankcí vzájemného poměru mezi panovníkem a říší na jedné straně a královstvím Českým na straně druhé, mohly by se rozhodující změny v tomto poměru dít jen s dorozuměním koruny a sněmu korunovačního. Ústavní práva obyčejného sněmu, týkající se vnitřního zákonodárství a zemské samosprávy, nebyla by tím nijak zkrácena.

Posléze Gindely dává si ještě otázku, neměl-li by sněm korunovační býti uznán za strážce a upravovatele státoprávního poměru Čech k trůnu a říši, neměl-li by se za tím účelem pro určité případy přetvořiti v společný nebo generální sněm České koruny. Potřebu takové korporace, která byla by obdařena jinými a vyššími právy než obyčejné sněmy české, moravské a slezské, uzná zajisté každý, kdo země koruny České chápe jako celek k sobě náležitý, jenž rakouskému státnímu organismu nemůže býti přičleněn jinak než na př. Uhry nebo Chorvatsko, ale pro její uskutečnění nelze nic podniknouti, pokud není zajištěna účast Moravy a Slezska, protože bez ní nelze korunovačnímu sněmu českému přiručiti onu kompetenci. »Soll sich,« končí Gindely významně svou úvahu o této otázce, »der Krönungslandtag als Hüter der staatsrechtlichen Verhältnisse der böhmischen Krone organisch entwickeln, so hat man noch einen weiten Weg zu demselben, es ist der der freien Übereinkunft unter den böhmischen Kronländern, soll er alsbald fertig vor uns stehen, so führt nur der Weg der Oktroyierung zu demselben.«

Podle návrhu korunovačního řádu, jak jej vypracovalo ministerstvo, měli nejdůležitější úkony při korunovaci zastávati starobylí nejvyšší úředníci zemští a držitelé dědičných úřadů. S tím Gindely nesouhlasil. Soudil, že to je sice možno u dědičných úřadů, nikoli však u nejvyšších úředníků zemských. Někdejší nejvyšší úředníci zemští pozbyli ústavními změnami způsobenými hnutím z r. 1848 všeho významu; úřadům nově utvořeným přikázána působnost tak rozdílná, že nemohly jim býti dány ani staré názvy. Kdyby za účelem korunovace byli jmenováni všichni nejvyšší úředníci zemští starého způsobu, byli by to pouze hodnostáři titulární bez působnosti. A je slušno obklopovati mocnáře při korunovaci pouze zdánlivými hodnostmi (Scheindignitäten)? Ale některé z těchto úřadů by ani nesnesly takového pouze zdánlivého vzkríšení. Tak zvláště úřad nejv. kancléře. »Kann man,« táže se Gindely, »in dem Augenblicke, wo die Frage wegen Ernennung eines böhmischen Kanzlers ein politisches Thema bildet, und wo ein Teil der Bewohner des Landes die Wiedererrichtung einer böhmischen Kanzlei als den Kardinalpunkt ihres politischen Programms ansieht, kann man unter solchen Verhältnissen für die Krönung einen Titularkanzler ernennen? Spötteleien der mannigfachsten Art über eine solche Scheinfigur wären unausbleiblich, und es dürfte sich nicht leicht ein Staatsmann dazu hergeben für einige Tage eine derartige Scheinwürde zu übernehmen.« Vzhledem k těmto a jiným nesnázím, jež by působilo chvilkové obnovení starých úřadů zemských, doporučoval Gindely, aby funkce někdejších nejv. úředníků zemských při korunovaci zastávali jednak držitelé nejvyšších úřadů v Čechách (místodržitel, zemský maršálek, prezident vrch. zem. soudu), jednak zástupcové předních korporací (sněmu, university, hlavního města, obchodních komor). Držitelům dědičných úřadů doporučoval Gindely ponechati jejich funkce při korunovaci.

Dobré zdání Gindelyovo nepřestává, jak bychom očekávali, na pouhém návrhu formálních změn, jež byly nezbytny v starém řádu korunovačním, nýbrž se zřejmě snaží zvýšiti státoprávní význam korunovace tím, že chce sněmu korunovačnímu přidělití neobyčejně významnou působnost a jeho prostřednictvím zjednatí právní souvislost nových poměrů ústavních se starými, kontinuitu českého vývoje státoprávního, jejíž význam pěkně oceňuje. Stojíc rozhodně na stanovisku státoprávní jednoty zemí koruny České, naznačuje, že by vlastně slušelo vytvořiti z korunovačního sněmu zákonné zastupitelstvo celé koruny, generální sněm, a neradil-li k tomu vzhledem k faktickým nesnázím plynoucím z poměrů na sněmu moravském a slezském, přece nevyklučuje možnost uskutečnění tento návrh oktrojem.

Jak viděti, je stanovisko dobrého zdání Gindelyova velmi pří-

znivé českým snahám státoprávním. Po jeho projevech proti federalistickým a státoprávním snahám českým to poněkud překvapuje a mohla by snad vzniknouti pochybnost, zda toto dobré zdání, které má povahu úřední, srovnává se úplně s osobním přesvědčením Gindelyovým. Myslím, že k pochybnosti takové není dostatečného důvodu. Již to, že Gindely neodpovídá toliko na otázky, které mu byly předloženy, nýbrž o své újmě dává podněty nemalého významu, svědčí proti domněnce, že tu pouze z úřední povinnosti plnil vyšší rozkaz, nesnaže se zjednatí platnost svému osobnímu názoru. Mimo to nezdá se mi, že by mezi dřívějším stanoviskem Gindelyovým a tím, jež se obrátil v tomto dobrém zdání, byl rozpor tak hluboký, aby nebylo možno vysvětliti jej pochopitelným vlivem podstatně změněné situace politické na smýšlení Gindelyovo.

Zásadním odpůrcem českých snah federalistických a státoprávních Gindely vlastně nikdy nebyl, ale jeho stanovisko k nim bylo určováno jeho mocným patriotismem rakouským, ohledem na to, co pokládal za státní zájem. Ačkoli se zprvu lekal všech »partikularistických« snah rakouských národů, po pádu absolutismu byl hotov přijmouti program Martinicův usilující o reorganizaci Rakouska vydáním ústav zemských, poněvadž měl za to, že společná ústava říšská, která byla by mu bývala milejší, není na ten čas možna. S rozhodnějšími snahami federalistickými, a zvláště s politikou maďarskou usilující o obnovení úplné téměř státní samostatnosti uherské, nikdy ovšem nedovedl se smířiti. A hlavně odpor proti této maďarské politice, v níž ne bezdůvodně spatřoval nebezpečí pro jednotu říše, vzbuzoval v něm nedůvěru k snahám jiných národů rakouských o větší politickou samostatnost a také k státoprávním snahám českým. Po vydání Schmerlingovy ústavy stal se jejím horlivým zastancem, poněvadž se mu zdálo, že, trvajíc na jednotě říše, vychází vstříc oprávněným požadavkům národů rakouských, a poněvadž mu byla důležitou zárukou politické svobody a klidného rozvoje říše. Byl by chtěl, aby se s únorovkou smířili také Čechové a pouze v jejím rámci domáhali se splnění svých nároků. Nebyl však slepým citem této ústavy, nýbrž připouštěl možnost jejího přetvoření. Časem klonil se dokonce k myšlence, že by se roztržštěnosti Rakouska nejlépe čelilo, kdyby se vláda sama pokusila uskutečniti přesně vymezený federalismus.⁶³⁷⁾

Když tedy po pádu Schmerlingově Belcredi vystoupil s podobným programem, nebylo to asi Gindelymu proti mysli. Hlásal-li dříve, že by Čechové, domáhající se splnění svých politických a národnostních požadavků, měli se postavit na půdu platné tehdy ústavy Schmerlingovy, a nesouhlasil-li s jejich zásadní opozicí

⁶³⁷⁾ Viz v pozn. 614 citát z dopisu psaného Chlumeckému 27. června 1862.

proti této ústavě i proti vládě Schmerlingově, pádem Schmerlingovým a zastavením ústavy únorové jeho stanovisko přirozeně se změnilo. Neměl zajisté příčiny stavěti se proti českým nárokům státoprávním, když viděl, že sama vláda v souhlase s přáním panovníkovým je ochotna aspoň částečně jim vyhověti, neboť nebylo se již třeba obávat, že nároky ty ohrožují moc a jednotu říše, na níž Gindelymu vždy nejvíce záleželo.

Možná, že jako r. 1860 i tentokráte na Gindelyho působil vliv hr. Martinice, o němž víme, že na podzim r. 1866 jednal s Belcredim o českém řádu korunovačním.⁶³⁸⁾ Jisto je, že Gindely své dobré zdání psal s vědomím Martinicovým, že mu jeho koncept dal přechází a že Martinic vyslovil s ním svůj naprostý souhlas, navrhuje toliko z důvodů oportunity jedinou změnu nevelikého významu.⁶³⁹⁾ Ale jistě bylo by nesprávně domnívati se, že tu Gindely byl pouze hlasatelem myšlenek Martinicových. Naopak jeho dobré zdání nese zřetelně pečeť jeho osobních názorů a sklonů. Zračí se v něm jasně jeho reálný smysl, jeho odpor proti prázdňným, přežilým formám, jeho necht k dedukcím ryze historickým nebo juristickým. Stačí si povšimnouti na př. jeho argumentace, již odůvodňuje požadavek generálního sněmu České koruny. V souhlase se svým nám již známým názorem na povahu generálních sněmů českých XVI. a XVII. stol. nečiní to důvody historickými, nýbrž poukazem na potřebu a vhodnost takové instituce. Proto soudím, že Gindely toto dobré zdání psal snad pod vlivem Martinicovým, jistě však z plného přesvědčení osobního.⁶⁴⁰⁾

⁶³⁸⁾ Vysvitá to z listu, jež psal Riegrovi 30. září 1865 o své rozmluvě s Belcredim; srov. *J. Jahn*, Fr. L. Rieger, str. 300.

⁶³⁹⁾ 28. pros. 1866 Martinic Gindelymu vrací »den mir gestern zugesendet Aufsatz« a píše: »Ich bin mit dem Gedankengange vollkommen einverstanden und erkenne auch den Ausdruck als durchaus korrekt und zutreffend an.« Žádá toliko, aby z důvodů oportunity bylo vynecháno místo, kde se pravilo, kdyby se korunovačnímu sněmu nepřiznala účast v stanovení přisady korunovační, že by se jeho svolání vůbec stalo pochybné (fraglich), neboť prý »das Verlangen nach einer erweiterten Befugnis desselben würde bei einem groszen Teil der Mitglieder laut hervortreten, und dessen Nichtbefriedigung den Krönungslandtag keinesfalls lebenskräftig machen.« Výslovně však Martinic žádá, aby G. navrženou změnu považoval »als eine unvorgeflich hingeworfene Skizze«. G. patrně vyhověl, neboť 31. pros. 1866 Martinic mu děkuje »für die freundliche Beachtung meiner Andeutungen«. Zároveň žádá za opis dobrého zdání; »es hätte für mich groszen Wert«. Části, jichž opsání by se nemohlo svěřiti kopistovi, opsal by Martinic sám. Podle toho se nezdá, že by vliv Martinicův na dobré zdání Gindelyovo byl zvláště veliký.

⁶⁴⁰⁾ Tím není řečeno, že by byl souhlasil se všemi požadavky státoprávními a s jejich odůvodňováním. V dotčeném již listě k Helfertovi z 18.—27. února 1867 G. píše: »Bei uns in Böhmen ist es mit dem Staatsrecht ein wahres Kreuz; jeder legt es sich zurecht, wie er es braucht. In der gestrigen

Připravovaná korunovace, již se týká pamětní spis Gindelyův, nestala se skutkem. V únoru 1867 Belcredi ustoupil Beustovi, který provedl vyrovnání s Uhry, ale o vyrovnání s Čechy mnoho nedbal. Jaký vliv mělo změněné stanovisko rakouské vlády naproti Čechům na politické smýšlení Gindelyovo, jak vůbec soudil o politice Beustově, o tom se mi nedostává zpráv. Možno však se domnívati, že tato politika nedošla jeho obliby. Vždyť dualismus, který byl hlavním dílem Beustovým, byl úplnou negací jeho ideálů politických. Také s násilným potlačováním českých snah národnostních vládou nemohl zajisté souhlasiti. Proto asi přílnutí Gindelyovo k politickému programu českému nastalé za Belcrediho nepřestalo ani za potomních let. Jednání o publikaci Pozůstatků desk zemských v r. 1870, o němž svrchu více bylo pověděno, podává svědectví, že Gindely požíval stále důvěry a přízně Martinicovy, a také jeho přátelské styky s Palackým a Riegrem trvaly i v té době. Své sympathie se státoprávním zápasem českým osvědčil Gindely nepřímým, že se staral o prostředky na vydání Kalouskova velikého díla o českém státním právé, jež mělo význam nejen vědecký, nýbrž také a snad hlavně politický.⁶⁴¹⁾ Přímý projev takových sympatií nacházíme v dopise, který za jeho nemoci psala Palackému z Mnichova paní Gindelyová na konci r. 1871. Bylo po pádu ministerstva Hohenwartova, po zmaru českého vyrovnání státoprávního na základě fundamentálních článků a po památném sněmu českém, konaném v prvních dnech listopadu 1871, kdy jednomyslně přijata resoluce, již sněm, dovolávaje se reskriptu zříjového, slavnostně prohlásil, že nezvratně trvá na přesvědčení o státní samostatnosti království Českého a České koruny a odepřel vykonati volby do říšské rady. Gindely dostal o sněmu tom zprávu od knížete Jiřího z Lobkovic, který mu líčil mohutný dojem jednohlasných usnesení sněmovních. Zmiňujíc se o tom v dotčeném dopise k Palackému, napsala paní Gindelyová o svém muži: »er hofft mit Ihnen, dasz die Entscheidung in Ihrem Sinne nur aufgeschoben und nicht aufgehoben ist.«⁶⁴²⁾

Tyto sympathie s politickými snahami Čechů neznamenají ovšem, že Gindely ve všem souhlasil s jejich programem státoprávním nebo se způsobem, jak za Hohenwarta měl býti uskutečněn. Naopak máme jeho vlastní přiznání, že aspoň později neschvaloval postupu Hohenwartova ani fundamentálních článků. V listě psaném Höflerovi v létě 1872 (17. července) vytyká ministerstvu Hohenwartovu, že jednalo nerozumně, chtějíc přetvořiti Rakousko bez

Landtagssitzung sind über das Entstehen der erneuerten Landesordnung diametral entgegengesetzte Dinge auf beiden Seiten vorgebracht worden.«

⁶⁴¹⁾ Viz o tom výše str. 280.

⁶⁴²⁾ Paní M. Gindelyová Palackému 29. pros. 1871.

jakéhokoli dorozumění s Němci, a článkům fundamentálním, že se v nichjevila vypínavost (Überhebung). Z listu toho také vysvítá, že Gindely ani tenkrát nebyl úplně přesvědčeným stoupencem federalismu, že naopak nebyl prost pochybností, zda by federalistická úprava Rakouska zjedнала lepší poměry. S naprostou rozhodností však odsuzoval násilnickou politiku tehdejší vlády Auerspergovy. »Sie und die ihr anhänglichen Zeitungen,« psal Höflerovi, »gestehen offen ein, daß sie die ihr günstige Sachlage dahin ausbeuten muß, um dem Föderalismus ein für allemal den Garaus zu machen. Wenn man gewiß sein könnte, daß die jetzigen Regierungsverhältnisse mindestens 60 Jahre Bestand hätten, so könnte man diese Absicht vielleicht vernünftig finden; wer kann aber für eine lange Dauer bürgen? Und welcher Ausbruch wird die Folge sein, wenn ein Wechsel vielleicht schon nach wenigen Jahren eintreten müßte? Gewiß ist, daß die Überhebung, welche in den Fundamentalartikeln sich geltend machte, von der offen eingestanden Herrschsucht der jetzigen Parteiregierung vollständig die Wage gehalten wird. Gerechtigkeit ist nirgends zu finden. Fraglich allerdings, ob die föderale Gestaltung Oesterreichs erträgliche Verhältnisse zu Tage fördern würde, und ob also die gegenwärtige Ungerechtigkeit und Heuchelei nicht ein Übel ist, das man tragen muß, weil daraus nach einer ungewissen Anzahl von Jahren etwas Besseres erwachsen kann.«

Jak soudil Gindely o pozdějších fasích politického vývoje rakouského, jichž se ještě dožil, nelze pověděti. Jeho korespondence z těch let, jež by prozrazovala jeho stanovisko k tehdejším událostem politickým, není a z jeho spisů vědeckých nelze o tom nic vyčísti.⁶⁴³⁾

Ze stanoviska Gindelyova k hlavním proměnám v politických poměrech rakouských vysvítá již poněkud jeho *stanovisko národnostní* v tu dobu. Aby jasněji vyniklo, třeba uvést ještě

⁶⁴³⁾ Najdeme tu místy jen všeobecné politické sentence, na př. v Děj. č. povst. IV., str. 273, kde se politika egoismu nazývá jedině správnou; nebo v rozpravě O vzniku Cassa salis z r. 1883 str. 15, kde G., mluvě o smlouvě o solní pokladnu mezi papežem a císařem, jíž papež majetková práva českého duchovenstva prohlásil za neplatná, poznamenává: »I v nejnovější době přivlastnili si zákonodárni sborové dosti často tutěz moc, zvrátili právo pozitivní a vzbudili tím zášť a kletbu poškozzených. Pro nás vyplývá z toho jen poučení, že za všech dob pozitivní právo, jakmile octne se v odporu s poměry nově se tvořícími, musí ustoupiti a sice buď způsobem násilným aneb mírnou úmluvou. Netrvát žádně právo věčně, věčně trvá jen změna.« (V Gesch. der Gegenreformation, do níž stat O vzniku Cassa salis pojata skoro beze změny, čtou se tato sova na str. 323. Poslední věta zní tam: »Nicht das Recht hat ewige Dauer, sondern die Billigkeit, d. h. der stete Wechsel.«) — Srov. v předešlé kapitole výklad o vývoji dějinného názoru Gindelyova, v němž se obrází poněkud i jeho smýšlení politické.

některé věci, jež na ně vrhají světlo. Viděli jsme, že Gindely na konci let padesátých svou činností vědeckou, svými osobními styky i svým smýšlením velmi se sblížil s vlasteneckou společností českou. Je možno, že jeho dlouhý pobyt v cizině za historickými studii, který, jak bylo vyloženo, způsobil, že v jeho činnosti vědecké živel světový nabyt převahy nad živlem národním, ani na jeho národní cítění nebyl bez vlivu. Také Gindelyovo zasnoubení a sňatek s nevěstou národnosti německé nemohly, zdálo by se, přispěti k zvýšení jeho českého patriotismu. A jeho nesouhlas s českou politikou za ministerstva Schmerlingova rovněž nemohl působiti příznivě na jeho poměr k české národnosti. Skutečně některé projevy Gindelyovy z té doby, jimiž se proti vzrůstajícímu se nacionalismu svých krajanů české i německé národnosti důrazně dovolával svého smíšeného původu, svého postavení mezi oběma národy žijícími v jeho vlasti,⁶⁴⁴⁾ a zvláště snaha o založení střední ryze rakouské strany v Čechách, která, ač se měla skládati především z Čechů, přece byla by v sobě slučovala příslušníky obou národností, ukazují nesporně značný jeho sklon k národnímu indifferencismu, jaký za tehdejších poměrů, jak patrně z mnohých jiných případů, snadno přecházel v úplné odnárodnění. Ale naopak máme právě z té doby zřejmé a neklamné důkazy českého národního cítění Gindelyova.

Svědčí o něm především jeho rodinný život. Bylo již uvedeno, jak se Gindely od počátku staral o to, aby se jeho nevěsta naučila česky, a jak již na podzim r. 1859 mohl Palackému dáti zprávu o jejích pokrocích v češtině. Když o dvě léta později znova psal Palackému o té věci (23. června 1861), vyslovil naději, že v Praze ze své nevěsty za rok »ouplnou Češku« učiní, neboť prý mnoho jí pomáhá znalost ruské řeči a Gindely si umínil »všecky česky krásně psané rukopisy jí přepsati dáti, aby mimo obyčejné rozprávky ryzému jazyku se naučila«. Chtěl-li tím Gindely říci, že jeho budoucí choť osvojí si dokonalou znalost české řeči — a myslím, že jen tak dlužno jeho slovům rozuměti —, dostal svému předsevzetí úplně. Paní Gindelyová se naučila opravdu velmi dobře české řeči, tak že i své dívky mohla vychovávat po česku. Z dopisu, jež za manželovy nemoci psala Palackému na podzim r. 1871 (20. října) z Mnichova, vysvítá, že její tehdy tříletý synáček Jiří uměl před odjezdem z Prahy pouze česky a teprve v Mnichově začínal se přiučovati němčině. Ale čtvrt roku potom (29. pros.) psala paní Gindelyová Palackému, že její synáček mluví již dokonale německy a jen s velikým namáháním je uchraňován od zapomenutí češtiny; proto prý oba rodiče mluví s ním stále toliko česky. Zdá se však,

⁶⁴⁴⁾ Viz výše str. 347 a str. 377, pozn. 625.

že tehdejší dlouhý pobyt rodiny Gindelyovy v okolí ryze německém, zaviněný těžkou chorobou Gindelyovou, zjednal v ní převahu jazyku německému, který se tu na konec domohl úplné nadvlády.

Český ráz rodiny Gindelyovy zvláště v prvních letech jeho manželského života jevil se také na venek jejími styky společenskými. Ještě r. 1876 uvádí ji Tomek ve svých Pamětech mezi »vlasteneckými domácnostmi«, jež mívaly společné schůzky střídavě v některé z těchto domácností a k nimž mimo Gindelyovu a Tomkovu patřily ještě rodiny Jirečkova, Riegrova, Emlerova a Gablerova.⁶⁴⁵⁾ A také v potomních letech trvaly přátelské styky s vlasteneckými rodinami českými — mimo jmenované byly to ještě rodina Braunerova⁶⁴⁶⁾ a později rodina prof. Emila Otta —, kdežto ze společnosti německé důvěrněji se stýkala snad jen s rodinami prof. Höflera, o jehož poměru ke Gindelymu bylo již dosti pověděno, a prof. J. Löwe, jenž se vyznačoval neobyčejnou národní umírněností a se svou chotí patřil také k přátelskému kroužku Tomkovu.

O českém cítění Gindelyově v této době svědčí dále jednak jeho rozhodné vystoupení proti pokusu německých historiků v Čechách, vedených Höflerem, ztláčiti význam českého živilu v dějinách českých ve prospěch živilu německého,⁶⁴⁷⁾ jednak jeho stanovisko k jazykové stránce českých snah národních. V té věci smýšlení Gindelyovo nebylo dotčeno politickými převraty, jichž bylo mu tolik zažiti. Jako r. 1860 naléhal, aby Martinic do svého programu pojal spravedlivé řešení otázky národnostní a upozorňoval jej zvláště na potřebu české university, tak i potom za vlády Schmerlingovy hlásal, že v Rakousku »co se týká národností, mnoho ještě změněno býti musí, že se národnostem ve mnohých ohledech ještě nadletovatí musí«, a ve vědeckém spise prohlásil za nejdůle-

⁶⁴⁵⁾ Paměti II., str. 318; srov. výše pozn. 386.

⁶⁴⁶⁾ O stycích s rodinou Braunerovou svědčí mimo jiné tato zmínka v dopise Gindelyově Helfertovi z 30. list. 1874: »Ich erzähle der Frau Dr. Brauner von Ihrem Bemühen sich Nachrichten die Person Görgeys betreffend zu verschaffen und erfuhr von ihr, dasz sie mit Görgey während seiner Anwesenheit in Prag sehr liirt gewesen sei. Ich ersuchte sie ihre allfälligen Erinnerungen niederzuschreiben und Ihnen zuzusenden, welcher Bitte sie mit Bereitwilligkeit entgegenkam und diesem Umstande danken Sie die beigelegte Schilderung: Arthur Görgey. Dieser Schilderung war ein Originalbrief Görgeys beigelegt, den Frau Brauner aber nicht nach Wien absenden lassen wollte, sondern bezüglich dessen sie nur erlaubte, dasz eine Abschrift hievon abgefertigt werde. Meine Frau hat diese Abschrift besorgt und sie liegt gleichweise diesem Briefe bei. Das Original ist nicht vollständig, es fehlt wahrscheinlich ein oder mehrere Blätter, daher ist auch die Abschrift ein Torso. So viel nun zur Geschichte der Braunerschen Sendung, deren Lektüre jedenfalls einiges Interesse Ihnen ablocken wird.«

⁶⁴⁷⁾ Viz výše str. 301.

žitější a nejpřirozenější právo každého národa, aby šetřeno bylo jeho jazyka národního.⁶⁴⁸⁾ Ač byl přesvědčen, že jednota státu rakouského vyžaduje, aby němčina jako společný dorozumivací jazyk národů rakouských byla řečí vládních orgánů celé říše, nechtěl, aby Němci jako národ osobovali si proto v Rakousku jiná práva než národové ostatní.⁶⁴⁹⁾ Proto sice velmi rozhodně se vyslovoval proti tomu, aby na českých školách jazykem vyučovacím byla pouze čeština,⁶⁵⁰⁾ ale stejně rozhodně se zastal českého požadavku, aby na všech středních školách v Čechách druhý zemský jazyk byl povinným předmětem učebním, tedy také na školách německých jazyk český.

Když se bouřili Němci proti zákonu, jímž český sněm r. 1864 chtěl zjednatí platnost této zásadě, Gindely na obranu toho zákona, jemuž od jeho odpůrců převzděno »Sprachenzwangsgesetz«, napsal pro kterýsi zahraniční časopis zvláštní článek, jenž teprve nedávno z jeho konceptu byl uveřejněn.⁶⁵¹⁾ Tu Gindely sice bezvýhradně uznává vedoucí postavení Němců v Rakousku, přiznává jim také veliký význam pro zachování jednotného státu rakouského, ale zároveň dovozuje, že toto své postavení a tento význam mohou si ve státě konstitučním zachovati pouze slušným vyrovnáním s neněmeckými národy, uznáním jejich oprávněných požadavků jazykových.⁶⁵²⁾ A přímo naznačuje, že pokládá za slušno,

⁶⁴⁸⁾ V prvním svazku Rudolfa II. vyšlém r. 1862 na str. 175 G., vypravuje o prvním vystoupení kardinála Dietrichštejna na zemském soudě moravském, vytýká, že kardinál, »welcher vermöge seines fast ununterbrochenen Aufenthaltes in der Fremde der böhmischen Sprache nicht mächtig war, gleich am Anfang seiner Tätigkeit gegen das wichtigste und natürlichste Recht seines Landes und dessen Sympathien verstiesz, indem er sich bei den Sitzungen des Landrechts, denen er als Bischof beizuwohnen berechtigt war, einer fremden Sprache bedienen wollte. Karl von Žerotín war es damals, der gegen diese beispiellose Anmassung protestirte...«

⁶⁴⁹⁾ Srov. výše str. 369.

⁶⁵⁰⁾ V dopise do Moravských Novin z 21. října 1862 napsal: »S počátkem školního roku nastaly zde onde nové půtky o vyučovací jazyk na tom neb jiném ústavě. Ti, kteří tak urputně na pouhé vyučování české tlačí, at si zodpoví otázku, zda-li známosti německého jazyka pohřešiti mohou, nechť si zodpoví, zda-li dovoleno s budoucností mládeže hráti, která při našich poměrech bez známosti němčiny ani k řemeslu se nehodí.«

⁶⁵¹⁾ Vydal jsem jej r. 1912 v Čechische Revue V., str. 208—225, s názvem »Anton Gindely über das Sprachenzwangsgesetz vom J. 1864.«

⁶⁵²⁾ G. praví tu str. 220 o Němcích: »Wie andere Nationen für ihren Bestand kämpfen, so kämpfen sie für den Bestand des Staates innerhalb seiner gegenwärtigen Grenzen. Ein Zurückziehen auf sich selber würde so viel heissen, als wollten sie auf ihre Rolle und auf alle bisher in Oesterreich errungene Bedeutung verzichten. Im absoluten Staate konnten sie diese Bedeutung durch das in ihrer Nationalität liegende Kulturelement erringen, im konstitutionellen Staate aber durch dieses allein nicht festhalten. Denn das konstitutionelle Regime verträgt es nicht, dasz die nichtdeutschen Natio-

aby v Čechách každý státní úředník byl znalý češtiny, aby vláda ve styku se stranami užívala jejich jazyka, aby každý Čech všude v celých Čechách, také v Chebu, Litoměřicích a Liberci, mohl před soudem užívatí svého jazyka a soudce aby mu rozuměl. »Es ist,« praví dále, »beinahe eine moralische Unmöglichkeit, dasz jemand zum Statthalter von Böhmen ernannt würde, der nicht der čechischen Sprache wenigstens soweit mächtig wäre, um das Gesprochene und Geschriebene zu verstehen und dasz mit den Jahren die Anforderungen sich steigern, ist nicht zu bezweifeln. So wird es nicht lange dauern, dasz die Regierung *keinen* Beamten in Böhmen wird brauchen können, der nicht der čechischen Sprache mächtig ist. Die Macht der Verhältnisse wird selbst eine zentralisierende Regierung dazu nötigen.« Soudil-li Gindely takto o českých požadavcích jazykových v době, kdy rozhodně nesouhlasil s politickým postupem Čechů, není pochyby, že ani později jeho stanovisko k nim nebylo méně příznivé. Důkazem toho je zvláště jeho veřejně vystoupení ve prospěch požadavku za zřízení české university.⁶⁵³⁾

Svou příslušnost k českému národu Gindely veřejně osvědčoval zvláště tím, že na universitě vedle přednášek německých od svého jmenování profesorem až do své dlouhé choroby v l. 1870—3 míval jako jiní docenti a profesori české národnosti zcela pravidelně také čtení česká. A když se již jednalo o rozdělení university na českou a německou, přihlásil se Gindely svým podpisem na veřejném prohlášení k docentům národnosti české.⁶⁵⁴⁾ Také horlivá péče, kterou při vyučování korunního prince Rudolfa věnoval tomu, aby se vznešený jeho žák důkladně přiučil řeči české,⁶⁵⁵⁾ podává neklamné svědectví o jeho českém citění. Citění to se projevuje také jeho činností vědeckou, jeho snahou o založení české školy historické a o povznesení české práce historické vůbec i jeho vlastními pracemi o dějinách českých. Ačkoli všechna jeho veliká díla byla sepsána a vydána německy, ač jeho česky vydané práce jsou skoro vesměs toliko pouhými ukázkami z jeho velikých děl německých a jeho největší český spis pouhým překladem německého originálu, pořízeným od jiné osoby, obráží se v nich přece jasně národní příslušnost autorova. A zvláště zřetelně ji ukazují srdečná slova, jimiž se Gindely na konci předmluvy k druhému dílu svých

nalitäten mit ihren Forderungen auf weitgehende Berücksichtigung in Schule und Amt einfach abgewiesen werden, und deshalb müssen die Deutschen, um ihre Stellung zu behaupten, den andern Nationalitäten sich nähern.« Srov slova uvedená v pozn. 613.

⁶⁵³⁾ Viz výše str. 284.

⁶⁵⁴⁾ Viz výše str. 284.

⁶⁵⁵⁾ Viz výše str. 287.

Dějin českého povstání z r. 1878 obrací k svým »drahým krajanům«. Protože slova ta jsou obsažena pouze v českém vydání díla Gindelyova, je zřejmo, že »drahými krajany« myslí tu Gindely nikoli obyvatele Čech vůbec, nýbrž pouze příslušníky národnosti české.

Je tudíž zcela pochopitelné, že Gindely byl od Čechů samých také za Čecha pokládán. Nazval-li jej r. 1862 referent Památek archaeologických o prvním díle jeho Rudolfa K. V. Zap »naším Gindelym« a počítal-li Tomek r. 1876 rodinu Gindelyovu k »vlasteneckým« rodinám českým, vyjadřovali tím zajisté obecný názor starší generace české společnosti na Gindelyho. Ale generaci mladší, vyrostlé již ve změněných poměrech a usilující o všestranné znárodnění českého života, český nacionalismus Gindelyův již nestačil. Jeho češtví, příliš tlumené jeho daleko mocnějším vlastenectvím rakouským a ne dost zřetelně prorážející německým rouchem jeho hlavních spisů i jeho přednášek tou dobou již pouze německých, nezdálo se jí dosti ryzí. Napětí, které se vyvíjelo mezi touto mladší generací a Gindelym, jsouc nepochybně zvyšováno i momenty ryze osobními, propuklo zjevně po vydání čtvrtého dílu Dějin českého povstání r. 1880. V několika českých časopisech byl tehdy Gindely prudce napaden pro svoje stanovisko k českému povstání a protireformační činnosti Ferdinanda II. v Čechách, ačkoli nebylo ani z daleka tak nepříznivé původcům nešťastného povstání jako známé stanovisko Tomkovo, jehož v útocích na Gindelyho ku podivu ani nebylo vzpomenuáno, a při tom příkře mu vytýkáno jeho nečeské cítění i přímo popírána jeho příslušnost k českému národu. Gindely se sice pokusil klidně vyvrátiti věcné výtky činěné jeho dílu, na osobní útoky dotýkající se jeho národnosti však neodpověděl.⁶⁶⁶⁾

Není asi pochyby, že tyto české útoky na Gindelyho měly vliv na jeho rozhodnutí přejíti po rozdělení pražské university na uni-

⁶⁶⁶⁾ Útok zahájil literární historik, žurnalista a historický dilettant *Ferdinand Schulz* dvojným referátem o IV. díle Dějin českého povstání, z nichž jeden vyšel ve Květech II., 1880, str. 634—640, druhý v Národních Listech roč. XX., č. 244 a 245, z 10. a 12. října 1880. Tu se Gindelymu nejen ostře vytýká jeho nedobře pochopený názor na české povstání a pobělohorskou protireformaci, nýbrž se o něm tvrdí, že »není Čech, ba že nevládne ani tak jazykem českým, aby mohl svůj německý originál do češtiny přeložiti«, že patří »k oněm lidem, jimž u nás nezáleží na upomínkách domácích a jimž dřívější poměry a osudy této naší vlasti jsou lhostejny«. K Schulzovi připojil se mladý tehdy docent *Antonín Rezek*, jenž v týdeníku Světozoru XIV., č. 46 z 12. list. 1880, uveřejnil anonymně delší referát o IV. díle Dějin č. povstání, kde mimo rozličné vážné výtky věcné zahrnul Gindelyho také ostrými výčitkami osobními. Když pak se G. pokusil vyvrátiti věcné výtky Rezkovy odpovědí uveřejněnou ve Světozoru č. 49. z 3. pros. 1880, Rezek v též čísle otiskl ještě ostřejší a silně osobní repliku. (Více o tom viz výše v pozn. 400.)

versitu německou,⁶⁶⁷⁾ a je pochopitelné, že toto rozhodnutí nebylo bez vlivu na jeho poměr k národní společnosti české. Jako profesor pouze německé university Gindely přirozeně odcizoval se národnímu ruchu českému. Nepřestával však ani potom osvědčovati svou českou národnost. Uveřejňoval stále ještě také některé práce české — poslední vyšla v rok jeho smrti —, zabýval se s neztenčenou horlivostí a se zájmem prozrazujícím jeho národní příslušnost podrobným studiem vnitřních dějin českých — jeho poslední veliká práce jedná o tematě ryze českém (pobělohorská protireformace v Čechách) —, stýkal se převážně s českou společností, užíval českého jazyka v písemném i ústním styku nejen se svými českými přáteli, nýbrž i se svými podřízenými úředníky české národnosti, jako zemský archivář úřední zprávy o svých osobních záležitostech podával až do smrti jazykem českým a na samém takřka konci svého života přijal volbu za řádného člena České akademie věd a umění.

Protože G. v odpovědi na kritiku Rezkovu dotkl se též dřívějších referátů Schulzových tvrzením, že jeho práci odsoudily »ne tak z věcných, nýbrž z osobních a politických příčin«, vystoupil proti němu Schulz znova v Nár. L. z 5. prosince 1880 (roč. XX., č. 292) krátkým článkem plným odporu arrogance a neuvěřitelné hrubosti. Schulz tu na př. hlásá: »Mám skvělé důkazy, že jsem vyslovil soud veškeré věrné a poctivé společnosti české nad člověkem, jenž pro českou věc nemá nejmenšího ani smyslu, ani citu... Už dnes mohu p. Gindelymu pověděti, že co český dějepisec nadobro dohospodařil a že mezi dějepisci českými není pro něho ani nejmenšího místa.« A ohrazuje se proti tvrzení, že spis Gindelyův odsoudil z důvodů osobních, Schulz upírá Gindelymu všechnu způsobilost, aby s ním jakkoli konkurroval a volá: »Já jsem Čech, on cizák, bohu vědomo, jaký; já český spisovatel, on člověk, neznající jako »zemský archivář« a »historiograf království Českého« ani českého pravopisu; já obhájce národních a státních práv českých, on jejich popíratel a zjevný škůdce!« Na konci pak Schulz praví: »V žádném jiném národě p. Gindely nesměl by opovážiti se toho, čeho si dovolil proti nám. At jde a zkusí to na příklad mezi Poláky a Maďary; uvidí, jak dlouho by směl meškati na území jejich vlasti. Ani my Čechové nebudeme trpěti, aby co nám nejdražší na tomto světě někdo směl zneužívat za podnoží své vytoužené kariéry. My máme slavnou, velikou majestátní minulost, třeba časem plnou muk a pekelných útrap; a nikdy nedopustíme, aby třeba lecjaký cikán přišel v ní se hrabati svýma nečistýma rukama a oslintávati ji svým nestoudným jazykem!« Posléze také revue Osvěta zasedla na soud nad Gindelym. V roč. XI. (1881) přinesla ve zvláštním článku s nadpisem »Dějepisec doby pobělohorské«, podepsaným toliko »redakcí Osvěty«, obšírný posudek Gindelyova spisu, obracející se ostře proti jeho názoru na české povstání. Vlastním auktořem článku byl *J. Kalousek*, protože však redaktoři Osvěty V. Vlček a F. Schulz mnoho v něm změnili, škrtnuvše, co Kalousek uváděl na prospěch Gindelyův a přidávše některé ostré výpady, Kalousek odepřel jej podepsati. Authentickou zprávu o poměru původní formy článku k jeho redakčnímu zpracování viz ve stati *J. Volfa*, Bibliografický výčet prací Kalouskových, v Českém Lidu 1908, str. 449. Srov. výše pozn. 395.

⁶⁶⁷⁾ Viz, co o tom pověděno výše str. 284.

Není divu, že od Němců, kteří znali tyto poměry, Gindely nebyl uznáván za příslušníka jejich národnosti. Když Gindely r. 1869 vydal první díl svých Dějin třicetileté války, kritik předního odborného časopisu německého Helbig chválil na něm auktorovu rozvážnost a spravedlivost v otázkách národnostních. »Trotz seiner warmen Liebe zu seiner Heimat« líčí prý bez zaujatosti neschopnost a pošetilost vůdcův odboje a toliko bolest, že převratem bělohorským zanikla samostatnost Čech a závislost přivtělených zemí na nich, se prý místy projevuje v jeho díle. »Wer wird es einem *Czechen* verdenken,« tázal se německý historik, »wenn er von der jetzigen nationalen Bewegung seiner Landsleute, eine Regeneration seiner Heimat hofft?«⁶⁵⁸) A podobně i později Gindely od Němců býval počítán k Čechům. Protest profesorů a docentů německé university pražské proti Gindelyovu přidělení této universitě, odůvodňovaný právě tím, že není Němec, zanikl bez patrného účinku, ale i v potomních letech bylo s německé strany Gindelymu vytýkáno jeho národní stanovisko. Víme, že Hallwich v polemice o Valdštejn napsal o Gindelym, že je »undeutsch in seinem ganzen Wesen« a že také v jeho středoškolských učebnicích nacházeny projevy jeho protiněmeckého smýšlení.⁶⁵⁹) A k německé společnosti vědecké v Praze Gindely nikdy nepřilnul. V tom je podstatný rozdíl mezi Gindelym a oběma muži, jimž se svým národním i politickým stanoviskem tolik podobá, historikem Ant. Springerm a politikem A. M. Pinkasem.⁶⁶⁰) Springer, jenž za mladých let své české a slovanské vědomí časem projevovat mnohem rozhodněji než Gindely, poněmčil se na konec úplně a ideály svého mládí stíhal cynickým posměchem i pohrdáním. Pinkas, kdysi z politických vůdců českých, odporem proti politice Palackého, Riegrově a Martinicově a snahou o vytvoření státní nebo střední strany v Čechách na konci svého života tak se přiblížil německému tábora, že političtí předáci němečtí mohli v něm spatřovati svého člověka a

⁶⁵⁸) Viz pozn. 316.

⁶⁵⁹) Srov. str. 289 pozn. 416. — Že Němci mimo Čechy počítali i za pozdějších let Gindelyho k národnosti české, svědčí poněkud též dopis, jež psal ředitel rakouského institutu historického v Římě Th. Sickel 7. března 1891 Gindelymu. Popisuje večírek institutní Sickel praví: »Mich freute, dasz auch Rieger, obwohl eben erst eingetroffen, sich einfach und lebhaftes Interesse bezeigte. Da er augenblicklich bei den Massen in Ungnade gefallen, ist es vielleicht nicht geraten sich auf ihn und auf sein Urteil zu berufen. Aber Sie und Emler werden nicht mit dem Strome schwimmen und werden es zu würdigen wissen, dasz ich meine Freude darüber ausspreche, dasz auch Rieger Interesse an dem Instituto Austriaco bezeugt hat.«

⁶⁶⁰) O národnostním stanovisku obou těch mužů viz zvláště výše citované práce J. Heidlera.

také Gindely mohl jej r. 1864 počítati k Němcům.⁶⁶¹) Gindely, který sám na Valdštejnovi odsuzoval hrubý a cynický indiferentismus národní a národní odpadlictví,⁶⁶²) nikdy se tou měrou neodcizil národu, k němuž po matce náležel. Zůstal do své smrti Čechem, jehož české národní cítění i smýšlení bylo jistě upřímné, třeba ne tak živé, vroucí a rozhodné, jak žádala doba.⁶⁶³)

⁶⁶¹) V rozpravě o Sprachenzwangsgesetz; viz *Czechische Revue* V., str. 217 pozn. 2.

⁶⁶²) V rozpravě »Neues über Wallenstein« z r. 1875 napsal: »Er kehrte sich als Sprosse eines alten böhmischen Adelsgeschlechtes von seiner eigenen Nation ab, und tödtete so in sich jede Erinnerung an das, was ihm in seinen Kinderjahren teuer war oder Achtung einflöszte, um unbeirrt auf sein Ziel loszusteuern.«

⁶⁶³) Proto při jeho smrti v některých českých časopisech neprávem bylo popíráno jeho češství. Na př. *Světlozr* XXVI., 1892, str. 600 napsal o něm v kratičké zprávě o jeho smrti: »Gindely, ač rodem Pražan, stál povždy stranou národního ruchu českého, pro nějž neprojevil nikdy vřelejší účasti. Vůbec celý ráz jeho činnosti činí jej více dějepiscem německým než českým.« Netřeba již vykládati, že tato představa o Gindelym, která ujala se v národní společnosti české téměř všeobecně, byla nesprávná. Lépe zvláštní poměr Gindelyův k oběma národnostem vystihl ve svém nekrologu jeho důvěrný přítel z posledních let prof. *Jung*: »Gindely nahm eine Stellung zwischen den Parteien ein, was nicht hinderte, dasz er gelegentlich beide gegen sich hatte. Den Deutschen galt er als tschechisch gesinnt, den Tschechen als nicht genug tschechisch, in Folge dessen Gindely, der sich momentan über eine politische Situation sehr erhitzen konnte, nach kurzem immer wieder auf seine Studien sich zurückzog, die ihm allein volle Befriedigung gewährten.« Vzácné svědectví o národním a politickém smýšlení Gindelyově podává list, kterým mi jeho staříká chot 21. srpna 1912 děkovala za mé rozpravy »Palacký a Gindely« a »A. Gindely über das Sprachenzwangsgesetz«. Psala tu: »Vor Allem freut es mich, dasz Sie sein Verhältnis zu den beiden Nationalitäten, denen er angehörte, so richtig beurteilen! Ich weisz es am besten, wie warm sein Herz für das Volk schlug, dem seine vielgeliebte Mutter angehörte, deswegen konnte er aber doch die Nationalität seines Vaters und seine deutsche Bildung nicht verleugnen. Sein Sinnen und Denken richtete sich deshalb darauf eine Form zu finden, die den verschiedenen Nationalitäten ein friedliches Nebeneinanderleben ermöglichen würde. Sein Ideal war ein starkes Oesterreich, das nach Art der vereinigte Staaten von Nordamerika allen seinen Bürgern Schutz und Schirm und zugleich die freie Betätigung ihres Volkstums gewähren würde. In diesem Sinne arbeitete und wirkte er unter vielfachen Anfechtungen und Anfeindungen. Dasz die Herren Palacký, Rieger, Brauner und Andere die Lauterkeit seiner Gesinnung kannten und ehrten, beweist ihre bis zum Tode währende Freundschaft.«

D O S L O V.

Moje studie o Gindelym se bezděky namnoze stala jeho apologií. Nebylo to nikterak mým úmyslem. Byl jsem k ní přiveden zájmem ryze věcným a přistoupil jsem k ní ne bez předsudků Gindelymu nepříznivých. Při práci dospěl jsem přesvědčení, že vědecký význam Gindelyův nebyl dosud po zásluze oceňován, poněvadž jeho zjev, nenáležející plně žádné straně, nebudí dosti zájmu ani mezi Čechy ani u Němců, a že také po stránce ryze osobní se mu křivdilo. Proto obraz, který o něm podává má práce, je příznivější běžného. Nezatajoval jsem jeho nedostatků vědeckých a nesnažil jsem se idealisovati jeho osobnost. Přes to je snad z mé práce zjevno, že vědecký význam Gindelyův je velmi značný a ryzost jeho povahy nepochybná.

OBSAH.

<i>J. Borovička: Královský český zemský archiv</i>	1—143
I. <i>Základy archivu</i>	3—20
Návrh Palackého na zřízení úřadu zemského archiváře ze dne 15. července 1862 3. — Dobré zdání Braunerovo o českém archivu zemském v zasedání zemského výboru ze dne 29. července t. r. 5. — Ant. Gindely jmenován zemským archivářem 8. — Gindelyův výklad o úkolech zemského archivu: rozmnožení sbírek, dopisující členové archivní, organizace vědecké práce historické 9. — Počátek výzkumu archivního v r. 1863 12. — Jednání o archivu zemském na sněmu r. 1863—1866 14. — Návrhy Höflerovy 16. — Instrukce z roku 1869 18. — Historická komise zemská pro království České z r. 1887 20.	
II. <i>Výzkum archivní</i>	21—56
První výzkumná cesta Gindelyova po Německu a Emlerova po Čechách r. 1863 21. — Archivní výzkum a jeho provádění: vliv Gindelyových prací vědeckých, Sněmy české 22. — Úředníci: Emler, Dvorský, Pažout 25. — Sběrka opisů 27. — Přehled archivního výzkumu v letech 1863—1892 28. — Badání v Římě 35. — Význam Gindelyův pro archiv zemský 37. — Odpor proti vedení Gindelyovu: jednání na sněmu r. 1891 a 1892 38. — Dvorský archivářem 41. — Výzkum českých archivů, jeho provádění a význam 42. — Badání v ostatních archivech 49. — Nová správa, dr. V. J. Nováček 51. — Úřední agenda 53. — Nové nazírání na úkoly zemského archivu 54. — Soustavnost výzkumu: Sněmy české, Acta S. Congregationis de Propaganda Fide 54.	
III. <i>Činnost vydavatelská</i>	57—70
Pokračování v Dějinách Palackého 57. — Česká historiografie a zemský archiv 58. — Gindelyova »Monumenta historiae Bohemica« 60. — »Pozůstatky desk zemských« 62. — »Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu« 63. — »Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia« 65. — »Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia« 68. — »Zprávy zemského archivu království Českého« 69.	
IV. <i>Zemský archiv a ochrana písemných památek v Čechách</i>	71—96
Pokusy o archivní organizaci státní 71. — Vznik zemských archivův 72. — Archiv muzejní a jeho snahy na poli archivní ochrany 73. — Pokus o všeobecnou organizaci archivní v Če-	

chách pomoci dopisujících členů zemského archivu 75. — Gindelyovy názory na ochranu archiválií a činnost zemského archivu v tom směru 76. — Snahy o vydání zákona památkového v Čechách 81. — Zemský archiv za Dvorského v čele hnutí 83. — Pozemkové knihy 84. — Cechovní památky 86. — Archivy samosprávných úřadů 87. — Centralistické tendence na poli archivním, c. k. archivní rada 89. — Nová správa 91. — Archivnictví samosprávné, povinnosti zemské správy 92.

V. *Sbírky archivní* 97—129

Stavovské archiválie 98. — Registratura zemského výboru 98. — Protokoly zemského výboru a sněmu 99. — Archiv korunní, svatováclavský 99. — Malý stavovský archiv, reversy k zemi 103. — Zemské katastry: rolla, katastr tereziánský, jozefský, stabilní 105. — Knihy městské a gruntovní 109. — Desky zemské, historický archiv soudní 111. — Rodopisné sbírky k dějinám české šlechty: Vunšvicova, Renzova, Šumanova, Ubelliho, Leonova, Zeehova rukovět k zemským deskám; sbírka Augusta z Doerrů, průby a vývody šlechtické, sbírka originálův a aktů cizí provenience, sbírka Parisova, pozůstalost Schebekova 117. — Knihy appellačního soudu 120. — Spisy c. k. zemské státní pokladny 121. — Rukopisy: Oeconomica, korrespondence hr. Fr. A. Šporka 121. — Sbírka Rybičková 122. — Agrární archiv 122. — Registratura hospodářské vlastenecké společnosti 123. — Registratury hospodářské 123. — Archiv průmyslového vývoje 125. — Úředníci 126. — Místnosti 128.

Literatura 130—132

Přílohy 133—143

K. *Krofta: Antonín Gindely* 145—396

I. *Gindelyův život a činnost literární* 149—291

1. Mládí Gindelyovo do r. 1854 149

2. 1854—1858. Práce o Jednotě bratrské. První badatelské cesty . . 157

3. První přípravy k dějinám třicetileté války. Pobyt v Mnichově 1858—1859 181

4. Jednání o redakci »Vaterland« 1860. Velká studijní cesta 1860 až 1861 192

5. Práce v l. 1861—1862. Snahy o universitní profesuru a zemské archivářství 210

6. Práce o dějinách Rudolfa II. a třicetileté války v l. 1862—1892 . 220

7. Gindely jako zemský archivář království Českého a pokračovatel Palackého 252

8. Činnost universitní a učitelská 274

9. Soukromý život po r. 1862 289

II. *Gindely-historik* 292—335

III. *Gindelyovo smýšlení náboženské, národnostní a politické* . . . 336—395

Doslov 396

PŘIPOMENUTÍ.

Tímto svazkem Zpráv zemského archivu království Českého má býti vzpomenuo padesátiletého trvání zemského archivu v letech 1862—1912. Přehled práce vykonané v tomto období a ocenění činnosti prvního archiváře A. Gindelyho, který měl tak veliký význam pro archiv, zdály se nejvhodnější k tomuto účelu. Pro slavnostnější ráz publikace byly zprávy úřední o uplynulém období odloženy do příštího svazku.

Nepředvídané události zdržely včasné vydání Zpráv.

Dr. V. J. Nováček,

ředitel zemského archivu království Českého.